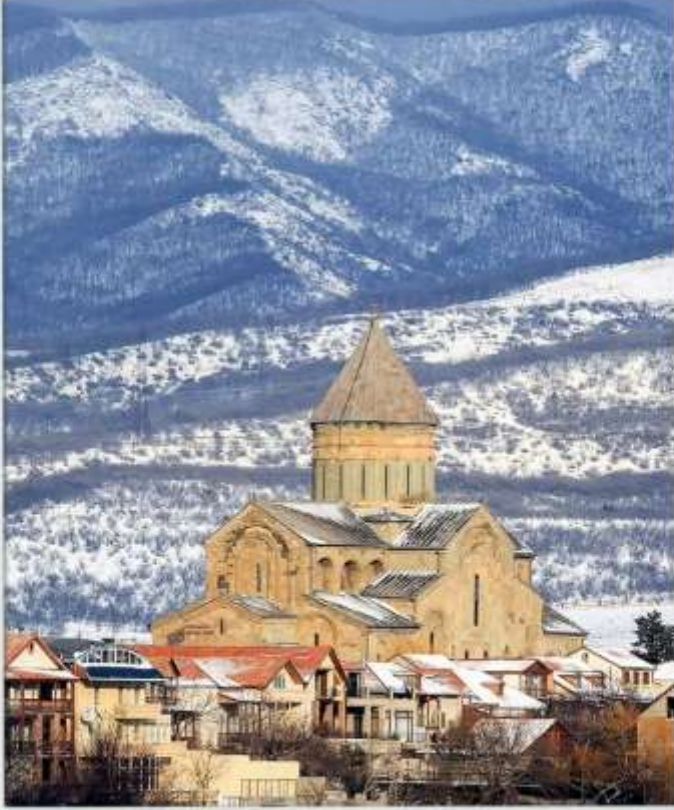

25-26 / 01 / 2025

<https://www.wosconkongreleri.com>

I. Uluslararası
Mtskheta
Bilimsel
Araştırmalar
ve İnovasyon
Kongresi

KONGRE KİTABI

GEORGI A.

GÜRCİSTAN

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS

25-26 January, 2025, GEORGIA

EDITOR

Assoc. Prof. Dr. M. Veysi BABAYIĞİT

07.02.2025

by BILSEL PUBLISHING

ISBN: 978-625-97254-0-6

All rights of this book belong to BILSEL PUBLISHING.
The book is not intended for commercial profit.
It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Bu kitabın tüm hakları BİLSEL YAYINCILIK yayınevine aittir.
Kitap ticari bir kar amacı gütmemektedir.
Yayın etiği kurallarına uymak yazarın sorumluluğundadır.

<https://www.wosconkongreleri.com/>

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

CONGRESS ID
CONGRESS TITLE

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS

DATE and PLACE

25-26 January, 2025, GEORGIA

ORGANIZATION

BILGISELI International Scientific
Research Strategy Development
Congress and Org.Hizm.Tic.Ltd.Şti

GENERAL COORDINATOR

Dr. Bahar ALTUNOK

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman of the Organizing Committee

Assoc. Prof. Dr. M. Veysi BABAYİĞİT

University Academician Representative

Prof. Dr. Gülsüm YALDIZ/Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Fuat LEBE/Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Doç. Dr. Mutlu Melis ÖZGERİS/Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Bahar Çiftçi/Atatürk Üniversitesi
Dr. Senem YILMAZ ÇETİN/Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Davut ATILGAN/Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Adem YOLCU/Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Çağatay YAMÇIÇIER/Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Doç. Dr. Adem DOĞAN/Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Gülay KARAHAN/Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Canan DEMİR/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Organizing Committee Members

Prof. ADJLANE Sabah
Prof. Dr. Froilan D. Mobo
Doç. Dr. Canan Demir
Assoc. Prof. Dr. Henry Akpojubaro Efegbere
Doç. Dr. Asaf Tolga ÜLGEN
Doç. Dr. Gülay KARAHAN
Prof. Assoc.Dr. Valbona Habili Sauku
Doç. Dr. Afina BARMANBAY
Dr. Bilge ÖZCAN
Dr. Fatıma Aydın
Dr. Agit ŞİMŞEK
Dr. Muhammet Serhat ÖZASLAN
Dr. Sema İÇEL
Dr. Esra KÜRKCÜ AKGÖNÜL
Dr. Doruk AYBERKİN
Dr. Beloufa NABIL
Dr. Ramona Marinache
Dr. Mohammed BENTA HAR
Dr. Israr Ali Khan
Dr. Gopalakrishnan Chinnasamy

PARTICIPANTS COUNTRY

Albania/Algeria/Azərbaycan/Bosnia and Herzegovina
Brazil/Congo/Croatia/India/Iran/Morocco/N. Macedonia/Nigeria/Ukraine

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Gürcan YILDIRIM
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür ALPARSLAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof.Dr. Gülsüm YALDIZ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü KARATAŞ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Froilan D. Mobo
Philippine Merchant Marine Academy
Prof. Dr. Korkmaz BELLİTÜRK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Hassan ZARİOUH
Mohammed I University, Oujda Morocco
Prof. Habil. Dr. Laura Diaconu Maxim,
Alexandru Ioan Cuza University of Iasi,
Romania
Prof.Dr.Perihan ÜNÜVAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Khiari Reguia,
Center for Scientific and Technical
Research on Arid Regions (CRSTRA)
Omar El BERNAOUI, Algeria
Doç. Dr. Abdülhakim Bahadır DARI
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Doç. Dr. Irmak KARADUMAN ER
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Mutlu Melis ÖZGERİS,
Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. H. Burçin HENDEN ŞOLT
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Doç. Dr. Doğan Çiloğlu
Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Davut ATILGAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Gülay KARAHAN
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Veysi BABAYİĞİT
Batman Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr.Şahin ÇETİNKAYA
Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Özhan AKYÜZ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Selma AKÇAY
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Gökhan GÜNDOĞDU
Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Ufuk MERCAN YÜCEL
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç Dr. Adem DOĞAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç.Dr.Arzu SARIALIOĞLU
Atatürk Üniversitesi
Associate professor, PhD. Irina Teodora
MANOLESCU
Alexandru Ioan Cuza University of Iasi,
Romania
Associate professor, Dr. Naseem Akhter
Shaheed Benazir Bhutto Women
University, Pakistan
Doç. Dr Mehmet İLKİM
İnönü Üniversitesi
Assoc. Prof.Dr. Mohammad Jafar
Chamankar,
Urmia University, Iran
Doç. Dr. Halit Bakır
Sivas bilim ve teknoloji üniversitesi
Doç.Dr. Hasan Basri Karayel
Kütahya Dumlupınar üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Girija Shankar Panigrahi
KIIT Deemed to be University,India
Doç. Dr. Fuat LEBE
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Vakeel Ahmad Khan
Aligarh Muslim University, India
Doc. Dr. Sci. Džana Rahimić Ramić
University of Sarajevo, Bosna-Hersek
Dr. Mahmut ÇAMLICA
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Cevriye ÖZDEMİR
Kayseri Üniversitesi
Dr. İpek ÇİMRİN
Çukurova Üniversitesi
Dr. Senem YILMAZ ÇETİN
Dicle Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi ZİLA ÖZLEM KIRBAŞ
Bayburt Üniversitesi
Dr. Özgür ERDAĞ
Kafkas Üniversitesi
Dr. Doruk AYBERKİN
Bayburt Üniversitesi
Dr. Barış ERGÜL
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Fulya KAHRIMAN
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Hasan KELEŞ
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Merdin DANIŞMAZ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Çağdaş Salih MERİÇ
Gaziantep Üniversitesi
Dr. Mustafa ÖZGERİŞ
Atatürk Üniversitesi
Dr. Bilge ÖZCAN
Uşak Üniversitesi
Dr. İbrahim PINARCI
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Eylem BEKTAŞ BİLGİÇ
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Dr. Fadime SEYREKOĞLU
Amasya Üniversitesi
Dr. Derya Karataş
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Solomon Uchechukwu Eze
Nnamdi Azikiwe University, Awka,
Nigeria
Dr. Anitha Rajasekaran
Botany, Bharathi Womens College , India
Ph.D Devi Raman,
Dr. Beloufa NABIL
Hydrometeorological Institute for
Training and Research IHFR Oran
Algeria
Dr. Mansoor Ahmed
Government College University, Pakistan
Dr. Ramona Marinache
University of Bucharest, Romania
Dr. Iosefina Blazsani-Batto
Teacher's Training Center Sibiu under
Romanian Ministry of Education
Romania
Dr. Mirjeta Cenaj
Sports University of Tirana, Albania
Dr. Vincent Abiodun Micheal,
The Federal Polytechnic, Bida, Nigeria
Dr. Israr Ali Khan
Institute of Numerical Sciences KUST,
Pakistan
Dr. Ananda Majumdar
Brander Garden After School Parents
Dr. Ramona Marinache
University of Bucharest, Romania

Dr. Iosefina Blazsani-Batto
Teacher's Training Center Sibiu under
Romanian Ministry of Education
Romania
Dr. Mirjeta Cenaj
Sports University of Tirana, Albania
Dr. Vincent Abiodun Micheal,
The Federal Polytechnic, Bida, Nigeria
Dr. Israr Ali Khan
Institute of Numerical Sciences KUST,
Pakistan
Dr. Ananda Majumdar
Brander Garden After School Parents

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND
INNOVATION CONGRESS
GEORGIA
25-26 January, 2025

CONGRESS PROGRAM

Join Zoom Meeting ID: 890 3067 4738

Passcode: 542572

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/89030674738?pwd=aHqlaOGE8k2xY4WbQwgADKvd6QkWeB.1>

PARTICIPATING COUNTRIES

Albania/Algeria/Azərbaycan/Bosnia and Herzegovina
Brazil/Congo/Croatia/India/Iran/Morocco/N. Macedonia/Nigeria/Ukraine

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

IMPORTANT

- ◆ To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of
- ◆ “Meeting ID or Personal link Name” and solidify the session.
- ◆ The presentation will have 10 minutes .
- ◆ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ◆ The Zoom application can be used without registration.
- ◆ The application works on tablets, phones and PCs.
- ◆ Speakers must be connected to the session 10 minutes before the presentation time.
- ◆ All congress participants can connect live and listen to all sessions.

TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.

ÖNEMLİ

- ◆ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için
- ◆ online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ◆ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabiliyorsunuz.
- ◆ Sunumlar için 10 dakika süre ayrılmıştır.
- ◆ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ◆ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ◆ Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışmaktadır.
- ◆ Sunum yapacakların sunum saatinden 10 dk önce oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ◆ Tüm katılımcılar oturumlara online katılıp dinleyebilir.

TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda çalışır durumda mikrofon bulunmalıdır.
- ◆ Zoom'da ekran paylaşma özelliği kullanılabilir.
- ◆ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir.

Kongreye katılım zorunludur, katılım sağlamayan katılımcılarımıza Kongre Katılım Belgesi gönderilmeyecektir.

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

25.01.2025

TÜRKİYE Local Time: 09:30-11:00

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Süleyman Göksoy

SESSION-1 HALL-1

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Selçuk Gültekin,</i>	<i>Denizli Dini Yüksek İhtisas Merkezi,</i>	<i>KÜRRÂSE GELENEĞİ VE KIRAAT EĞİTİMİNE ETKİLERİ</i>
<i>Doç. Dr. Ahmet MAZLUM</i>	<i>Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,</i>	<i>İDEOLOJİK HEGEMONYADAN MEDENİYETLER ÇATIŞMASINA: İSLAM DÜŞMANLIĞI</i>
<i>Prof. Dr. Süleyman Göksoy</i>	<i>Düzce Üniversitesi,</i>	<i>ÖĞRENME KURAMLARININ VE TÜRK EĞİTİM VE OKUL SİSTEMİNE YANSIMALARI</i>
<i>Prof. Dr. Süleyman Göksoy</i>	<i>Düzce Üniversitesi,</i>	<i>BİLİŞSEL YAKLAŞIM VERİLERİNİN ÖĞRETME-ÖĞRENME SÜRECİNE AKTARIMI</i>
<i>Doç.Dr.EBÜLFƏZ EZİMLİ</i>	<i>Naxçıvan Dövlət Universiteti,</i>	<i>BÜTÖV AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI: SƏMƏD BEHRƏNGİDƏ HƏYATİ FACİƏLƏRİN MƏZMUN VƏ İDEYA DALĞALARI I YAZI: SƏMƏD BEHRƏNGİ VƏ ƏDƏBİYYATA BÖYÜK DƏRYA DALĞALARI GƏTİRƏN “BALACA QARA BALIQ” ƏSƏRİNDƏ MƏZMUN VƏ İDEYA FİRTINALARI</i>
<i>Doç.Dr.EBÜLFƏZ EZİMLİ</i>	<i>Naxçıvan Dövlət Universiteti,</i>	<i>MÖVLANA MƏHƏMMƏD FÜZULİ - HEYRƏTİN, HEYRƏT FÜZULİNİN CƏZBİNDƏ</i>

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

25.01.2025

TÜRKİYE Local Time: 09:30-11:00

HEAD OF SESSION: Doç.Dr., Serdar SUCAN

SESSION-1 HALL-2

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Erençül BODUÇ	Kafkas University,	IMPORTANT ANATOMICAL INFORMATION IN THE HEAD AND NECK REGION
Assoc. Prof. Dr. Erençül BODUÇ	Kafkas University,	ANATOMY OF THE BRAINSTEM
Doktor Öğretim Üyesi, Bilge ÖZCAN	Uşak Üniversitesi	AKSONAL REJENRASYON ve ETKİLİ MOLEKÜLER
Prof. Dr, Tamer KARADEMİR 1 / Burcu ÖZBAL	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ VE AKADEMİK İYİMSERLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
Doç.Dr., Serdar SUCAN	Erciyes Üniversitesi	GENÇ ELİT YÜZÜCÜLERİN YÜKSELTİ ANTRENMANLARI ÖNCESİ VE SONRASI BAZI FİZYOLOJİK YANITLARININ İNCELENMESİ

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

25.01.2025

TÜRKİYE Local Time: 09:30-11:00

HEAD OF SESSION: Dr. Niyazi Okan ÇOBAN

SESSION-1 HALL-3

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Niyazi Okan ÇOBAN		ÖRGÜTSEL SESSİZLİK: KURAMSAL ÇERÇEVEDA BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Niyazi Okan ÇOBAN		ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMA OLGUSU: KURAMSAL AÇIDAN BİR İNCELEME
Öğr. Gör. Dr. Özlem ANUK	İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu,	Z KUŞAĞININ KARIYERE YÖNELİK ALGILARI ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI
Leila Bijos	Bosnia-Herzegovina Assessora Especial Secretaria de Desenvolvimento Social (SEDES)	CONFLICT PREVENTION AND HUMAN RIGHTS
Biletska Anna Olena Lykholat	University of Customs and Finances, Dnipro, Ukraine,	IMPACT OF A MINE-BLAST INJURY ON A SOCIAL ADAPTATION OF UKRAINIAN COMBATANTS
YL Öğrencisi Özlem İlbeyci MAZMAN Dr. Öğr. Üyesi Vahit ÇALIŞIR	İskenderun Teknik Üniversitesi,	MODERN İLETİŞİM ARAÇLARININ DENİZ TAŞIMACILIĞINDA İŞBİRLİĞİ VE KRİZ YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

25.01.2025

TÜRKİYE Local Time: 09:30-11:00

HEAD OF SESSION: Dr.Öğr.Ü., Filiz KESKİN

SESSION-1 HALL-4

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr.Öğr.Ü., Atilla Emre KESKİN Dr.Öğr.Ü., Filiz KESKİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,	TİYATRODA MEKÂNIN DÖNÜŞÜMÜ: GELENEKSELDEN SİTE-SPECİFİC PERFORMANSA
Dr.Öğr.Ü., Atilla Emre KESKİN Dr.Öğr.Ü., Filiz KESKİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,	ROBERT WILSON'IN SAHNE UYGULAMALARINDA IŞIK TASARIMININ ROLÜ: GÖRSEL ESTETİK VE POSTDRAMATİK YAKLAŞIMLAR
Dr. Öğr. Üyesi Tuncay ÇİÇEK 1, Yüksek Lisans Öğrencisi Beyza Nur KARACA	Iğdır Üniversitesi,	SANATIN VE KÜLTÜRÜN PATRONLUĞU OLMAZ
Öğr. Gör, Zülali Mine Naz 1 / Dr., Şükrü Mustafa Kaya	Doğuş Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi,	DİJİTAL ÇAĞIN GRAFİK TASARIM VE GÖRSEL SANATLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
Könül Ələddin qızı Məmmədova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ŞAGİRD LƏRİN YAZILI NİTQİNİN İNKİŞAFININ DİL QAYDALARI İLƏ İNTEQRASİYASI
Könül Ələddin qızı Məmmədova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ŞAGİRD LƏRDƏ FƏAL LÜĞƏT FONDUNUN YARADILMASI YOLLARI

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

25.01.2025

TÜRKİYE Local Time: 09:30-11:30

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. Mehmet Veysi BABAYİĞİT

SESSION-1 HALL-5

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Doç. Dr., Mesut KINACI	Süleyman Demirel Üniversitesi,	PSEUDO-PLUTARKHOS'UN "NEHİRLER ÜZERİNE" ADLI KİTABINA GÖRE PHASİS NEHRİ
Prof. Dr. Elman QULİYEV	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	NEW STAGE OF DEVELOPMENT OF TURKISH CHILDREN'S POETRY (BASED ON THE POEMS OF TOFIK FIKRET)
Doç. Dr. Mehmet Veysi BABAYİĞİT Doktora Öğrencisi İhsan PİLATİN	Batman Üniversitesi, Harran Üniversitesi,	GÜRCÜ DİLİNDEKİ TÜRKÇE ALINTI SÖZCÜKLERİN DİLBİLİMSEL, KÜLTÜREL VE TARİHSEL AÇIDAN İNCELENMESİ: TARİHSEL ETKİLEŞİMLERİN VE KÜLTÜRLER ARASI TEMASIN ETKİSİNİN İZİNİ SÜRMEK
Doç. Dr. Mehmet Veysi BABAYİĞİT Doktora Öğrencisi İhsan PİLATİN	Batman Üniversitesi, Harran Üniversitesi,	DİL VE TARİH ARACILIĞIYLA TOPLUMSAL BELLEK OLUŞUMU: DİL EĞİTİMİ İÇİN TARİHİ YEREL DESTANLARDAN PERSPEKTİFLER
Aynur Zahir Qızı Bədəlova	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universitetinin	"MANAS" DASTANI TÜRK QƏHRƏMANLIQ DASTANLARININ ŞAH ƏSƏRİ KİMİ
Aynur Zahir Qızı Bədəlova	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universitetinin	"KERRİ BACI" ROMANINDA AMERİKA REALLIQLARININ BƏDİİ İFADƏSİ
Dosent Rəhilə Hümətova	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	TÜRK DÜNYASININ İLK LEKSİKOQRAFI
Dosent Rəhilə Hümətova	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	SÖZÜN ƏKS-SIRA İLƏ DÜZÜLÜŞÜNÜN MƏTNALTI DÜZGÜNLÜYÜ

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

25.01.2025

TÜRKİYE Local Time: 09:30-11:00

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. Mehmet NAZ

SESSION-1 HALL-6

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>İnş. Yük. Müh. Mouad Ben Saoud Dr. Öğr. Üyesi Hakan EROL</i>	<i>Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,</i>	<i>ÇİMENTO EMDİRİLMİŞ KENEVİR LİFLİ KOMPOZİTLERİN ÖZELİKLERİ</i>
<i>İnş. Yük. Müh. Mouad Ben Saoud İnş. Yük. Müh. Rafika Imane Merad Dr. Öğr. Üyesi Hakan EROL Doç. Dr. Mehmet CANBAZ</i>	<i>Trablus Üniversitesi, Libya Medea Yahia Fares Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,</i>	<i>KENEVİR KIRINTILARININ SIFCON ÜRETİMİNDE KULLANILMASI</i>
<i>Mehmet Emre BAŞARAN Doç. Dr. Okan ÖZDEMİR</i>	<i>Dokuz Eylül Üniversitesi</i>	<i>TALAŞ TAKVİYELİ YÜKSEK YOĞUNLUKLU POLİETİLEN (YYPE) TERMOSPLASTİKLERİN ÜRETİMİ</i>
<i>Dr. İdris ÇİFTÇİ</i>	<i>Van Yüzüncü Yıl University,</i>	<i>QSPR ANALYSIS OF OCTANES BY USING R TOPOLOGICAL INDICES</i>
<i>Doç. Dr. Mehmet NAZ</i>	<i>İskenderun Teknik Üniversitesi,</i>	<i>YEŞİL MİKROALG CHLORELLA SP.'NİN KLOROFORM, ASETON VE METANOL EKSTRAKTLARININ TOPLAM FENOLİK MİKTARLARININ BELİRLENMESİ.</i>

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

25.01.2025

TÜRKİYE Local Time: 09:30-11:00

HEAD OF SESSION: Gunel Shefiyeva Elkhan

SESSION-1 HALL-7

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Ulduz Fərhad Qəhrəmanova,</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,</i>	<i>TƏMSİL JANRI EPİK ƏSƏRLƏRİN İBTİDAI ŞƏKİLLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ</i>
<i>dosentSəfəraliyeva Fəridə Akif qızı</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,</i>	<i>İBTİDAI SİNİFLƏRDƏ AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ ŞAĞİRD LƏRİN TƏLƏFFÜZ VƏ YAZI İLƏ BAĞLI SƏHVLƏRİN ARADAN QALDIRILMASI YOLLARI</i>
<i>dosentSəfəraliyeva Fəridə Akif qızı</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,</i>	<i>İBTİDAI SİNİFLƏRDƏ OXUNUN İFADƏLİLİYİ ÜZRƏ İŞİN APARILMASI METODİKASI</i>
<i>Faiq Balayar oğlu Məmmədov</i>	<i>ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci</i>	<i>SAFETY EQUIPMENT DURING WORK ON AGRICULTURAL MACHINERY</i>
<i>Gunel Shefiyeva Elkhan</i>	<i>ASPU</i>	<i>SEMANTIC MAP IN WORD LEARNING</i>
<i>Gunel Shefiyeva Elkhan</i>	<i>ASPU</i>	<i>DEVELOPMENT OF GRAMMAR IN CHILDREN</i>

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

25.01.2025
TÜRKİYE Local Time: 10:00-12:00

HEAD OF SESSION: Igor DOBRAČA

SESSION-2 HALL-8

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Blerina Xhelaj	University "Ismail Qemali" Vlora, Albania	THE FOREIGN POLICY OF GJERGJ KASTRIOT SKANDERBEG DURING THE MIDDLE AGES
Felipe Alves da Nóbrega, Heitor Augustu Guedes Gomes, Júlio César Araujo de Souza, Mateus David Finco,	Federal University of Paraíba, Brazil	THE IMPORTANCE OF TEAM SPORTS ON THE DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS IN THE WORK PLACE BY STUDENTS-ATHLETES
Analice Maciel de Melo Kelson Pereira Ribeiro Brenno Eloy da Cunha Maribondo Raquel Linhares de Luna Freire Mateus David Finc	Federal University of Paraíba,	PERMANENCE POLICY OF STUDENT-ATHLETE IN HIGHER EDUCATION: A DOCUMENTAL ANALYSIS
Mayara de FREITAS Maria Alcía BRANDÃO Mateus David FINCO	Federal University of Paraíba,	BALANCING DUAL DEMANDS: ACADEMIC AND ATHLETIC CHALLENGES FOR STUDENT- ATHLETES AND THE ROLE OF PSYCHOPEDAGOGICAL SUPPORT
Marie-Claire NYIRAMAHO Abraham NGALOUO-ANTSO	Mariem Ngouabi University- Brazzaville (Republic of Congo)	"THE INTERNAL STRUCTURE OF THE VERB IN KINYARWANDA (D66)"
Raquel Linhares de Luna Freire Analice Maciel de Melo Kelson Pereira Ribeiro ³ Brenno Eloy da Cunha Maribondo Mateus David Finco	Federal University of Paraíba,	CHALLENGES AND STRATEGIES FOR THE ACADEMIC RETENTION OF STUDENT- ATHLETES IN HIGHER EDUCATION
Igor DOBRAČA	Juraj Dobrila University of Pula (Croatia),	ROBOTS IN EDUCATION: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS
Mohammed REZZAKI	Ministry of Education, Morocco.	STUDENTS' SENSE OF BELONGING AND SCHOOL OUTCOMES IN MOROCCAN PUBLIC HIGH SCHOOLS.

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

25.01.2025
TÜRKİYE Local Time: 10:00-12:00

HEAD OF SESSION: Dr. Vijay Singh

SESSION-2 HALL-9

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Tazari NARJIS Professor, Srfi MOHAMED NABIL	Ibn Tofail University	DIGITAL TWINS FOR ANTENNAS SIMULATION
Dr. Aastha Agnihotri	Himachal Pradesh University, Shimla (India)	THE ROLE OF INTERNATIONAL TREATIES IN CONTROLLING THE PROLIFERATION OF WEAPONS OF MASS DESTRUCTION
Dr. Vijay Singh Dr. Sapna Devi	Himachal Pradesh University, Shimla (India)	TRIBAL DEVELOPMENT AND CLIMATE RESILIENCE: ADDRESSING VULNERABILITIES AND BUILDING CAPACITIES
Tarik AZOUGUI,	Rabat Muhammed V Üniversitesi	THE DETERMINANTS OF CUSTOMER EXPERIENCE IN COMPLAINT MANAGEMENT: THE CASE OF THE RABAT TRAMWAY – MOROCCO
Assoc. Prof., Ihor PONOMARENKO PhD. Stud., Dmytro PONOMARENKO	State University of Trade and Economics, Ukraine, International University of Business and Law,	INTEGRATING DIGITAL TECHNOLOGIES INTO THE MARKETING
Dr. Alireza Moghaddasi Fatemeh Alimi	Imam Reza International University, Mashhad, Iran	THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL CULTURE ON EMPLOYEE PERFORMANCE WITH THE MEDIATING ROLE OF WORK MOTIVATION
Dr. Alireza Moghaddasi Fatemeh Alimi	Imam Reza International University, Mashhad, Iran	INFORMATION TECHNOLOGY APPLICATIONS IN AGRICULTURE AND IMPLEMENTING ELECTRONIC AGRICULTURE

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

25.01.2025

TÜRKİYE Local Time: 10:00-12:00

HEAD OF SESSION: Gjylai Alija

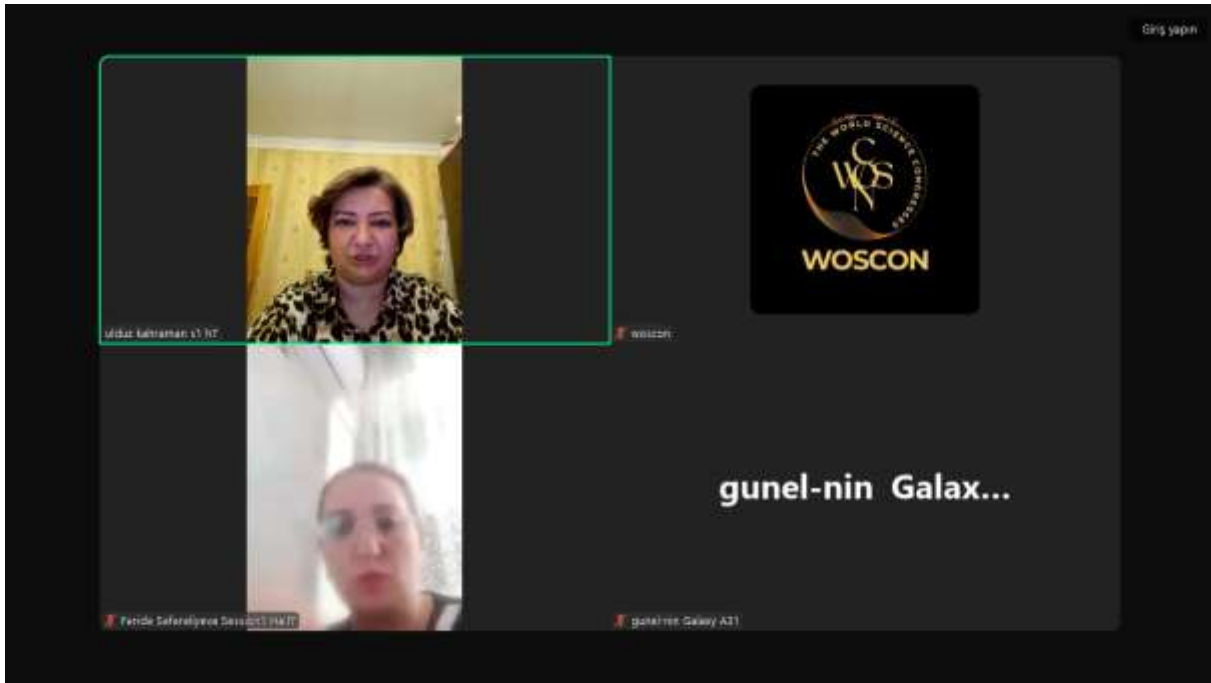
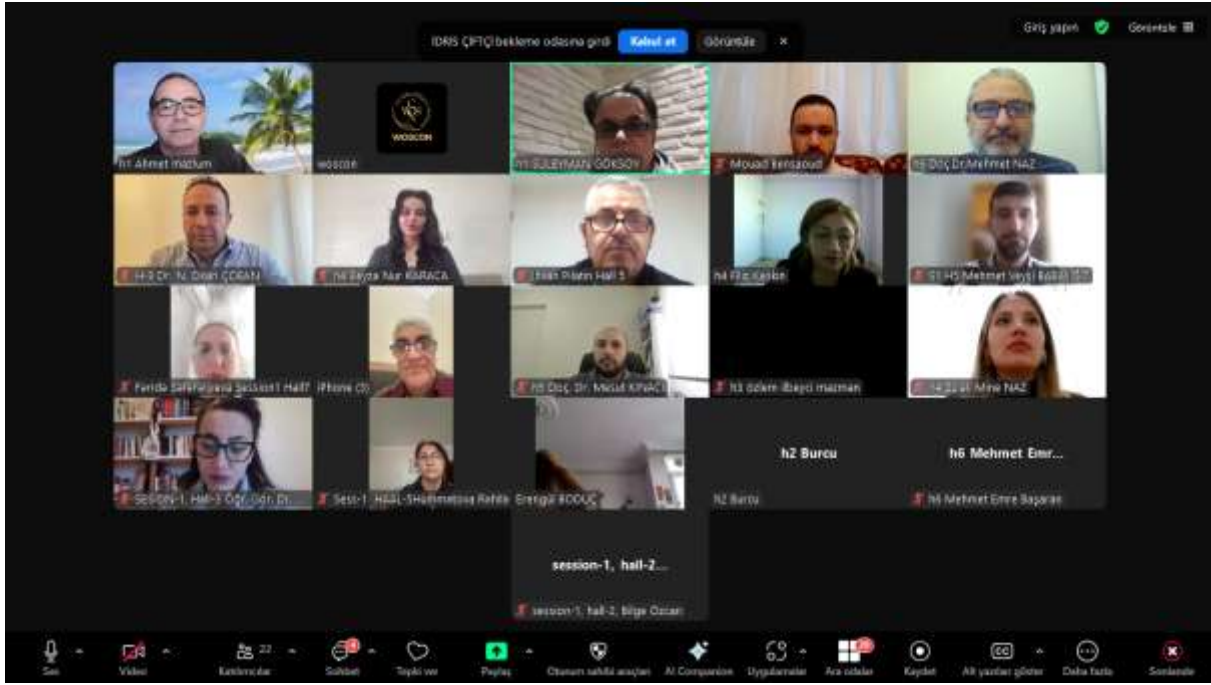
SESSION-2 HALL-10

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Kenza Hazine , Chaima Mouffouk, Soumia Mouffouk, Hamada Haba</i>	<i>Batna-1 University, Algeria.,</i>	<i>EXTRACTION AND ISOLATION OF STEROL COMPOUNDS FROM THE PETROLEUM ETHER EXTRACT OF A MEDICINAL PLANT</i>
<i>Kenza Hazine , Chaima Mouffouk, Soumia Mouffouk, Hamada Haba</i>	<i>Batna-1 University, Algeria.,</i>	<i>THE THERAPEUTIC POTENTIAL OF A SPECIES BELONGING TO HEDYSARUM GENUS</i>
<i>Chaima Mouffouk a,b , Soumia Mouffouk a , Hamada Haba a , Abdelbasset Tamersit , Oussama Khaoua</i>	<i>University of Batna 1,</i>	<i>ANTI-INFLAMMATORY EFFECTS OF SOME ISOLATED PENTACYCLIC SAPONINS : IN VIVO, MOLECULAR DOCKING, AND IN SILICO APPROACHES.</i>
<i>Chaima Mouffouk, Soumia Mouffouk , Sara Mouffouk , and Hamada Haba</i>	<i>University of Batna 1</i>	<i>THE EVALUATION OF IN VITRO BIOLOGICAL ACTIVITIES OF THE ALGERIAN SPECIES SUAEDA MONODIANA</i>
<i>AJIBOLA, Hussein Olamilekan BALOGUN, Sherif Babajide FASINA, Oludare Olakunle</i>	<i>Federal Polytechnic Ilaro, Ogun State, Nigeria</i>	<i>INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS AND FINANCIAL STATEMENT QUALITY OF LISTED DEPOSIT MONEY BANKS IN NIGERIA</i>
<i>Fettah Asma, Sakhraoui Nadjah, Toumi Sonia Saad Soumia</i>	<i>univ-biskra Algeria.</i>	<i>PASSIFLORA CAERULEA, PHARMACOLOGICAL INVESTIGATION PHYTOCHEMICAL AND BIOLOGICAL ACTIVITY</i>
<i>Gjylai Alija , Dorentina Bexheti, Drita Y.- Havziu , Arlinda H.-Zajmi , Sihana A.-Lika , Merita Dauti, Edita A.-Idrizi , Lulzime Ballazhi, Arijeta Shabani , Nexhibe Nuhii, Qahil Ibrahim</i>	<i>University of Tetova, Tetovo, R.of N. Macedonia</i>	<i>THE IMPACT OF A BALANCED DIET ON HEALTH AND DISEASE PREVENTION</i>
<i>Gjylai Alija , Drita Yzeiri- Havziu , Arlinda Haxhiu-Zajmi, Sihana Ahmeti-Lika , Merita Dauti , Nexhibe Nuhii , Qahil Ibrahim</i>	<i>University of Tetova,</i>	<i>ANALYSIS OF SULFONAMIDE DRUG RESIDUES IN MILK</i>
<i>Akpan, U. M ; Otayoor, R. A</i>	<i>Niger Delta University,</i>	<i>ANTIFUNGAL ACTIVITIES OF Alchornea Cordifolia (CHRISTMAS BUSH) EXTRACT ON Candida albicans</i>

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

PHOTOS FROM OUR CONGRESS

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

Birim Ağırlık

- **Bölge:**
  - Konya İL'inde yıllık birim ağırlık ölçümleri yapılmaktadır.
  - 100 kg oranında birim ağırlık 185 kg/dm³ iken, %20 İL oranında bu değer %2,4 oranında 175 kg/dm³ olmaktadır.
- **Tartışma:**
  - Bu sonuçta, her yıl illerarası farklı ölçümler yapıldığından kayıtlar tutulmaktadır.
  - Her il yapıldığından sonuçların karşılaştırılması için değerlendirilmektedir.

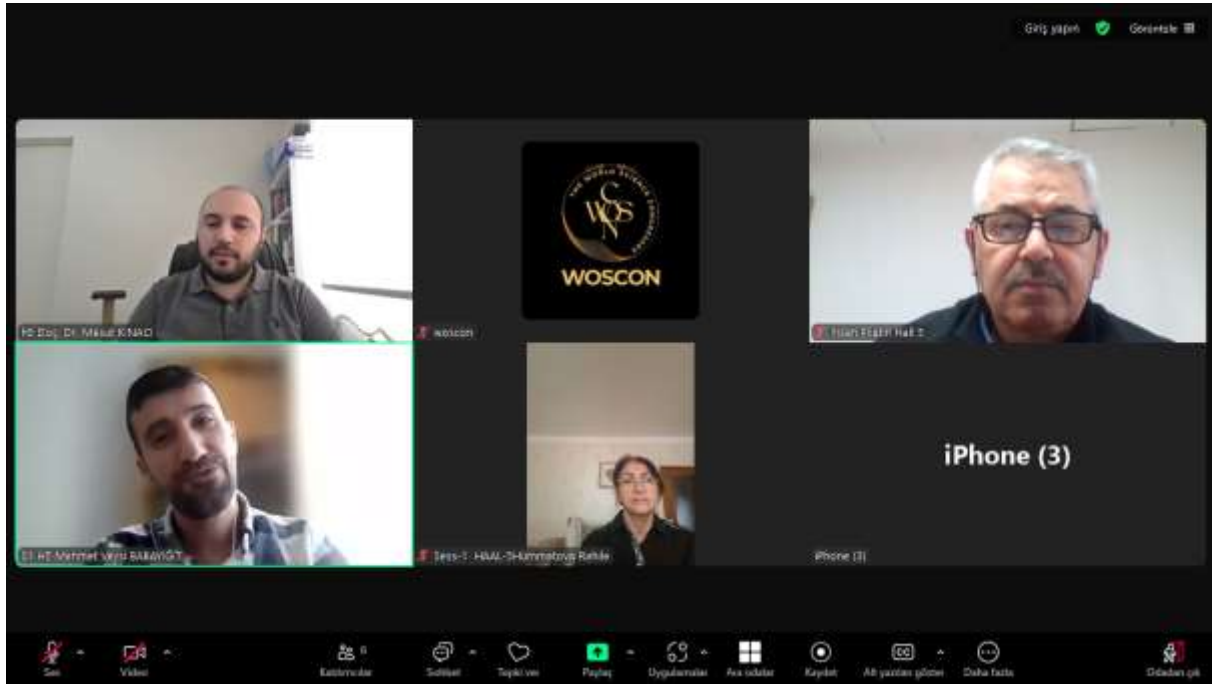
h5 Mehmet Emr... Filiz Keskin

h5 Mehmet Emre Başaran Filiz Keskin

h-2, Bilge Özcan

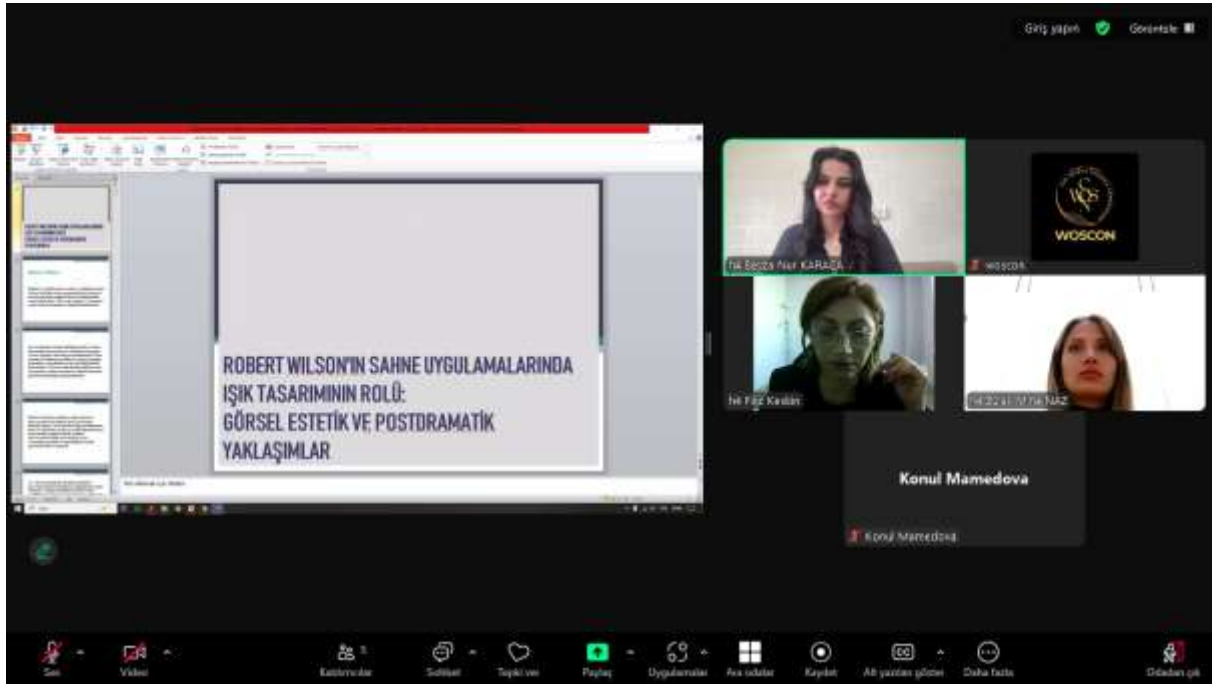

**1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025**

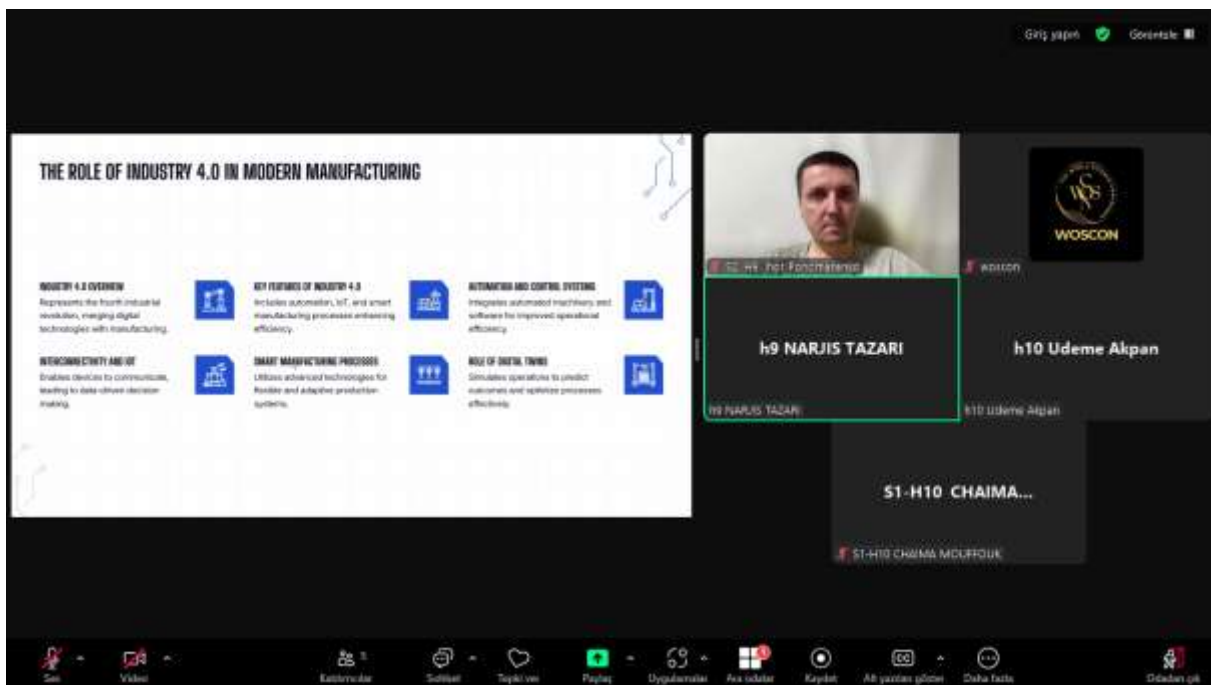

**1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025**

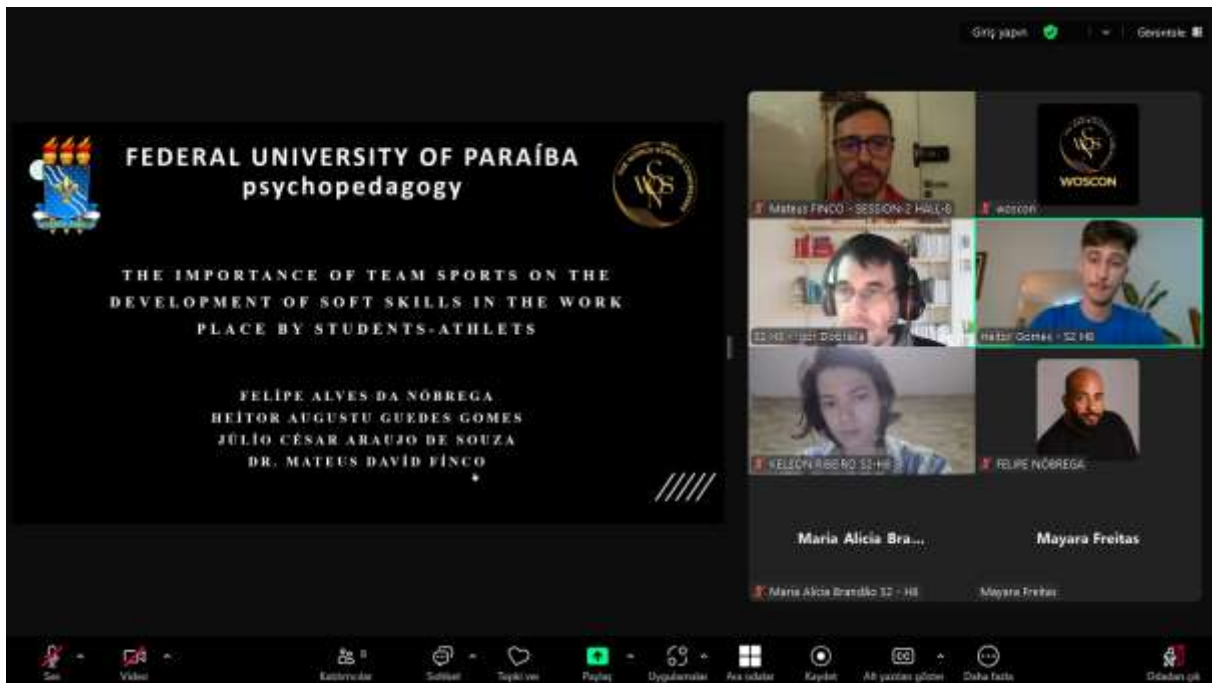
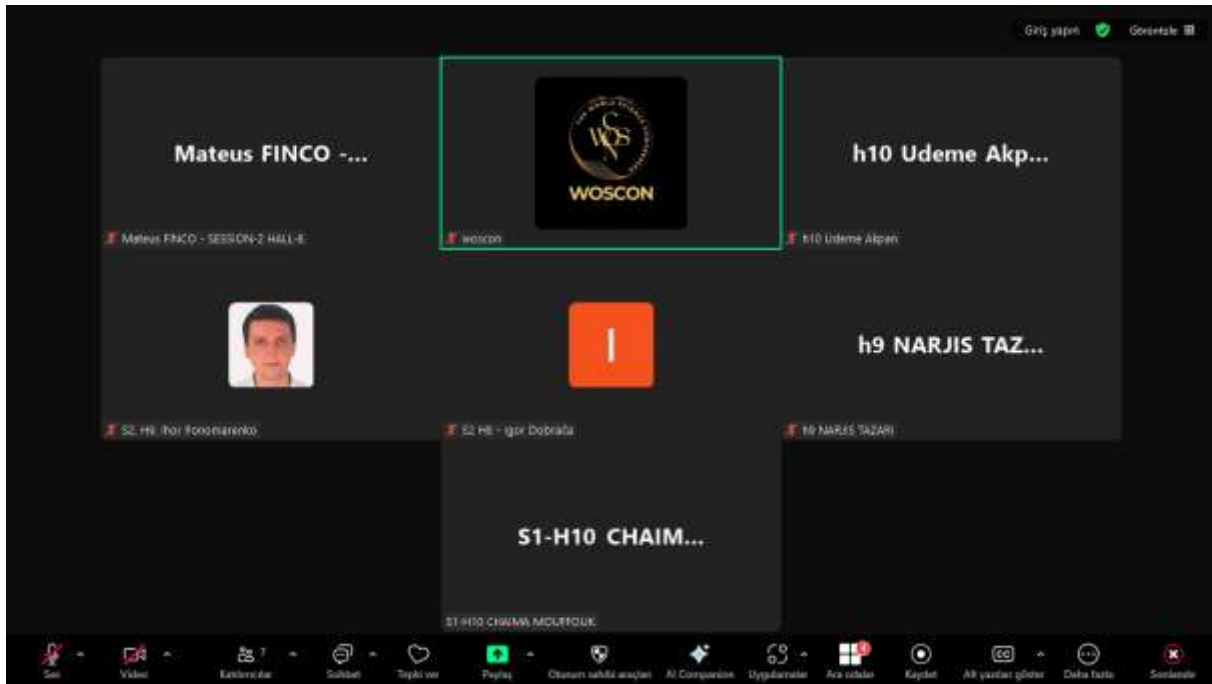

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025

**1. INTERNATIONAL MTSKKhETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS
GEORGIA 25-26 January, 2025**

İÇİNDEKİLER//CONTENTS

KÜRRÂSE GELENEĞİ VE KIRAAT EĞİTİMİNE ETKİLERİ.....	5
İDEOLOJİK HEGEMONYADAN MEDENİYETLER ÇATIŞMASINA: İSLAM DÜŞMANLIĞI.....	20
ÖĞRENME KURAMLARI VE TÜRK EĞİTİM VE OKUL SİSTEMİNE YANSIMALARI.....	22
BİLİŞSEL YAKLAŞIM VERİLERİNİN ÖĞRETME-ÖĞRENME SÜRECİNE AKTARIMI.....	34
BÜTÖV AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI: SƏMƏD BEHRƏNGİDƏ HƏYATİ FACİƏLƏRİN MƏZMUN VƏ İDEYA DALĞALARI	44
MÖVLANA MƏHƏMMƏD FÜZULİ HEYRƏTİN, HEYRƏT FÜZULİNİN CƏZBİNDƏ	63
IMPORTANT ANATOMICAL INFORMATION IN THE HEAD AND NECK REGION.....	74
ANATOMY OF THE BRAINSTEM	78
AKSONAL REJENERASYON VE ETKİLİ MOLEKÜLER.....	83
SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ VE AKADEMİK İYİMSERLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	93
GENÇ ELİT YÜZÜCÜLERİN YÜKSELTİ ANTRENMANLARI ÖNCESİ VE SONRASI BAZI FİZYOLOJİK YANITLARININ İNCELENMESİ.....	100
ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMA OLGUSU: KURAMSAL AÇIDAN BİR İNCELEME.....	110
ÖRGÜTSEL SESSİZLİK: KURAMSAL ÇERÇEVEDEN BİR DEĞERLENDİRME	119
Z KUŞAĞININ KARIYERE YÖNELİK ALGILARI ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	129
CONFLICT PREVENTION AND HUMAN RIGHTS	141
IMPACT OF A MINE-BLAST INJURY ON A SOCIAL ADAPTATION OF UKRAINIAN COMBATANTS.....	149
MODERN İLETİŞİM ARAÇLARININ DENİZ TAŞIMACILIĞINDA İŞBİRLİĞİ VE KRİZ YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	150
TİYATRODA MEKÂNIN DÖNÜŞÜMÜ: GELENEKSELDEN SİTE-SPECİFİK PERFORMANSA ..	152
ROBERT WILSON'IN SAHNE UYGULAMALARINDA IŞIK TASARIMININ ROLÜ: GÖRSEL ESTETİK VE POSTDRAMATİK YAKLAŞIMLAR.....	154
SANATIN VE KÜLTÜRÜN PATRONLUĞU OLMAZ	156
DİJİTAL ÇAĞIN GRAFİK TASARIM VE GÖRSEL SANATLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	171
ŞAĞIRDLARIN YAZILI NİTQİNİN İNKİŞAFININ DİL QAYDALARI İLƏ İNTEQRASİYASI.....	173
ŞAĞIRDLARDƏ FƏAL LÜĞƏT FONDUNUN YARADILMASI YOLLARI.....	177
PSEUDO-PLUTARKHOS'UN “NEHİRLER ÜZERİNE” ADLI KİTABINA GÖRE PHASİS NEHRİ.	180
TÜRK ÇOCUK ŞİİRİNİN GELİŞİMİNİN YENİ AŞAMASI (TEVFİK FİKRET'İN ŞİİRLERİNDEN DAYALI)	182

GÜRCÜ DİLİNDEKİ TÜRKÇE ALINTI SÖZCÜKLERİN DİLBİLİMSEL, KÜLTÜREL VE TARİHSEL AÇIDAN İNCELENMESİ: TARİHSEL ETKİLEŞİMLERİN VE KÜLTÜRLER ARASI TEMASIN ETKİSİNİN İZİNİ SÜRMEK.....	193
AN ANALYSIS OF TURKISH LOANWORDS IN THE GEORGIAN LANGUAGE FROM A LINGUISTIC, CULTURAL, AND HISTORICAL PERSPECTIVE: TRACING THE IMPACT OF HISTORICAL INTERACTIONS AND CROSS-CULTURAL CONTACT	194
DİL VE TARİH ARACILIĞIYLA TOPLUMSAL BELLEK OLUŞUMU: DİL EĞİTİMİ İÇİN TARİHİ YEREL DESTANLARDAN PERSPEKTİFLER	202
SOCIAL MEMORY FORMATION THROUGH LANGUAGE AND HISTORY: PERSPECTIVES FROM HISTORICAL LOCAL EPICS FOR LANGUAGE EDUCATION.....	203
“MANAS” DASTANI TÜRK QƏHRƏMANLIQ DASTANLARININ ŞAH ƏSƏRİ KİMİ.....	212
“KERRİ BACI” ROMANINDA AMERİKA REALLIQLARININ BƏDİİ İFADƏSİ.....	215
SÖZÜN ƏKS-SIRA İLƏ DÜZÜLÜŞÜNÜN MƏTNALTI DÜZGÜNLÜYÜ	218
TÜRK DÜNYASININ İLK LEKSİKOQRAFI.....	223
ÇİMENTO EMDİRİLMİŞ KENEVİR LİFLİ KOMPOZİTLERİN ÖZELİKLERİ	230
KENEVİR KIRINTILARININ SIFCON ÜRETİMİNDE KULLANILMASI.....	242
TALAŞ TAKVİYELİ YÜKSEK YOĞUNLUKLU POLİETİLEN (YYPE) TERMOSPLASTİKLERİN ÜRETİMİ.....	251
QSPR ANALYSIS OF OCTANES BY USING R TOPOLOGICAL INDICES.....	259
YEŞİL MIKROALG CHLORELLA SP.'NİN KLOROFORM, ASETON VE METANOL EKSTRAKTLARININ TOPLAM FENOLİK MİKTARLARININ BELİRLENMESİ.....	260
DETERMINATION OF TOTAL PHENOLIC AMOUNTS OF CHLOROFORM, ACETONE AND METHANOL EXTRACTS OF GREEN MICROALGAE CHLORELLA SP.	261
TƏMSİL JANRI EPIK ƏSƏRLƏRİN İBTİDAI ŞƏKİLLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ.....	273
İBTİDAI SINIFLƏRDƏ AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ ŞAĞIRDLƏRİN TƏLƏFFÜZ VƏ YAZI İLƏ BAĞLI SƏHVLƏRİN ARADAN QALDIRILMASI YOLLARI.....	277
İBTİDAI SINIFLƏRDƏ OXUNUN İFADƏLİLİYİ ÜZRƏ İŞİN APARILMASI METODİKASI.....	285
SAFETY EQUIPMENT DURING WORK ON AGRICULTURAL MACHINERY	293
SEMANTIC MAP IN WORD LEARNING	297
DEVELOPMENT OF GRAMMAR IN CHILDREN	300
THE FOREIGN POLICY OF GJERGJ KASTRIOT SKANDERBEG DURING THE MIDDLE AGES	303
THE IMPORTANCE OF TEAM SPORTS ON THE DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS IN THE WORK PLACE BY STUDENTS-ATHLETS	311

PERMANENCE POLICY OF STUDENT-ATHLETE IN HIGHER EDUCATION: A DOCUMENTAL ANALYSIS.....	312
İKİLİ TALEPLERİ DENGESİLEMEK: ÖĞRENCİ-ATLETLER İÇİN AKADEMİK VE ATLETİK ZORLUKLAR VE PSİKOPEDAGOJİK DESTEĞİN ROLÜ.....	313
BALANCING DUAL DEMANDS: ACADEMIC AND ATHLETIC CHALLENGES FOR STUDENT-ATHLETES AND THE ROLE OF PSYCHOPEDAGOGICAL SUPPORT	314
CHALLENGES AND STRATEGIES FOR THE ACADEMIC RETENTION OF STUDENT-ATHLETES IN HIGHER EDUCATION.....	315
EĞİTİMDE ROBOTLAR: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ.....	316
ROBOTS IN EDUCATION: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS.....	317
STUDENTS'SENSE OF BELONGING AND SCHOOL OUTCOMES IN MOROCCAN PUBLIC HIGH SCHOOLS.	318
DIGITAL TWINS FOR ANTENNAS SIMULATION	319
DIGITAL TWINS FOR ANTENNAS SIMULATION	320
THE ROLE OF INTERNATIONAL TREATIES IN CONTROLLING THE PROLIFERATION OF WEAPONS OF MASS DESTRUCTION	321
TRIBAL DEVELOPMENT AND CLIMATE RESILIENCE: ADDRESSING VULNERABILITIES AND BUILDING CAPACITIES.....	322
ŞİKAYET YÖNETİMİNDE MÜSTERİ DENEYİMİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER: RABAT TRAMVAYI ÖRNEĞİ – FAS	323
THE DETERMINANTS OF CUSTOMER EXPERIENCE IN COMPLAINT MANAGEMENT: THE CASE OF THE RABAT TRAMWAY – MOROCCO	324
INTEGRATING DIGITAL TECHNOLOGIES INTO THE MARKETING	325
THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL CULTURE ON EMPLOYEE PERFORMANCE WITH THE MEDIATING ROLE OF WORK MOTIVATION	326
INFORMATION TECHNOLOGY APPLICATIONS IN AGRICULTURE AND IMPLEMENTING ELECTRONIC AGRICULTURE.....	327
EXTRACTION AND ISOLATION OF STEROL COMPOUNDS FROM THE PETROLEUM ETHER EXTRACT OF A MEDICINAL PLANT	328
THE THERAPEUTIC POTENTIAL OF A SPECIES BELONGING TO <i>HEDYSARUM</i> GENUS.....	329
ANTI-INFLAMMATORY EFFECTS OF SOME ISOLATED PENTACYCLIC SAPONINS : <i>IN VIVO</i> , MOLECULAR DOCKING, AND <i>IN SILICO</i> APPROACHES.....	330
THE EVALUATION OF <i>IN VITRO</i> BIOLOGICAL ACTIVITIES OF THE ALGERIAN SPECIES <i>SUAEDA MONODIANA</i>	331
INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS AND FINANCIAL STATEMENT QUALITY OF LISTED DEPOSIT MONEY BANKS IN NIGERIA.....	332

PASSIFLORA CAERULEA, PHARMACOLOGICAL INVESTIGATION PHYTOCHEMICAL AND BIOLOGICAL ACTIVITY 361

ANALYSIS OF SULFONAMIDE DRUG RESIDUES IN MILK 362

THE IMPACT OF A BALANCED DIET ON HEALTH AND DISEASE PREVENTION..... 363

TOP OF FORM BOTTOM OF FORM ANTIFUNGAL ACTIVITIES OF *ALCHORNEA CORDIFOLIA* (CHRISTMAS BUSH) EXTRACT ON *CANDIDA ALBICANS* 364

KÜRRÂSE GELENEĞİ VE KIRAAT EĞİTİMİNE ETKİLERİ

Selçuk Gültekin

ORCID: 0009-0008-6775-3142

Email: selcuk.gltkn94@gmail.com

**Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kuran-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı,
Denizli, Türkiye**

Not: Bu makale, çalışmakta olduğum “Kıraat Eğitim Öğretiminde Kürrâse Geleneği” adlı tezden türetilmiştir.

Özet

Hicri 5. asra kadar kıraat eğitimi, infırad usulüne göre; her imam için ayrı bir hatim yapılarak ilerliyordu. Ne var ki bu yöntem uzun sürüyor, zamanın ve şartların değişmesiyle kıraat ilmine olan rağbeti azaltıyordu. Böyle bir ihtiyaca binaen ortaya çıkan indirac usulü, daha kısa zamanda ve pratik bir şekilde okuma yapmayı sağlamasıyla kıraat eğitiminde bir dönüm noktası olmuştur. Tek bir hatimde bütün vecihleri okuma imkânı veren bu sistem halen uygulanmaya devam etmektedir. İndirac usulünün ülkemize özgü tatbikatına ise kürrâse uygulaması eşlik etmektedir. Bu usulde öğrenci, okuyacağı dersin vecihlerini kaynak kitaplardan edindiği bilgilere göre kürrâse denilen özel defterlere kaydeder. Belli bir sistematığı ve kendine has usulleri bulunan bu yöntem ülkemizdeki kıraat eğitiminin ana omurgasını oluşturmaktadır. Diğer ülkelerde pek kullanılmayan bu usulün ülkemizdeki serencamı, avantajları ve dezavantajları bu çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Kürrâse geleneğiyle ilgili şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamış olması bizi bu konuya sevk eden başlıca sebepler arasındadır. Konuya hazırlanırken kürrâse defterlerinin izleri takip edilmiş, kütüphanelerde bulunan en eski yazmalar üzerinden ıstılah taraması yapılmış. Yine Türkiye’de uzun yıllardır eğitim veren hocalarla ve henüz eğitim sürecinde olan öğrencilerle görüşülüp sistemin kıraat ilmi öğretimine etkileri tartışılmıştır. Bu bağlamda kürrâse kullanımındaki değişimler, bu sisteme götüren sebepler ve günümüzdeki durumu üzerinde durulmuştur. Neticede bu sistemin, mushaf imlasına aşinalık kazandırma, dersin sunumunu kolaylaştırma, örnek kürrâseler sayesinde vücuhâtları kayıt altına alma gibi faydaları mülahaza edilmiştir. Bununla birlikte tarih boyunca ezbere dayalı yapılan kıraat eğitiminin zayıflaması, kıraat ilmi ve ulûmu’l-Kur’ân’a dair önemli meselelerin görmezden gelinmesi ve Arapça eksikliğine rağmen kıraat okumanın önünü açması gibi zararları tespit edilmiştir. Ayrıca hazır kürrâselerden ders okunması ve kişinin kaynaklara inmemesi gibi önemli bazı problemlerin meydana gelmesine de sebep olmuştur. Bu çalışmada kürrâse sistemi olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirilmiş ve bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Eğitim, İnfirâd, İndirâc, Kürrâse.

Abstract

Until the 5th century Hijri, the study of Qiraat was carried out according to the method of infirad, with a separate khateem for each imam. However, this method took a long time and decreased the demand for the science of Qiraat with the change of time and conditions. The indirac method, which emerged in response to such a need, was a turning point in Qiraat education, as it enabled reading in a shorter time and in a practical way. This system, which allows one to recite all the wajihs in a single khateem, is still practiced today. The application of the indirac method, which is unique to our country, is accompanied by the practice of kürrâse. In this method, the student records the wajihs of the lesson he will recite in special notebooks called kürrâse according to the information he obtains from the source books. This method, which has a certain systematics and unique procedures, constitutes the main backbone of Qiraat education in our country. The advent, advantages and disadvantages of this method, which is not used in other countries, constitute the essence of this study. The fact that there has not been any study on the tradition of Kürrâse so far is among the main reasons that led us to this subject. While preparing the subject, the traces of the kürrâse books were followed and the oldest manuscripts in the libraries were tried to be shown. Again, the effects of the system on the teaching of Qiraat were discussed by interviewing teachers who have been teaching in Turkey for many years and students who are still in the process of education. In this context, the changes in the use of kürrâse, the reasons that led to this system, and its current status were emphasized. As a result, the benefits of this system such as familiarizing students with the spelling of the Mushaf, facilitating the presentation of the lesson, and recording the wujuhât with the help of sample currices were considered. On the other hand, its disadvantages such as weakening the Qiraat education based on memorization throughout history, ignoring important issues related to the science of Qiraat and ulüm al-Qur'ân, and paving the way for studying Qiraat despite the lack of Arabic have been identified. It also caused some important problems such as reading lessons from ready-made kürrâse and not going to the sources. In this study, the kürrâses system is evaluated with its positive and negative aspects and some suggestions are presented.

Key Words: Qiraat, Education, Infirâd, İndirâc, Kürrâse

1. GİRİŞ

Kürrâse geleneği denildiğinde kıraat eğitim öğretimine dair ülkemizde yaygınlaşmış bir tedrisat modelinden bahsedilmektedir. Bu usulde öğrenci, yarın okuyacağı dersin vecihlerini kaynak kitaplardan tespit ettikten sonra belli bir sistematik içerisinde ve bu sisteme özgü usullerle şahsi defterine not eder. Dersi takrir ederken yazdığı vücutâtı da hocaya arz eder. Hoca, ders esnasında öğrencinin eda keyfiyetini dinlediği gibi aynı zamanda vücutât tertibine ilişkin defter takibini de yapar. Okuyuşunda ya da deftere yazdığı vücutât tertibinde gördüğü yanlışları düzeltir ve süreç bu şekilde devam eder. Kürrâse sistemi ülkemizdeki kıraat eğitim öğretiminin omurgasını oluşturmaktadır.

Bu uygulamanın ne zaman başladığı ve ilk kim tarafından tatbik edildiği hususunda elimize ulaşan herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte kürrâse geleneği indirac usulüyle yapılan kıraat eğitiminin bir sonucu olduğu için başlangıç tarihini, hicri beşinci asırdan sonrasına atfetmek mümkündür. Çünkü bilindiği üzere bu tarihe kadar kıraatler infırad usulüyle her imam için ayrı bir hatim yapılarak okunuyor, tedrisat ezbere dayalı bir usulde ilerliyordu (İbnü'l-Cezerî, 2016:147). Kıraat ilmine olan iştiyakın azalması, manevi motivasyon eksikliği, infırad usulünün çok uzun yıllar sürmesi, zamana ve zemine bağlı durumların farklılaşması, sosyoekonomik şartların değişmesi gibi sebeplerle kıraat eğitiminde indirac sistemine geçilmiştir (Ağırbaş, 2022:418). Bu sistemde öğrenci bütün imam ve râvilere ait vücutâtı tek bir hatimde okumak gibi bir imkâna kavuşmuş oluyordu. Daha kısa zamanda ve pratik bir şekilde kıraat tahsiline kapı aralayan bu sistem kıraat eğitim öğretimi için dönüm noktalarından birisidir.

İndirac sisteminde karşılaşılan problem ise *cem' usulü* ile bütün kıraat imamlarına ve râvilerine ait vecihlerin, ezberden bilinmesi ve okunmasının zorluğudur. Çünkü bütün vecihlerin bir arada ezberlenip takrir edilmesi son derece meşakkatli bir iştir. Kıraat literatüründeki manzum eser geleneğinin bu zorluğu aşmak için doğduğu iddia edilmektedir. Daha kısa ve veciz bir şekilde yazılan manzum eserler aracılığıyla usul ve ferş-i hurûfa dair farklılıkların daha kolay ezberlenmesi ve tedrisatın kolaylaşması hedeflenmiştir (Pilgir, 2020:61). Asırlar boyunca süregelen kıraat eğitim öğretimi de ezber üzerinden hep bu usulde devam etmiştir. Ne var ki kıraat ilmine olan rağbetin azalması, kaynak kitapları okuyup anlayacak temel yeterliliğin zayıflaması ve Arapça noktasındaki eksiklik gibi sebepler, manzum eserlerin sağladığı kolaylığı da yetersiz kılmıştır. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde pek çok ulemanın bu sıkıntıları gündeme getirdiği görülmektedir (Muhammed Emin Efendi, 50a-50b). Ancak tüm bunlara rağmen kürrâse geleneği günümüze kadar ulaşmış ve sistemin

omurgası haline gelmiştir. Kürrâse geleneğinin bu topraklarda neden bu kadar yaygınlaştığının araştırılması, olumlu ve olumsuz taraflarının değerlendirilmesi elzemdir.

2. GENEL HATLARIYLA KÜRRÂSE SİSTEMİ

Kürrâse kelimesi sözlükte *kitapçık, kitaptan bir cüz, küçük not defteri, sayfa parçası* gibi anlamlara gelir (İbn Manzûr, 1993:331-333; Firûzabâdî, 2005:570). El yazması eserlerin sekiz sayfadan oluşan cüzleri için de bu ifade kullanılmaktadır (Sami, 2015:951). Kıraat terminolojisi içerisinde ise bu kelime; *kurrâların derse hazırlanırken belli bir tertibe riayet ederek vücuhâtları yazdıkları defterler* için kullanılır. Başka bir ifadeyle *kıraat vecihlerinin şematik gösteriminin yapıldığı defterlere kürrâse* denir. Bu defterler farklı bölgelerde *sûret, kıraat defteri, mecmûa* gibi isimlerle de anılmaktadır.

Ülkemizdeki kıraat eğitimi ağırlıklı olarak kürrâseler üzerinden yürütülmektedir. Kıraat eğitimine başlayan öğrenci aşere eğitimine başlamadan önce yaklaşık üç ay boyunca usul dersi görür. Bu aşamada yaygın olarak önceden hazırlanmış kavâid defterleri üzerinden eğitim yapılır.¹ Kavâid defterlerinde ferş-i hurûfa dair meseleler yer almaz. Bunun yerine kıraat imamları ve rumuzları, istiâze-besmele vecihleri, med mertebeleri, sıla, idğam, imâle, beyne, ibdâl, terkîk, tağlîz gibi sürekli uygulanan ve tekrar eden genel geçer kaideler ele alınır. Öğrenci, usul kısmındaki kaideleri ezberledikten sonra ferş-i hurufla ilgili meselelerin başlayacağı aşamaya geçer. Aşere eğitiminde ferş-i huruf vecihleri için *Zübdetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur'ân* ile *Umdetü'l-Hullân fî İzâhi Zübdeti'l-İrfân* adlı kitaplardan istifade edilir. Takripde ise *İthâf-u Fudalâi'l-Beşer* ve *Tayyibetü'n-Neşr* isimli eserler öğrencilere kaynaklık eder.

Öğrenci, usul kısmında öğrendiği vecihlere ilaveten, yukarıda sayılan eserlerden istifade ederek ferş-i hurûfa ait vecihleri de çıkarır. Sonra bu vecihleri, bir sonraki derste hocaya sunmak için belli bir sistematik dâhilinde kürrâse adı verilen defterlere kaydeder. Daha sonra imamların kendi içindeki sıralamasına² riayet edilerek farklı okuyuşu bulunan imam veya râvilerin okuyuşları gösterilir. Vecihler deftere işlenirken imam ve râvi hiyerarşisine dikkat edildiği gibi vakıf ve ibtidâ usullerine de riayet edilir. Bu bağlamda kıraat eğitiminde üç farklı vakıf sistemi gelişmiştir. Bunlar; Mısırlıların ve Mağriblilerin mezhebi “*Harfte cem*”, Şamlıların mezhebi “*Vakıfta Cem*”, İbnü'l-Cezerî'nin iki mezhebi birleştirilerek ortaya koyduğu “*Vakf ve Harfte Cem*” ve “*Ayette Cem*” metotlarıdır. (Akkuş, 2018:11-22). Ülkemizde yaygın olan uygulama ve kürrâselerde takip

¹ Kavâid defterlerine dair detaylı bilgi için bk. Ağırbaş, Abdülhekim *Kıraat Eğitim Öğretim Geleneği*, 174.

² Kıraat imamlarının sıralaması için bk. Çetin, Abdurrahman, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 235-254. Bu sıralamaya riayet etmek (tertip) bir zorunluluk değildir ancak kıraat eğitim öğretiminde yerleşmiş uygulama, tarih boyunca hep bu şekilde olmuştur.

edilen usul de İbnü'l-Cezerî'nin geliştirdiği yönteme göredir. Buna göre Hafs rivayetiyle yazılan ayetin sonundan geriye doğru farklılık bulunan her kelime üzerinde okuyuşu bulunan imamın vechi gösterilir ve başa kadar böyle devam eder. Her ayet bu şekilde incelenir ve kürrâse sistemine ait işaret ve sembollerle ilgili vecihler deftere kaydedilir.

3. KÜRRÂSE HAZIRLAMA TEKNİĞİ

Kürrâse çizmeye başlamadan önce öğrenci, yukarıda belirtilen kaynaklardan usul ve ferş-i huruf vecihlerini tespit eder. Yaygın olan uygulamaya göre bu vecihler, imamların kısaltma remizleriyle birlikte ayetteki ilgili kelimenin hemen üzerine yazılır. Bu sayede öğrenci her defasında kaynak kitaba dönmüş olmaz ve imam hiyerarşisine göre vecihlerde karışıklık yapmadan ayetin çözümlemesini yapabilir. Kürrâse hazırlanırken ayetler, mevcut vakıf sistemi dikkate alınarak ayrılır. Öncelikle her bir ayet Asım kıraatinin Hafs rivayetine göre yazılır.¹ Bundan sonra imam sıralamasındaki ilk imamdaki başlamak suretiyle her bir imam ve râvinin okuyuş farklılığı deftere işlenir. Bu işlemin kendine has sistematığı ve yöntemi bulunmaktadır. Bu başlık altında bunlara değinilecektir.

Kıraat defterlerine bakıldığında ilk göze çarpacak olan, yatay ve dikey çizgilerdir. Bu çizgiler bazen tekdüze bir şekilde devam ederken bazen araya giren bazı kelime veya kısaltmalarla bölünür. Kürrâse geleneğinde yatay düz çizgi, diğer imamların Hafs rivayetiyle olan mutabakatını ifade eder. Yani okunuşu gösterilen ve onu takip eden imamların vecihleri Hafs rivayetiyle aynıysa bu durum düz çizgiyle gösterilir. İmam sıralamasında Nafi' ilk sırada olduğu için çizilen ilk çizgi esasen onu ve onunla birlikte farklı bir okuyuşu bulunmayan imamları temsil eder.

Sistematik olarak gidecek olursak; Nâfi'nin farklı okuduğu bir kelime yoksa düz çizgi ayet sonuna kadar uzanır ve çizginin sonuna Nafi'nin remzi konulur. Eğer med ölçüleri, usul ve ferş vecihleri itibarıyla Nafi ile aynı durumda olan imamlar/râviler varsa onlar da bu çizgide Nafi'ye katılmış olur ve onların rumuzları da sırasıyla çizginin sonuna yazılır. Böylece Kürrâse'ye bakan bir kişi ilgili ayette hangi imamın/râvinin, Hafs ile aynı okuduğunu anlamış olur.

Eğer ayette Nafi'nin, Hafs'tan farklı okuduğu bir vecih varsa çizgi o kelimedede bölünür ve ilgili kelimenin hemen altına imamın okuyuşu kaydedilir. Kelime, farklı suretiyle veya kısaltmalarla kaydedildikten sonra çizgi yine ayet sonuna kadar devam eder. Kelimedeki vecih farklılığı açık bir şekilde yazılabileceği gibi –

¹ Ülkemizde Âsım kıraatinin Hafs rivayeti takip edildiği için okumaya ve yazmaya onunla başlanır.

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS, GEORGIA 25-26 January, 2025
<https://www.wosconkongreleri.com/>

varsa- bu vechin kısaltmasıyla da gösterilebilir. Çizgi çekildikten sonra yine Naff'nin remzi ve aynı vecihte ona katılanlar yazılır.

İlk çizgi çekildikten sonra süreç geriye doğru ilerler. Yani sondan geriye doğru bir akış içerisinde farklı vechin bulunduğu ilk kelimededen başlanarak tekrar sola doğru çizgi çekilir. Burada iki türlü hiyerarşi söz konusudur. İlki, ayet sonuna en yakın kelimedeki farklılık ele alınacağı için buradaki imam/râvi öncelik kazanır. Eğer geriye doğru başka vecihleri bulunmuyorsa buradaki imamdan kürrâse çizimine devam edilir. Birden fazla imamın olması durumunda ikinci sıralama devreye girer ve kendi aralarındaki imam hiyerarşisi dikkate alınır. Sıralamada önce hangisi geliyorsa ondan devam edilir. Geride kalanların başka vecihleri yoksa onlar da çıkmış olur; varsa o kişiye tekrar dönülür ve onun için ayrı bir çizgi çekilir. Ayet sonuna en yakın kelimedeki vecihler de bittikten sonra geriye doğru okuyuşu kalan imam varsa onlar da sırasıyla çıkarılır. Bu işlem yapılırken alt alta yatay çizgiler çizilmeye devam eder.

Farklı sureti olan kelimeler yazılırken yatay çizginin bölündüğü ifade edilmişti. Bazen bir imam, kendisinden önceki imamın farklı okuduğu kelimeyi düzeltir ve kendine ait vechi tatbik eder. Bu işlem yapılacağı zaman çizginin bölündüğü yerden (kelimenin sağından) aşağıya doğru dikey çizgi çekilir. Bu çizgi, dersi okuyan kişinin ayete bu kelimedenden devam edeceğini gösterir. Yani en başa dönmeden ilgili kelimedeki farklılığı düzelterip, ya da varsa kendi vechiyle okuyup devam edeceğine işaret eder.

Bazı ayetlerde çok sayıda vücuhât bulunmaktadır. Böyle durumlarda vecihlerin gösterimi yoğunlaşır ve bütün bir sayfayı dolduracak kadar uzayabilir. Kısa ayetlerde vecih farklılığı, kelimenin bulunduğu yerin hemen aşağısında gösterilmektedir. Ancak aşağıya doğru tablonun boyu uzadıkça kelimenin aşağıda tekabül ettiği yeri takdir etmek zorlaşır. Özellikle yan yana birkaç farklı vechin bulunduğu durumlarda karışıklık meydana gelebilir. İşte dikey çizgilerin bir diğer kullanımı da burada devreye girer. Böyle durumlarda karışmaması için ilgili kelimedenden aşağıya doğru bir dikey çizgi çekilir. Bu sayede farklılığı gösterilen özellikle de kısaltmalarla ifade edilen vecihlerin hangi kelimeye ait olduğu belirtilmiş olur.

Ayetin başına kadar farklı okuyuşu bulunan her imam/râvi için yukarıda anlatılan süreç takip edilir. İki veya daha fazla imam/râvi, aynı kelimedede Hafs'a muhalefet ediyorsa bu durumda tek bir çizgi çekildiğinde sıralamaya uygun bir şekilde her birinin rumuzu çizgi sonuna yazılır. Bu sayede birden fazla imam ait vücuhât tek bir çizgide gösterilmiş olur.

Bu anlatılanlar ayette med mertebelerinin¹ olmadığı zaman icra edilecek yöntemi açıklar. Bu süreç takip edilirken eğer ayette med (medd-i tabii üzerine yapılan ziyade med) varsa sürekli med mertebeleri göz önünde bulundurulur. Çünkü aynı med mertebesi grubunda olanlar ancak birbirleriyle aynı çizgide toplanabilirler. Örneğin medd-i muttasılı iki elif miktarı uzatan imamlarla, beş elif miktarı uzatan imamlar med bulunan ayetlerde aynı çizgide buluşamazlar. Med bulunan ayetlere de Nâfi ile başlanacağı için onun mertebesine uygun olanlar onunla aynı çizgide hareket ederler. Eğer ayet içerisinde farklı bir vücuhâta sahip değilse Nâfi ile aynı çizgide o da çıkmış olur. Geride vechi kalıyorsa bu durumda yine imam hiyerarşisi devreye girer ve sıralamada önceliği bulunan imamla aynı noktaya gelirlerse med mertebesine bakılmaksızın sıralamada önde olanın vechi alınır. Bu şekilde de bütün imamların medleriyle birlikte vecihleri alınıncaya dek süreç devam eder. Böylece her iki durum için de kürrâse çizimi açıklanmış oldu. Şimdi kürrâselerde kullanılan sembol ve kısaltma ve ıstılahlara değinilecektir.

4. KÜRRÂSEDE KULLANILAN REMİZLER, İSTİLAHLAR VE KISALTMALAR

4.1. Remizler

Kıraat eğitiminde imamların ve ravilerin her birine ait farklı remizler kullanılır. Kürrâse çizilirken imamların uzun isimleri değil; kendileri için Şatibî ve İbnü'l-Cezerî tarafından takdir edilmiş rumuzlar kullanılır. Bunların bir tablo halinde şu şekilde gösterilmesi mümkündür:

İmam	Râvi	Râvi
Nâfi (ا)	Kâlûn (ب)	Verş (ج)
İbn Kesîr (د)	Bezzî (ه)	Kunbul (ز)
Ebû Amr (ح)	Dûrî (ط)	Sûsî (ی)
İbn Âmir (ك)	Hişâm (ل)	İbn Zekvân (م)
Âsım (ن)	Hafs (ع)	Ebû Bekr Şu'be (ص)
Hamza (ف)	Halef (ض)	Hallâd (ق)
Kisâî (ر)	Ebu'l-Hâris (س)	Hafs-ı Dûrî (ت)
Ebû Ca'fer (جع)	İsa b. Virdân (عي)	Süleyman b. Cemmâz (جم)
Ya'kûb (يع)	Ruveys (يس)	Ravih (حه)
Halefû'l- Aşir (خل)	İshâk (سح)	İdrîs (سه)

4.2. İstılahlar ve Kısaltmalar

Kıraat eğitim öğretimi olduğu için kıraat ve tecvit ilmiyle alakalı pek çok ıstılahın kürrâselerde yer aldığı görülmektedir. Bazen bu kavramlar açık bir şekilde yazılırken bazen de kısaltma yoluyla yer almaktadır. Tecvit

¹ Med mertebeleri için bk. Akdemir, Mustafa Atilla *Kıraat İlmî Eğitim Öğretim Metotları* (İstanbul: İFAV Yayınları: 2015), 125-126.
1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS, GEORGIA 25-26 January, 2025
<https://www.wosconkongreleri.com/>

ilminden de aşına olunan ve bu ilimle ilgilenen herkesin bilebileceği *imâle, beyne, sekte, teshîl, idğâm, ihfâ, izhâr, işmâm, revm, vasl, tûl, tevessut, kasr* gibi kavramlara ilişkin herhangi bir açıklama yapılmayacaktır. Aynı şekilde basit düzeyde Arapça bilgisiyle anlaşılabilir, ıstılah kabilinden olmayan kavramlar da bu başlığını kapsamı dışındadır. Örneğin hemzeli okuyuş için “بِالْهَمْز” denmesi; üstün, esre, ötre hareketleri için “fetha/nasb, damme/raf’ , kesra/cer” ifadelerinin kullanılması böyledir. Bu kavramlarla ilgili özel bir kullanım ya da kısaltma varsa onlar izah edilecektir. Bunların dışında kalan özel ıstılahlar, genel olarak kıraat eğitiminde kullanılan ve kürrâselerde gösterilen kavramlarla kısaltmalar üzerinde durulacaktır:

- **Feth:** Kendisinden sonra elif olan yerlerde okuyucunun ağzını açarak ve uzatarak okumasını ifade eder. İmale ve beyne olmadığını anlatır Kürrâselerde “فتح” şeklinde gösterilir.

- **İbdâl:** Sakin hemzeyi, öncesindeki harfin hareketine uygun olarak uzatmaya denir. “إبدال” şeklinde gösterilir. Zıddı bazen “همزة” şeklinde gösterilir.

- **Sıla:** Sakin haldeki cemî mimlerini mukadder bir med harfiyle (vav) uzatmaktır. “ص / صلة” şeklinde yazılır. Silanın zıddı olarak **adem sila** ibaresi kullanılır. Bu uygulama ise “م / عدم / عدم صلة” ifadeleriyle gösterilir.

- **Nakil:** Harekeli hemzenin hareketini kendisinden önceki sakin harfe vererek okumaya denir. “نقل”, “ن” şeklinde gösterilir.

- **Sekt:** Nefes almadan sesi kesmektir. Kıraat ilminde çok farklı şekillerde sekte uygulaması vardır. “س / سكت” şeklinde gösterilir.

- **Hâ-i Sekt:** Tecvit ıstılahında bir kelimenin son hareketini belirgin kılmak için konulan cezimli “he” harfi için kullanılır. İmam Ya’kûb’a özgü olarak bazı çoğul isimlerin sonunda “hâ-i sekt” uygulaması bulunmaktadır. Bu vecihler kürrâselerde “س / هاء / هاء سكت” şeklinde gösterilir.

- **İskân:** Bir harfin cezimli okunacağını ifade eden kavram, “إسكان” ya da “بالجزم” ifadeleriyle gösterilir.

- **Terkîk:** “Râ” harfinin ince okunacağını ifade eden kavram, “تر” ifadesiyle yazılır. Bazen tam haliyle de yazılabilir.

- **Tağlîz:** Lâm harfinin kalın okunacağını ifade eden kavram, “ تغ ” şeklinde veya uzun haliyle gösterilebilir.
- **İhfâ:** Tenvin veya sâkin nundan sonra gelen “غ” ve “خ” harflerinde yapılan ihfâ için kullanılır. Kıraat ilminde imam Ebû Ca’fer’e özgü kullanılır. “ إخفاء ” şeklinde yazılır.
- **Bilâğunne:** Ğunne vechinin zıddı olarak kullanılır. Tenvin veya sakin nun’dan sonra gelen “vav” ve “yâ” harflerinde İmam Hamza’nın ilk râvisi Halef, diğer imamların aksine ğunne yapmaz. Takripte Osman ed-Darîr için de “yâ” harfinde benzer durum söz konusudur. Kürrâselerde “ بلغ ” gösterilir.
- **İsbât:** Diğer imamlar tarafından okunmayan ya da yazılmayan bir harfin gösterilmesi ya da okunması anlamına gelmektedir. Genellikle İmam Ya’kûb için iyelik yâ’ları (nefs-i mütekellim yâ’sı) için kullanılır. “ اثبات ” şeklinde gösterilir.
- **İzhâr:** İdğâmın zıddı olarak kullanılır. Bir önceki çizgide geçen idğam vechini bozmak için gelir. “ إظهار ” ibaresiyle gösterilir.
- **Kat’:** Sözlükte “kesmek” anlamında kullanılan bu kelime, kürrâselerde “vakf” ifadesiyle aynı anlamda kullanılır. Sesi ve nefesi kesmek ve vakıf yapmak anlamına gelmektedir. Kürrâselerde “ قطع ” kelimesiyle gösterilir. Bazı kürrâselerde bu ifade yerine “dur” anlamındaki “قف” fiili de kullanılır. Zıddı için de “geç” anlamında “صل” fiili kullanılır.
- **Tahkîk:** Kürrâselerde genellikle farklı yapılan vechin zıddı olarak kullanılır. Örneğin bir imam teshil yaptıktan sonra altta gelen imam teshil yapmıyorsa tahkik ifadesi kullanılabilir. Benzer şekilde bir önceki sekt ya da nakil uygulamasının zıddı olarak da kullanılır. Çoğunlukla Hafs rivayetinin okuyuşuna denk düşer. Açık hali yazılabilir veya “ ت ” harfiyle gösterilebilir.
- **Kasr / Tevessut / Tûl:** Kürrâselerde med miktarları Arapça sayılarla gösterilir. Bununla birlikte İmam Nâfi’nin râvisi Verş’in, medd-i bedel vecihleri ve özel şartlardaki bazı kelimelerde bulunan med uygulaması için bu ifadeler kullanılır. Kasr vechi bir elif miktarını, tevessut üç elif, tûl ise beş elif miktarını sembolize eder. Kürrâselerde “ قصر / تو - طول / ت ” ibareleriyle gösterilir.

- **Damme/Kesre/Fetha:** Eğer bir kelimedede yalnızca bir hareke değişikliği varsa harekenin Arapça karşılığı kullanılarak ifade edilir. Tam ifadesi “بالكسر/بالضم/بالفتح” şeklindedir. Eski kürrâselerde bu ifadelerin yerine, “Nasb, Cerr, Ref” kelimeleri kullanılmıştır.

- **Hazf:** Herhangi bir harfin hazfedildiği vecihlerde kullanılan bu ibare, “حذف” şeklinde gösterilir.

- **Ğunne:** Tecvitteki uygulamalardan farklı olarak kürrâselerde Halef’in bilâğunne uygulamasının zıddı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Takrip eğitiminde normalde bilâğunne okunan yerlerin tamamında da ğunne uygulaması bulunmaktadır. Bu iki durum için kullanılan ğunne kavramı, “غنة” şeklinde yazılır.

- **Tahfif/Teşdîd:** Kıraatler arasında bazı şeddeli kelimeler şeddesiz(tahvîf) ya da şeddesiz kelimeler şeddeli(teşdîd) şeklinde okunmaktadır. Bu farklılıklar açıkça yazılabildiği gibi “تخفيف / تشديد” ifadeleriyle gösterilebilir.

- **Tezkîr/Te’nîs/Ğayb/Muhâtab:** Ferş-i huruf bahislerinde sîga değişikliğine dayanan, müzekker-müennes ya da gaib-muhatap fiil farklılıkları bulunmaktadır Böyle yerlerde muzâriyat harfi değiştirilerek (بالتاء/بالياء) ilgili veche işaret edilmektedir. Ancak bu tarz vecihlerde “بالخطاب/بالغيب” veya “بالتانيث/بالتذكير” gibi ibarelere de rastlanmaktadır.

- **İhtilâs:** Farklı tanımları olan bu ıstılah, harfin harekesini kısık sesle okumayı ifade eder. (Temel, 2013:72)

- **İşbâ:** Kürrâselerde “uzatma” anlamında kullanılır. “Med” kelimesiyle aynı anlamdaki bu kavram, “إشباع” olarak gösterilir.

5. KÜRRÂSE SİSTEMİNİN KIRAAT EĞİTİMİNE ETKİLERİ

5.1. Ders Sunumunu Kolaylaştırması

Girişte de bahsedildiği gibi Kürrâse geleneğinin ortaya çıkışındaki temel motivasyon, çok sayıda vechin kolayca hazırlanıp hocaya sunulmasıdır. Çünkü farklı imamlara ait vecihlerin belli bir sistematik dâhilinde ezberlenmesi ve ezberden okunması meşakkatli bir iştir. Bu sistemden önce her öğrenci aslında zihninde bir kürrâse çizmek ve ona göre dersi okumak durumundaydı. Kürrâselerle birlikte vecihlerin yazıya dökülmesi ve somut bir veri halinde hazırlanması mümkün hale gelmiştir. Bu sayede hem dersi okuyan öğrenci hem de takip eden hoca için dersin sunumu ve takibi açısından ciddi bir kolaylık sağlamıştır.

5.2. Mushaf Hattına Aşinalık Kazandırması

Bilindiği üzere Kur'an hattının kendine has kullanımları vardır. Arap dili içerisindeki bazı kullanımların terkedilmesi, kelimeler üzerinde ilave veya eksiltmelerin yapılması bunlardan bazılarıdır. Kıraat eğitimi esnasında öğrenci çok defa bu özel kullanımlarla karşılaşır. Ancak fonetik benzerlik sebebiyle okuyuş esnasında bu kullanımlar fark edilmeyebilir. Örneğin صلاة ve زكاة kelimeleri Kuran'a hattına mahsus olarak صلوة ve زكوة şeklinde yazılmaktadır. Bu iki okuyuş da fonetik açıdan aynıdır. Yalnızca dersi okumak üzere hazırlanan bir kişi, aradaki farkı gözden kaçırabilir. Ancak Kürrâse yazılırken Kur'an'ın başından sonuna kadar bu ve benzeri kelimeler üzerinde durulur ve farkındalık oluşur. Kürrâse uygulamasının en belirgin faydalarından birisi de budur.

5.3. Vecihlerin Kayıt Altına Alınması

Kürrâse geleneğinde her kıraat öğrencisi, şahsına ait özel bir deftere sahip olmuş olur. Bu geleneğin bir mahsulü olarak Osmanlı'nın son dönemlerinden günümüze kadar pek çok kişiye ait kıraat defterleri, el yazması olarak kütüphanelerde ve özel koleksiyonlarda bulunmaktadır. Bir tarihi eser olarak değerinin olması bir kenara, Kur'an'ı Kerim'in bütün vecihleriyle, noktasından virgülüne kadar kayıt altına alınmış olması bu kürrâseleri daha anlamlı kılmaktadır. Kur'an vecihlerinin, kıraat tedrisatındaki okunuş sistematigi ve kendine has usulleriyle birlikte bir bütün olarak defterlere kaydedilmesi kürrâse geleneğinin en mühim faydalarından biridir. Teknolojik imkânlarla bu vecihlerin bilgisayar ortamına taşınması da mümkün olmakla birlikte herkesin şahsına özgü yazılı bir mushafının olması farklı bir anlam taşımaktadır.

5.4. Ezberin Terkedilmesi

Kıraat ilmi, sistemleştiği ilk tarihlerden itibaren ezbere dayalı yöntemlerle okunmuş/okutulmuştur (İbnü'l-Cezerî, 147). Ezber usulü, pek çok eğitimde olduğu gibi kıraat tedrisatında da en sağlam yollardan biri olarak kullanılmıştır. Hocaya arz edilecek vecihlerin ezberlenmesi ve yine ezberden sunulması eğitim kalitesini ciddi oranda etkileyen faktörlerdendir. Yakın döneme kadar ülkemizdeki kıraat tedrisatı da bu şekilde sürdürülmekteydi. Suriye, Mısır, Suudi Arabistan vb ülkelerde devam eden kıraat eğitimi halen ezbere dayalı olarak yürütülmektedir (Akdemir, 2015:134). Diğer ülkelerden farklı olarak ülkemizde ezberin terkedilmesi, Arapça noktasındaki eksiklikten kaynaklanıyor olabilir. Çünkü manası anlaşılmadıktan sonra ezber yapmak, eğitim kalitesinde beklenen etkiyi yapmayacaktır. Manası da anlaşıldığı sürece manzum eserlerden istifade ederek metin ezberi yapmak, meselelerin kavranması ve zihinde hazır bulunması cihetiyle en sağlam yoldur.

Kürrâse sisteminde kişi, yazdığı defterlere bağımlı kalmakta ve kıraat ilmiyle olan ilişkisi kürrâseler üzerinden yürümektedir. Bu da kıraat ilminin özümsemesi ve zihinde hazır bulunmasına, eğitim kalitesinin düşmesine etki etmektedir.

5.5. Kıraat İlmiyle Alakalı Diğer İlimlerin İhmal Edilmesi

Kürrâse sisteminin olumsuz yanlarından bir tanesi, kıraat ilminin vücuhât çıkarma ve dersi hocaya sunmaktan ibaret hale gelmesidir. Ülkemizde bir öğrenci, belli başlı mecmualardan aldığı usul derslerinin ardından vücuhât çıkarmaya başlamaktadır. Vücuhât çıkarırken kaynak kitaplardan hareket edenler olduğu gibi hazır kürrâseler üzerinden ya da daha iyi bir arkadaşının yazdıkları üzerinden defter tutanlar vardır. Böylece kıraat eğitimi, zaten hazır olan vecihlerin yazılması ve hocaya okunmasından ibaret hale gelmektedir. Son zamanlarda kıraat eğitimiyle ilgili müfredat iyileştirmeleri olsa da bu eğitimde bir öğrenci kıraat ilminin yan dallarıyla hiç ilgilenmeden tahsil sürecini tamamlayabilmektedir. Bu bağlamda resmu'l-mushaf, addu'l-ây, vakıf-ibtida, kıraat anlam ilişkisi gibi konularla hiçbir münasebet kurmadan kıraat ilmi eğitiminden mezun olan çok sayıda öğrenci bulunmaktadır.

5.6. Arapça Eksikliğini Tolere Etmesi

Ülkemizde resmi ve gayri resmi çok sayıda müessesede kıraat eğitimi verilmektedir. Bu kurumlara öğrenci seçerken pek çok müessese metinleri anlayacak düzeyde Arapça bilgisini talep etmektedir. Bazıları ise kıraat eğitim müfredatının başına hazırlık mahiyetinde Arapça dersler koymaktadır. Bunlar kıraat eğitiminin kalitesi açısından son derece güzel gelişmeler. Bununla birlikte hala temel düzeyde bile Arapça bilgisine sahip olmayan kişilerin kıraat okudukları görülmektedir. Müesseselerin ihmalinin yanı sıra bu durumda öğrencilerin kıraat okumasını sağlayan temel etken kürrâse sistemidir. Çünkü bu usulle öğrenci kaynak kitaplara hiç müracaat etmeden dahi kıraat ilmini tahsil edebilmektedir. Önceden yazılmış kürrâseler üzerinden ve hatta bunların fotokopisi marifetiyle vecihlerin hocaya arz edilmesi mümkündür. Kürrâseler noktasında hassas olan müesseselerde bile *et-Teysîr*, *el-Müeyesser* tarzı eserler sayesinde yine Arapçaya ihtiyaç duymadan vücuhâtın kopyalanması ve yazılması da çok sık görülen uygulamalardandır. Öğrenciden herhangi bir ezberin talep edilmemesi, kıraat meselelerin teorik düzeyde tartışılmaması ve kürrâse sunumuna indirgenmesi kıraat ilminin geleceği adına endişe verici sonuçlara yol açabilir.

SONUÇ

Hz. Peygamberden günümüze kadar Kur'an ve kıraat eğitimi farklı usul ve yöntemlerle icra edilmiştir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre hicri 5. asra kıraat eğitimi infirad adı verilen bir sistemle yürütülüyordu. Ne var ki bu sistem, uzun seneler sürmesi, sosyoekonomik şartların değişmesi gibi sebeplerden ötürü işlevselliğini yitirmiştir. İnfirad usulüne alternatif olarak üretilen indirac sistemi, kıraat talebelerine tek bir hatimde bütün rivayetleri okuma fırsatı sunmuştur. Son derece pratik bir yöntem ihtiva eden indirac sistemi, ağırlıklı olarak vecihlerin ezberlenmesi ve ezberden takrir edilmesiyle ilerleyen bir ders modelidir. Vecihlerin kolay bir şekilde ezberlenmesi için ortaya çıkan manzum *Hırzû'l-Emâni*, *Tayyibetü'n-Neşr* gibi manzum eserler indirac sisteminin mahsulüdür. Çünkü çok sayıda vechin ezberlenmesi ve zihindi hazır tutulması son derece meşakkatlidir. Manzum eser geleneğinin bu zorluğu aşmak için ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Buna rağmen kıraat ilmine olan rağbetin azalması, talebe ve hocaların zamanla ilmi yeterliliklerinin zayıflaması gibi etkenler, indirac sistemi bünyesinde kürrâse adı verilen bir yöntemi doğurmuştur. İlk olarak kimin tarafından tatbik edildiği bilinmeyen kürrâse sistemi, belli bir usul ve sistematik içerisinde ve özel ıstılah ve kısaltmalar aracılığıyla vücuhâtın defterlere yazılması anlamına gelmektedir. Bu sistemle öğrenci bütün vecihleri ezberlemek yerine kaynak kitaplardan hareketle bir deftere kaydediyor ve dersi bu şekilde hocaya arz edebiliyordu. Kürrâse geleneği esasen öğrencinin kaynaklara inerek vecihleri tespit etmesi ve vücuhât çözümlerini yapması gereken bir sistemdir. Ancak zamanla her öğrenci, kendisine ait bir defter oluşturmak yerine önceden yazılmış defterler üzerinden ya da sistemi çözmüş bir arkadaşının vasıtasıyla ders hazırlamaya başlamıştır. Bu durumda öğrenci kaynak kitaplara inmemiş, kıraat ilminin temel meseleleriyle ilgilenmemiş olmaktadır. Böyle olunca da kişi mevcut verileri aynen “kopyalayarak” ertesi gün hocasına arz ederek kıraat ilmini bitirmiş sayılmaktadır. Hâlbuki kıraat ilmi yalnızca tilavet yönüyle değerlendirilebilecek, sesin güzelliğiyle ölçülecek bir ilim olmaktan uzaktır. Kıraat, bünyesinde pek çok disiplini ve alt başlıkları barındıran bir ilimdir. Ülkemizdeki kıraat algısının aksine bu olgu, kıraat eğitimi yapılan diğer ülkelerde daha belirgindir. Bu ülkelerde kürrâse sisteminin baskın bir şekilde kullanılmaması da bu anlamda ilginçtir. Çünkü tespit edildiği kadarıyla ülkemizde kürrâse sisteminin tatbik edilmesi birkaç yönden faydalı olsa da kıraat ilminin temel dinamikleri itibarıyla ciddi problemler de barındırmaktadır. Dersin sunumunun kolaylaşması, mushaf hattına dair aşinalık kazandırması, tüm vecihleri ve sistematikle Kur'an metninin kayıt altına alınması, kürrâse yönteminin inkâr edilemeyecek faydaları arasındadır. Bununla birlikte ezberin terkedilmesi, kaynak kitaplara inilmemesi, kıraat ilmiyle alakalı alt başlıkların ıskalanması ve Arapça noktasındaki eksikliği görmezden gelmesi gibi olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Son zamanlarda kıraat ilmine yönelik oluşturulan

müfredatların, bu sorunları aşmaya yönelik adımlar attığı bir gerçektir. Alım şartlarında Arapça bilgisinin istenmesi, kıraate başlamadan Arapça eğitimi verilmesi, kıraat ilminin diğer meselelerine alan açılması gibi adımlar olumlu gelişmelerdir. Buna rağmen hala hiç Arapça bilmeden, kıraat ilmine dair temel yeterlilikleri edinmeden bu ilmi tahsil edenlerin sayısı az değildir. Hazır kürrâseler ve hatta fotokopiler üzerinden derslerin takrir edildiği yerler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu meselenin üstüne gitmek ve kürrâse kullanımını sınırlı ve işlevsel bir yere oturtmak kıraat ilminin geleceği açısından elzemdir. Bu meyanda kıraat ilmini tahsil etmek için Arapçanın esas şartlardan biri olması ve bu konuda taviz verilmemesi kaçınılmazdır. Aynı şekilde kürrâse eğitimiyle metin ezberinin birleştirildiği bir ders modeli üzerinde durulmalıdır. Ülkemizdeki kıraat eğitimi, Tayyibe metninin ezberlenmesiyle tamamlanmaktadır ancak bu eylem ezber uygulamasında hedeflenen amaçlara matuf değildir. Talebe, aşere ve takrip eğitimini bitirdikten sonra tabiri caizse kuru bir ezber yapmış olmaktadır. Bu anlamda ezber usulünün derslerde tatbik edilecek bir formata kavuşturulması gerekmektedir. Kürrâse sistematliğini anlayamamış, kendi başına vücuhât çözümlemesi yapamayan öğrencilerin, hazır suretlerden uzak tutulması ve bu işi kavraması hedeflenmelidir. Belli bir aşamaya geldikten sonra hocanın gözetimi altında ve belli yerlerde hazır suretlerden istifade edilebilir. Kıraat ilminin zihinlerdeki algısının düzelmesi, bu ilme verilen ehemmiyetin artması ülkemizdeki kıraat eğitiminin iyileştirilmesiyle mümkündür. Bu anlamda kürrâse geleneğinin gözden geçirilmesi ve fayda-zarar muhasebesi çerçevesinde değerlendirmelerin yapılması kaçınılmazdır. Problemlerin tespitinin ardından, çözüm amaçlı adımların atılması ve gerekli tedbirlerin alınması kıraat eğitiminin ülkemizdeki geleceği adına son derece önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, Abdülhekim (2022). *Kıraat Eğitim Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamaları*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Akdemir, Mustafa Atilla (2015). *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, İstanbul: İFAV Yayınları.
- Akkuş, Murat (2018). *"İbnü'l-Cezerî'de İndirâc Usulü"*, Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu, Bursa: DİB Mushafı İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı.
- Firûzabâdî, Mecdü'd-dîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb (2005), *el-Kâmûsu'l-Muhît* Lübnan: Müessetü'r-Risâle.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensarî (1993). *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru's-Sâdir.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed (2016). *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Muhammed Emin Efendi, Zuhru'l-Erîb fi İzahî Cem'i bi't-Takrîb, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, nr. 11, vr. 136a.
- Pilgir, Eren (2020). *"Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzu'l-Emânî Örneği"* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şemseddin Sâmi, (2015). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Şifa Yayınevi.

İDEOLOJİK HEGEMONYADAN MEDENİYETLER ÇATIŞMASINA: İSLAM DÜŞMANLIĞI

Doç. Dr. Ahmet MAZLUM
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyoloji, malum@cumhuriyet.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-7350-8671,

Özet

Coğrafi olarak Batı, genellikle Avrupa kıtasını ifade ederken, sosyolojik bakış açısıyla Amerika Birleşik Devletleri de bu kavramın kültürel ve siyasi anlamda bu yapının içinde kabul edilir. Coğrafi keşiflerle başlayan süreçte Avrupa devletleri, özellikle Güney Amerika'yı hedef alarak geniş çaplı sömürgecilik faaliyetlerinde bulunmuş ve kıtanın doğal zenginliklerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Yaklaşık 250 yıllık tarihi olan ABD, bu konuda deyim yerindeyse rakipsiz konumdadır. I. ve II. Dünya Savaşlarının temelinde de Batı dünyasının sömürgeciliği ve zorbalığı yatmaktadır. Hatta bu süreç çok daha eskilere dayanmakta ve Haçlı Seferleri ile başlamaktadır. İkinci dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın iki kutuplu hale gelmesi; bir yanda kapitalizmin mabedi ABD, diğer yanda sosyalizmin mabedi dönemin SSCB'si arasında ideolojiye dayalı hegemonik mücadeleyi de beraberinde getirmiştir. Uzun yıllar Soğuk Savaş adı verilen ideolojik üstünlük kurma mücadelesinden SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla ABD galip ayrıldı. Soğuk Savaş olarak bilinen ve uzun yıllar süren ideolojik ve jeopolitik rekabetin ardından 1991'de SSCB'nin çöküşüyle ABD, tek süper güç olarak dünya sahnesinde belirgin bir üstünlük elde etmiştir. Ve sürecin sonunda kazanan kapitalizm olmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan tek kutuplu dünya düzeninde, ABD'nin mutlak üstünlüğü, beklenildiği gibi istikrarlı bir güvenlik ortamı yaratmamış, aksine yeni güç merkezlerinin yükselişi ve terör gibi küresel tehditlerin ortaya çıkmasıyla birlikte yeni güvenlik zorlukları doğurmuştur. Çünkü ABD'nin, düşmansız bir dünyada ontolojik varlığını sürdürebilmesi ve hedeflerine ulaşabilmesi zordu. Güçlü bir düşmanın varlığı, her zaman dünyayı ve iç kamuoyunu şekillendirmek açısından büyük bir tehdit unsuru olarak kullanılmaktaydı. O halde ABD'ye yeni bir düşman/öcü gerekliydi. Ne tarihsel rastlantıdır ki (!) SSCB'nin dağılmasından sadece iki yıl sonra Samuel Huntington tarafından "Medeniyetler Çatışması" tezi dolaşıma sokuldu. Kendince yaptığı 8 medeniyet kategorisinden biri İslam Medeniyeti idi. 11 Eylül 2001 İkiz Kuleler saldırısının El Kaide'ye ihale edilmesi aranan düşmanı ortaya çıkarmıştı. Yeni düşmanın adı İslam coğrafyası ve Müslümanlardı. İdeolojik mücadele 1000 yıllık geçmişe sahip dinler arası mücadeleye dönüştürüldü. Bugün Ortadoğu başta olmak üzere yaşanan savaşların, istikrarsızlığın, kan ve göz yaşının özeti budur.

Anahtar kelimeler: İdeolojik hegemonya, medeniyetler çatışması, İslamofobi

FROM IDEOLOGICAL HEGEMONY TO CLASH OF CIVILIZATIONS: ISLAMOPHOBIA

Abstract

Although the geographic connotation of the West is predominantly linked to the European continent, a sociological lens reveals the United States as a significant cultural and political embodiment of this concept. The Age of Exploration marked the onset of widespread European colonialism, with South America as a primary target. These colonial powers exploited the continent's rich natural resources to further their own economic and political interests. With approximately 250 years of history, the United States holds an unparalleled position in this regard. The First and Second World Wars were, in part, fuelled by the Western world's colonial endeavours and power dynamics. Indeed, these roots can be traced back even further to the Crusades. The post-World War II era witnessed the emergence of a bipolar world, characterized by a Cold War between the United States, often seen as the bastion of capitalism, and the Soviet Union, representing the socialist bloc. Following decades of ideological rivalry, known as the Cold War, the dissolution of the Soviet Union in 1991 marked a decisive victory for the United States. The protracted ideological and geopolitical competition that characterized the Cold War culminated in the collapse of the USSR, leaving the United States as the sole superpower on the global stage. Ultimately, capitalism emerged as the victor of this ideological struggle.

The unipolar world order that emerged following the end of the Cold War, characterized by the United States' absolute dominance, failed to produce the anticipated stable security environment. Instead, the rise of new power centres and the emergence of global threats such as terrorism have created novel security challenges. The ontological security of the United States has often been contingent upon the existence of an adversary. A formidable enemy has traditionally been instrumental in shaping both domestic and foreign policy, providing a rationale for various actions. Consequently, a new adversary was required for the United States. As if by historical coincidence, just two years after the dissolution of the Soviet Union, Samuel Huntington introduced the thesis of the 'Clash of Civilizations'. Among his eight categories of civilizations, Huntington included Islamic Civilization. The 9/11 attacks, blamed on Al-Qaeda, provided a tangible embodiment of the desired enemy. The new adversary was defined as the Islamic world and its adherents. The ideological conflict was recast as a millennia-old religious struggle. The wars, instability, and human suffering plaguing the Middle East today are a direct consequence of these developments.

Key Words: Ideological hegemony, clash of civilizations, Islamophobia

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS, GEORGIA 25-26 January, 2025
<https://www.wosconkongreleri.com/>

ÖĞRENME KURAMLARI VE TÜRK EĞİTİM VE OKUL SİSTEMİNE YANSIMALARI

Prof. Dr. Süleyman Göksoy
ORCID: 0000-0002-7151-0863
suleymangoksoy@duzce.edu.tr

**Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı Düzce,
Türkiye**

Özet

Mevcut çalışmanın amacı: öğrenme psikoloji kuramlarından davranışçı yaklaşım ile yönetim kuramlarından geleneksel- klasik yönetim yaklaşımlarının benzer yönlerini ortaya koymak. Davranışçı öğrenme kuramlarının Türk eğitim sistemi ve okul yönetimine yansıyan uygulama örneklerini dile getirmek. Türk eğitim sistemi ve okul yönetiminde davranışçı öğrenme yaklaşımı ve ilkelerinin uygulama örneklerinin azaltılması gerektiğine dikkat çekmek. Öğrenme psikoloji kuramlarından olan Gestalt, bilişsel ve sosyal-bilişsel kuram verileri ile yönetimde geleneksel, davranışsal, sistem, durumsal yaklaşımları bir bütün olarak değerlendirmek, sentezlemektir. Öğrenme psikolojisi kuramları verileri ile yönetim yaklaşımları verilerini bazı yönlerden Türk eğitim ve okul ve sınıf yönetimine aktarmak, transfer etmek. Bu konuda dile getirilen bazı öneriler şunlardır: Türk eğitim ve okul ve sınıf yönetiminde ödül ve ceza içeren yasal düzenlemeler kaldırılmalıdır. Olumsuz duygusal yan etkilere neden olur. Cezalandırılan organizma korku duymaya başlar ve korku, ceza verilirken ortamda olanlarla ilişkili çok sayıda uyarana genellenebilir. Öğrenme kişisel olarak tatmin edicidir. Harici pekiştirmeyle teşvik edilmesi gerekmemektedir. Dışsal pekiştirici kullanma öğrenme ve anlama için zararlıdır. Gözlemleyerek öğrenme, ne açık tepki verme ne de pekiştirme gerektirmez. İnsan zihni sadece tepkisel değil, üretken, yaratıcı, proaktif ve yansıtıcıdır. Dıştan gelen pekiştirme öğrencinin motivasyonunu azaltabilir. Kişisel bir amacı gerçekleştirmek de pekiştiricidir. İnsan öğrenmesinin önemli bir kısmı, doğrudan pekiştirici olmadan, daha çok modellerin davranışlarının sonuçlarını gözlemleyerek gerçekleşir. İnsan davranışını ödül veya ceza değil, öz düzenleme davranışı kontrol eder. İnsan davranışlarının çoğu kendisi tarafından düzenlenir. Bunun yerine öz düzenleme, öz yeterlik, etik, ahlak, değer gibi temel unsurların yaygınlaştırılmasına ve değer temelli ilişki, iletişim ve yönetim yapısı kurulmasına ağırlık verilmelidir.

Anahtar kelimeler: Öğrenme, kuram, davranış, ödül, ceza

LEARNING THEORIES AND THEIR REFLECTIONS ON TURKISH EDUCATION AND SCHOOL SYSTEM

Abstract

The purpose of the current study: to reveal the similarities between the behaviorist approach from learning psychology theories and the traditional-classical management approaches from management theories. To express the application examples of behaviorist learning theories reflected on the Turkish education system and school management. To draw attention to the need to reduce the application examples of behaviorist learning approach and principles in the Turkish education system and school management. To evaluate and synthesize the traditional, behavioral, system, situational approaches in management with the data of Gestalt, cognitive and social-cognitive theories from learning psychology theories as a whole. To transfer the data of learning psychology theories and management approaches to Turkish education, school and classroom management from some aspects. Some suggestions expressed on this subject are as follows: Legal regulations that include reward and punishment in Turkish education, school and classroom management should be abolished. It causes negative emotional side effects. The punished organism begins to feel fear and the fear can be generalized to many stimuli related to what is happening in the environment when the punishment is given. Learning is personally satisfying. It does not need to be encouraged with external reinforcement. Using external reinforcement is detrimental to learning and understanding. Learning by observation does not require overt response or reinforcement. The human mind is not only reactive, but also productive, creative, proactive and reflective. External reinforcement can reduce the student's motivation. Achieving a personal goal is also reinforcing. A significant portion of human learning occurs without direct reinforcement, rather by observing the results of models' behaviors. Human behavior is controlled not by reward or punishment, but by self-regulation behavior. Most human behavior is regulated by itself. Instead, emphasis should be placed on the dissemination of basic elements such as self-regulation, self-efficacy, ethics, morality, and value, and on establishing value-based relationships, communication and management structures.

Keywords: Learning, theory, behavior, reward, punishment

1. KURAMSAL TEMELLER

Davranışçı yaklaşım, insan davranışının şekillenmesinde klasik ve araçsal koşullanma ilkelerini öne sürmektedir. Davranışçı yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden; Ivan Peterovich Pavlov, Edward Lee Thorndike, Burrhus Frederic Skinner, Clark Leonard Hull, Edwin Ray Guthrie'nin öne sürdüğü bazı ilkler şu şekilde özetlenebilir (Akt. Olson, Hergenhahn, 2016 Schunk; 2014 Slavin; 2013; Senemoğlu, 1997):

- Bir tepkiyi tatmin edici bir durum izlediğinde bağlantının gücü artar. Bir tepkiyi rahatsız edici bir durum izlediğinde ise bağlantının gücü azalır.
- Bir uyarın bir tepkiye yol açar ve daha sonra da pekiştirmeye yol açarsa bağlantı güçlenir. Öte yandan, bir uyarın cezalandırmaya yol açan bir tepkiye neden olursa uyarıcı-tepki bağlantısı zayıflar.
- Ödüllendirilen herhangi bir tepki tekrarlanma eğilimindedir. Pekiştireç, organizmanın istediği bir şeydir ve araçsal koşullanmada pekiştireç istenilen tepki yapılmasından sonra verilir.
- Pekiştireç, uygun tepkiyi takip eden tatmin edici durumdur. Eğer ödül artık uygun tepkiyi takip etmezse bu tepkinin gerçekleşme ihtimali, ödülün verilmediği dönemlerdeki seviyesine geri dönmektedir.
- Klasik ve araçsal koşullanmada pekiştireç ortadan kaldırıldığında sönme ortaya çıkar.
- Davranışları düzeltmek amacıyla kişi, davranışını düzeltmek istediği organizma için öncelikle pekiştirici olan bir şey bulmalı, istenilen davranış ortaya çıkana kadar beklemeli ve davranış ortaya çıkar çıkmaz organizmayı hemen pekiştirmelidir. Bu yapıldığında, istenilen tepkinin verilme oranı artar. Organizmanın sergileyebildiği herhangi bir davranış bu şekilde yönlendirilebilir.
- Pekiştireç, bir tepkinin ortaya çıkma oranını artıran herhangi bir şey olabilir.
- Kişi pekiştirmeyi kontrol ederse aynı zamanda davranışı da kontrol etmiş olur.
- Edimsel koşullanma ilkelerine göre, tepki pekiştirildiğinde tekrarlanma eğilimi gösterir. Tekrar edildiğinde ise tepki verme olasılığını artıracak şekilde yeniden pekiştirilir.
- Durumdan pekiştirici çıkarıldığında sönme durumu ortaya çıkar.
- Birincil ya da ikincil olsun bir pekiştireç, belirli bir tepki tarafından ortama eklendiğinde, o tepkinin yeniden ortaya çıkma olasılığını artırır.
- Birincil ya da ikincil olsun bir olumsuz pekiştireç, belirli bir tepki tarafından ortamdaki çıkartıldığında, o tepkinin yeniden ortaya çıkma olasılığını artırır.
- Pekiştirme, ortamda neyin etkili olduğunu gösterir.
- Organizmalar, normal koşullar altında, küçük ve hızlı pekiştireçleri büyük ve ertelenmiş pekiştireçlere tercih edecekleridir. Nedeni ise, pekiştireçlerin pekiştirici özelliklerini zamanla kaybettikleridir.
- Davranış, çevreden gelen pekiştirme durumlarının bir fonksiyonudur. O halde çevreden gelen pekiştirme durumlarını değiştirirseniz, davranış da değiştirirsiniz.
- Eğer bir uyarıcı bir tepkiye yol açıyorsa ve eğer bu tepki biyolojik bir ihtiyacın karşılanması ile sonuçlanıyorsa, uyarıcı ve tepki arasındaki ilişki güçlenmiş olur.
- Uyarıcı ve ihtiyacın doyurulmasına sebep olan tepki ne kadar çok eşleşirse, uyarıcı ve tepki arasındaki ilişki o kadar güçlü hale gelir. Uyarıcı ve tepki arasındaki pekiştirilmiş eylemlerin sayısı arttıkça o ilişkinin gücü de artar.

- Koşullanma sürecindeki ve sonrasındaki etmenler birbirine ne kadar yakın ise, bir birine benzer tepkilerin ortaya çıkma ihtimali de bir o kadar yüksektir. Koşullanma sırasında kullanılan uyarana benzer birçok uyarana tepki verme eğilimidir. Koşullu tepki geliştikten sonra, koşullu uyarana koşulsuz uyarana verilmeksizin tekrar tekrar verirse, koşullu tepki kademeli olarak ortadan kalkacaktır. Koşullu uyarının artık koşullu tepkiye neden olmadığı durumunda sönme meydana gelecektir.
- Kişi, belirli bir durumda yaptığı şeyi, bir daha aynı durum tekrarlandığında, yine yapma eğiliminde olacaktır. Pekiştireç, uyarana koşulunu değiştirir ve böylece unutmayı engeller.

Genel olarak davranışçı yaklaşım, davranışın sonuçlarını vurgular. Doyum sağlayıcı (ödüllendirici) sonuçları doğuran tepkiler öğrenilir. Rahatsız edici (cezalandırıcı) sonuçlar doğuranlar öğrenilmez. Pekiştirme/ödül, davranışları güçlendirir ve onların uyarıcı mevcutken gelecekte de gerçekleşme ihtimalini artırır. Davranışların sonuçları insanların çevresel ipuçlarına tepki verme ihtimallerini belirler. Pekiştirici sonuçlar davranışı artırır. Cezalandırıcı sonuçlar davranışı azaltır (Schunk, 2014). Dışsal unsurlar, ödül ve doğrudan ve dolaylı ceza, olumlu ve olumsuz pekiştirme davranışı kuvvetlendirmek, tekrarını artırmak, kalıcı hale getirmek veya istenmeyen davranışı söndürmek, yok etmek için yeterlidir. Davranışçı kuram, davranışın sonuçlarının, ilerideki davranışları nasıl şekillendireceğini açıklayan bir dile sahiptir (Slavin, 2013). Pekiştireç, onu takip eden davranışı destekleyen sonuçtur. Dolayısıyla pekiştireç, bir davranışın sıklığını ya da süresini artırır. Pekiştireç, olumlu veya olumsuz olsun her zaman davranışı güçlendirmeyi içerir. Ceza ise davranışı zayıflatır ve bastırır. Böylece ceza ile sonuçlanan davranışın, tekrarlanma ihtimali çok düşüktür (Hoy ve Miskel, 2012).

Pekiştirici sonuçlar davranışı artırır. Cezalandırıcı sonuçlar davranışı azaltır. Koşullanma teorilerine göre davranışı açıklamak için psikolojik ve zihinsel süreçlere değinmeye gerek yoktur (Schunk, 2014). Sonuç olarak koşullanma teorilerine göre insan davranışını açıklamak için psikolojik veya zihinsel süreçlere değinmeye gerek yoktur. Dışsal unsurlar, ödül ve doğrudan ve dolaylı ceza, olumlu ve olumsuz pekiştirme davranışı kuvvetlendirmek, tekrarını artırmak, kalıcı hale getirmek veya istenmeyen davranışı söndürmek, yok etmek için yeterlidir. Davranışçı kuram, davranışın sonuçlarının, ilerideki davranışları nasıl şekillendireceğini açıklayan bir dile sahiptir (Slavin, 2013). Davranışçı yaklaşım, organizmanın herhangi bir etkiye karşı gösterdiği doğrudan gözlenebilir tepkileri davranış olarak tanımlamakta (Ersözkan, 2012), gösterilecek bir davranışı uyarıcı ile davranış arasında bağ kurma işi olarak nitelendirirken, insan zihnini bir kara kutuya benzetmekte ve kara kutu içinde olup bitenleri değil, kara kutuya girip çıkanları dikkate alırlar (Ersanlı, 2007). Davranışçı bakış, gözle görülen davranışların değişiminde dışsal olayların rolüne vurgu yapar. Davranışı güçlendirme pekiştireç olarak adlandırılırken, ceza ise davranışı zayıflatmaktadır. Davranışçı yaklaşım teorisinde pekiştirmenin özel bir anlamı vardır. Pekiştireç, onu takip eden davranışı destekleyen sonuçtur. Dolayısıyla pekiştireç, bir davranışın

sıklığını ya da süresini artırır. Pekiştireç, olumlu veya olumsuz olsun her zaman davranışı güçlendirmeyi içerir. Ceza ise davranışı zayıflatır ve bastırır. Böylece ceza ile sonuçlanan davranışın, tekrarlanma ihtimali çok düşüktür (Hoy ve Miskel, 2012).

Psikoloji biliminin davranışsal yaklaşımı ile yönetim bilmindeki klasik örgüt yaklaşımı örtüştüğü söylenebilir. Şöyleki yönetimde klasik kurama göre örgütler, büyük ölçüde mekanik yapılar olarak görülmüştür (Aydın, 1998). Bu akımın temel ilkelerinden biri insanlar ve örgütlerin, akılcı ve ekonomik ilkelere göre eylemde bulunacaklarıdır (Şişman ve Turan, 2002). Dolayısıyla örgüt ve çalışanları genellikle verimlik amaç ve ölçütüne dönük düşünülmüş ele alınmıştır (Bursalıoğlu, 2003, Kaya, 1999). Bilimsel yönetimin kurucusu Taylor'a göre yönetimin temel hedefi, işçilerin refahını maksimize etmekle birlikte işverenin kârını ve refahını maksimize etmektir (Karip, 2004). Ona göre personel; tembel olup çalışmamak için bahane arar, bu yüzden sıkı bir disipline bağlı olmalıdır, para ile motive edilebilir (Kaya, 1999). Taylor'un bilimsel işletmecilik ilkeleri okullara da girmiştir. Bu akım okulların sadece yönetimini değil, amaç ve programların bile etkilemiştir (Bursalıoğlu, 2003). Klasik yönetim teorisinin temsilcileri, daha sonraki örgüt ve yönetim teorisyenleri tarafından eleştirilmişlerdir. Klasik örgüt kuramcılarını çalışanları sadece bir üretim aracı ve makinenin bir parçası olarak görmüşlerdir. Formal örgüt ve ilişkiler üzerinde yoğunlaşarak informal örgüt ve ilişkileri göz ardı etmişlerdir. İnsanların sadece ekonomik, parasal ödüllerle çalışmaya teşvik edebileceklerini varsaymışlar, örgüt için insan ve ekonomik insan görüşünü savunmuşlardır (Şişman ve Turan, 2002).

Davranışçı yaklaşımda; olumlu ve olumsuz pekiştireç (davranışı güçlendiren, davranışı artıran ve sürdüren edimler) ve doğrudan, uzaklaştırıcı ceza (dolaylı/ikinci tip ceza) (davranışı bastıran ve zayıflatan) ve türleri üzerinde çokça durmaktadır (Hoy ve Miskel, 2012). Yönetimde geleneksel- klasik örgüt kuramının psikolojide davranışçı yaklaşımdan etkilendiğini söylemek mümkündür. Şöyle ki yönetimde geleneksel- klasik örgüt kuramı örgütteki insanla sadece verim açısından ilgilenmiş, insanları makinenin bir dişlisi gibi görmüş ve örgüt çalışanlarının duygu ve düşünceleri ihmal etmiştir. Klasik örgüt kuramının insanı; tembel, dışsal ödül veya ceza ile motive edilebilen, çıkar odaklı bir varlık olarak görüp değerlendirmesi ile öğrenme psikolojisinin doyum sağlayıcı (ödüllendirici) sonuçları doğuran tepkiler öğrenilir. Rahatsız edici (cezalandırıcı) sonuçlar doğuranlar öğrenilmez, pekiştirici sonuçlar davranışı artırır. Cezalandırıcı sonuçlar davranışı azaltır şeklindeki ilkeler yönlerinden örtüşmektedir.

Haliyle eğitim sistemi, okullar ve sınıf yönetiminde ödül, pekiştireç ve ceza verilmesi, eğitim mevzuatın bu anlayışla oluşturulması, psikolojide davranışçı yaklaşımın bir metodu ve yöntemidir. Psikoloji biliminin

davranışçı yaklaşımı ile yönetim bilmindeki klasik-geleneksel yönetim yaklaşımının benzer anlayışlar içerdiği söylenebilir. Şöyleki klasik-geleneksel yönetim yaklaşımına göre örgütler, büyük ölçüde mekanik yapılar olarak görülmüştür (Aydın, 1998). Bilimsel yönetimin kurucusu Taylor'a göre yönetimin temel hedefi, işçilerin refahını maksimize etmekle birlikte işverenin kârını ve refahını maksimize etmektir (Karip, 2004). Ona göre personel; tembel olup çalışmamak için bahane arar, bu yüzden sıkı bir disipline bağlı olmalıdır, para ile motive edilebilir (Kaya, 1999). Taylor'un bilimsel işletmecilik ilkeleri okullara da girmiştir. Bu akım okulların sadece yönetimini değil, amaç ve programların bile etkilemiştir (Bursalıoğlu, 2003). Klasik örgüt kuramcıları çalışanları sadece bir üretim aracı ve makinenin bir parçası olarak görmüşlerdir. Formal örgüt ve ilişkiler üzerinde yoğunlaşarak informal örgüt ve ilişkileri göz ardı etmişlerdir. İnsanların sadece ekonomik, parasal ödüllerle çalışmaya teşvik edebileceklerini varsaymışlar, örgüt için insan ve ekonomik insan görüşünü savunmuşlardır (Şişman ve Turan, 2002).

Klasik yönetim teorisi ve bu yönetim yaklaşımının temsilcileri, daha sonraki örgüt ve yönetim teorisyenleri tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmesine rağmen, gerek gerek klasik-geleneksel yönetim ve gerekse davranışçı yaklaşım ve ilkeleri Türk Eğitim sistemi ve okul ve sınıf yönetimde çeşitli şekillerde hayat bulmaya devam etmektedir. Örneğin davranışçı yaklaşım ve bu yaklaşımın üzerinde yoğun bir şekilde durduğu ödül türleri (pekiştirici) ile ceza ve ceza türleri açısından Türk Milli Eğitim Bakanlığında görevli eğitimciler ve öğrencileri ilgilendiren mevzuat bir bütün olarak incelendiğinde aşağıda açıklanan hususların varlığı dikkat çekmektedir:

Millî Eğitim Bakanlığı personeline ilgili mevzuat; başarı, üstün başarı ve ödül belgeleri verilesini içermektedir. Millî Eğitim Bakanlığı mevzuatı uyarınca; personelinden olağanüstü gayret ve çalışmaları ile emsallerine göre başarılı görev yapanlara, *başarı belgesi ve üstün başarı belgesi ile ödül* verilmektedir. Verilecek ödüllerin kriterler ve şartları da detaylandırılmaktadır.

Devlet memurlarına ve eğitimcilere, 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunda yer alan disiplin hükümlerine göre de disiplin cezası verilebilmektedir. 657 Sayılı Devlet Memurları kanununun 124. Maddesinin son fıkrasında disiplin cezası tanımlanmıştır. Buna göre *memuriyette disiplin cezası*, “kamu hizmetlerinin gereği gibi yürütülmesini sağlamak amacı ile kanunların, tüzüklerin ve yönetmeliklerin Devlet Memuru olarak emrettiği ödevleri yurt içinde veya dışında yerine getirmeyenlere, uyulmasını zorunlu kıldığı hususları yapmayanlara, yasakladığı işleri yapanlara” verilecek uyarı, kınama, aylıktan kesme, kademe ilerlemesinin durdurulması,

devlet memurluğundan çıkarma gibi cezalardır. Kamu hizmetlerinin gereği gibi yürütülmesini sağlamak amacı ile kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve yönetmeliklerin Devlet memuru olarak emrettiği ödevleri yurt içinde veya dışında yerine getirmeyenlere, uyulmasını zorunlu kıldığı hususları yapmayanlara, yasakladığı işleri yapanlara durumun niteliğine ve ağırlık derecesine göre 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun 125 inci maddede sıralanan disiplin cezalarından birisi verilir. Devlet memurlarına verilecek disiplin cezaları ile her bir disiplin cezasını gerektiren fiil ve haller şunlardır: *Uyarma*: Memura, görevinde ve davranışlarında daha dikkatli olması gerektiğinin yazı ile bildirilmesidir. *Kınama*: Memura, görevinde ve davranışlarında kusurlu olduğunun yazı ile bildirilmesidir. *Aylıktan kesme*: Memurun, brüt aylığından 1/30 - 1/8 arasında kesinti yapılmasıdır. *Kademe ilerlemesinin durdurulması*: Fiilin ağırlık derecesine göre memurun, bulunduğu kademedeki ilerlemesinin bir ile üç yıl durdurulmasıdır. *Devlet memurluğundan çıkarma*: Bir daha Devlet memurluğuna atanmamak üzere memurluktan çıkarmaktır. *Disiplin cezalarının çeşitleri ile ceza uygulanacak fiil ve haller*: Devlet memurlarına verilecek disiplin cezaları ile her bir disiplin cezasını gerektiren fiil ve haller detaylı olarak belirtilmektedir.

Öğrenciler için ise; Türk eğitim sistemi ve okullarında öğrencilerin ödüllendirilmesi (öğrencilerin kendilerinden beklenen davranışları göstermeleri, kurallara uymaları, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlere aktif olarak katılmaları ve derslerdeki başarılarına göre teşvik edilmesini) ve cezalandırılması ortaöğretim kurumları (ortaokul veya imam-hatip ortaokulundan sonra hazırlık sınıfı hariç dört yıllık eğitim ve öğretim veren, resmî ve özel örgün eğitim okul ve kurumlarının her birini) kademesinde ilgili mevzuatında (genel olarak Millî Eğitim Bakanlığı, ortaöğretim kurumları yönetmeliği) düzenlenmiştir. Belirtilen mevzuata göre; örnek davranışların ve başarıların niteliklerine göre ödüllendirilmesinde öğrencilere; teşekkür belgesi, takdir belgesi, onur belgesi ve üstün başarı belgesi verileceği ve bu ödül belgelerinin verilebilme kriterleri detaylandırılmaktadır. Ayrıca bakanlığın aynı mevzuatında öğrencilere, disiplin cezasını gerektiren davranış ve fiillerinin niteliklerine göre; kınama, okuldan kısa süreli uzaklaştırma, okul değiştirme, örgün eğitim dışına çıkarma cezalarından biri verileceği, ancak, kınama cezası yerine öğrenci ödül ve disiplin kurulunca Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği kapsamında belirlenen toplum hizmeti çalışmalarından biri de verilebilir denilmekte ve yine ilgili mevzuatında disiplin cezalarını verilebilme kriterleri de detaylandırılmaktadır.

Halbuki bir çok psikolojik çalışma pekiştirme ve cezalandırma bireyin davranışlarında eşit şekilde işe yaramadığını, cezalandırıcı davranış, ödüllendirici davranıştan daha az etkili olduğunu dile getirmektedir.

Cezalandırmaya karşı aşağıda kısmen değinilen bir çok savlar geliştirilmiştir (Akt. Olson, Hergenhahn, 2016):
Cezalandırılan Davranış:

- Olumsuz duygusal yan etkilere neden olur. Cezalandırılan organizma korku duymaya başlar ve korku, ceza verilirken ortamda olanlarla ilişkili çok sayıda uyarana genellenebilir.
- Organizmanın ne yapmaması gerektiğine işaret eder, ne yapması gerektiğini göstermez. Cezalandırma, organizmaya değerli bir bilgi vermez.
- Başkasına acı vermeyi haklı gösterir.
- Daha önce cezalandırılmış davranışın mevcut durumda cezalandırılmaması kişinin aynı şekilde davranmasına neden olabilir.
- Cezalandırma, cezalandırıcı kimseye ve diğer kişilere karşı bir saldırganlık ortaya çıkarır.
- Cezalandırma, genelde istenmeyen bir tepkiyi istenmeyen başka bir tepki ile değiştirir.
- Cezalandırma davranışlarda “mahvedici (overwhelming)” bir etki oluşturmaktadır.
- Cezalandırma, davranışı değiştirmede etkisiz bir araçtır. Kesinlikle kullanılmamalıdır.
- Cezalandırılan bireyler, erken çocukluk döneminde daha fazla davranışsal sorun, sonraları depresyon, kaygı ve madde kullanımını içeren daha fazla zihinsel sağlık sorunu yaşamaktadır.
- Cezalandırma yönteminin yaygın kullanımının bir nedeni de, cezalandıran kişiyi pekiştirdiği içindir.

Yukarıda da değinildiği üzere davranışçı kuramın birçok olumsuz durumu söz konusudur. Şöyle ki davranışçılar beyni, tepkileri oluşturan durumların pasif bir alıcısı olarak görme eğilimindedirler. Onlara göre insan doğası deneyimlediği şeyler tarafından belirlenir. Davranışçılar, duyuşsal bilgiye cevap veren ve onu depolayan pasif bir beyin olarak görülmektedir. Oysa bu ilkelerin aksine Gestaltçılar (Köhler, Koffka, Hartmann, Lewin) duyuşsal bilgiyi dönüştüren aktif bir beyin teorisi ileri sürdüler. Gestalt kuramcılarına göre beyin, ortamdaki gelen bilginin pasif bir alıcısı ve deposu değildir. Beyin, gelen duyuşsal bilgiye onu daha anlamlı ve düzenli yapacak şekilde etki yapar. Gestalt kuramcılarına göre öğrenme, bilişsel bir fenomendir. Organizma bir problem ile karşılaştığında bilişsel bir dengesizlik oluşur. Problem çözülene kadar bu bilişsel dengesizlik devam eder. Peekiştirme dışsal değil içsel olmalıdır. Öğrenme bir problem çözme sürecidir (Akt. Olson, Hergenhahn, 2016; Schunk; 2014; Slavin; 2013; Senemoğlu, 1997).

İnsan davranışlarının şekillenmesi, öğrenmeye bilişsel ve sosyal bilişsel kuramcılar Jean Piaget, Bruner, Holt, Albert Bandura farklı bir bakış açısı kazandırmışlardır. Onlara göre (Akt. Olson, Hergenhahn, 2016; Schraw, Norby, Bruning, 2014; Schunk; 2014 Slavin; 2013; Senemoğlu, 1997):

- Öğrenme kişisel olarak tatmin edicidir. Harici pekiştirmeye teşvik edilmesi gerekmemektedir. Olgular ve kurallar ezberletilmemelidir. (anlaşılması ve yeni durumlara uyarlanabilmesi gerekir)
- Piaget bilgiyi, çevre ile belirli biçimde baş etme potansiyeli sağlayan bilişsel yapılarla eşleştirmiştir. Zeka, organizmanın çevresiyle etkin şekilde başa çıkmasına olanak sağlamasıdır. Zeki davranış, her zaman organizmanın var olan koşullar altında sağ kalması için uygun durumu yaratma eğilimindedir. Zeka, dinamik bir özelliktir. Çünkü zeki davranış olarak geçerli olan her şey, organizma biyolojik olarak

olgunlaştıkça ve deneyim kazandıkça değişecektir. Şema, bir grup davranışı ortaya çıkarmaya yönelik genel bir potansiyeli tanımlar. Şema, organizmanın bilişsel yapısında yer alır. Sahip olunan şemalar, bireyin fiziksel çevresine nasıl tepki vereceğini belirler.

- Zihinsel gelişim süreklidir. Ancak belli zihinsel yetenekler belli gelişim dönemlerinde görülme eğilimindedir.
- Bilişsel yapılar fiziksel çevreyi yaratır. Bilişsel yapılar daha karmaşık hale geldikçe fiziksel çevre daha kolay anlaşılır.
- Dışsal pekiştireç kullanma öğrenme ve anlama için zararlıdır.
- Ne gözlemliyorsak onu öğrendiğimizi ve bu bilginin davranışa nasıl aktarıldığının organizmanın amaçları doğrultusunda gerçekleştiğidir.
- Elde ettiğimiz bilgilerin çoğunu, diğer insanlarla etkileşim yoluyla ediniriz.
- Gözlemleyerek öğrenme, ne açık tepki verme ne de pekiştirme gerektirmez
- Öğrenmenin olması için pekiştirme gerekli olmadığı gibi, doğrudan deneyimleme de şart değildir.
- Kişi, çevre faktörü ve kişinin davranışı, onun bir sonraki davranışını oluşturmada hep birlikte etkileşim içinde hareket eder.
- Eğer davranışlar sadece dışsal ödüllerle ya da cezalarla belirlenseydi, insanlar anlık etkilere göre sürekli farklı yönlerde dönen rüzgar gülü gibi hareket ederlerdi.
- İnsan davranışını ödül veya ceza değil, öz düzenleme davranışı kontrol eder.
- Kendi kendine verilen ödülle ortaya konulan davranış, dışsal bir pekiştirmeye oluşana göre daha etkili bir şekilde sürdürülme eğilimindedir.
- İnsan davranışı, içinde bulunduğu durumla ve bu durumu nasıl yorumladığıyla belirlenir.
- İnsan zihni sadece tepkisel değil, üretken, yaratıcı, proaktif ve yansıtıcıdır.
- Dıştan gelen pekiştirme öğrencinin motivasyonunu azaltabilir.
- Kişisel bir amacı gerçekleştirmek de pekiştiricidir.
- İnsan öğrenmesinin önemli bir kısmı, doğrudan pekiştirici olmadan, daha çok modellerin davranışlarının sonuçlarını gözlemleyerek gerçekleşir.
- İnsan davranışlarının çoğu kendisi tarafından düzenlenir.

3. BULGULAR, SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Psikolojide davranışçı kuram, Gestalt, bilişsel ve sosyal-bilişsel kuram verileri ile yönetimde geleneksel, davranışsal, sistem, durumsal yaklaşımları bir bütün olarak değerlendirmek, sentezlemek gerekmektedir. Daha sonra bir kuramın olumlu yönlerini Türk eğitim ve okul ve sınıf yönetimine aktarmak, transfer etmek gerekmektedir. Bu konuda bazı öneriler şu şekilde olabilir:

- ✓ Türk eğitim ve okul sistemlerinde sosyal sistem teorileri hayata geçirilmelidir.
- ✓ Türk eğitim ve okul ve sınıf yönetiminde ödül ve ceza içeren yasal düzenlemeler kaldırılmalıdır.

- ✓ Kalıcı çabanın kurumsal, örgütsel hedefler için yönlendirilmesi olan motivasyonda (Lunenburg, Ornstein, 2013); öz yeterlik, beklenti, hakkaniyet ve hedef belirleme gibi motivasyon süreç kuramları etkin kılınmalıdır.
- ✓ Üyelerince paylaşılan inanç, gözlenen davranış düzenlemeleri, normlar, baskın değerler, ilkeler, kurallar, duygular, paylaşılan değerler, örgütsel kahramanlar, törenler ve iletişim ağları ve varsayımlar örüntüsü olan ve aynı zamanda; yönetim sürecinde (örn. motivasyon, liderlik, karar verme, iletişim, ve değişim) ve örgütsel yapılar (örn. seçim süreci, değerlendirme sistemi, kontrol sistemi ve ödül sistemi) üzerinde de etkisi olan (Lunenburg, Ornstein, 2013) eğitim ve okul örgütü kültürü oluşturulmalıdır.
- ✓ Türk eğitim ve okul sistemlerinde, formal ve informal iletişim yapısı oluşturulmalı ve işletilmelidir (iletme,, alma, fikir oluşturma, anlamları ortak kılma, anlama, harekete geçirme, geri bildirim gibi amaçlar için),
- ✓ Türk eğitim ve okul sistemlerinde, değişime direnç, korku, dedikodu, güvensizlik, tükenmişlik, karamsarlık, panik, kaygı, gibi negatif duyguları gidermek için; ihtiyaçların karşılanması, yetki, yeterlik, güven, adalet, etki, bilgi, beceri, üretim, proje gibi pozitif duygu ve alanlara ağırlık verilmeli ve öğrenci ve eğitimciler desteklenmelidir.
- ✓ Birbiriyle etkileşimli beş ilkededen (kişisel ustalık, paylaşılan vizyon, takım halinde öğrenme, zihinsel modeller, zihinsel modeller) oluşan öğrenen örgüt (Lunenburg, Ornstein, 2013) yapısı eğitim ve okul örgütü kültürü oluşturulmalıdır.
- ✓ Türk eğitim ve okul sistemlerinde bireylerin; beş büyük kişilik modelinin (dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, duygusal denge, açıklık) öngördüğü kişilik özelliklerinin geliştirilmesine önem ve öncelik verilmelidir.
- ✓ Türk eğitim ve okul sistemlerinde bireylerin; duygusal zekâ (kendi-kendine motivasyon, azim, dürtü kontrolü, strese direnme, ve empati boyutları olan) (Lunenburg, Ornstein, 2013) yönleri geliştirilmelidir.
- ✓ Türk eğitim ve okul sistemleri; bilginin doğasını, mantığın değerini ve bilincin özünü tartışan, öğrenmenin aktif bir zihinsel süreç olduğu, insanların nasıl düşündükleri, kavramları nasıl öğrendikleri ve problemleri nasıl çözdükleri ile ilgilenen ve antik felsefelere dayanan (Hoy ve Miskel, 2012) bilişsel yaklaşım odaklı uygulamalara daha ağırlık verilmelidir.
- ✓ Türk eğitim ve okul sistemleri; öğrenmenin hem bireysel hem de sosyal etkinlik yoluyla olduğu üzerinde duran, enformasyonu elde etmek ve değerlendirmek için çok yönlü stratejiler geliştirmeyi öneren, sınıflandırma, analiz etme, öngörme ve yaratma gibi işlemleri kullandıran, bilgi yapısını temellendirmek

için öğretimi organize ettiren, sorgulama-probleme dayalı öğrenme, bilişsel çıraklık, işbirlikçi öğrenme gibi yöntemleri destekleyen (Hoy ve Miskel, 2012) yapılandırmacı yaklaşım odaklı uygulamalara daha ağırlık fazla verilmelidir.

- ✓ Türk eğitim ve okul sistemleri; hem içsel yapı ve süreçlerini hem de dış çevresini, girdilerini çıktılarını bir bütün olarak ele almalıdır.
- ✓ Türk eğitim ve okul sistemlerinin amaç, hedef ve kazanımlarını en üst seviyelere çıkarabilmek için alınan tüm kararların rasyonel olması, katılımcı olmasına özen gösterilmelidir.
- ✓ İdealleştirilmiş etki, nitelik ve davranış, ilham verici motivasyon, entellektüel uyarım, bireysel destek boyutlarından oluşan dönüşümcü liderlik (Hoy ve Miskel, 2012) rol ve davranışları, Türk eğitim ve okul sistemlerinde hayat bulmalıdır.
- ✓ Bireysel çıkar öğretmenleri motive etmek için önemlidir ama kamu yararı ve ahlaki olarak neyin iyi olduğu da bir o kadar önemlidir (Johnson, 1990). Dolayısıyla çalışmalara göre, kişisel çıkar, insanın tam motivasyonu için yeterince güçlü değildir. Bizler ayrıca doğru ve iyi olduğuna inandığımız şeyle, hissettiklerimize ve diğer insanlarla olan ilişkilerimizden doğan kurallarla yönlendiriliyoruz (Akt. Sergiovanni, 2015). Haliyle eğitim ve okul sistemlerinde, etik, ahlak, değer gibi temel unsurların yaygınlaştırılmasına ve değer temelli ilişki, iletişim ve yönetim yapısı kurulmasına ağırlık verilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aydın, M. (1998). Eğitim Yönetimi. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi,
- Bursalıoğlu, Z. (2003). Eğitim Yönetiminde Teori ve Uygulama. Ankara: PegemA Yayıncılık,
- Ersanlı. K. (2007). Öğrenmede Davranışsal Yaklaşımlar. Eğitim Psikolojisi (Ed. Binnur Yeşilyaprak). Ankara: Pegem Akademi.
- Ersözkan. A.(2012). Davranışçı Yaklaşımda Öğrenme, Ankara Maya Akademi.
- Hoy, W. K. Ve Miskel. C. G. (2012). Eğitim Yönetimi. (Çeviri Editörü: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık, 7. Baskıdan Çeviri.
- Johanson, S. M. (1990). Teachers at Work: Achieving Success in Our Schools. New York: Basic Books.
- Karip, E. (2004). Yönetim Biliminin Alanı ve Kapsamı. (Edit.: Yüksel Özden) Eğitim ve Okul Yöneticiliği El Kitabı. Ankara: PegemA Yayıncılık,
- Kaya, Y. K. (1999). Eğitim Yönetimi. Ankara: Bilim Yayıncılık,
- MEB EARGED, (2002). Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı Yayınları (EARGED). Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. T.C. Resmi Gazete (Sayı: 28758). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18812&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Millî Eğitim Bakanlığı personeline başarı, üstün başarı belgesi ve ödül verilmesine dair yönerge.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2014). *Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*. <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1703.pdf>
- Olson, H. W. Ve Hergenhahn, B.R. (2016). Öğrenmenin Kuramları (Çeviri Edi. Muzaffer Şahin). Nobel Yayınları
- Özdemir, S. Yalın, H. İ. Sezgin, F. (2004). Öğretmenlik Mesleğine Giriş. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Schraw, G., J. Norby, M. M., Bruning, R. H. (2014). Bilişsel Psikoloji ve Öğretim (Cognitive Psychology And Instruction). (Çeviri Ed: [Rıza Ülker](#) , [Zehra Nur Ersözlü](#) , [Rıza Ülker](#) , [Zehra Nur Ersözlü](#). [Nobel Akademik Yayıncılık](#). 5. Baskıdan Çeviri
- Schunk. D.H. (2014). Öğrenme Teorileri. (Çeviri Editörü: Muzaffer Şahin). Ankara: Nobel Yayıncılık, 3. Baskıdan Çeviri.
- Senemoğlu, N. (1997). Gelişim öğrenme ve öğretim kuramından uygulamaya. Ankara: Spot Matbaacılık.
- Sergiovanni, T.J. (2015). Ahlaki Liderlik. (Çeviren: Semra Kıranlı Güngör). Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Baskıdan Çeviri.
- Şişman, M. ve Turan, S. (2002). Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık,
- Slavin. R. E. (2013). Eğitim Psikolojisi. (Çeviri Editörü: Galip Yüksel). Ankara: Nobel Yayıncılık, 10. Baskıdan Çeviri.

BİLİŞSEL YAKLAŞIM VERİLERİNİN ÖĞRETME-ÖĞRENME SÜRECİNE AKTARIMI

Prof. Dr. Süleyman Göksoy
ORCID: 0000-0002-7151-0863
suleymangoksoy@duzce.edu.tr

**Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı Düzce,
Türkiye**

Özet

Eğitim ve okul sistemlerindeki değişimlerin nasıl, kim, ne zaman yapılacağı ve değişimlere nereden başlanacağı ilk ve en önemli bir sorun olarak görülmektedir. Aslında eğitim ve okul sistemlerinde gerekli olan değişimlerin öncelikle düşünsel alanlarda başlatılmalıdır. Öncelikle zihinsel açıklık sağlanmalı, zihinler geliştirilmeli, dönüştürülmelidir. Daha sonra yapılacak değişimler zihinlerde kurulmalı, tasarlanmalı, kurgulanmalıdır. En sonunda ise teoriler, kuramlar pratiğe, uygulamaya, hayata aktarılmalı, somutlaştırılmalıdır. Eğitim ve okul sistemleri bireylerin bilişsel kapasitelerini en üst düzeye çıkarmayı idealize etmelidir. Üst düzeyde zihinsel beceriler günümüzde; eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcılık, iletişim, uyumluluk, kaynak (insan, madde, zaman, enerji) yönetimi, duyarlılık, tercihleri yönetebilme, sorumluluk, bilgi yapılandırma/üretimi, takım çalışması, liderlik, sorgulama, analiz edebilme, sentezleyebilme, yorumlayabilme, karşılaştırma, girişimcilik gibi şekillerde kavramsallaştırılmaktadır. Eğitim ve okul yönetiminin merkezinde öğretme- öğrenme süreci; öğretme- öğrenme sürecinin merkezinde ise öğrenci yer almaktadır. Bireyin öğrenme kazanımları (yetiştirmek istenilen bireyde bulunmasını istenilen; bilişsel, duyuşsal, biyolojik, sosyal özellikler) eğitim ve okul yönetimin niteliğinin en somut göstergeleri, başarı kriterleri kabul edilmektedir. Bireyin öğrenme niteliğini artırmak için özellikle psikoloji, öğrenme ve eğitim psikolojisi disiplinlerinin verilerinden yararlanılmaktadır. Bölümün bundan sonraki sayfalarında eğitim ve öğretim sürecine aktarılacak bilişsel ilkeler/doğurgulara ayrı ayrı değinilerek, önerileri paylaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Bilişsel yaklaşım, öğretme- öğrenme süreci, öğrenme

TRANSFER OF COGNITIVE APPROACH DATA TO THE TEACHING-LEARNING PROCESS

Abstract

How, who, when and where to make changes in education and school systems and where to start the changes are seen as the first and most important problem. In fact, the changes required in education and school systems should be initiated primarily in intellectual areas. First of all, mental clarity should be provided, minds should be developed and transformed. Then, the changes to be made should be established, designed and constructed in minds. Finally, theories and theories should be transferred to practice, implementation, life and concretized. Education and school systems should idealize to maximize the cognitive capacities of individuals. High-level mental skills are conceptualized today as; critical thinking and problem solving, creativity, communication, compatibility, resource (human, material, time, energy) management, sensitivity, ability to manage preferences, responsibility, knowledge structuring/production, teamwork, leadership, questioning, being able to analyze, synthesize, interpret, compare, entrepreneurship. The teaching-learning process is at the center of education and school management; and the student is at the center of the teaching-learning process. The individual's learning outcomes (cognitive, affective, biological, social characteristics desired to be present in the individual to be raised) are accepted as the most concrete indicators and success criteria of the quality of education and school management. In order to increase the individual's learning quality, data from the disciplines of psychology, learning, and educational psychology are used. In the following pages of the section, the cognitive principles/inferences to be transferred to the education and training process are discussed separately and their suggestions are shared.

Keywords: Cognitive approach, teaching-learning process, learning.

Giriş

Araştırmacılar, davranışlarımızın çoğunun öğrenmenin temel öğelerinden olan zekâ ve bilgi hakkında bilinçaltında bulunan inançlarımızla şekillenmekte olduğunu anlamaya başlamışlardır. Bu tür inançlar, örtük inanç olarak tanımlanmaktadır. İlki zekânın değiştirilebilir ve artarak gelişebilir olduğu varsayımından yola çıkarak değişen teori olarak adlandırılmıştır. Tam tersine, var olan teoriyi benimseyen bireyler ise zekânın sabit ve değiştirilemez olduğuna inanma eğilimindedirler. Değişen inançlar, bireylerin yeteneklerini geliştirmeleri için çaba harcamalarını sağlayan öğrenme hedefleri (diğer ismiyle yeterlik hedefleri) geliştirmelerine olanak sağlamaktadır. Var olan inançlar ise bireylerin yeteneklerini ispatlamaya çalıştıkları uygulama hedeflerini ön plana çıkarmaktadır (Schraw, Norby, Bruning, 2014).

Günümüzde bilim insanları, beyinin farklı bilgileri toplamak, işlemek ve depolamak üzere özelleşmiş çoklu sistemlerden oluştuğunu varsayarlar. Ama her bir işlevin beyin sadece o işleve adanmış farklı bir köşesinde yürütüldüğü şeklinde birebir bir ilişki yoktur. Onun yerine, bir beyin kısmı birçok farklı işlevde rol oynayabilir ve bir işlev farklı beyin alanlarının katkısını gerektirebilir. Çoğu psikolog, farklı bellek türleri arasında üç ana ayırım olduğu konusunda hemfikirdir: Bilginin otomatik ve hızlı bir şekilde bozulduğu duyusal bellek (bu belleğin süresinin kısalığı nedeniyle öğretmenlerin öğrencilere sundukları bilgi miktarını sınırlamaları gerekmektedir); bilgilerin tekrarlandığı veya bilinçli olarak dikkat edildiği sürece tutulduğu kısa süreli bellek (bilginin anlam için işlendiği yer) ve anıların uzun süre, muhtemelen kalıcı olarak, sürekli muhafaza veya bilinçli dikkat gerektirmeden saklanabileceği uzun süreli bellek (Myers, 2022).

Öğrenmenin aktif bir zihinsel süreç olduğunun anlaşılmasıyla bilişsel psikologlar insanların nasıl düşündükleri, kavramları nasıl öğrendikleri ve problemleri nasıl çözdükleri ile ilgilenmeye başladılar. Bilişsel yaklaşımın öğretmenler tarafından iyi uygulanabilmesi için; algı ve dikkatin esnek ama sınırlı olduğunun bilinmesi, öğrencilerin dikkatlerini toplayabildiklerinden emin olunması, önceki bilgilerle, algı ve dikkati yönlendirilmesi, öğrencilerin önemli enformasyon odaklanmalarına yardımcı olunması gerekmektedir. Öğretmenlerin yapılandırmacı teorileri de kullanabilmeleri için; enformasyonu elde etmek ve değerlendirmek için çok yönlü stratejiler geliştirmesi, görevlerini sınıflandırma, analiz etme, öngörme ve yaratma gibi işlemleri kullanarak düzenlemesi, bilgi yapısını temellendirmek için öğretimi organize etmelidirler (Hoy ve Miskel, 2012).

Bilişsel bilgi işlem teorileri insanların çevresel olaylara nasıl tepkiler verdiğini, öğrenilecek bilginin kodlanması ve bellekteki bilgilerle ilişkilendirmesini, belleğe yeni bilgiler depolanmasını ve bunu nasıl kullanması

gerektiğini inceler. Bu teorilerin temel ilkeleri şunlardır: “İnsanlar bilgi işleyicileridir. Zihin bir bilgi işlem sistemidir. Biliş bir dizi zihinsel süreçten oluşur. Öğrenme zihinsel temsillerin bir kazanımıdır” (Schunk, 2014).

Öğrenenin geçmiş yaşantısı, bedensel, zihinsel özellikleri, motivasyonu, çevresel faktörler, öğrenilecek kazanım ve içerikler, öğretim şekli, öğrencinin katılımı, yöntemi ve teknikler, araç, gereç ve materyaller gibi birçok faktör öğrenmeyi ve öğrenmenin niteliğini olumlu veya olumsuz yönlerden etkiler.

Öğrenme; bilgi, beceri, strateji, inanç, tutum ve davranışların edinimi ve değiştirilmesini kapsar. İnsanlar, bilişsel, dilbilimsel motor ve sosyal becerileri farklı şekillerde öğrenebilir. İnsanlar öğrenmenin önemli olduğuna hemfikirler ama nedenleri, süreçleri ve öğrenmenin sonuçları konularında farklı bakış açılarına sahipler. Öğrenmenin, teorisyenler, araştırmacılar ve uygulamacılar tarafından evrensel olarak kabul edilmiş ortak bir tanımı yoktur (Schunk, 2014).

Eğitim ve okul yönetiminin merkezide öğretme- öğrenme süreci; öğretme- öğrenme sürecinin merkezinde ise öğrenci yer almaktadır. Bireyin öğrenme kazanımları (yetiştirmek istenilen bireyde bulunmasını istenilen; bilişsel, duyuşsal, biyolojik, sosyal özellikler) eğitim ve okul yönetimin niteliğinin en somut göstergeleri, başarı kriterleri kabul edilmektedir. Bireyin öğrenme niteliğini artırmak için özellikle psikoloji, öğrenme ve eğitim psikolojisi disiplinlerinin verilerinden yararlanılmaktadır. Bölümün bundan sonraki sayfalarında eğitim ve öğretim sürecine aktarılacak bilişsel ilkeler/doğurgulara ayrı ayrı değinilerek, özetleri paylaşılacaktır.

Gerekli olduğunda alt-başlıklar kullanabilirsiniz.

Araştırma Modeli

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Nitel araştırmada durum çalışması, bir olay veya olgunun yoğun bir şekilde çalışmasıyla ilgilidir. Durum çalışması katılımcı gözlemleri, derinlemesine görüşmeler ile doküman toplama yoluyla elde edilen ve analiz edilen verilerin derinlemesine ve boylamsal olarak incelenmesini içerir (Glesne, 2015). Doküman analizi, basılı belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Doküman analizi, anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, için verilerin incelenmesi ve yorumlanmasını gerektirir (Corbin ve Strauss, 2008; (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Mevcut araştırmada öğrenme psikoloji verileri doğrultusunda eğitim ve öğretim sürecine aktarılacak bilişsel doğurgular durumu ele alınarak betimlenecektir.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırmanın amacına uygun olarak ve bu doğrultuda amaçlı örneklem metodu ile zengin veri kaynakları seçilmeye çalışılmıştır. Böylece, bilişsel psikoloji, öğrenme teorileri, etkili öğretim yöntemleri, öğrenme ve öğretim alanında temel niteliğindeki kaynak eserler tercih edilerek, içerik analizleri yapılmıştır.

Öğrenme psikolojisi ile ilgili analiz edilen dokümanlar şunlardır:

- ✓ *Olson, H. W. Ve Hergenhahn, B.R. (2016). Öğrenmenin Kuramları (Çeviri Edi. Muzaffer Şahin). Nobel Yayınları*
- ✓ *Schunk. D.H. (2014). Öğrenme Teorileri. (Çeviri Editörü: Muzaffer Şahin). Ankara: Nobel Yayıncılık, 3. Baskıdan Çeviri.*
- ✓ *Myers, C. E. (2022). Öğrenme ve Bellek - Beyinden Davranışa (Çev. Edt: Aslı Aslan) Nobel Akademik Yayıncılık 1. Basım*
- ✓ *Schraw, G., J. Norby, M. M., Bruning, R. H. (2014). Bilişsel Psikoloji ve Öğretim (Cognitive Psychology And Instruction). (Çeviri Ed: Rıza Ülker , Zehra Nur Ersözülü , Rıza Ülker , Zehra Nur Ersözülü. Nobel Akademik Yayıncılık. 5. Baskıdan Çeviri*
- ✓ *Borich, D. G. (2014). Etkili öğretim yöntemleri. (Çev. Ed. B. Acat). (8.baskı). Ankara: Nobel Yayınları.*
- ✓ *Senemoğlu, N. (1997). Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya. Ankara: Spot Matbaacılık.*

Araştırmada geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması için (Yıldırım Şimşek, 2011) Veri toplama sürecinde doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Bilişsel psikoloji, öğrenme teorileri, etkili öğretim yöntemleri, öğrenme ve öğretim alanında temel nitelikte birer yazılı kaynaktan yararlanılmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Öneriler

Araştırmanın bu aşamasında araştırma sürecine dahil edilen dokümanlar araştırmanın amacına uygun olarak analiz edilerek elde çıkarımlar öneriler şekilde verilmektedir.

1- Olson, Hergenhahn, (2016) Öğrenmenin Kuramları adlı kitabından bazı eğitimsel öneriler:

- ✓ *Birey bilgiyi, zihin egzersizleri yaparak, düşünerek, akıl yürüterek, mantığı kullanarak edinir*
- ✓ *Önceki deneyimler şu anki öğrenmeyi etkilemektedir. Haliyle benzer koşullar altında gerçekleşen öğrenmeler yeni durumlara aktarılabilir. Buna genellenmiş alışkanlık gücü denir.*
- ✓ *Basitten karmaşığa doğru bir yol çizilmelidir.*
- ✓ *Hafif düzeyde kaygılı (ne çok az ne de çok fazla) bireylerin öğrenmeleri için en uygun olanıdır.*

- ✓ Gizil öğrenme, pekiştirme olmadan gerçekleşen öğrenmelerdir.
- ✓ Bilinç- düşüncelerin içeriğidir.
- ✓ Öğrenme bilinen bir şeyden başlamalıdır.
- ✓ Koşullar değiştiğinde duruma bağlı olarak zekanın kendisini ortaya koyma biçim de ister istemez değişecektir.
- ✓ Zihinsel gelişim süreklidir.
- ✓ Öğretmen ve öğrenci arasında birebir bir ilişki olmalıdır.
- ✓ Eğitim bireyselleştirilmelidir.
- ✓ İnsan davranışını ödül veya ceza değil, öz düzenleme davranışı kontrol eder.
- ✓ İnsan davranışlarının çoğu kendisi tarafından düzenlenir.
- ✓ Kişi kendi ahlak koduna uygun davranmazsa kendini aşağılama deneyimi yaşar.
- ✓ Beyin, her parçası birbiriyle ilişkili bir bütün olarak çalışır.
- ✓ Uyarıcı olmayan çevrede yetişen organizmanın problem çözme kabiliyeti düşük olur
- ✓ Çocukluktaki öğrenme, sonraki öğrenmenin çerçevesini oluşturur

2- Schunk, (2014) Öğrenme Teorileri- Eğitimsel Bir Bakış adlı kitabından bazı eğitimsel öneriler.

- ✓ Öğretmen modelleri öğrenmeyi kolaylaştırır ve öz yeterlilik bilgisi sağlar. Kavramları ve becerileri gösterip açıklayan öğretmenleri gözlemleyen öğrenciler, daha ileri düzeyde öğrenme becerisine sahip olduklarına inanmaktadır ve daha ileri düzeyde öğrenme eğilimindedirler.
- ✓ Öğrenmede öz yeterliliğin rolü önemlidir. Hangi öğretimsel yöntemlerin kullanılacağına belirlenmesinde öğrenme üzerindeki etkilerinin yanı sıra öğrencinin öz yeterliliğindeki etkisinin belirlenmesi önemlidir.
- ✓ Öz düzenleme de diğer yetenekler gibi öğrenilebilir. Öz düzenlemeyi öğreten etkili metotlar çoğunlukla sosyal modelleri, düzeltici geri bildirim, strateji, açıklama ve pratiği, hedef belirlemeyi ve öğrenmenin öz değerlendirmesini kapsar.
- ✓ Keşfederek öğrenme kişinin kendisi için bilgi edinmesi demektir. Keşfetme bir çeşit tümevarımla akıl yürütmedir; öğrenciler belirli örneklerden yola çıkarak genel kurallar, kavramlar ve ilkeler oluştururlar.

3- Myers (2022), Öğrenme ve Bellek (Beyinden Davranışa) adlı kitabından bazı eğitimsel öneriler.

- ✓ Yeterince uyumama, gün içerisinde konsantrasyonu düşürür, yeni bilgiler kodlamayı ve eski bilgileri geri çağırma zorlaştırır. Haliyle uykusuz beyinler daha kötü çalışır. O nedenle öğrencilerin, bireylerin yeterince uyuması önemlidir.
- ✓ Stres genellikle hatırlamayı olumsuz etkiler.

- ✓ *Not alma araçlarını (kalem, not defteri, bilgisayar, akıllı telefon gibi) kullanmayıp, aynı anda akılda daha fazla şey tutmaya çalıştığımızda, unutma ihtimalimiz o kadar artar.*
- ✓ *Duygusal girdileriniz ne kadar fakirleşirse, olguları, olayları ve becerileri kodlama ihtimaliniz de o kadar düşer (Etkinlik esnasında, kulaklık takma, gözleri kapama, eldiven giyme gibi durumlarda beyin etkinliği asgariye çeker)*
- ✓ *Duyarsız olmak unutmayı hızlandırır ve akılda kalmayı azaltır.*
- ✓ *Öğrenme deneyimlerin davranışları değiştirebileceği bir süreçtir.*
- ✓ *Alışma, duyarlılaşma ve algısal öğrenme her deneyiminizi etkiler. Konuşmayı, anlama yeteneğinizden, okuldan veya işten yolunuzu bulma yeteneğinize kadar algıladığınız her şey tekrar tekrar benzer uyarıcıları deneyimleyerek edindiğiniz anılardan etkilenir.*
- ✓ *Genelleme öğrenmenin sonucudur.*
- ✓ *Sosyal öğrenme (social learning) kavramını öğrencinin, diğer bireylerin dâhil olduğu olayları etkin bir biçimde gözlemlediği ve bu gözlemlere dayanarak sonraki eylemlerini seçtikleri durumlardır. Bu süreç çoğu zaman gözlemsel öğrenme (observational learning) olarak adlandırılır ve bireyin öğrenmek için kullanabileceği pek çok araçtan biridir.*

4- Schraw, Norby, Bruning, (2014) Bilişsel Psikoloji ve Öğretim adlı çalışmasında öğretim için bazı öneriler.

- ✓ *Öğrencilerin başarı ve başarısızlığa yönelik duygusal tepkilerini anlamalarına yardımcı olun*
- ✓ *Başarı ve başarısızlığın alternatif nedenlerini düşünün*
- ✓ *Öğrencilerin anlamlı seçimler yapmalarına izin verin*
- ✓ *Öğretmen ve öğrenci beklentilerini inceleyin*
- ✓ *Dışsal ödülleri azaltın*
- ✓ *Bir görevi başarmak için içsel motivasyon nedenleri sağlayın*
- ✓ *Bilgiye geniş perspektiften bakın*
- ✓ *Öğrencilerin bilgiyi arama becerilerini geliştirin*
- ✓ *Bilgi inşası için yönergeleri organize edin*
- ✓ *Bir “düşünme sınıfı” oluşturun*
- ✓ *Yansımayı ve bilgi oluşumunu destekleyen söylem yapılarını kullanın*
- ✓ *Teknolojiyi iş birlikçi öğrenme topluluklarını yaratmak ve desteklemek için kullanma*
- ✓ *Teknolojiyi uygulama ve geri dönüt için uygun bir şekilde kullanma*

- ✓ Öğrencileri sıklıkla yazdırın
- ✓ Yazma için gayri resmi, destekleyici bir ortam meydana getirin
- ✓ Ön yazma stratejilerini vurgulayın
- ✓ Öğrencileri, verimli gözden geçirme stratejileri geliştirmeye teşvik edin
- ✓ Teknolojiden faydalanın
- ✓ Fen bilimlerini problem çözme süreci olarak öğretin
- ✓ Öğrencilere bilgilerini yeniden yapılandırmaları için zaman verin
- ✓ Öğrencilerin bilimsel teorilerin doğasını öğrenmelerine yardımcı olun
- ✓ Aile ve kardeşlerin de katılımını sağlayın

5- Borich'nin (2014) Etkili Öğretim Yöntemleri adı kitabında önerdiği bazı eğitimsel ilkeler.

- ✓ Akran grubu, öğrenci davranışları üzerinde en güçlü etkilerden birine sahiptir.
- ✓ Akran grubu öğrencilere etki etmekle kalmaz, aynı zamanda onlara sınıfta nasıl davranılması gerektiğini, sınavlara nasıl çalışılacağını, öğretmenler ve idarecilerle nasıl konuşulması gerektiğini öğretir.
- ✓ Düşük, orta ve üst sosyoekonomik statüden ve farklı dil geçmişlerinden gelen öğrencilerin başarı düzeyleri arasındaki farklılıkları azaltma sürecine başlamak için en uygun yer sınıftır.
- ✓ Öğrencileriniz arasında kabiliyet, başarı, kişilik, kültür, akran grubu ve sosyal ortam açısından var olan bireysel farklılıkların öğretim yöntemlerini ve ders başarısını etkiler.
- ✓ Etkili bir lider olmak için öğrencilerin güven ve saygısını kazanılmalıdır.
- ✓ Sınıf iklimi, öğrencilerle etkileşimlerin gerçekleştiği ortamdır.
- ✓ Etkili bir sınıf yönetiminin temel amacı öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif bir şekilde rol almasını sağlamaktır.
- ✓ Etkin veli katılımının, öğrenci motivasyonu ve okula katılımı artırma gibi öğrencilere sayısız faydası bulunmaktadır.
- ✓ Öğretme-öğrenme sürecinde; dikkat çekme (derse hazırlama), öğrencileri kazanımlardan haberdar etme, ön koşul öğrenmelerin hatırlanmasını harekete geçirme, içeriği sunma, istenilen kazanımları ortaya çıkarma, geri bildirim sağlama ve öğrenme ürünlerini değerlendirme gibi faaliyetlere dikkat edilmelidir.
- ✓ Olguların, ilkelerin ve eylem dizilerinin öğretimi en etkili biçimde doğrudan (dolaysız) öğretim adı verilen bir süreçle gerçekleştirilir.
- ✓ Dolaylı öğretim stratejileri ise; kavramların, sorgulamanın ve problem çözmenin öğretimi için en uygun stratejilerdir.

- ✓ *Sorgulama sürecinde öğrenciler; problemleri belirler, çözümlerle ilgili beyin fırtınası yapar, problemleri araştırır, analiz eder, sonuçları yorumlar, tartışır, yansıtır, sonuç çıkarır ve son olarak sonuçları sunar (Bruner, 2004; Wiske, 1994).*
- ✓ *Öğretmen ile öğrenciler arasındaki sınıf içi diyaloglar özyönetimli öğrenmede kilit bir rol üstlenir.*
- ✓ *Proje tabanlı öğrenmeyi uygulayan veya öğretim uygulama programlarını projeler etrafında inşa eden öğretmenler öğrencilerine motivasyon sağlayan ideal bir ortam sunarlar.*
- ✓ *Sınav sonuçları geçerli ve güvenilir ise anlamlıdır.*

6- Nuray Senemoğlu'nun (1997) *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya* adlı eserinde bazı eğitimsel doğurgular.

- ✓ *İnsan beyninin, kendine özgü uyarıcıyı alma, analiz etme, eksiklikleri karşılaştırma, anlamlandırma ve gerekli tepkiyi yeniden örgütlenme, gelecekte kullanılmak üzere bilgiyi saklama gibi işlevleri vardır. Beynin bu işlevlerini yerine getirmesinde, kalıtım değil, sonradan kazandığı yaşantılar önemli bir rol oynamaktadır. Çocuklukta kazanılan yaşantılar, yetişkinlikte kazanılan yaşantılardan daha etkilidir.*
- ✓ *Öğrencinin motivasyonu, ihtiyacı, değer vermesi, bir amacının olması, özgüveni öğrenme etkinliğini sürdürmesini sağlar.*
- ✓ *Bireylerin bilişsel yapılarının zenginleştirmelerine fırsat yaratmalıdır.*
- ✓ *Bilişsel gelişim için sistemli bir öğretici-öğrenci etkileşimi gereklidir. Bilişsel gelişimde dil önemli bir anahtardır. Bilişsel gelişim, aynı zamanda birçok seçenikle başatme yeteneğinde artıştır. Bunun için çocukların etkin olması sağlanmalıdır. Sınavlar belleğe dayalı olmamalıdır.*
- ✓ *Öğrencinin merakı harekete geçirilmelidir. Bunun bir yolu da belirsizlik yaratmaktır. Problem çözme süreci kullanılmalıdır.*
- ✓ *Çocuğun kendi hızıyla öğrenmesine olanak verilmelidir.*
- ✓ *Okullar yaşam merkezleri, haline dönüştürülmelidir.*
- ✓ *Eğitime kazanımlar (yetiştirmek istenilen bireyde bulunmasını istenilen; bilişsel, duyuşsal, biyolojik, sosyal özellikler) belirleyerek başlamak gerekir (bunu için de öğrenci ilgi ve ihtiyaçları öğrenilmelidir). Kazanımlar (yetiştirmek istenilen bireyde bulunmasını istenilen; bilişsel, duyuşsal, biyolojik, sosyal özellikler) belirlenirken, öğrencinin özellikleri, hazırbulunuşluk düzeyi dikkate alınmalıdır.*
- ✓ *Öğretimin düzenlenmesinde, öğrencinin öğrenmeye karşı ihtiyaç duymasını sağlamak önemlidir. Öğrenmede alıştırma ve deneme yapmak önemlidir.*
- ✓ *Öğrenci yaptığı şeyi öğrenir. Yaparak-yaşayarak öğrenme önem taşımaktadır.*

- ✓ Öğrencinin bireysel hızıyla ilerlemesine olanak verecek materyaller sunulmalıdır.
- ✓ Eğitimde cezadan kaçınmalıdır.
- ✓ Çevresel faktörler, bireyin özelliklerine uygun olmalıdır.
- ✓ Öğrenciye verilecek ödevler onun yönetebileceği, başarabileceği uzunluk ve genişlikte olmalıdır.
- ✓ Ödevlerin her aşamasında öğrenciye dönüt verilmelidir.
- ✓ İyi ve olumlu yönler üzerinde durulmalıdır. Teşvik edilmelidir.
- ✓ Bireyin öz yeterlik ve öz düzenleme becerileri geliştirilmelidir.
- ✓ Aşırı kaygı ve stresin öğrenmeyi engellediği unutulmamalıdır.
- ✓ Öğrenme her bir öğrencinin öğrenme sürecini kolaylaştıracak şekilde planlanmalıdır. Öğretim planlaması gelişi güzel olmamalıdır.

Kaynaklar

- Borich, D. G. (2014). Etkili öğretim yöntemleri. (Çev. Ed. B. Acat). (8.baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Glesne, C. (2015). Nitel Araştırmaya Giriş. (Çev. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2012). Eğitim yönetimi. (Çeviri Ed. Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayınları (7. Baskı).
- Myers, C. E. (2022). Öğrenme ve Bellek - Beyinden Davranışa (Çev. Edt: Aslı Aslan) Nobel Akademik Yayıncılık 1. Basım
- Myers, D., G. (2017), *Sosyal Psikoloji*, (Çeviri Editörü, Serap Akfırat). 10. Basımdan Çeviri, Nobel Yayınları. Ankara.
- Olson, H. W. Ve Hergenhahn, B.R. (2016). Öğrenmenin Kuramları (Çeviri Edi. Muzaffer Şahin). Nobel Yayınları
- Schraw, G., J. Norby, M. M., Bruning, R. H. (2014). Bilişsel Psikoloji ve Öğretim (Cognitive Psychology And Instruction). (Çeviri Ed: Rıza Ülker , Zehra Nur Ersözlü , Rıza Ülker , Zehra Nur Ersözlü. Nobel Akademik Yayıncılık. 5. Baskıdan Çeviri
- Schunk. D.H. (2014). Öğrenme Teorileri. (Çeviri Editörü: Muzaffer Şahin). Ankara: Nobel Yayıncılık, 3. Baskıdan Çeviri.
- Senemoğlu, N. (1997). Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya. Ankara: Spot Matbaacılık.
- Yıldırım, A., Şimşek, H., (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

**BÜTÖV AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI: SƏMƏD BEHRƏNGİDƏ HƏYATİ FACİƏLƏRİN MƏZMUN
VƏ İDEYA DALĞALARI**

I YAZI:

**SƏMƏD BEHRƏNGİ VƏ ƏDƏBİYYATA BÖYÜK DƏRYA DALĞALARI GƏTİRƏN
“BALACA QARA BALIQ” ƏSƏRİNDƏ MƏZMUN VƏ İDEYA FİRTINALARI**

Doç.Dr.EBÜLFƏZ EZİMLİ

ORCID: 0009-0001-1327-3425

<https://az.h-index.com> > author > k.

ezimliebulfez@yahoo.com.tr

Google Akademik, Dünya Sülh Səfiri

**Naxçıvan Dövlət Universiteti, Tarix-Filologiya Bölümü; Naxçıvan Müəllimlər
İnstitutu-Azərbaycan Dili və Ədəbiyyat Kafedrası, Bütöv Azərbaycan.**

ÖZƏT

Səməd Behrəngi (1939-1968)- ədəbiyyata və düşüncələrə yeni məzmun və ideya fırtınaları gətirən yazıçıdır. Səməd Behrəngi Arazqırağı məkanlarda kənbəkən gedib İbtidai siniflərdə dərs deyir və şagirdlərinə də özana dillərində-Türkcə xalq nağılları oxudardı. Özü də nağılları yazıb uşaqlara oxuyardı. Şah rejimi bunu qəbul edə bilmirdi. İndiki halda da bu yasaq millətin- Türklərin sayı onun vətəninə 50 milyona yaxındır.

O, bir dahi kimi, bədii ifadə və ideyaları ilə XX əsr ədəbiyyatına yeni poetika motivləri gətirdi. Yazıçı Balaca Qara Balığın timsalında insanın İnsanın özünüdərkli və azadlığa çıxmaq təlaşlarını təsvir etdi. Və bununla, ədəbiyyat bə düşüncə aləmində yeni məzmun və ideya poetizmi ilə inqilabi fırtınayaratdı. Azadlıq düşmənləri Araz çayına atdılar... Yazıçını Araz çayına atdırılmasının özü- qorxu və səksəkə təlaşlarından vahiməyə düşənlərin faciəsini təzahür etdirdi.

“Balaca Qara Balıq” azadlıq ideyalarını, insanın ruhən və düşüncə baxımından yüksək bəşəri əqlini və həyat sevgisi və coğqunluğunu ifadə edən şedevr əsəridir.

Səməd Behrənginin qəhrəmanı Balaca Qara Balıq həyatın, dünyanın belə dar məkan şəklində olduğunu heç cür qəbul edə bilmir. Bununla o, ən bütkin bir düşüncə, iradə gücü ilə geniş aləmə qovuşmaq istəyir.

Balaca Qara Balıq həyatın, dünyanın belə dar məkan şəklində olduğunu heç cür qəbul edə bilmir. Bununla o, ən bütkin bir düşüncə, iradə gücü ilə geniş aləmə qovuşmaq istəyir. alt qatında yeridilən siyasətin alt qatndakı məzmunları təsvir.

Səməd Behrənginin nağıllarında Ana-nı andıran bir zəriflik, hərərat var idi, körpə balaların pak nəfəsini andıran yazı dili, üslub ruhu var idi.

“Balaca Qara Balıq” nağılında Ana obrazı ilə Balaca Qara Balığın danışıq və fikirlərində yazıçı cəmiyyətin, ətrafların və münasibətlərin ən gizlin və dilə gətirilməsi çətin olan məzmunları açıqlayır. Məsələn: “Balaca Qara Balıq hiss etdi ki, heyvan bu saat onu parça-parça edəcəkdir. Çapalayıb tez suyun üzərinə qalxdı. Bir müddətdən sonra suyun altına endi. Yolun yarısında minlərlə Balıq dəstəsinə rast gəldi...”

Yazıçı cəmiyyətdəki məzmunun alt qatlarına enir və bu hamıya məlum olan qatdakı sinsicə yeridilən siyasətin məzmun fəsadlarını təsvir edir.

AÇAR SÖZLƏR: Səməd Behrəngi, Balaca Qara Balıq əsəri, həyati faciələr və Azadlıq ideyaları

ENTIRE AZERBAIJAN LITERATURE: CONTENT AND IDEA WAVES OF LIFE'S TRAGIES IN SAMAD BEHRANGI

I ARTICLE:

SAMAD BEHRANGI AND THE CONTENT AND IDEA STORM IN THE WORK "LITTLE BLACK FISH" THAT BROUGHT GREAT SEA WAVES TO LITERATURE

ABSTRACT

Samad Behrangi (1939-1968) - a writer who brought new content and storms of ideas to literature and thoughts. Samad Behrangi used to go to the places along the Araz coast and teach in primary schools and read folk tales to his students in their native language - Turkish. He himself would write tales and read them to children. The Shah's regime could not accept this. Even now, the number of this forbidden nation - Turks in his homeland is about 50 million.

Like a genius, he brought new poetic motifs to the literature of the 20th century with his artistic expressions and ideas. In the example of the Little Black Fish, the writer described the self-awareness and the rush to freedom of man. And with this, he created a revolutionary storm in the world of literature and thought with his new content and idea poetics. He threw the enemies of freedom into the Araz River... The very fact of throwing the writer into the Araz River manifested the tragedy of those who were terrified by the rush of fear and panic.

“Little Black Fish” is a masterpiece that expresses the ideas of freedom, the high human mind of man in terms of spirit and thought, and the love and exuberance of life.

The hero of Samad Behrangi, Little Black Fish, cannot accept that life and the world are such a narrow space. In this way, he wants to reach the vast world with his utmost thought and willpower.

The Little Black Fish cannot accept that life and the world are such a narrow space. In this way, he wants to reach the vast world with his most complete thought and willpower. describing the contents of the politics implemented in the lower layer.

Samad Behrangi's tales had a tenderness and warmth reminiscent of Mother, and there was a writing language and style spirit reminiscent of the pure breath of babies.

In the tale "Little Black Fish", the writer reveals the most secret and difficult-to-express contents of society, surroundings and relationships through the image of Mother. For example: "The Little Black Fish felt that the animal would tear him to pieces at this moment. He quickly climbed to the surface of the water. After a while, he went under the water. Halfway through the path, he came across a group of thousands of Fish..."

The writer descends to the lower layers of the content in society and describes the content complications of the politics implemented insidiously in this well-known layer.

KEY WORDS: Samad Behrangi, The Little Black Fish, life tragedies and ideas of Freedom.

GİRİŞ

Səməd Behrəngi (1939-1968)- ədəbiyyata və düşüncələrə yeni məzmun və ideya fırtınaları gətirən yazıcıdır. Səməd İzzət oğlu Behrəngi 1939-cu il iyun ayının 24-də Cənubi Azərbaycanın Təbriz şəhərində, Təbrizin Gerendab məhəlləsində yoxsul bir ailədə doğulub. Səməd Behrənginin iki qardaşı və üç bacısı olub. İndi küçə qapılarının üstündə qıfılvardır. İki qardaşı qorxudan Tehrana gedib, orada yaşayırlar.

İbtidai təhsilini “Tərbiyyət” məktəbində alıb, sonra Təbriz Pedaqoji Texnikumunda təhsilini davam etdirib. Tələbəlik illərində “Xəndə” (Gülüş) adlı həftəlik divar qəzeti buraxıb. İlk ədəbi tənqidi və satirik qələm təcrübələrini də bu dövrdə yazıb.

İlk təhsilini elə orada alan Behrəngi məktəbi bitirdikdən sonra kənd-kənd gəzərək müxtəlif bölgələrdə ibtidai sinif müəllimi kimi çalışıb. 1958-ci ildə Təbriz Universitetinin Filologiya fakültəsinin ingilis dili bölməsinə qəbul olub.

Behrəngi uşaqlar üçün hekayələr yazmaqla yanaşı, Azərbaycan nağıllarını toplayıb, onları fars dilinə çevirib. Dövrünün Əhməd Şamlu, Furuğ Fərruxzad kimi məşhur şairlərinin şeirlərini isə Azərbaycan türkcəsinə çevirib.

3: *Səməd Behrəngi*. <https://portal.azertag.az/az/encyclopedia/post/7027>

Səməd Behrəngi Arazqırağı məkanlarda kənbəkən gedib İbtidai siniflərdə dərs deyir və şagirdlərinə də öz ana dillərində-Türkcə xalq nağılları oxudardı. Özü də nağılları yazıb uşaqlara oxuyardı. Şah rejimi bunu qəbul edə bilmirdi. İndiki halda da bu yasaq millətin- Türkləin sayı onun vətəninə 50 milyondur və Millət yenə də həmin haldadır.

Əmək fəaliyyətinə Azərşəhr (Tufarqan) mahalının Mamağan, Gögan ibtidai məktəblərində müəllim kimi başlayıb. Təbriz Universitetinin filologiya fakültəsinin ingilis dili şöbəsində təhsil alıb (1956-1961). 1957-ci ildən etibarən kənd məktəblərində dərs demiş kitabları ilə yanaşı çox sayda pedaqoji məqalələr və inşalar yazmışdır

Səməd Behrəngi 1967-ci il avqustun 30-da Cənubi Azərbaycanda Xumarlı yaşayış məntəqəsi yaxınlığında Araz çayında müəmmalı şəraitdə boğulub. Daha bir variantda: boynuna daş bağlayaraq, Araz çayın atılıb və boğulub. İran şahı tərəfindən öldürüldüyü güman edilib. <https://parlaqimzalar.az/author/semad-behregi>

Həmkarları onu “Azərbaycan kəndlilərinin canlı dili”, “Milli mədəniyyətin oyaq vicdanı”, “Xalqa üz tutan”, “Səyyar müəllim” adlandırıblar.

SƏMƏD BEHRƏNGİ: BƏDİİ ƏDƏBİYYATDA VƏ İCTİMAİ-SİYASİ HƏYATDA İNQİLAB YARADAN YAZIÇI

Səməd Behrəngi ilə ədəbiyyat, bədii ifadə tərz-i-stili xalq ruhunun nağıllarından gələn bir üslubi halın halı ilə cəmiyyətdə və siyasi zorakılıqlarıçərisində vahimələr yaratdı. Bu elə-belə vahimə olmadı, fırtınalı həyəcan və təlaşlar yartdı- sözdən, Balaca qara balığın danışığından və düşüncələrinin aydınlığından vahiməyə düşdülər.

Bununla o Azərbaycan idealının halına və vəziyyətinə, siyasi qapalıq içərisində qalan millətin səmimi və nəcib düşüncələrini ifadə etmişdir. Və beləcə, Səməd Behrəngi kiçik həcmli nağıl-hekayələrilə böyük bir fırtınalı hərəkət dalğası yaratdı. O dalğalar bütün hiylə və zorakılıq baxışlarını aşkara çıxartdı.

Anası Sara xanım Səmədin doğulmasındanbir neçə gün sonraatasının işdən ıxarılması barədə belə deyir: *“Yadımdadır, Səməd dünyaya gələndən bir gün öncə onun atası ağa ilə dalaşdığı üçün işdən çıxarıldı. O, sahibkara boyun əymək istəmirdi. Mən ona deyirdim, filankəs bir iş yerində 4 ildir işləyir, ancaq heç vaxt ağa ilə dalaşmayıb. Sən isə il qurtarmamış işdən çıxarılırsan. O isə cavabında deyirdi: “Mən başqaları kimi ərbaba yaltaqlana bilmərəm. Kimlədənsə casusluq etməyi bacarmıram. Elə dalaşmağımız da buna görədir”.*

Deməli, Səməddə olan cəsərət və qeyrət, və haqq aşiqi olmaq halları atasından gəlmədir.

Səməd Behrəngi XX Azərbaycan ədəbiyyatına dərya dalğaları gətirən dahi yazar kimi- öz əhatə dairəsini və kənarları dəprəm-zəlzələ kimi silkələdi, yerindən oynatdı? Niyə oyatdı? Necə oyatdı? Oyananlar və oynayanlar kimlər idi, hara idi, kimlər oldu? Yatanlar kimlər idi?

Dostu Bəhruz Dehqani ilə birlikdə Azərbaycan türkləri yaşayan kəndləri gəzmiş burada Azərbaycan folkloruna aid nümunələri toplamışdır. Daha sonra Əhməd Şamlı, Fəruğ Fərruxzad kimi müəlliflərin əsərlərini Azərbaycan türkcəsinə çevirmişdir. Eyni zamanda fars dilindən doğma dilə çevirdiyi tərcümələri dövrü mətbuatda çıxıb.

İlk hekayələri “Adət”, “Binam” 1959-cu ildə dərc olunub. Bundan sonra “Ulduz və qarğalar”, “Çuğundursatan oğlan”, “Balaca qara balıq” və b. hekayə və nağıllarını yazıb (1967-1969).

Ona dünya şöhrəti gətirən əsəri – “Balaca Qara Balıq” 1968-ci ildə çap olunub. Kitab 1974-cü ildə illüstrasiyalarına görə Hans Kristian Andersen mükafatına layiq görülüb. Behrənginin əsərləri italyan, fransız, ingilis, türk dillərinə tərcümə olunub.

Maraqla qarşılanan hekayələrindən olan “Balaca qara balıq” cəmiyyətdəki mövcud əhvallardan doğan məzmunları nağıl-hekayə- əhvalat müstəvilərindən təsvir edib. Burada Azadlıq və insanların qapalı hala

salınmış həyatlarının ideya məzmunları əks olunub. Uşaqlar üçün yazdığı əsərləri daha çox sosial problemləri, cəmiyyətdəki haqsızlıqları qabartdığı üçün şah rejimi tərəfindən qadağan edilmişdi.

İtaliyanın Bolonya şəhərində keçirilən Uşaq Kitabları Müsabiqəsində qızıl medala layiq görülüb, kitabları italyan, fransız, ingilis, türk dillərində nəşr edilib. Bakıda “Məhəbbət nağılı” (1987) adı ilə seçilmiş əsərləri kütləvi tirajla buraxılıb.

Ona qədər uşaq ədəbiyyatına aid kitablar yazan olsa belə İran ədəbiyyatçıları qəbul edirlər ki, Səməd Behrəngi İranda uşaq ədəbiyyatının qurucusudur. Həmkarları onu “Azərbaycan kəndlilərinin canlı dili”, “Milli mədəniyyətin oyaq vicdanı”, “Xalqa üz tutan”, “Səyyar müəllim” adlandırıblar. Səməd Behrəngi nağılları ilə, “Kulis.az” ın ifadəsilə desək, “İran inqilabının manifestini yazdı, Araz çayından meyiti tapıldı, qatili bilinmədi”.

Səməd Behrənginin tələbəklik vaxtı şəkli

Bakıda ilk dəfə 1987-ci ildə “Məhəbbət nağılı” adı ilə seçilmiş əsərləri kütləvi tirajla buraxılıb.

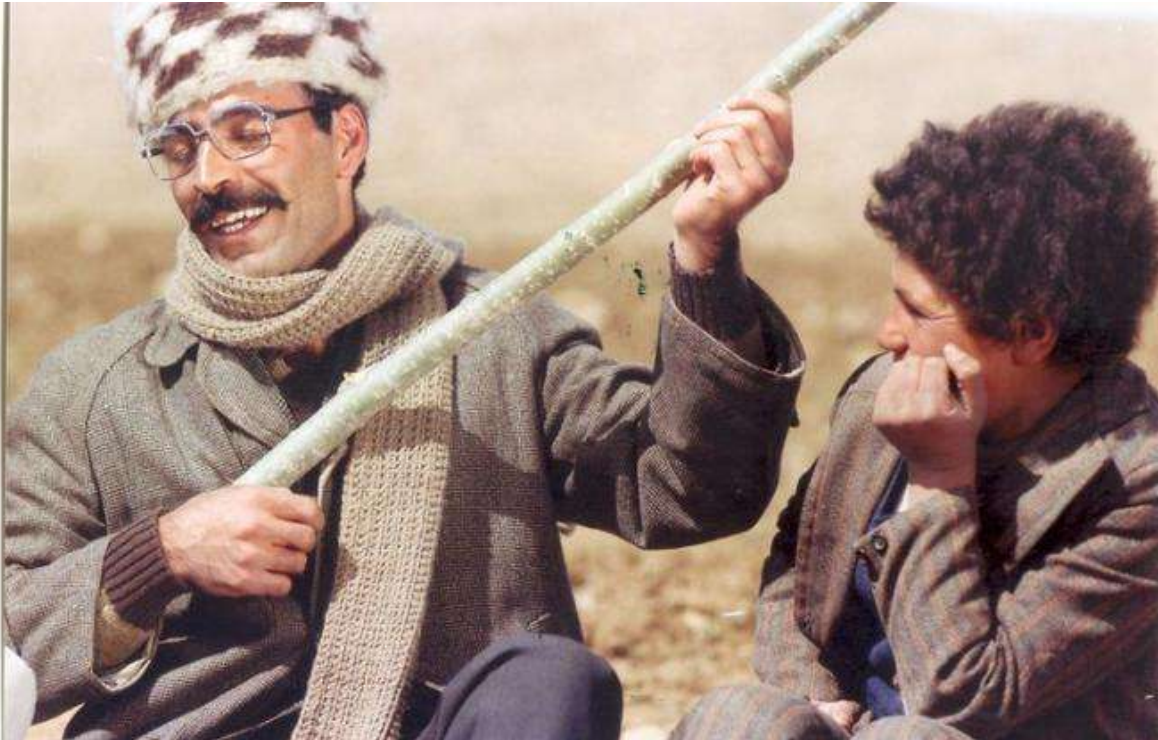
Onun Balaca qara balıq əsəri 1968-ci ildə İtaliyanın Bolonya şəhərində keçirilən Uşaq Kitabları Müsabiqəsində qızıl medala layiq görülüb. Birinci yeri tutduğuna görə kitabları italyan, fransız, ingilis, türk dillərində nəşr edilib.

Ölümündən sonra Səməd Behrənginin xatirəsinə şeirlər yazılıb musiqilər bəstələnib. Onun haqında müxtəlif qısa filmlər çəkilib.

Səməd Behrəngi - müəllim, tərcüməçi, nasir, publisist, həm də İran uşaq ədəbiyyatının banisi sayılır. Daha çox “Balaca qara balıq” kitabı ilə tanınır.

2014-cü ildə Azərbaycanda “Səməd Behrəngi ədəbi mükafatı” təsis edilib. Mükafatı Azərbaycan Yazıçılar Birliyi ilə Dövlət Diaspor Komitəsinin ortaq saytı olan litdiaspora.az ədəbi portalı təsis edib. Mükafat Bütöv Azərbaycan ideologiyası, Güney və Quzey arası əlaqələrin inkişaf etdirilməsi yönündə həyata keçirilir.

14 mart 2019-cu il tarixində Azərbaycan Yazıçılar Birliyi və Mədəniyyət Nazirliyinin dəstəyi ilə Rəşid Behbudov adına Dövlət Mahnı Teatrında Səməd Behrənginin 80 illiyinə həsr edilmiş tədbir keçirilib (Bax: [14.04.2022 https://portal.azertag.az/az/node/23534](https://portal.azertag.az/az/node/23534))

Səməd Behrəngi həm də Təbriz Universiteti filologiya fakültəsinin ingilis dili şöbəsində təhsil almışdır (1956-1961). İlk pedaqoji fəaliyyətə Aşıq Abbas Tufarqanlının doğma yurdunda-Tufarqanın Mamağan, Gögan kimi ibtidai məktəblərində başlayıb. İbtidai siniflərdə dərs deyib və şagirdlərinə də xalq nağıl və deyimlərindən bəhs edib Özü də nağıllar yazıb uşaqlara oxuyardı.

Səməd Behrəngi ibtidai sinif şagirdləri ilə.

Dostu və həmkarı Behruz Dehqani ilə Azərbaycan nağıllarını toplamış və fars dilinə çevirərək nəşr etdimişlər. Ümumiyyətlə, 29 il yaşayıb, Şah Savak rejimi onu Araz çayında batırıb. Məzarı Təbrizin İmamıyyə adlanan ən böyük və qədim qəbiristanlığındadır.

(Bax: Səməd Behrəngi. <https://portal.azertag.az/az/encyclopedia/post/7027/>)

Şair **Əhməd Cəmil** o vaxt Səməd Behrənginin ölümünə belə bir şeir yazdı:

SƏMƏD BEHRƏNGİ

Volqada o taya, bu taya baxdım,

Əksim suya düşdü...

Sularda axdım...

Arazda çiməndə sən lap uşaqdın...

Araza oxşamır bu çayın rəngi,

Ah, Səməd Behrəngi, Səməd Behrəngi!

Sənmi gücsüz idin, Arazmı dərin?

Dərdi nə böyükmüş o sahillərin!

Dözdün zillətinə ağır illərin!

Alnında gəncliyin ümid çələngi,

Qəlbində arzular... Səməd Behrəngi!

Sulara baxırdım sanki Arazdır...

Üzürsən... su isti... sahil dayazdır...

Bəs bu təlaş nədir?

Anlaşılmazdır...

De, niyə dəyişdi çayın ahəngi?

Nə oldu, nə oldu, Səməd Behrəngi?

Nə kol var tutmağa, nə bir sal qaya...

Tufanmı başladı? Nə oldu çaya?

Bəs niyə gəlməyir heç kəs haraya?

Dəhşətmiş həyatla ölümün cəngi...

Araz, hanı o gənc, hanı Behrəngi?

İlk qaranquşuydu o ilk baharın,

Boğuldu çəngidə qara suların,

Qəlbimdə ağrı var...

Sinəmi yarın,

Asın orada bir Buhenvald zəngi!

Desin Araz boyu:

Səməd Behrəngi! Səməd Behrəngi

***

Çox dəhşətli yazıb şair Əhməd Cəmil. Səməd Behrəngi Azərbaycandır+ hər kəsin qəlbində bir Səməd Behrəngi var= Arazın suları da o zamandan bulanıq olub, lilli olub, qara suları olan yerlər var; qəzəbli olan yerləri var Arazın.

Səməd Behrəngiyə ağlayan qəlblər var-- Azərbaycan qəlbidir. Allah Səməd Behrəngiyə rəhmət eləsin- Onun düşmənlərinə lənət eləsin. Allah, şair Əhməd Cəmilə də rəhmət eləsin

<https://www.facebook.com/ebulfez.ezimli>

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS, GEORGIA 25-26 January, 2025
<https://www.wosconkongreleri.com/>

Ötən 2019-cu il Səməd Behrənginin 80 illiyi idi. Yada salan olmadı. Gözəl-gözəl nağıllar, hekayələr yazır və şagirdlərinə oxuyardı--Ana dilinin-Türkcənin eşqilə coşdururdu uşaqları.

Bir şairin cəsarəti olmadı ki, onun ardınca özünü Araza atsın, Arazı daşdırsın. Bu dünyada Araz çayını daşdıran var idi: Adı: Səməd Behrəngi idi. Ötən yay Şair Əli Daşqın və Dr.Salman Ağayarı ilə Təbrizin Təbrizin İmamıyyə qəbristanlığında məzarını ziyarətdə olduq, fatihə oxuduq. Allah rəhmət eləsin.

Səməd Behrənginin yaradıcılığında real həyat hadisələrinə münasibət və təsvirin xüsusi poetikası vardır. Bu poetikada yazıcının bütün təqdimləri yeni səpkidədir. Birincisi obrazların seçimi ilə bağlıdır. İnsan adından başqa, hər hansı başqa bir canlına obraz seçiminin də özünəməxsus səbəbləri vardır.

Birincisi, nağılların ən maraqlı və cəlbediciliyindən gələn səbəbdir: uşaqlar və həm də böyüklər üçün bütün nağıllar cəlbedicidir. Ancaq elə bir psixoloji hallarda vardır ki, onları adi əhvalat tərzində təsvir etmək o qədər də cəlbedici olmur.

Məsələn, sehirlil nağıllar, heyvanların həyatından bəhs edən nağıllar nisbətən daha cəlbedici olur. Ancaq yazıcı üçün özünü daldalamaq üsulu da vardır. Səməd Behrəngi buna görə, insan və başqa canlıların simasında həyati gerçəklikləri təsvir etmək üslubuna xüsusi yer vermişdir.

Bu mənada, “Balaca Qara balıq” hekayəsinin nağıl tərzində də çox cəlbedicidir.

Səməd Behrəngi təkcə bir əsəri ilə dünyaya belə səs salmışdır. Onun yaradıcılıq aləmi bir nağılla da geniş göründü. O bütün nağıllarında eyni dərəcədə sənətkarlıq bacarığı nümayiş etdirmişdir.

Səməd Behrənginin yaradıcılığı nağıllar poetizmi ilə cilalanmışdır. Bu, yazıcının bədii sənətkarlığına aid olan cəhətdir. Bədiilikdə elə incə üsullar var ki, onların hər hansı birində bunu görmək olar. Yəni həmin nağıl nümunələrindən hər hansı bir mətn parçası ilə nağılın təhkiyə poetikasına dair geniş şərhlər vermək olar.

Ümumiyyətlə, Səməd Behrəngi bir insan, müəllim və vətəndaş kimi hər şeyə gözəllik, ədalət-haqq prizmasından baxırdı. Haqqında bəhs etdiyimiz əsərlərindən biri kimi, Balaca Qara Balıq nağılı canlı və ehtiraslı obrazlardan ibarətdir. Obraz özünü xarakterizə etdikcə, müəllifin- yazıcının ideya məqsədləri qabarıq şəkildə zahirə çıxır:

“Bu saat ölüm çox asanlıqla mənim sorağıma düşə bilər. Yaşamağa qadir olduğum halda onu özümə yaxın buraxmamalıyam”.

Balaca Qara Balıq fikir və düşüncələrini sona çatdırma bilmədi. Balıqdan gəldi, onu götürüb apardı. Balaca Balıq Balıqdanın uzun dimdikləri arasında çabalasa da, özünü xilas edə bilmirdi...” (2, 2017. Səh. 68)

Burada yazıcı elə bir təsir oyatdı ki, oxucular əsərin qəhrəmanının taleyində özlərini hiss etməyə başladılar. Əsərin müəllifi həyatı düşüncələri, yaşam halları və cəmiyyətdəki psixoloji durumlara həssas olan və həm düşüncəsi, həm də hərəkətləri-münasibətləri ilə sərt təmasda olan insandır. Yazıcı elə ilk cümlələrindən onu qeyri-adi bir münasibətlərdə olan insan kimi təqdim edir:

Səməd Behrənginin nağıllarında Ana-nı andıran bir zəriflik, hərarət var idi, körpə balaların pak nəfəsini andıran yazı dili, üslub ruhu var idi.

“Balaca Qara Balıq” nağılında Ana obrazı ilə Balaca Qara Balığın danışmaq və fikirlərində yazıcı cəmiyyətin, ətrafların və münasibətlərin ən gizlin və dilə gətirilməsi çətin olan məzmunları açıqlayır. Budur “Balaca Qara Balıq” nağılında Balaca Balığın Böyük dənizə çıxması da yazıcının ən uğurlu yanaşma tərzidir:

“Balaca Qara Balıq hiss etdi ki, heyvan bu saat onu parça-parça edəcəkdir. Çapalayıb tez suyun üzərinə qalxdı. Bir müddətdən sonra suyun altına endi. Yolun yarısında minlərlə Balıq dəstəsinə rast gəldi. Onlardan birini saxlayıb soruşdu:

– Qardaş, qəribəm, uzaq-uzaq yerlərdən gəlirəm. Deyin görüm bura haradır?

O dönüb Balaca Qara Balığa dedi:

– Qardaş, bizim dənizə

xoş gəlibsən!

Balıqlardan biri dedi:

– Bütün çaylar və arxlar bura tökülür.

Balıqlardan biri isə:

– İndi get bir az gəz. Suyun uzunə çıxmaq istəsən, Balıqudan dan ehtiyatlı ol. Bu günlər o heç kəsdən qorxmur. Hər gün dörd-beş balıq ovlamasa, yaxamızdan əl cəkmir, – dedi.

Balaca Qara Balıq dəniz balıqlarının dəstəsindən aralanıb təklikdə uzməyə başladı. Az sonra dənizin uzunə çıxdı. İndi o, qızmar günəşin yandırıcı hərəarətini öz kurəyində hiss edir, bundan ləzzət alırdı” (2, 2017. Səh. 67).

Səməd Behrənginin dili canlı və oynaqdır. Yazıçı az sözlə, geniş lövhələri canlandırır bilir. O, çox incə və səlis yanaşmaları və təhkiyə-nağıl dili ilə hadisənin və obrazların halına dramatik tərz aşılayır.

SəmədBehrənginin dostları-yoldaşları Behruz Dehqani, Əlirza Nabdil, Mənaf Fələki, Kazım Səadət, Əşrəf Dehqani və başqaları Səmədin ölümündən iki il sonra “Xalq Fədailəri” təşkilatını yaradıb, silahlı mübarizəyə qalxıblar. Behrənginin yazdığı “Balaca qara balıq” əsəri həm də İran inqilabının manifesti hesab edilir.

Səməd Behərnginin üslubu ilə obrazlarının həyati xarakteri arasında bir doğmalığ vardır. O, bütün dövrlərdə söz ustalarının müxtəlif forma və janrlarda yaratdığı ədəbi əsərlərin dilini, habelə adamların təsirli danışığı zamanı istifadə etdikləri ünsür və xassələr sistemini əhatə edir. Bu anlayışa onunla tabelilik münasibətində olan bir çox məfhumlar daxildir. Həmin təbə məfhumlar bədii dilə müxtəlif baxımdan yanaşılması, yaxud onun ayrı-ayrı cəhətlərini müəyyən mövqedən izahı ilə əlaqədar işlədilir. Bədii dil ilə əlaqədar olan aşağıdakı ifadə, dil, üslub bağlantılarını qeyd etmək olar:

müəyyən üslubun dili; müəyyən bir obrazın dili;

yazıcının təhkiyə dili, konkret əsərin təsvir dili;

konkret obrazın dili və s. Bu növlərin hər birinin özünəməxsus cəhətləri, xüsusiyyətləri var. Göründüyü kimi, bədii dilə dair biliklərin həcmi çox genişdir.

Səməd Behrəngi, şox işıqlı ifadə üsuluna malik olan yazıcıdır. Onun bədii yaradıcılığının ruhunda bir oynaqlıq vardır.

Rəhən və qəlbən Səməd Behrəngi Nağıl aşığı idi. Çünki gerçəkləri nağıl dilində gözəl ifadə etmək olurdu. Yazıcının yazdığı hekayələr-nağıllar onun estetik mövqeyinə görə də ən üstün mövqedir.

Sözsüz ki, Səməd Behrəngi hakayələrindəki nağıl stilinə ruhən və qəlbən də xalq ruhuna bağlı olduğunu göstərir. Nağıl stili cəmiyyətin və insanların həyat burulğanlarını daha canı və maraqlı şəkildə ifadə edirdi.

Səməd Behrəngi Balaca Qara Balıq surəti həyati düşüncələri, yaşam halları və cəmiyyətdəki psixoloji durumlara həssas olan və həm düşüncəsi, həm də hərəkətləri-münasibətləri ilə sərt təmasda olan insandır. Yazıcı elə ilk cümlələrindən onun qeyri-adi bir münasibətlərdə olduğunu göstərmişdir.

Balaca Qara Balıq obrazı ilə yazıcı, cəmiyyətdəki haqsızlıqlara və qeyri-səmimi hallara qarşı əks reaksiya vermə hallarını macəralı nağıl tərzində təsvir edir. Onun qəhrəmanı dinamik bir obrazdır, öz Vətəninin və millətinin azadlığı uğrunda bütün çətinliklərə qarşı mübarizə aparan vətəndaşdır. Başqaları kimi öz mövqeyini gizlədə bilmir. Səməd Behrəngi bu obrazla cəmiyyətin və insanın macəralarını və baxışlarını, cəmiyyətlə insan haqqı arasındakı münasibətlərin qeyri- səmimi olduğunu göstərmişdir. Yazıcı cəmiyyətin və insanların yaşam hallarının mətnaltı məzmunlarını Balaca Qara Balıq obrazı ilə qələmə almışdır.

Səməd Behrəngi öz qəhrəmanlarını ən yüksək ideya tərzində təqdim edir. Onun yaradıcılığında hər obrazın öz mənəvi saflığı və iradəsi vardır. Bu bilavasitə insanların həyati əhvalının mətnaltı ifadəsidir.

Yazıçı təsvirdə birinci tanıtma obrazın bir neçə dramatik halını təqdim edir.

Məzmun- ideya budur ki, bir məkanda ki insanlar uyğunlaşma halındadırlar—yəni adət eləyirlər o tipik həyatın tipik münasibətlərinə, o zaman bu təzadə və tüstü altında boğulma halında olmalarına adi bir şey kimi baxanların faciələri daha sərt şəkil alır. Obrazın halı – adi bir təzadə olan baxılsar halı deyil. Bu, ümüumilikdə, bütün millətin, xalqın halının ifadəsidir.

Bu cür təqdimlər ilk baxışda, adi məlumat xarakteri daşıyır. Ancaq bu bədii faktlar insanın--qəhrəmnın simasında cəmiyyətin, quruluşun və xalq həyatının təzadlarını əks etdirir. *Bu tərz müqayisəli qarşılaşdırma adi təsvir-təqdim*, bənzətmə deyil, real görünən mənzərələrdir. Məsələn, “Adət” hekayəsindəki təqdimatla, adamlar o tüstülər içərisində daxilən boğulma halında idilər.

İnsan təbiəti ilə yaşam şəraiti və münasibəti bir-birinə oxşayırdı. Təzad-təzad içində idi. Bununla belə, adamlar öz məkanlarının halı içərisində birtəhər yaşayırdılar—adət halını almışdır onların yaşamları, uyğunlaşma təzadı içərisində idi. Adət halında olmaları da insnın faciəli halı idi. Cəmiyyət insanı öz rənginə və halına salır. Əsərdən çıxan məzmun- ideya, həyati gerçəklik bundan ibarətdir.

“Balaca Qara Balıq” hekayədə bədii detallar çoxdur, hamısı da tipik məzmun səviyyəsi daşıyır. Məsələn: üslubi və təsviri baxımda detallar çoxdur.

Hər bir bədii detal- obrazın xarakterlərinin məzmun səhifələrini inikas etdirir. Bütün bədii detallar lirik, sərgüzəştli nağıl elementlərinə bənzəyir. Sonrakı məzmunlarda Səməd Behrəngi öz qəhrəmanının həyatına aid olan bütün detalları müqayisəli şəkildə təsvir edir. Bu təsvirlərdə obrazın özünün fikir və düşüncələrinə də geniş yer verir.

Yazıçı Obrazın halındakı səmimiyyətlə cəmiyyət arasındakı faciələri nişan verir. Müəllifin-obrazın həyatı ilə özünün mənəvi saflığı, eyni zamanda haqsızlığa qarşı təkiliəri tipik hallardır, Belə deyək ki, bütün bunlar obrazın yaşadığı həyatın və onun xarakter hallarıdır. Obrazın hal və hərəkətləri., münasibətləri fonunda Cəmiyyətin də məzmun xarakteri açıqlanır. Budur, yazıcının bənzətmələri nə qədər kövrək və həssas bir xarakteri təsvir edir.

Və müəllim-obraz elə bir xarakterdədir ki, bunlar obrazın daxilindəki mənəvi-iradi böyüklyü əks etdirir. Əsərin qəhrəmanihər an həssas və kövrək halda olur. Bu, onun xarakterindəki iradənin və özünü anlamının bir rəngidir. Cəmiyyətin də halını anlayır. Anlamayanlar əhatəsində yaşamağın fəsadı ağır olur—davam edən xarakter fəsadlarıdır.

Yazıçı xarakteri öz münasibət rənglərindən təqdim edirdi. Hekayədəki yığcamlıq tam bir üslubi haldır. Müəllimin- obrazın baxışları və münasibətləri fonunda başqa tipik obrazlar da üzə çıxır. Məsələn bellə bir tipin xarakteri cəmiyyətin halına və xasiyyətinə uyğundur- adamlar buna da adət reiblər—yəni daha uyğunlaşıblar. Yəni müfətti, bələdiyə müdirləri də anormal- yüngülməzac halda olmalıdır:

Səməd Behrənginin əsərlərində xarakter xarakter üstündən gəlir—onlara qarşı hərəkətə keçməyin özü də bir əlacsızlıq xarakteri doğurur. Balaca Qara Balıq həyatın, dünyanın belə dar məkan şəklində olduğunu heç cür qəbul edə bilmir. Bununla o, ən bütkin bir düşüncə, iradə gücü ilə geniş aləmə qovuşmaq istəyir. alt qatında yeridilən siyasətin alt qatdakı məzmunları təsvir edən yazıçı faciə məzmunu kimi təsvir edir. Məsələn belə bir detal:

“Balıqdan bir anlıq fikrə getdi: “Ehtiyat yaxşı şeydir. Hər ehtimala qarşı onu özüm yeyim, balalarım üçün isə başqa balıq tutum... Birdən bu, bir kələk işlədə bilər... Yox, canım heç bir kələk işlədə bilməz”. Sonra gördü ki, Qara Balıq susalıb candan düşür...” (2, 2017. Səh. 68-69).

Beləliklə, Balaca Qara Balıq yazıçının fikirlərini və münasibətlərini inikas etdirən obrazdır. Yazıçı onun düşdüyü vəziyyəti müxtəlif yönərdən əks etdirir və burada yazıçı obrazın həyat və fəaliyyətini gerçək məzmun-mənalarda əsasında göstərir. Məsələn, belə deyək ki, Balaca Qara balığın düşüncələri də nağıla bir ağırlıq gətirir: “Öz-özünə dedi:

“Deyəsən, öldü, artıq onu özüm də yeyə bilmərəm”. Zərif və yumşaq balığı yeməkdən ehtiyat elədi. Ancaq yenə Qara Balığı səsləyib ölüb-olmadığını müəyyən etmək istədi. Düşündü ki, yarımcaandırsa, yesin, olubsə... Dimdiklərini aralayan kimi Qara Balıq onun ağızından xilas oldu. Balıqdan aldandığını görüb, Balaca Qara Balığı təqib etdi. Balaca Qara Balıq havada ildırım kimi şığıyıb aşağı düşür, ağızını açıb dənizin rutubətli havasını udurdu. Nəhayət, suya düşdü. Koksunə yeni nəfəs doldu” (2, 2017. Səh. 68-69).

Yazıçının bədii ifadə tərzində həyəcan və təlaşlar da vardır. Hekayə bədii təsvir lirizminə görə zəncirvari üslub stilindədir. Fikir və münasibətlər axıcı, bitkin və simmetrik özəlliklərə malikdir. Bu, yazıçının bədii irsinin əsasını təşkil edən lirik və epik motivlərlə zəngindir. Bütün motivlər obrazların əhvalından doğur. Bə mənadadır. Səməd Behrənginin yaradıcılığı rəngarəng və müxtəlif motivlərdən ibarətdir.

Bunun ardınca, obrazın həyat və cəmiyyətdaxili təlaşları, eyni zamanda balanın maraqlı coşğunluqları önə çıxır:

“Balaca Qara Balıq bu sozləri deyib Balıqdanın qarnında o tərəf-bu tərəfə var-gəl etməyə başladı. Rizə balıq isə Balıqdanın mədəsinin ağzında hazır dayandı. Balıqdan ağzını açıb qəhqəhə ilə gultməyə başlayanda, Rizə balıq onun ağzından bayıra atıldı və suya düşdü. Çox gozlədi, xilaskarından xəbər çıxmadı. Birdən gördü ki, Balıqdan havada mayallaq vurub fəryad qoparır...

Nəhayət, o, muvazinətini itirib tappılıtlı ilə suya düşdü, yenə bir qədər çabalayandan sonra taqətdən düşdü. Lakin Balaca Qara Balıqdan yenə də xəbər çıxmadı və indiyə qədər də bir səs-soraq yoxdur (2, 2017. Səh. 670).

Mətnin necə təsvir edilməsi əsərin məzmununun necə qavranılmasından asılıdır. Nağılların bədii ifadə xüsusiyyətləri ilə yazılı ədəbiyyat nümunəsi olan əsərlərin, o jümlədən hekayələrin ifadə, dil xüsusiyyətləri arasında fərqlər vardır. Ümumən, belə bir bədii sənətkarlığı qəd etmək lazımdır ki, Səməd Behrənginin bütün cümlələr şeir təsiri bağışlayır.

Bütün bu cəhətlər, ümumilikdə nağıl dilinə xas olan əsas əlamətdir. Onun əsərlərində, hər bir nağılında ayrıca bir **nağıl dili** vardır. Yazıçı bu bədii dillə həm də obrazların nitqini, danışdıqlarına lirik bədiiilik aşılamişdir. Yazıçı xalq nağıllarına xas olan bir ifadə tərzilə öz təhkiyəsinə nağıl ruhu vermişdir. Bu həm də yazıçının və onun nəqlinin-təhkiyəsinin, obrazların danışığına- nitqinə aid olan poetika zərifliyinin ifadəsidir.

Təsvirlərdəki başqa bir orijinallıq: obrazlar həm daxilən, həm də əməlcə aktiv və mübarizdirlər. Məsələn, Qoca Balıq obrazındakı təsvir-açımlara diqqət edək:

“Burada Qoca Balıq nağılını bitirdi. Nəvə-nəticələri ondan soruşdular:

– Nənəcan, axı, sən bizə balığın başına sonra nələr gəldiyini demədin?

Qoca Balıq dedi:

– O da sabahki gecəyə qalsın, balalarım. Artıq yatmaq vax -

tıdır. Gecəniz xeyrə qalsın!

On bir min doqquz yüz doxsan doqquz bala Balıq bir ağızdan:

– Gecəniz xeyrə qalsın! – dedi və yatmağa getdi.

Nənəni də yuxu apardı. Balaca Qızıl Balıq isə nə qədər çalışdısa, yata

bilmədi. Subhədək dəniz barədə fikirləşdi...(1, səh.71)

Buradaca qəhrəmanın daxilində qövr edən proseslərin məzmunundan gələn bir üslub axarını yada salmaq gərəkdir: elə birinci danışılardan Balaca Qara balıq düşmənin hiyləsinə işarə edir və gerçək fikirlərini açıqlamağa çalışır. Bundan məlum olur ki, Balaca Qara balıq öz varlığının təhlükədə olduğunu anlayır. Ancaq o bir qəhrəmanı kimi öz azadlığını hər şeydən üstün tutur, o hər an, hər dəqiqə özünü azadlıq yolunda fəda etməyə hazırdır.

Bu, son sözü əvvəldən deməyə bənzəyir. Bəs sonrakı məzmunlarda yazıçı hansı bağlılıqları dilə gətirmişdir? Sonrakı təsvirlər lirik və həyəcanlıdır: mənalar da ilk beytin ifadə etdiyi ovqata bağlıdır.

Ümumiyyətlə, obrazın əhvalında hansı narahatlıq və dəyişikliklər vardır? Bunu hər obrazın hər kəliməsi onun özünün mübariz və qorxmaz olduğunu ifadə edir. Bununtimsalında yazıçının qəhrəmanına xas olan bütün xarakterik, özəl xüsusiyyətləri ayrıca görmək olar.

Əslində, qəhrəman şikayətlərini dilə gətirmişdir; bu şikayətlər onun dəyanət və vüqarını hansı aspektlərdən dolğun şəkildə əks etdirmiş olur? Əlbəttə, Balaca Qara Balığın psixoloji halı onu öz əqidəsinə bağlılığını göstərir.

Bəs nağılın ideyasını nə təşkil edir? Yeni nağıldan çıxan son fikir nədən ibarətdir? Sözsüz ki, burada mraq və həvəsə üstünlük verilir. Balaca Qara Balıq niyə belə inadkar və həmişə hərəkət halındadır? Bu onu göstərir ki, yazıçı ideyasına görə, həyatın gözəlliyi azadlıqdadır. Azadlıq yoxsa, rahatlıqdan danışmaq da olmaz. Səməd Behrənginin bütün qəhrəmlarına xas olan ümumi ideya bundan ibarətdir ki, insanın varlığı, sədəti onun azadlığında, gözəl həyat tərzindən asılıdır.

Bundan sonra nağılda olan obrazlar qeyd edilməlidir. Nağılın əsas qəhrəmanı Balaca Qara Balıqdır. Digər obrazlar da onun sayəsində özlərini xarakterizə edirlər. Bu mənada, hər obrazın özünə xas xarakteri, xasiyyəti vardır.

Əsərin mətnini hissələrə ayırmalı və hər hissəyə ad verməkdə yazıçı obrazlarına sərbəstlik vermişdir.

Nağılda obrazların fərdi keyfiyyətlərinə xüsusi diqqət verilməlidir. Əsərdə bu obrazların yeri necədir? Yeni hansı obrazlar əhvalat və hadisənin inkişafında xüsusi rol oynayır? Bu sualların şərhə əsərin təhlilində diqqət mərkəzində saxlanmalıdır. Əsərin məzmun tutumu onun nəql stilinə bağlıdır. Təhkyə genişliyi, əhvalatın drammatizmi də yazıçının özünəməxsus yaradıcılıq xüsusiyyətlərini inikas etdirir. Səməd Behrənginin nağıl və hekayələrinin mətnindəki hər bir cümlə aşkar poetik cizkilərlə seçilir.

Bəs nağılın ideyasını nə təşkil edir? Yeni nağıldan çıxan son fikir nədən ibarətdir? Sözsüz ki, burada mraq və həvəsə üstünlük verilir. Balaca Qara Balıq niyə belə inadkar və həmişə hərəkət halındadır? Bu onu göstərir ki, yazıçı ideyasına görə, həyatın gözəlliyi azadlıqdadır. Azadlıq yoxsa, rahatlıqdan danışmaq da olmaz. Səməd Behrənginin bütün qəhrəmlərinə xas olan ümumi ideya bundan ibarətdir ki, insanın varlığı, səadəti onun azadlığından, gözəl həyat tərzindən asılıdır. Beləliklə, Səməd Behrənginin nağıl hekayəsində Azadlıq ideyalarının dərya genişliyi var.

Nağılda yazıçının nəzərdə tutduğu əsas məzmun bilavasitə Balaca Qara balıq obrazının mübarizliyini və qorxmazlığını aşkara çıxarır. Burada məzmunu- əhvalatın dramatik şəklini önə çıxarmaq üsulu vardır.

Müəllifin də bəddi tələbləri üzrə işin birinci şərti əhvalat və münasibəti dolğunluğu ilə anlatmaq, məzmunu təfəsilatı ilə mənimsətməkdir. Məzmunu mənimsətmək üçün əsərdəki müəllif ideyasını, məqsəd və amalı tam qavramaq gərəkdir. Məzmunun təhkiyə tərzini, nəql edilməsi zamanı ilkin anlama obrazların həyat mövqeyidir. Yazıçı bu proses zamanı obrazın daxilindəki həyəcanları, keçirdiyi hissləri nağıl təbiiliylə verməkdir. Yazıçının nəql etmə tərzini də obrazın əhvalındadır. Əsərdəki əhvalat və ya hadisənin, münasibətlərin ardıcıl və sistemli şəkildə nəql edilir. Yazıçı anlatma, xarakteri izahı üçün xüsusi bədii priyomlardan istifadə edir. Burada çox yatımlı bir lirizm vardır.

Bədii təsvirdə yazıçının şairanə cümlə və mükəllimələri əsas rol oynayır. Təsvir edilən əhvalat canlıdır, təhkiyə ardıcılığı əsas rol oynayır. Yazıçı bədii təfəsilatlara lirizm stilindən dil şirinliyi aşılayır. Belə yazı tərzilə yazıçı oxucuların bədii ifadə məntiqinə, obrazlı nəql etmə təqətinə, nitqinə, şüuruna, bədii qavrayışına müsbət təsir göstərir.

Təhkiyə- nəql poetizmi ilə əsərin dilində xalq dəniz dilinin ruhi qida var. Hər şeydən əvvəl, əsərin dili, bədii ifadə məxsusluğu diqqət mərkəzində dayanır. Obrazlılığı, əhvalata canlı və səmimi bir dillə ifadə poetik ifadə əsərin bədii dil şirinliyini, nəql etmə xüsusiyyətlərini, məzmunun süjet xətti üzərində ardıcılıqla təqdim edilməsi Səməd Behrəngi dilinin poetik incəliyindən irəli gəlir.

SONUC OLARAQ:

Təkcə o taylı-bu taylı Azərbaycanda deyil, xarici ölkələrin ədəbiyyatşünasları tərəfindən də yüksək qiymətləndirilən, müsabiqələrdə ən yüksək ödüllər qazanan "Balaca qara balıq" hekayəsinin oxucuları zaman keçdikcə daha da artır. Səbəbləri çox ilginçdir. "Balaca qara balıq" hekayəsinə görə Səməd Behrəngi 1968-ci ildə İtaliyada keçirilən "Bolonya Uşaq Kitab Sərgisi"ndə I yeri tutub. Həmin ildə əsər "Bratislava Biennialı"nda

mükafat alıb. 1969-cu ildə ən yaxşı uşaq kitabı sayılan "Balaca qara balıq" 1974-cü ildə uşaq ədəbiyyatı sahəsində verilən "Hans Xristian Andersen" mükafatına layiq görülüb. 2015-ci ildə isə "Tiny owl" çap evi tərəfindən ingilis dilinə tərcümə edilərək orijinal illüstrasiyalarla yenidən çap olunan "Balaca qara balıq" öyküsünə "The Guardian" qəzeti ən yaxşı uşaq nağılı adını verib...

İSTİFADƏ EDİLƏN ƏDƏBİYYAT

1. Behrəngi Səməd. Məhəbbət nağılı. Bakı, 1987.
2. Behrəngi Səməd: Balaca Qara Balıq. Bərpa nəşr, Bakı 2017. səh.126.
3. *Səməd Behrəngi*.<https://portal.azertag.az/az/encyclopedia/post/7027>.
4. Behrəngi <https://www.amerikaninsesi.org/a/behrengi-.html>
5. İnsafəli Hidayət. Səməd Behrənginin Azərbaycan ədəbiyyatına təsiri. İyul 03, 2011.
6. Səməd Behrəngi yaradıcılığı <https://www.wikimedia.az-az.nina.az/Behrengi.html>.
7. Güney Azərbaycan nəsr: Başlanğıcdan bu günə qədər (Antologiya). Bakı: "Nurlar" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2017, 576 s.
8. Behrəngi Səməd. "Dərzi qızı və şahzadə". Məhəbbət nağılı. Bakı, 1987. 504 səh. 245.
9. Səməd Behrənginin nağılı ilk dəfə. Təqdim edən: Əziz Rzazadə: <https://modern.az/az/news/46506/semad-behrenginin-nagili-ilk-defe-modernaz-da>
10. Əzimli Əbülfəz. İçimizdə boğulan səsin şairi, yaxud Cənublu şair Əli Daşqın. "Azərbaycan" jurnalı., 2006, N- 7, səh. 158-165.
11. Əzimli Əbülfəz. "Buzlu düşüncələr". Ali Daşqın. Gönül saksısı. Bakı, "Avrasiya press" yayın evi, 2005, səh. 400-404.
12. İçimizdə boğulan səsin şairi, yaxud cənublu şair Əli Daşqın – polad qəfəsə salınmış səs. Mövqe qəzeti, № 030 (686) 16 –17 mart 2004.
13. Buzlu çay"da buzlanan düşüncələr. mövqe qəzeti: № 058 (723) 20 – 21 may 2004
14. İçimizdə boğulan səs. Yazıçı-şair Əli Daşqının "Bıçaq və sümük" kitabına ön söz. Təbriz, 2005, səh. 3-16.
15. Təbriz səsi. Əli Daşqın, Əsərləri, 4 cildde, I cild, Təbriz, 2014. səh.44-9.
16. Bakirə səs. Əli Daşqın. Seçilmiş şeirləri. Cild-3. Təbriz 2014. səh. 4-7.
17. Araz sahilində buzlu düşüncələr. Əli Daşqın, Əsərləri, 4 cildde, IV c. Təbriz, 20014.
18. Səməd Behrəngi. <https://www.facebook.com/ebulfez.ezimli>
19. *Balaca qara balıq - Səməd Behrənginin əsəri (Səsli nağıl)* — Youtube.com (az.)
20. Türkiyədə çəkilmiş bir filmə Səməd Behrəngi haqqında hissə (türk.)
21. Səməd Behrəngiyə həsr olunmuş "Təbrizin Qəhrəman oğlu" mahnısı (az.)
22. Səməd Behrəngiyə həsr olunmuş "Araz Araz xan Araz" musiqisi (az.)

MÖVLANA MƏHƏMMƏD FÜZULİ HEYRƏTİN, HEYRƏT FÜZULİNİN CƏZBİNDƏ

Doç.Dr.EBÜLFƏZ EZİMLİ

ORCID: 0009-0001-1327-3425

<https://az.h-index.com> › author › k.

ezimliebulfez@yahoo.com.tr

Google Akademik, Dünya Sülh Səfiri

Naxçıvan Dövlət Universiteti, Tarix-Filologiya Bölümü; Naxçıvan Müəllimlər
İnstitutu-Azərbaycan Dili və Ədəbiyyat Kafedrası, Bütöv Azərbaycan.

ÖZƏT

XVI yüzilliyin və bugünədək Poeziya-Eşq Mənzil-Məkanı—Mövlana Füzuli (1494- 1556) Məkan-Mənzili oldu.

Dünya Füzulinin söz və Aşk yaddaşı ilə bir daha tezələndi. Sonrakı yüzilliklərdə şairlər Nizami Gəncəvi kimi, Füzulini də yuxularında gördülər. On altıncı yüzilliyin ikinci onilliyindən Füzulinin başlanğıcı ilə poeziya aleminde sözlər və menalar Aşk cezbini Füzulidən alıb. Çünki Məhəmməd Füzuli söz və menalar aleminin Cazibə cövhəridir. Ve Füzuli Türk Cazibesi-Heyrəti ilə Aşk dünyasına qovuşdu və o, “Musa kelamı şair” oldu. Mövlana Məhəmməd Füzuli: məkan və zaman hüdudlarına sığmayan Eşq şairi. Aşıqlər həmdə ona “qəlb şairi” deyiblər.

Füzuli qəlbində nə var? Eşq və onun meracı olan Heyrətvar. Və Füzuli Heyrətin, Heyrət də Füzulinin səmasındadır. SəmaSəmaicərisində- bu məkanda məkan olma Vəhdətidir. Füzuli eşqin Səmasında məkan-məskən qurub. Eşq—Füzulidə Səmanın Zöhrə ulduzu kimidir. Bu halda, Füzuli də Zöhrə ulduzunda Məkan bulub.

Eşq Vüzulinin sirdəşidir.

Heyrət Füzulidə şövqəgəlib. Ölgün və tutqun simalarFüzulini görəbilməzlər.

Mövlana Məhəmməd Füzuli Heyrətin, Heyrət Füzulinin cəzbində. Hər iki hal tamdır:Füzuli tamı Eşqin səmadan enməsi kimidir: Səma Eşqlə işıqlınır, Aşıqın heyrəti də Br işıqdır. O işıqdə bütün hallar Eşq rəngindədir. Eşq rəngi—Heyrət Rəngidir:

Heyrət, ey büt, surətin gördükdə lal eylər məni,

Surəti-halım görən, surət xəyal eylər məni.

=Füzuli eşqdə məqam tutub. Eşq Füzulinin əsiridir.

Demək ki, Füzuli Heyrətin Heyrət Füzulinin əsiridir.

Füzuli Eşqin heyrətindədir. Və Füzuli de Cəzbin, Heyrət şövqlə aşıqdir.

Türk cezb eden demekdir. Türke qarşı heqaret edenler öz zezblerini itirecekler.

Jezb–özünə teref çekmedir; bu özünə çekmenin en güjlu halı–Aşkdır.

Demeli, Füzuli– Aşkdır. Füzuli Aşkı ile başka aşkların ferqi nededir?

Füzulide Aşk–vecd – Heyrət halındadır. Füzulinin özünün Aşk Meracı var. Və Füzulinin özü Aşkın Meracıdır.

Füzulinin Lirik Mən-i Canana olan cezbinden qıdalanıb; və Füzulinin simasında Söz də Eşq cezbinin sehrine düşdü. Necə ki, Ayine Cananın üzünün sehrine düşüb:

Ayine sever candan rüxsareyi-canani, // Bir qayete yetmiş kim, ayrılrsa- çıxar canı.

Yəni Aşiq canandan, Canan üzünün heyrətindən, eləhaladüşübki, o haldan uzaqlaşa bilməz və uzaqlaşırırsalar, və ayrılı—tab etməz- canı çıxar.

AÇAR SÖZLƏR: Məhəmməd Füzuli, Füzuli heyrət, Eşqin Füzulisi.

MEVLANA MUHAMMAD FIZULI IN THE ATTACK OF AMAZE, AMAZE OF FIZULI

ABSTRACT

The Poetry-Love Apartment-Space of the 16th century and until today was the Space-Apartment of Maulana Fuzuli (1494-1556).

The world was once again refreshed by the memory of Fuzuli's words and Love. In the following centuries, poets, like Nizami Ganjavi, saw Fuzuli in their dreams. From the second decade of the 16th century, with the beginning of Fuzuli, words and meanings in the world of poetry took the charm of Love from Fuzuli. Because Muhammad Fuzuli is the charm of the world of words and meanings. And Fuzuli joined the world of Love with his Turkish Charm-Wonder and became the "poet with the words of Musa".

Mevlana Muhammad Fuzuli: a poet of Love who does not fit into the boundaries of space and time. Lovers also called him the "poet of the heart".

Who is from the heart of Fuzuli? Love and its destination is Wonder. And Fuzuli is in the sky of Wonder, and Wonder is in the sky of Fuzuli. The sky is the unity of being in space. Fuzuli has built a space-abode in the sky of love. Love is like the Venus star of the sky in Fuzuli. In this case, Fuzuli also found a place in the Venus star. Love is the confidant of Fuzuli.

Awe has come to Fuzuli. Dead and gloomy faces cannot see Fuzuli.

Mevlana Muhammad Fuzuli is attracted by wonder, wonder by Fuzuli. Both states are complete: Fuzuli saw the whole as Love descending from the sky: The sky is illuminated by Love, and the wonder of the lover is also a light. In that light, all states are in the color of Love. The color of Love is the Color of Wonder:

Awe, oh idol, when they see your form, they make me speechless,

Those who see your form-my condition, the form makes me dream.

= Fuzuli has taken a place in love. Love is the captive of Fuzuli.

That is, Fuzuli is the captive of the Wonder of Wonder of Fuzuli.

Fuzuli is in the wonder of Love. And Fuzuli is also in love with Attraction, Wonder with passion.

It means that a Turk attracts. Those who insult a Turk will lose their attraction.

Attraction is attraction towards oneself; the strongest form of this attraction is Love.

That is, Fuzuli is Love. What is the difference between Fuzuli's Love and other loves?

In Fuzuli, Love is in a state of ecstasy - Wonder. Fuzuli has his own Love Journey. And Fuzuli himself is the Journey of Love. Fuzuli's Lyrical Man-i Canana is nourished by his attraction; and in Fuzuli's face, the Word also fell under the spell of Love's attraction. Just as Ayine fell under the spell of Canana's face:

Ayine loves the soul from the soul, //Whoever is seventy years old, if he leaves, he will be a victim.

That is, the lover has fallen into such a state from the beloved, from the wonder of the beloved's face, that he cannot move away from that state, and if they move away, and if they are separated—he cannot bear it—his soul dies.

KEYWORDS: Muhammad Fuzuli, Fuzuli's wonder, Fuzuli's wonder of Love.

GİRİŞ

FÜZULİ VƏ FÜZULİ

Füzuli sevir–Füzuli düşünür demektir.

/Məmməd Cəfər/

XVI yüzilliyin və bugünədək Poeziya-Eşq Mənzil-Məkanı—Mövlana Məhəmməd Füzuli (1494- 1556) Məkan-Mənzili oldu.

Dünya Füzulinin söz və Aşk yaddaşı ilə bir daha tezələndi. Sonrakı yüzilliklərdə şairlər Nizami Gəncəvi kimi, Füzulini də yuxularında gördülər. On altıncı yüzilliyin ikinci onilliyindən Füzulinin başlanğıcı ilə poeziya aleminde sözlər və menalar Aşk cəzbini Füzulidən alıb.

Çünki Mövlana Məhəmməd Füzuli söz və menalar aleminin Cazibə cəvheridir. Və Füzuli Türk Cazibesi-Heyrəti ilə Aşk dünyasına qovuşdu və o, “Musa kəlamlı şair” oldu.

MÖVLANA MƏHƏMMƏD FÜZULİ HEYRƏTİN VƏ HEYRƏT FÜZULİNİN CƏZBİNDƏ SEHRƏ DÜŞÜB.

Eşqin gücü onun heyrətindədir. Heyrətdə olanların halı- eşq vüsəlində olma halıdır. Mövlana Məhəmməd Füzuli halda halı şiridir. Söz onun Mehrindən heyrətdə olur. Və Füzulidə Aşiqin halı- Ulduz halıdır. Ulduzlar aşiqin Heyrətini işıqlandıran Yar sehrindən gələn nişanlardır.

Mövlana Məhəmməd Füzuli (1494- 1556) Heyrətin, Heyrət Füzulinin cəzbində.

Hər iki hal tamdır: Füzuli tamı Eşqin səmadən enməsi kimidir: Səma Eşqlə işıqlınır, Aşiqin heyrəti də bir işıqdır. O işıqda bütün hallar Eşq rəngindədir. Eşq rəngi—Heyrət Rəngidir:

Heyrət, ey büt, surətin gördükdə lal eylər məni,

Surəti-halım görən, surət xəyal eylər məni.

=Füzuli eşqdə məqam tutub. Eşq Füzulinin əsiridir.
Demək ki, Füzuli Heyrətin Heyrət Füzulinin əsiridir.

**Mehr salmazsan mənə, rəhm eyləməzsən bunca kim,
Sayə tək sevdayi-zülfün payimal eylər məni.**

= indiyədək mənə mehr salmazsan, rəhm eyləməzsən; gölgə kimi zülfünün sevdası payimaletdi- ayaqlar altına saldı məni. Əslində bu o deməkdir ki, aşıqhəmişə canana təslim haldadır. Aşiq həmişə eşqin ayaqları altına payimal haldadır. Buməcəzi bi məzmunifadəsinin ən heyrətli halı deməkdir. Bundan artıq heyrət halı olmaz.

**Zəfi-tale, mənəyi-tovfiq olur hər necə kim,
İltifatın arizməndi-vüsal eylər məni.**

= taleyin zəifliyi bağlılıq mənasıdır: haqq olana bağlılıq. Aşiqin halı da bu zəiflik bağlılığında heyrət içərisindədir. Heyrət heyrət gətirər.

İltifatın- rəhmli bəxşin üzünün füsəlinə yetirər. Burada Ariz- üz vüsalına yetmək bir təcəllaya qovuşmaq deməkdir.

Eşqin Kərbəlası=Füzulinin Eşq cəzbinin heyrət məkanlarından bir məkan

**Mən gəda, sən şahə yar olmaq yox, əmma neyləyim,
Arizi sərgəşteyi-fikri-məhal eylər məni.**

= mən bir gəda, sən şahsan, sənə yar ola bilmərəm, ancaq neyləyim, Arizin sərgəştəliyi fikri məni məhal -çox çətin hala salar məni. Bu, heyrətdən fikrin qarışmağı halıdır.

Tiri-qəməzən atma kim, bağrım dələ, qanı təkər.

İqdi-zülfün açma kim, aşüftəhal eylər məni.

= qəməzə oxunu atma, bağrımı dələ, qanı təkər. İqdi-zülfün, yəni zülfününü kəməndini açma, məni aşüftəhal eylər- yəni halımı qarışdırar, özümdə olmaram: yəni sənənin heyrətindən özümü bilmərəm. Bu, Heyrətin kəmənd halıdır.

Dəhr vəqf etmiş məni növrəs cavanlar eşqinə,

Hər yetən məhvəş əsiri-xətti-xal eylər məni.

- Dəhr – yəni zaman- bəxt məni növrəs cavanlar eşqinə bağlayıb.

Ona görə də hər gələn ay misallı gözəl xətti-xala əsir eylər. Yəni Gözəl üzündəki yazılar məni heyrətə slir. Bu yazılar insanın üzündə həkk olunan Allhain kəməmlərinin xəttidir. Bu, üz yazılarından gələn heyrətin Vəcdidir. Aşiq bu vəcddən özünü bilməz olar. Əslində bu, özünü anlama kamalıdır.

Ey Füzuli, qılmazam tərki-təriqi-eşq kim,

Bu fəzilət daxili-əhli-kəmal eylər məni.

=Ey Füzuli, eşq eşq təriqini- yolunu- bağlamını tərki etməyəm. Buna bağlı olmam məni “əhli-kəmal” eylər məni. Bu, Hüyrətdə olmanın Kəmal mərtəbəsidir. Təsəvvüfə bağların ən mükəmməl və dəyişməz bir məzmun xəttidir. Burada Heyrə öz Hökmünü verir. Ona görə də, təsəvvüfə baxışda insana məhz o kamal mərtəbəindən yanaşılmalıdır. Çünki insanın üzü, gözəlin, sevgilinin siması dərin mənavəməzmunlar ifadə edən Heyrət yazısı, Təcəlla simasıdır.

Mövlana Mehəmməd Füzulini yada salmaq ona sayğı və ehtiramdan başlayır.

Dünya Füzulinin söz və aşk yaddaşı ilə bir daha tezələndi. On altıncı yüzillikdən beri poeziya əleminde sözlər və menələr Aşk cəzbini Füzulidən alıb. Çünki Muhəmməd Füzuli ibn Süleyman söz və menələr əleminin cazibə cəvheridir. Ve Füzuli Türk cazibəsi ilə bütün insanları Aşk dünyasına qovuşmağa doğru aparır: çünki o, “Musa kəlamlı şair”dir:

**Men şairi–Museyi kalamem,
Sahirlere möjüzi-temamem.**

– Men Musa kelamlı şairem,

Sehrbazlara tamam olmuş möcüzem («Leyli Mejnun»).

Füzuli Musa kelamlıdırsa, demeli, İsa ruhludur:

Buraxdı xake hüsnum afitabi-alemarayı

Götürdü yer üzünden möcüzi-le'lin Mesihayı (Seç. eserleri, 1958, s.62).

Açımı: Alemi bezeyen Güneş hüsnumün güzelliğini Yer üzüne buraxdı,

Mesihinin le'l möjüzünü Yer üzünden götürdü.

Masihini qebug etmediler, Yer üzünden le'l möcüzü göye qaldırıldı.

İsa ruhludursa, demeli, Muhammed (s.e.v.s.) me'rajlıdır:

Ey olub meraj bürhani-ülüvvi-şan sana,

Yere enmiş göyden, istiğbal edib Fırqan sana.

(şerleri. 6 jilde. 1 jild. Bakı, 2005, s.42)

Açımı: Ey alilik şanın subutu Merac olan,

Yere enmiş göyden Furqan sene pişvaz edib (qarşılıb).

Burhan(e)- delil, sübut;

Ülöv (e)- ujalıq, alilik, yükseklik;

İstiğbal (e)- gelejek, qarşılama, pişvazetme.

«Leyli ve Mecnun» poemasında farsca yazdığı bir qesidesinde bele deyir:

İqdari–kaferist rişe'ri-to inhiraf,

Bürhani–gümrehist beğeyri-to iqtida.

(Eserleri. İki cildlik. 1-cild, Bakı:1995, s.21)

İnhiraf - doğru yoldan dönmek.

İqdari kaferiyt-kafirliye düşmek.

İnhiraf- doğru yoldan dönmek

Gümrah-azmış, yolunu itirmiş.

Açması: Senin şerietindən dönmək kafirlikdir,

Senden başqasına uymaq yolu azmaqdır.

Mövlana Məhəmməd Füzuli: məkan və zaman hüdudlarına sığmayan Eşq şairi. Aşıqlər həmdə ona “qəlb şairi” deyiblər.

Füzuli qəlbində nə var? Eşq və onun meracı olan Heyrətvar. Və Füzuli Heyrətin, Heyrət də Füzulinin səmasındadır. SəmaSəmaicərisində- bu məkanda məkan olma Vıhdətidir. Füzuli eşqin Səmasında məkan-məskən qurub. Eşq—Füzulidə Səmanın Zöhrə ulduzu kimidir. Bu halda, Füzuli də Zöhrə ulduzunda Məkan bulub.

Eşq -Vüzulinin sirdəşidir.

Heyrət Füzulidə şövqəgəlib. Ölgün və tutqun simalarFüzulini görəbilməzlər.

Mövlana Məhəmməd Füzuli Heyrətin, Heyrət Füzulinin cəzbində. Hər iki hal tamdır:Füzuli tamı Eşqin səmadan enməsi kimidir: Səma Eşqlə işıqlınır, Aşıqin heyrəti də Br işıqdır. O işıqdə bütün hallar Eşq rəngindədir. Eşq rəngi—Heyrət Rəngidir:

Heyrət, ey büt, surətin gördükdə lal eylər məni,

Surəti-halım görən, surət xəyal eylər məni.

=Füzuli eşqdə məqam tutub. Eşq Füzulinin əsiridir.

Demək ki, Füzuli Heyrətin, Heyrət Füzulinin əsiridir.

Füzulinin poeziyası, bedii dili ümumdünya türk milletini bir kainat altına yığmağa qadir neheng jazibe jövheridir. Eslinde, türk milleti o qeder nehengdir ki, bir kainat altına sığışmaz. Ona göredir ki, türkler dünyada zeminleri (yerleri) qarış-qarış gezib, ona heyat, jan verib, ona rengler verib.

Füzulinin Aşk Cezbinden behresi olmayanlar, Aşk merifetinden habersizler neçe-neçe illerdir, Müselman Şerqini–Nejef, Kərbela ve Kerkük İraqını alovlara qalayır, qan çanağında boğur.

Aşk Füzuli ile yenileşdi, tezelendi.

Füzüliden evvel “lövhi-alemde” Mecnunun adı yaşayırdı.

Məhəmməd Füzuli mülk aleminde–dünyada yeni bir ad qoydu: yeni bir ad yazdı dünyanın EŞQ lövhüne:

Lövi-alemde yudum Aşk ile Mecnun adını,

Ey Füzuli, men dexi alemde bir ad eylerem.

(Seç. Əsərləri, 1 cild, 1995, s146)

Bu Lövi-alemde=lövhə yazıləmində Eşq ilə Məcnunun adını yudum- sildim. Daha Mən bu ələmdə yeni bir ad eylədim. Heyrət aşiqin dünya yazısında rəsmiini aldı. Söz də, yazı da, əsm də Hüyrətin yazı nişanvə işarələri oldu.

SONUC OLARAQ: A BİR HEYRƏT NİŞANI:

HEYRƏTİN FÜZULİ CAZİBESİ

Altı yüz ildir Söz Füzuli cezbinin gölgesinde bihuş (baygın) haldadır.

Cazibe – Cəzb nedirse, Füzuli de o-dur.

Cazibe nedir?

Cazibe–cezb eden ve cezbi yaradan qüvvədir= Bu, Heyrətdən gələn Cəzbdir. Heyrət yaradıb bu Cəzbi.

Cazibe– maqnit kimi cəkən deməkdir. Cəkiçilik- Aşiqin halına güc verir.Hə nişan bir çekim qoşqusu, Heyrət halı deməkdir.

Cazibedar–çəkiciliyi olma, alımlı menasındadır *(Türkje sözlük, 2005, s.35)*.

Füzuli de cezb eden, cazibi yaradan aşiqdir.

Türk cezb eden demektir. Türke qarşı heqaret edenler öz cezblerini itirereleler.
Cəzb–özünə teref çekmedir; bu özünə çekmenin en güclü halıdır–Eşqin Heyrət halıdır.
Demeli, Mövlana Məhəmməd Füzuli “Mən”i Eşqin Heyrət Mən-i deməkdir.
Füzuli Aşk ile başka aşkların ferqi nededir?
Füzulide Aşk–vecd halındadır.
Vecd nedir?
– En ali heyretdir;
– Aşkdan heyrete düşməkdir.
Aşkdan heyrete düşmək insanda böyüklük yaradır.
Aşkla insan dünyanı unudur.

İnsan – Aşiq İlahi Aşkın vecdi ile özünü tapır

Füzuli Eşqin heyretindədir. Və Füzuli de Cəzbin, Heyrət şövqlə aşiqdir.

Türk cezb eden demektir. Türke qarşı heqaret edenler öz zezblerini itirecekler.

Jezb–özünə teref çekmedir; bu özünə çekmenin en güjlu halı–Aşkdir.

Demeli, Füzuli– Aşkdir. Füzuli Aşk ile başka aşkların ferqi nededir?

Füzulide Aşk–vecd – Heyrət halındadır. Füzulinin özünün Aşk Meracı var. Və Füzulinin özü Aşkın Meracıdır.

Füzulinin Lirik Mən-i Canana olan cezbinden qidalanıb; və Füzulinin simasında Söz də Eşq cezbinin sehrine düşdü. Necə ki, Ayine Cananın üzünün sehrine düşüb:

Ayine sever candan rüxsareyi-canani,

Bir qayete yetmiş kim, ayrılısa- çıxar canı.

Yəni Aşiq canandan, Canan üzünün heyretindən, elə hala düşüb ki, o haldan uzaqlaşma bilməz və uzaqlasdırsalar, ayrılığa—tab eə bilməz- canı çıxar

ƏDƏBİYYAT

1. Qurani-Kerim

2. Füzuli M. Seçilmiş eserleri. Bakı: Azərneşr, 1958.

3. Füzuli M. Leyli və Mecnun. Bakı: 1958.

5. Füzuli. Seçilmiş eserleri. 2 cildde, 1j, Bakı: Azərneşr, 1988.

6. Füzuli. Eserleri, iki cildlik, II cild, Bakı: 1955, 516 s.

7. Füzuli. Eserleri. 6 jildde, 1j. Bakı: «Şerq-Qerb», 2005, 400 s.

8. Türkçe sözlük. Ankara. Türk Dil Kurumu, 2005.

9. Ereb və fars sözləri lüğəti. Bakı: 1984.

10. Azərbaycan klassik ədəbiyyatında işlənən erəb və fars sözləri lüğəti.

Tərtib edənlər A.M. Babayev, S.B. İsmayılzadə (Remzi), Bakı: Maarif, 1981.

11. Arash Hemid. Azərbaycan şairi Füzuli. Bakı: 1956.

12. Quluzadə Mirzəgə. Füzulinin lirikası. Bakı: 1965.

13. Memmed Jefer. Füzuli sevir. Seçilmiş eserləri, Cild-1. Bakı: 1972.

IMPORTANT ANATOMICAL INFORMATIONS IN THE HEAD AND NECK REGION

Assoc. Prof. Dr. Erengül BODUÇ
Kafkas University, Faculty of Medicine, Department of Anatomy
erenboduc@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8872-1993

The head and neck region is of great importance in terms of being a complex anatomical region where many vital structures in the human body pass. The head region is the transition region of many nerve and vascular structures and also contains many structures leading to the brain, which increases its vital importance considerably. Although the neck region is the shortest and thinnest part of the axial skeleton, it is almost a transition region in terms of the formations it contains and contains important vital structures like the head region.

Important guide points such as the fossae in the facial norma and taking the pulse in the head region are details that need to be known both in anatomy and for regional surgeons. For the neck region, the arrangement of the neck muscles from superficial to deep, and then the neck triangles and the anatomical formations found in them are detailed guides for the neck region. This study can be a guide compilation for surgeons and anatomists interested in the neck and head region.

Keywords: Head, Neck, Anatomy, Landmarks

IMPORTANT ANATOMICAL INFORMATIONS IN THE HEAD AND NECK REGION

When we open the neck area, the muscle that starts from the fascia of the deltoid muscle and pectoralis major muscle and goes up after the skin and subcutaneous fascia tissue is the thin leaf-shaped muscle m. platysma. Most of the time, its fibers are mixed with the neck skin and neck fascia. Therefore, when the neck skin is removed, it may come with its fibers mixed with the skin during cadaver dissection. It is a very thin, cheesecloth-like muscle, so in some people it may even be thought to be absent. The platysma pulls the lower lip and the corner of the mouth outward and downward, helping to partially open the mouth. When this muscle contracts, it pulls the skin over the clavicle upward when the jaw is fixed. The nerve responsible for the innervation of the muscle is the cervical nerve of the fascial nerve. When we lift the platysma, the triangular areas on the neck are selected. The central muscle of the neck triangles is the sternocleidomastoideus muscle. The sternocleidomastoideus muscle divides the neck into two triangles, the regio cervicalis anterior and the regio cervicalis lateralis (Trigonum cervice posterior) (1,2,3).

The muscle called sternocleidomastoideus starts in two sections called pars sternalis and pars clavicularis, then these two sections join with a common tendon and attach to the protrusion called processus mastoideus, and a thin section separated from the muscle ends in the outer half of the linea nuchalis superior (1).

Table 1. Triangles in the neck

Triangles in the trigonum cervicale anterior	
-Trigonum submandibulare (consists of trigonum submentalis half and trigonum digastrici)	Lymph Nodes, Gl. Submandibularis, N. Hypoglossus, A-V. Facialis.
-Trigonum muscularis	Infrahyoid Muscles, Larynx, Larynx Muscles, Thyroid And Parathyroid Gland.
-Trigonum caroticum	a. carotis communis, v. jugularis anterior, n. vagus, n. accessorius, n hypoglossus, ansa cervicalis, deep cervical lymph nodes.
Triangles in the trigonum cervicale posterius	
-Trigonum occipitale	Truncus nervi superior, medius, inferior (plexus brachialis), n. accessorius, a. occipitalis, v. jugularis externa, n. auricularis magnus.
-Trigonum supraclavicularis major	V. transversa colli, v. jugularis externa, here it unites. Supraclavicular lymph nodes, v. subclavia.

Infrahyoid muscles are located in the trigonum musculare in the midline of the neck on the front side of the sternocleidomastoideus muscle, and suprahyoid muscles are located above the hyoid bone (1).

Table 2. Infrahyoid Muscles

Infrahyoid Muscles
M. Sternohyoideus
M. Sternothyroideus
M. Thyrohyoideus
M. Omohyoideus

Table 3. Infrahyoid Muscles

Suprahyoid Muscles
M. Digastricus
M. Stylohyoideus
M. Mylohyoideus
M. Geniohyoideus

Table 4. Muscles in the front of the cervical vertebrae

Muscles In The Front Of The Cervical Vertebrae
M. longus colli
M. longus capitis
M. rectus capitis anterior
M. rectus capitis lateralis

Table 5. Muscles on the outer side of the cervical vertebrae

M. scalenus anterior
M. scalenus medius
M. scalenus posterior

The mimic muscles provide the formation of facial expression. The common motor nerve for all of them is the facial nerve. Except for the buccinator muscle, they do not have special fascia. The main facial muscles and their functions are shown in the table (4,5).

Table 6. Mimic muscles (4,5)

M. occipitofrontalis <i>Venter frontalis</i> <i>Venter occipitalis</i>	It provides the forward movement of the scalp, raises the eyebrows
M. levator palpebra superioris	Lifts the upper eyelid opens the eye
M. orbicularis oculi <i>Pars palpebralis</i> <i>Pars orbitalis</i> <i>Pars lacrimalis</i>	The pars palpebralis allows the eyelids to close normally without difficulty, the pars orbitalis allows the eyelids to close tightly, and the pars lacrimalis allows the tear sac to be emptied.
M. corrugator supercili	It may create a frowning eyebrow appearance because it brings the eyebrows closer together
M. depressor supercili	Draws the inner parts of the eyebrows down
M. procerus	It may cause wrinkles to form at the root of the nose by pulling the skin between the eyebrows down.
M. levator labi superioris	Raises the upper lip
M. levator anguli oris	It lifts the corner of the mouth and makes smiling and laughing expressions
M. zygomaticus major	It pulls the corners of the mouth up and back during laughter
M. zygomaticus minor	It is the laughing muscle. Also m. Together with the levator labi superior it forms the nasolabial sulcus.
M. risorius	The grin is the sarcastic laughing muscle. It pulls the corner of the mouth upwards and outwards.
M. depressor labi inferior	It pulls the lower lip downwards. It is a muscle of sadness and anxiety.
M. buccinator	It presses the cheek against the teeth and allows food to be pushed between the teeth. It is also known as the blowing and sucking muscle.
M. orbicularis oris	It puckers the lips and mouth, it is the main closing muscle of the lips.
M. depressor anguli oris	It gives an expression of sadness and anxiety by pulling the corner of the mouth down and out
M. mentalis	It pulls the lower lip up and extends it forward, it stretches the skin of the chin

REFERENCES

- 1-Arıncı K, Elhan A (2006). Anatomi. 2. cilt, 4. baskı. Ankara, Türkiye, Güneş Kitabevi
- 2-Bilge O, Çelik S. Anatomi Ders Notları.2. Baskı, İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri; 2021.
- 3-Yılmaz T, Kabakçı AD, Saygın DA. Adım Adım Anatomi: İstanbul Tıp Kitabevleri; 2023.
- 4-Arifoğlu Y (2017). Her Yönüyle Anatomi. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri
- 5-Büyükmumcu M. Sistemantik Anatomi: Nobel Tıp 2014

ANATOMY OF THE BRAINSTEM

Assoc. Prof. Dr. Erengül BODUÇ
Kafkas University, Faculty of Medicine, Department of Anatomy
erenboduc@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8872-1993

Abstract

The brainstem is the section of the brain that includes the regions called mesencephalon, pons and medulla oblongata. The importance of this section, which contains formations as important as the brain, is that the centers related to vital organs are located in this section. When this section is damaged, sudden respiratory and circulatory arrest and sudden death can sometimes be observed.

In brainstem anatomy, both various anatomical guide structures and the relationship of cranial nerves with the brainstem are extremely important. In fact, each anatomical structure belonging to the brainstem contains some cranial nerve nuclei and these cranial nerves originate from these nuclei and go to the regions they will innervate by going out of the brain.

This study is designed for the topographic anatomy and details of the brainstem. It can guide the relevant branches.

Keywords: Brainstem, mesencephalon, pons, medulla oblongata, cranial nerves

ANATOMY OF THE BRAINSTEM

The anatomical formation called the brainstem consists of the mesencephalon, pons and bulbus. The rhombencephalon consists of the metencephalon and myelencephalon. While the myelencephalon consists of the bulbus, the metencephalon consists of the pons and cerebellum. The mesencephalon takes some parts from the metencephalon and myelencephalon and forms the brainstem formation (1,2,3).

MESENCEPHALON

Mesencephalon, it consists of three sections; tectum, tegmentum and crus cerebri. The pedunculus cerebri is formed by the crus cerebri and tegmentum. The substantia nigra is the neuron cluster behind the crus cerebri. The tegmentum is the section extending from the substantia nigra to the tectum. The tectum behind the aqueductus mesencephali consists of the colliculus superior and colliculus inferior (3).

The substantia nigra plays a role in motor activity control, and disorders here can lead to Parkinson's disease. There is a dark-colored nucleus called the nucleus ruber in the mesencephalon. When axons originating from the nucleus ruber cross, a fibril density and 'cross' called the decussatio tegmentalis anterior is formed, and this is called the 'Forel' cross. The fibers originating from the forel cross go to the cerebellum, the nuclei in the brainstem, and the medulla spinalis. Tremor may occur on the opposite side of the body (contralaterally) in nucleus ruber lesions (1,4).

The nuclei called the nucleus nervi oculomotorius and the nucleus nervi trochlearis are located in the mesencephalon. These nuclei belong to the third (n. oculomotorius) and fourth (n. trochlearis) cranial nerves. In addition to these nuclei in the mesencephalon, there is also a nucleus called nuclei accessorii nervi oculomotorii (Edinger-Westphal nucleus). Parasympathetic efferent axons originate from this nucleus. In addition to this nucleus, a part of the sensory nucleus of the trigeminal nerve is located in the mesencephalon (5).

PONS

The pons is a brain section that is like a bridge between the bulbus (below) and the mesencephalon (above). The posterior surface of the pons forms the upper half of the fossa rhomboidea. There are grooves called sulcus bulbopontinus between the pons and the bulbus, and sulcus pontocruralis between the pons and the mesencephalon. On the anterior surface of the pons, there is the sulcus basilaris groove through which the artery called a. basilaris passes (1,6).

The pedunculus cerebellaris medius located on the lateral surfaces of the pons provide the connection between the cerebellum and the pons. In fact, the back surface of the pons is also hidden by the cerebellum. The angle called the pontocerebellaris, which is located between the pons, cerebellum and bulbus, is clinically very important because the cranial nerves called n. facialis and n. vestibulocochlearis emerge from this angle. Nuclei in the pons are shown in the tables 1-2 (1,3,6).

Table 1. Motor nuclei of cranial nerves in the pons (1,4,5)

<i>Motor nuclei of cranial nerves in the pons</i>	<i>The muscles they innervate</i>
Nucleus motorius nervi trigemini	M. digastricus (venter anterior) M. mylohyoideus M. tensor veli palatini M. tensor tympani
Nucleus nervi abducentis	M. rectus lateralis
Nucleus nervi facialis	M. orbicularis oculi M. frontalis Mimic muscles M. stylohyoideus m. stapedius m. digastricus (venter posterior)

Table 2. Sensory and parasympathetic nuclei of cranial nerves in the pons (1,4)

Sensory nuclei of cranial nerves in the pons
1-Nucleus principalis nervi trigemini
2-Nuclei vestibulares and nuclei cochleares
Parasympathetic nuclei of cranial nerves in the pons
1-Nucleus salivatorius superior
2-Nucleus lacrimalis

BULBUS

It is the last section of the brainstem located under the pons, between the pons and the spinal cord. The back surface of the bulbus forms the lower part of the rhomboid fossa. The groove separating the pons from the bulbus is called the sulcus bulbopontinus. The nuclei of the formatio reticulares in the bulbus are of great importance as cardiac, vasomotor and respiratory centers. In addition, the nuclei of cranial nerves such as n. glossopharyngeus, n. vagus, n. accessorius and n. hypoglossus, as well as the descending and ascending pathways in the bulbus, are at least as vital as the formatio reticulares (1,4).

The cleft on the front surface of the bulbus is called fissura mediana anterior and the groove behind it is called sulcus medianus posterior. The bulge on both sides of the fissura mediana anterior is called the pyramis. This is actually a bulge created by the fibers (descending pathways) of the tractus corticospinalis as they pass through the bulbus. There is a bulge on the lateral side of the pyramis bulbi that resembles an olive seed. This is called the oliva. There is a groove between the oliva and the pyramis, this is the part of the sulcus anterolateralis called the sulcus preolivaris. From this groove, the hypoglossus leaves the brainstem. From the sulcus retroolivaris located behind the oliva, the glossopharyngeus, vagus and accessorius exit the brainstem and go towards the organs they will innervate. Pathways and nuclei in the bulb are shown in tables 3-4 (1,4,6).

Table 3. Nuclei Found In The Bulbus (1,4).

Nuclei Found In The Bulbus
-Nucleus gracilis and nucleus cuneatus
-Nucleus cuneatus accessorius
-Nucleus arcuatus
-Nucleus olivares inferiores
Motor Nuclei Of Cranial Nerves Located In The Bulb
-Nucleus ambiguus
-Nucleus nervi hypoglossi
Parasympathetic nuclei of cranial nerves in the bulbus
-Nucleus salivatorius inferior
-Nucleus dorsalis nervi vagi
Sensory nuclei of cranial nerves in bulbus
-Nucleus spinalis nervi trigemini
-Nuclei tractus solitarii

Table 4. Important pathways in the bulb (1,4).

Important pathways in the bulb
-Tractus pyramidalis
-Lemniscus medialis
-Fasciculus longitudinalis medialis
-Lemniscus spinalis
-Pedunculus cerebellaris inferior

Clinic

Wallenberg syndrome

The most common cause of wallenberg syndrome is damage to a part of the brainstem called the medulla oblongata. This damage usually occurs as a result of a stroke. Blockage of the inferior posterior cerebelli artery can also cause this condition.

Weber syndrome

Is a type of stroke that occurs as a result of a blockage of a vascular vessel that feeds the midbrain. It can occur as a result of blockage of a branch of the posterior cerebral artery that feeds the mesencephalon. The functions performed by the oculomotor and trochlear nerves can be blocked.

Pons infarction

A. It may result from embolism or thrombus in the basilar artery or a branch of this artery (3,5,6).

REFERENCES

- 1-Öztürk L, Üçerler H (2005). İşlevsel Neuroanatomi. İzmir: İzmir Güven Kitabevi
- 2-Erzurumlu R, Şengül G, Ulupınar E (2019). NÖROANATOMİ. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri
- 3-Taner D (2013). Fonksiyonel Neuroanatomi. ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim
- 4-Snell RS (2010). Clinical neuroanatomy. Lippincott Williams & Wilkins.
- 5-Arıncı K, Elhan A (2006). Anatomi. 2. cilt, 4. baskı. Ankara, Türkiye, Güneş Kitabevi
- 6-Arifoğlu Y (2017). Her Yönüyle Anatomi. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri

AKSONAL REJENERASYON ve ETKİLİ MOLEKÜLER

Doktor Öğretim Üyesi, Bilge ÖZCAN

Uşak Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıbbi Farmakoloji, bilge.ozcan@usak.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9255-7057>

Özet

Aksonal hasarlanma ve aksonal kayıp beyin hastalıkları ve omurilik hasarı sonrasında sık görülen semptomdur. Periferik sinir sistemindeki aksonlar hasar sonrasında kendilerini onarma yeteneğine sahipken, merkezi sinir sistemindeki aksonlar bunu yapamaz. Omurilik, beyin ve periferik sinirlerdeki hasarın ortak ve önemli bir özelliği, aksonal yeniden büyümenin bozulmasıdır. Bununla birlikte, yetişkin merkezi sinir sisteminde içsel büyüme faktörlerinin eksikliği nedeniyle aksonların yenilenme yeteneğinde bir azalmaya neden olur. Araştırmalarda aksonal yenilenmeyi sağlayacak yeni ilaçlar üzerinde durulmaktadır. Bu ilaçlardan PTEN Antagonisti Peptid 2 ve 4, TTK21 ve Bisperoxovanadium üzerinde durulacaktır. PTEN Antagonisti Peptid 2 ve 4 (PAP2 ve PAP4), PTEN (Fosfataz ve tensin homologu) protein kinaz B gibi fosfoinositid 3-kinaz (PI3K) hedeflerini defosforilasyon yapan enzimdir. Protein kinaz B sinyal yolu, rapamisin ve S6 kinaz aktivasyonunun aksonal uzamayı teşvik eder. Bisperoxovanadium ise spesifik olmayan PTEN inhibitörüdür ve PI3K/AKT-mTOR sinyal yolağını aktifleştirerek nöroprotektif etki sağlar. TTK21 ise Histon asetiltransferaz CBP/p300'ün aktivatörüdür. Hasarlı nöronal dokularda aksonların yenilenmesini ve filizlenmesini desteklediği gösterilmiştir. Henüz aksonal rejenerasyonu tamamen düzelten tedavi bulunmamaktadır ve bu alanda yapılacak çalışmalara halen ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Aksonal rejenerasyon, PTEN, PTEN Antagonistleri

AXONAL REGENERATION AND EFFICIENT MOLECULES

Abstract

Axonal damage and axonal loss are common symptoms following brain diseases and spinal cord injuries. While axons in the peripheral nervous system have the ability to repair themselves after damage, axons in the central nervous system do not. A common and significant feature of damage to the spinal cord, brain, and peripheral nerves is the impairment of axonal regrowth. However, in the adult central nervous system, the lack of intrinsic growth factors leads to a decrease in the ability of axons to regenerate. Research is focused on new drugs that would facilitate axonal regeneration. Among these drugs, PTEN Antagonist Peptide 2 and 4, TTK21 and Bisperoxovanadium will be emphasized. PTEN Antagonist Peptide 2 and 4 (PAP2 and PAP4): PTEN (Phosphatase and Tensin Homolog) is an enzyme that dephosphorylates phosphoinositide 3-kinase (PI3K) targets such as protein kinase B. The protein kinase B signaling pathway promotes axonal extension via rapamycin and S6 kinase activation. Bisperoxovanadium is a nonspecific PTEN inhibitor and provides neuroprotective effects by activating the PI3K/AKT-mTOR signaling pathway. TTK21 is an activator of the histone acetyltransferase CBP/p300. It has been shown to support the regeneration and sprouting of axons in damaged neuronal tissues. There is currently no treatment that completely restores axonal regeneration and studies in this area are still needed.

Keywords: Axonal regeneration, PTEN, PTEN antagonists

1. GİRİŞ

Merkezi sinir sistemindeki (MSS) aksonları gelişen hasarlanma sonrası kendini yeniden onarma yeteneği bulunmazken, periferik sinir sistemindeki (PSS) aksonlar ise kendilerini yenileyebildiği gözlenmiştir. MSS’de hasar sonrası gelişen glial skar, miyelin ilişkili inhibitör moleküller, nörotrofik faktörlerin eksikliği ve inflamatuvar reaksiyonlar aksonal rejenerasyonu kısıtlayan faktörler arasındadır. Ayrıca yetersiz içsel büyüme faktörleri, yaralanan sinirlerin aksonal rejenerasyonunu engellemektedir. Merkezi ve periferik aksonların kendini yenileme kapasitesi arasındaki sınırı, proteomik profiller, mikrotübül stabilitesi, ribozom yerleşimi ve sinyal yolları gibi çeşitli faktörler belirler. Sinir yaralanmasından sonra aktive olan cAMP, MAPK, JAK/STAT, ATF3/CREB, BMP/SMAD, AKT/mTORC1/p70S6K, PI3K/AKT, GSK-3 β /CLASP, BDNF/Trk, Ras/ERK, integrin/FAK, RhoA/ gibi moleküler yollar ROCK/LIMK ve POSTN/integrin yolakları aksonal hasarlanma ve yenilenme aşamalarında etkindir. Ayrıca PTEN ve histon asetiltransferazlar (HAT) bu süreçlerde önemli rol oynar (Akram et al., 2022).

1.1. SSS ve PSS aksonal hasarlanma ve iyileşme farklılıkları:

SSS’de gelişen aksonal hasarlanma üzerine oligodendrosit öncü hücreleri, reaktif astrositler ve reaktif makrofajlar lezyon bölgesine doğru göç eder ve miyelinle ilişkili inhibitörleri, kondroitin sülfat proteoglikanı (CSPG) ve aksonlarının büyümesine inhibitör etkili sitokinleri serbest bırakır. Ayrıca lezyonda aksonların uzantılarını kaybetmesi trabeküller veya kistik boşlukların oluşmasına katkıda bulunur. PSS’de, yukarıda belirtilen inhibitör moleküllerin hiçbiri mevcut olmadığından yaralanma sonrasında güçlü aksonal rejenerasyon meydana gelir (Nagappan et al., 2020). Ayrıca SSS’deki aksonlarda mikrotübüller PSS’dekinden farklı olarak büyüme konilerine stabilize ve organize olamamaktadır. Yine SSS aksonlarında ribozomların ve mRNA’ların yokluğu, rejenerasyonu sınırlayan bir diğer mekanizmadır. Periferik sinirlerin başarılı bir şekilde yenilenmesi, mRNA lokalizasyonu ve protein sentezi ile yakından bağlantılıdır. Periferik bir yaralanma bölgesinde ribozomlar, mesajları somaya ileten ve yeni büyüme konilerinin gelişimi için yapı taşları görevi gören sinyal molekülleri olarak görev yapan proteinleri aktif olarak çevirir. Son olarak, içsel hücresel yolların aktivasyonu, merkezi ve periferik nöronlar arasında farklılık gösterir (He & Jin, 2016; Jung et al., 2012). PSS’de aksonal hasarlanma sonrası rejenerasyonla ilişkili genler (RAG’ler) hızla aktifleşerek sentezlenmesi artarken, SSS’de RAG’da aktivite artışı görülmez. Yaralanan periferik nöronlar, transkripsiyon faktörlerinin yardımıyla RAG’leri düzenler. Keşfedilen ilk RAG transkripsiyon faktörü (RAG-TF) C-Jun’du. Daha sonra ATF3, Sox 11, KLF7 ve STAT3 dahil ek TF’lerin akson gelişimini yalnızca kısmen destekleyebildiği gösterilmiştir (Fawcett, 2019).

1.2. Epigenetik Modifikasyonlar ve Aksonal Rejenerasyon

Epigenetik değiştiriciler, aksonal rejenerasyon için birincil mekanizma olarak görev yapan histon protein kalıntılarının asetilasyonu/deasetilasyonuna aracılık ederek DNA veya DNA ile ilişkili protein kompleksinin transkripsiyonel aktivitesini etkiler. Histonun, histon asetiltransferazlar (HAT) tarafından RAG'lerin yardımıyla asetilasyonu, rejenerasyonun başlatılması için kromatinin açılmasına izin verir. Öte yandan histon deasetilazlar (HDAC'ler), kromatin ekspresyonunu kapatan ve kromatin üzerindeki RAG (rejenerasyonla ilişkili genler) ekspresyonunu azaltan histon lizin kalıntılarının deasetilasyonuna katkıda bulunur. Özellikle histon asetilasyonundaki değişiklikler RAG ifadesinin kontrolüne yardımcı olur. Spesifik RAG'lerin promotörlerindeki histon asetilasyonu, periferik akson kontüzyonundan sonra artar, ancak merkezi akson laserasyonundan sonra artmaz. HAT proteini PCAF, RAG promoterlerinde histon asetilasyonunu artırarak, HAT-PCAF ve p300'ün aşırı ekspresyonu, omurilik sinir yaralanmalarının iyileşmesini teşvik eder. TRP53, nöronlarda HATs-PCAF ve CBP/p300 ile bir kompleks oluşturarak birden fazla RAG ekspresyonunu seçici olarak aktive eder ve içsel büyüme programını tetikler. TRP53, PCAF veya CBP/p300 kompleksinin nörit büyümesi için gerekli olduğu gösterilmiştir (Shin & Cho, 2017).

1.3. Transkripsiyonel Faktörlerin Aracılık Ettiği Yollar: JAK/STAT Yolu

Sinyal dönüştürücü ve transkripsiyon 3 aktivatörü (STAT3), PSS ve SSS'de aksonal gelişimi ve yeniden yapılanmayı kontrol etmek için başlangıç görevi görür. IL-6, CNTF, LIF, fosfataz ve tensin homologu (PTEN) ve sitokin sinyalleme 3'ün baskılayıcısının (SOCS3)'ün Gp130 reseptörü üzerinden STAT3 aktive eder. Genellikle aksonlarda sentezlenir ve hasardan sonra fosforile olur. Daha sonra akson rejenerasyonuna aracılık eder. Aksonal hasara yanıt olarak nöropoietik sitokinler üretilir ve stabil STAT3 fosforilasyonu için gerekli olan Janus kinaz 2 (JAK-2) etkinleştirilebilir. DLK/JNK/MAPK yolunun önemli bir bileşeni olan DLK eksikliği, p-STAT3'ün birikmesini önler (Mahar & Cavalli, 2018). PTEN ve SOCS3'ün blokajı, prolin açısından zengin küçük protein 1a (Sprr1a) ve hücre döngüsü inhibitörü p21/Cip1/Waf1, STAT3'ün ekspresyonunu arttırmaya yönelik terapötik hedeflerdir. Bununla birlikte, akson rejenerasyonu için STAT3 inhibisyonunun üstesinden gelmek için SOCS3 ve PTEN blokajı daha uygun ve yaygın hedef bölgelerdir (Fischer, 2016).

1.4. PI3K/AKT Pathway

PI3K/AKT yolu hücre sinyalleşmesi, farklılaşması ve aksonal büyümeyi kontrol eden önemli bir hayatta kalma mekanizmasıdır. NGF ve Trk reseptörlerinin etkileşimi, Ras ve Gab-1 adaptör proteinleri aracılığıyla PI3K'yi

aktive ederek PI3K fosforilasyonuna ve AKT ve ERK1/2 gibi aşağı akış moleküllerinin aktivasyonuna izin verir. Aktive edilmiş AKT, pro-apoptotik transkripsiyon faktörü Bad (Bcl-2 anti-apoptotik proteinin inhibitörü) ve Forkhead'i baskılayarak Fas ligand (FasL) ifadesini azaltır. Hücre iskeleti filamentlerinin toplanmasını ve aksonal büyümeyi teşvik eder (Christie et al., 2010). PTEN'in knockout çalışmaları, duyuşal nöronların hem in vitro hem de in vivo modellerinde hızlandırılmış büyümeyi göstermektedir. PTEN'in inhibisyonu, nörit büyümesini arttırmak için terapötik bir hedef görevi görür; bu, hasarlı sinir tepkilerini iyileştirmek için AKT'nin yukarı regülasyonunun sağlar (Christie et al., 2010).

1.5. Astrositler/İnflamatuar Medyatörler Tarafından Yenilenme

Memelilerde inflammatuar yanıt, SSS hasarından hemen sonra ortaya çıkar. Mikroglia, SSS'de inflammatuar araçlarıdır ve travmaya karşı görev alır. Çoğalmaya ve yaralanma bölgesine doğru göç etmeye başlarlar, böylece sitokinler gibi proinflammatuar ve antiinflammatuar belirteçlerin üretimini başlatırlar. Mikroglia/makrofajlarla birlikte reaktif astrositler de yenileyici-inhibe edici glial hasarın organizasyonuna katılırlar (Bollaerts et al., 2017a; Czeh et al., 2011). İnflamatuar stimülasyon, mTOR ve JAK/STAT3 sinyal yolları yoluyla akson rejenerasyonunu ve nöro korumayı teşvik etmek için reaktif astrositleri uyarır. SOCS3, JAK/STAT3 yolunun bir inhibitörü olarak görev yaparken PTEN, mTOR yolunun inhibitörüdür. SOCS3 ve PTEN'in silinmesi, aksonal rejenerasyonu arttırmak için değerli bir terapötik hedef olduğunu göstermektedir. Özellikle, SOCS3 ifadesine cAMP seviyesi ile azaltmakta; ancak yüksek düzeyde cAMP, nörit rejenerasyonunu artırdığı bilinmektedir (Bollaerts et al., 2017b).

2. PTEN Antagonistleri: Tümör baskılayıcı PTEN, fosfatidilinositol 3,4,5-trisfosfatı defosforile eden homeostatik düzenleyicidir ve PI3K/AKT/mTOR'u inhibe eder. PTEN fizyolojik ve patolojik durumlarda hücre büyümesini kontrol etmek için çok önemlidir, tümör hücresinin apoptozisini artırarak çoğalmasını önler, aynı zamanda sinir hasarının iyileşmesi, kalp iskemisi veya yara iyileşmesinde de etkili olduğu gösterilmiştir. (Pulido, 2018). Aksonal büyümenin içsel özelliklerini destekleyenler ajanlar bu grupta yer alır. Bunlar; PTEN Antagonist Peptid 2 ve 4, Bisperoxovanadium'dur. Spontan onarıcı ve yenileyici uyarıları sağlayan ilaçlardır.

2.1. PTEN Antagonisti Peptid 2 ve 4 (PAP2 ve PAP4): PTEN (Fosfataz ve tensin homologu) protein kinaz B gibi fosfoinositid 3-kinaz (PI3K) hedeflerini defosforilasyon yapan enzimdir. Protein kinaz B sinyal yolu, rapamisin ve S6 kinaz aktivasyonunun aksonal uzamayı teşvik eder. PTEN antagonist peptidleri olan PAP2 ve PAP4 ile, SCI hayvan modellerinde serotonerjik ve kortikospinal sistem rejenerasyonunu ve lokomotor fonksiyon iyileşmesini desteklemiştir (Cho et al., 2020; Michel-Flutot et al., 2024a; Ohtake et al., 2014; Pan et

al., 2021). Bir PTEN antagonistik peptidinin (PAP) in vitro uygulanmasında fare kortikal nöronlarında ve 8 haftalık fare dorsal kök ganglion (DRG) nöronlarında önemli ölçüde daha fazla nörit büyümesine neden olduğu gösterilmiştir (Bhowmick & Abdul-Muneer, 2021). Kronik bir servikal kontüzyon omurilik yaralanması modelinde, bulbospinal solunum aksonlarının güçlü büyümesini ve diyafram fonksiyonunun kısmi iyileşmesini desteklediği bildirilmiştir (Michel-Flutot et al., 2024b). Ancak halen bu alanda insanlarda yapılmış bir klinik çalışma bulunmamaktadır.

2.2. Bisperoxovanadium: Spesifik olmayan PTEN inhibitörüdür. Farelerde servikal omurilik lezyonundan sonra Bisperoxovanadium ile yapılan sistemik tedavi, doku korumasını ve fonksiyonel ön ayak iyileşmesini desteklemiştir (Walker et al., 2012). Bisperoxovanadium, spinal kord yaralanma sonrası PTEN'in İnhibisyonu ile PI3K/AKT-mTOR Sinyal yolağını aktifleştirmiş ve bu sayede nöroprotektif etki sağlamıştır. PI3K/Akt sinyali yolağının aktifleştirmesinin yaralı omurilik nöronlarında nörokorumaya aracılık etmede etkisinin muhtemel birincil mekanizması olduğunu belirtmiştir (Walker et al., 2019). Yine başka bir çalışmada bisperoxovanadiumun otofajiyi aktive ederek ve nöronal apoptozun azalmasıyla birlikte fonksiyonel iyileşmede anlamlı iyileşme göstermiş; aselüler omurilik doku iskeleleri ile kombine edilmesi bu etkileri arttırdığı gösterilmiştir (Tang et al., 2019). Ayrıca Bisperoxovanadium ALS hastalığında da nöron kaybını azalttığı ve nöroprotektif etkili olduğu hayvan modellerinde gösterilmiştir (Wang et al., 2021). Bu moleküle ilgili klinik çalışma bulunmamaktadır.

PTEN inhibisyonu, SKY onarımı için gelecekteki klinik araştırmalar için umut verici bir hedef gibi görülmektedir.

2.3. Histon Asetiltransferaz Aktivatörü-TTK21:

Histon asetiltransferaz CBP/p300'ün aktivatörüdür. TTK21'in nörogenез ve uzun süreli hafıza gibi beyin fonksiyonları üzerinde faydalı etkileri vardır (Chatterjee et al., 2013). Ayrıca sinaptik bütünlüğü ve bilişsel işlevi destekleyen genlerin transkripsiyonunu artırır. SKY modelinde motor fonksiyonlarda ve histon asetilasyon dinamiklerinde iyileşmelere yol açmıştır (Singh et al., 2023). SKY'den sonra TTK21'in verilmesi, dorsal kök ganglion nöronlarının histonlarının asetilasyonunu arttırarak ve davranışsal analizlerde hem duyuusal hem de motor gelişmelerin yanı sıra kemirgenin SC'sinde aksonların yenilenmesini ve filizlenmesini desteklemiştir (Hutson et al., 2019). Klinik çalışma henüz mevcut değildir.

3. SONUÇ

Hem merkezi hem de periferik aksonlar çok hassas ve oldukça hassas yapılardır. Aksonal hasar birçok nedenle örneğin nörotoksinler, trafik kazaları, akut laserasyonlar ve nörolojik bozukluklardan kaynaklanabilmektedir. Aksonal rejenerasyonun oluşmaması nedeniyle yaşam boyu sakatlığa yol açabilir. SSS'nin hasar görmesi durumunda oligodendrositler yenilenme için gerekli destekleyici ortamı sağlayamaz; bunun yerine inhibitör moleküller salgırlar. Merkezi sinirler yeterli içsel büyüme faktörüne sahip olmadıkları için yenilenemezler. Bir yaralanma sonrasında birkaç sinyal molekülü aktive olur ve hasarlı bölgeye doğru hareket ederek potansiyel olarak yenilenme sürecini hızlandırır. Bunlar arasında cAMP, JAK/STAT, BDNF, ERK, PI3K/AKT, mTORC1, integrin/FAK ve Rho/ROCK gibi sinyal yolakları yaygındır ve rejenerasyon sürecini başlattıkları düşünülmektedir. Ayrıca astrositler, inflamatuvar sitokinler ve mikroRNA'ların hepsinin büyüme konisi stabilitesinde rolü vardır. cAMP, STAT3, AKT, BDNF, integrin, miR-21, miR-431'in yukarı regülasyonu ve GSK-3 β , PTEN, SOCS3, TSC1, TSC2, miR-142-3p, Pcd4, Spry2, Tpm1'in aşağı regülasyonu veya bloke edilmesi ve miyelin ile ilişkili inhibitörler, yenilenen aksonun kaderini değiştirebilir ve bu nedenle potansiyel olarak kabul edilir (Akram et al., 2022)

Aksonal yenilenme ile ilgili çok sayıda hücre kültürü ve deney hayvanı çalışmaları mevcut olmasına karşın klinik çalışmalar oldukça yetersiz, hatta bu alanda umut vaadeden PTEN antagonistleri ile ilgili klinik çalışmalara bulunmamaktadır. Yapılacak klinik çalışmalarla etkinliğinin anlaşılmasına ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR:

- Akram, R., Anwar, H., Javed, M. S., Rasul, A., Imran, A., Malik, S. A., Raza, C., Khan, I. U., Sajid, F., Iman, T., Sun, T., Han, H. S., & Hussain, G. (2022). Axonal Regeneration: Underlying Molecular Mechanisms and Potential Therapeutic Targets. *Biomedicines*, 10(12), 3186. <https://doi.org/10.3390/BIOMEDICINES10123186>
- Bhowmick, S., & Abdul-Muneer, P. M. (2021). PTEN Blocking Stimulates Corticospinal and Raphespinal Axonal Regeneration and Promotes Functional Recovery After Spinal Cord Injury. *Journal of Neuropathology and Experimental Neurology*, 80(2), 169–181. <https://doi.org/10.1093/JNEN/NLAA147>
- Bollaerts, I., Van Houcke, J., Andries, L., De Groef, L., & Moons, L. (2017a). Neuroinflammation as Fuel for Axonal Regeneration in the Injured Vertebrate Central Nervous System. *Mediators of Inflammation*, 2017, 9478542. <https://doi.org/10.1155/2017/9478542>
- Bollaerts, I., Van Houcke, J., Andries, L., De Groef, L., & Moons, L. (2017b). Neuroinflammation as Fuel for Axonal Regeneration in the Injured Vertebrate Central Nervous System. *Mediators of Inflammation*, 2017, 9478542. <https://doi.org/10.1155/2017/9478542>
- Chatterjee, S., Mizar, P., Cassel, R., Neidl, R., Ruthrotha Selvi, B., Mohankrishna, D. V., Vedamurthy, B. M., Schneider, A., Bousiges, O., Mathis, C., Cassel, J. C., Eswaramoorthy, M., Kundu, T. K., & Boutillier, A. L. (2013). A novel activator of CBP/p300 acetyltransferases promotes neurogenesis and extends memory duration in adult mice. *The Journal of Neuroscience: The Official Journal of the Society for Neuroscience*, 33(26), 10698–10712. <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.5772-12.2013>
- Cho, Y. S., Kim, S. J., & Kim, K. H. (2020). Evaluation of PTEN Inhibitor Following Spinal Cord Injury on Recovery of Voiding Efficiency and Motor Function Observed by Regeneration in Spinal Cord. *International Neurourology Journal*, 24(Suppl 2), S104–S110. <https://doi.org/10.5213/INJ.2040448.224>
- Christie, K. J., Webber, C. A., Martinez, J. A., Singh, B., & Zochodne, D. W. (2010). PTEN Inhibition to Facilitate Intrinsic Regenerative Outgrowth of Adult Peripheral Axons. *The Journal of Neuroscience*, 30(27), 9306. <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.6271-09.2010>
- Czeh, M., Gressens, P., & Kaindl, A. M. (2011). The yin and yang of microglia. *Developmental Neuroscience*, 33(3–4), 199–209. <https://doi.org/10.1159/000328989>
- Fawcett, J. W. (2019). The Struggle to Make CNS Axons Regenerate: Why Has It Been so Difficult? *Neurochemical Research*, 45(1), 144. <https://doi.org/10.1007/S11064-019-02844-Y>
- Fischer, D. (2016). Hyper-IL-6: a potent and efficacious stimulator of RGC regeneration. *Eye*, 31(2), 173. <https://doi.org/10.1038/EYE.2016.234>
- He, Z., & Jin, Y. (2016). Intrinsic Control of Axon Regeneration. *Neuron*, 90(3), 437–451. <https://doi.org/10.1016/J.NEURON.2016.04.022>
- Hutson, T. H., Kathe, C., Palmisano, I., Bartholdi, K., Hervera, A., De Virgiliis, F., McLachlan, E., Zhou, L., Kong, G., Barraud, Q., Danzi, M. C., Medrano-Fernandez, A., Lopez-Atalaya, J. P., Boutillier, A. L., Sinha, S. H., Singh, A. K., Chaturbedy, P., Moon, L. D. F., Kundu, T. K., ... Giovanni, S. Di. (2019). Cbp-dependent histone acetylation mediates axon regeneration induced by environmental enrichment in rodent spinal cord injury models. *Science Translational Medicine*, 11(487). <https://doi.org/10.1126/SCITRANSLMED.AAW2064>

- Jung, H., Yoon, B. C., & Holt, C. E. (2012). Axonal mRNA localization and local protein synthesis in nervous system assembly, maintenance and repair. *Nature Reviews. Neuroscience*, 13(5), 308. <https://doi.org/10.1038/NRN3210>
- Mahar, M., & Cavalli, V. (2018). Intrinsic mechanisms of neuronal axon regeneration. *Nature Reviews. Neuroscience*, 19(6), 323. <https://doi.org/10.1038/S41583-018-0001-8>
- Michel-Flutot, P., Cheng, L., Thomas, S. J., Lisi, B., Schwartz, H., Lam, S., Lyttle, M., Jaffe, D. A., Smith, G., Li, S., Wright, M. C., & Lepore, A. C. (2024a). PTEN inhibition promotes robust growth of bulbospinal respiratory axons and partial recovery of diaphragm function in a chronic model of cervical contusion spinal cord injury. *Experimental Neurology*, 378, 114816. <https://doi.org/10.1016/J.EXPNEUROL.2024.114816>
- Michel-Flutot, P., Cheng, L., Thomas, S. J., Lisi, B., Schwartz, H., Lam, S., Lyttle, M., Jaffe, D. A., Smith, G., Li, S., Wright, M. C., & Lepore, A. C. (2024b). PTEN inhibition promotes robust growth of bulbospinal respiratory axons and partial recovery of diaphragm function in a chronic model of cervical contusion spinal cord injury. *Experimental Neurology*, 378. <https://doi.org/10.1016/J.EXPNEUROL.2024.114816>
- Nagappan, P. G., Chen, H., & Wang, D. Y. (2020). Neuroregeneration and plasticity: a review of the physiological mechanisms for achieving functional recovery postinjury. *Military Medical Research*, 7(1), 30. <https://doi.org/10.1186/S40779-020-00259-3>
- Ohtake, Y., Park, D., Abdul-Muneer, P. M., Li, H., Xu, B., Sharma, K., Smith, G. M., Selzer, M. E., & Li, S. (2014). The effect of systemic PTEN antagonist peptides on axon growth and functional recovery after spinal cord injury. *Biomaterials*, 35(16), 4610–4626. <https://doi.org/10.1016/J.BIOMATERIALS.2014.02.037>
- Pan, L., Tan, B., Tang, W., Luo, M., Liu, Y., Yu, L., & Yin, Y. (2021). Combining task-based rehabilitative training with PTEN inhibition promotes axon regeneration and upper extremity skilled motor function recovery after cervical spinal cord injury in adult mice. *Behavioural Brain Research*, 405, 113197. <https://doi.org/10.1016/J.BBR.2021.113197>
- Pulido, R. (2018). PTEN Inhibition in Human Disease Therapy. *Molecules* 2018, Vol. 23, Page 285, 23(2), 285. <https://doi.org/10.3390/MOLECULES23020285>
- Shin, J. E., & Cho, Y. (2017). Epigenetic Regulation of Axon Regeneration after Neural Injury. *Molecules and Cells*, 40(1), 10. <https://doi.org/10.14348/MOLCELLS.2017.2311>
- Singh, A. K., Rai, A., Joshi, I., Reddy, D. N., Guha, R., Shukla, S., Nazir, A., Clement, J. P., & Kundu, T. K. (2023). Oral Administration of a specific p300/CBP Lysine Acetyltransferase Activator Induces Synaptic Plasticity and Repairing Spinal Cord Injury. *BioRxiv*, 2023.10.04.560982. <https://doi.org/10.1101/2023.10.04.560982>
- Tang, Y. J., Li, K., Yang, C. L., Huang, K., Zhou, J., Shi, Y., Xie, K. G., & Liu, J. (2019). Bisperoxovanadium protects against spinal cord injury by regulating autophagy via activation of ERK1/2 signaling. *Drug Design, Development and Therapy*, 13, 513–521. <https://doi.org/10.2147/DDDT.S187878>
- Walker, C. L., Walker, M. J., Liu, N. K., Risberg, E. C., Gao, X., Chen, J., & Xu, X. M. (2012). Systemic bisperoxovanadium activates Akt/mTOR, reduces autophagy, and enhances recovery following cervical spinal cord injury. *PloS One*, 7(1). <https://doi.org/10.1371/JOURNAL.PONE.0030012>

- Walker, C. L., Wu, X., Liu, N. K., & Xu, X. M. (2019). Bisperoxovanadium Mediates Neuronal Protection through Inhibition of PTEN and Activation of PI3K/AKT-mTOR Signaling after Traumatic Spinal Injuries. *Journal of Neurotrauma*, 36(18), 2676–2687. <https://doi.org/10.1089/NEU.2018.6294>
- Wang, J., Tierney, L., Mann, R., Lonsway, T., & Walker, C. L. (2021). Bisperoxovanadium promotes motor neuron survival and neuromuscular innervation in amyotrophic lateral sclerosis. *Molecular Brain*, 14(1), 1–5. <https://doi.org/10.1186/S13041-021-00867-7/FIGURES/1>

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ VE AKADEMİK İYİMSERLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Prof. Dr., Tamer KARADEMİR¹ / Burcu ÖZBAL²

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, tamer.karademir@hotmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-3244-0767

²Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, burcual23@icloud.com,
ORCID ID: 0009-0005-1369-4464

Özet

Bu çalışma Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin bazı değişkenlere göre nasıl şekillendiğini belirlemek amacı ile yapılmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümünden 60, antrenörlük eğitimi bölümünden 62 ve spor yöneticiliği bölümünden 45 olmak üzere toplam 167 öğrenci dahil edilmiştir. Bu çalışmadaki veriler kişisel bilgi formunun yanı sıra akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş ölçekleri kullanılarak toplanmıştır. Akademik iyimserliklerini ölçmek amacıyla Hoy vd. (2006) tarafından geliştirilen ve toplam 11 maddeden oluşan akademik iyimserlik ölçeği kullanılmıştır. Psikolojik iyi oluşlarını ölçmek amacıyla Ryff (1989) tarafından geliştirilen Akın ve ark., (2012) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılan 42 soruluk kısa form kullanılmıştır. Bu araştırmaya dahil edilenlerin yaş aralıkları 18 ile 26 olup, %59 unun erkek, %41 inin bayan olduğu belirlenmiştir. Çalışma grubunun %36 sının beden eğitimi ve spor öğretmenliği, % 37 si ise antrenörlük eğitimi ve % 27 si spor yöneticiliği bölümünde okumaktadır. Araştırmada grubunun akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş düzeylerinde cinsiyet ve sınıf değişkenine göre istatistiksel olarak fark gözlemlenmezken, ikamet ettiği yer, bölüm ve yaptığı spor türü değişkenine göre psikolojik iyi oluş düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Araştırma sonuçlarına göre; çalışma grubunun cinsiyet değişkenine göre bayan ve erkek öğrencilerin akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş düzeylerine ait puan ortalamaları arasında benzerlik olduğu görülmüştür. Beden eğitimi öğretmenliği bölümü öğrencilerinin antrenörlük ve yöneticilik bölümü öğrencilerine göre, ailesi ile kalanların devlet yurdunda kalanlara göre ve takım sporu yapanların bireysel spor yapanlara göre psikolojik iyi oluş düzeyleri daha yüksektir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik iyi oluş, Akademik iyimserlik, Spor

EXAMINATION OF PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND ACADEMIC OPTIMISM LEVELS OF STUDENTS OF FACULTY OF SPORTS SCIENCES

Abstract

This study was conducted to determine how academic optimism and psychological well-being levels of students studying at the Faculty of Sports Sciences are shaped according to some variables. A total of 167 students, including 60 from the physical education and sports teaching department, 62 from the coaching education department and 45 from the sports management department, were included in the study. The data in this study were collected using the personal information form as well as academic optimism and psychological well-being scales. To measure their academic optimism the academic optimism scale, which was developed by (2006) and consists of a total of 11 items, was used. In order to measure their psychological well-being, a short form of 42 questions was used by Akın et al., (2012), developed by Ryff (1989) with Turkish validity and reliability. The ages of the participants in this study were between 18 and 26, with 59% being male and 41% being female. 36% of the study group studied physical education and sports teaching, 37% studied coaching and 27% studied sports management. In the study, while no statistical difference was observed in the group's academic optimism and psychological well-being levels according to the gender and class variable, it was determined that there was a statistically significant difference in psychological well-being levels according to the place of residence, department and type of sport it did ($p < 0.05$). According to the results of the research; according to the gender variable of the study group, it was observed that there was a similarity between the score averages of female and male students for academic optimism and psychological well-being levels. According to the students of the department of physical education teaching, the students of the department of coaching and management, those who stay with their family are more psychologically well-being than those who stay in the state dormitory and those who do team sports are more likely to be psychologically well-being than those who do individual sports.

Keywords: Psychological well-being, Academic optimism, Sports.

1. GİRİŞ

Akademik iyimserlik bir öğretmenin, bilimsel bilgiye ve bilimsel öğrenmeye vurgu yaparak, aileler ve öğrencilerin süreç içerisinde işbirliği yapmaları gerektiğine inanarak, zorlukların üstesinden gelmede ve başarısızlık karşısında tepki vermede kendi kapasitesine inanarak, öğrencilerin akademik performansında değişiklik yapabileceği konusundaki pozitif inançlarıdır (Hoy, Hoy ve Kurz, 2008). Akademik iyimserlik, öğretmen yeterliği, güven duygusu ve akademik vurgudan oluşan genel bir yapıdır (Smith ve Hoy, 2007).

Ryff (1989), psikolojik iyi oluşun pozitif psikoloji kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini açıklamış ve psikolojik iyi oluşu, kişinin hayat endişesi ile bireysel ve sosyal ilgileri arasındaki dengeyi kurmak için çabalayacak gücünün olması olarak tanımlamıştır. Ayrıca iyi oluşun yaşam doyumu ve duygu temelli değerlendirilmesinin bu işlevsel bakış açısını ihmal ettiğini öne sürmüştür. Psikolojik iyi oluş kavramı ile olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım ve yaşam doyumunun basit bir birleşiminden çok, yaşam tutumlarından oluşan çok boyutlu bir yapının anlatılması gerektiğini de belirtmiştir.

Amaç: Bu çalışma spor bilimleri fakültesi bölümlerinde okuyan öğrencilerin akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin bazı değişkenlere göre nasıl şekillendiğini belirlemek amacı ile yapılmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın çalışma grubunu 2024-2025 eğitim ve öğretim yılında Kahramanmaraş sütçü imam üniversitesi spor bilimleri fakültesinde okuyan 167 öğrenci oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formunun yanı sıra akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş ölçeklerinden faydalanılmıştır.

Bu araştırmaya dahil edilenlerin yaş aralıkları 18 ile 26 olup, %59'unun erkek, %41'inin bayan olduğu belirlenmiştir. Çalışma grubunun %36'sı beden eğitimi ve spor öğretmenliği, % 37'si antrenörlük eğitimi ve % 27'si ise spor yöneticiliği bölümünde okumaktadır.

Akademik iyimserliklerini ölçmek amacıyla Hoy vd. (2006) tarafından geliştirilen akademik önemi ölçen ve toplam 11 maddeden oluşan akademik iyimserlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçek orijinalinde 3 alt boyutlu olmasına rağmen Yıldız'ın (2011) ve Erdoğan (2013) 'ın Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında tek boyutlu olarak ele alınmıştır.

Psikolojik iyi oluşlarını ölçmek amacıyla Ryff (1989) tarafından geliştirilen 84 soruluk psikolojik iyi oluş ölçeğinin Akın ve ark., (2012) tarafından geliştirilen 42 soruluk kısa formu kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma grubundan elde edilen bulgular tablolaştırılarak aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre analiz sonuçları

Cinsiyet		N	Mean	SD	t	p
Akademik İyimserlik	Bayan	69	44,54	7,46	,613	,628
	Erkek	98	44,02	9,35		
Psikolojik İyi Oluş	Bayan	69	114,21	21,01	,016	,971
	Erkek	98	114,54	32,14		

Tablo 1 e göre araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 2. Araştırma grubunun bölüm değişkenine göre analiz sonuçları

Bölüm		N	Mean	SD	X ²	p	Fark Utest
Akademik iyimserlik	1.Beden Eğt. Öğretmenliği	60	45,78	6,58	1,345	,122	
	2.Antrenörlük eğitimi	62	43,64	9,34			
	3.Spor Yöneticiliği	45	44,27	6,44			
Psikolojik iyi oluş	1.Beden Eğt. Öğretmenliği	60	118,51	17,79	7,974	,012*	1>2,3
	2.Antrenörlük eğitimi	62	112,57	19,42			
	3.Spor Yöneticiliği	45	113,12	20,21			

*p<0.05

Tablo 2 ye göre araştırma grubunun bölüm değişkenine göre akademik iyimserlik düzeyinde fark bulunmazken, psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Araştırma grubunun sınıf değişkenine göre analiz sonuçları

Sınıf		N	Mean	SD	X ²	p
Akademik iyimserlik	1.sınıf	47	44,21	7,21	3,326	,482
	2.sınıf	42	40,25	10,01		
	3.sınıf	38	42,58	7,53		
	4.sınıf	40	45,03	6,12		
Psikolojik iyi oluş	1.sınıf	47	110,21	17,73	3,946	,422
	2.sınıf	42	116,22	31,24		
	3.sınıf	38	113,40	30,02		
	4.sınıf	40	119,22	23,55		

Tablo 3 e göre araştırma grubunun sınıf değişkenine göre akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 4. Araştırma grubunun ikamet ettiği yer değişkenine göre analiz sonuçları

İkamet Ettiği Yer		N	Mean	SD	X ²	p	Fark U test
Akademik iyimserlik	1.Devlet yurdu	60	43,27	6,45	3,265	,397	
	2.Ailemle	64	43,99	8,28			
	3.Diğer	43	44,54	7,18			
Psikolojik iyi oluş	1.Devlet yurdu	60	108,24	21,26	7,567	,011*	2>1,3
	2.Ailemle	64	121,14	26,28			
	3.Diğer	43	111,32	27,61			

*p<0.05

Tablo 4 e göre araştırma grubunun ikamet ettiği yer değişkenine göre akademik iyimserlik düzeyinde fark bulunmazken, psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Araştırma grubunun yaptığı spor türü değişkenine göre analiz sonuçları

Spor türü		N	Mean	SD	t	p
Akademik İyimserlik	Bireysel sporlar	72	44,25	7,25	,761	,652
	Takım sporları	95	43,95	8,24		
Psikolojik İyi Oluş	Bireysel sporlar	72	111,43	22,36	3,128	,002*
	Takım sporları	95	123,28	26,31		

*p<0.05

Tablo 2 ye göre araştırma grubunun yaptığı spor türü değişkenine göre akademik iyimserlik düzeyinde fark bulunmazken, psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlenmiştir

Tablo 6. Araştırma grubunun akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında korelasyon analiz sonuçları

Tanımlayıcı istatistikler		Akademik iyimserlik	Psikolojik iyi oluş
Akademik iyimserlik	Correlation	1	
	p		
	N	167	
Psikolojik iyi oluş	Correlation	,412**	1
	p	,004	
	N	167	100

Tablo 6 ya göre araştırma grubunun akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin pozitif yönde doğrusal bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Buna göre akademik iyimserlik düzeyi arttıkça psikolojik iyi oluş düzeyi de ona paralel olarak artış göstermektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmada spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin ele alınan değişkenlere göre nasıl şekillendiği belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre;

Araştırma grubunun cinsiyet ve sınıf değişkenine göre akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş düzeylerinde herhangi bir fark gözlemlenmemiştir (Tablo 1-Tablo 3.). Literatürdeki bazı çalışmalar araştırmamızın aksine cinsiyet ile akademik iyimserlik düzeyleri arasında erkekler lehine anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koyarken (Çoban & Demirtaş, 2011; Kızıroğlu, 2012), bazı çalışmalar akademik iyimserlik düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir (Erdoğan, 2013; Çağlar, 2013; Yalçın, 2013). Bu durumun örneklem grubunda yer alan öğrencilerin farklı özelliklere sahip olmasından kaynaklanmış olabilir.

Araştırma grubunun bölüm değişkenine göre akademik iyimserlik düzeyinde fark bulunurken, psikolojik iyi oluş düzeylerinde fark gözlemlenmiştir. Beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin psikolojik iyi oluş düzeyleri daha yüksek bulunmuştur (Tablo 2.). Spor bilimleri fakültesine bağlı öğretmenlik, antrenörlük ve yöneticilik bölümü öğrencileri benzer sportif faaliyetler içerisinde yer alsa da sosyal ve kültürel olarak farklı özelliklere sahip olabilmektedir. Bu da öğretmenlik bölümü öğrencilerinin psikolojik iyi oluş düzeylerine farklı yansımalar göstermiş olabilir. Yanı sıra yapmış oldukları spor türü değişkeninde de aynı şekilde takım sporu yapanların psikolojik iyi oluş düzeyleri yüksek çıkmıştır (Tablo 5). Altıntaş vd. (2012) yaptıkları çalışmalarda spora aktif katılım düzeyi yüksek olan bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulmuşlardır. Zekioğlu (2003) yaptığı çalışmada araştırmamızın sonucunu destekler şekilde spor yapan bireylerin beden algılarında spor yapmayanlara göre daha olumlu benlik algısına sahip olduklarını bulmuştur. Edwards vd. (2004) spor ve egzersiz yapan bireylerde psikolojik iyi oluş ve fiziksel öz saygı üzerine yapılan çalışmanın bulguları ile çalışmamızın bulguları paralellik göstermektedir.

Araştırma grubunun ikamet ettiği yer değişkenine göre psikolojik iyi oluş düzeylerinde ailesiyle kalanlar lehine fark gözlemlenmiştir. Buna göre ailesiyle kalanların devlet yurdu ve diğer türde ikamet edenlere göre kendilerini daha iyi hissettikleri söylenebilir. Ryff (1989) psikolojik iyi oluş modelinin teorik yapısını ve ölçümünü açıkladığı çalışmasında, psikolojik iyi oluşun, yaşam doyumuna bağlı olarak kişilerin sağlık

durumları ve mali durumlarının önemli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca araştırma grubunun akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin pozitif yönde doğrusal bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Buna göre akademik iyimserlik düzeyi arttıkça psikolojik iyi oluş düzeyi de ona paralel olarak artış göstermektedir.

Çalışmamız sınırlı sayıda öğrenci grubu ile yapılmıştır. Daha fazla örneklem grubu ile çalışılması sonuçlar açısından fayda sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Altıntaş, A., Aşçıl, F. H., İşler, A. K., Karahan, B. G., Kelecek, S., Özkan, A., Yılmaz, A., & Kara, F. M. (2012, December). *The role of physical activity and body mass index in psychological well-being of adolescents*. 12. International Sport Sciences Congress, Denizli.
- Çağlar, Ç. (2013). Okulların akademik iyimserlik düzeyinin öğretmenlerin örgütsel bağlılığı üzerindeki etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 26-273.
- Çoban, D. & Demirtaş, H. (2011). Okulların akademik iyimserlik düzeyi ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 17(3), 317-348.
- Edwards, D. J., Edwards, S. D., & Basson, C. J. (2004). Psychological well-being and physical self-esteem in sport and exercise. *International Journal of Mental Health Promotion*, 6(1), 25-32.
- Erdoğan, O. (2013). *İlköğretim Öğretmenlerinin Öz Yeterlilik ve Başarı Algılarında Yordayıcı Olarak Akademik İyimserlik, Umut ve Mesleki Haz*. Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hoy, A.W., Hoy, W.K., & Kurz, N.M. (2008). Teacher's academic optimism: The development and test of a new construct. *Teaching and Teacher Education*, 24, 821-835.
- Hoy, W. K., Tarter, C. J., & Hoy, A. W. (2006). Academic optimism of schools: A force for student achievement. *American Educational Research Journal*, 43(3), 425-446.
- Kızıroğlu, M. (2012). *Sınıf öğretmenlerinin sosyodemografik özelliklerine göre umutsuzluk düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 57(6), 1069.
- Smith, P.A., & Hoy, W.K. (2007). Academic optimism and student achievement in urban elementary schools. *Journal of Educational Administration*, 45(5), 556-568.
- Yalçın, S. (2013). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile stres, psikolojik dayanıklılık ve akademik iyimserlik arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yıldız, G. (2011). *Akademik iyimserlik ölçeğinin Türkçeye uyarlanabilirliğinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Zekioğlu, A. (2003). *Spor yapan ve sedanter yaşayanlarda çok yönlü beden-self ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.

GENÇ ELİT YÜZÜCÜLERİN YÜKSELTİ ANTRENMANLARI ÖNCESİ VE SONRASI BAZI FİZYOLOJİK YANITLARININ İNCELENMESİ

Doç.Dr., Serdar SUCAN¹

¹Erciyes Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Kayseri/Türkiye, Spor Sağlık, Psikososyal, ssucan@erciyes.edu.tr, 0000-0001-6371-6151

Özet

Yükselti antrenmanlarının etkileri; hematolojik, kardiyorespiratuvar, metabolik ve genetik olarak sıralanabilir. Elde edilen sonuçlar yükselti antrenmanlarının cazibesini arttırmış ve özellikle elit sporcuların yıllık antrenman periyodizasyonu içinde önemli yer tutmaya başlamıştır. Ülkemizde birçok sporcu ve takım yükseklik antrenmanının etkisinden faydalanmak üzere yüksek irtifa kamp merkezlerini ziyaret etmektedir. Bu çalışma, genç elit yüzücülerde yükselti öncesi ve yükselti sürecinde yapılan ölçümlerde kapiller oksijen satürasyonu ve nabız değerlerinin kaydı tutularak söz konusu değişkenlerde gözlemlenen farklılıkların incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Bu çalışmaya, 3 kadın, 11 erkek olmak üzere toplam 14 elit yüzücü katılmıştır. Çalışmamızda yüzücülerin dinlenik nabız değerleri ile kapiller oksijen satürasyon değerlerine, sabah 08.00'da, tam dinlenim halde olmak üzere 15 gün boyunca ölçülmüştür. Yüksek irtifanın etkisini anlamak üzere çalışmamız iki aşama gerçekleştirilmiştir. İlk aşama Kadir Has Olimpik Yüzme Havuzunda (1062 m rakım), ikinci aşama ise Erciyes Yüksek İrtifa Kamp Merkezinde (1840 m. rakım) yüksekte konakla-yüksekte çalış prensibine göre planlanmıştır. Yüzücülere uygulanan antrenman planları ve yöntemleri iki aşamada da benzer şekilde yaptırılmıştır. Sporcuların kamp öncesi ve kamp sonrası değerlendirilmesi eşleştirilmiş verilerin normal dağılmadığı görülmüştür. İstatistiksel değerlendirme için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmıştır.

Yapılan değerlendirmeler neticesinde yüksek irtifa öncesi ve sonrası kapiller oksijen satürasyonu ve nabız değerlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Her iki cinsiyette de istatistiksel olarak anlamlı bir azalma bulunmuştur. Oksijen saturasyonu değerlerinin ise %95-96 arasında dengede kaldığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: yüzücü, yükselti, oksijen satürasyonu, nabız.

INVESTIGATION OF SOME PHYSIOLOGICAL RESPONSES OF YOUNG ELITE SWIMMERS BEFORE AND AFTER ALTITUDE TRAINING

Abstract

The effects of altitude training can be listed as hematological, cardiorespiratory, metabolic and genetic. The results obtained have increased the appeal of altitude training and have begun to take an important place in the annual training periodization of elite athletes. Many athletes and teams in our country visit high altitude camp centers to benefit from the effects of altitude training. This study was conducted to record capillary oxygen saturation and pulse values in young elite swimmers before and during altitude elevation and to examine the differences observed in these variables.

A total of 14 elite swimmers, 3 female and 11 male, participated in this study. In our study, the resting pulse values and capillary oxygen saturation values of the swimmers were measured at 08:00 in the morning, at full rest for 15 days. Our study was conducted in two stages to understand the effect of high altitude. The first stage was planned at Kadir Has Olympic Swimming Pool (1062 m altitude) and the second stage at Erciyes High Altitude Camp Center (1840 m altitude) according to the stay-work-at-high principle. The training plans and methods applied to the swimmers were made similarly in both stages. The evaluation of the athletes before and after the camp showed that the paired data were not normally distributed. Wilcoxon Signed Rank Test was applied for statistical evaluation.

As a result of the evaluations, a statistically significant difference was found in capillary oxygen saturation and pulse values before and after high altitude ($p < 0.05$). A statistically significant decrease was found in both genders. It was observed that oxygen saturation values remained balanced between 95-96%.

Keywords: swimmer, altitude, oxygen saturation, pulse.

1. GİRİŞ

Yüzme, dünya spor tarihinde ve olimpiyat tarihinde ayrı bir öneme sahip olup gerek rekreatif gerekse elit seviyelerde icra edilen olimpik bir branştır. Yüzme, bireyin sıvıdan meydana gelen farklı bir ortamda, bir yerden başka bir yere kadar bu ortamda hayatını idame ettirebilmesidir. Bir diğer tanıma göre, su içerisinde sporcunun belirli mesafeleri kat edebilmek için sergilediği anlamlı hareketler bütünüdür (Hanula, 2001). Yüzme sporu, yetenek seçimi evrelerinden başarıyla geçmiş, yüzme branşına özgü temel motorik donanımlara sahip, branşın gerektirdiği sosyal ve psikolojik parametrelere cevap verebilen sporcuları kapsamaktadır. Yüzmede elitlik kavramı; branşlaşmayla birlikte ince motor becerilerin geliştiği ve mükemmelleştiği, antrenman planlamalarına taper dönemlerinin eklendiği, fitness çalışmaları ve ergojenik destek ürünlerinin kullanılmaya başlandığı, orta ve büyük çaptaki müsabakalara hazırlanan sporcular için kullanılmaktadır. Buna göre elit bir yüzücünün, en az beş yıllık bir antrenman geçmişi ile bir yıllık bir adaptasyon evresinden geçmiş olması gerekmektedir (Günay, 2008). Yüzme sporu, yüzücüler üzerinde fizyolojik ve biyokimyasal değişim ve gelişimlere neden olmaktadır. Bu değişim ve gelişmeleri takip ve kontrol etmek ise sportif performansı geliştirmeye yönelik uygun antrenman planlarından geçmektedir. Özellikle 2020 yılında yapılan Tokyo Olimpiyat oyunlarında en çok rekor kırılan branşın yüzme olması bizlere, doğru antrenman planı ve yöntemlerinin önemini göstermektedir. Bu yöntemlerden biri de son yıllarda popülerlik kazanmış ve çeşitli ekollerce benimsenerek uygulanmış yükselti antrenmanlarıdır. Yükselti antrenmanları, hipoksinin deniz seviyesindeki performansı olumlu etkilediği düşüncesinden hareketle makro planlamalar içerisine yerleştirilen bir yöntemdir. Yükselti antrenmanlarında temel amaç, sporcuları hafif oranda hipoksiye maruz bırakarak performans artışına katkı sağlamaktır.

Yükseklik ve spor konusu ilk olarak 1968 Meksika olimpiyatlarında müsabakaların yapılacağı Meksika'nın 2300 m. rakımda olması ve bu yüksekliğe sporcuların nasıl aklimatize olacağı konusu ile gündeme gelmiştir (Miyashita vd., 1988). 1968'den günümüze kadar spor bilimcilerinin ve egzersiz fizyologlarının yürütmüş oldukları çalışmalarla sporcuların yükseklikte yapılan antrenmanlara akut ve kronik uyumlarını belirlemeye yönelik çalışma sayısı artmıştır (Kayser, 1996). Yüksek dayanıklılık kapasitesine ihtiyaç duyan sporcular, hipoksiye bağlı kırmızı kan hücresi hacmindeki artış ve kas seviyesindeki adaptasyonlar, nedeniyle oksijen dağıtımını ve kullanımını iyileştirmek için başlarda genellikle orta derece yüksek rakımda (1500-3000 m) antrenman yapmaya başlamışlardır (Wilber, 2007). Bununla birlikte, özellikle son 10 yılda yapılan çalışmalarda 2 veya 3 hafta boyunca günde ortalama 1,5-5 saat arası hipobarik (4000-5500 m.) ya da normobarik ortamda

dinlenme mantığıyla oluşan yöntem olan ‘Aralıklı Hipoksi Maruziyeti (IHE)’, süresi 2-3 hafta aralığında ‘Yüksek İrtifada Yaşa, Düşük İrtifada Antrenman Yap (LHTL)’ gibi farklı yükselti antrenman türleri ortaya çıkmıştır (Clark vd., 2004; Levine, 2005). Yükselti antrenmanlarının etkileri; hematolojik, kardiyorespiratuvar, metabolik ve genetik olarak sıralanabilir (Gough vd., 2012). Bu etkiler yükselti antrenmanının cazibesini daha da arttırmış ve Olimpik yüzücülerin yıllık antrenman periyodizasyonu içinde önemli yer tutmaya başlamıştır. Ülkemizde de birçok sporcu ve takım yükseklik antrenmanının etkisinden faydalanmak üzere yüksek irtifa kamp merkezlerini ziyaret etmektedir. Bu çalışmanın da amacı, elit yüzücülerin yükselti antrenmaları öncesi ve sonrası nabız ve kapiller oksijen satürasyonu değerlerinin karşılaştırılmasıdır.

1.1. Yüzme Antrenmanlarının Dolaşım Sistemi Üzerine Etkileri

Antrenman, organizmada sporsal verimi arttırmak için belirli zaman aralıkları ile uygulanan ve organizmada fonksiyonel - morfolojik değişimler yaratan uyaranlar zinciridir (Candan vd., 1988). Bu tanımdan hareketle yüzme antrenmanları yüzücünün performansını en üst düzeye çıkarabilmek için gerekli teknik taktik ve mental etmenleri karşılayan planlanmış eğitim süreçleri olarak tanımlanabilir. Performans artışı çeşitli sistemlerin antrenman süreçlerine uyumu ile açıklanabilir. Bu sistemlerden biri de dolaşım sistemidir.

1.1.1. Kalp ve Yüzme Antrenmanı

Düzenli antrenmanla birlikte kalp kasında hipertrofinin yanı sıra kalp çeperi ve duvarının kalınlaşmaktadır. Odacık büyüklüğü kalbin birim zamandaki akım oluşturma becerisini belirler. Kalp kasının kalınlığı ise kan akımının önündeki direncin aşılmasını sağlar. Kalp odacıklarındaki boyutsal büyüme diyastoldeki dolma hacminin artmasına neden olur. Bu durum yüzücülerde, yüzme sırasında yüzüstü veya sırt üstü pozisyonda olduklarından venöz dönüş yerçekimi etkisinin olmaması nedeniyle artacaktır. Bu şekilde diyastolde doluş artacak ve önyüklemedeki bu artış daha kuvvetli bir kalp kası kasılmasına yol açacaktır. Hem doluşun artması hem de daha kuvvetli kasılma nedeniyle boşalmanın artmasına bağlı atım hacmi artacaktır.

Yüzmenin enerji metabolizması gereği dayanıklılık özelliğinin baskın olması kalp atım hacminin gelişmesine neden olmaktadır. Sedanter bireylerde kalp debisi 135 ml/vuruş’a ulaşırken, yüksek antrenmanlı bir sporcuda maksimal kalp atım hacmi 200 ml/vuruş’a ulaşabilir (Maglishco, 2003; Stagger, 2004).

1.1.2. Kalp Atım Hızı ve Yüzme Antrenmanı

Sedanter bireylerde dinlenik kalp atım sayısı dakikada 60-80 aralığındadır. Düzenli antrenman yapan sporcularda ise dinlenik kalp atım sayısı 30-50 atım/dk'dır. Düzenli olarak yapılan yüzme antrenmanı dinlenik kalp atım sayısının gittikçe azalmasına neden olmaktadır (Pelayo, 2000).

Kalp kası antrenmanlarla daha güçlü hale gelerek atımlarda daha fazla kan pompalamaya başlamaktadır. Kanada'da yapılan bir çalışmada 12-18 yaş aralığında 89 erkek, 106 bayan ulusal düzey yüzücülerin üzerinde yapılan çalışmada; maksimum kalp atım sayıları bayan sporcuların 175-185 atım/dk., erkek yüzücülerin 184-193 atım/dk. olarak bulunmuştur (Gregory vd., 2006).

Dayanıklılığın etkilerinden biri olan kan hemogloblin değerindeki artışın deniz seviyesinde yapılan bazı antrenmanlarda arttığı bazılarında ise artmadığı rapor edilmiştir. Buna karşılık deniz seviyesinden daha yüksekte yapılan birçok çalışmada kan hemogloblin düzeyinde artış meydana geldiği rapor edilmiştir. Kan hemogloblin değerindeki artış antrenmanda oksijen ve glikoz iletimi konularında önem taşımaktadır. (Willmore, 2008). Bir çalışmada genç yüzücülerde hemogloblin değeri bayanlarda 13.5-14.0 ml/100g, erkeklerde 15.0-15.5 ml/100g Hematokrit değerleri (%) ise bayanlarda 39-44 erkeklerde ise 43-50 değerleri arasında olarak belirtilmektedir (Heinicke vd., 2008). Yüzme antrenmanı kas fibrilleri çevresindeki kapiller yatağın artmasına neden olmaktadır. Bu artış kas dokusuna daha çok oksijen iletilmesi, CO₂ ve laktik asitin atılması için önemli bir faktördür (MacRae vd., 2012).

1.2. Yükselti Antrenmanları

Yüksek rakımın standardizasyonu açısından deniz seviyesi (500 m'ye kadar), düşük yükselti (500 m-2000 m), orta yükselti (2000 m-3000 m), yüksek yükselti (3000 m-5500 m) ve aşırı/uç yükselti (5500 m'den sonrası) tanımlamaları kullanılabilir (Şekir, 2016). Yükselti arttıkça oluşan hipobarik ortam hipoksik koşullara neden olmaktadır. Hipoksik ortamda organizmaya alınan oksijen (O₂) miktarı azalacağından, benzer bir aktiviteyi deniz seviyesine göre yükseklerde gerçekleştirmek daha zor olacak ve doğal adaptasyon süreçleri de yüksek rakımlarda yapılan antrenmanlarda daha fazla tetiklenecektir. Yükselti antrenmanları 1000-1500 m.den başlayarak egzersiz adaptasyonlarıyla birlikte, rakıma orantılı bir biçimde gerçekleşen fizyolojik bir adaptasyon sürecidir. Yükselti antrenmanlarında asıl amaç, aerobik dayanıklılık kapasitesine ihtiyaç duyan sporcularda, yükseltinin oluşturduğu hipoksiyle birlikte oksijen dağılımı ve kullanımına bağlı olarak kırmızı kan hücresi hacmindeki artış sağlamak ve kas içi adaptasyonlar geliştirerek sporcunun performansını iyileştirmektir.

1.2.1. Yükselti Antrenman Metotları

Hipoksik ortamın oksijenin dokulara ulaştırılmasını kısıtladığı ve buna bağlı dokularda uyum süreçlerinin oluştuğu bilgisinden yola çıkarak hipoksik ortamda (yükseltide) yaşamak ve/veya antrenman yapmanın sporculara faydalı olacağı düşünülmüştür. Geleneksel ‘yüksekte yaşa-yüksekte antrenman yap’ antrenman yaklaşımı 1968 Mexico City Olimpiyatları’ndan sonra popüler olmuştur. Bu yöntem hemogloblin miktarını arttırmada faydalıdır, ancak kronik yüksek-yükseltiye maruz bırakılma sonrası oluşan yan etkilerden ve devamında ortaya çıkan antrenman şiddetindeki kısıtlıklardan dolayı performans üzerine etkinliği hala tartışmalıdır (Billaut vd., 2012; Levine ve Stray-Gundersen, 2005). Oksijen taşıma kapasitesini arttırmak ve kronik yükseltinin olası yan etkilerini en aza indirmek için Levine ve Stray-Gunderson ‘yüksekte yaşa-alçakta antrenman yap’ yaklaşımını ortaya atmıştır. Benzer şekilde ‘alçakta yaşa – yüksekte antrenman yap’ antrenman yaklaşımları da tercih edilmektedir.

2. YÖNTEM

Çalışmamıza yaş ortalaması $17,28 \pm 1,36$ olan 3 kadın, 11 erkek olmak üzere toplam 14 yüzücü katılmıştır. Çalışmamız rakımları birbirinden farklı olan Kadir Has Olimpik Yüzme Havuzu (rakım=1062 m) ile Erciyes Yüksek İrtifa Kamp Merkezi (rakım=1840 m)’de yapılmıştır. Tek veri grubu üzerinden yürütülmüş olan çalışmamızda yüzücülerin dinlenik nabız değerleri ile kapiller oksijen saturasyon değerlerine bakılmıştır. Yüksek irtifanın etkisini incelemek üzere yapılan çalışmamız iki aşama gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada Kadir Has Olimpik Yüzme Havuzunda 15 günlük ön ölçümlerle takip edilmiştir. İkinci aşamada ise Erciyes Yüksek İrtifa Kamp Merkezinde 15 günlük bir ölçüm süreciyle yüksekte konakla-yüksekte çalış prensibine göre planlanmıştır. Çalışmada yüzücülere uygulanan antrenman planları ve yöntemleri iki aşamalı ve benzer şekilde dizayn edilmiştir. Çalışmamızda pulse oximetre kalp atış hızı ve kan oksijen bilgi cihazı kullanılmıştır. Ölçümleri ısınmaya başlanılmadan önce alınmaya özen gösterilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmaya ait verilerin istatistiksel analizi SPSS 23.0 paket programı kullanılarak hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılacak olan test istatistiklerinin belirlenebilmesi amacıyla öncelikle normalite testi yapılmıştır. Verilerin normal dağılımına uygunluğunu belirlemek amacıyla Shapiro-Wilk testinden yararlanılmıştır. Sürdürülen analiz sonuçlarına göre verilerin tüm gruplarda normal dağılım göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, sporcuların kamp öncesi ve kamp sonrası çalışmaya konu olan fizyolojik özelliklerinin değerlendirilmesinde

Wilcoxon İşaretli Sıralar testi kullanılmıştır. Çalışmada güven aralığı % 95 olarak belirlenmiş, α önem seviyesi 0.05 olarak alınmış ve buna bağlı olarak $p < 0.05$ altındaki değerleri için verilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı

Katılımcılar	N	%
Erkek	11	78,6
Kadın	3	21,4

Tablo 2. Sporcuların yükselti öncesi ve yükseltide kapiller oksijen satürasyonu değerleri test sonucu

Değişkenler	Z	p
Ykspo – Spo1	-2,529	0,011*
Ykspo – Spo2	-2,956	0,003**
Ykspo – Spo3	-1,827	0,068
Ykspo – Spo4	-2,271	0,023*
Ykspo – Spo5	-2,840	0,005*
Ykspo – Spo6	-2,041	0,041*
Ykspo – Spo7	-2,140	0,032*
Ykspo – Spo8	-1,190	0,234
Ykspo – Spo9	-0,108	0,914
Ykspo – Spo10	-2,333	0,020*
Ykspo – Spo11	-2,041	0,041*
Ykspo – Spo12	-1,841	0,066
Ykspo – Spo13	-2,266	0,023*
Ykspo – Spo14	-2,701	0,007*
Ykspo – Spo15	-2,699	0,007*

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Tablo 2’de kapiller oksijen satürasyonu değerlerine bakıldığında çalışmaların sıra toplamı değerlerinin negatif yönde olduğu ve yükselti öncesi alınan kapiller oksijen satürasyonu değerleri ile yükseltide alınan kapiller oksijen satürasyonu değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edildi ($p < 0,05$).

Tablo 3. Sporcuların yükselti öncesi ve yükseltide nabız değerleri test sonucu

Değişkenler	Z	p
Yknbz – nbz1	-2,758	0,006*
Yknbz – nbz2	-3,193	0,001**
Yknbz – nbz3	-3,075	0,002**
Yknbz – nbz4	-2,987	0,003**
Yknbz – nbz5	-2,590	0,010*
Yknbz – nbz6	-2,503	0,012*
Yknbz – nbz7	-2,594	0,009*
Yknbz – nbz8	-2,982	0,003**
Yknbz – nbz9	-2,904	0,004**
Yknbz – nbz10	-2,824	0,005*
Yknbz – nbz11	-2,941	0,003**
Yknbz – nbz12	-2,985	0,003**
Yknbz – nbz13	-3,064	0,002**
Yknbz – nbz14	-2,848	0,004**
Yknbz – nbz15	-3,185	0,001**

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Tablo 3'e bakıldığında nabız değerlerinin sıra toplamı değerlerinin pozitif yönde farklılaştığını ve yükselti öncesi nabız değerleri ile yükseltide kaydedilen nabız değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Birçok branşta aerobik kapasite sportif performans ve başarının altın anahtarı sayılmaktadır. Bu doğrultuda küçük yaşlardan itibaren sporcuların kardiovasküler gelişimle birlikte aerobik şartlarda çalıştırılarak kapasitenin artırılması hedeflenmektedir. Bu yüzden seçilen doğru antrenman yöntemleri ve yapılan antrenman periyotlamaları önem kazanmaktadır. Sporcuların farklı koşullar altında antrenman yapması adaptasyon ve stresle mücadele yönlerini geliştirirken sporcular üzerinde değişimler meydana getirmektedir.

Yüksek irtifa antrenmanlarının incelendiği birçok araştırmada, yükseltinin sporcuların fizyolojileri üzerinde yarattığı etki, yüksekliğe göre değişmektedir. Bizim çalışmamızdaki yükselti kampının yüksekliği ile literatürde bazı sınıflandırmalarda düşük rakım ($>500-2000m$), bazılarında ise yüksek rakım ($1500-3500m$) olarak bildirilmektedir. Bu yüksekliklerde ölçülen oksijen saturasyonları ise $90-96\%$ arasında bildirilmiştir. Bu değerler doğrultusunda çalışmamızda ölçülen oksijen saturasyonunun $95-96\%$ değerleri arasında olması kampın sporcular üzerindeki hipoksik etki beklentisi ile uyumludur (Epthorp, 2014). Benzer başka bir çalışmada her $300 m$ yükseğe çıkıldığında maksimum oksijen tüketiminde $\%3$ oranında bir azalma meydana geldiği oksijen

saturasyonunda azalma, kalp atım sayısında artış meydana geldiği ancak 12.günden itibaren aklimizasyonla birlikte bu olumsuz etkilerin ortadan kalktığı rapor edilmiştir. Hipoksi ile karşılaşılan akut dönemde, gerek inspirasyon havasında gerekse alveollerdeki O₂ parsiyel basıncının düşmesi arter kanında hemoglobinin saturasyonunu düşürür. Akut dönemde görülen sempatik deşarjin artması ile kan akımı hızlanırken, solunum ve kalp atım hızı yükselir. Yükseltiye uyum ile birlikte kalp atım hızında bir düşüş gözlemlenir. Benzer şekilde iyi antrene yüzücüler üzerinde iki farklı yükseltideki (1200m ve 1850m) fizyolojik değişimleri her bir yükselti için 17’şer gün izlendikleri bir araştırmada kamp öncesi ve kamp sonrası istirahat nabız değerleri 1200m’de 66±7 atım/dk’dan 58±9 atım/dk’ya ve 1850m’de ise 67±7 atım/dk’dan 60±6 atım/dk’ya düştüğü belirtilmiştir (Schmitt vd., 2006). Başka bir çalışmada ise yoğun antrenman yapan 11 -12 yaş yüzücülerin kalp atım sayısında buldukları anlamlı azalmalar çalışma sonucumuz ile benzerlik göstermektedir (Vinet, 2005). Bu sonuçlara paralel olarak yapmış olduğumuz çalışmada günlük olarak alınan ölçümlerde yüzücülerin istirahat kalp atım sayısı kampın başı ile sonu arasında anlamlı bir düşüş sergilemiştir (Tablo 3). Bu bulgu bize sporcuların hipoksiye uyumlarının bir göstergesi olduğunu düşündürmektedir.

Bu tür değişimlere en kolay yanıt veren sistemler ise solunum ve dolaşım sistemleridir diyebiliriz. Yaptığımız çalışmada görüldüğü üzere 15 günlük ön test ve 15 günlük yükseltide adaptasyon süreci neticesinde kapiller oksijen saturasyonu artmasının bir neticesi olarak oksijen bakımından zengin kanın dolaşımda etkin olduğunu ve nabız değerinde gözlemlenen azalma ile kalp debisinde artışın söz konusu olduğu görülmüştür.

Çalışmamız milli takım düzeyinde sporcuların katılımı ile gerçekte olmuş olup birçoğunun farklı mesafe ve zaman aralıklarında yarışlarının bulunması sebebiyle ölçüm kriterlerinden bir kaçı test edilebilmiştir. Sadece dolaşım değil solunum ve kan laktat düzeylerine bakılması derin uyku ve mental süreçlerin daha detaylı araştırılmasını önermekteyiz. Kamp dönemlerinde yapılan yoğun antrenmanların ve yaratılan stres koşullarının hipoksik koşullarda daha da ağırlaştığı kabul edilebilir. Bu aşamada yapılacak herhangi bir yanlışlıkta sporcuların zarar görmesi muhtemel olduğundan yükselti kamplarında fizyolojik değişikliklerin günlük olarak takip edilmesini önermekteyiz.

KAYNAKLAR

- Billaut, F., Gore, C.J. ve Aughey, R.J. (2012). Enhancing team-sport athlete performance: is altitude training relevant? *Sports Med*, 42, 751-67.
- Candan, N. ve Dündar, U. (1988). *Atletizm Teorisi*. Manisa.
- Clark, S. A., Aughey, R. J., Gore, C. J., Hahn, A. G., Townsend, N. E., Kinsman, T. A.,... Hawley, J. A. (2004). Effects of Live High, Train Low Hypoxic Exposure on Lactate Metabolism in Trained Humans. *J Appl Physiol*, 96, 517-525.
- Epthorp, J. A. (2014). Altitude training and its effects on performance - Systematic Review. *Journal of Australian Strength and Conditioning*, 22, 78-88.
- Gough, C. E., Saunders, P. U., Fowlie, J., Savage, B., Pyne, D. B., Anson, J. M.,... Gore, C. J., (2012). Influence of altitude training modality on performance and total haemoglobin mass in elite swimmers. *Eur Journal of Appl Physiol*, 112, 3275-3285.
- Gregory, D., Schneiderman, J., Plyley, M. (2006). Normal Physiological Characteristic of Elite Swimmers, *Pediatric Exercise Science*, Canada. 30-52.
- Hanula, D. (2001). The Swim Coaching Bible. *Human Kinetics*. 21-133.
- Heinicke, K. B., Wolfarth, P. Winchenbach, B., Biermann, A., Schmid, G., Huber, B.,...Schmidt, W. (2001). Blood volume and hemoglobin mass in elite athletes of different disciplines. *Int. J. Sports Med*, 22, 504-512.
- Kayser, B. (1996). Lactate During Exercise at High Altitude. *Eur.J.Appl.Physiology*, 74, 195.
- Levine, B. D., Stray-Gundersen, J. (2005). Point: positive effects of intermittent hypoxia (live high:train low) on exercise performance are mediated primarily by augmented red cell volume. *J Appl Physio*, 99, 2053-2055.
- MacRae, B. A., Laing, R. M., Niven, B. E., Cotter, J.D. (2012). Pressure and coverage effects of sporting compression garments on cardiovascular function, thermoregulatory function, and exercise performance. *Eur J Appl Physiol*, 112, 1783-1795.
- Miyashita, M., Mutoh, Y., Yamamoto, M. (1988). Altitude Training for Improving Swimming Performance at Sea Level. *T.J.S.O.P.F. and Sport Medicine*, 31, 111-116.
- Pelayo, P., Dekerle, J., Delaporte, B., Gosse, N. ve Sidney, M. (2000). Critical speed and critical stroke rate could be useful physiological and technical criteria for coaches to monitor endurance performance in competitive swimmers. *In ISBS-Conference Proceedings Archive*.
- Schmitt, L., Hellard, P., Millet, G. P., Roels, B., Richalet, J. P., Fouillot, J. P. (2006). Heart rate variability and performance at two different altitudes in well-trained swimmers. *Int Journal of Sports Med*, 27, 226-231.
- Stagger, J., Tanner, D. (2004). Swimming: Handbook of Sports Medicine Science, FINA, *Blackwell publishing*, 20-28.
- Vinet, A., Beck, L., Nottin, S. ve Obert, P. (2005). Effect of intensive training on heart rate variability in prepubertal swimmers. *European journal of clinical investigation*, 35, 610-614.
- Wilber, K. (2007). The integral vision: A very short introduction to the revolutionary integral approach to life, God, the universe, and everything. *Shambhala Publications*.
- Willmore, J. H. (2008). Physiology of sport and exercise. Second Edition, *Human Kinetics*.

ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMA OLGUSU: KURAMSAL AÇIDAN BİR İNCELEME

Dr. Niyazi Okan ÇOBAN¹

¹ Kocaeli, Türkiye, İnsan Kaynakları Yönetimi, Yönetim ve Organizasyon,
cobanniyaziokan@gmail.com, ORCID 0000-0003-4835-6762

Özet

Bu çalışmada, örgütsel yabancılaşma olgusu kuramsal açıdan incelenmekte ve bu kavramın diğer örgütsel davranışlarla olan ilişkileri ele alınmaktadır. Örgütsel yabancılaşma, çalışanların örgütlerinde yabancılaşma hissi yaşamalarını ve yaptıkları işe ya da ürünlerine karşı ilgisizleşmelerini ve soğumalarını, pasif geri çekilmelerini, psikolojik olarak işlerinden kopmalarını, bir diğer ifadeyle kendilerini yabancı olarak veya kendinden kopmuş olarak hissetmelerini ifade etmektedir. Hegel'in, Marx'ın, Marcuse ve Fromm'un, Durkheim'in, Seeman'in yabancılaşma yaklaşımları, bu kavramın dinamiklerine ve yabancılaşmanın engellenmesinin önemine, engellenmemesi durumunda yol açacağı olumsuzluklara ilişkin açıklamalara temel oluşturmaktadır. Çalışmada örgütsel yabancılaşmanın, Seeman tarafından "güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk, izolasyon ve kendine yabancılaşma" olarak sınıflandırılan beş boyutu ortaya konmakta, örgütsel yabancılaşmanın örgütsel sessizlik, örgütsel adalet, örgütsel bağlılık, örgütsel sinizm ile ilişkisine yönelik bulgular tartışılmaktadır. Örgütsel yabancılaşma, çalışanların işten uzaklaşmalarına, kendilerini anlamsız, değersiz, güçsüz hissetmelerine, örgütsel bağlılıklarının ve motivasyonlarının düşmesine neden olmaktadır. Örgütsel adaletin yüksek, örgütsel sinizmin ve örgütsel sessizliğin düşük olduğu örgütlerde yabancılaşmanın azalacağı ve sonuç olarak çalışanların performans ve motivasyonlarının artacağı öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: Örgütsel yabancılaşma, örgütsel adalet, örgütsel bağlılık, örgütsel sinizm, örgütsel sessizlik.

THE PHENOMENA OF ORGANIZATIONAL ALIENATION: A THEORETICAL ANALYSIS

Abstract

In this study, the phenomenon of organizational alienation is examined from a theoretical perspective and the relationships of this concept with other organizational behaviors are discussed. Organizational alienation refers to the feeling of alienation experienced by employees in their organizations and their disinterest in their work or products, passive withdrawal, psychological detachment from their work, in other words, feeling themselves as strangers or detached from themselves. Hegel's, Marx's, Marcuse and Fromm's, Durkheim's, and Seeman's approaches to alienation underlie for explanations regarding the dynamics of this concept and the significance of preventing alienation and the negative effects it will ensue if not prevented. In the study, five dimensions of organizational alienation classified by Seeman as "powerlessness, meaninglessness, normlessness, isolation and self-estrangement" are presented and the findings regarding the relationship of organizational alienation with organizational silence, organizational justice, organizational commitment and organizational cynicism are noted. Organizational alienation causes employees to withdraw from work, feel meaningless, worthless, powerless, and their organizational commitment and motivation to decline. It is predicted that in organizations where organizational justice is high and organizational cynicism and organizational silence are low, alienation will decrease and as a result, employee performance and motivation will increase.

Keywords: Organizational alienation, organizational justice, organizational commitment, organizational cynicism, organizational silence.

1. GİRİŞ

Örgütsel yabancılaşma, günümüzde modern iş dünyasında göz ardı edilemeyecek kadar önemli ve karmaşık bir olgu haline gelmiştir. Bir örgütte yabancılaşma, çalışanların işlerine, ürettikleri ürüne, çalışma ortamına, çalışma arkadaşlarına ve hatta örgütlerine karşı ilgisizlik ve kopukluk hissetmelerine neden olabilmekte, bu durum da çalışan açısından hem bireysel düzeyde hem de örgütsel düzeyde ciddi sonuçlar doğurabilmektedir.

Örgütsel yabancılaşmanın sonuçları sadece çalışanlar üzerinde değil, aynı zamanda örgütün genel işleyişi ve performansı üzerinde de derin etkiler bırakmaktadır. Örgütüne yabancılaşmış çalışanlar, yenilikçi fikir ve düşünceler, yaratıcı çözümler üretme noktasında isteksiz olmaktadır. Örgütsel yabancılaşma, örgüt içindeki iletişim kanallarının tıkanmasına, yanlış anlaşılmalara artmasına yol açabileceğinden, örgüt kültürü de olumsuz şekilde etkilenmekte, çalışanlar arasındaki iş birliği de zedelenmektedir. Örgütsel yabancılaşmanın önüne geçilmesi ve çalışanların yabancılaşma duygularının azaltılması noktasında örgüt içinde adil, eşit ve destekleyici bir çalışma ortamı yaratılması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Bu çalışmada, örgütsel yabancılaşma kavramı kuramsal bir çerçevede ele alınmakta, bu kavramın diğer örgütsel davranışlarla olan ilişkileri bütüncül bir perspektiften incelenmektedir. İlk olarak örgütsel yabancılaşma kavramı ve örgütsel yabancılaşmanın boyutları açıklanmakta, sonrasında örgütsel yabancılaşma teorileri ve örgütsel yabancılaşmanın örgütsel adalet, örgütsel bağlılık, örgütsel sinizm, örgütsel sessizlik ile ilişkisine değinilmektedir.

2. ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMA KAVRAMI

Örgütsel yabancılaşma, çalışanlar için bir *doyumsuzluk* hali olarak kabul edilmekte, çalışanların özgün ürünler ortaya çıkartamaması olarak tanımlanmaktadır (Başaran, 1992; Eryılmaz ve Burgaz, 2011; Polat & Yavaş, 2012). Örgütsel yabancılaşma; çalışanların bir şekilde örgüt içinde *kırgınlık* hissetmeleri ile oluşan duygu yansımaları olarak görülmekte, örgütsel yabancılaşmanın çalışanların örgütteki konumu, gelişim olanakları noktasında yöneticileri tarafından tanınma, takdir edilme, kabul görme ve kariyer beklentilerine yönelik yaşadığı *eksikliğe*, doyumsuzluğa işaret edilmektedir (Bozkır ve Sandıkçı, 2022; Yıldız, 2019).

Shantz vd. (2015) örgütsel yabancılaşmaya çalışanların, örgütte beraberce bir ürün ortaya çıkartırken diğer çalışanlarla arasındaki ilişki eksikliğinden kaynaklanan bir durum olarak, Shehada ve Khafaje (2015) çalışanların örgüt içindeki amaç ve beklentilerinin örgütünkilerden farklılaştığı zamanlarda ve farklı koşullarda ortaya çıkan bir durum olarak, Sooko (2014) çalışanların örgütlerinin ve işlerinin bir parçası olmak yerine,

yabancılaşma sonucunda sadece örgütün bir nesnesi haline dönüşmesi ile ortaya çıkan durum olarak, Banai ve Raisel (2007) çalışanların amaç ve hedeflerinin azalması, tutum ve duygularının, ilişki ağlarının zayıflaması durumu olarak, Armstrong-Stassen (2006) ise çalışanların bir örgütte yaptığı işten, ortaya çıkardığı üründen, hatta örgütünden psikolojik olarak soğuması olarak yaklaşmaktadır (akt. İrdem, 2020).

3. ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMANIN BOYUTLARI

Alanyazında örgütsel yabancılaşmaya ilişkin olarak farklı boyutlar içeren değerlendirmeler bulunsa da bu çalışmada Seeman'ın (1959) örgütsel yabancılaşmayı “güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk (kuralsızlık), izolasyon (yalıtılmışlık) ve kendine yabancılaşma” olmak üzere beş boyutlu sınıflandırması açıklanmaktadır.

Örgütsel yabancılaşma boyutlarından *güçsüzlük*, bireyin olaylar üzerindeki kontrolünün zayıflığına işaret etmektedir (Seeman, 1983). Nelson ve O'Donohue (2006) güçsüzlüğü, bireyin gerçekleştirilmesi zorunlu eylemleri başaramaması durumunda ortaya çıkan psikolojik bir yetersizlik duygusu olarak tanımlamaktadır. Örgütsel açıdan güçsüzlük ise çalışanın örgütte işlerin nasıl yapıldığını kontrol edemediği hissi olarak belirtilmektedir (McKinlay ve Marceau, 2011). Çalışma ortamında güçsüzlük kavramı, çalışanların bir örgütte yerine getirdiği görevleri, işleri ve onların yapılma şekli üzerindeki öz kontrolünün eksikliği algısı olarak görülmektedir (İrdem, 2020; Shepard, 1971).

Shepard (1971) bir örgütte *anlamsızlığın*, örgütün amaçları ile çalışanların ve yönetimin rolleri arasında çatışma ortaya çıktığında meydana geldiğini ileri sürmektedir. Bir örgütteki iş bölümü kapsamında çalışanlar sadece kendi işlerini bilmesi, diğer çalışanların işleri ya da örgütteki diğer işler hakkında bilgi sahibi olmaması durumunda örgütle bütünleşme gerçekleşmemekte, böylece çalışan örgütteki görevinin örgütüne nasıl bir katkısı olduğunun farkına varamamakta ve işini anlamlandıramamasına sebep olmaktadır.

Örgütsel anlamda *normsuzluk (kuralsızlık)* “bir örgütte işçi ile işveren, işçiler arası veya toplumun çalışan kesimi ile toplumun bütünü arasında ortaya çıkan bir bölünmüşlük, kuralsızlık hali olarak” ifade edilmektedir (Esin, 1982). Kuralsızlık, çalışanların belirlenen hedeflerine ulaşabilmek amacıyla örgüt tarafından kabul görmeyen davranışları benimsemesi, bir diğer ifadeyle, kabul gören toplumsal standartların kaybolması sonucunda çalışanlarda çıkarıcı tutumların artması olarak görülmektedir (Eryılmaz ve Burgaz, 2011; Seeman 1959).

Örgütsel açıdan *izolasyon (yalıtılmışlık)*, bir örgütte çalışanların kendi istekleriyle çevreden kendilerini soyutlamaları, geri çekmeleri, ilişkide bulunmaktan kaçınmaları, ilişkiyi en aza indirmeleri ve herhangi bir

gruba karşı kendilerini ait hissetmemeleri olarak tanımlanmaktadır. Bu olgu örgütte, çalışanların bir grubun onları istemediğine inanmaları ya da içinde buldukları toplumu reddetmeleri sonucunda dışlanmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır (Weisskopf, 1996).

Örgütsel bağlamda *kendine yabancılaşma*, çalışanın örgüt içinde kendini ortaya koyamaması ve çalışanın yaptığı işin içsel anlamını anlayamamasından kaynaklanmaktadır. Örgütsel kendine yabancılaşmada ya da soğumada, çalışan içsel faktörlerden ziyade para, ücret, güvenlik gibi dışsal faktörlerle ilgilenmekte, yaptığı işlerden doyum almamaktadır. Çalışan kendine yabancılaştığında işinden zevk almamakta ve işini ilginç bulmamaktadır (Eryılmaz ve Burgaz, 2011; Mottaz, 1981; Seeman, 1959).

4. ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMA KURAMLARI

Hegel'in, Marx'ın, Marcuse ve Fromm'un, Durkheim'in, Seeman'in yabancılaşma yaklaşımları örgütsel yabancılaşma kavramının dinamiklerine ve yabancılaşmanın engellenmesinin önemine, engellenmemesi durumunda yol açacağı olumsuzluklara ilişkin açıklamalara temel oluşturmaktadır.

Yabancılaşma kavramını felsefi olarak ilk dile getiren olduğu için yabancılaşma kavramının babasının Hegel olduğu düşünülmektedir. Hegel yabancılaşmayı, bireyin kendisiyle bütünleşmek için toplumsal bütünden ayrılmasına bağlamakta, bu sürecinin engelleme içinse öncelikle bireyin yabancılaşma konusunda farkındalığının artması gerektiği öne sürülmektedir (Demirer ve Özbudun, 1998).

Marx, Hegel'in aksine bireyin yabancılaşmasını, onun bilincinin yabancılaşması olarak değerlendirmekte ve Hegel'i yabancılaşmayı nesnelleşme ile özdeşleştirilmesi nedeniyle eleştirmektedir. Marx, yabancılaşmaya "*yabancılaşmış emek*" üzerinden bakmaktadır. Çalışanın bir süre sonra kendi ürettiği ürününe yabancılaştığını, emeğin bir nesnesi haline geldiğini savunmaktadır. Ayrıca, Marx sadece yabancılaşmış emek üzerinde durmamakta, çalışanın aynı zamanda çevresinden ve hatta diğer bireylerden de yabancılaştığını öne sürmektedir (Erdost, 2017).

Marcuse, yoğunlaşan kitle iletişiminin yabancılaşmayı desteklediğini ileri sürmektedir. Fromm ise yabancılaşmanın sebeplerini "hızlı değişen üretim yapısı, toplumsal yapı ve teknolojik yapının birey üzerinde yansımaları" olarak görmekte, bireylerin yaratıcılığını geliştirmeyen üretim ve tüketim ilişkilerinin yabancılaşmaya neden olacağını vurgulamaktadır (Demirer ve Özbudun, 1998; Fromm, 1996).

Durkheim'in "anomi" kavramı onun yabancılaşma yaklaşımı için temel oluşturmakta, Durkheim anomiyi "kültürel normlar ile bireyleri bunlara uygun ve uyumlu davranışlarda bulunmaya zorlayan toplumsal yapı

arasındaki kopma hali” olarak tanımlamaktadır. Durkheim, toplumu dengede tutan faktörün işbölümü olduğuna inanmakta, bireylerin yetkisini kabul edeceği tek ahlaksal gücün toplum olduğunu savunmaktadır (Demirer ve Özbudun, 1998).

Seeman ise, yabancılaşmayı sosyal-psikolojik açıdan değerlendirmekte, yabancılaşma kavramını boyutlar halinde görmekte ve bireylere olan etkilerini aşamalarla ifade etmektedir (Esin, 1982). Seeman(1959) yabancılaşmayı “güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk (kuralsızlık), izolasyon (yalıtılmışlık) ve kendine yabancılaşma” olarak beş boyutta sınıflandırarak örgütsel yabancılaşmaya farklı bir bakış açısı getirmektedir.

5. ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMANIN DİĞER ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ BİÇİMLERİ İLE İLİŞKİLERİ

Günümüzde örgüt dinamiklerinin ve paradigmaların değişmesi ile örgütlerdeki adalet algıları ve/veya uygulamalarının etkileri çalışanların işlerinden, örgütlerinden soğumasına, yabancılaşmasına neden olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki işsizlik sorunları, maaş düzeyleri gibi ekonomik faktörler de devreye girdiğinde, çalışanlar rasyonel kararlar vermek zorunda kalmakta, örgütsel ya da yapısal sorunları görmezden gelerek sessiz kalmayı ve kabullenmeyi tercih etmekte, diğer taraftan işlerine ve örgütlerine yabancılaşmaya başlamaktadırlar. Bu noktada alanyazındaki araştırmaların desteklediği gibi, çalışanların *örgütsel adalet algılarının yabancılaşmalarını etkilediği* görülmekte, çalışanların örgütsel adalet algıları arttıkça örgütsel yabancılaşma düzeylerinin azaldığı öngörülmektedir (Amazue vd., 2016; Ceylan ve Sulu, 2011; Sookoo, 2014; Sulu vd., 2010)

Bozkır ve Sandıkçı (2022) çalışanların yabancılaşma yansımalarının sessizlik üzerinde daha etkili olabileceğini, *örgütsel yabancılaşma ile örgütsel sessizlik arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunduğunu*, çalışanların örgütsel bağlılıkları ve örgüte aidiyetleri arttıkça sessiz kalma eğilimi göstermeyeceklerini, örgütsel yabancılaşma ve örgütsel sessizlik arttıkça ise çalışanların örgütsel kararlara katılamayacaklarını, bunun yansıması olarak da örgüt içi bilgi paylaşımlarının da azalacağını ileri sürmektedir.

Rubin vd. (2009), örgütsel sinizmin, bir örgütte çalışanlar üzerindeki olumsuz etkilerinden ya da sonuçlarından bazılarının örgütsel bağlılığın azalması ve işe yabancılaşma olduğunu, *örgütsel sinizm ile birlikte çalışanlarda işe yabancılaşma duygusunun artacağını* ileri sürmektedir. Andersson (1996) da yabancılaşma ve işten ayrılmaların örgüt içindeki sinizm ile ilgili olduğunu bulmuştur. Abraham (2000) örgütsel sinizm düzeyi arttığında işe yabancılaşmanın da arttığını ileri sürmektedir.

5. SONUÇ

Çalışma kapsamında, örgütsel yabancılaşma kavramı tanımlanarak, örgütsel yabancılaşmanın “güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk (kuralsızlık), izolasyon (yalıtılmışlık) ve kendine yabancılaşma” olmak üzere üç boyutlu sınıflandırması açıklanmıştır. Örgütsel yabancılaşma boyutlarından güçsüzlüğün psikolojik bir yetersizlik duygusu olduğu ve çalışanların olaylar üzerindeki kontrol zayıflığına işaret ettiği, anlamsızlığın çalışanların sadece kendi işlerini bilmesi, diğer işlerden haberi olmaması sonucunda örgütüyle bütünleşememesine ve yaptığı işi anlamlandırılmamasına neden olduğu, normsuzluğun (kuralsızlığın) bir bölünmüşlük hali olduğu ve çalışanların hedeflerine ulaşabilmek için kabul görmeyen davranışları benimsemesi sonucu ortaya çıktığı, izolasyonun (yalıtılmışlığın) çalışanların kendilerini soyutlamaları, geri çekmeleri, ilişkiyi en aza indirmeleri ile meydana geldiği, kendine yabancılaşmanın ise çalışanın yaptığı işin içsel anlamını anlayamamasından kaynaklandığı görülmektedir.

Örgütsel davranışlar arasındaki ilişkiler incelendiğinde, çalışanların örgütsel adalet algılarının yabancılaşmalarını etkilediği, örgütsel adalet arttığında örgütsel yabancılaşmanın azaldığı; çalışanların örgütsel bağlılıkları arttıkça örgütsel sessizliğin azaldığı, örgütsel yabancılaşma ve örgütsel sessizlik arttığında çalışanların örgütsel kararlara katılamayacakları ve örgüt içi bilgi paylaşımlarının azalacağı; örgütsel sinizm ile birlikte çalışanlarda işe yabancılaşma duygusunun artacağı, örgütsel sinizm düzeyi arttığında işe yabancılaşmanın da arttığı bulunmuştur.

Örgütlerin değişen ve zorlaşan koşullarında rekabet edilebilmeleri örgütsel yabancılaşma, örgütsel sessizlik ve örgütsel sinizme ilişkin bir farkındalığı gerektirmekte, örgütsel adaleti gözeterek çalışanların örgütsel bağlılıklarının ve motivasyonlarının güçlendirilmesi kritik değer taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: bases and consequences. generic, social, and general. *Psychology Monographs*, 126(3), 269–292.
- Amazue, L. O., Nwatu, O. H., Ome, B. N., Uzuegbu, C. N. (2016). Relationship between perceived leadership style, organizational justice and work alienation among nigerian university employees, *IOSR Journal of Business and Management*, 18(4), 76- 85.
- Anderson, L.M. (1996). Employee cynicism: an examination using a contract violation framework. *Human Relations*, 11, 1395-1418.
- Armstrong-Stassen, M. (2006). Determinants of how managers cope with organizational downsizing, *Applied Psychology an International Review*, 55(1), 1-26.
- Banai, M., Reisel, W. D. (2007). The influence of supportive leadership and job characteristics on work alienation: a six-country investigation, *Journal of World Business*, 42, 463-476.
- Başaran, İ. E. (1998). *Yönetimde insan ilişkileri: yönetsel davranışlar*. Aydan Yayınevi, Ankara.
- Bozkır, A., Sandıkçı, M.B. (2022). Örgütsel yabancılaşma ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişki: gençlik hizmetleri ve spor il müdürlüğü üzerinde bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi (The Journal of Social Science)*, 9 56, 190-205.
- Ceylan, A., Sulu, S. (2011). Organizational injustice and work alienation, *Ekonomika A Management*, 2, 20-77.
- Demirer, T., Özbudun S., 1998, *Yabancılaşma*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Eryılmaz, A., Burgaz, B., (2011). Özel ve resmi lise öğretmenlerinin örgütsel yabancılaşma düzeyleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Cilt 36, Sayı 161.
- Esin, P., 1982, *İş bölümü Yabancılaşma ve Sosyal Politika*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 502.
- Fromm, E., 1996, *Sağlıklı Toplum*. Çeviren: Yurdanur Salman ve Zeynep Tanrıseven. İstanbul: Payel Yayınları.
- İrdem, Ş. (2020). Çalışanların örgütsel adalet algısının örgütsel yabancılaşma davranışı üzerine etkisi: Bir araştırma. *Doktora Tezi*, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Erdost, B. (2017). *Yabancılaşma Karl Marx*, (Der.) 6. Baskı, Sol Yay., Ankara.
- McKinlay, J. B., Marceau, L. (2011). New wine in an old bottle: does alienation provide an explanation of the origins of physician discontent?, *International Journal of Health Services*, 41(2), 301-335.
- Mottaz, C. J. (1987). An analysis of the relationship between work satisfaction and organizational commitment. *The Sociological Quarterly*. 28/4, 540-558.
- Nelson, L., O'Donohue, W. (2006). Alienation, psychology and human resource management, *Proceedings of the 2nd Australian Centre for Research in Employment and Work (ACREW) Conference*, Prato, Italy.

- Polat, M., Yavaş, T. (2012). Yabancılaşma, kurumsal değerler ve duygu yönetimi denklemi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 218-224.
- Rubin, R. S., Dierdorff, E. C., Bommer, W. H., Baldwin T. T. (2009). Do leaders reap what they sow? Leader and employee outcomes of leader organizational cynicism about change. *The Leadership Quarterly*, 20, 680.
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation, *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.
- Seeman, M. (1983). Alienation motifs in contemporary theorizing: the hidden continuity of the classic themes, *Social Psychology Quarterly*, 46(3), 171-184.
- Shantz, A., Alfes, K., Truss, C., Soane, E. (2015). Drivers and outcomes of work alienation: reviving a concept, *Journal of Management Inquiry*, 1-12.
- Shehada, M., Khafaje, N. (2015). The manifestation of organizational alienation of employees and its impact on work conditions, *International Journal of Business and Social Science*, 6(2), 82-86.
- Shepard, J. M. (1971). *Automation and alienation: a study of office and factory workers*, The MIT Press, Cambridge.
- Sooko, N. (2014). Perceptions of injustice and alienation dynamics within the workplace, *Journal of the Department of Behavioural Sciences*, 3(1), 81-99.
- Sulu, S., Ceylan, A., Kaynak, R. (2010). Work alienation as a mediator of the relationship between organizational injustice and organizational commitment: implications for healthcare professionals, *International Journal of Business and Management*, 5(8), 27-38.
- Weisskopf, W. (1996). *Yabancılaşma ve iktisat*. (Yayına Haz. Oya Köymen). İstanbul: Anahtar Kitapları.
- Yıldız, K., Akgün, N., Yıldız, S. (2013). İşe yabancılaşma ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6/6, 1253-1284.
- Yıldız, T. (2019). *Örgütsel yabancılaşma*. E. Kaygın, G. Kosa (Ed.), *Olumsuz Boyutlarıyla Örgütsel Davranış*, Eğitim Yayınevi.

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK: KURAMSAL ÇERÇEVEDE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Niyazi Okan ÇOBAN¹

¹ Kocaeli, Türkiye, İnsan Kaynakları Yönetimi, Yönetim ve Organizasyon,
cobanniyaziokan@gmail.com, ORCID 0000-0003-4835-6762

Özet

Bu çalışmada, örgütsel sessizlik kavramı kuramsal bir çerçevede ele alınmakta ve bu kavramın örgütlerdeki etkileri ve diğer örgütsel davranışlarla olan ilişkileri daha geniş bir perspektiften incelenmektedir. Örgütsel sessizlik, çalışanların örgütlerinde fikirlerini, görüş ve düşüncelerini, önerilerini veya endişelerini bilinçli olarak ifade etmekten kaçındıkları, sessiz kalmayı tercih ettikleri bir durumu ifade etmektedir. Sessizlik Sarmalı Teorisi, Mum Etkisi Teorisi, Kendini Uyarılma Teorisi, Bilişsel Çelişki Teorisi, Planlı Davranış Teorisi gibi örgütsel sessizlik teorileri, bu kavramın nasıl ortaya çıktığını, ne tür faktörlerden etkilendiğini, çalışanların sessiz kalma kararını almalarındaki dinamikleri açıklamaktadır. Araştırmada örgütsel sessizliğin, Van Dyne ve arkadaşları tarafından “kabullenici sessizlik, savunmacı sessizlik ve örgüt yararına sessizlik” olarak sınıflandırılan üç boyutuna yer verilmekte, örgütsel sessizliğin; örgütsel adalet, örgütsel bağlılık, örgütsel sinizm ile ilişkisi ortaya konmaktadır. Çalışanların örgütte geri bildirimde bulunmaktan kaçınmaları, sessiz kalmaları sonucunda çalışma ortamında yaşanan sorunlar ve endişeler çözümsüz kalmakta, bu durum çalışanların motivasyonu ve performansı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Diğer taraftan, örgütsel adaletin ve örgütsel bağlılığın yüksek, örgütsel sinizmin düşük olduğu örgütlerde ise çalışanların sessizlik eğilimlerinin azaldığı ve motivasyonlarının arttığı, örgütsel sinizmin örgütsel sessizliğin bir sonucu olduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Örgütsel sessizlik, örgütsel sessizlik teorileri, örgütsel adalet, örgütsel bağlılık, örgütsel sinizm.

ORGANIZATIONAL SILENCE: AN EVALUATION IN A THEORETICAL FRAMEWORK

Abstract

In this study, the concept of organizational silence is discussed within a theoretical framework and the effects of this concept in organizations and its relationships with other organizational behaviors are examined from a broader perspective. Organizational silence refers to a situation in which employees consciously avoid expressing their ideas, opinions, thoughts, suggestions or concerns in their organizations and prefer to remain silent. Organizational silence theories such as Spiral of Silence Theory, Candle Effect Theory, Self-Adjustment Theory, Cognitive Dissonance Theory, and Theory of Planned Behavior explain how this concept emerged, what kind of factors it is affected by, and the dynamics in employees' decision to remain silent. The study includes three dimensions of organizational silence classified by Van Dyne and his colleagues as "acquiescent silence, defensive silence and prosocial silence" and reveals the relationship of organizational silence with organizational justice, organizational commitment and organizational cynicism. As a result of employees avoiding providing feedback to the organization and remaining silent, problems and concerns experienced in the work environment remain unresolved, which has negative effects on employees' motivation and performance. However, in organizations where organizational justice and organizational commitment are high and organizational cynicism is low, it is noted that employees' tendency to remain silent declines and their motivation rises, and organizational cynicism is the result of organizational silence.

Keywords: Organizational silence, organizational silence theories, organizational justice, organizational commitment, organizational cynicism.

1. GİRİŞ

Örgütsel sessizlik, modern örgütlerde ve yönetim alanında önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmakta ve gün geçtikçe daha fazla ilgi gören bir kavram haline gelmektedir. Bu durum, çalışanların örgütsel sorunları ve aksaklıkları dile getirmekten kaçındıkları ve çalışma ortamlarında sessiz kalmayı tercih ettikleri anlamına gelmektedir. Bu nedenle örgütsel sessizliğin, örgütlerin sağlıklı işleyişini tehdit eden kritik bir problem olduğu kabul edilmektedir.

Günümüzde rekabetçi ve dinamik iş ortamında, bir örgütteki çalışanların fikir ve düşüncelerini, önerilerini ve endişelerini açıkça ifade etmeleri, o örgütün yaratıcılık ve gelişme kapasitesini ve genel performansını artıran önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Ancak, örgüt içindeki yönetsel ya da bireysel birtakım nedenlerle çalışanlar bilinçli olarak sessizliği tercih edebilmektedir. Bu durumda oluşan örgütsel sessizlik, sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda örgütsel düzeyde de ciddi sonuçlar doğurmaya başlayacak, örgüt içindeki çalışanların korku, güvensizlik, umursamazlık içinde olmaları sonucu iletişim kanallarının kapanmasına ve örgüt içi yanlış anlaşılmalara artmasına yol açılabilecektir. Bunun sonunda, örgüt kültürü de olumsuz etkilenerek çalışanlar arasında güven eksikliği ortamı meydana gelecek ve örgüt içindeki iş birliği eksikliğine de neden olabilecektir.

Bu çalışmada, örgütsel sessizlik kavramının kuramsal bir çerçevede ele alınması ve bu kavramın örgütlerdeki etkilerinin ve diğer örgütsel davranışlarla olan ilişkilerinin daha geniş bir perspektiften incelenmesi amaçlanmaktadır. İlk olarak örgütsel sessizlik kavramı ve örgütsel sessizliğin boyutlarına yer verilmekte, sonrasında örgütsel sessizlik teorileri ve örgütsel sessizliğin; örgütsel adalet, örgütsel bağlılık, örgütsel sinizm ile ilişkisi ortaya konmakta, örgütlerin ve çalışanların performans ve motivasyonlarının nasıl etkilendiği ele alınmaktadır.

2. ÖRGÜTSEL SESSİZLİK KAVRAMI

Sessizlik kavramı yönetim alanyazına ilk olarak Hirschman (1970) tarafından kazandırılmış ve Hirschman (1970) sessizliği; “*pasif ancak bağlılık ile aynı anlamı ifade eden olumlu bir olgu*” olarak tanımlamıştır. O dönemlerde sessizlik, ses çıkartma eksikliği olarak görülmekte, bağlılık veya onay anlamlarına gelmektedir.

Sonraki dönemlerde, Morrison ve Milliken (2000), örgütsel sessizliği daha çok bireysel açıdan değerlendirmekte ve “çalışanların örgüt içinde fikirlerini, endişelerini veya eleştirilerini ifade etmekten

kaçınmaları” olarak tanımlamaktadır. Pinder ve Harlos (2001) ise, örgütsel sessizliğin tanımını genişleterek “örgütsel sessizliğin sadece bireysel bir tercih değil, örgütsel yapı ve kültürün bir sonucu” olduğunu vurgulamakta, örgütsel sessizliği “çalışanların örgüt içinde adaletsizlik, haksızlık veya etik dışı davranışlar karşısında sessiz kalmaları” olarak nitelendirmektedir. Gerek Morrison ve Milliken (2000) gerekse Pinder ve Harlos (2001) *ses çıkartma eksikliği* anlamına gelen örgütsel sessizlik kavramına yeni bir anlam kazandırarak “örgütsel sessizliği bilginin kasten saklanması, esirgenmesi” olarak görmüşlerdir (akt. Çakıcı, 2007).

3. ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİN BOYUTLARI

Alanyazında örgütsel sessizliğe ilişkin farklı boyutlar mevcut olsa da Van Dyne vd. (2003) örgütsel sessizliği “kabullenici sessizlik, savunmacı sessizlik ve prososyal sessizlik (örgüt yararına sessizlik)” olarak üç boyutta sınıflandırmakta, örgütlerde çalışanların bilinçli olarak fikirlerini ve bilgilerini sakladığını öne sürmektedir.

Ölçer ve Çoşkun (2022) *kabullenici sessizliği*, bir örgütte çalışanın kendi fikir ve düşüncelerinin dikkate alınmayacağına inanması ile “öfke, korku ve sinizm” gibi güçlü olumsuz duygular nedeniyle örgüt içindeki çalışanlardan fikir, bilgi ve düşüncelerini esirgenmesi ya da saklanması olarak ifade etmektedir. Kabullenici sessizlikte çalışanlar, örgütteki mevcut durumun ve örgütsel şartları olduğu gibi kabullenmekte, yapılan haksızlıkları kabul ederek, alternatifleri görmezden gelmekte ve değişim konusunda da isteksiz olmaktadır (Pinder ve Harlos, 2001; Yalçınsoy, 2017). Kabullenici sessizlik, örgütteki bir çalışanın tatminsizliği nedeniyle iletişim kurmanın bir anlam ifade etmeyeceğini düşünmeye ve vazgeçerek kabullenmeye başlaması ile meydana gelen bir sessizlik hali olarak görülmektedir (Brinsfield, 2009). Bu durumda da “böyle gelmiş böyle gider” inancı çalışanları sessizliğe sürüklemektedir (Karacaoğlu ve Küçükköylü, 2015).

Van Dyne vd.’ne (2003) göre *savunma sessizliği*, korkuya dayalı bir kendini koruma biçimi ve “çalışanın kendini dış tehditlerden koruyabilmesi için kasıtlı ve proaktif bir davranış” olarak karşımıza çıkmakta, çalışanların düşünce, fikir ve bilgisini saklaması olarak tanımlanmaktadır. Görüldüğü üzere savunma sessizliği olgusu kabullenici sessizliğin tam aksine daha proaktif bir davranış biçimini içermektedir. Savunmacı sessizlikte, çalışanların kasıtlı olarak ihmalini ifade eden bir sessizlik biçiminden söz edilmektedir (Pinder ve Harlos, 2001). Ayrıca çalışanlar örgüt içerisinde, diğer çalışanlarca “sorun çıkartan ya da şikayetçi” olarak isimlendirilebileceği ve neticesinde diğerleri tarafından sosyal olarak izole edilebileceği korkusu nedeniyle sessizliğini korumaktadır (Milliken ve Morrison, 2003).

Van Dyne vd. (2003) *prososyal sessizliği (örgüt yararına sessizliği)*, örgütün ve diğer çalışanların yararını göz önünde bulundurarak çalışanın fikir, görüş ve düşüncelerini esirgenmesi şeklinde ifade etmektedir. Prososyal sessizlik örgüt içindeki diğer çalışanlar için başvurulmuş proaktif ve bilinçli bir durumdur. Ancak prososyal sessizliği savunmacı sessizlikten ayıran, çalışanın sessiz kalma davranışının kaynağının korkudan değil diğerleri için endişe duyulmasından kaynaklanmasıdır. Prososyal sessizlikte, çalışanlar örgüt içerisinde birlik ve beraberliğin sağlanması için karşılaşabilecekleri olumsuz geri bildirimlerden ziyade çalışma arkadaşlarının herhangi bir sorunla yüzleşmemesi amacıyla sessiz kalmayı tercih etmektedir (Yalçınsoy, 2017).

4. ÖRGÜTSEL SESSİZLİK KURAMLARI

Sessizlik Sarmalı Teorisi, Mum Etkisi Teorisi, Kendini Uyarılma Teorisi, Bilişsel Çelişki Teorisi, Planlı Davranış Teorisi gibi örgütsel sessizlik kuramları, örgütsel sessizlik kavramının nasıl ortaya çıktığını, ne tür faktörlerden etkilendiğini, çalışanların sessiz kalma kararını almalarındaki dinamikleri açıklamaktadır.

Noelle-Neumann'ın (1974) *Sessizlik Sarmalı Teorisine* göre, örgüt içerisinde kabul gören ve doğru zamanda ortaya atılan fikir ve düşünceler, doğru zamanda açıklanmayan ve aktarılmayan fikir ve düşüncelerin geri çekilmesini sağlamaktadır. Bireyler toplumsal desteğin zayıf olduğu durumlarda sessiz kalmayı, aksine toplumsal desteğin güçlü olduğu durumlarda daha emin ve korkmadan fikir ve düşüncelerini açıklamayı tercih etme eğilimindedirler (akt. Pinder ve Harlos, 2001). Bowen ve Blackmon (2003) bireylerin kendilerini azınlıkta hissettikleri durumlarda, görüşlerini açıkça korkmadan söylemek yerine sessiz kalmayı tercih ettiğini ileri sürmektedir.

Bireyler kötü haberleri iletme konusunda daha isteksiz olma eğiliminde olacağından, bu haberin aktarılması esnasında olumsuz bir tepki ile karşılaşmaktan kaçınmaktadır. *MUM etkisi teorisi*, bireyin istemediği haberler karşısında sessizliği tercih etmesi olarak ifade edilmektedir (Rosen ve Tesser, 1970). Van Dyne vd. (2003) savunmacı sessizlik için MUM etkisini öne sürmekte, MUM etkisinin çalışanın istenilmeyen mesajlar konusunda sessizliğini koruması olarak açıklamaktadır.

Snyder'in (1974) *Kendini Uyarılma Teorisine* göre, kendini uyarılma, bireyin kendisini dış faktörlere göre uyarılması, davranışlarını etkileşim içerisinde olduğu ortama göre ayarlanması, sosyal açıdan olumlu algılanan davranışlara göre şekil alma becerisi olarak ileri sürülmektedir. Örgütlerin de sosyal bir ortam olduğu düşünüldüğüne, örgüt içerisindeki çalışanların birbirleri ile sosyal alışveriş içerisinde olduğu aşıkardır. Böyle bir durumda, çalışanlar amirlerine iyi gözükme veya itibar kazanmak için kendini uyarılma düzeylerine göre

yöneticilerinin duymasını istemediği konular hakkında sessiz kalma davranışını göstermektedirler (akt. Barlı, 2008).

Ajzen'in (1991) Planlı Davranış Teorisi ile Noelle Neumann'ın (1974) Sessizlik Sarmalı Teorisinin de temelini oluşturan Festinger'in (1957) *Bilişsel Çelişki Teorisi*, örgüt içerisinde çalışanların ve örgütün hedefleri arasında benzerlik yoksa, aksine bir uyumsuzluk ya da çelişki mevcutsa çalışanlar sessiz kalmayı seçebilmektedir (akt. Bayram, 2010).

Ajzen'in (1991) *Planlı Davranış Teorisi*, örgütteki bir çalışanın davranışının sonucunun olumlu olacağına inanması durumunda, aynı zamanda toplumsal etki ve davranışlar üzerinde kontrol algısı da fazla ise çalışanın o davranışı yapma eğilimi de güçlü olmaktadır. Bir diğer ifadeyle, bireyler davranışlarının neticelerini önceden düşünmekte ve davranışlarının sonuçlarına göre karar alma tutumu sergilemektedir.

5. ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİN DİĞER ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ BİÇİMLERİ İLE İLİŞKİLERİ

Örgütsel adaletin başarıldığı örgütlerde, çalışanlar örgütlerine karşı bağlılık hissetmekte, daha mutlu ve performanslı çalışmaktadır. Aksine, örgütsel adaletin sağlanmadığı örgütlerde ise çalışanların performans ve motivasyonları azalmakta, hatta işten ayrılmayı dahi düşünebilmektedirler. Bu bağlamda, alanyazında yapılan araştırmalar da *örgütsel bağlılığın örgütsel sessizliği pozitif yönde etkilediğini* desteklemektedir. Bir diğer ifadeyle, çalışanların örgütsel bağlılığı arttıkça örgütsel sessizlik (çalışan sessizliği) de artmaktadır (Hesam ve Raesi, 2016; Korkmaz, 2018; Seymen ve Korkmaz, 2017).

Örgütsel adalet algısı, çalışanların örgütteki tutum ve davranışlarını, bir başka ifadeyle, sessizliklerini, sessiz kalma eğilimlerini etkilemektedir. Çalışanlar örgüt içerisinde yöneticilerinin adaletli davranmadıklarına inandıkları zaman, düşüncelerinin, fikir ve görüşlerinin dikkate alınmayacağını düşünerek sessiz kalmayı tercih edebilmektedir. Çalışanların *örgütte adaletsiz uygulamalara yönelik algıları arttıkça sessiz kalma davranışı gösterme eğilimleri* de artmaktadır. Örgütsel adalet algısı olumlu olan çalışanlar ise, örgüt içerisinde dağıtımsal, prosedürel ve etkileşimsel adalet konusunda herkese eşit ve adil davranıldığını düşündüklerinde sessizlik davranışı sergilemeyecektir (Duan vd., 2010; Harlos, 1999; Karacaoğlu ve Cingöz, 2009; Pinder ve Harlos, 2001; Tangirala ve Ramanujam, 2008; Wang ve Jiang, 2015; Whiteside ve Barclay, 2013; Zahed, 2015). Diğer taraftan, çoğunlukla örgütsel adaletin örgütsel sessizliği negatif yönde etkilediği ve örgütte çalışanların adalet algısının artmasının çalışanların sessizliğini azaltacağı doğrultusunda sonuçlar öne sürülmesine rağmen, alanyazında örgütsel adaletin örgütsel sessizliği prososyal sessizlik (örgüt yararına

sessizlik) noktasında pozitif ve anlamlı yönde etkilediğini destekleyen araştırmalar da yer almaktadır (Mirmohhamdi ve Marefat, 2014).

Çalışanlarda örgütlerinin dürüstlükten yoksun olduğuna, örgüt içi adalet, içtenlik, doğruluk gibi faktörlerin eksikliğine dair bir inanç oluşması anlamına gelen *sinizmin* algısının ortaya çıkmasında örgüt içi sessizlik etkili olmaktadır. Örgütsel sinizm olgusu, örgüt içinde örgütsel sessizlik ikliminin mevcut olduğu ortamlarda çalışanların kendilerini ifade etme şekli olarak açıklanmaktadır. Tamuz (2001), bir örgütte çalışanların gösterdiği sessiz kalma davranışlarının sinizme neden olduğunu, Andersson (1996) sesli iletişimin sınırlı ve zayıf olması durumunda örgütsel sinizme yol açtığını öne sürmektedir (Altınöz vd., 2018; Huang vd., 2005; Kalay, 2014). Bir diğer deyişle, “*örgütsel sinizm, örgütsel sessizliğin bir sonucu*” olarak gün yüzüne çıkmaktadır.

6. SONUÇ

Çalışma kapsamında, örgütsel sessizlik kavramı açıklanarak, örgütsel sessizliğin “kabullenici sessizlik, savunmacı sessizlik ve prososyal sessizlik (örgüt yararına sessizlik)” olmak üzere üç boyutuna değinilmiş, örgütsel sessizliğin örgüt içerisinde kabullenici sessizlik ve savunmacı sessizlik gibi olumsuz etkileri olabileceği gibi, prososyal sessizlik gibi örgüt yararına olumlu etkilerinin de olabileceği vurgulanmıştır.

Çalışmada, Sessizlik Sarmalı Teorisi, Mum Etkisi Teorisi, Kendini Uyarlama Teorisi, Bilişsel elişki Teorisi, Planlı Davranış Teorisi gibi örgütsel sessizlik kuramlarından bir kısmı açıklanarak bireylerin toplumsal desteğin zayıf olduğu durumlarda sessiz kalmayı, aksine toplumsal desteğin güçlü olduğu durumlarda daha emin ve korkmadan fikir ve düşüncelerini açıklamayı tercih etme eğiliminde olduğu, MUM etkisinde olduğu gibi bireyin istemediği haberler karşısında sessizliği tercih ettiği, çalışanların yöneticilerine iyi gözükme veya itibar kazanmak için kendini uyarlama düzeylerine göre yöneticilerinin duymasını istemediği konular hakkında sessiz kalma davranışını gösterdiği, örgüt içerisinde çalışanların ve örgütün hedefleri arasında bir uyumsuzluk ya da çelişki mevcut olduğunda çalışanların sessiz kalmayı seçebildiği hususlarına açıklık getirilmekte ve çalışanların sessizliğinin arkasındaki etkenler tartışılmaktadır.

Alanyazındaki alışmalar çalışanların örgütte geri bildirimde bulunmaktan kaçınmaları, sessiz kalmaları sonucunda çalışma ortamında yaşanan sorunların ve endişelerin çözümsüz kaldığını, bu durumun çalışanların motivasyonu ve performansı üzerinde olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir. Diğer taraftan, örgütsel

adaletin ve örgütsel bağlılığın yüksek, örgütsel sinizmin düşük olduğu örgütlerde ise çalışanların sessizlik eğilimlerinin azaldığı ve motivasyonlarının arttığı görülmektedir.

Örgütler için sürdürülebilir rekabet avantajını elde etmek için örgütsel sessizliği ve örgütsel sinizmi ortadan kaldırılması zorunlu hale gelmektedir, bu noktada örgüt içinde motivasyon ve örgütsel bağlılığın artırılması, geri bildirim, çalışanların kararlara aktif katılımı, örgütsel adalet, liderlik, inovasyon, güven ortamı, iletişim kanalları, işbirliği gibi yönetsel dokunuşların ele alınması günümüzde artık kritik değere sahiptir.

KAYNAKLAR

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50/2, 179-211.
- Altınöz, M., Çakıroğlu, D., Çöp, S., Kahraman, E. (2017). Örgütsel sessizliğin örgütsel sinizm üzerine etkisi: bir alan araştırması. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 7(2), 73-79.
- Andersson, L. M. (1996). Employee cynicism: An examination using a contract violation framework. *Human Relations*, 49(11), 1395-418.
- Barlı Ö. (2008). *Davranış bilimleri ve örgütsel davranış*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Bowen, F. ve Blackmon, K. (2003). Spirals of silence: The dynamic effects of diversity on organizational voice. *Journal of Management Studies*, 40/6, 1393- 1417.
- Brinsfield, C.T. (2009). Employee silence: Investigation of dimensionality, development of measures and examination of related factors. *Doktora Tezi*, The Ohio State University, Ohio.
- Çakıcı, A. (2007). Örgütlerde sessizlik: Sessizliğin teorik temelleri ve dinamikleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/1, 145-162.
- Duan, J., Lam, W., Chen, Z. ve Zhong, J. (2010). Leadership justice, negative organizational behaviours, and the mediating effect of affective commitment. *Social Behavior and Personality an International Journal*, 38/9, 1287-1296.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Standford: Stanford University Press.
- Harlos, K.P. (1999). Cultures of injustice: Organizational correlates of unjust employment relationships. *Third Australian Industrial and Organizational Psychology Conference*, (111-119).
- Hesam, S., Raeesi, D. (2016). The relationship between social capital, organizational commitment and organizational silence in selected training hospitals in Shiraz city. *International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology*, 3(11), 2933-2939.
- Hirschman, A.O. (1970). *Exit, voice and loyalty*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- Huang, X., Evert Vliert, V., Vegt, G. V. (2005). Breaking the silence culture: Stimulation of participation and employee opinion withholding cross-nationally. *Management and Organization Review*,1(3), 459–482.
- Kalay, F., Oğrak, A., Nişancı, Z. N. (2014). Mobbing, örgütsel sessizlik ve örgütsel sinizm ilişkisi: Örnek bir uygulama. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 127-143.
- Karacaoğlu, K. ve Cingöz, A. (2009). İşgören sessizliğinin kaynağı olarak liderlik davranışı ve örgütsel adalet algısı. *17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, 21-23.
- Karacaoğlu, K., Küçükköylü, C. (2015). İşgören sessizliğinin örgütsel sinizme etkisi: Kamu çalışanları üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 15/3, 401-408.
- Korkmaz, E. (2018). The relationship between organizational silence and allen-meyer organizational commitment model: a research in the health sector in Turkey. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 200-213.
- Milliken, F.J., Morrison, E.W. (2003). Shades of silence: Emerging themes and future directions for research on silence in organizations. *Journal of Management Studies*, 40/6, 1563-1568.
- Mirmohamdi, S.M. ve Merefat, A. (2014). The effect of perceived justice and organizational silence on organizational commitment. *International Review of Management and Business Research*, 3/3, 1773-1789.
- Morrison, E. W., Milliken, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. *Academy of Management Review*, 25(4), 706-725.
- Noelle-Neumann, E. (1974). The spiral of silence: A theory of public opinion. *Journal of Communication*, 24, 43-51.
- Ölçer, F., Çoşkun, Ö.F. (2022). The mediating role of organizational silence in the relationship between organizational justice and organizational creativity, *Society and Business Review*: 1-24.
- Pinder, C. C., Harlos, K. P. (2001). Employee silence: Quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-369.
- Rosen, S., Tesser, A. (1970). On reluctance to communicate undesirable information: The MUM effect. *Sociometry*, 253-263.
- Seymen, O., Korkmaz, E. (2017). Örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizlik ilişkisinde güç mesafesinin düzenleyici etkisi. *Social Sciences Studies Journal*, 3 (8), 509-529.
- Snyder, M. (1974). Self-monitoring of expressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30/4, 526-537.
- Tangirala, S. ve Ramanujam, R. (2008). Employee silence on critical work issues: The cross level effects of procedural justice climate. *Personnel Psychology*, 61/1, 37-68.

- Tamuz, M. (2001). Learning disabilities for regulators: The perils of organizational learning in the air transportation industry. *Administration and Society*, 3(3), 276–302.
- Van Dyne, L., Ang, S. ve Botero, I.C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, 40/6, 1359-1392.
- Wang, R. ve Jiang, J. (2015). How abusive supervisors influence employees' voice and silence: The effects of interactional justice and organizational attribution. *The Journal of Social Psychology*, 155, 204–220.
- Whiteside, D.B. ve Barclay, L. (2013). Echoes of silence: Employee silence as a mediator between overall justice and employee outcomes. *Journal Business Ethics*, 116, 251-266.
- Yalçınsoy, A. (2017). Örgütsel sessizlik ve sonuçları, *The Journal of Social Science*, 1(1): 1-19.
- Zahed, R.K. (2015). The mediating effect of social undermining on the relationship between organizational justice and organizational silence. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 4/4, 752-760.

Z KUŞAĞININ KARIYERE YÖNELİK ALGILARI ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Öğr. Gör. Dr. Özlem ANUK¹

¹İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı,
ozlem.anuk@kavram.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2724-5422

Özet

Küresel bir kuşak olarak kabul edilen ve diğer kuşakların ortak deneyimledikleri olaylardan farklı olarak insan hayatında önemli ve büyük dönüşüm sürecinin içinde olan bununla birlikte geleceğin çalışma hayatı profesyoneli olarak nitelendirilen Z kuşağının hem yetenekleri hem de organizasyonel dönüşüm süreci içindeki yeri merak edilen bir alanı ifade etmektedir. Z kuşağının diğer kuşaklardan farklı olarak teknoloji ile doğrudan temas eden ve dijital dönüşüm araçlarına kendiliğinden adapte olan özelliğinin dönüşen organizasyonel sistem, yapı, süreç, anlayış içinde önemli bir yetkinlik alanı oluşturacağı düşüncesinin mevcut olduğu söylenebilir. Kuşağın kendine özgü hızlı, bilgiyi çabuk tüketen ve yenisini arayış içinde olan, sunulan koşulların uygun olup olmamasının motivasyon ve performansları üzerinde doğrudan etki yaratabileceğine ilişkin düşünceler Z kuşağının kariyere yönelik algılarının nasıl olacağına ilişkin de sorgulamaları beraberinde getirmektedir. Bu noktada, çalışma hayatının süregelen anlayışı ile yönetim anlayışına karşın Z kuşağının yeni organizasyonel yönetim anlayışlarına daha fazla uyum sağlayabilme eğilimleri göz önüne alındığında kuşağın kendine özgü bir kariyer algısı oluşturup oluşturmayacağına da merak konusu olarak yer aldığı ifade edilebilir. Çalışma hayatında beklenen yetkinlikler ile Z kuşağının özelliklerini kuşağın kariyere yönelik algılarına ilişkin literatürde yer alan araştırmalar ışığında değerlendirmek çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Z kuşağı, Kariyer Algısı, İnsan Kaynakları

A LITERATURE SURVEY ON THE CAREER PERCEPTIONS OF GENERATION Z

Abstract

Both the abilities and the place of generation Z, which is considered a global generation and is in the process of significant and major transformation in human life, unlike the events that other generations experience in common, but is qualified as the working life professional of the future, refers to an area of interest in the organizational transformation process. It can be said that there is an idea that the characteristic of generation Z, which, unlike other generations, comes into direct contact with technology and adapts itself to digital transformation tools, will create an important competence area in the transforming organizational system, structure, process, understanding. Thoughts that the generation is fast, consumes information quickly and is in search of a new one, whether the conditions offered may have a direct impact on their motivation and performance, bring with them questions about how generation Z's career perceptions will be. At this point, considering the tendency of Generation Z to adapt more to new organizational management approaches as opposed to the ongoing understanding of work life and management approach, it can be stated that it is a matter of curiosity whether the generation will create its own career perception. The aim of the study is to evaluate the expected competencies in work life and the characteristics of Generation Z in the light of the research in the literature on the perceptions of the generation towards career.

Keywords: Generation Z, Career Perception, Human Resources

1. GİRİŞ

Kuşak tanımlama yapılırken hem bireylerin doğduğu yıllar hem de toplumu şekillendiren benzer olayları deneyimlemesi noktasında sınıflandırmalar yapılmaktadır (Kırılmaz vd., 2022). Bu noktada dijitalleşme ve teknoloji özellikle Z kuşağını ifade ederken ön plana çıkan sosyal, ekonomik, toplumsal değişime neden olan önemli durum veya koşul olarak ele alınabilir. Hayatımızın büyük bir alanında yer bulan dijital teknoloji bilgilerin elektronik bir ortamda ekran üzerinden sunulduğu, saklandığı ve paylaşıldığı uygulamalar olarak tanımlanmaktadır (Cabi, 2016). Bilgisayar, internet, cep telefonları, kamera, video gibi araç ve uygulamalar dijital teknoloji kapsamında yer almış ve günümüzde vazgeçilmez, yararlı, kolaylaştırıcı özellikleriyle sürekli kullanım alanımıza dahil olmuştur. İnternet çocukları, dijital nesil, dijital yerliler, medya nesilleri olarak da isimlendirilen Z kuşağının (Alp vd., 2019) dijital dönüşüm ve internet teknolojisi ile güçlü bağı bu kuşağı diğerlerinden ayıran özelliği haline getirdiği söylenebilir. Kuşağın aynı zamanda sürekli etkileşim içinde ve bağımsız olma isteği, teknoloji alanında kendini yetkin görmesi, mesleki hayatları göz önüne alındığında yumuşak becerilere eğilimleri ile kariyerlerinde ilerleme fırsatına duydukları ihtiyaç ve iş değiştirme yatkinlikleri kariyerler algılarına yönelik eğilim ve merakı da beraberinde getirdiği söylenebilir (Güleç-Bekman,2017; Perez-Escoda vd., 2016). Bu noktada yeni yetkinlikler, yönetim yaklaşımları, değişen organizasyon yapıları, insan kaynağının dönüşümü olarak değerlendirdiğimiz birçok alanın ortak paydası olarak yer alan teknolojik gelişim ve dönüşümünün Z kuşağını hem etkileyen hem de Z kuşağı tarafından gelecek çalışma hayatına ve kariyere yöne verecek önemli bir alanı ifade edeceği düşünülmektedir. Z kuşağının daha hızlı bilgiyi işleme, eş zamanlılık, bilişsel çeviklik gibi sahip olduğu özelliklerinin gelecek çalışma hayatını şekillendirmesi beklendiği söylenebilir (Nair ve Sadasivan, 2019;Toprakçı-Alp vd.,2019). Bu çalışmanın amacı çalışma hayatında beklenen yetkinlikler ile Z kuşağının özelliklerini kuşağın kariyere yönelik algılarına ilişkin literatürde yer alan araştırmalar ışığında değerlendirmektir.

1.1. Z Kuşağı ve Kariyer Algısı

Bazı kaynaklara göre 1995 bazı kaynaklara göre ise 2000 sonrasında doğmuş olan günümüz koşullarında teknolojik olarak çağın en iyi gelişmiş donanımını kullanabilme yeteneğine sahip ve teknoloji ile iç içe yaşayan bu nedenle doğan her birey için İnternet Kuşağı veya Next Generation olarak adlandırılan kuşak Z kuşağı olarak tanımlanmaktadır (Çetin-Aydın ve Başol,2014). Z kuşağı birbirine benzer yaşamsal, sosyal, iletişim alışkanlıklarına sahip olan ve dünyanın ilk küresel kuşağı olarak değerlendirilen kuşak olarak belirtilmiştir (Puiu,2017). Oldukça hırslı olan ve materyalist düşüncelerle hareket eden Z kuşağı, önceki kuşaklara kıyasla

bilgiyi daha çabuk yorumlayabilme yeteneğine sahip, hızlı yaşayan ve hız kavramına önemli atıfları olan, teknolojiyi günlük ihtiyaçları saptama ve gidermek için rahatlıkla kullanan, teknolojinin getirmiş olduğu hız ve donanım göz önüne alındığında el, göz ve kulak motor becerilerinin oldukça gelişmiş olduğu vurgulanan esneklik kavramını ön plana çıkartan, yaratıcı, amaç odaklı ve farklı alternatifleri değerlendirmek isteyen bireylerden oluştuğu söylenebilir (Mishra, Sarkar ve Singh, 2012; Glovonski,2011; Berkup,2014; Vogel, 2015). Dijitalleşmenin getirdiği iletişim dili farklılığını en fazla görebildiğimiz ve metinsel iletişime göre görsel iletişim, kısa mesajlaşmalar yerine emojileri tercih eden Z kuşağının iletişim biçimi özelinde hem farklılaşma yarattığı hem de farklı iletişim biçimini yaygınlaştırdığı ve diğer kuşakları da etkileyebildiği belirtilmiştir (Taş, Demirdöğmez ve Küçükoğlu, 2017:1037). Sahip olduğu yeterlilikler ile sorunlara çözüm üretme noktasında başarılı ve girişimci olan bu kuşağın, donanım ile bilgiyi nasıl kullanabileceğine yönelik hız ve etkililik düzeyinin diğer kuşaklara göre çok daha başarılı olduğu vurgulanmaktadır (Seemiller, vd., 2016). Bununla birlikte sosyal ve toplumsal olaylara karşı sosyal sorumluluk davranışının da daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Michelic,2013). Dünya Ekonomik Forumu Geleceğin İşler Raporu (2016) yaratıcılık vurgusunda bulunarak yaratıcılığın en önemli kariyer becerisi olacağını belirtmiştir. Özellikle Z kuşağının yetenekleri düşünüldüğünde kariyere yönelik algılarının ve kariyerin şekillenmesinde hem sahip oldukları yetenekler hem de geleceğe yönelik çevresel değişkenlerden etkilenecek yeni iş, meslek ve kariyer biçimi çerçevesinde olacağı düşünülmektedir.

Kariyer algısının temeli birey odaklıdır. Bireyin kendi yetenekleri ile geleceğe yönelik şekillendireceği kariyerine ilişkin geleceğe dönük kariyer algısı bireyin fizyolojik ve duygusal olarak gelişimi ve kariyerindeki gelişmeler ışığında şekillenme biçimi olarak tanımlanabilir (Kozak,2001). Algı, bir durumu, sonucu, nesneyi bireysel olarak anlamlandırma biçimidir (Kayhan,2024). Bireylerin algısını etkileyen birçok faktör olması ile birlikte özellikle Z kuşağının ortak olarak paylaştıkları değerlerin kariyerlerine yönelik algılarında benzer şekilde ortaya çıkması düşünülen muhtemel farklılıklar ile Z kuşağını daha önceki kuşaklardan ayıran teknolojik gelişmelerin kariyerlere yönelik algılarına nasıl etki edeceğine yönelik merak söz konusudur. Bascha (2011) çalışma hayatında Z kuşağı için esneklik, bağımsızlık ve kişisel özgürlük alanlarına vurgu yapmış ve sahip oldukları değerlere uygun çalışma ortamı sağlanamadığı koşulda motivasyon düşüklüğü ve üretkenlikte azalma görülebileceğine dikkat çekmiştir (Aktaran Kılınç ve Varol, 2021:13). Kirchmayer ve Fratricova (2020) tarafından Slovakya'da 235 işletme öğrencisi ile gerçekleştirilen bir araştırmada gelecekte organizasyonda gözle görülür değişiklikler yaratabilecek benzersiz niteliklere sahip olduğunu vurgulamıştır.

Geleceğe yönelik çalışma hayatına ilişkin beklenti oluşturan diğer kuşaklar gibi Z kuşağı da sahip oldukları özellikler, yetenekler ışığında çalışma hayatı için beklentiler oluşturduğu söylenebilir. Bu beklentiler ise yeni iş ve yetkinliklere ilişkin raporlarda değerlendirilen ön görüler ve çağın şartları altında değerlendirildiğinde daha önceki kuşaklara göre çok daha hızlı, değişken, teknoloji ile hızla farklılaşan çalışma modellerine hem uyum sağlayabilecek hem de kendine has kuşak özellikleriyle kariyer algısını etkileyebileceği ifade edilebilir.

1.2. Z Kuşağının Kariyer Algılarına Yönelik Çalışmalar

Günümüz teknolojik koşullar içinde teknoloji ile en fazla iç içe büyüyen ve teknolojiyi anlama, kavrama ve kullanabilme becerisine sahip olan nesil olarak görüle Z kuşağının sahip olduğu teknolojik araçların %93'ünün kendisine veya ailesine ait bir bilgisayarının olduğu, %95 lik bir kısmının ise kişisel akıllı telefonunun bulunduğu bilinmektedir (Yılmaz ve Aktürk,2021:49). Fransa'da BNP Paribas'ın (2020) The Boson Project adıyla yaptığı bir araştırmada 15 - 20 yaş arasındaki 3.200 Fransız gençle yapılan anket, Z kuşağının çalışma hayatına ve şirket ortamına çok farklı bakış açısı olduğu bununla birlikte çalışma Fransız gençleriyle gerçekleştirilmiş olsa bile küreselleşmenin ve yeni teknolojilerin birbirine çok yaklaştırdığı dünya gençliğine ilişkin iyi sonuçlar sunduğu söylenebilir. Gençlerin, şirketten ve şirkette çalışma hayatından söz ederken 'çok zor', 'çok karışık', 'sıkıcı', 'acımasız', 'vahşi orman' olarak ifade ettiği algılarının ön planda olduğu ve 100 gençten 36'sı için şirketin 'stres' kelimesine atıf yaptığına ilişkin önemli bulguları sunulmuştur (Güleç-Bekman,2017:22). Benzer şekilde Seemiller, vd. (2019) Brezilyalı ve ABD'li Z kuşağı öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada ülkelerin coğrafya, tarih, kültür ve genel yapılarının birbirine benzerlik göstermemesine rağmen her iki ülkedeki Z kuşağı öğrencileri arasında çok sayıda benzerlikler olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Başar (2020) Z kuşağının hızlı teknoloji ve bilgiye rahat erişimin gölgesinde yetişmiş bireylerin telaşlı ve aceleci davrandığı, çalışma hayatında hiyerarşiye diğer kuşaklara göre daha mesafeli olduklarını belirtmiştir. Ernst & Young (2020) raporunda Y ve Z kuşağından öğrencilerin iş hayatından beklentileri arasında esnek çalışma modeli olduğu görülmüştür. Katılımcıların %73'ü iş hayatına başladıklarında karma çalışma modelini tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu noktada Z kuşağının çalışma yaşamının fiziki koşullarında çalışma anlayışının sade, anlaşılır, görev tanımının net olduğu bir beklenti taşıdığı söylenebilir (Muller,2018). Daha önceki kuşaklar düşünüldüğünde görev tanımının hiyerarşi tabanında farklılaştığı görece ast-üst ilişkisinin Z kuşağı tarafından internet ağlarıyla tanımlanması durumunun ortaya çıkması muhtemel sonuç olarak değerlendirilebilir (Micoleta,2022). Bu nedenle sanal ortamda ortaya çıkan iş ilişkisi ve işin yeni fiziksel halinin

Z kuşağı için esnek çalışma ortamı yaratacağı doğuracağı söylenebilir (Looper,2011). Yıldırım ve Güvenç (2020)'in yaptığı bir araştırmada işin fiziksel koşulları özelinde Z kuşağının eğlenceli, ergonomik ve çeşitli ofis ortamları gibi çalışma ortamı beklentilerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kızıldağ (2019) yılında yaptığı bir araştırmada Z kuşağının mülakatlarda iş ve organizasyonla ilgili yönelttikleri sorularda ilk sorunun ücret, ikinci öncelikli sorunun ise kariyer imkanları olduğunu saptamıştır. Çevik ve Deniz (2021) Z kuşağının iş yaşamıyla ilgili motivasyonu ile kariyer algılarının arasında bir ilişki olup olmadığını inceledikleri çalışmada en yüksek ortalamaya sahip motivasyon aracının psiko-sosyal araçlar olduğu bununla birlikte Z kuşağının kariyer algısı araçları ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalamanın iş ortamı araçlarında olduğu, bunu sırasıyla ilerleme, özgüven ve iş değiştirme araçlarının takip ettiği bulgusunu elde etmişlerdir. Öztürk ve Yıldırım (2022) istihdamda olan Z kuşağının kariyer yönlendirme tutumlarını incelediği çalışmada Z kuşağının değerlerine bağlılıklarının Y kuşağına göre daha yüksek olduğu kariyer yönlendirme tutumlarının yüksek olması kapsamında kariyer kontrollerini de ellerine almak istemeleri çağa uyum sağladıkları bulgusunu saptamıştır. Eti (2022) çalışmada Ege Bölgesinde üniversitede okuyan 2064 Z kuşağı olan öğrenci ile gerçekleştirdiği araştırmada daha önce iş deneyimi olan öğrencilerin kariyer algılarının deneyimsiz olanlara göre daha yüksek olduğu, Z kuşağının iş bulma kaygısı ve istihdam yetersizliğinin son sınıf öğrencilerinde daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Solmaztürk ve Gürer (2020)'in kuşaklar bağlamında kariyer uyum yeteneklerini incelediği çalışmada Y ve Z kuşağının X kuşağına göre kaygı düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Teknolojinin kimliklerinin parçası olarak değerlendirilen Z kuşağının X ve Y kuşağından farklı olarak sosyalleşme biçimlerdeki farklılıkların çalışma hayatında bazı zorlukları ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir. Z kuşağının teknoloji ile uyumlu yeteneklerine karşın motivasyon yordayıcıları olarak önceliklendirdikleri çalışma ortamlarının kendilerine uyumlu olmasını bekledikleri biçiminin gelecekte mevcut çalışma hayatı profesyonelleri ile iletişim, paylaşımlar, diyalog, iş yapış biçimleri gibi önemli organizasyonel faktörler üzerinde farklı etkiler yaratacağı söylenebilir. Teknoloji ile çevirim içi ve sosyal ağlarla ağırlıklı iletişim kuran Z kuşağının yüz yüze iletişim, sorunların çözümü, çatışmaların yönetimi (Lidija vd., 2017) noktasında diğer kuşaklardan mentörlük desteği olarak kurabilme becerisi kazanması vurgulanmaktadır (Montana ve Petit, 2008). Benzer şekilde Bolser ve Gosciej (2015) tersine mentörlük ile farklı yaş gruplarındaki çalışanların bağ kurma ve bilgi aktarımında bulunmanın organizasyonda çalışan performansını artırma ile bilgi aktarımının sağlanmasında destekleyici araç olarak kullanılabileceği vurgulanmıştır. Bu bağlamda hem mentörlük hem de tersine mentörlük uygulamasının çalışma hayatında yaşanabilecek uyum, performans, iletişim gibi sorunlara çözüm olarak getirilebileceği, kuşaklar arası farklılıkları azaltılabileceği söylenebilir.

2. SONUÇ

Küresel bir kuşak olarak kabul edilen Z kuşağının daha önceki kuşaklardan farklı sosyo-ekonomik, toplumsal, ve teknolojik bilgi ve donanıma sahip olduğunu söylemek mümkündür. Z kuşağının teknoloji ile doğrudan temas eden ve bilgiye hem çok hızlı erişen hem de bilgiyi çok hızlı kullanabilen yeteneği gelecek iş modelleri ve beklenen yetkinlikler özelinde de yeni işgücü profiline katkı sağlayacağı düşünülmektedir. TÜSİAD (2015) Türkiye’deki Dijital Değişime CEO Bakışı raporunda dijital teknolojinin gelişimini yavaşlatan unsurlar arasında yetkinlik eksikliğinin ilk sırada yer aldığına vurgu yapmıştır (TÜSİAD,2016). OECD (2019) dijitalleşme ile yeni mesleklerin ortaya çıkabileceği ve istihdam edilebilirliği arttıracaklarını ifade ederken iş gücü piyasasında yaşanabilecek eşitsizliklerin derinleşebileceğine bununla birlikte Dünya Ekonomi Forumu (2020) Geleceğin İşleri raporunda dijital yeteneklerin veri analizi, bilgisayar bilimi ve bilgi teknolojileri olduğunu vurgulamış 2019’da geçerli nezaket, minnettarlık, farkındalık gibi yumuşak becerilerin yerini 2020 yılında mühendislik, bulut bilişim, veri ve teknolojik becerilerin aldığını belirtmiştir (OECD, 2019; WEF, 2020). Duman (2024) Gartner’ın anketine katılan İK liderlerinin yüzde 76’sı 12 ila 24 ay içinde yapay zekâ çözümlerini benimsememeleri halinde rekabette geride kalacağına ilişkin düşünceye vurgu yaparak yapay zeka ile robotların kişiselleştirilmiş öğrenme ve kariyer gelişimine rehberlik yapacağını vurgulamıştır. Hollerbach ve Kreimeier (2020) seçme ve yerleştirme süreçlerinde doğru adayların tespiti ve çalışan aidiyetinin geliştirilmesi gibi boyutlarda yetenek yönetimi perspektifinden yapay zekâ uygulamalarının taşıdığı potansiyele dikkat çekerken Ahat (2023) yapay zekâ bağlamında yetenek yönetimi trendleri ve zorlukları çalışmasında dijital dönüşüm ve yapay zeka uygulamasını yetenek yönetimi aracı olarak kullanan organizasyonların hem daha etkili ve çevik olduğu hem de yetenekli çalışanları bulma ve elde tutma becerilerinin yüksek olduğu bulgusunu elde etmiştir. Gelişen teknoloji ile değişen organizasyon yapıları ve araçlar özelinde hem teknolojinin getirmiş olduğu yeni donanıma kullanabilme becerisine sahip hem de teknolojik gelişmelere katkı sağlayıp istihdam edildiği alanı teknoloji tabanında geliştirebilme yeteneğine sahip olması beklenen işgücü ihtiyacının ilerleyen süreçlerde daha sıklıkla yer alacağı raporlar ve araştırmalar ışığında söylenebilir. Bu noktada Z kuşağının sahip olduğu organizasyonel değişimlere uyum sağlama, beklentilere cevap verebilme, yaratıcı ve yenilikçi bakış açısı sunma, teknolojiyi anlama ve kullanabilme yetenekleri gibi beklenen yeni yetkinliklere sahip geleceğin çalışma hayatı profesyonelleri olarak değerlendirilebilir.

Yeni yönetim anlayışlarında daha küçük çalışma grupları içinde rekabet ruhu ile hareket eden, çalışanın görev alanının genişletildiği ve kişisel sorumluluğu arttıran yaklaşımlar önerilmektedir (Özdemir,2021). Yeni bir yönetim yaklaşımı olarak geleneksel kural ve yöntemlerden farklı olarak hiyerarşi anlayışı yerine tüm organizasyon çalışanlarının iletişim içinde konuları kararların alındığı ve ne yapılması gerektiği hakkında karar veren yöneticiler yerine çalışanların katılımının yer aldığı holakrasi yönetim tarzı anlayışa örnek olarak verilebilir (Çiftçi,2019). Bu noktada hem organizasyonların dönüşümü hem de Z kuşağının yetenekleri göz önüne alındığında organizasyonların teknolojik değişimin hızına uyum sağlama ve en iyi olma çabalarının zorunlu değişimleri de beraberinde getirdiği bu noktada organizasyonlarda yeni yönetsel yaklaşımlarında kaçınılmaz olacağı söylenebilir. Saracel vd.(2023) çalışmasında Z kuşağı çalışanların hiyerarşik formal yapılar yerine yöneticilerinin kendilerine ilham verdiği, motive ettiği, kararlarda katılım gösterebildikleri organizasyonlarda çalışmayı tercih ettikleri bulgusu elde etmiştir. Değişen organizasyon modelleri ve yeni yönetim yaklaşımlarının değişen teknolojik koşullara ve yetkinliklere uyumlu biçimi ile Z kuşağının yetenekleri ve çalışma hayatında beklenen yetkinlikleri göz önüne alındığında yeni çalışma biçim ve yönetim yaklaşımlarıyla daha verimli iş ilişkisi kuracağı ve kariyer sürecini oluşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alp, G. T., Tuncer, A. D., Sulaiman, S. A. B. ve Güngör, A. (2019). Çalışma Hayatında Y ve Z Kuşağının Motivasyonel Farklılıkları. In Proceedings on 2nd International Conference on Technology and Science, 803-810.
- Ahat, K. (2023). Yapay Zekâ Destekli Dijital Yetenek Yönetimi Teknolojilerinin Uygulanması: Bir Literatür Analizi ve Model Önerisi, *Five Zero*, 3(1): 163-191.
- Bascha (2011). *Z: The Open Source Generation*. <http://opensource.com/business/11/9/z-open-source-generation>.
- Başar, M. (2017). *İş Hayatında Y Kuşağından Z Kuşağına Geçiş*. <https://lumbuzz.com/is-hayatinda-y-kusagindan-z-kusagina-gecis/>,30.12.2024.
- Berkup, B. S. (2014). Working With Generations X and Y In Generation Z Period: Management Of Different Generations In Business Life, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(19): 218-22.
- Bolser, K. ve Gosciej, R.(2015). Millennials: Multi-Generational Leaders Staying Connected. *Journal of Practical Consulting*, 5(2):1-9.
- Çetin Aydın, G. ve Başol, O. (2014). X ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var Mı? *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 1-15.
- Çevik, O. ve Deniz, V. (2021). Z Kuşağının İş Motivasyonu ve Kariyer Algılarına Yönelik Bir Araştırma. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (24), 287-312.
- Duman, C. (2024). 2024'te İnsan Kaynaklarına Yön Verecek Trendler. *Popüler Yönetim Dergisi*, 108:1-55.
- Ernst & Young. (2020). *Çalışma Dünyasının Geleceği: COVID-19 ve Yeni Normal*. Ernst&Young. Erişim Tarihi: 13.11.2020, https://www.ey.com/tr_tr/ey-turkiye-yayinlar-raporlar/calisma-dunyasiningeleceg
- Eti, R. (2022). *Z Kuşağı Spor Bilimleri Öğrencilerinin Kariyer Algısı ve İş Bulma Kaygısı*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Ana Bilim Dalı, Spor Yönetimi Programı, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Golovonski, H. (2011). *Event 3.0: How Generation Y & Z are Re-shaping the Events Industry*, London: Newtonstrand.

- Güleç-Bekman, Ö.(2021). *Yöneticilerin Z Kuşağından Beklentileri ve Z Kuşağının İş Yaşamı Beklentileri*. Maltepe Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul.
- Hollerbach, S. ve Clemens K. (2020). Künstliche Intelligenz im TalentManagement – die richtigen Hebel zur Chancenrealisierung. *Digitale Transformation in der Unternehmenspraxis*, Markus H. Dahm ve Stefan Thode (Ed.), Springer Gabler, 88-99.
- Kayhan, A. (2024). *Bireysel Kariyer Planlama Sürecinde Öz-Farkındalığın Kariyer Kararına Etkisinde Mesleki Kariyer Algısının Aracı Rolü: İstanbul Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Kızıldağ, D. (2019). Z Kuşağı Hangi Beklentilerle İş Yaşamına Giriyor? Seçme ve Yerleştirme Sürecine İlişkin Bir Değerlendirme. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 32-46.
- Kirchmayer, Z. ve Fratričová, J. (2020). What Motivates Generation Z at Work? Insights into Motivation Drivers of Business Students in Slovakia. In *Proceedings of the Innovation Management and Education Excellence through Vision 2020*, 25-26 April 2018, Milan, Italy, 6019-6030.
- Lidija, P., Kiril, P., Iliev, A. J. ve Shopova, M. M. (2017). Establishing Balance Between Professional and Private Life Of Generation Z. *Sport and Health*, 6(1), 3-10.
- Looper, L. (2011). How Generation Z Works, How Stuff Works.: <https://people.howstuffworks.com/culture-traditions/generation-gaps/generationz.htm>, 04.01.2025.
- Kılınç, E. ve Varol, F. (2021). *Z Kuşağının İş Hayatına İlişkin Beklentileri ve Kariyer Alguları (Covid-19 Pandemi Sonrası İş Dünyası İçin Turizm, İşletme, Yönetim Bilişim Ve Sağlık Yönetimi Kapsamında Bir Değerlendirme)*. Ekin Basım Dağıtım, Bursa.
- Kozak, M., (2001). *Konaklama İşletmelerinde Kariyer Planlaması*. Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- Mihelich, M. (2013). Another Generation Rises. *Workforce Management*, 92(5), 34-38.
- Micoleta, J. (2012). *Generation Z Teens Stereotyped as Lazy and Unaware*. https://www.huffpost.com/entry/apathetic-teens-generatio_n_132357, 04.01.2025.
- Mishra, R. K., Sarkar, S. ve Singh, P. (2012). Today's HR for a Sustainable Tomorrow in Patranabis C. I., *The Future of Workforce Management: Perspectives and Way Ahead*, New Delhi: Allied Publishers.

- Montana, P. J., & Petit, F. (2008). Motivating generation X And Y On The Job and Preparing Z. *Global Journal of Business Research*, 2(2):139-148
- Muller, R. (2018). *Hrmagazine*. <https://www.hrmagazine.co.uk/articledetails/firms-alienating-young-staff-with-lack-of-mental-health-support>, 07.01.2025.
- Nair, A. ve Sadasivan, R. (2019). Winning The Talent Game: HR Gamification Experience for Generation Z. *International Journal on Leadership*, 7(1), 44-49.
- OECD, (2019). *OECD Employment Outlook 2019: The Future of Work*. OECD Publishing, Paris.
- Özdemir, İ. (2021). Yeni Yönetim Yaklaşımlarının İletişim Anlayışı. *Etkileşim*, 8: 36-63. doi: 10.32739/etkileşim.2021.4.8.137.
- Öztürk-Çiftçi, D. (2019). 21. Yüzyılın Lidersiz Örgütleri, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*. Sait Erdal Dinçer, Sinan Sönmez, Mustafa Bostancı ve Erdal Özçoban (Ed.), Gece Kitaplığı, 3, 2019:107-116.
- Perez-Escoda, A., Castro-Zubizarreta, A. ve Fandos-Igado, M. (2016). Digital Skills in The Z Generation: Key Questions for a Curricular Introduction in Primary School. *Comunicar. Media Education Research Journal*, 24(2):71-79.
- Puiu, S. (2017). Generation Z--An Educational and Managerial Perspective. *Young Economists Journal/ Revista Tinerilor Economist*, 14(29), 62-72.
- Öztürk, U. ve Yıldırım. E. (2022). İstihdamdaki Z Kuşağının Çok Yönlü Kariyer Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi: Y Kuşağı ve Kadın Çalışanlar ile Karşılaştırmalı Analiz. *Bilgi Dergisi*, 24(1), 147-173. doi.org/10.54838/bilgisosyal. 108455.
- Saracel, N. ve Diğ., (2023). Yöneticilerin Bakış Açısı ile Z Kuşağı Çalışanların Liderlik Beklentileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15 (2), 970-987.
- Seemiller, C., Grace, M., Dal Bo Campagnolo, P., Mara Da Rosa Alves, I., & Severo De Borba, G. (2019). How Generation Z College Students Prefer to Learn: A Comparison of US and Brazil Students. *Journal of Educational Research and Practice*, 9(1),349-368.
- Solmaztürk, A. B. ve Gürer, A. (2020). An Investigation of Career Adaptation Abilities by X, Y and Z Generations: A Field Survey, *Turkish Studies- Social Sciences*, 15(3): 1471- 1487.

Taş, H.Y., Demirdöğmez, M. ve Küçükoğlu, M.(2017). Geleceğimiz Olan Z Kuşağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri. *OPUS Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13):1031-1048.

TÜSİAD, (2016). Samsung Electronics, Deloitte ve GFK, *Türkiye'deki Dijital Değişime CEO Bakışı*, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technologymediatelecommunications/turkiyedeki-dijital-degisime-CEO-bakisi.pdf>, 16.05.2024.

Vogel, P. (2015). *Generation Jobless?: Turning the Youth Unemployment Crisis Into Opportunity*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

World Economic Forum. (2016). The Future of Jobs. Retrieved from <http://reports.weforum.org/futureof-jobs-2016/>.

World Economic Forum, (2020). *The Future of Jobs Report*. <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2020/>, 16.05.2024.

Yıldırım, S. ve Güvenç D. (2020). Z Kuşağının Çalışma Ortamı Beklentilerine İlişkin Bir Araştırma. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 57-76.

Yılmaz, E. ve Aktürk, A. (2021). *Z Kuşağı Bir Nesli Anlamak*. Palet Yayınları, Konya.

CONFLICT PREVENTION AND HUMAN RIGHTS

Leila Bijos¹

ABSTRACT

This proposal aims at discussing conflict prevention and how to manage nonviolent ways to launch peacekeeping operations. Emphasis is put on the various forms of conflict as interstate war, intrastate rebellion, armed militias, violent extremism or social exclusion, which has a huge impact on communities at the local level. Understanding the root causes and drivers of conflict is one of several steps necessary to ensure local security, as well as the prevention of conflict, promotion of the rule of law and security from a local perspective. Bosnia-Herzegovina has been inhabited since the Upper Paleolithic era, with historical evidence that during the Neolithic age, permanent human settlements had been established in the area, those that belonged to the Butmir, Kakani, and Vucedol cultures. In this context, the ancestors of the South Slavic people that populate the area today arrived during the 6th through the 9th century, and subsequently, during the 12th century, the Banate of Bosnia was established, and by the 14th century, this had evolved into the Kingdom of Bosnia. The Ottoman Empire annexed the region, under whose rule it remained until the late 19th century, bringing Islam to the region. The research will point up the innovative approach in human rights, post-Bosnia conflict and post disaster reconstruction and recovery. It will investigate how the Bosnians soldiers and citizens are living in a context of settlement and adjacent territories, constituent of a diaspora in the region.

Keywords: Conflict. Peacekeeping operations. Bosnia-Herzegovina. Displacement. Human Rights.

---

¹ Leila Bijos is a PhD in Sociology of Development (2005) and master's in international relations, with emphasis on International Technical Cooperation (1995), University of Brasília. Post-doctorate at the Department of Sociology and Criminology at Saint Mary's University, Halifax, Nova Scotia, Canada (2015-2016). Analyst of Geostrategic Studies, Research Coordinator of the Center for Strategic Studies of the Army (CEEEEx - 2018-2019). Graduate Professor at the European Center for Gender Studies at Karl-Franzens Universität - Uni-Graz, Austria (2019). Researcher fellow at Baku International Multiculturalism Center, Baku, Azerbaijan (2018). Japan Foundation Fellow at the Economics and International Politics, University of Tsukuba, Japan (2007-2008). UNDP Program Officer, United Nations (1985-2009). Professor at the Graduate Programs: Political Science and International Relations (PPGCPRI) at UFPB (2020-Current) and at the Professional Master's Degree in Intellectual Property and Technology Transfer for Innovation (PROFNIT) at UnB (2016-Current).

1. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS, GEORGIA 25-26 January, 2025
<https://www.wosconkongreleri.com/>

Introduction

Bosnia-Herzegovina and informally as Bosnia, is a country in Southeast Europe, situated on the Balkan Peninsula. It borders Serbia to the east, Montenegro to the southeast, and Croatia to the north and southwest. In the south it has a 20-kilometre-long (12-mile) coast on the Adriatic Sea, with the town of Neum being its only access to the sea. Bosnia has a moderate continental climate with hot summers and cold, snowy winters. In the central and eastern regions, the geography is mountainous, in the northwest it is moderately hilly, and in the northeast, it is predominantly flat. Herzegovina, the smaller, southern region, has a Mediterranean climate and is mostly mountainous. Sarajevo is the capital and the largest city.

Emphasis is put on the years following the Cold War, a period when the beginnings of spectacular changes in the identities of peoples occurred, pointing out the civil society mobilization, through several parades showing the symbols of these identities and, consequently, in world politics. Upside-down flags were a sign of transition, but the flags had been flown ever higher and with ever-greater authenticity. The Balkan Peninsula inhabitants and other peoples were mobilizing and walking under these and other symbols of their new cultural identities.

The post-Cold War period has seen many deadly conflicts in which an unprepared international community called on the United Nations to mount peacekeeping operations of unprecedented scope and size, whose outcomes often left much room for improvement, as the case of Bosnia-Herzegovina.

1. The Extremism of Conflict in Bosnia-Herzegovina

Bosnia-Herzegovina faced conflict and its various forms such as interstate war, intrastate rebellion, armed militias, violent extremism and social exclusion, which had a huge impact in the communities at the local level. Understanding the root causes and drivers of conflict is one of several steps necessary to ensure local security.

The region faced the World War I and it was annexed into the Austro-Hungarian monarchy. But during the interwar period, Bosnia and Herzegovina was part of the Kingdom of Yugoslavia. Only after World War II it was granted full republic status in the newly formed Socialist Federal Republic of Yugoslavia. Subsequently, it proclaimed independence after the breakup of Yugoslavia, following the Bosnian War, a very hash conflict which lasted until late 1995, with the signing of the Dayton Agreement.

Three main ethnic groups are part of the republic: Bosnians' the largest group, Serbs the second largest, and Croats the third largest. Minorities groups include Jews, Roma, Albanians, Montenegrins, Ukrainians and Turks. Juridically, Bosnia and Herzegovina have a bicameral legislature, and a three-member presidency made up of one member from each of the three major ethnic groups. The central government's power is highly

limited, as the country is largely decentralized. Emphasis is put on two autonomous entities – the Federation of Bosnia and Herzegovina and Republika Srpska – and a third unit, the Brcko District, which is governed by its own local government.

The war in Bosnia and Herzegovina (BiH) lasted from the spring of 1992 until the end of 1995 and consisted of two main conflicts. The initial fight was between Bosnian Serb forces (including the Army of Republika Srpska or VRS) and the combined Bosnian Muslim-Croat ones. However, from the autumn of 1992 until the spring of 1994, a conflict between Bosnian Muslim forces (including the Army of the Republic of BiH or BiH Army) and Bosnian Croat forces (including the Croatian Defense Council or HVO) also took place, while both continued to fight the Bosnian Serb forces as well. For much of the wartime period, there were essentially three sides to the conflict, with multiple forces involved on behalf of the different sides.

2. The high intensity of conflicts in Bosnia-Herzegovina

Conflicts in Bosnia and Herzegovina from 1992 through 1995 showed how the high intensity conflicts affected the population, leaving deep scars in society. Historically, since 2010, the number of armed conflicts has been on the rise affecting individuals and communities for generations to come (SIDA, p. 1). The development gained over decades is often lost in a short period, and the negative effects are often spread to close-by regions, and in some instances, even globally.

Violence and conflict have propelled displacement, loss of lives, increasing the levels of poverty, devastating entire families, affecting women and men, girls and boys.

On analyzing the negative effects of the conflict, it is also imperative to launch measures aiming at conflict prevention, development new paths for peace, security and prosperity.

For decades, the approach to peace and security has been dominated by responding to conflict and it has proven difficult to persuade decision-makers to invest in prevention, although it shows that it is a tenth of post conflict recovery (SIDA, p. 2).

How to persuade decision-makers is the goal, and to carry out such efforts, the best practices contributions should be targeted toward minimizing the risk of conflict. Although principally aimed at reducing poverty, development efforts also strengthen the capacity for conflict management by, for example, making institutions more transparent, strengthening the local capacities for peace (systems, resources, structures, attitudes, skills).

In this context, international conflict prevention initiatives are often distinguished from other peacebuilding concepts and approaches mainly by when it comes into play in the conflict cycle, and to some extent by the specific tools and approaches applied.

Theoretically, early prevention initiatives seek to improve the relationship of parties before the outbreak of violent conflict, while late prevention pertains to resolving or preventing the recurrence of violent conflict. The methods, approaches and mechanisms for engagement are often categorized as direct prevention and structural prevention, although the methods often overlap and so do the phases of the conflict cycle.

In fact, direct prevention refers to shorter-term initiatives that are put into place in a critical moment with the aim to have a direct de-escalating effect on tensions or violence. Such initiatives include for example dialogue, mediation and other confidence building measures, preventive international deployment and the establishment of peace zones.

On the other hand, structural prevention refers to longer-term development cooperation initiatives in a variety of sectors that aim to address root causes of tension and violence (SIDA, p. 2). From an inclusive peace and development perspective, structural prevention is the most relevant aspect of conflict prevention. Structural prevention entails long term initiatives that aim to transform key socioeconomic sources of conflict, political and institutional factors that keep countries and societies from addressing tensions meaningful and peacefully and could lead to the outbreak of or relapse into armed conflict.

The combination of good knowledge of the actual circumstances on the ground and a good overview of available conflict prevention tools and approaches can help strengthening the conflict prevention potential of long-term international development cooperation (SIDA, p. 3).

The conflict analysis should always include a gender perspective, to get the full picture of patterns of violence, grievances, risks and opportunities as experienced by women and men, girls and boys. An example is Northern Kenya which has a long history of ethnic violence and marginalization. But now, terrorism, resource extraction and devolution are intensifying existing local conflicts and raising new challenges for the region's traditional forms of peacebuilding. Besides that, control of large budgets and political posts by local elites in the newly created County governments is fueling clan tensions. These localized conflicts could lead to the emergence of local militias, recruitment and infiltration by Al-Shabaab and harsh counter-terrorism responses from Kenyan security forces. As consequence, Northern Kenya is increasingly a target for attacks and recruitment by Somalia-based militant Islamist group, Al-Shabaab. These attacks increase insecurity in the region, worsen the socio-economic situation, further strain relations between local communities and the state, and deflect attention of state security away from local conflicts, which leads to increases in communal and clan violence (Kenya: the conflict in focus, 2024).

As the above example shows, the most important causes of conflicts of today are clan tensions, political fragility, local militias, and socio-economic situation.

The context-specific nature of any situation of fragility, violence and conflict specifically are: (i) Destructive power dynamics and (ii) Patterns of marginalization and exclusion (SIDA, p. 8).

Other root causes may include injustice, human rights violations, inequality, exclusion, poverty, poor management of natural resources, the absence of inclusive political settlements and capable and responsive institutions.

Successful conflict prevention strategies and approaches include a careful partner and beneficiary selection, as well as careful balancing between working with formal and informal state structures, civil society and their constituencies, private actors, gender, age and identity groups in society. This selection needs to be based on an in-depth stakeholder and power analysis that identifies the needs, interests, positions, power and resources among potential connecting factors and actors as well as the key driving actors of violence.

Global violence and conflict trends are related to patterns of marginalization and exclusion, targeting structural long-term conflict prevention initiatives can be thought of in terms of efforts to promote more inclusive politics, economies and societies.

Political exclusion is one of the most important factors in countries at risk of conflict. Civil society is often exclusionary at both the level of elites, where some are excluded from power, identifying the absence of political participation of social groups, mainly through limits based on their gender or identity. Studies on the recurrence of civil war have found political exclusion to be one of the most important factors (SIDA, p. 10).

In Mali, an institutional mechanism has been established within the ministry for the promotion of women, children and family rights. Through targeted support to the election process in Somalia, combined with political dialogue, support has contributed to increasing women's political representation (SIDA, p. 3).

Economic factors and disputed allocation of revenues are contributing to region conflicts. Oil concessions and major development projects such as the Lamu Port Project are aggravating existing conflict in northern Kenya through speculative land grabbing, contested communal and political borders, disputed allocation of oil revenues and in-migration. Political measures include the repatriation of refugees. Presently, Garissa County hosts close to a quarter of a million refugees from Somali and Ethiopia. Their planned repatriation is likely to increase tensions and conflict over the land that will be vacated.

The risk of conflict is higher among countries with lower per capita incomes and economic growth. By 2030, most of the world's poor are expected to live in conflict affected areas. However, economic

underdevelopment, low growth rates and poverty do not inevitably lead to conflict; not all poor countries are affected by violent conflict and middle-income countries are not immune, as illustrated by the outbreak of violent conflict in for example Syria and Iraq.

3. Conflict Management and Future Perspectives

Conclusive remarks point out to conflicts in Bosnia and Herzegovina from 1992 through 1995, and how the high intensity conflicts affected the population, leaving deep scars in society. Other examples stress how violent conflict is a daily routine in Garissa County – an area that borders Somalia and is especially prone to violent conflict. Peacebuilding groups provide support to Local Peace Committees (LPCs), that have developed over time out of traditional structures. Prospective measures should include training in peacebuilding skills and conflict management, aiming helping LPC members, including women, young people, elders and religious leaders, to respond to the new and existing forms of conflict in Garissa. Within their communities, LPCs will be helping to resolve tensions between farmers and herders over access to resources, between refugees and host communities and between different clans and ethnic groups. Violent conflict and middle-income countries should strength the Local Peace Committees (LPCs), establishing approaches known as Thomas Kilmann Conflict Resolution Model (1974), with the following dimensions: compromise, assertiveness, collaboration, illustrated by the civil society members. In fact, assertiveness is the degree to which people are willing to take initiative and force their will upon others. This strategy is useful in the following situations: Results are needed fast; ethics or morality is in question; the power of the group is essential in its target to push forward to solve the conflict.

Presently, technology is revolutionizing traditional mediation methods, particularly through virtual platforms and AI-assisted tools. In this context, virtual mediation enables individuals from diverse geographical locations to engage in conflict resolution without the need for in-person meetings, making it easier for teams working remotely or in different time zones to resolve disputes. The flexibility of virtual mediation also reduces the logistical burden of organizing face-to-face sessions, allowing for quicker resolution in fast-paced environments.

It is important to emphasize that, as technology continues to play a larger role in conflict resolution, particularly with the rise of artificial intelligence (AI) and machine learning, ethical challenges must be carefully considered. One major concern is privacy, AI-based conflict resolution tools often require access to

sensitive data, such as personal communication histories or behavioral patterns. Ensuring the security of this data and protecting individuals' privacy will be a key consideration as these tools are adopted more widely.

Which points should also be considered? Fairness is another very important ethical issue. While AI has the potential to provide objective, data-driven solutions, there is a risk of reinforcing biases in automated systems. If AI algorithms are trained on data that reflects existing inequalities or cultural biases, the resulting conflict resolution processes could unintentionally disadvantage certain groups. These technologies must be designed with fairness in mind, using diverse datasets and transparency in their decision-making processes to ensure that automated mediation processes are equitable and just for all parties involved.

Additionally, conflict resolution will need to balance the power and efficiency of AI with ethical considerations, ensuring that technology enhances rather than undermines fairness and justice in conflict resolution, pointing to the welfare of civil society, especially those vulnerable communities.

Democratic and transparent approach to resolving disputes, means allowing individuals or groups to engage in conflict resolution without relying on centralized institutions, reducing the need for intermediaries that may be vulnerable to data breaches or corruption.

Groups engaged in conflict resolution should avoid violent extremism, leveraging new technologies, fostering emotional intelligence and incorporating culturally sensitive strategies, aiming the creation of more harmonious environments where conflicts are resolved in ways that respect all parties involved.

Ultimately, staying ahead of these emerging trends in conflict management will ensure that we are better equipped to address the complexities of modern disputes, fostering healthier, more resilient relationships both personally and professionally.

REFERENCES

- CONCILIATION RESOURCES.** *Kenya: the conflict in focus.* Available at: <https://www.c-r.org/programme/horn-africa/kenya-conflict-focus>. Access: 10 January 2025.
- HUNTINGTON, Samuel P. **The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order**, Objective: 1996.
- SIDA. Peace and Conflict (Thematic Overview).** Available at: https://cdn.sida.se/app/uploads/2020/12/01125316/s209461_thematicoverview_conflict_prevention_webb_final.pdf. Access: 9 January 2025.
- THOMAS, Kenneth W.; KILMANN, Ralph H. **THOMAS–KILMANN Conflict Mode Instrument.** Tuxedo New York: Xicom, 1974.
- MITROFF, Ian; KILMANN, Ralph H. **The Psychodynamics of Enlightened Leadership: Coping with Chaos** (Management, Change, Strategy and Positive Leadership) (English Edition. Springer Edition, 1st ed. 2021.
- WOFFINDIN, Louise. **The Future of Conflict Management**, 4th January 2025. CPD Online College. Available at: <https://cpdonline.co.uk/health-and-safety/>. Access: 11 January 2025.

IMPACT OF A MINE-BLAST INJURY ON A SOCIAL ADAPTATION OF UKRAINIAN COMBATANTS

Biletska Anna

**Master of Psychology, University of Customs and Finances, Dnipro, Ukraine,
annabeletskaya123@gmail.com**

Olena Lykholat

**Professor of Psychology, University of Customs and Finances, Dnipro, Ukraine,
ORCID NO: 0000-0002-3722-8602 Lykholat2010@ukr.net**

Abstract:

This study examines the impact of mine-blast injuries on the social adaptation of Ukrainian combatants. In our research we analysed concept of “Mine-Blast Injury,” tracing its historical development and establishment in medicine and psychology. A mine-blast injury is a complex combat-related trauma resulting from the combined action of a shock wave, gas streams, fire, toxic by-products of explosions and combustion, fragments of ammunition casing, and secondary projectiles. The injury has a broad spectrum of psychological consequences, including cognitive impairments, emotional disturbances, decreased work capacity, sleep problems, aggression outbursts, headaches, and reduced tolerance to alcohol.

The empirical study investigates social adaptation among three groups: civilians, military personnel without trauma, and those diagnosed with mine-blast injuries. Methods included assessments of anxiety, depression, PTSD, and social adaptation. Findings revealed that participants with mine-blast injuries exhibited lower levels of social adaptation and higher levels of psychopathization.

Psychological rehabilitation is essential and comprises a set of measures including psychophysiological, psychotherapeutic, organisational, and medical methods. These efforts aim to restore impaired mental functions and correct the social status of combatants, enabling them to reintegrate into civilian society after injuries, demobilisation, and the war’s conclusion.

Keywords: mine-blast injury, military personnel, PTSD, social adaptation, rehabilitation

MODERN İLETİŞİM ARAÇLARININ DENİZ TAŞIMACILIĞINDA İŞBİRLİĞİ VE KRİZ YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

YL Öğrencisi Özlem İlbeyci MAZMAN¹/ Dr. Öğr. Üyesi Vahit ÇALIŞIR²

¹İskenderun Teknik Üniversitesi, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi, ozlem.mazman2006@gmail.com, 0009-0002-5225-0100

²İskenderun Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler, vahit.calisir@iste.edu.tr, 0000-0001-6575-8988

Özet

Deniz taşımacılığı, küresel ticaretin omurgasını oluşturan en stratejik sektörlerden biridir. Bu sektör, zamanında ve etkili işbirliği kadar, kriz anlarında doğru yönetim süreçlerine de ihtiyaç duyar. Modern iletişim araçlarının kullanımı, bu süreçlerin etkinliğini artırarak sektöre önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu çalışma, modern iletişim araçlarının deniz taşımacılığında işbirliği ve kriz yönetimi üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Özellikle dijital platformlar, gerçek zamanlı veri paylaşımı, yapay zeka tabanlı karar destek sistemleri ve nesnelerin interneti (IoT) gibi teknolojilerin kullanımı incelenmektedir. Araştırma, modern iletişim teknolojilerinin gemi kaptanları, liman yetkilileri ve lojistik sağlayıcılar arasındaki işbirliğini nasıl geliştirdiğini, operasyonel verimliliği nasıl artırdığını ve kriz durumlarında hızlı müdahale olanakları sağladığını ortaya koymaktadır.

Özellikle kriz yönetimi bağlamında, bu teknolojilerin afet durumlarında gemi hareketlerinin koordine edilmesi, deniz kazalarının önlenmesi ve çevresel zararların minimize edilmesi gibi kritik alanlardaki rollerine vurgu yapılmıştır. Ayrıca, modern iletişim araçlarının sektördeki işbirliği kültürünü güçlendirdiği ve paydaşlar arasındaki güveni artırdığı belirtilmiştir.

Sonuç olarak, modern iletişim araçlarının deniz taşımacılığı sektöründe işbirliği ve kriz yönetimi süreçlerini dönüştürdüğü, sektörün sürdürülebilirliğine ve güvenliğine önemli katkılar sağladığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, denizcilik sektörünün gelecekteki başarısında modern iletişim teknolojilerinin daha fazla entegre edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Deniz Taşımacılığı, Modern İletişim Araçları, Kriz Yönetimi, İşbirliği

THE EFFECTS OF MODERN COMMUNICATION TOOLS ON COLLABORATION AND CRISIS MANAGEMENT IN MARITIME TRANSPORTATION

Abstract

Maritime transportation is one of the most strategic sectors forming the backbone of global trade. This sector requires not only timely and effective collaboration but also proper management processes during crises. The use of modern communication tools significantly enhances these processes, providing substantial benefits to the industry.

This study examines the effects of modern communication tools on collaboration and crisis management in maritime transportation. It focuses on the utilization of digital platforms, real-time data sharing, artificial intelligence-based decision support systems, and Internet of Things (IoT) technologies. The research highlights how these modern technologies improve cooperation among ship captains, port authorities, and logistics providers, enhance operational efficiency, and enable rapid response during crises.

In the context of crisis management, particular emphasis is placed on the role of these technologies in coordinating vessel movements during disasters, preventing maritime accidents, and minimizing environmental damage. Additionally, the study underscores how modern communication tools strengthen the culture of collaboration in the industry and foster trust among stakeholders.

In conclusion, modern communication tools are found to transform collaboration and crisis management processes in the maritime transportation sector, contributing significantly to its sustainability and safety. The findings suggest that further integration of modern communication technologies is essential for the future success of the maritime industry.

.Keywords: Maritime Transportation, Modern Communication Tools, Crisis Management, Collaboration

TİYATRODA MEKÂNIN DÖNÜŞÜMÜ: GELENEKSELDEN SİTE-SPECİFİC PERFORMANSA

Dr.Öğr.Ü., Atilla Emre KESKİN¹ / Dr.Öğr.Ü., Filiz KESKİN²

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, sahne sanatları, atillaemrekeskin@yyu.edu.tr,
ORCID:0000-0003-0989-121X

²Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, sahne sanatları, filizkeskin@yyu.edu.tr,
ORCID:0000-0003-0489-7938

Özet

Tiyatronun mekânla olan ilişkisi, tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak yeniden tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Antik Yunan amfityatrolarından Rönesans dönemi İtalyan sahne anlayışına, sonrasında ise modern proscenium sahnesine kadar tiyatronun mekânsal bağlamı, dönemsel estetik anlayışlar, seyircinin ihtiyaçları ve teknik olanaklar doğrultusunda değişime uğramıştır. Ancak modern ve postmodern tiyatro pratikleri, tiyatronun mekânla olan ilişkisini bambaşka bir noktaya taşımış, tiyatrodaki mekân, yalnızca bir sahne veya oyun alanı olarak değil, aynı zamanda hikâye anlatımında ve izleyici deneyiminde etkin bir unsur olduğunu ortaya koymuştur. Site-specific tiyatro, mekânın anlamını ve işlevini yeniden tanımlayan bir tiyatro anlayışıdır. Site-specific tiyatrodaki performans, belirli bir mekâna özgü olarak tasarlanır ve bu mekân, hem oyun metni hem de izleyiciyle kurulan etkileşim açısından merkezi bir rol oynar. Dolayısıyla bu anlayışa hizmet eden tiyatrodaki mekân, salt fiziksel bir alana değil, aynı zamanda hikâyeyi biçimlendiren ve anlamlandıran bir aktöre dönüşür. Burada izleyicinin konumu da değişim gösterir ve geleneksel tiyatrodaki pasif konumundan çıkarılarak, performansın aktif bir bileşeni olarak yerini alır. Mekânın, yalnızca dekora hizmet eden, oyuncuların devindiği bir alan olmaktan çıkarak, dramatik anlatımın bir parçası haline gelmesi, tiyatro estetiğinde yaşanan köklü değişimlerin zorunlu bir sonucu olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda, mekân ve dramatik gösterim arasındaki ilişkinin tiyatral deneyimi nasıl dönüştürdüğü ve izleyiciyle kurulan bağın hangi açılardan farklılaştığı incelenecektir. Ayrıca bu çalışma ile geleneksel mekân anlayışını yıkan site-specific tiyatro uygulamaları teorik ve pratik bağlamda ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Site-specific tiyatro, postdramatik sahne, sahne tasarımı

Abstract

The relationship between theatre and space has been constantly redefined and interpreted throughout history. From the ancient Greek amphitheaters to the Renaissance Italian stage concept, and later to the modern proscenium stage, the spatial context of theatre has changed in line with periodic aesthetic understandings, the needs of the audience and technical possibilities. However, modern and postmodern theatre practices have taken the relationship between theatre and space to a completely different point, revealing that space in theatre is not only a stage or a play area, but also an active element in storytelling and the audience experience. Site-specific theatre is a theatre approach that redefines the meaning and function of space. In site-specific theatre, performance is designed specifically for a specific site, and this space plays a central role in both the play text and the interaction with the audience. Therefore, in theatre that serves this understanding, space is transformed not only into a physical area, but also into an actor that shapes and gives meaning to the story. Here, the position of the audience also changes and takes its place as an active component of the performance, instead of its passive position in traditional theatre. The transformation of space from being an area that only serves as a setting and where actors move to being a part of the dramatic narrative is a necessary result of the radical changes experienced in theatrical aesthetics. In this context, how the relationship between space and dramatic representation transforms the theatrical experience and in what ways the connection established with the audience differs will be examined. In addition, this study will address site-specific theater practices that disrupt the traditional understanding of space in a theoretical and practical context.

Keywords: Site-specific theatre, postdramatic stage, stage design

ROBERT WILSON'IN SAHNE UYGULAMALARINDA IŞIK TASARIMININ ROLÜ: GÖRSEL ESTETİK VE POSTDRAMATİK YAKLAŞIMLAR

Dr.Öğr.Ü., Atilla Emre KESKİN¹ / Dr.Öğr.Ü., Filiz KESKİN²
¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, sahne sanatları, atillaemrekeskin@yyu.edu.tr,
ORCID:0000-0003-0989-121X
²Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, sahne sanatları, filizkeskin@yyu.edu.tr,
ORCID:0000-0003-0489-7938

Özet

Multidisipliner sanatçı kimliğiyle Robert Wilson, sahneleme dünyasının son yıllardaki önde gelen tiyatro adamları arasında gösterilmektedir. Onun ressam, heykeltıraş, enstelasyon, peyzaj sanatçısı kimlikleri, yönetmenlik ve senograf kimliklerini beslemiştir. Wilson'ın sahneleme pratikleri onun yönetmen ve sahne tasarımcısı rollerini tutarlı bir şekilde birleştirdiğini göstermektedir. Işık tasarımı Robert Wilson'ın önemli bir sahneleme karakteristiğidir. Wilson, tiyatro sahnelerinde ışık tasarımını sadece mekânı aydınlatmak amacıyla değil, dramatik anlatıyı derinleştiren ve izleyiciyle duygusal bir bağ kuran bir araç olarak kullanmaktadır. Wilson'ın sahne uygulamalarındaki ışık, geleneksel anlamda bir dekorasyon ögesi olmaktan çıkarak, sahnede bir dil oluşturur. Işığın kullanımı, karakterlerin ruh hâllerini, zamanın geçişini ve mekânın dönüşümünü izleyiciye aktarırken, aynı zamanda izleyiciyi daha derin bir anlam dünyasına davet eder. Işık, Wilson'ın sahne tasarımlarında dramatik yapıyı dönüştüren önemli bir öge haline gelir. Her bir ışık değişimi, karakterlerin içsel evrenlerine dair ipuçları verirken, izleyiciye bir anlam keşfi sunar. Ayrıca, Wilson'ın ışık tasarımı, sahnedeki hareketi ve sesleri de manipüle ederek, izleyiciye özgün bir deneyim yaşatır. Geleneksel tiyatrodaki olay örgüsü ve diyaloglar merkezi bir rol oynarken, Wilson'ın sahnelerinde görsel ve işitsel unsurlar eşit derecede önemli hale gelir. Postdramatik tiyatrunun temel özelliklerinden biri olan metin dışı anlatım, Wilson'ın işlerinde ışıkla somut bir biçimde hayata geçer. Işık, sadece anlatıyı değil, zamanın, mekânın ve karakterlerin algılanışını yeniden şekillendirir. Bu bildiride, Wilson'ın ışık tasarımının postdramatik tiyatro bağlamındaki rolü, sahnelemedeki görsel estetikle birleştirilerek ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Robert Wilson, postdramatik sahne, ışık tasarımı

THE ROLE OF LIGHTING DESIGN IN ROBERT WILSON'S STAGE PRACTICES: VISUAL AESTHETICS AND POSTDRAMATIC APPROACHES

Abstract

With his multidisciplinary artist identity, Robert Wilson is considered one of the leading theater figures of the staging world in recent years. His identities as a painter, sculptor, installation, and landscape artist have nourished his identities as a director and scenographer. Wilson's staging practices show that he consistently combines the roles of director and stage designer. Lighting design is an important staging characteristic of Robert Wilson. Wilson uses lighting design on theater stages not only to illuminate the space but also as a tool that deepens the dramatic narrative and establishes a sensory connection with the audience. Light in Wilson's stage practices ceases to be a decorative element in the traditional sense and creates a language on the stage. The use of light conveys the moods of the characters, the passage of time, and the transformation of the space to the audience, while at the same time inviting the audience to a deeper world of meaning. Light becomes an important element that transforms the dramatic structure in Wilson's stage designs. Each change of light provides clues about the inner universes of the characters and offers the audience a discovery of meaning. In addition, Wilson's lighting design manipulates the movement and sounds on stage, creating a unique experience for the audience. While plot and dialogue play a central role in traditional theater, visual and auditory elements become equally important in Wilson's scenes. One of the fundamental characteristics of postdramatic theater, extratextual narration, comes to life concretely with light in Wilson's works. Light reshapes not only the narrative but also the perception of time, space, and characters. In this paper, the role of Wilson's lighting design in the context of postdramatic theater will be discussed in conjunction with the visual aesthetics of staging.

Keywords: Robert Wilson, postdramatic stage, lighting design

SANATIN VE KÜLTÜRÜN PATRONLUĞU OLMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Tuncay ÇİÇEK¹, Yüksek Lisans Öğrencisi Beyza Nur KARACA²

¹Iğdır Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, alpago1976@gmail.com, 0000-0003-3225-4964

²Iğdır Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
beyzakaraca81.bk@gmail.com, 0009-0007-9508-5834

Özet

Eski tarihlerde de görüldüğü üzere, bir Yunan kralı halkın geleceğini ilgilendiren bir karar almaya çıktığı zaman, ilk önce kendi meclisinde konuşup tartışır, daha sonra Eforlar denilen seçilmişlerin meclisinde son kararı vermesi için mevcut durumlarını bildirirdi. Ama sanıldığı gibi masum değildi. Aslında, Eforlara hallerini arz etmeye çalışırken aynı zamanda Eforlara rüşvet vererek onların gönüllerini de hoş tutmak zorundaydılar. Günümüz örneklerini incelediğimizde, bazı şeylerin hâlâ değişmemiş olduğunu, eski usulün devam ettiğini görüyoruz. Sanatsal bir imgenin ya da bilimsel bir niteliğin eleştirisini yapabilmek için o işin pedagojisini ve formasyonunu iyi bilmek gerekir. Yani bir maddenin ya da bir olayın özünü incelemeyen, formal özelliklerini bilmeden kalkıp bir fikir ortaya koymak doğru bir şey değildir. Günümüzde akademilerde alınan eğitimin yeterli olup olmadığını da tartışmaya açmak gerekmez mi? Belirli siyasi ahkâmlarla belirli yerleri ve makamları işgal edenler, sanatın, kültürün ve bilimin de patronluğuna soyunmuş durumdadır.

Anahtar kelimeler: Kültür, sanat, Türkiye’de sanat.

THE PATRONAGE OF ART AND CULTURE CANNOT EXIST

Summary

As seen in ancient times, when a Greek king was about to make a decision affecting his people’s future, he would first discuss it in his council, then report the situation to the assembly of Ephors for the final decision. However, it wasn’t just a council; they often had to bribe the Ephors to gain their favor. Looking at contemporary examples, we see that some things haven’t changed. To critique art or science, one must understand its principles and formation. Shouldn’t we question whether today’s academies provide enough education? Those in power also control art, culture, and science.

Keywords: Culture, art, art education in Turkey

1.GİRİŞ

Sanat, kültür ve bilim, insanlık tarihinin en temel ve vazgeçilmez dinamiklerindedir. Bu üç alan, bireylerin düşünsel, estetik ve toplumsal kapasitelerini geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumların ilerleyişini ve kimliğini şekillendiren birer yapı taşıdır. Ancak bu alanların sürdürülebilir bir şekilde gelişebilmesi, onların özgünlüğünü ve bağımsızlığını koruyabilmesiyle mümkündür. Ne yazık ki, tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de sanat, kültür ve bilim, ekonomik ve politik çıkarların aracı hâline gelmekte, bu alanlar üzerinde bir tür "patronluk" kurulmaya çalışılmaktadır (Bourdieu, 1993). Bu durum, yalnızca bu alanların doğasını bozmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal eşitlik ve özgürlük açısından da ciddi sorunlar yaratır.

Sanat ve kültürün tarihsel süreçte araçsallaştırılmasına dair en çarpıcı örneklerden biri, Antik Yunan döneminde görülen Eforlar Meclisi uygulamasıdır. Halkın geleceğini ilgilendiren önemli kararlar, bu mecliste tartışılırken, karar alma sürecinin şeffaf olmadığı, çoğunlukla rüşvet ve kişisel çıkarlar doğrultusunda şekillendiği bilinmektedir (Finley, 1973). Benzer şekilde, günümüzde de sanat ve kültür alanında alınan kararların ekonomik ve politik çıkarlarla şekillendiği, bu alanların özgün ve eleştirel yapısına zarar verdiği sıklıkla dile getirilmektedir. Bu bağlamda, sanat eleştirisi ve üretiminin bilimsel ve pedagojik bir temele dayanması gerektiği gerçeği daha da önemli hâle gelmektedir (Dewey, 1934).

Günümüz sanat ve kültür politikaları incelendiğinde, belirli kişi ve kurumların bu alanları ekonomik ve ideolojik bir araç olarak kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Özellikle büyük holdingler ve şirketler tarafından desteklenen sanat galerileri ve kültürel etkinlikler, çoğu zaman samimi bir sanatsal girişimden ziyade, marka değeri yaratma ve itibar kazandırma aracı olarak kullanılmaktadır (Harvey, 1989). Bu durum, sanatın ve kültürün ticari bir metaya dönüşmesine ve özgün kimliğini yitirmesine neden olmaktadır.

Sanat, kültür ve bilim alanındaki bu tür patronaj girişimlerine karşı koymak, yalnızca bu alanlarla ilgilenen bireylerin değil, toplumun tamamının sorumluluğudur. Çünkü sanat, kültür ve bilim, yalnızca birer estetik veya teknik mesele değil, aynı zamanda bir düşünce biçimidir. Düşüncenin gelişimi ise büyük ölçüde sanatın ve estetik deneyimin etkisine bağlıdır (Arnheim, 1969). İmge düşünceyi, düşünce ise akli besler; bu nedenle sanat ve düşünce arasındaki bu diyalektik ilişki, modern toplumların gelişiminde kritik bir rol oynar.

Sanat eğitimi, bu sürecin en önemli bileşenlerinden biridir. Ancak Türkiye’de sanat eğitiminin, özgünlük ve derinlikten uzak olduğu, katı bir formasyon anlayışı içinde sıkışıp kaldığı sıklıkla eleştirilmektedir. Sanat eğitimi, yalnızca teknik beceriler kazandırmakla sınırlı kalmamalı, bireylerin eleştirel düşünme, estetik algı ve

yaratıcılık kapasitelerini geliştiren bir araç hâline getirilmelidir. Bu bağlamda, Dewey'in "sanat, insan deneyiminin en yüksek ifadesidir" görüşü, sanat eğitime yaklaşımımızı yeniden gözden geçirmemiz gerektiğini ortaya koymaktadır (Dewey, 1934).

Sonuç olarak, sanat, kültür ve bilim üzerindeki patronaj girişimleri, bu alanların bağımsızlığını tehdit eden bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, yalnızca sanatsal üretimin niteliğini düşürmekle kalmaz, aynı zamanda toplumun estetik ve entelektüel gelişimini de engeller. Bu nedenle, sanatın, kültürün ve bilimin özgünlüğünü ve bağımsızlığını koruyacak politikalar geliştirilmesi, bu alanlarda alınan kararların şeffaf ve katılımcı bir şekilde oluşturulması gerekmektedir. Bu yazı, sanat, kültür ve bilimin patronaj meselesini derinlemesine ele alarak, bu alanların özgürleşmesi ve toplumsal fayda yaratması için atılması gereken adımlara ışık tutmayı amaçlamaktadır.

1.1. Sanat, Kültür ve Bilimin Tarihsel Perspektifleri

Sanat, kültür ve bilim, toplumların tarih boyunca gelişiminde temel birer yapı taşı olmuştur. Bu alanlar, yalnızca estetik birer değer taşımanın ötesinde, toplumsal düzenin, ideolojilerin ve güç mücadelelerinin şekillenmesinde de kritik bir rol oynamıştır. Ancak bu süreçte, sanat, kültür ve bilimin sıklıkla araçsallaştırıldığı ve iktidar odaklı güç mücadelelerinin bir parçası hâline getirildiği gözlemlenmektedir. Tarihsel bağlamda, bu araçsallaştırma hem sanatsal üretimin niteliğini hem de bireylerin bu alanlara erişimini önemli ölçüde etkilemiştir. Antik Yunan'daki Eforlar Meclisi'nin işleyişi, sanat ve kültürün iktidar ile olan ilişkisinin erken dönem örneklerinden biri olarak dikkat çeker (Finley, 1973). Bu bölümde, farklı medeniyetlerde sanat, kültür ve bilimin nasıl konumlandığı tarihsel bir bağlamda ele alınacaktır.

1.2. Antik Yunan ve Roma: İlk Örnekler

Antik Yunan ve Roma dönemlerinde sanat, estetik bir değer taşımanın ötesinde, toplumsal gücün ve ideolojik üstünlüğün bir aracı olarak kullanılmıştır. Yunan şehir devletlerinde sanat, genellikle tanrıların ve mitolojik kahramanların gücünü yüceltmek için üretilmiştir. Tapınaklar, heykeller ve freskler, sadece estetik bir amaç taşımamış, aynı zamanda siyasi ve dini birer araç olarak işlev görmüştür. Örneğin, Parthenon Tapınağı, yalnızca bir mimari başarı değil, aynı zamanda Atina'nın siyasi ve kültürel gücünün bir sembolüydü (Boardman, 1985). Ancak bu dönemde sanatsal üretim, geniş halk kitlelerinden ziyade elit sınıfın himayesinde gelişmiştir. Roma İmparatorluğu'nda ise sanat, imparatorların gücünü ve üstünlüğünü yansıtmak amacıyla kullanılmıştır. Özellikle zafer takları ve imparator heykelleri, halk üzerinde bir otorite sembolü olarak tasarlanmıştır (Holloway, 1994).

Bu dönemde sanatın yalnızca elit sınıfa hitap eden bir alan olması, halkın sanatsal üretime katılımını sınırlamış ve sanatın toplumsal bir araç olarak kullanılmasına engel olmuştur. Bununla birlikte, sanatın elitlerin himayesi altında gelişmesi, teknik anlamda önemli ilerlemelere de olanak sağlamıştır.

1.3.Orta Çağ: Din ve Sanat İlişkisi

Orta Çağ'da sanat, büyük ölçüde dini inançlar ve kilisenin etkisi altında şekillenmiştir. Bu dönemde sanatsal üretimler, Hristiyanlık inancının yayılması ve güçlendirilmesi için kullanılmıştır. Gotik katedraller, dini freskler ve el yazması minyatürler, dönemin sanat anlayışının en belirgin örnekleridir. Örneğin, Chartres Katedrali'nin vitray pencereleri, yalnızca estetik bir güzellik sunmakla kalmamış, aynı zamanda Hristiyanlık inancının hikâyelerini görsel bir biçimde aktarmıştır (Arnheim, 1969).

Kilise, sanat üzerinde hem ekonomik hem de ideolojik bir kontrol mekanizması oluşturmuştur. Bu durum, sanatsal özgürlüğü önemli ölçüde sınırlamış, ancak aynı zamanda sanatın bir eğitim ve propaganda aracı olarak kullanılmasını sağlamıştır. Kilisenin desteklediği sanatçılar, genellikle belirli dini temalara sadık kalmak zorundaydı. Bu durum, sanatın çeşitliliğini kısıtlarken, teknik becerilerin ve detaycılığın ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Orta Çağ'da sanatın dini kontrol altında olması, aynı zamanda sanatsal üretimin halkla daha doğrudan bir ilişki kurmasını sağlamıştır. Kilise destekli sanat eserleri, halkın dini duygularını güçlendiren ve onları manevi bir bağlılığa yönlendiren araçlar hâline gelmiştir. Ancak bu dönemde bilim, büyük ölçüde kilise tarafından baskılanmış, sanatsal ve bilimsel ilerlemeler genellikle dini dogmalarla sınırlı kalmıştır (Lindberg, 2007).

1.4.Sanatın ve Kültürün Araçsallaştırılmasının Sonuçları

Antik Yunan'dan Orta Çağ'a kadar uzanan süreçte sanat, kültür ve bilim, çoğunlukla birer araç olarak kullanılmıştır. Bu araçsallaştırma, toplumsal düzeni pekiştirmek ve ideolojik gücü artırmak için bir yöntem olarak tercih edilmiştir. Ancak bu durum, sanat ve kültürün geniş halk kitleleriyle olan ilişkisini zayıflatmış ve bu alanların sadece belirli bir sınıfa hitap eden unsurlar olarak görülmesine yol açmıştır.

Günümüzde bu tarihsel perspektifler, sanat ve kültürün bağımsızlığını korumanın neden önemli olduğunu anlamak için kritik bir çerçeve sunmaktadır. Sanatın, kültürün ve bilimin toplumun tüm kesimlerine ulaşabilmesi, tarih boyunca karşılaşılan bu türden sınırlamaların aşılmasıyla mümkün olacaktır.

1.5. Modern Dünyada Sanatın ve Kültürün Patronluğu

Modern dünyada sanat, kültür ve bilim, kapitalist sistemin etkisiyle köklü bir dönüşüm yaşamıştır. Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren, ekonomik büyüme ve küreselleşmenin etkisiyle sanat ve kültür, özgünlüğünden uzaklaşarak birer ticari metaya dönüşme eğilimi göstermiştir. Büyük şirketler, holdingler ve hatta devlet kurumları, sanat ve kültür alanına önemli yatırımlar yaparak bu alanları ekonomik ve siyasi çıkarlar doğrultusunda araçsallaştırmıştır (Harvey, 1989). Bu durum, sanat ve kültürün bağımsızlığını tehdit etmekte, aynı zamanda bu alanların toplumsal işlevini daraltmaktadır.

1.6.Sanat ve Kültürün Ekonomik Araçsallaştırılması

Sanat ve kültür, modern kapitalist sistemde yalnızca bir estetik değer değil, aynı zamanda ekonomik bir araç olarak görülmektedir. Büyük şirketlerin sanatsal etkinliklere sponsor olması, sanatın ve kültürün birer reklam ve halkla ilişkiler aracı hâline gelmesine neden olmuştur. Örneğin, Bourdieu (1993), sanatı "kültürel sermaye" olarak tanımlayarak, ekonomik ve politik güçlerin bu alanda etkin bir şekilde konumlandığını belirtir. Büyük şirketler ve holdingler, sponsor oldukları sanat etkinlikleri aracılığıyla, bir yandan marka bilinirliklerini artırırken, diğer yandan bu etkinlikleri bir prestij unsuru olarak kullanmaktadır. Bu durum, sanatın özgünlüğünü ve eleştirel işlevini sınırlar.

Küresel ölçekte bu eğilim, sanat ve kültür alanında ciddi değişimlere yol açmıştır. Sanat galerileri, müzeler ve kültürel etkinlikler, giderek daha fazla ticarileşmiş ve büyük ölçüde elit bir kesimin erişimine açık hâle gelmiştir. Örneğin, Harvey (1989), kapitalist sistemde sanatın giderek "gösteri toplumunun" bir parçası hâline geldiğini vurgulamaktadır. Sanat eserleri, artık yalnızca estetik bir değer taşımakla kalmamakta, aynı zamanda bir yatırım aracı olarak da kullanılmaktadır.

Bu durum, yalnızca ekonomik eşitsizlikleri derinleştirmekle kalmaz, aynı zamanda sanat ve kültürün eleştirel ve dönüştürücü potansiyelini de zayıflatır. Sanatın ticarileşmesi, özgür ifade alanlarının daralmasına ve sanatsal üretimin belirli ekonomik çıkarlara göre şekillenmesine yol açar. Bu bağlamda, sanatın toplumsal bir araç olarak işlevini yerine getirebilmesi için, ekonomik etkilerden bağımsız bir şekilde gelişmesi önemlidir (Arnheim, 1969).

1.7.Türkiye Örneği

Türkiye’de sanat ve kültür alanındaki yatırımlar, genellikle ekonomik ve siyasi çıkarlar doğrultusunda yapılmaktadır. Bu durum, sanat ve kültürün özgün niteliğini zedelemekte ve bu alanların toplumsal işlevini

sınırlamaktadır. Türkiye’de sanat ve kültür politikalarının büyük ölçüde devlet veya özel sektörün kontrolünde olduğunu ve bu durumun sanatsal üretimi dar bir çerçeveye hapsettiğini belirtir.

Türkiye’de sanat galerileri ve kültürel etkinliklerin büyük bir kısmı, holdingler veya siyasi partiler tarafından finanse edilmektedir. Bu tür bir finansman, bir yandan ekonomik olarak sanatın gelişimine katkı sağlarken, diğer yandan sanatsal özgürlüğü sınırlandırmaktadır. Örneğin, holdinglerin desteklediği birçok sanat etkinliği, bu şirketlerin sosyal sorumluluk projeleri kapsamında sunulmakta, ancak bu projeler genellikle estetik ve eleştirel bir değer taşımaktan ziyade, şirketlerin itibar yönetimine hizmet etmektedir (Harvey, 1989).

Sanat ve kültürün ekonomik ve siyasi araçsallaştırılmasının bir diğer sonucu, halkın bu alanlara olan ilgisinin azalmasıdır. Türkiye’de, sanatsal etkinliklerin çoğu, ekonomik nedenlerle dar bir kesime hitap etmektedir. Bu durum, sanat ve kültürün toplumsal eşitlik ve kapsayıcılık işlevini yerine getirememesine neden olmaktadır. Oysa sanat ve kültür, toplumun tüm kesimlerinin erişimine açık olmalı ve bireylerin estetik, düşünsel ve duygusal gelişimine katkıda bulunmalıdır (Dewey, 1934).

2. YÖNTEM

Bu çalışma, sanat, kültür ve bilimin tarihsel, toplumsal ve ekonomik bağlamda incelenmesine yönelik nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırma, literatür taraması yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş, sanat ve kültür politikalarının tarihsel süreçteki dönüşümünü analiz etmeye odaklanmıştır.

Toplanan veriler tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Temalar şu başlıklar etrafında oluşturulmuştur:

- Sanat ve kültürün tarihsel gelişimi.
- Ekonomik ve toplumsal araçsallaştırmanın etkileri.
- Türkiye’de sanat ve kültür eğitiminin sorunları ve çözüm önerileri.

Bu temalar doğrultusunda literatürdeki bilgiler karşılaştırılmış ve sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilmiştir. Araştırma, sanat ve kültür politikalarının tarihsel gelişimini ele alırken, özellikle Türkiye bağlamına odaklanmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları, yalnızca yazılı kaynaklara dayalı bir inceleme yapılmış olmasıdır. Bu nedenle saha araştırmaları ya da birebir görüşmelere yer verilmemiştir. Çalışma boyunca kaynakların güvenilirliğine ve doğru bir şekilde referans verilmesine dikkat edilmiştir.

3.BULGULAR

3.1.Ticarileşmenin Sanat ve Kültür Üzerindeki Etkileri

Sanat ve kültürün ticarileşmesi, bu alanların temel işlevlerini derinden etkilemiştir. Bu süreç, yalnızca sanatsal üretimin niteliğini değil, aynı zamanda sanatın toplumsal algısını da değiştirmiştir. Artık sanat, bireylerin duygu ve düşünce dünyalarını zenginleştiren bir araç olmaktan çıkmış, ekonomik değer taşıyan bir "meta" olarak algılanmaya başlamıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu durum daha da belirgin bir hâl almış, sanatsal üretim ve tüketim, büyük ölçüde ekonomik ve siyasi çıkarların kontrolüne girmiştir.

Sanatın ve kültürün bu şekilde araçsallaştırılması, uzun vadede toplumun estetik ve entelektüel gelişimini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, sanat ve kültür politikalarının, ekonomik ve siyasi çıkarlardan bağımsız bir şekilde şekillendirilmesi, bu alanların özgünlüğünü ve toplumsal işlevini korumak açısından kritik öneme sahiptir (Bourdieu, 1993).

3.2.Sanat ve Kültür Eğitiminin Önemi

Sanat ve kültür eğitimi, bireylerin estetik, düşünsel ve duygusal gelişimini destekleyerek onları toplumsal ve bireysel anlamda daha donanımlı bireyler hâline getirir. Sanat eğitimi, yalnızca bireylerin teknik beceriler kazanmasına değil, aynı zamanda eleştirel düşünme, problem çözme ve estetik algı geliştirme kapasitelerine de odaklanmalıdır. Dewey (1934), sanatın bireylerin deneyimlerini derinleştiren ve onların dünyayı daha anlamlı bir şekilde algılamasını sağlayan bir araç olduğunu vurgular. Ancak Türkiye’de sanat eğitimi, genellikle katı formal yaklaşımlarla sınırlı kalmakta ve bu durum, yaratıcılığın ve eleştirel düşüncenin önündeki en büyük engellerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Bu başlık altında, sanat ve kültür eğitiminin pedagojik temelleri ve Türkiye’deki mevcut durumunun değerlendirilmesi yapılacak, aynı zamanda bu alanlarda yaşanan sorunların çözümüne yönelik öneriler tartışılacaktır.

3.2.1.Pedagojik Temeller

Sanat eğitimi, bireylerin yalnızca teknik beceriler kazanmasını değil, aynı zamanda duygusal ve bilişsel kapasitelerini geliştirmeyi amaçlayan kapsamlı bir disiplin olarak ele alınmalıdır. Arnheim (1969), görsel düşünmenin sanat eğitiminin temel bir unsuru olduğunu ve bireylerin sanat yoluyla dünyayı daha farklı bir perspektiften algılayabildiklerini belirtir. Bu bağlamda, sanat eğitiminin pedagojik temelleri, bireylerin yaratıcı süreçlere aktif bir şekilde katılmasını ve bu süreçlerde kendi özgün fikirlerini geliştirmesini teşvik etmelidir.

Sanat eğitiminin pedagojik temelleri şu unsurlara dayanır:

- **Yaratıcılık ve Eleştirel Düşünme:** Sanat eğitimi, bireylerin hayal gücünü geliştiren, yeni fikirler üretmesine olanak tanıyan bir ortam sağlamalıdır. Dewey (1934), sanatın yalnızca bir estetik faaliyet olmadığını, aynı zamanda bireylerin düşünce ve duygularını ifade ettiği bir araç olduğunu ifade eder.
- **Estetik Algının Geliştirilmesi:** Estetik algı, bireylerin çevrelerindeki güzelliği ve anlamı fark etmesine yardımcı olur. Sanat eğitimi, bu algıyı geliştiren bir araç olarak bireylerin görsel ve duyuşsal becerilerini de güçlendirmelidir (Arnheim, 1969).
- **Kapsayıcı ve Etkileşimli Eğitim Yöntemleri:** Sanat eğitimi, bireyler arasında iş birliği ve etkileşimi teşvik ederek, öğrencilerin yalnızca bireysel değil, toplumsal bir bakış açısı kazanmalarını da sağlamalıdır (Eisner, 2002).

Sanat eğitiminin temel amacı, bireylerin yalnızca sanatsal eserler üretmesini değil, aynı zamanda bu eserleri eleştirel bir şekilde değerlendirme ve anlamlandırma yeteneğini geliştirmesidir. Bu doğrultuda sanat eğitimi, bireylerin toplumsal sorunlara duyarlılık geliştirmelerine ve bu sorunlara yaratıcı çözümler üretebilmelerine de katkı sağlar.

3.2.2. Türkiye’de Sanat Eğitimi Sorunları

Türkiye’de sanat eğitimi, katı bir müfredat anlayışı ve sınırlı kaynaklarla yürütülmektedir. Türkiye’deki sanat eğitiminin genellikle teknik beceriler kazandırmaya odaklandığını, ancak estetik algı ve eleştirel düşünmeyi geliştiren bir yapıdan uzak olduğunu belirtir. Müfredat içerikleri, yaratıcı süreçlere yeterince yer vermemekte, bu da öğrencilerin sanat eğitimi yoluyla bireysel potansiyellerini gerçekleştirmelerini engellemektedir.

3.2.3. Türkiye’deki Başlıca Sorunlar:

1. **Müfredatın Katılığı:** Sanat eğitiminin müfredatında, öğrencilerin bireysel farklılıklarını ve yaratıcılıklarını destekleyen esneklikler bulunmamaktadır.
2. **Kaynak Eksikliği:** Sanat eğitimi, genellikle yeterli fiziksel ve finansal kaynaklardan yoksun bir şekilde yürütülmektedir. Bu durum, öğrencilerin yaratıcı süreçlere aktif katılımını sınırlamaktadır.
3. **Öğretmen Eğitimi:** Sanat eğitimi öğretmenlerinin pedagojik ve sanatsal becerilerini geliştirmeye yönelik yeterli eğitim programlarının bulunmaması, bu alandaki nitelikli öğretmen eksikliğine yol açmaktadır.

3.2.4.Sorunlara Yönelik Öneriler:

- Müfredatın daha esnek ve kapsayıcı bir şekilde yeniden yapılandırılması, öğrencilere daha özgür bir yaratıcı ortam sunulmasını sağlayabilir.
- Sanat eğitimi alanındaki öğretmenlerin mesleki gelişimlerini desteklemek amacıyla daha fazla hizmet içi eğitim programı düzenlenmelidir.
- Okullarda sanat ve kültür faaliyetlerine ayrılan fiziksel ve finansal kaynaklar artırılarak, öğrencilerin yaratıcı süreçlere aktif katılımı teşvik edilmelidir.

3.3.Sanat ve Kültür Eğitiminin Toplumsal İşlevi

Sanat eğitimi, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal işlevlere de sahiptir. Sanat yoluyla bireyler, toplumsal sorunlara daha duyarlı hâle gelir ve bu sorunlara yaratıcı çözümler üretme kapasitesine sahip olur. Türkiye gibi ülkelerde, sanat eğitiminin önemi, bireylerin estetik ve entelektüel kapasitelerinin geliştirilmesinde kritik bir role sahiptir. Ancak bu potansiyelin gerçekleştirilebilmesi için sanat eğitiminin mevcut sorunlarının çözülmesi ve daha çağdaş bir yapıya kavuşması gerekmektedir.

3.4.Sanat, Kültür ve Bilimin Toplum Üzerindeki Etkisi

Sanat, kültür ve bilim, bir toplumun kimliğini şekillendiren, bireylerin dünyayı anlama ve yorumlama biçimlerini etkileyen en önemli unsurlardandır. Bu üç alan, yalnızca estetik birer araç olmanın ötesinde, toplumların modernleşmesinde, demokratikleşmesinde ve bireylerin özgürleşmesinde kritik bir rol oynar. Sanat, kültür ve bilim olmaksızın toplumsal ilerleme mümkün olmadığı gibi, bireylerin estetik, entelektüel ve etik kapasitelerinin geliştirilmesi de mümkün değildir. Ancak, bu alanların özgünlüğünü koruyarak özgürleşmesi, toplumun genel gelişimi açısından vazgeçilmez bir gerekliliktir.

3.5.Sanat ve Düşünce İlişkisi

Sanat, düşüncenin itici gücü olarak tanımlanabilir. Sanat, bireylerin soyut düşünce yeteneklerini geliştirirken, aynı zamanda yeni fikirlerin ve perspektiflerin oluşmasını sağlar. Dewey (1934), sanatın yalnızca bir estetik ifade biçimi değil, aynı zamanda düşüncenin oluşumunda ve gelişiminde temel bir araç olduğunu belirtir. Sanat ve düşünce arasındaki ilişki, bireylerin ve toplumların yenilikçi çözümler üretme kapasitesini artırır.

İmge ve düşünce arasındaki bu bağlantı, bireysel ve toplumsal gelişimin temellerinden biridir. Arnheim (1969), görsel düşüncenin bireylerin problem çözme ve yaratıcı düşünme süreçlerini nasıl desteklediğini ortaya koyar.

Örneğin, bir sanat eseri, yalnızca bir estetik deneyim sunmakla kalmaz, aynı zamanda bireyi düşünmeye, sorgulamaya ve mevcut durumları yeniden değerlendirmeye sevk eder. Bu bağlamda, sanat, bireylerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirerek, onların toplumsal sorunlara daha duyarlı ve çözüm odaklı bireyler hâline gelmesini sağlar.

Sanatın düşünce üzerindeki bu etkisi, toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerinde de kendini gösterir. Özellikle modernleşme ve demokratikleşme süreçlerinde sanat, bireylerin ve toplulukların özgürleşmesini sağlayan bir araç olarak ön plana çıkar. Toplumların, düşünce ve ifade özgürlüğünü artırmak için sanata daha fazla değer vermesi, bu alanların toplumsal etkisini güçlendirecektir.

3.6. Toplumların Kültürel Dinamikleri

Her toplumun kültürel dinamikleri, onun tarihsel birikimi, sosyal yapısı ve değer sistemleri tarafından şekillenir. Sanat ve kültür, bu dinamiklerin zenginleşmesine ve çeşitlenmesine katkıda bulunarak, toplumsal uyumu ve dayanışmayı güçlendirebilir. Ancak bu sürecin başarılı olabilmesi için, toplumların kendi iç dinamiklerini zenginleştirilmesi ve sanat ile kültürü daha yaygın bir şekilde benimsemesi gerekmektedir.

Türkiye gibi toplumlarda, sanat ve kültürün toplumsal hayata entegrasyonu, bireylerin estetik ve entelektüel gelişimlerini desteklemekle kalmaz, aynı zamanda toplumun genel yapısını da olumlu yönde etkiler. Bourdieu (1993), kültürel sermayenin, bireylerin toplumsal konumlarını şekillendiren en önemli unsurlardan biri olduğunu ifade eder. Bu bağlamda, kültürel sermayeyi artırmak, toplumların daha eşitlikçi ve katılımcı bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayabilir.

Türkiye’de, sanat ve kültürün toplum üzerindeki etkisini artırmak için yapılması gerekenler şunlardır:

1. Sanat ve Kültürün Yaygınlaştırılması: Sanat ve kültür etkinliklerinin, toplumun her kesimine hitap edecek şekilde çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin, bu tür etkinliklere erişimini artıracak projeler geliştirilmelidir.
2. Eğitimde Sanat ve Kültürün Rolü: Eğitim sisteminde sanat ve kültürün daha fazla yer alması, bireylerin bu alanlara duyarlılığını artıracaktır. Arnheim (1969), görsel düşüncenin eğitimin temel bir parçası olması gerektiğini savunur.
3. Kültürel Çeşitliliğin Korunması: Türkiye gibi çok kültürlü toplumlarda, kültürel çeşitliliğin korunması ve desteklenmesi, toplumsal uyumun ve dayanışmanın güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Kültürel dinamiklerin zenginleştirilmesi, yalnızca bireylerin estetik ve entelektüel kapasitelerini artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun genel refah seviyesini de yükseltir. Sanat ve kültür, bireylerin yalnızca kendilerini ifade etmelerine değil, aynı zamanda başkalarını anlamalarına ve toplumsal sorunlara çözüm üretmelerine olanak tanır.

3.7.Sanat, Kültür ve Bilimin Toplum Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi

Sanat, kültür ve bilimin toplum üzerindeki etkisi, bireylerin yaşam kalitesini artırmanın ötesinde, toplumun dönüşümünü de sağlayabilir. Bu alanlar, bireylerin ve toplumların kendilerini yeniden keşfetmelerine, farklılıkları anlamalarına ve ortak bir gelecek inşa etmelerine olanak tanır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, sanat ve kültürün bu dönüştürücü etkisinden daha fazla faydalanılması, toplumsal ilerlemenin hızlanmasına katkı sağlayacaktır.

Sanat ve kültürün toplum üzerindeki etkisinin artması, bireylerin estetik ve entelektüel gelişimiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, sanat, kültür ve bilimin özgürleşmesi ve desteklenmesi, toplumsal kalkınma stratejilerinin vazgeçilmez bir parçası olmalıdır.

3.8. Sanatın ve Kültürün Özgürleşmesi için Çözüm Önerileri

Sanat ve kültür, toplumsal gelişimin ve bireysel özgürlüğün vazgeçilmez unsurlarıdır. Ancak bu alanların patronajdan ve ekonomik ya da siyasi çıkar ilişkilerinden bağımsız bir şekilde gelişmesi, özgünlüklerini korumaları ve toplumsal fayda sağlamaları açısından büyük önem taşır. Bu bağlamda, sanat ve kültürün özgürleşmesi için uygulanabilir politikalar ve stratejiler geliştirilmelidir. Aşağıda, bu hedefe yönelik somut çözüm önerileri sunulmaktadır.

3.8.1.Sanat ve Kültür Politikalarının Yeniden Yapılandırılması

Sanat ve kültür alanında alınan kararların daha şeffaf, katılımcı ve kapsayıcı bir şekilde şekillendirilmesi gerekmektedir. Sanat ve kültür politikalarının yeniden yapılandırılması, bu alanların toplumun her kesimine ulaşmasını sağlamak ve sanatçıların özgün üretimlerini desteklemek için kritik bir adımdır.

Bourdieu (1993), sanatın ve kültürün ekonomik ve politik güç ilişkileri tarafından şekillendirildiğini ve bu durumun özgün sanatsal üretimi kısıtladığını ifade eder. Bu nedenle, sanat ve kültür politikalarının, ekonomik ve politik çıkar gruplarından bağımsız bir şekilde oluşturulması gerekmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki adımlar atılabilir:

- **Şeffaf Karar Alma Süreçleri:** Sanat ve kültürle ilgili alınan tüm kararlar, toplumun farklı kesimlerinin görüşlerini içerecek şekilde açık ve şeffaf bir süreçle alınmalıdır. Sanatçıların, akademisyenlerin ve sivil toplum kuruluşlarının bu süreçlere aktif katılımı sağlanmalıdır.
- **Yerel Dinamiklerin Desteklenmesi:** Kültürel çeşitliliğin korunması ve yerel sanatçıların desteklenmesi, sanat ve kültür politikalarının temel hedeflerinden biri olmalıdır. Yerel sanatsal üretimlerin teşvik edilmesi, toplumsal katılımı artırabilir.
- **Sanat Fonlarının Adil Dağıtımı:** Kamu kaynaklarından sağlanan sanat fonlarının, önceden belirlenmiş şeffaf kriterlere göre dağıtılması gereklidir. Bu fonlar, yalnızca büyük projelere değil, aynı zamanda bağımsız ve alternatif sanat girişimlerine de yönlendirilmelidir (Harvey, 1989).

Bu politikaların uygulanması, sanatın ve kültürün ekonomik ve siyasi manipülasyonlardan korunmasını ve daha geniş bir toplumsal etkiye sahip olmasını sağlayacaktır.

3.8.2.Eğitim Reformları

Sanat ve kültürün özgürleşmesi için atılacak en önemli adımlardan biri, eğitim sisteminde köklü reformlar gerçekleştirmektir. Sanat eğitiminin müfredatında yapılan değişiklikler, bireylerin yaratıcılık ve eleştirel düşünme kapasitelerini artıracak bir yapının oluşmasını sağlayabilir.

Türkiye’de sanat eğitiminin büyük ölçüde teknik becerilere odaklandığını ve estetik algı ile yaratıcı düşünceyi teşvik etmekte yetersiz kaldığını ifade eder. Bu bağlamda sanat eğitiminin özgürleştirici bir yapıya kavuşması için aşağıdaki reformların hayata geçirilmesi önerilmektedir:

- **Yaratıcılığı Teşvik Eden Müfredat:** Sanat eğitimi müfredatı, yalnızca teknik becerilere değil, aynı zamanda bireylerin estetik algısını ve eleştirel düşünme becerilerini geliştiren etkinliklere odaklanmalıdır. Proje tabanlı öğrenme, disiplinler arası çalışmalar ve deneyimsel öğrenme gibi yenilikçi yaklaşımlar benimsenmelidir (Dewey, 1934).
- **Öğretmen Eğitiminde Gelişim:** Sanat eğitimi öğretmenlerinin, çağdaş sanat yöntemleri ve pedagojik yaklaşımlar konusunda düzenli olarak eğitilmesi gerekmektedir. Bu sayede öğretmenler, öğrencilerin sanatsal potansiyellerini daha etkili bir şekilde destekleyebilir.
- **Erişilebilir Sanat Eğitim Merkezleri:** Sanat eğitimi, yalnızca okullarla sınırlı kalmamalı, toplumun her kesiminin erişimine açık sanat merkezleri ve atölyeler aracılığıyla desteklenmelidir.

Sanat eğitiminin reforme edilmesi, yalnızca bireylerin estetik ve entelektüel kapasitelerini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda toplumun genel sanat ve kültür algısını da olumlu yönde değiştirecektir.

3.8.3.Sanat ve Kültürün Özgürleşmesi için Diğer Öneriler

Sanat ve kültürün bağımsız bir şekilde gelişmesini sağlamak için aşağıdaki ek öneriler de değerlendirilebilir:

1. **Alternatif Sanat Mekânlarının Desteklenmesi:** Geleneksel sanat galerilerinin ve müzelerin yanı sıra, bağımsız ve alternatif sanat mekânları teşvik edilmelidir. Bu mekânlar, sanatçıların deneysel çalışmalar yapmasına olanak tanıyabilir.
2. **Toplumsal Katılımın Artırılması:** Sanat ve kültür etkinliklerine daha fazla bireyin katılımını sağlamak için ücretsiz veya düşük maliyetli etkinlikler düzenlenmelidir.
3. **Dijital Sanat ve Kültür:** Dijital platformlar, sanat ve kültürün daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayabilir. Bu nedenle, dijital sanat ve kültür projelerine daha fazla yatırım yapılmalıdır.

Sanat ve kültürün özgürleşmesi, toplumsal kalkınmanın ve bireysel özgürlüğün önündeki en büyük engellerden biri olan patronaj yapısının ortadan kaldırılmasını gerektirir. Bu hedefe ulaşmak için sanat ve kültür politikalarının yeniden yapılandırılması ve eğitim sisteminde kapsamlı reformlar gerçekleştirilmesi gereklidir. Bu alanlarda atılacak her adım, sanat ve kültürün özgünlüğünü koruyarak, toplumun estetik ve entelektüel kapasitesini artıracak ve bireylerin daha özgür bir şekilde kendilerini ifade etmelerini sağlayacaktır.

4.SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

SONUÇ

Sanatın ve kültürün bağımsız bir şekilde gelişmesi, toplumsal kalkınmanın ve bireysel özgürlüğün vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu yazıda ele alınan tarihsel ve modern örnekler, sanat ve kültürün araçsallaştırılmasının hem bu alanların özgünlüğüne hem de toplumsal faydasına zarar verdiğini göstermektedir. Sanat, kültür ve bilim, toplumun sadece estetik veya entelektüel boyutlarını değil, aynı zamanda etik ve sosyal dinamiklerini de şekillendiren birer araçtır. Bu nedenle, sanat ve kültürün özgürleşmesi için kapsamlı politikalar geliştirilmesi, eğitim sisteminin reforme edilmesi ve toplumun tüm kesimlerinin bu sürece dâhil edilmesi gerekmektedir.

TARTIŞMA

Sanat, kültür ve bilim, bireylerin ve toplumların kimliğini oluşturan, onları ileriye taşıyan en temel unsurlardır. Ancak bu alanlar, tarih boyunca iktidar mücadelelerinin, ekonomik çıkarların ve ideolojik manipülasyonların

etkisi altında kalmıştır. Antik Yunan'dan modern döneme kadar sanat ve kültür, yalnızca estetik ve düşünsel bir alan olarak değil, aynı zamanda güç odaklarının kontrol mekanizması olarak işlev görmüştür. Günümüzde ise kapitalist sistemin etkisiyle, sanat ve kültürün ticarileştiği ve özgünlüğünü kaybettiği görülmektedir (Harvey, 1989). Bu durum, yalnızca sanatın ve kültürün doğasına zarar vermekle kalmamakta, aynı zamanda bireylerin bu alanlara erişimini ve onlardan faydalanma olanaklarını da sınırlamaktadır. Türkiye gibi ülkelerde, sanat ve kültürün ekonomik ve siyasi etkilerden bağımsız bir şekilde gelişmesi, hem toplumsal hem de bireysel gelişim açısından büyük bir önem taşımaktadır. Ancak mevcut politikalar ve eğitim sistemleri, bu alanların özgürleşmesine yönelik yeterli katkıyı sağlayamamaktadır.

ÖNERİLER

- 1. Politikaların Şeffaflaştırılması ve Katılımcılık:** Sanat ve kültür politikalarının belirlenmesinde daha şeffaf ve katılımcı bir süreç izlenmelidir. Sanatçılar, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları bu süreçlere aktif olarak dâhil edilmelidir.
- 2. Sanat ve Kültür Eğitiminde Reform:** Sanat eğitiminin yalnızca teknik becerilerle sınırlı kalmayarak, bireylerin estetik algılarını ve eleştirel düşünme kapasitelerini geliştiren bir yapıya dönüştürülmesi gereklidir. Müfredatlar daha esnek ve kapsayıcı hale getirilmelidir (Dewey, 1934).
- 3. Yerel ve Alternatif Sanatın Desteklenmesi:** Yerel dinamikler ve alternatif sanat mekânları desteklenmelidir. Yerel sanatçıların teşvik edilmesi, sanatın topluma yayılmasını kolaylaştırabilir.
- 4. Kültürel Çeşitliliğin Korunması:** Türkiye gibi çok kültürlü toplumlarda, kültürel çeşitliliği destekleyen projelere daha fazla kaynak ayrılmalıdır. Bu, toplumsal uyumu ve dayanışmayı güçlendirecektir (Bourdieu, 1993).
- 5. Sanat ve Kültürün Dijitalleşmesi:** Dijital platformlar, sanatın ve kültürün daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayabilir. Dijital sanat projeleri ve sanal sergiler, bu alanların daha erişilebilir olmasını mümkün kılacaktır.
- 6. Sanat Fonlarının Adil Dağıtımı:** Kamu kaynaklarından sağlanan sanat fonlarının dağıtımında şeffaflık sağlanmalı, bu fonlar büyük projelerin yanı sıra bağımsız sanatçılara ve küçük ölçekli girişimlere de yönlendirilmelidir (Harvey, 1989).

Bu öneriler, sanatın, kültürün ve bilimin özgünlüğünü ve bağımsızlığını koruyarak, topluma estetik, entelektüel ve etik katkılar sağlamasını mümkün kılabilir. Toplumların ilerlemesi, bu alanlara verilen değerle doğru

orantılıdır. Bu nedenle, sanat ve kültürün özgürleşmesi için gerekli adımların bir an önce atılması, geleceğin daha aydınlık bir şekilde inşa edilmesi için kritik bir öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

- Arnheim, R. (1969). *Visual Thinking*. University of California Press.
- Boardman, J. (1985). *Greek Art*. Thames & Hudson.
- Bourdieu, P. (1993). *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Columbia University Press.
- Dewey, J. (1934). *Art as Experience*. Minton, Balch & Company.
- Eisner, E. W. (2002). *The Arts and the Creation of Mind*. Yale University Press.
- Finley, M. I. (1973). *Democracy Ancient and Modern*. Rutgers University Press.
- Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity: An Inquiry into the Origins of Cultural Change*. Blackwell.
- Holloway, R. R. (1994). *The Archaeology of Early Rome and Latium*. Routledge.
- Lindberg, D. C. (2007). *The Beginnings of Western Science: The European Scientific Tradition in Philosophical, Religious, and Institutional Context, Prehistory to AD 1450*. University of Chicago Press.

DİJİTAL ÇAĞIN GRAFİK TASARIM VE GÖRSEL SANATLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Öğr. Gör, Zülali Mine Naz¹/ Dr., Şükrü Mustafa Kaya²

¹ Doğu Üniversitesi, Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon Bölümü, mnaz@dogus.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-1729-6819>

² İstanbul Aydın Üniversitesi, Bilgisayar Teknolojileri, mustafakaya@aydin.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-2710-0063>

Özet

İçerisinde bulunduğumuz dijital çağda, hayatımızın her alanı dijitalleşmektedir, dijitalleşmenin hızlı değişimi sanat dünyasında olduğu gibi grafik tasarım alanlarını da önemli ölçüde etkilemekte ve değiştirmektedir. Özellikle her gün bir şekilde etkileşimde olduğumuz ve hayatımızın bir yerinde var olan dijital teknolojiler, gündelik hayatla birlikte grafik tasarım dünyasının da çeşitli alanlarında değişik hallerde ortaya çıkmakta ve bu alanda var olan geleneksel yöntemleri teknolojinin sunduğu imkanlarla yeniden inşa etmektedir. Bu durum farklı yönleriyle daha verimli bir halde yeni yöntemleri kullanımımıza olanak tanımaktadır. Günümüzde bazı geleneksel yöntemler her ne kadar varlığını sürdürüyor olsa da artık çağımızın gerekliliği olan dijital donanım ve yazılım destekli tasarım ön plana çıkmaktadır ve çağa uyum sağlayabilen teknoloji odaklı ilerlemeler kaydedilmektedir. Bu çalışmada odaklandığımız konu, bazı grafik tasarım yöntemlerinin dijital değişim ve gelişmelerden nasıl etkilendiği ve yapılan tasarımların teknolojik faktörlerle beraber nasıl ve ne derece ilerleme kaydettiği, geleneksel yöntemlerin ise kendini dijital yöntemlerle nasıl entegre ettiği ve dijital tasarımı dönüştüğü incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Grafik Tasarım, Yapay Zekâ, Yapay Zekâ Destekli Dijital Tasarım, Dijital Çağ,

THE IMPACT OF THE DIGITAL AGE ON GRAPHIC DESIGN AND VISUAL ARTS

Abstract

In the digital age, every area of our lives is becoming digital, the rapid change of digitalization greatly affects and changes graphic design as it does in the art world. Especially when allowed every day and existing in a place in our lives, digital technologies emerge in various changing forms in the world of graphic design with daily life and are being rebuilt with the opportunities that traditional methods offer in this field. This situation allows us to use new methods more efficiently with a different course. Although some traditional breaks continue to exist today, digital hardware and software supported design, which is a necessity of our age, is now being brought to the forefront and technology-oriented advances that can adapt to the age are being made. The subject we focus on in this research is how some graphic design methods are affected by digital changes and developments, how and to what extent the designs made progress together with technological variables, and how traditional methods integrate themselves digitally and pave the way for digital design.

Keywords: Graphic Design, Artificial Intelligence, AI Supported Digital Design, Digital Age,

ŞAĞIRDLƏRİN YAZILI NİTQİNİN İNKİŞAFININ DİL QAYDALARI İLƏ İNTEQRASIYASI INTEGRATION OF STUDENTS' WRITTEN SPEECH DEVELOPMENT WITH LANGUAGE RULES

Məmmədova Könül Ələddin qızı
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
ADPU-nun Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrası
konul.1970@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-8664-4912>

Açar sözlər: dərslik, şagirdlər, dil qaydaları, məzmun xətti, dilin fonetik, leksik və qrammatik quruluşu, inteqrasiya

Key words: textbook, students, language rules, content line, phonetic, lexical and grammatical structure of the language, integration

Dil qaydaları məzmun xətti dilin fonetik, leksik və qrammatik quruluşu ilə bağlı ən zəruri biliklərin yığcam, sadə, aydın qayda və şərtlər formasında şagirdlərə çatdırılmasını, orfoqrafiya qaydalarına riayət edilməsini, durğu işarələrindən yerli-yerində düzgün istifadə olunmasını təmin edir. Şagirdlərin həm oxu, həm də yazı qabiliyyətlərinin inkişafı üçün zəmin yaradır.

İbtidai siniflərdə müəllimin fəaliyyəti onun yetişdirdiyi şagirdlərin nitq bacarıq və vərdislərinin, nitq mədəniyyətinin səviyyəsi ilə ölçülür. Dil qaydaları isə nitq inkişafı üzrə işin təşkilinə, nitq mədəniyyətinin formalaşmasına xidmət edir. Dil qaydaları şagirdlərin şifahi və yazılı nitq bacarıqlarının formalaşmasında mühüm rol oynayan ən zəruri linqvistik biliklərin öyrənilməsinə, mədəni nitq üçün vacib sayılan mühüm tələblərin qavranılmasını, ədəbi dilin funksional və fərdi üslublarının səciyyəvi xüsusiyyətlərinin dərk olunaraq fərqləndirilməsini və təcrübədə tətbiqini təmin edir.

Dil qaydalarının öyrənilməsi sözlərin düzgün yazılışı işini asanlaşdırır. Dil qaydalarını mənimsəyən şagird onu yüzlərlə sözə tətbiq edə bilir. Belə ki, əvvəlcə şifahi nitqdə çox işlənən və tələffüzü nisbətən asan olan sözlər, sonra isə yazılışı çətin sözlər, daha sonra yazılışı və tələffüzü fərqlənən sözlər öyrənilir.

Şagirdlər fonemlərin artikulyasiyasını, sözlərdə ayrı-ayrı səsləri necə tələffüz etdiklərini, necə danışdıqlarını eşitməyi bacarmalı, nitqdə işlətdikləri sözlərin, ifadə və cümlələrin leksik və qrammatik mənasını başa düşməlidirlər. Bunsuz dili mənimsəmək, nitq inkişafı üzrə işi təşkil etmək, nitqin emosional çalarlığını hiss etmək çətinidir.

Uşağın ilkin cümlələri qrammatik cəhətdən natamam, qeyri-ardıcıl olur. O, səs komplekslərini eşidir, mənanı başa düşmədən onları tələffüz edir, sonra leksik mənası üzərində düşünür. Mənanı başa düşməklə ilk sintaktik mücərrədləşdirmə aparır, nitq konstruksiyaları qurur. İbtidai siniflərdə elə ilk gündən şagirdlərin nitqinin izlənilməsi, müşahidəsi aparılır və qüsurların aradan qaldırılması yolları araşdırılır. Bu, şagirdin dil qaydalarını-fonetika, orfoepiya, orfoqrafiya, leksika, morfologiya və sintaksisə dair müəyyən həcmdə bilikləri mənimsəməsindən sonra asanlaşır. Şagird dil qaydalarının köməyi ilə xarici aləmin dildə necə əks olunmasını öyrənir.

Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər nitqin düzgünlüyünü, ifadəliliyini, müxtəlif çalarlığını qiymətləndirməyi bacarsınlar. Bu məqsədlə ədəbi dilin nitqdə səslənməsi, səs, morfem, söz birləşməsindən nitqdə necə istifadə edildiyini diqqətdə saxlamaq lazımdır. Dildəki hər bir sözün mənasına, imkan daxilində etimologiyasına, mənə çalarlığına, onlardan harada necə istifadə olunmasına diqqət yetirmək, dilin konstruksiyasını başa düşmək və onunla əməliyyat apara bilmək şagirdlərdə dilə həssaslığı inkişaf etdirir, doğma dilə sevgi yaradır. Belə ki, altıyaşlılar məktəbəqədər dövrdə az sözlə öz ehtiyaclarını ödəyə bildikləri halda, məktəb dövründə fikirlərini ifadə etmək üçün daha çox söz və mürəkkəb dil vahidlərindən istifadə etməli olurlar. Məktəbdə nitq inkişafı ilə bağlı sistemli iş aparıldıqda məqsədyönlü ünsiyyət şagirdlərin nitqinə güclü təsir göstərir.

İbtidai siniflərdə dil qaydaları ilə əlaqədar nitq inkişafı üzrə aparılacaq işlər, təxminən aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilməlidir:

- nitq hissələri vasitəsi ilə şagirdlərin lüğət ehtiyatının zəngiləşdirilməsi;
- nitq hissələri vasitəsi ilə şagirdlərin oxu vərdişlərinin təkmilləşdirilməsi;
- intonasiya və vurğu bacarıqlarına diqqət yetirilməsi;
- orfoepik vərdişlərinin təkmilləşdirilməsi;
- rabitəli nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi;
- ifadə mətnləri üzrə nitq inkişafı bacarıqlarının inkişaf edilməsi;
- inşa mətnləri üzrə nitq inkişafı bacarıqlarının inkişaf edilməsi.

Nitq inkişafı üzrə işin təşkilində əsas məsələ cümlələrin yaranmasında, fikrin ifadə olunmasında sözlərin leksik və qrammatik mənalalarının düzgün dərk olunması, kök morfemlərin və şəkilçi morfemlərin nitqdə oynadığı rolun öyrənilməsidir. Azərbaycan dili dərslərində söz yaradıcılığı üzrə aparılan praktik işlər sözdüzəldici şəkilçilərin praktik imkanlarını müəyyənləşdirməkdə şagirdlərə kömək edir. Məsələn, gül, güldən,

güllü və s. düzəltmə sözlərdə söz kökünün ifadə etdiyi mənə şagirdlərə tanışdır. Azərbaycan dilində müxtəlif mənaları ifadə edən, lakin formaca eyni olan söz və şəkilçilərə də rast gəlinir. Bu şəkilçilərin qoşulduğu düzəltmə sözlərə aid nümunələr verilməklə onların fərqi izah olunmaqla, şagirdlərin fəal lüğətinə daxil olması da müsbət nəticələr verir.

Mövcud Azərbaycan dili proqramında(kurikulumunda) müəllimin diqqəti daha çox şagirdlərin nitqini inkişaf etdirməyə yönəldilmiş, ayrı-ayrı mövzuların tədrisində, oxu materialları üzərində nitq inkişafı üzrə aparılacaq işlər konkret şəkildə verilmişdir. Kurikulumdan əvvəlki proqramlarda da nitq inkişafı məsələsi diqqətdə saxlanılırdı. Məsələn: “Azərbaycan dilindən keçirilən dərslər vasitəsilə şagirdlər qrammatikanın əsaslarını mənimsəməli, yazılı və şifahi nitqə, ...dair möhkəm vərdişlər qazanmalıdırlar”. “Qrammatikanın tədrisi zamanı şagirdlərin nitqini inkişaf etdirmək, onların lüğət ehtiyatını zənginləşdirmək, qıraət dərslərini təkmilləşdirmək, tələffüzlərinin düzgün və ifadəli olmasını, rəbitəli nitqə yiyələnmələrini təmin etmək üzrə işlər geniş yer tutmalıdır”.

İbtidai siniflərdə dil qaydalarının, o cümlədən nitq hissələrinin tədrisinin təcürbi istiqaməti xeyli gücləndirilməlidir. Nitq inkişafı üzrə işin təşkilində müəllimin və şagirdlərin birgə razılığı ilə müəyyən mövzular seçilir: məktəb, idman, ailə, sevimli əşyalar, əyləncəli oyunlar, metro, kənd, şəhər, tarla, dəniz, arzu, gəmi ilə səyahət, yay tətili, istirahət məkanları, turizm, nağıl, tapmaca, tamaşalar və s. Seçilmiş mövzu ətrafında cümlələr qurulur. I-II siniflərdə bu işi şəkillər üzrə aparmaq olar.

Morfologiya Azərbaycan dili kursunda nitq inkişafı ilə bağlı ən maraqlı bəhslərdən biridir. Sözüün tərkibi, quruluşu, əsas nitq hissələrinin(isim, sifət, say, əvəzlik, feil, zərf) tədrisi prosesində nitq inkişafının müəyyən istiqamətləri, xüsusən lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi üzrə aparılan işlər böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hər bir nitq hissəsinin tədrisi prosesində yeni sözlərin düzəldilməsi, izahı, cümlə daxilində işlədilməsi, lüğətin fəallaşdırılmasına, dəqiqləşdirilməsinə kömək etdiyi kimi, şagirdlərin cümlə qurmaq vərdişlərinin inkişafına da kömək etmiş olur. Nitq hissəsinin tədrisində bu və ya digər nitq hissəsinin üslubi imkanları üzərində aparılan iş də nitq inkişafına xidmət edən mühüm istiqamətlərdən biridir. Morfologiya söz haqqında qrammatik təlimdir. Qrammatika isə cümlədə sözlərin dəyişməsi və birləşməsi qaydalarının məcmusudur. Burada sözlərin dəyişməsi morfologiya, birləşməsi isə sintaksisə aiddir. Ona görə də morfologiya ancaq sözlərin cümlədə dəyişməsi qaydalarından bəhs edir. Məsələn, leksik mənasia görə **gözəl** yaraşılıq sözünün sinonimidir, çirkin sözünün antonimidir. Fonetik cəhətdən **gözəl** sözündə iki sait, üç samit səs vardır. Sintaktik baxımdan isə **gözəl** sözü

cümlədə təyindir. Morfoloji baxımdan isə gözəl sözü də, onun sinonimi və antonimi olan yaraşığı, çirkin sözləri əlamət bildirir, sifətdir, adi dərəcədədir, özündən sonra gələn ismə aiddir. Substantivləşdikdə hal, kəmiyyət və mənsubiyyət şəkilçisi qəbul edir və dəyişir. Sözdüzəldici şəkilçi qəbul edərək yeni sözlərin yaranmasına kömək edir: gözəllik, çirkinlik və s. Morfologiyayı keçərkən nitqdə düzəltmə sözlərdən yerində istifadə etməyi, sözləri düzgün oxumağı, hər bir nitq hissəsinə aid sözləri cümlədə işlətməyi bacarması şagirdin nitq inkişafından xəbər verir. Bəzən nitq inkişafını ana dilinin qayda-qanunlarını düzgün mənimsəmək kimi başa düşürlər ki, burada həqiqət var. Nitq inkişafını yalnız ana dilinin qayda-qanunlarını düzgün mənimsəmə ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Belə ki, şagirdlərin dil qaydalarını şüurlu dərk etmələri, onların nitq inkişafı üçün, yeni dil vahidlərini şüurlu mənimsəmələri üçün geniş imkanlar açır. Nitq inkişafı üzrə iş dil qaydalarının tədrisi prosesində daha səmərəli təşkil olunur.

ŞAGİRDŁƏRDƏ FƏAL LÜĞƏT FONDUNUN YARADILMASI YOLLARI WAYS TO CREATE ACTIVE VOCABULAY KNOWLEDGE IN STUDENTS

Könül Ələddin qızı Məmmədova

**Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti**

Orcid id: 0000-0001-8664-4912

könül.1970@mail.ru

Açar sözlər: çətin söz anlayışı, lüğət, məktəbəqədər dövr, ibtidai sinif şagirdləri, yeni sözlər.

Key words: difficult word concept, vocabulary, preschool period, primary school students, new words.

Şəxsiyyət üçün zəruri hesab edilən lüğət fondu məktəbəqədər dövrdə yaranır, ümumi təhsilin ilk səviyyəsindən başlayaraq Azərbaycan dili dərslərində sistemli fəaliyyət nəticəsində formalaşır, yuxarı siniflərdə isə təkmilləşir. Bu proses yeni sözlərin mənimsədilməsi fonunda təşkil olunur. Kiçikyaşlı məktəblilərə çətin sözləri öyrədərkən orfoqrafik-orfoepik istiqamət üzrə işlərin düzgün təşkilinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Çünki uşaq hansısa kəlmənin mənasını bilməsə də, onu əvvəlcə eşidərək hafizəsində saxlayır və dinlədiyi kimi yazıda ifadə etməyə çalışır.

Müəllim ibtidai sinif şagirdlərinə çətin sözləri orfoqrafik-orfoepik baxımdan mənimsətməklə onlarda savadlı nitq vərdişləri, o cümlədən, mükəmməl yazı bacarıqları formalaşdırmaqla bilir. Qısa vaxt ərzində kiçikyaşlı məktəblilərə sözün yazılışını, deyilişini necə öyrətmək olar sualını konkret formada cavablandırmaq mümkünsüzdür, çünki proses xaraktercə mürəkkəb və uzunmüddətlidir, müəllimdən səbir, təmkin, pedaqoji texnologiyaların ən mükəmməl manipulyasiyasını tələb edir. Deməli, belə situasiyada optimal nəticəni qısa zaman kəsiyində almaq pedaqoqun imkanı xaricindədir. Əlbəttə, iş düzgün qurulduqda, yazı bacarıqlarının qazanılmasında müəyyən irəliləyişlər əldə etmək mümkündür, lakin davamlı və uğurlu nəticəyə nail olmaq üçün uzun müddət lazımdır. Prosesin təşkilinin üç mərhələdə həyata keçirilməsi işin səmərəliliyinin yüksəlməsinə töhfə verə bilər:

Uşaqlara tanış olmayan kəlmələri mənimsətməyin ilk mərhələsi leksik işin aparılmasından ibarətdir. Sözlərin mənasını açıqlamaq üçün müxtəlif üsullar mövcuddur. Prosesin gedişatında müəllimin rəngarəng metod və texnikalardan yararlanması daha faydalıdır. Ən çox tətbiq edilən və səmərəli hesab olunan metodlar barədə qısa məlumat:

Sözə aid əşya, hadisə və ya şəklin nümayişi - uşaqlar həmin obyektə baxır, onunla bağlı söz deyir, mənasını müəyyənləşdirir və fərqləndirici xüsusiyyətlərini sadalayırlar.

Leksik iş prosesində tapmacalardan yararlanmaq da faydalı və maraqlıdır: şagirdlər tapmacanı dinləyir, açmasını təxmin edir, cavabın düzgünlüyünü sübuta yetirirlər. Mənimsədilən söz mətn daxilində elmi və bədii təsviri, əlamətləri, xarakterik xüsusiyyətləri verilməklə də təqdim oluna bilər. Mətnin analizi müəllimə yalnız leksik iş aparmaqda deyil, həmçinin ətraf aləmlə əlaqəli zəruri məlumatları şagirdlərə ötürməkdə, onların elmi-idraki, bədii-yaradıcı təfəkkürünü zənginləndirməkdə yardım göstərir.

Uşaqlara çətin sözü mənimsətməyin ikinci mərhələsi orfoqrafik, orfoepik çalışmaların verilməsindən, etimoloji təhlilin aparılmasından ibarətdir. Şagirdlərə təklif edilir ki, seçilən kəlmənin və ya ifadənin tərkibindəki səsləri diqqətlə dinləsinlər, hərfləri müəyyənləşdirsinlər. Kiçikyaşlı məktəblilər həmin orfoqramları tamamlamağa çalışırlar. Onunla eyniköklü sözləri müəyyənləşdirməklə tapşırıqın çətinlik dərəcəsini artırmaq mümkündür. Beləliklə, uşaqlara yeni kəlmələri mənimsətmək və şagirdlərin lüğət ehtiyatını genişləndirmək olar. Öyrənənlərə lüğətçə hazırlamağı, naməlum hesab etdikləri sözləri orada qeyd etməyi, orfoqrafik-orfoepik baxımdan çətinlik törədən səs və ya hərflərin altından xətt çəkməyi tapşırmaq da işin keyfiyyətini yüksəltməyə hesablanmışdır. Prosesin davamı kimi etimoloji təhlil (analiz) aparıla bilər. Həmin kəlmələr müxtəlif üsullarla təkrarlanmalıdır ki, hafizədə tam möhkəmlənsin. İbtidai sinif şagirdlərinə yeni sözü mənimsətməyin üçüncü və yekun mərhələsi pedaqoqdan daha böyük məsuliyyət və diqqət tələb edir. Çünki kiçikyaşlı məktəblilər bu mərhələdə həmin kəlmələrdən müstəqil şəkildə istifadə etmək, faydalanmaq bacarığı qazanırlar.

Verilən mövzu əsasında qısa mətn qurmaq mövcud vəziyyət üçün ən optimal tapşırıq növlərindəndir. Tematikaın müəyyənləşdirilməsi mənimsədiləcək sözlə birbaşa əlaqədar olmalıdır. Mövzuların adı siniflər üzrə qruplaşdırılmış çətin sözlər siyahısından, kiçikyaşlı məktəblilərin mütəmadi şəkildə yenilədiyi, əlavələr etdiyi şəxsi lüğətlərindən də götürülə bilər. Burada həssas bir məqama mütləq ayrıca diqqət yetirilməlidir: ibtidai sinif şagirdlərinin spesifik xüsusiyyətləri, həmçinin çətin söz anlayışının nisbiliyi lüğətlərin tərkibində müəyyən fərqlər yaratdığından pedaqoq prosesin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi məqsədilə siyahılarda üstünlük təşkil edən kəlmələri, ifadələri seçməlidir.

Kiçikyaşlı məktəblilərə müəyyən əşya və ya hadisə ilə əlaqədar suallar ünvanlamaq, göstərişlər vermək də çətin sözlərin mənimsədilməsinə köməklik göstərən tapşırıq növlərindəndir. Belə tipli çalışmalar hazırlanarkən uşaqların maraqları, meyilləri nəzərə alınmalıdır. Yalnız bu zaman tapşırıq materiallarının (suallar və göstərişlər) keyfiyyətindən və səmərəliliyindən danışmaq mümkündür.

Yeni və ya tanış olmayan sözlərin uşaqların fəal lüğət fondunda möhkəmlənməsi, təkrarən istifadə edilməsi uzun müddəti əhatə edir. Bu səbəbdən çətin sözlərin mənimsədilməsi prosesi müəyyən məntiqi

çərçivədə tənzimlənməlidir. Şagirdlərə öyrədilmək üçün seçilən kəlmələr və onların sayları öncədən dəqiqləşdirilməlidir. Əks təqdirdə aparılan iş öz əhəmiyyətini itirə bilər. Dünya təcrübəsinə görə 45 dəqiqəlik dərslərdə məktəblilərə orta hesabla 5-10 çətin söz mənimsətmək mümkündür, daha doğrusu, reallığa uyğundur. Bəzən (pedaqoji-psixoloji şərait imkan verdikdə: sinfin nailiyyət və inkişaf səviyyəsi, maraq dairəsi və s.) yuxarıda göstərilən sayı aşmaq (maksimum 20-30 söz) istisna deyil. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, öyrədilən kəlmələr şagirdlərin yalnız fəal lüğət fonduna daxil olarsa, tam mənimsədilmiş hesab edilir.

PSEUDO-PLUTARKHOS'UN “NEHİRLER ÜZERİNE” ADLI KİTABINA GÖRE PHASİS NEHRİ

Doç. Dr., Mesut KINACI¹

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi ABD, Isparta. E-mail: mesutkinaci@sdu.edu.tr ORCID: 0000-0003-4700-4415

Özet

Tarih boyunca, canlıların su ihtiyacı nedeniyle insan faaliyetlerinin genellikle tatlı su kaynakları ve akarsu kıyılarında yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Akarsular taşıdıkları alüvyonlarla verimli ovalar oluşturmuş, kıyılarında yaşayan insanların su ihtiyacının giderilmesi, havzalarında bulunan toprakların sulanması ya da iki bölge/devlet arasında sınır olması gibi özellikleriyle içinden geçtikleri bölgeleri şekillendirmişlerdir. Nehirler, sahip oldukları özellikler bağlamında tarih boyunca birçok araştırmanın ana konusu olmuştur. Bu akarsular bazen mitolojik, tarihi, coğrafi ve benzeri içerikli kitaplarda yer almış, bazen de önemlerine göre bağımsız olarak kitaplara konu edilmiştir. Pseudo-Plutarkhos'un *Nehirler, Dağ İsimleri ve Bu Yerlerde Keşfedilen Şeyler Hakkında* adlı kitabı nehirleri konu edinen çalışmaların antikçağdaki önemli örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözü edilen kitabın metni Heidelberg Üniversite Kütüphanesi'nde yer alan ve yaklaşık olarak IX. yüzyıla tarihlendirilen *Palatinus Heidelbergensis gr. 398 (Codex Palatinus Graecus 398)* adlı el yazmasına dayanmaktadır. Genelde *Nehirler Üzerine* (Hellence Περὶ ποταμῶν, Latince *De fluviiis*) diye kısaltılan kitap, Hindistan, Parthia, Armenia, Mısır, Skythia, Küçük Asya, Thrakia, Hellas ve Galya coğrafyalarından toplamda yirmi beş nehrin ve bu nehirlerin yakınında bulunan dağların, taşların ve bitkilerin isimleri ve özellikleri üzerine neden bilimsel bir araştırma olarak sunulmaktadır. Bu çalışmada, Pseudo-Plutarhos'un antikçağda Pontos Eukseinos olarak adlandırılan Karadeniz'in güneydoğusunda yer alan ve antikçağda Kolchhis günümüzde ise Gürcistan'a tekabül eden coğrafyada yer alan Phasis (Rioni) nehriyle ilgili verdiği bilgiler değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Pseudo-Plutarkhos, Kolchhis, Phasis.

RIVER PHASIS ACCORDING TO PSEUDO-PLUTARCH'S BOOK “ON RIVERS”

Abstract

Throughout history, it has been observed that human activities have generally concentrated on freshwater sources and river banks due to living things' need for water. Rivers have created fertile plains with the alluviums they carry, and have shaped the regions they pass through by means of features such as meeting the water needs of people living on their banks, irrigating the lands in their basins or being the border between two regions/states. Rivers have been the main subject of many studies throughout history in the context of their features. These rivers have sometimes been included in mythological, historical, geographical, and similar books, and sometimes they have been the subject of independent books depending on their importance. Pseudo-Plutarch's book *On Rivers, Mountain Names, and Things Discovered in These Places* stands out as one of the important examples of studies on rivers in antiquity. The text of the book in question is from the *Palatinus Heidelbergensis gr. 398 (Codex Palatinus Graecus 398)* It is based on a manuscript called. The book, generally abbreviated as *On Rivers* (Greek Περὶ ποταμῶν, Latin *De fluviis*), is presented as a scientific study on the names and characteristics of twenty-five rivers in total from the geographies of India, Parthia, Armenia, Egypt, Skythia, Asia Minor, Thrakia, Hellas and Gaul, and the mountains, stones and plants near these rivers. In this study, the information provided by Pseudo-Plutarch about the Phasis (Rioni) River, which was called Pontos Eukseinos in antiquity and is located southeast of the Black Sea in the geography corresponding to Colchis in antiquity and today's Georgia, will be evaluated.

Keywords: Pseudo-Plutarch, Colchis, Phasis.

**TÜRK ÇOCUK ŞİİRİNİN GELİŞİMİNİN YENİ AŞAMASI (TEVFİK FİKRET'İN ŞİİRLERİNDEN
DAYALI)**

**NEW STAGE OF DEVELOPMENT OF TURKISH CHILDREN'S POETRY (BASED ON THE POEMS
OF TOFIK FIKRET)**

Prof. Dr. Elman QULİYEV
Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti
Türkoloji merkezin Türk edebiyatı bölümünün başkanı
elman.guliyev1958@gmail.com
Orcid: 0000-0001-5413-9479

Özet

Tevfik Fikret Türk edebiyatının en sevilen şairlerindedir. Tevfik Fikret sadece bir eğitimci olarak değil, aynı zamanda bir yurttaş şairi olarak çocuklara ve gençlere seslenerek onların "vatan görevi"nin ne olduğunu anlatmış ve esasen gençler arasında vatanseverlik duygularını güçlendirme etkisine sahip şiirler yazmıştır. Şairin 1911'de "Halukun Defteri" ve 1914'te "Şermin" şiir koleksiyonunda toplanan şiirleri, gençlere doğrudan öğütler, onlarda yurttaşlık ruhunun oluşmasına hizmet eder vb. açısından anlamlıdır.

Tevfik Fikret'in şiirlerinde çocuk şiirlerinin ayrı bir yeri vardır. 1914. yılında yayınlanan "Şermin" şiir koleksiyonu, hece ile yazılmış çocuk şiirlerinden oluşmaktadır. Bu şiirlerde ağırlıklı olarak çocuk ruhu ve çocuk psikolojisinin yansımaları başrolde.

"Şermin" şiir koleksiyonu, Tevfik Fikret'in bir tür pedagojik toplantılarının yansıması ve yüceltilmesi açısından da karakteristiktir. Burada derse ilgi, bugünün ve yarının derslerine karşı tutum ve bunların öğrenme metodolojisi ve b. sorunlar pedagojik ilkeler açısından çözülmüştür. Çalışkanlık ve çalışma tutumu konuları Tevfik Fikret'in çocuk şiirlerinin ana temasıdır. "Atölye", "Marangoz", "Kırık At", "Yusufçuk ve Karınca" ve diğerlerinde rol aldı. Şiirlerinde çocukları çalışmayı sevmeye çağırır, onlara derin bir çalışma sevgisi aşılar. Bu tür şairlerin şiirlerinde kişinin şöhreti çok çalışarak elde ettiği gösterilir.

Anahtar kelimeler: Tevfik Fikret , çocuk edebiyatı, şiir, eğitim, Vatan

Summary

Tevfik Fikret is one of the most popular poets of Turkish literature. Tevfik Fikret addressed children and young people not only as an educator but also as a citizen poet, explaining what their "patriotic duty" was and essentially wrote poems that had the effect of strengthening the feelings of patriotism among young people. The poet's poems, collected in the poetry collection "Halukun Notebook" in 1911 and "Shermin" in 1914, directly advise young people, serve to form the spirit of citizenship in them, etc. is meaningful in terms of. Children's poems have a special place in Tevfik Fikret's poems. The poetry collection "Shermin", published in 1914, consists of children's poems written in syllabary. In these poems, reflections of child spirit and child psychology play a leading role.

The poetry collection "Shermin" is also characteristic in terms of reflection and exaltation of a kind of pedagogical meetings of Tevfik Fikret. Here interest in the course, attitude towards today's and tomorrow's lessons and their learning methodology, and b. The problems are solved in terms of pedagogical principles. The subjects of diligence and work attitude are the main themes of Tevfik Fikret's children's poems. He starred in "Workshop", "Carpenter", "Broken Horse", "Dragonfly and the Ant" and others. In his poems, he calls children to love working and instills in them a deep love of work. In the poems of such poets, it is shown that a person achieves fame by working hard.

Key words: Tevfik Fikret, children's literature, poetry, education, Homeland

GİRİŞ

Tevfik Fikret, sanatın çeşitli dallarında eserler vermiş, başarılı ve aynı zamanda çelişkili bir yaratıcı yol izlemiş büyük bir türk şairidir. Resim ve müzikle de uğraşsa da sanat dünyasının önde gelen şairlerinden biri olarak tanınır. "Rubabi-şikeste", "Haluk'un defteri", "Rubab'ın cevabı", "Şermin", "Doksan beşe doğru" şiir kitapları onun zengin bir yaratıcı mirasa sahip olduğunu gösteriyor.

Tevfik Fikret'in yaratıcılığı hem konu hem de biçim açısından yenidir. Tevfik Fikret'in karmaşık sosyo-politik süreç ve girdaplar çağında yaşadığı bir sır değildir. Doğal olarak meydana gelen olaylar onun yaratıcılığını doğrudan etkilemiş ve sanatına çeşitli döngüler şeklinde yansımıştır. Tevfik Fikret'in yaratıcılığının ilk dönemi 1888-1896 yıllarını kapsar. Bu yıllarda yazdığı şiirlerinin çoğunda divan edebiyatı ile Avrupa yanlısı edebiyat arasındaki paralellik göze çarpar. Tevfik Fikret'in yaratıcılığının ilk aşamasında narsisizm bağımlılığı ve kendini beğenmiş ifadelerin özel bir yeri vardır. Yaratıcılığının "Zenginlik" dönemi 1896-1901 yıllarını kapsar. Bu dönem, fikir ve inanç mücadelesi dönemi ile karakterizedir. Daha ziyade eski edebiyatla mücadele, tiranlığın yıkılması, II. 1908 Türkiye devrimi, Tevfik Fikret'in yaratıcılığına geniş alanlar açtı. Devrimci niteliği ve etkinliği ile karakterize edilen bu aşamada, dönemin doğrudan ve keskin suçlamaları özel bir yer tutar, kamusal yaşamın dayanılmaz nedenleri ortaya çıkarılır ve durumdan çıkış yolları düşünülür. Şairin eserlerinde vatan, hürriyet, savaş vb. konuların yer alması bu nedenledir. Tevfik Fikret'in eserlerinin derinlemesine analizi, ona vatanın şairi demek için tam sebep veriyor.

Bahsettiğimiz gibi Tevfik Fikret'in hem konu hem de biçim açısından yeni olan yaratıcılığı, "Tanzimat", "Servati-fünun", "Fecri-ati" ve diğer edebi kuruluşlar. Tevfik Fikret'in eserinde şatafatlı ifadelerle bağımlılık, vatan, hürriyet, savaş vb. fikir ve kanaat mücadelesiyle karakterize edilir. Tevfik Fikret, ülkedeki sosyal ve siyasi karışıklıkların ve çelişkilerin, dış baskı ve müdahalelerin, ülkenin ve milletin istikbalini söz konusu ettiği, içinde bulunulan siyasi krizin Osmanlı devletinin gücünü günden güne azalttığı bir dönemde yaşamıştır. Kuşkusuz ülkenin böylesine gergin ve zor bir dönemi, aydınları özel bir şekilde düşündürdü ve onları çözüm aramaya zorladı. Milletın güzel geleceğini bazen "kanlı", bazen de "kansız" mücadelede gören Tevfik Fikret, belli bir anlamda daha "tek çözüm" olduğuna inanıyordu: "Milletin kültürel seviyesini yükseltmek, zeki, yaratıcı yetiştirmek ve yetenekli gençler yetiştirmek." Gençleri ülkenin geleceği olarak gören Tevfik Fikret, her şeyden önce yeni tip okullar açmak, bu okullarda çocukları milli ve vatansever bir ruhla yetiştirmek, "sadece bilim insanı değil, aynı zamanda birer bilim adamı" olarak yetişmelerini istiyordu". Görev yaptığı Galatasaray,

İstanbul ve Robert okullarında bu amaçla bizzat özel girişimlerde bulunmuş, ülke gençliğinin geleceğinin umudu uğruna eğitimin kalitesinin yükseltilmesi alanında ciddi çalışmalar yapmıştır.

YÖNTEM

Tevfik Fikret sadece bir eğitimci olarak değil, aynı zamanda bir yurttaş şairi olarak çocuklara ve gençlere seslenerek onların "vatan görevi"nin ne olduğunu anlatmış ve esasen gençler arasında vatanseverlik duygularını güçlendirme etkisine sahip şiirler yazmıştır. Şairin 1911'de "Halukun Defteri" ve 1914'te "Şermin" şiir koleksiyonunda toplanan şiirleri, gençlere doğrudan öğütler, onlarda yurttaşlık ruhunun oluşmasına hizmet eder vb. açısından anlamlıdır.

Tevfik Fikret'in şiirlerinde çocuk şiirlerinin ayrı bir yeri vardır. 1914. yılında yayınlanan "Şermin" şiir koleksiyonu, hece ile yazılmış çocuk şiirlerinden oluşmaktadır. Bu şiirlerde ağırlıklı olarak çocuk ruhu ve çocuk psikolojisinin yansımaları başrolde.

"Şermin" şiir koleksiyonu, Tevfik Fikret'in bir tür pedagojik toplantılarının yansıması ve yüceltilmesi açısından da karakteristiktir. Burada derse ilgi, bugünün ve yarının derslerine karşı tutum ve bunların öğrenme metodolojisi ve b. sorunlar pedagojik ilkeler açısından çözülmüştür. Çalışkanlık ve çalışma tutumu konuları Tevfik Fikret'in çocuk şiirlerinin ana temasıdır. "Atölye", "Marangoz", "Kırık At", "Yusufçuk ve Karınca" ve diğerlerinde rol aldı. Şiirlerinde çocukları çalışmayı sevmeye çağırır, onlara derin bir çalışma sevgisi aşılar. Bu tür şairlerin şiirlerinde kişinin şöhreti çok çalışarak elde ettiği gösterilir. Hayatta çok çalışmanın yenemeyeceği hiçbir şey yoktur:

Çalışqan hər işi görür,

İnsan üçün sənət çoxdur,

Edilməyəcək iş yoxdur.

Tevfik Fikret'in anaokulu çağındaki çocuklar için yazdığı şiirleri vardır. Adından da anlaşılacağı gibi, "İthaf" şiiri aslında anaokulu çağındaki çocuklara adanmıştır. Bu grup şiirlerde fikir çocuk psikolojisi ruhuyla telkin edilse ve "yuva" tabiri bir bahçeyi ifade etse de, meselelere yaklaşımda bir anlamda felsefi mahiyet ön plana çıkmaktadır. "Yuva", bir tür vatan, ana kucağı olarak anlaşılır. Yuvanın bir aydınlanma ve erdem yuvası

(mekanı) olarak sunulması her çocukta vatan sevgisini artırmakta ve millî tarihle ilgili düşünceleri genişletmektedir:

Yuva şevkat yuvasıdır,

Ninelerdir onu yapan...

Haydi yuvana, yavru çok

O marifet yuvasıdır.

Ve fazilet yuvasıdır.

Orda firkin uyanacak

Orda kanat açacaktır,

Yükseklere uçacaksınız!

BULGULAR

"Hasbi-hal" şiirinde şair ilginç bir konuya değinir. Çocuklara hitaben yazılan bu şiir, iki farklı kuşağın temsilcilerinin okul hayatını karşılaştırır. Şair, günümüz çocuklarının okul hayatını, okul koşullarını, okuma düzeylerini çağıyla karşılaştırdığında farklılıklara daha fazla yer ayırır: Güzel ders kitabı, temiz okul, sıra ve sandalye vb. Ama Tevfik Fikret'in asıl amacı geçmişle günümüz okulları arasındaki farkı göstermek değil, iyi okumak, öğrenmek, bilimle amaca ulaşmak vs. teşvik etmektir:

Okuyunuz, okuyanlar

Çok şey bilir, çok şey yapar

Muradına onlar erer

Cennete de onlar girer

Onlar cidden mesut olur...

Şaire göre bilimlere öğrenmek çocukların mutlu gelecekleri için en önemli temeldir. Bu sebepten Tevfik Fikret her bir öğrenciğe iyi okumak talebi ile seslenir:

İnsan öyrəndiyi şeyi,

Daha iyi öyrənməli.

Tevfik Fikret, doğru eğitim ve güçlü vatanseverlik duygusuyla her çocuğun gelecekte değerli birer vatandaş olarak yetişmesini görmektedir. Bu nedenle şairin çocuk şiirlerinde vatanseverlik, çalışkanlık, kahramanlık, estetik zevk vb. konulara daha fazla önem verilmektedir. Bu şiirler hem sosyal-politik, hem ahlaki-didaktik hem de pedagojik açıdan dikkat çekebilir. Tevfik Fikret, "Utanc" adlı şiir koleksiyonunda, gerçek yaşam gerçeklerini çocukların dünyasının benzersiz yönlerine dayandırmış ve gerçek yaşamın arka planına karşı çocuklar üzerindeki etkisini yansıtmıştır. Bu tür şiirlerde propaganda yaygın değildir. Şairin çocuklara nasihati, onların ilgi dünyalarının coğrafyası yaklaşık değildir. Örneğin "Umacı" şiirinde şair ilginç bir konuyu ele almıştır. Tüm ailelerin çocukları bir şeyler yapmalarını engellemek için "umacı" ile korkutması tipik bir durumdur. Bu konuya değinen Tevfik Fikret, hem çocuk psikolojisini, hem aile eğitimini, çocuklar üzerindeki etkisini yansıtmış hem de çocuk zihninin ve ruhunun doğru oluşumunda yetiştirilmenin rolünü özel olarak değerlendirmiştir. Şiirde cinlerden ve xoxanlardan değil, kötülüklerden korkun çağrısı, Şermin örneğinde aslında bütün çocuklara seslenmektedir. Çünkü şair, cinlerin ve şeytanların gerçek varlıklar olmadıklarını ve insanlar üzerindeki tesirlerinin imkansızlığını şu ifadeleriyle ortaya koymaktadır:

Ağabeyi der ki "Şermin,

Seni titreyen şu hain,

Şu korkunc şey ki kutudan

Çıkıverdi, bir kuzudan

Koparılmış bir avuç yün,

Bir az kağıt, bir az da dün

Sana verdim tel yoxmu.

İşte ondan ibaret bu."

Şair, bu tür deyim, anlatım ve açıklamalarıyla çocukları mitolojinin yarattığı korkunç etkilerden uzaklaştırmakta, onların yaş düzeylerine göre hayat görüşlerini şekillendirmektedir. Şiirin son iki mısrası, her bir çocuğun yaşamsal konumu hakkında bir fikir vermesi şeklinde dikkat çeker:

Aklı başında insanlar

Yalnız fenalıktan korkar!

Tevfik Fikret'in çocuk şiirlerinde ahlaki ve öğretici üslubu önemli yer tutar. Bu tür şiirlerde yüce duygu ve duyguların samimiyeti çocuklarda daha çok dikkat çeker. Genel olarak Doğu edebiyatı ve edebi-sanatsal düşüncesi için önemli olan didaktik, nasihat sadece bir çocuk konusu değildi. Doğu literatüründe bu konu, Doğu-İslam bağlamında etkisini büyük ölçüde genişletmiş, Y.Balasagunlu, N.Tusi, S.Şirazi, N.Gencevi, A.Cami vb. sanatçıların eserlerinde yer alan manevi değerler, çok renkli ifade ve deyimler şeklinde yüzyıllar boyunca manevi bir hazine kaynağı olmuştur. Tevfik Fikret'in didaktik bir tema üzerine yazdığı çocuk şiirleri, doğu gelenekçiliğinin dışında kalmıyor. Aksine bu tür şiirlerdeki konu ve fikir klasik Doğu geleneğindeki ile aynı olsa da deyim ve anlatım çocuğun psikolojisine ve yaşına uygundur. Şairin "İki Yolcu" şiiri bu yönüyle dikkat çekmektedir. Şiirin ilginç bir teması var: "Bir yaz sabahı iki gezgin yürüyor. Biri yolda düşmüş bir kestane görür. İki gezgin arasında kestaneyi bölmek için kavga çıkar. Hikayeyi öğrendikten sonra yoldan geçen biri kestaneleri soyar, çekirdeklerini yer ve kabuklarını onlara verir. Bu şekilde nasibini alan o iki kişinin şaşkırmaktan başka çaresi yok."

Hoca kestaneyi kırdı

Kabuklarından birini

Bir yolçuya, diğerini

Bir yolçuya uzatarak

İçini kendisi yedi

Sonra: "Haydi buyurun!" dedi.

"Az hırs çok zarar verir" şiirinin son mısrası çocukların dünya görüşünün bir fikir şeklinde oluşmasında olumlu rol oynamakta, dostluk ve sadakat eğilimlerini güçlendirmekte, açgözlülüğün zararlarına dair

izlenimlerini genişletmektedir. Tevfik Fikret'in yaratıcılığının ilk döneminden (1888-1896) farklı olarak, daha doğrusu 1908'den başlayarak daha sonraki yaratıcılık döneminin, devrimciliği ve hareketliliğiyle öne çıkan bir aşamaya girdiği belirtilmelidir. Bu aşamada dönemin doğrudan ve keskin suçlamalarının ayrı bir yeri vardır. Kamusal hayatın katlanılmaz nedenleri açıklanır, bu durumdan çıkış yolları hakkında fikirler tartışılır. Şairin eserlerinde vatan, hürriyet, mücadele vb. konuların yer alması bu nedendir. Konular yeni literatürün gereklerine göre çözüm bulabilmiştir. Tevfik Fikret'in eserlerinin derinlemesine analizi, ona vatanın şairi demek için tam sebep veriyor. Genel olarak vatanseverlik Tevfik Fikret'in eserlerinde geniş bir kavramdır. Onun gözünde vatan, ecdadımızın şimdiki ve gelecek nesillere emanet ettiği ebedi mukaddes mekandır:

Can da sən, şən da sən, həpsi sənsən yaşa,

Ey vətən, ey mübarək vətən, min yaşa!

Tevfik Fikret'in eserlerine yakından bakıldığında, sanatında vatansever fikirlerin yüceltilmesinin, dış müdahalenin Türkiye'yi haritadan silme planlarına karşı daha yoğun olduğu görülüyor. Kuşkusuz bu durum şairin çocuk şiirlerinde de yer almaktadır. Ancak diğer grup şiirlerinden farklı olarak Tofiq Fikret, çocuk şiirlerinde onların yaşını ve psikolojisini dikkate almış ve fikirlerini bir nevi nasihat, sevgi, meydan okuma ve teşvik şeklinde yaymıştır.

Tofiq Fikret'in çocuk şiirlerinde nasihat, çocuklara ülkenin geleceği olan insanları hatırlatan bir bilge insan modelidir. Doğal olarak bu hatırlatmalar arasında çocuklarda vatanseverlik duygularını güçlendirme eğilimi daha güçlüdür. Tevfik Fikret'in vatanseverlik ruhunu yücelten şiirlerinde ilginç bir biçim seçilmiştir. Çocuk psikolojisine uygun olarak ülkenin güzelliklerini yücelterek bu duyguyu aşılar. Daha doğrusu, vatanın doğal güzellikleri karşısında çocukların bu topraklara olan sevgisi artar ve çocukların gözünde eşi benzeri olmayan vatan imajı canlanır:

Bahar olsun da seyr edin,

Necə süslər bayırları,

Zümrüd kimi çayırları...

"Küçük asker" şiirinde küçük bir çocuğun vatanı koruması, kahramanca bir yola girmesi, elinde silahla düşmana acımasız davranması vb. bir kahraman canlandı. Bu şiirde vatan anadır, vatan için ölmek kutsal bir

görevdir, kahramanlık öyle bir şekilde aşılanır ki, bunlar çocukların değerli yurttaşlar olarak yetişmelerine ve hayatta alacakları konuma doğrudan etki eder:

Kiçik əsgər, silah əldə

Qəhrəman tək irəliləyir

Qabağında bütün el də:

“Qəhrəmanım, yaşa” deyir.

Kiçik əsgər, kiçik əsgər!

Vətən səndən xidmət istər.

Kiçik əsgər, dinlə məni

Gözlə, boşa silah atma

Silahını, mərmini

Haqsızlığa qarşı saxla

Kiçik əsgər, kiçik əsgər!

Haqq da səndən qüvvət istər.

Tevfik Fikret'in çocuk şiirlerinde doğa tasviri önemli yer tutar. "Günlük", "Bahar Kalfa", "Yaz dokuz", "Hazan Teyze", "Kiş Baba", "Yaz", "Kış" vb. doğa ile doğrudan temas, her mevsimin kendi renkleri ve özellikleri şiirlerde çocukların ilgi alanlarına göre anlatılmıştır. Bu şiirlerde bahar "gelin kılığında tomurcuklanmış dudaklar" ("Bahar Kalfa"), yaz "kızgın güneşle parıldayan" ("Yaz anası"), sonbahar "sisli, altın" ("Hazan Teyze") vesaire. formdaki sunumu, çocuk psikolojisinin gereklilikleriyle doğrudan bağlantılıdır, her bölüm hakkındaki ilk fikirlerini hem sağlar hem de biraz genişletir. Örneğin şairin iki farklı şiirinde iki farklı mevsimin (yaz ve kış) kendine has ve farklı tabiat özellikleri dikkatlerden kaçmaz:

Örtül pərdə, örtül pərdə,

Örtül tez ol, şüşələrdən

*Günəş içəriyə vurur,
Daftərimi soldurur... (“Yayda”)*

Ve ya:

*Açıl pərdə, açıl qarda,
Sən açıldın, günəş harda?
Yoxsa bizi unutmuşdur?
Xeyr, onu bulud udmuşdur.
Çox soyuq var
Hər tərəf qar... (“Qışda”)*

Genel olarak Tofiq Fikret'in eserlerinde doğa tasviri geniş yer tutar. Çeşitli konulardaki şiirlerinde, meselenin betimlenmesi özellikle dikkat çekicidir. Dolayısıyla Tofiq Fikret'e ressam-şair diyenler hiç de haksız değiller. Onun örtüşen ve birbirini tamamlayan şair-sanatçı yeteneği ve yeteneği, eserlerinde tabiatın güzelliklerinin ve tabiattaki renk inceliklerinin son derece canlı bir şekilde verilmesini sağlamıştır.

Yaratıcılığının farklı dönemlerinde yazdığı şiirlerinde, doğanın güzel manzaralarının, insan duygularının kutlanmasının ve insanların basit günlük yaşamının ressam fırçasıyla çizdiği sosyo-psikolojik tablolardan etkilendiği söylenebilir:

*Safi rakid... Hanı axşamkı təgəyyür, həyəcan?
Bir cocuq ruhu qədər pir-nisyan,
Bir cocuq ruhu qədər şimdi münəvvər, ləkəsiz,
Uyuyur mavi dəniz.
...Sənə baxdıqca təsəlli buluram, aldanıram,
Mavi bir göz ələmi qəlbimə ağlar sanıram.*

SONUÇ

Tevfik Fikret'in çocuk şiirlerinde okula, derse, öğrenme metodolojisine ilgiden tutmuş emeğe sevgi, vatan sevgisi, anne baba sevgisi ve bu türlü durumların tebliği, genç neslin eğitiminde ve vatandaş olarak şekillenmesinde önemli bir rol oynayabilmiştir. Tevfik Fikret'in "Hasbi-hal", "Hediye", "Melek Kuzusu", "Kış Dede", "Aslan", "İki Yolcu", "Yusufçuk ve Karınca" şiirlerinde şair basit sözler ve kolay ifadeler, çocukların ilgi dünyasına doğrudan müdahale ederek üslubunu ortaya koymuş ve fikirlerine şiirsel bir şekilde dikkat çekmeğe çalışmıştır. Tevfik Fikret'in çocuk şiirlerinin dili sade ve anlaşılır, konusu canlı ve güncel, fikri toplumsal ve ahlakidir. Bu şiirlerde ne eski edebiyata karşı mücadele ne de Tevfik Fikret'in lirik yaratıcılığının özelliği olan güçlü siyasi saik eğilimleri görülmez. Bu şiirlerde çok çalışmak, vatanseverlik, okula çağırarak, vatan sevgisini aşılacak gibi çocukların dünya psikolojisinin tüm yönleri doğa imgeleri şeklinde işlenmiştir. Tevfik Fikret'in eğitim kurumlarını genç neslin geleceği olarak "şefkatin, aydınlanmanın, erdemin yuvası" ("Adanmışlık") olarak görmesi, çocukları şeytandan ve kötülükten ("Umaji") korkmaya teşvik ediyor. Çocuklara alfabeyi ("Utaç Alfabeti") öğrenmeye sevgi ve ilgi aşılayan, çok çalışmanın insan hayatındaki önemini yeniden canlandıran ("Yusufçuk ve Karınca"), doğa işaretlerini tasvir ederek çocuklara ülke sevgisini aşılayan Şermin örneği ("Kışın", "İlkbahar", "Büyükbaba Kışı"), vb. çocuk psikolojisine dair derin bilgisini teyit eder, çocukların vatandaş olarak yetişmesinde önemli rol oynar ve aynı zamanda şairin çocuk şiirindeki başarısı hakkında bilgi verir.

KAYNAKLAR

- 1.Banarlı ,N.S. (1998). Resimli Türk edebiyatı tarihi 2 cildde(IIcild). İstanbul
2. Quliyev, Elman. (2022) .Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı
- 3.Tevfik Fikret.(1910).Rubabi-şikeste. İstanbul
- 4.Tofiq Fikrət . (1969) .Seçilmiş əsərləri.Bakı
- 5.Tevfik Fikret . (2005) .Şermin. Ankara

GÜRCÜ DİLİNDEKİ TÜRKÇE ALINTI SÖZCÜKLERİN DİLBİLİMSEL, KÜLTÜREL VE TARİHSEL AÇIDAN İNCELENMESİ: TARİHSEL ETKİLEŞİMLERİN VE KÜLTÜRLER ARASI TEMASIN ETKİSİNİN İZİNİ SÜRMEK

Doç. Dr. Mehmet Veysi BABAYİĞİT¹ / Doktora Öğrencisi İhsan PİLATİN²
¹Batman Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, m.veysi.babavigit@gmail.com ,
ORCID NO: 0000-0003-4136-7434
²Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih, ihsan.pilatin@batman.edu.tr ,
ORCID NO: 0000-0002-5744-1849

Özet

Gürcüler ile Türkler arasındaki kültürlerarası temas ve tarihsel etkileşim, Gürcü dilinde Türkçe alıntı kelimelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur, bu nedenle Gürcü dilindeki Türkçe alıntı kelimelerin dilbilimsel, kültürel ve tarihsel önemi bu çalışmanın ana vurgusudur. Biçim veya ses değişiklikleriyle başka bir dile ödünç alınan sözcükler alıntı sözcükler olarak bilinir. Özellikle Osmanlı döneminde (16.-19. yüzyıllar) onlarca yıl süren kültürel ve siyasi alışverişler nedeniyle Gürcü dili, başta Türkçe olmak üzere pek çok yabancı terimi bünyesine dahil etmiştir. Bu çalışma, Gürcüce ‘deki alıntı kelimelerin, dilsel bileşenler olmanın yanı sıra iki bölgenin ortak geçmişini temsil eden kültürel ve tarihi kalıntılar olduğunu vurguluyor. “Paşa” (yüksek rütbeli bir unvan), “ceviz” (ceviz), “dolma” (dolma) ve “çeşme” (çeşme) gibi terimlerin sosyal, kültürel ve tarihsel alışverişleri nasıl gösterdiğine bakıyor. Çalışma ayrıca, hem on birinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar olan tarihi belgeleri hem de güncel medya kaynaklarını kullanarak Türkçe alıntı kelimelerin Gürcüceye nasıl uyarlandığını incelemektedir. Bu terimlerin sosyo-tarihsel önemini vurgularken, fonoloji, morfoloji ve semantikteki değişimleri inceliyor. Çalışma, ödünç kelimelerin Gürcü toplumuna entegrasyonunu ve etkisini göz önünde bulundururken, aynı zamanda bunları üç kategoriye ayırıyor: dilbilimsel, kültürel ve tarihsel. Sonuçlar, ödünç sözcüklerin sayısının çok fazla olduğunu ve bu nedenle kapsamlı bir araştırmanın gerekli olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: Alıntı Kelimeler, Gürcü Dili, Türkçe Etkisi, Kültürel Değişim, Tarihsel Etkileşim.

AN ANALYSIS OF TURKISH LOANWORDS IN THE GEORGIAN LANGUAGE FROM A LINGUISTIC, CULTURAL, AND HISTORICAL PERSPECTIVE: TRACING THE IMPACT OF HISTORICAL INTERACTIONS AND CROSS-CULTURAL CONTACT

Abstract

Intercultural contact and historical interaction between Georgians and Turks led to the emergence of Turkish loanwords in the Georgian language, thus, the linguistic, cultural, and historical relevance of the Turkish loanwords in the Georgian language is the main emphasis of this study. Words borrowed into another language with changes to their form or sound are known as loanwords. Due to decades of cultural and political exchanges, particularly during the Ottoman era (16th-19th centuries), the Georgian language has included many foreign terms, notably many from Turkish. The study highlights that loanwords in Georgian are cultural and historical relics that represent the shared past of the two regions, in addition to being linguistic components. It looks at how terms like "pasha" (a high-ranking title), "ceviz" (walnut), "dolma" (stuffed vegetables), and "çeşme" (fountain) show social, cultural, and historical exchanges. The study also examines how Turkish loanwords have been adapted into Georgian using both historical documents from the eleventh to nineteenth century and current media sources. It examines changes in phonology, morphology, and semantics while emphasizing the socio-historical significance of these terms. While considering the loanwords' integration and influence on Georgian society, the study also divides them into three categories: linguistic, cultural, and historical. The results revealed that the number of borrowed words is immense that is why a comprehensive investigation is entailed.

Keywords: Loanwords, Georgian Language, Turkish Influence, Cultural Exchange, Historical Interaction.

1. INTRODUCTION

Historical contacts, cultural exchanges, and socio-political processes have all resulted in the way languages interact through history. Loanwords function as witnesses to these exchanges since they are linguistic components taken from one language and incorporated into another through phonetic, semantic, or orthographic changes. Great number of foreign terms have been incorporated into Georgian, an ancient language with a rich literary heritage, because of widespread intercultural contact with Turkish people over the course of its history. Because of centuries of geographic closeness, economic, and socio-political ties, the Turkish language has had a notable influence on Georgian.

Both languages and cultures have been significantly impacted by the historical exchanges between Georgians and Turks. The Seljuk invasion and Ottoman control in the Caucasus paved the way for important cultural interactions, and are the origin of Turkish-Georgian relations (Şeker, 2023). Due to their long-standing relationship, these two communities share thousands of vocabularies, especially in the Adjarian dialect, where linguistic convergence is most noticeable (Abukan, 2021). Additionally, the translation difficulties of Mikheil Cavakhişvili's "Suçsuz Abdullah", which captures the cultural aspects of Turkish-Georgian relations in the 20th century, demonstrate how literary exchanges between the two countries are mirrored. (Öztürk, 2020). These linguistic borrowings are the result of historical exchanges which predate the influence of Islam. Various Turkic peoples, such as the Huns, Khazars, and Kipchaks, interacted culturally and economically with Georgians from the third to the ninth centuries. They also participated in conflicts that affected regional dynamics (Surguladze, 2023). Thus, the joint history of Georgians and Turks has been crucial in forming contemporary diplomatic, economic, and cultural connections, highlighting the enduring influence of past interactions on both countries' languages and societies (Şeker, 2023). The translation of "Tefeyyul" from Turkish into Georgian in 1547 is one of the first documented examples of Turkish loanwords in Georgian, demonstrating the two civilizations' long-standing linguistic ties. The development of the Georgian literary language in the present day, which includes novels, newspapers, and electronic media, has continued to incorporate Turkish elements, especially during the early 20th century eras of national awakening and independence. The evolution of the Georgian literary language and the incorporation of Turkish loanwords were greatly influenced in the modern era by important events including the Georgian national awakening, independence, and the creation of a national state in the early 20th century. After two centuries of colonial domination, Georgia experienced Islamic Arab invasions in the eighth century, despite its early statehood in the third to sixth centuries and cultural blossoming in the fifth

to sixth centuries. Therefore, the Georgian Church and the Byzantine Empire developed tighter links due to defence concerns in the ninth century that brought about some degree of freedom. Like Armenia, Georgia saw both Byzantine cultural influence and Arab colonial expansion, which contributed to the promotion of literary development and translation efforts (Ismaili Mahmudi & Mahmudi, 2019).

The purpose of this study is to investigate Turkish loanwords in Georgian as indicators of historical and cultural crossings as well as linguistic occurrences. Chigogidze (2011) alleges that the study of loanwords is pertinent outside of the linguistic domain since they frequently contain remnants of past occurrences and social interactions. For instance, cultural differences and historical backgrounds might be exhibited by comparing the meaning or usage of a borrowed word between two languages. Thus, the current study aims to shed light on how linguistic components function as cultural signifiers, reflecting the shared histories and reciprocal influences of surrounding countries, by examining Turkish loanwords in the Georgian language.

2. METHOD

To give a comprehensive examination of certain Turkish loanwords in the Georgian language, this study employs a qualitative methodological framework. In addition, to understand how loanwords have been incorporated into the Georgian language and how their meaning and form have altered over time, qualitative analysis focuses on their phonological, morphological, and semantic adaptation (Chomsky, 2022). By tracking their historical strata and evolution, the present study also concentrates on finding a distinction between words with Turkish origins and those with earlier roots. The socio-historical settings that promoted the incorporation of Turkish loanwords into Georgian are also taken into the consideration in the technique. This necessitates connecting the linguistic outcomes to historical exchanges, including economic, political processes, and cultural exchanges, all of which have had a significant impact on the development of language contact and borrowing (Ismaili Mahmudi & Mahmudi, 2019). Furthermore, written sources and current instances are the main focus of data collecting in order to guarantee a thorough comprehension of the phenomenon. Incorporating cultural and historical aspects not only enhances comprehension of the linguistic influence but also draws attention to the wider consequences of Turkish-Georgian interactions on language and identity, and this is employed as data analysis that focuses on analysing the morphological, semantic, and phonological adaptations of Turkish loanwords, determining their distribution and frequency throughout time, and connecting their use to the

historical, cultural, and socio-political exchanges between Georgians and Turks. The study adds to a more complex understanding of how international contact has affected the development of the Georgian language.

3. HISTORICAL AND CULTURAL BACKGROUND OF TURKISH LOANWORDS IN GEORGIAN

The introduction of Turkish loanwords into Georgian is merely one example of how the historical and cultural exchanges between Georgia and Turkey have greatly affected the development of their respective languages. These relationships find their origins in the medieval era, when Georgia's governmental entities—the Kingdom of Georgia and later the principality of Imereti—had interactions with a variety of Turkic-speaking peoples. Although the focal point of these early interactions was political and military, they eventually had significant linguistic and cultural results as well (Carling & Cronhamn, 2018).

Georgia became an Ottoman client state once the Ottoman Empire arrived there in the late 15th century, further reinforcing the linguistic connections between the two lands. During this time, Turkish, Arabic, and Persian all became essential components of Georgian language usage, especially when it comes to phrases pertaining to trade, government, and military matters (Makhatchashvili, 2019). The Ottoman Empire's hegemony over the area emerged important social, political, and economic ties that speeded up the assimilation of Turkish into Georgian. Additionally, Turkish had a wider linguistic impact than just Georgian, as evidenced by its influence on other Caucasus languages like Circassian (Shengelia & Janjgava, 2023). These contacts went beyond the political and military arenas and included cultural exchanges that affected the growth of Georgian education and literature. The continued socio-political ties between Georgia and the Ottoman Empire are reflected in Georgian literary works, including those from the 19th century, where the common usage of Turkish loanwords is exclusively noticeable. One significant example of the close lexical ties between the two languages is the Georgian-Turkish dictionary that Vakhushti Bagrationi wrote between 1831 and 1838 (Dupanović, 2013). Despite the geopolitical changes of the 19th century, including the fall of the Ottoman Empire and Russia's conquest of Georgia, Turkish loanwords continued to exist in Georgian and are being used. These terms were frequently linked to trade, socioeconomic development, and relationships between the Turkish and Georgian communities (Ismaili Mahmudi & Mahmudi, 2019). By showing how historical relationships are reflected in language and communication, this continuing linguistic influence highlights the strong and long-lasting ties between Georgian and Turkish civilizations.

A crucial look for comprehending the historical dynamics of the area is the intersection of Turkish and Georgian in the areas of language, culture, and politics. This intersection accentuates the function of language as a medium and a reflection of cross-cultural interaction.

4. LINGUISTIC INTEGRATION OF TURKISH LOANWORDS IN GEORGIAN

One significant impact of centuries of intercultural contact between the two regions has been the integration of Turkish loanwords into the Georgian language. The historical, cultural, and political connections having existed between Georgia and the Ottoman Empire from the late 15th century to the early 19th century are reflected in these loanwords. In addition to being a language occurrence, the incorporation of these words into Georgian reflects the larger historical, cultural, and socio-political forces that affected both countries.

Phonological, semantic, and syntactic alterations occurred during the borrowing process to conform to the Georgian linguistic structure. These loanwords, which are frequently categorized according to their functional roles, represent several domains of impact, including trade, agriculture, the military, culture, and daily life. Heath (1984) alleges that loanwords can alter the meaning, illustrating how outside language components adjust to the local setting. Since the meanings of borrowed words may change to reflect the demands and realities of the adopting community, this phenomenon is essential to comprehending the deeper linkages between languages and civilizations. According to Yu & Altunel (2021), loanwords in Georgian were influenced by Turkish phonology as well as semantic and syntactic adaptations, from time to time deviating greatly from their Turkish original meanings. The way these loanwords have been incorporated into Georgian explains the shifting cultural and socio-political climate of the era. Studying these loanwords also provides information about the larger historical and cultural exchanges between the two countries.

The cultural influence of Turkish loanwords on Georgian society goes beyond mere linguistic influence. Language functions as a vessel through which cultural elements are assimilated and adapted, and the adoption of Turkish loanwords shows this process. These words, common in areas such as food, music, and folk art, have contributed significantly to the enrichment of the Georgian lexicon. While originally stemming from Turkish, these terms have been integrated into Georgian culture, becoming part of its cultural identity. This cultural adaptation is an outcome of centuries of intercultural contact, reflecting a reciprocal relationship between the two societies. Thus, the introduction of loanwords displays how language and culture intertwine with each other over time through influencing and transforming (Selimski, 2012).

Category	Turkish Word	Georgian Equivalent	Meaning	Cultural/Functional Context
Linguistic Borrowings	Ceviz	ჯავიზი (javizi)	Walnut	Agricultural exchange
	Dolma	დოლმა (dolma)	Stuffed vegetables	Shared culinary heritage
	Bardak	ბარდაკი (bardaki)	Glass/Cup	Household terminology
	Çorba	ჩორბა (chorma)	Soup	Culinary exchange
	Fırın	ფირმა (pirma)	Oven	Culinary and domestic practices
Cultural Borrowings	Halı	ჰალე (hale)	Rug/Carpet	Artistic and trade interactions
	Şalvar	შალვარი (shalvari)	Traditional trousers	Diffusion of Ottoman attire
	Kına	კინა (kina)	Henna	Ritualistic traditions
	Hamam	ჰამამი (hamami)	Bathhouse	Ottoman spa culture adopted in Georgia
	Bakkal	ბაკყალი (bakkali)	Grocer	Spread of Ottoman-style marketplaces
Historical Borrowings	Top	ტოპი (topi)	Cannon	Military influence during Ottoman period
	Paşa	ფაშა (pasha)	High-ranking title	Ottoman administrative hierarchy
	Kapı	კაპი (kapi)	Door	Architectural and urban development
	İpek	იპეკი (ipeki)	Silk	Silk trade and cultural exchange
	Kemer	ქემერი (kemer)	Belt/Arch	Influence in clothing and architecture
Everyday Vocabulary	Tencere	ტენჯერი (tenjeri)	Pot	Shared culinary practices
	Mektep	მექტები (mektabi)	School	Educational terminology
	Sabun	საბუნნი (sabuni)	Soap	Cross-cultural exchange in hygiene products
	Çakmak	ჩაკმაკი (chakmaki)	Lighter/Flint	Practical technological exchange

Table 1: Examples of Turkish Loanwords in Georgian

These examples exhibit a wide-ranging influence of Turkish on Georgian in several fields. The two regions' long-standing historical ties are mirrored in the common linguistic features, which demonstrate how linguistic and cultural influences affected the daily life, trade, military operations, and social customs. The

persistent history of Ottoman impact in the area is emphasised by the ongoing adaptation and incorporation of Turkish terminology into Georgian.

5. CONCLUSION and DISCUSSION

The current study deals with two regions loanwords namely Turkey and Georgia; thus, cultural, historical and linguistic changes between the languages of two regions are taken into consideration. Turkish loanwords in Georgian reflect cross-cultural interactions enhancing the Georgian language and cover a wide range of topics, such as cuisine, everyday life, and cultural customs. These words experienced phonological and semantic changes, indicating the intentional integration of foreign terminology by Georgian speakers. In terms of culture, Turkish loanwords preserve a unique Georgian context while highlighting common customs like food, attire, and architecture. The reciprocal nature of this borrowing process reflects the tenacity of local cultural identity, as Georgian culture reshapes the imported terminology. The persistence of these loanwords in contemporary Georgian, despite the fall of Ottoman power after the 19th century, demonstrates the lasting influence of historical ties. The incorporation of Turkish vocabulary highlights the interwoven histories and identities of the Georgian and Turkish peoples and serves as a reminder that language is a tool for both communication and cultural exchange. Future studies could examine how these loanwords are currently perceived and their ongoing cultural significance in Georgia. Besides, these further studies may employ a wide range of corpora to come up with detailed findings.

REFERENCES

- Abukan, M., & Chkonia, L. (2021). The words used commonly both in Turkish and in Georgian. *African Educational Research Journal*, 9(2), 290-319.
- Carling, G., & Cronhamn, S. (2018). Why do we need loans?: A comparative-contrastive study on Eurasian lexical borrowability. In *51st Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea*.
- Chigogidze, A. (2011). *On the Interaction of Syntax and Phonology in Georgian* (Doctoral dissertation, Concordia University).
- Chomsky, N. (2002). *Syntactic structures*. Mouton de Gruyter.
- Dupanović, E. (2014). Loanwords and soap operas: The return of Turkish to the language scene of Bosnia and Herzegovina. *Journal of Foreign Language Teaching and Applied Linguistics*, 1, 61-71.
- Heath, J. G. (1984). Language contact and language change. *Annual review of anthropology*, 367-384.
- Makhatchashvili, S. (2024). Gürcü Seyyahın ve Diplomatın Gözüyle Türkiye ve Türk Dünyası. *International Journal of Language Academy*, (30), 198-209.
- Mahmudi, M. I., & Mahmudi, R. (2018). HISTORICAL AND CHRONOLOGICAL VIEWS ON LANGUAGE BORROWING. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 7.
- Öztürk, G. M. (2020). Mikheil Cavakhişvili'nin "Suçsuz Abdullah" eserinin Türkçeye Tercümesinde kelime ve ifadeler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 494-511.
- Selimski, L. (2012). *Turkish elements in Bulgarian word formation*. Faculty of Philology, University of Belgrade.
- Shengelia, V., & Janjgava, T. (2023). Common borrowed vocabulary in Georgian and Circassian languages. *enadakultura*.
- Surguladze, M. (2015). The Relations between Pre-Islamic Turks and Georgians from the Third to the Ninth Century: A History of Byzantine-Persian Politics in the Caucasus. *Caucasus Journal of Social Sciences*, 8(1), 1-10.
- Şeker, B. Ş. (2023). The effects of the common history between Turks-Georgians in pre-second world war period on the future relations. *Karadeniz Araştırmaları*, (80), 1148-1170.
- Yu, X., & Altunel, V. (2021). Creating a frequency-based Turkish-English loanword cognates word list (TELCWL). *Focus on ELT Journal*, 3(2), 5-35.

DİL VE TARİH ARACILIĞIYLA TOPLUMSAL BELLEK OLUŞUMU: DİL EĞİTİMİ İÇİN TARİHİ YEREL DESTANLARDAN PERSPEKTİFLER

Doç. Dr. Mehmet Veysi BABAYİĞİT¹ / Doktora Öğrencisi İhsan PİLATİN²

¹Batman Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, m.veysi.babayigit@gmail.com,
ORCID NO: 0000-0003-4136-7434

²Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih, ihsan.pilatin@batman.edu.tr,
ORCID NO: 0000-0002-5744-1849

Özet

Küresel olarak, tarihi yerel destanlar kültürel hafızayı koruyarak kimlik ve eğitimi şekillendirir. Bu çalışma, tarihsel yerel destanların toplumsal hafızayı nasıl etkilediğini ve dil öğretiminde, özellikle de İngilizce öğretiminde (ELT) nasıl kullanılabileceğini incelemektedir. Yerel destanlar, belirli kültürel ve tarihi bağlamlara bağlı oldukları için kimliği, gelenekleri ve tarihi olayları koruyan kolektif hafıza arşivleri olarak hizmet eder. Bu hikayeler, toplulukların ortak kimlikleri nasıl yarattığını ve koruduğunu gösterirken, dil, tarih ve hafızanın etkileşimi hakkında aydınlatıcı bilgiler sağlar. Öğrenciler, “*Beowulf*” veya “*İlyada*” gibi dünya çapındaki örneklerin yanı sıra “*Dede Korkut Kitabı*” ve “*Köroğlu Destanı*” gibi hikayeleri inceleyerek çeşitli kültürel hafızalarla etkileşime girer ve kimlik ve miras hakkında daha fazla bilgi edinirler. Bu çalışma, sosyokültürel okuryazarlığı ve kültürler arası iletişimi teşvik etmek için yerel destanların dil eğitimine dahil edilmesinin önemini de vurgulamaktadır. Bu hikayeler, öğrencileri hâkim küresel söylemleri sorgulamaya ve yerel gerçeklikleri göz önünde bulundurmak için hikaye anlatımını kullanmaya teşvik ederek eleştirel farkındalıklarını artırır. Bu anlatıları içeren duyarlı bir pedagoji, öğrencileri kültürel açıdan önemli edebiyatla buluşturarak, yerel ve küresel kesişim noktalarıyla eleştirel etkileşimi teşvik ederken, onlara aidiyet duygusu da kazandırır. Bulgular, yerel destanların öğretimsel yararlılığının, kültürler arası, dilsel ve tarihsel anlayışı teşvik eden araçlar olarak potansiyellerini nasıl vurguladığını göstermektedir. Sonuç olarak, yerel destanlar toplumsal hafızayı korumanın yanı sıra dil öğretiminde çeşitliliği ve eleştirel düşüncüyü teşvik eden dinamik kaynaklar olarak hizmet etmektedir.

Anahtar kelimeler: Tarih, Toplumsal Bellek, Tarihsel Yerel Destanlar, Kültürel Kimlik, Dil Eğitimi.

SOCIAL MEMORY FORMATION THROUGH LANGUAGE AND HISTORY: PERSPECTIVES FROM HISTORICAL LOCAL EPICS FOR LANGUAGE EDUCATION

Abstract

Globally, historical local epics shape identity and education by preserving cultural memory. The current study examines how historical local epics influence social memory and how they might be used to teach languages, especially in English Language Teaching (ELT). Local epics serve as archives of collective memory, conserving identity, customs, and historical occurrences because they are anchored in particular cultural and historical contexts. These stories demonstrate how communities create and preserve common identities while providing insightful information about the interaction of language, history, and memory. Learners interact with a variety of cultural memories and gain a greater knowledge of identity and legacy by examining stories like “*The Book of Dede Korkut*” and “*The Epic of Köroğlu*” alongside worldwide examples like “*Beowulf*” or “*The Iliad*”. To promote sociocultural literacy and cross-cultural communication, the study also highlights the importance of including local epics into language instruction. These stories enhance students' critical awareness by encouraging them to question prevailing global discourses and use storytelling to consider local realities. By connecting students to culturally significant literature, a responsive pedagogy that incorporates these narratives encourages critical engagement with local and global intersections while also giving them a sense of belonging. The findings demonstrate how local epics' instructional usefulness highlights their potential as instruments for fostering cross-cultural, linguistic, and historical understanding. As a result, local epics serve as dynamic resources for promoting diversity and critical thinking in language instruction in addition to preserving social memory.

Keywords: History, Social Memory, Historical Local Epics, Cultural Identity, Language Education.

1. INTRODUCTION

Social memory holding various historical epics throughout the history has influenced language-teaching methodology; thus, it is possible to come up with the potential of local epics as stories and their outcomes having an effect on language instruction in the context of language and history. Local epics have crucial roles in promoting cultural identity and collective memory in regional and international contexts because they are stories about valiant actions and noteworthy occasions.

Train (2012) highlights the significance of incorporating critical archival perspectives into language instruction as it is credited that placing language learning within larger cultural and historical framework may trigger fruitful outcomes. Likewise, Vodenko et al. (2021) are satisfied that historical memory functions as a unifying element in local learning environments, enhancing group identification and promoting a feeling of inclusion. According to Romadi and Kurniawan (2017), local folklore is also necessary for history instruction since it assists students to acquire cultural awareness and local knowledge. Similarly, Hawkins (2004) supports that by emphasizing the sociocultural aspects of language acquisition and promoting the integration of social discourses and historical narratives into instructional strategies, it is possible to improve language capacity of learners. Expanding on these viewpoints, the effectiveness of local epics can be seen as cultural narratives having an effect on social and collective memory, with a focus on how they might be incorporated into frameworks for language education, exclusively English Language Teaching (ELT). Given the widespread utilization of English around the world, it is more significant than ever to consider how local stories may be successfully integrated into official language courses with the aim of promoting a harmonious relationship between local cultural identities and global linguistic dynamics.

The objective of the current study is to investigate how local epics serve as cultural narratives and their contributions for shaping social and collective memory, with an emphasis on how they may be included into language instruction, especially in the context of English Language Teaching (ELT). Therefore, through investigating the interaction between regional stories and worldwide linguistic patterns, this research study also intends to address how regional epics might boost teaching methods and encourage cultural identity and historical awareness. By emphasizing their function in striking a balance between cultural preservation and the requirements of global language instruction, it is expected that this study may focus attention on the wider educational and societal ramifications of include these narratives in language teaching curricula.

2. METHOD

The role of local epics as cultural narratives on social and communal memory for language instruction, namely English Language Teaching (ELT) is considered via qualitative analysis in this study. Thus, the overall data have been attained via document analysis which is a versatile and methodical approach to assessing many data types present in academic works, educational regulations, and historical texts (Bowen, 2009; Ji, 2024). It is asserted that document analysis has advantages in historical education research, where classifying and understanding historical documents requires careful theoretical and epistemological considerations (De Souza & Giacomoni, 2021). Hence, this study further investigates how local epics enhance cultural identity, historical consciousness, and instructional practices by using thematic analysis to find patterns and topics. In addition to this, the approach makes it possible to place local stories within the framework of global linguistic trends, addressing the consequences of these trends for striking a balance between the demands of global education and cultural preservation. Besides, Qualitative Document Analysis (QDA) illuminate the frameworks and institutional logics directing educational practices (Warshaw & Upton, 2018). Finally, the current study is on the idea that integration the curriculum of English Language Teaching (ELT) with various historical epics may contribute language capacity of learners; that is why some of these recommendations are emphasized throughout the study.

3. UNDERSTANDING LOCAL EPICS AND SOCIAL MEMORY

Local epics are narratives emerged from specific places and communities, typically composed in poetic form. They comprise a range of genres, including epics, ballads, songs, sagas, and stories, and are told in local languages or dialects to convey cultural distinctions. While local epics have the same narrative qualities, they differ due to the specific social and historical contexts in which they have emerged. These narrative genres often function as a repository of social memory, safeguarding the collective memory of local communities, including their historical background, natural environment, and way of life. Wilson (2015) is on the idea that such kinds of genres are influential in building flexibility among societies. These epics retain the memory of past events shaping the identity of a community, effectively constituting social memory.

Social memory is not simply a summation of individual memories; yet it is a specific type of memory that is present within a group. People in a community internalize social memories, which they can keep in their mind and transfer as personal memories. Moreover, social memory takes form in a particular time and place,

shaped by contextual factors such as daily routines, cultural practices, and community spaces (Zerubavel, 2003). In this sense, these kinds of epics function as "containers" of social memory, accumulating the memories of a community over time and defining its connection to past events that have constructed its social identity (Kølvraa, 2015). The communal memory maintained in local epics embodies a community's remembrance of historical figures, events, ideals, disputes, and cultural practices, as well as its experience of nature and the environment (Byock, 2004). For this reason, it is possible to observe cultural practices of societies throughout history. Local epics vary significantly in their structure and narrative development across cultures. In addition, the narratives created by local people often include the mythical origins of a people or community, a designation comprising diverse genres. Origin narratives narrate events that occurred before a community's historical remembrance began; they typically recount a formative event or a series of events that established a community's social identity and its connections to the land, environment, and other peoples. The same as social memory, these narratives, which mythically explain the origins of social practices, add a specific time and place, moulded by unique historical circumstances (Olick & Robbins, 1998). Therefore, the researchers who are busy with comparing have tried to find ways to explain the diversity of narratives about the origins and historical migrations of peoples across local contexts, but the narratives of our study seem to presuppose a degree of invariance with respect to the constructed events. Social disparities between communities take form in the style of narratives about their mythical origin. Furthermore, it is asserted that local and global epics hold a balance of interaction among human beings; hence, it is probable to encounter various epics throughout the world. Here are some examples:

Category	Epic	Key Themes	Significance
Local Epics (Turkey)	The Book of Dede Korkut	Chronicles the stories of the Oghuz Turks, reflecting their history, culture, and values.	An oral tradition based on social memory.
	The Epic of Manas	The longest epic of the Turkic world, rich in historical and cultural heritage.	Cultural memory on Kyrgyz-Turkic interactions.
	The Epic of Koroğlu	Focuses on themes of heroism and justice.	Collective memory based on historical aspects
	The Epic of Battal Gazi	Centres on the spread of Islam in Anatolia and incorporates religious and historical themes.	Investigation of historical, language and religious aspects
	Saltukname (Sarıkamış Legend)	A cultural narrative offering insights into the historical journey of Anatolian Turks.	Samples from the Anatolian region in the context of language and history
Global Examples	Beowulf (England)	Represents the early history and mythology of the English people.	The role of cultural memory for boosting language.
	The Iliad and The Odyssey (Greece)	Foundational epics of ancient Greek culture.	Collective memory in the axis of language and history
	The Song of Roland (France)	A French heroic epic reflecting the influence of history on social memory through language.	The role heroic narrative on culture and history
	Mahabharata and Ramayana (India)	Epic narratives intertwining language, religion, and historical memory in Indian culture.	Samples from cultural and religious identity.
	The Nibelungenlied (Germany)	A cornerstone of German cultural memory, connecting language, history, and mythology.	The role of epics on cultural identity and historical consciousness.

Table 1. *Global and Local Epics*

In table 1., we can see various epic types ranging from both local and global ones whose main purpose is to integrate epics and memory with historical and linguistic investigations. Regarding the abovementioned table, 5 local epics from Turkey and 5 global epics from other countries are exhibited within their key terms and significance. The epics above carry crucial cultural and historical perspectives; thus, they contribute to language development at a great rate.

4. THE INTERSECTION OF LANGUAGE, HISTORY, AND SOCIAL MEMORY

Language is both the medium through which history is constructed and transferred and the means through which social memory is preserved, accumulated, and transformed (Kølvraa, 2015). As simple as it may seem, this definition uncovers a complex web of interrelations between language, history, and social memory. Local epics, also known as local ballads, are simple verses which recount not only real but mythical events

about a community's past and its dealings with other communities (Carpenter, 1958). Additionally, it is alleged that either time deployed in recitation or time reflected in local epics, historical epics appear to be an appropriate site for examining the interrelations between language, history, and social memory (Foy, 2020).

Linguistic awareness converts local epics into verbal artefacts through which past time may be experienced. Nevertheless, temporality is neither fixed nor singular. It may be sensed in various ways and affords differently situated possibilities for the empowerment or disempowerment of voices (Kajfosz, 2013). While in some examples, historical recitation acts to marginalize the voice of the local epic, in other instances, it renders the voice of the local epic predominant. This fluidity of language is at the focal point of how local epics both retain and transform what is historicized through language, highlighting the importance and vulnerability of local knowledge. The intersections of language, history, and social memory are related to contemporary education of local or minority languages and knowledge and the ways in which these have been or may be historicized through a global language. As collective memories, identities are never closed but need to be constantly recorded and negotiated. Local epics narrating common pasts in local languages may be crucial in the negotiation process, particularly when communities strive to transcend historicized boundaries.

5. IMPLICATIONS FOR LANGUAGE EDUCATION

Local epics and their articulation in communities have effects on language education practices (Fisher, 2003). A consideration of how local narratives and their connection to social memory influence on language education raises the question of how local stories can be included into language education practices.

In general, local stories can widen students' understanding of the contexts of languages and histories. Specific to the local epics under discussion, social memory connected to local epics offers that the narratives narrating heroic local figures can concern with the students' language learning, especially regarding a local language, because they conduct community-based aspects and social belonging. In other words, the local epics being narrated here mention that narratives local to a place or community can be objects for inquiry in language education (McAdam, 2019). After examining how local epics form social memory and belonging, considerations may be suggested about how learners can be busy with local narratives in a language being learned. Context-oriented approaches to language education are imaginable, in which local stories narrated in a language being taught enrich the experience of learning that language (Kramsch & Hua, 2019). This oral

description is to concentrate on local epics and social memory as issues in language education rather than language teaching. Successful or precise language education may not give rise to a certain closure of discussion.

However, attention to local epics in the context of a language being taught is on the potential of sense of community in learning a language other than one local to learners (Finnegan, 2018; Honko, 2000). Because they enact remembering what belonging to a community is, local epics may be thought as educational resources which develop a sense of belonging among learners of a community language other than that in which learners are educated. Locally collected as well, local epics may also be language education practices that promote intercultural dialogue and awareness through community-based aspects exceeding localities. While exploring these implications, the value of local epics as educational resources is first explained and narrated by outlining what local epics are and how they inform social memory in the community. The consideration in question is generally accepted for the studies holding relationships for local epics. Then, the implications of the local epics are examined in a language being taught, initially considering the local epic as an inquiry object in language education practices. Thereafter, the sense of community that local epics perform is debated, particularly focusing on how local epics may encourage a sense of community in learning a language other than one local to learners. As a final word, this research article considers how local epics may be employed in language education practices that promote intercultural awareness and dialogue by civic remembering that transcends the local and the community.

In foreshadowing the discussion, it is emphasized that what is taught as language in the education system may undermine the space where local epics can be the contexts for their use. In general, the implications considered here invite a shift in pedagogical strategies to a more inclusive language education practice.

6. CONCLUSION

While engaging with language teaching perspectives, it is rather crucial to regard historical and cultural values of the target language; hence, many researchers attempt to come up with studies describing social memories. Epic, one of those social memories, holds a great deal of data on the background and forensic aspects of the target language in terms of history and education. The current study attempts to incorporate both local and global epics into the language education curriculum with the purpose of providing unique opportunity to boost learners' language skills. It is believed that epics may foster cultural identity, historical awareness, and social belonging in addition to language awareness. The language learning processed enriched with various

narratives derived from both local and global epics are believed to develop historical and socio-cultural dimensions, intercultural dialogue and critical engagement among language learners (Nanduri, 2024); hence, this study is rather immersive in promoting educational materials. Especially, in English Language Teaching (ELT), interrelated local epics of English serve as rather beneficial educational sources as they improve linguistic competence and let learners hold a sense of community and shared identity. Thanks to these narratives, it is hoped that educators may successfully establish curriculum and boost inclusive and context-oriented pedagogical strategies. For further studies, a case study may be conducted on perspectives and language capacity of learners engaged in these processes.

REFERENCES

- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27-40.
- Byock, J. L. (2004). Social Memory and the Sagas: The Case of " Egils saga". *Scandinavian Studies*, 76(3), 299-316.
- Carpenter, R. (1958). *Folk tale, fiction and saga in the Homeric epics* (Vol. 20). Univ of California Press.
- De Souza, J. E., & Giacomoni, C. (2021). Análise documental como ferramenta metodológica em história da educação: um olhar para pesquisas locais. *Cadernos CERU*, 32(1), 139-156.
- Finnegan, R. (2018). *Oral poetry: its nature, significance and social context*. Wipf and Stock Publishers.
- Fisher, M. (2003). Open mics and open minds: Spoken word poetry in African diaspora participatory literacy communities. *Harvard educational review*, 73(3), 362-389.
- Foy, A. M. (2020). Historical poetics and the definition of epic in the eighteenth century. *Literature Compass*, 17(7), e12576.
- Hawkins, M. R. (2004). Language learning and teacher education: A sociocultural approach. *Multilingual Matters*.
- Honko, L. (2000). Text as process and practice: the textualization of oral epics. *Trends In Linguistics Studies And Monographs*, 128, 3-56.
- Ji, Y. (2024). A Methodological Exploration of Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Korean Association for Qualitative Inquiry*.
- Kajfosz, J. (2013). Magic in the social construction of the past: The case of Teschen Silesia. *Polish sociological review*, 183(3), 351-367.
- Kølvraa, C. (2015). Past and Future in the construction of Communal identity: Collective Memory and Mythical Narratives. *Scandinavian Studies in Language*, 6(3).
- Kramersch, C., & Hua, Z. (2016). Language and culture in ELT. In *The Routledge handbook of English language teaching* (pp. 38-50). Routledge.

- McAdam, J. E. (2019). Narratives of change: the role of storytelling, artefacts and children's literature in building communities of inquiry that care. *Cambridge Journal of Education*, 49(3), 293-307.
- Olick, J. K., & Robbins, J. (1998). Social memory studies: From "collective memory" to the historical sociology of mnemonic practices. *Annual Review of sociology*, 24(1), 105-140.
- Romadi, R., & Kurniawan, G. F. (2017). Pembelajaran Sejarah Lokal Berbasis Folklore Untuk Menanamkan Nilai Kearifan Lokal Kepada Siswa. *Sejarah dan Budaya: Jurnal Sejarah, Budaya, dan Pengajarannya*, 11(1), 79-94.
- Train, R. W. (2012). Localizing archival memories of Spanish language education in California, engaging with the multilingual histories of the present. *L2 Journal: An electronic refereed journal for foreign and second language educators*, 4(1).
- Vodenko, K.V., Denisenko, I.F., Rodionova, V.I., Makadei, L.I., & Voloskova, N.N. (2021). The role of historical memory in the process of social consolidation in applied linguistic educational space of the region. *LAPLAGE EM REVISTA*.
- Wilson, G. A. (2015). Community resilience and social memory. *Environmental Values*, 24(2), 227-257.
- Warshaw, J. B., & Upton, S. (2018). Capturing hybrid institutional logics in higher education: Qualitative document analysis as methodological approach. In *Theory and method in higher education research* (pp. 67-84). Emerald Publishing Limited.
- Zerubavel, E. (2003). *Time maps: Collective memory and the social shape of the past*. University of Chicago Press.

“MANAS” DASTANI TÜRK QƏHRƏMANLIQ DASTANLARININ ŞAH ƏSƏRİ KİMİ

THE EPIC "MANAS" AS A MASTERPIECE OF TURKISH HEROIC EPICS

Aynur Zahir Qızı Bədəlova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218>

Xülasə

Bəşəriyyətin və xalqların yaranması, inkişafı, yaşamaq uğrunda mübarizələri və müxtəlif hadisələrin tarixi, keçmişi və gələcəyi təsvir edən bütün əsərlər türk ədəbi ənənəsində “dastan” kimi adlandırılır. Bütün dünya ədəbiyyatının başlanğıc əsərləri olan dastanlar müxtəlif mövzularda yaradılış hekayələri, eləcə də xalqların həyatına böyük təsir göstərmiş qəhrəman və ya tarixi hadisə haqqında həcmcə geniş hekayələrdir. Dastanlar bütöv bir xalqın ortaq mübarizəsini təsvir etdiyi üçün, ümumi dəyərlər, xalqın milli ruhunu, keçmişini və gələcəyini əks etdirdiyinə görə dünya ədəbiyyatının ən idealist əsərləri sayılır. Məqalədə türk dastanlarının əsası, dastanlardakı motivlər və “Manas” dastanı haqqında araşdırma aparılmışdır. “Manas” dastanı qırğız xalqının birlik və öz ərazisində sülhün bərqərar olması arzularını birləşdirir. Çox maraqlı savaş səhnələrini əks etdirir. Əsərdə epik səhnələrlə yanaşı, qırğızların əsrlər boyu nəğmələrində tərənnüm etdikləri qəhrəmanların ailəsinə, yoldaşlarına qarşı olan sevgi, sadiqlik, səadət kimi hissləri ehtiva edir.

Açar sözlər: dastan, epos, xalq, inkişaf, mübarizə

Abstract

All works that describe the creation, development, struggle for survival of humanity and peoples, and the history, past and future of various events are called "dastan" in the Turkic literary tradition. Epics, which are the initial works of all world literature, are creation stories on various topics, as well as large-scale stories about heroes or historical events that have had a great impact on the lives of peoples. Since epics describe the common struggle of an entire people, reflect common values, the national spirit of the people, their past and future, they are considered the most idealistic works of world literature. The article examines the basis of Turkish epics, the motifs in the epics, and the "Manas" epic. The "Manas" epic unites the Kyrgyz people's dreams of unity and peace in their territory. It reflects very interesting war scenes. Along with epic scenes, the work contains feelings such as love, loyalty, and happiness for the family and comrades of the heroes, whom the Kyrgyz have sung in their songs for centuries.

Keywords: epic, epic, people, development, struggle

Giriş

Bəşəriyyətin və xalqların yaranması, inkişafı, yaşamaq uğrunda mübarizələri və müxtəlif hadisələrin tarixi, keçmiş və gələcəyi təsvir edən bütün əsərlər türk ədəbi ənənəsində “dastan” kimi adlandırılır. Bütün dünya ədəbiyyatının başlanğıc əsərləri olan dastanlar müxtəlif mövzularda yaradılış hekayələri, eləcə də xalqların həyatına böyük təsir göstərmiş qəhrəman və ya tarixi hadisə haqqında həcmcə geniş hekayələrdir. Dastanlar bütöv bir xalqın ortaq mübarizəsini təsvir etdiyi üçün, ümumi dəyərlər, xalqın milli ruhunu, keçmişini və gələcəyini əks etdirdiyinə görə dünya ədəbiyyatının ən idealist əsərləri sayılır. Dastanlar heç də həmişə tarixi faktları dəqiq çatdırmır. Dastanlarda tarixi hadisələr, qəhrəmanlar xalqın kollektiv yaşadığı mühiti, xalqın gözləntiləri, həqiqətləri və dəyərləri ilə ideallaşdırılır, köhnə xatirələrlə birləşdirilir və sanki tarixi fakt kimi danışılır. Dastanlarda hər bir xalqın milli kimliyi və xüsusiyyətləri, ümumi dünyagörüşü, xatirələri və gözləntiləri, eləcə də qüsur və səhvləri öz əksini tapır. Fəth etmək, güc nümayiş etdirmək, döyüşçülük həvəsi o cümlədən sözünün üstündə durmaq, acizlərə, məğlublara dözmək, köməklik göstərmək türk dastanlarında ifadə olunan ortaq dəyərlərdir. Türk dastanlarında kainatın, insanın, qadının və kişinin yaranması, türk millətinin doğulması, müxtəlif türk dövlətlərinin yaranması, inkişafı, süqutu, zəfər və məğlubiyyətlər kimi mövzularla yanaşı, müxtəlif səbəbləri açıqlayan çoxlu rəvayətlər də vardır. Günümüzdə ən geniş yayılmış dastanlardan Qırğız türkləri arasında yayılmış “Manas” dastanını misal çəkmək olar. E. Quliyev qeyd edir: “*“Manas” möhtəşəm türk dastanıdır. “Manas” bir növ qırğız ruhunun (həm də tarixinin) bədii təəcəssümüdür. Təsədiqi deyildir ki, dünya şöhrətli qırğız yazıçısı Ç.Aytmatov “Manas”ı “qırğız xalqının sinonimi” hesab edir. “Manas”ın dastan kimi formalaşması IX-X əsrlərə aiddir.*” [3.]

Türk dünyasının şah əsəri hesab edilən bu dastanı türk dünyasında tanımayan, oxumayan demək olar ki, yoxdur. Vətənin varlığını, özgürlüyünü vacib hesab edən müqəddəs ana vətəninə düşmən hücumundan qorumaq üçün xalqı döyüşə səsləyən türk cəmiyyətinin sosial həyatını, adətlərini, vətən məhəbbətini birləşdirən “Manas” dastanı illərdən-illərə, dövrlərdən-dövlərə keçərək bu günümüzdə qədər gəlib çatmışdır. Manas”ın dastan kimi təşəkkül tapması IX-X əsrləri əhatə edir. A. Cəmil qeyd edir: “*Tarixi mənbələr təsdiq edir ki, Manas IX əsrdə yaşamış Ajo adlı qırğız sərkərdəsinin prototipidir. O, 850-ci ildə hakimiyyətə gələrək parçalanmış qırğız xanlıqlarından xaqanlıq yaradan xanlar xanı, yenilməz bahadır və dövlət qurucusudur. Qırğız xalqının tarixində ilk dövlət quruculuğu məhz Manasın adına bağlıdır.*” [1.səh 11]

Türk tarixinə nəzər saldıqda türk həyatı fəthlərlə başlamaqla, yeni torpaqları aşkarlamaq, ərazisini genişləndirmək, ölkəsinin azadlığı və inkişafı uğrunda mübarizədən ibarətdir. Türk dastanları tarixi, coğrafiyası, dil və mədəniyyət çevrələri ilə paralel olaraq müxtəlifləşmişdir. “Manas” dastanı dünya folklor tarixinin ən

böyük dastanıdır. O, tarixi reallıq və mifləri birləşdirən əfsanəvi bir dastandır. Epos qırğız dilində ən məşhur bədii nümunədir. Dastan üç hissədən ibarətdir. Birinci hissə qəhrəman Manas haqqındadır. İkinci hissə Manasın oğlu Semeteyi, onun uşaqlığını, düşmənlərlə mübarizəsini, üçüncü hissə isə Manasın nəvəsi Seytəkinin həyatını əks etdirir. Eposun əsasını təşkil edən əfsanə və xalq nağıllarında deyilir ki, qırğızlar çinli döyüşçülər tərəfindən öz vətənlərindən qovularkən Altay ərazisinə köçüblər. Orada onların arasında böyük sərkərdə Manas doğulmuşdur. Uşaqlıqdan onun qeyri-adi xüsusiyyətləri ortaya çıxır. Onun şöhrəti Altayın hüdudlarından çox uzaqlara gedib çıxır. Çin imperatoru Manasdan və onun qüdrətindən xəbər tutanda onu məhv etmək üçün döyüşçülərdən ibarət bir dəstə göndərir, lakin Manas düşmən ordusunu məğlub edir və qırğızları birləşdirərək öz doğma ərazilərini geri qaytarır. Beləliklə, Manas qırğız xalqı üçün bütün tayfaları birləşdirən və onlara vətənlərini qaytaran əfsanəvi, mübariz döyüşçü, unudulmaz qəhrəmandır. Amma qırğızlar ancaq Manas haqqında əfsanələr yazmamışdır. Onun oğlu Semetey də mübariz, vətənpərvər qəhrəman olmuşdur. Semetey əfsanəvi bir qəhrəman olan Manasın oğlu olduğunu bilmədən böyüyür. Semetey həqiqətləri öyrəndikdən sonra qırğızların torpaqlarına qayıtmaq və atasının intiqamını almaq qərarına gəlir. Semetey və onun sadıq dostları böyük qəhrəmanlıqlar nümayiş etdirirlər. Lakin hiylə nəticəsində Semetey yoxa çıxır. Bununla da eposun ikinci hissəsi yekunlaşır. “Manas”ın üçüncü hissəsi “Seytək”in daxili düşmənlərə qarşı mübarizəsindən bəhs edir. “Seytək” eposunun süjet xəttini aşağıdakı hadisələr təşkil edir: Seytəyə aid olan dastanın bu hissəsində onun atasının düşmənlərinin düşərgəsində tərbiyə alması, Seytəkin yetkinləşməsi və soy-kökünün məlum olması, düşmənlərin qovulması və s. hadisələr təsvir edilir. Semeteyin öz xalqına geri dönməsi, xalqın birləşməsi və dinc həyatın başlaması ilə dastan bitir.

“Manas” dastanı qırğız xalqının birlik və öz ərazisində sülhün bərqərar olması arzularını birləşdirir. Çox maraqlı savaq səhnələrini əks etdirir. Əsərdə epik səhnələrlə yanaşı, qırğızların əsrlər boyu nəğmələrində tərənnüm etdikləri qəhrəmanların ailəsinə, yoldaşlarına qarşı olan sevgi, sadıqlıq, səadət kimi hissləri ehtiva edir.

Ədəbiyyat

1. Adil Cəmil. Manas (dastan-poema) Bakı, “Elm və təhsil”, 2021, 312 səh.
2. Manas dastanı. Bakı, “Nurlan” nəşriyyatı, 2009, - 290 səh.
3. Türk dastanları. https://www.elibrary.az/docs/qazet/qzt2018_921.htm

“KERRİ BACI” ROMANINDA AMERİKA REALLIQLARININ BƏDİİ İFADƏSİ

ARTİSTİC EXPRESSION OF AMERICAN REALITIES IN THE NOVEL "SISTER CARRIE"

Aynur Zahir Qızı Bədəlova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218>

Xülasə

Amerika realist ədəbiyyatının ən görkəmli simalarından biri Teodor Drayzer olmuşdur. Drayzerin əsərləri Amerika realizmini əks etdirir və bu gün də sevilərək oxunur. Dahi yazıcının qələmindən çıxan hər əsəri şöhrət qazanmışdır. Xüsusilə də “Kerri bacı” romanı üzərində dayanmaq istərdim. Romanın bir müddət çapına icazə verilməsə də sonra böyük şöhrət qazanır. T. Drayzer “Kerri bacı” romanı ilə oxucunun rəğbətini qazanır. Roman gənc qızın böyük arzuları üzərində qurulmuşdur. Onun arzu və xəyalları, həyat həqiqətləri, real həyat mənzərəsi və uğura tərəf addımlar romanın əsas istiqamətləridir. Məqalədə Teodor Drayzerin “Kerri bacı” romanının əsas qəhrəmanı Kerri obrazı təhlil edilmişdir. Kerinin həyatı, arzuları, reallıqlar qarşısında seçimləri qiymətləndirilmişdir. Romanda Kerrinin Amerika arzusu gerçəkləşir. O, Çıkaqoya gələndə var-dövlətə, uğura, şöhrətə və ancaq xəyal edə biləcəyi hər şeyə nail olur.

Açar sözlər: roman, obraz, reallıq, arzu, həyat

Abstract

One of the most prominent figures of American realist literature was Theodore Dreiser. Dreiser's works reflect American realism and are still read with love today. Each work written by the genius writer has gained fame. I would especially like to dwell on the novel "Sister Carrie". Although the novel was not allowed to be published for a while, it later gained great fame. T. Dreiser gained the reader's sympathy with the novel "Sister Carrie". The novel is based on the great dreams of a young girl. Her dreams and aspirations, the realities of life, the real life landscape and steps towards success are the main directions of the novel. The article analyzes the image of Carrie, the main character of Theodore Dreiser's novel "Sister Carrie". Carrie's life, dreams, and choices in the face of reality are evaluated. Carrie's American dream comes true in the novel. When she comes to Chicago, she achieves wealth, success, fame and everything she could only dream of.

Keywords: novel, image, reality, desire, life

Giriş

Amerika realist ədəbiyyatının ən görkəmli simalarından biri Teodor Drayzer olmuşdur. Drayzerin əsərləri Amerika realizmini əks etdirir və bu gün də sevilərək oxunur. Düzgün qeyd olunur ki: *“Bəzi əsərlərin təəssüratları çınqıl, daş boyda olur, bəzilərininki təpə qədər böyüyür, bəzilərinə isə qarşında nəhəng dağ hiss edirsən. Bax Drayzer bu cürdür, o yaradanda yalnız dağ yaradır.”*[3.] Dahi yazıçının qələmindən çıxan hər əsəri şöhrət qazanmışdır. Xüsusilə də “Kerri bacı” romanı üzərində dayanmaq istərdim. Romanın bir müddət çapına icazə verilməsə də sonra böyük şöhrət qazanır. Azərbaycan oxucularından biri roman haqqında fikirlərini bölüşərək yazır: *” Bu əsər, insan münasibətlərini o dərəcədə geniş və fəlsəfi təfəssilatı ilə təsvir edib ki, mütləqdən sonra oxucuda çox dərin izlər buraxır. ”* [2.] T. Drayzer “Kerri bacı” romanı ilə oxucunun rəğbətini qazanır. Roman gənc qızın böyük arzuları üzərində qurulmuşdur. Onun arzu və xəyalları, həyat həqiqətləri, real həyat mənzərəsi və uğura tərəf addımlar romanın əsas istiqamətləridir. Romanın əvvəlində Kerri oxucuda böyük maraq doğurur. O, xəyalpərəst, təcrübəsiz və sadələvh, gözəl bir qızıdır. O, Amerika arzusunun əsiri olan gənc, orta səviyyədə yaşayan amerikalı qadının təcəssümüdür. Romanda Çikaqo baş qəhrəmanın özünü tapdığı bir şəhər rolunu oynayır. Amma bu necə baş verir? Əsər boyunca Kerinin yaşadıkları, məcburiyyətləri, səhvləri və çıxış nöqtəsini yanlışlarla tamamlaması oxucuda olduqca ağır təəssürat yaradır. Bəli, Kerri başına gələnlər sayəsində böyüyür, daha iradəli, azad, arzularına can atan, güclü qadın obrazına çevrilir. Şəhər Kerrinin yerini tez müəyyənləşdirir. Böyük şəhərdə gənc qızın arzuları kimi, həyatı da dəyişir. Tapdığı iş onun arzularından çox uzaq, reallıqların tam özünə çevrilir. Sadə və gözəl, təmtəraqlı paltarlar xəyalı ilə yaşayan qız kişi ayaqqabılarında bağlar üçün deşiklər açır. Gələnlər kimi Kerri özünü böyük şəhər həyatının burulğanına atır desək düzgün olmaz. Kerinin pis, əxlaqsız məqsədləri olmur, ətrafda baş verənləri sakitcə müşahidə edir və vicdanla öz yerini tapmağa çalışır. Əlbəttə ki, o, əyləncə, dəbdəbə və zənginliyə cəlb olunur. O, Çikaqonu bütün şöhrəti ilə yaşamaq istəyir, lakin xəyallarından uzaq bir reallıqla qarşılaşır. İlk dərsi o, bacısının yaşadığı ailədən alır. Burada müəllif aşağı gəlirli o dövrün tipik Amerika ailəsini təsvir edir. Bacısının həyat yoldaşı çörək pulu üçün çox israrlı və dürüst işləyir. O, ailədə lazımi hörmətə malik olan şəxsdir. Ailəsi kasıb və onun düşüncəsilə hərəkət edən, öz fikirləri olmayan, əyləncədən uzaq, lakin dürüst və layiqli yaşayır. Kerri də vicdanla belə bir dünyaya sığmağa çalışır. O, inadla ayaqqabı fabrikində fiziki cəhətdən yorucu və az maaşlı bir iş axtarır və tapır. Bu mərhələdə Drayzer işçilərin acınacaqlı vəziyyətini, dəhşətli iş şəraitini, hüquqsuzluğu bütün reallıqları ilə ətraflı təsvir edir. Kerrinin cüzi maaşı yaşayış xərclərini çətinliklə qarşılayırdı. Hansı geyimlərdən, hansı əyləncədən söhbət gedə bilərdi? Amma ruhu tamam başqa mühitdə idi. Onun gözləri dünyanın zəngin nümayəndələrinə həsədlə baxırdı. O, belə iş şəraitinə, belə maaşlara, fəhlələrin sadə və ədəbsiz eyhamlarına,

qızların sadəliyinə, iddiasızlığına öyrəşə bilmirdi. Kerri bacısının evinə qayıtdı və acınacaqlı və rəngsiz həyatın kədərli mənzərəsini gördü. Gəzmək, nəşə görmək üçün bacısını harasa çıxarmağa cılız cəhdlər etdi, amma qarşısı alındı. Nəhayət, hətta bir saat giriş qapısında dayanıb, yoldan keçənlərə göz yummaq da ədəbsiz bir şeyə çevrildi və yaxınları tərəfindən qınandı. Belə bir həyat əlbəttə ki, Kerrini məhv edilməsi idi. Lakin, onun yadına Drue ilə görüşləri düşür. Əslində Kerri həyatın axını ilə gedəcək və ona təklif olunanları qəbul edəcəkdi. Şübhə etmək, narahat olmaq hissləri ondan uzaq olacaqdı. Ona görə o, həqiqətən öz cəlbədiciliyini hiss edir və öz dəyərini bilirdi. Ona cəlbədicilik həyat təklif edən ilk şəxs ticarətlə məşğul olan Drue olur. Kerri onunla yaşamağa başlayandan sonra getdikcə uçuruma yuvarlanır. Druenin dostu Herstudla tanış olur. Ona güvənməyə başlayır, lakin tezliklə onu da tanıyır və aldadıldığını öyrənir. Beləliklə, bundan sonra biz artıq güclü, arzularının dalınca gedən, təmtəraqlı həyatı arzularında deyil həyatında canlandıran Kerrini görürük. Məşhur aktrisaya çevrilən Kerri üçün artıq həyatda ən böyük arzusu reallaşır. O, öz ayaqları üzərində möhkəm dayanır. Müəllif sonda bizə Herstudun acınacaqlı ölümünü göstərir.

Bununla da Kerrinin Amerika arzusu gerçəkləşdi. O, Çikaqoya gələndə var-dövlətə, uğura, şöhrətə və ancaq xəyal edə biləcəyi hər şeyə nail oldu. O zaman bütün bunlar həyatın məqsədi olduğunu iddia edərək əlçatmaz, ona görə də vacib və zəruri görünürdü. İndi hər şeyə nail olduqdan sonra Kerri anladı ki, xoşbəxtlik bunda deyil, bir vaxtlar onu sınamış həyat tərzində deyil. İndi hər şey adi, maraqsız görünürdü. O, tənha qalır. Ancaq hər hansı bir həssas insan kimi, xəyal qurmağa davam edir.

Ədəbiyyat

1. T. Drayzer. Kerri bacı. Bakı - Avrasiya press, 2006, 472 səh
2. “Kerri bacı” Teodor Drayzer <https://kitabadası.wordpress.com/2014/11/02/kerri-baci-teodor-drayzer/>
3. Drayzerin doğum gününə - Kerri bacı dahimi idi? <https://www.edebiyatveincesenet.az/index.php/ru/reytinq/item/16757-drayzerin-doghum-zhununae-kerri-badz-dahimi-idi>

SÖZÜN ƏKS-SIRA İLƏ DÜZÜLÜŞÜNÜN MƏTNALTI DÜZGÜNLÜYÜ

Rəhilə Hümmətova

f.ü.f.d., dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsi Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası bölümü, rahilahummetova@gmail.com

ORCID 0000-0003-2521-6361

Açar sözlər: əks-sıra, anastrofa, poetik vasitə

ÖZET

Sözün əks sıra ilə düzülüşü anastrofa adlanır. Anastrofa ifadənin təsir gücünü artırmağa yönəldilən poetik vasitədir. Anastrofa folklor ədəbiyyatında müşahidə olunan səciyyəvi üslubi vasitələrdəndir: “Koroğlu *sağdan vurdu, soldan çıxdı, soldan vurdu, sağdan çıxdı.*” (“Koroğlu”). “*Düşmən səni daşla, sən düşməni aşla*” (Atalar sözü). Ədəbiyyatımızda anastrofadan istifadə, onun üslubi istiqaməti söz ustalarının poetik məqsəd ilə bağlıdır: *Yeyib doymadınız, doyub yediniz... (B.Vahabzadə)* Sözün əks sıra ilə düzülüşü poetik ovqat yaratmaqla yanaşı, məndə ifadə edilən fikrin semantik yükünü qabarıq şəkildə göstərir, diqqəti məhz həmin sözlərin, cümlələrin üzərinə yönəldir. Poetik siqləti ilə seçilən anastrofalar misraların məna tutumunu dolğunlaşdırır, estetik dəyərini qüvvətləndirir, lirik qəhrəmanın daxili dünyasını təbii çatdırır: *Gələn gedər, gedən gəlməz*, Dünya bax-bax dünyasıdı; *Gələn gedər, gedən gəlməz* sirri xudanın işi... (A.M.Azafli) Misraları oxuduqca gözlərimiz qarşısında ağsaçlı Dədəm Qorqud canlanır. Sanki Dədə Qorqud qopuz götürüb boy boylayır, söy söyləyir: “ – *Onlar dəxi bu dünyaya gəldi, keçdi. Karvan kimi qondu, köçdü. Əcəl aldı, yer gizlədi, fani dünya kimə qaldı? Gəlimli, gedimli dünya! Son ucu ölümlü dünya!*”

Aman, bəd əməlin əlindən haşa, Mələklər səsinə eylər tamaşa. Baş ayağa çıxar, ayaq da başa, Yediyin, içdiyin zəhrimar olar. (A.M.Azafli) Bu misraların dərin fəlsəfi sözlərin əks-sıra ilə düzülüşü müstəvisində meydana çıxır. İfadənin mənasını qüvvətləndirən, onun təsirini artıran anastrofa insanı düşünməyə, bəd əməldən çəkinməyə, qəbir əzabından qorxmağa səsləyir. “Aman” nidası bu çağırışın məzmunundakı drammatizmi daha da gücləndirir. Cəhənnəm atəşi deyilən bir anlayış yoxdur, hər bir kəs atəşi özü ilə fani dünyadan aparır. İnsanı cəhənnəm atəşində yandıran onun bəd əməlləridir. Bəd əməllər soruşulanda isə “baş ayağa çıxar, ayaq da başa. Sadə, canlı danışq dili ilə çatdırılan bu fəlsəfənin ifadə üsulu olduqca poetikdir. Anastrofa, assonans (a-a-a-a-a-a-a-a-a-a) qovuşmasından qidalanan semantik yük insanı əsl şeiriyyətin ağışına atır.

GİRİŞ

Bədii ədəbiyyat təfəkkürün poetik ifadəsidir. Poetiklik sözün təsir gücü ilə, onun müxtəlif mənə çalarlarında işlənməsi ilə bağlıdır. Axı bədii ədəbiyyat həyatı obrazlı şəkildə əks etdirən söz sənətidir. Obrazlılığı, emosionallığı yaradan poetik fiqurlar, təsvir və ifadə vasitələri çoxdur. Onların ən geniş istifadə olunanları metafora, epitet, metonimiya, snekdoxa, təşbeh, təzad, təkrir, mübaligə, litota, qroteks və sairədir. Məlumdur ki, dildəki sözlər real hadisə, hal, hərəkət və əşyaların ifadəsi üçün, adətən, öz mənalarında işlədilir. Nitqdə isə sözün iki cəhəti yaranmış olur: bir onun öz əsas mənası, bir də ondan istifadə edilməsi. Bunlardan mənə əsasdır, məcazilik isə sözün mənasının ancaq bir imkanındır... Sözlər məcazi mənada işlənərkən öz həqiqi mənası üzərində yeni özünəməxsus mənə çalarlığı yaranır”. (1,314)

Bədii ədəbiyyat nümunələrində yüksək poetik siqlətə, estetik dəyəərə malik olan məcazlar sistemi olduqca əlvan və tərəvətlidir. Real həyat həqiqətlərini obrazlı, canlı xalq danışığı dilinə uyğun, təsirli bir dillə vermək, ədəbi qəhrəmanın ağrı-acılarını, həyatın haqsızlıqlarını, sosial ədalətsizliyi, yeri gələndə sevən qəlbin kədər və iztirablarını oxucularla paylaşmaq üçün söz ustadları öz əsərlərini, pozivalarını məcazlar üstündə kökləyir, orijinal ifadə üsullarından, bədii fiqurlardan istifadə edirlər. Onlardan biri də anastrofadır.

ARAŞDIRMA VƏ BULĞULAR

Sözün əks-sıra ilə düzülüşü anastrofa adlanır. Anastrofa cümlə tərkibindəki sözlərin əvvəlcə dilin qrammatik quruluşunun qanunauyğunluğu əsasında düz, sonra isə əks-sıra ilə düzülüşüdür. Bu üslubi fiqur ifadənin təsir qüvvəsini qüvvətləndirməyə yönəldilən poetik vasitədir. Sözün əks-sıra ilə düzülüşü ahəngdarlıq yaratmaqla yanaşı, mətndə ifadə edilən fikrin semantik yükünü qabarıq şəkildə göstərir. Məişət üslubunda tez-tez rast gəlinən dil faktlarından: *Səni bacına, bacını da sənə qataram; Qaraya ağ, ağa qara deyəmmərəm; Məndən sənə deyən, səndən də mənə deyir; Qənd olanda çay olmur, çay olanda qənd* və s.

Sözün əks-sıra ilə düzülüşü folklor ədəbiyyatında, xüsusən nağıl, əfsanə, dastan janrlarında, həmçinin atalar sözü və məsəllərdə müşahidə olunan səciyyəvi üslubi vasitələrdəndir: *“Koroğlu sağdan vurdu, soldan çıxdı, soldan vurdu, sağdan çıxdı. Düşməni şil-küt elədi. Bir tərəfdən özünə yol açdı”* (“Koroğlu”). *“Düşmən səni daşla, sən düşməni aşla”*, *“At var, ot yoxdur, ot var, at yoxdur”* (Atalar sözü) və s. (8)

Klassik, istərsə də müasir ədəbiyyatımızda anastrofadan istifadə və onun üslubi istiqaməti söz ustadlarının poetik məqsəd və məramları ilə qırılmaz surətdə bağlıdır: *Bu qədər nəfs olar? Borc istədiniz Çomağı çobandan, çəliyi kordan. Yeyib doymadınız, doyub yediniz, Vallah, həm torpaqdan, həm də axurdan.* (B.Vahabzadə) Misraların məzmunundan da görüldüyü kimi, sözün əks-sıra ilə düzülüşü poetik ovqat yaratmaqla yanaşı, mətndə ifadə

edilən fikrin semantik yükünü qabarıq şəkildə göstərir, məna tutumunu daha da dolğunlaşdırır, diqqəti məhz həmin sözlərin, cümlələrin üzərinə yönəldir.

Yüksək poetik siqləti ilə seçilən anostrofalar daxil olduğu əsərin estetik dəyərini qüvvətləndirir, lirik qəhrəmanın daxili dünyasını, hiss və duyğularını daha real və təbii çatdırır. Seçdiyimiz nümunələrdə yüksək poetik mətləbə söykənən anostrofalarla çatdırılan duyğuların ifadəsinə nəzər salaq: Öləndək gəl atmayaq, **Nə mən səni, nə sən məni**. Qəm oduna qalatsayaq, **Nə mən səni, nə sən məni**. (A.M.Azafli)

Göründüyü kimi, misralarda poetik mənanı qüvvətləndirən anastrofalardır. *Mən və sən* leksik vahidlərinin əks-sıra ilə düzülüşü lirik qəhrəmanın birinci və ikinci misralarda ifadə edilmiş duyğularını olduqca səmimi bir dillə çatdırmağa yardım edir. Lirik qəhrəmanın könül nəğmələri məharətlə yaradılmış anostrofalarla həzin, melodik axarda daha ecazkar səslənir. Bu saf niyyətin, təbii duyğuların “öləndək” yaşamasında feilin arzu şəklinin, “gəl” əmr ədatının rolu da əvəzsizdir. Digər nümunə: **Gələn gedər, gedən gələr**, Dünya bax-bax dünyasıdı; **Gələn gedər, gedən gəlməz** sirri xudanın işi, Aləmləri təzad eylər, həyat vəhdətdən çıxar. (Aşıq Mikayıl Azafli) Böyük ustalıqla yazılmış misralar həm sözlərin əks-sıra ilə düzülüşü, həm də səslərin ritmik sıralanması (g-g-g-g alliterasiyası; ə-ə-ə-ə-ə-ə assonansı) müstəvisində insanı düşünməyə vadar edir. Misraları oxuduqca gözlərimiz qarşısında dünyanı yorub gələn, müdrikliyi ilə dünyanın özünü belə mat qoyan ağsaçlı Dədəm Qorqud canlanır. Sanki Dədəm Qorqud qopuz götürüb boy boylayır, söy söyləyir: “ – Onlar dəxi bu dünyaya gəldi, keçdi. Karvan kimi qondu, köçdü. Əcəl aldı, yer gizlədi, fəni dünya kimə qaldı? Gəlimli, gedimli dünya! Son ucu ölümlü dünya!” (2)

Analarımızın laylasından pərvazlanan bayatılarla da çox yaxından səslənir bu müdrik kəlamlar:

Su gələr, axar gedər,
Dağ-daşı yıxar, gedər,
Dünya bir pəncərədir,
Hər gələn baxar, gedər

(Bayatı)

Başqa nümunələri nəzərdən keçirək: Ey vəfasız, kim ayırdı **Səni məndən, məni səndən**? Ey vəfasız, əğyar ilə dolandın, **Məni səndən, səni məndən** eylədi. (A.Azafli)

Misralar yüksək bədii fikrin, nəcib və təmiz duyğuların şairanə ifadəsidir. Şeirin poetik üslubu olduqca sadədir. Üslub sadəliyi ilə poetik mətləb oxucuya daha tez çatır. Həm də bunun üçün emosional ovqat yaradan üslubi faktorlardan zamanında və yerində istifadə edilir. Bu baxımdan misralarda müşahidə olunan anastrofalar poetik yaradıcılıq üçün olduqca mühüm elementdir.

Və yaxud:

Aman, bəd əməlin əlindən haşa,
Mələklər səsinə eylər tamaşa,
Baş ayağa çıxar, ayaq da başa
Yediyin, içdiyin zəhrimar olar.

(A.Azaflı)

Bu misraların dərin fəlsəfi, məntiqi mənası sözlərin əks-sıra ilə düzülüşü müstəvisində meydana çıxır. Fikir və ifadənin mənasını qüvvətləndirən, onun təsirini artıran anastrofa insanı düşünməyə, bəd əməldən çəkinməyə, qəbir əzabından qorxmağa səsləyir. Çünki hər bir insan öz əməlinə görə cavab verməlidir. “Aman” nidası bu çağırışın məzmunundakı drammatizmi daha da gücləndirir. Cəhənnəm atəşi deyilən bir anlayış yoxdur, hər bir kəs atəşi özü ilə fani dünyadan aparır. İnsanı cəhənnəm atəşində yandıran isə onun bəd əməlləridir. Bəd əməllər soruşulanda isə “baş ayağa çıxar, ayaq da başa”. Misraların məzmunundan alınan qənaət və insanlara ünvanlanan həyat fəlsəfəsi budur! Sadə və canlı danışq dili ilə çatdırılan bu fəlsəfənin ifadə üsulu isə olduqca poetikdir. Anastrofa, assonans (a-a-a-a-a-a-a-a) qovuşmasından qidalanan semantik yük insanı əsl şeiriyyətin ağuşuna atır.

Göründüyü kimi, misralarda işlənmiş hər bir dil faktlarından, üslubi vasitələrdən sadəcə istifadə edilmir, söz ustaları onları yüksək amallarına, poetik niyyətlərinə kökləyir. Və bu da oxucusunu düşündürür, həyəcanlandırır, gözəl əməllərə səsləyir.

NƏTİCƏ

- * Sözü əks-sıra ilə düzülüşü anastrofa adlanır .
- * Bu üslubi fiqur ifadənin təsir qüvvəsini qüvvətləndirməyə yönəldilən poetik vasitədir.
- * Yüksək poetik siqləti ilə seçilən anostrofalar daxil olduğu əsərin estetik dəyərini qüvvətləndirir, lirik qəhrəmanın daxili dünyasını, hiss və duyğularını daha real və təbii çatdırır.
- * Sözü əks-sıra ilə düzülüşü folklor ədəbiyyatında, xüsusən nağıl, əfsanə, dastan janrlarında, həmçinin atalar sözü və məsəllərdə müşahidə olunan səciyyəvi üslubi vasitələrdəndir.

ƏDƏBİYYAT (KAYNAKÇA)

1. A.Qurbanov. (2003). Müasir Azərbaycan ədəbi dili. “Nurlan”. Bakı. 448 səh.
2. Abdullayev B. (1987). Azərbaycan ədəbiyyatı inciləri. “Yazıçı”. Bakı
3. Azərbaycan folklor antologiyası. (2005). XI kitab. Şirvan folkloru. “Səda” nəşriyyatı. Bakı
4. Azərbaycan folkloru. “Şərq-Qərb”. Bakı, 2005. 360 səh.
5. Həkimov M. (1996) Elat bayatıları. Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası. Bakı
6. Hümətova R. (2015). M.Azaflinin poetikası. “Elm və təhsil”. Bakı. 285 səh.
7. Hümətova R. (2009). Folklor lirikasında onomastik vahidlərin poetik xüsusiyyətləri. “Elm və təhsil”. Bakı
8. Sadıqova S, Həsənlı Ş. (2020). Azərbaycanca-türkçə izahlı dilçilik terminləri lüğəti. “Elm”. Bakı. 416 səh.

TÜRK DÜNYASININ İLK LEKSİKOQRAFI

Rəhilə Hümətova

f.ü.f.d., dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsi Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası bölümü, rahilahummetova@gmail.com

ORCID 0000-0003-2521-6361

Açar sözlər: M.Kaşğari, ilk leksikoqraf, dilçi, türkoloq

ÖZET

XI əsrdə türk xalqları arasında iqtisadi, siyasi, mənəvi əlaqələr güclü olmuşdur. Türk xalqlarının filologiyası üçün qiymətli əsərlər yaranırdı. Belə tarixi əsərlərdən biri “Divanü lüğət-it-türk” dır. Əsərin müəllifi dövrünün ən görkəmli şəxsiyyəti Mahmud Kaşğaridir. Əsər 1072-74-cü illərdə yazılmışdır. Yeganə əlyazması İstanbulda saxlanılır. Əlyazmanı köçürmüş katib Məhəmməd Abu Bəkr Damaşkiy söyləyir ki, köçürdüyü lüğət Mahmud Kaşğarinin öz əlyazmasıdır. Tükə ilk tərcümə Besim Atalay tərəfindən edilmişdir. Özbək alimi Salih Mutallibov bu tərcümədən faydalanmış, lüğəti özbəkçəyə çevirmişdir.

M.Kaşğari ərəb-fars ədəbiyyatını, dilçiliyi dərinləndirirdi. Kaşğarinin söylədiklərindən: “Mən türklər, türkmənlər, oğuzlar, çiqillər, yağmalar, qırğızların şəhərlərini, qışlaqlarını, yaylaqlarını çox illər gözdüm, lüğətlərini topladım, rəngarəng söz xüsusiyyətlərini öyrənib dəqiqləşdirdim. Mən bunları dil bilmədiyim üçün yox, bəlkə, bu dillərdəki hər bir kiçik fərqləri aydınlaşdırmaq üçün etdim. Yoxsa ki, mən dil sahəsində onların ən bəlağətli, ən qabaqcıl tədqiqatçısı, ən yaxşı fəhmçisi, cəng işlərində başçılarından idim. Mən onlara o qədər diqqət yetirdim ki, türk, türkmən, oğuz, cigil, yağma, qırğız boylarının dilləri bütünlükdə mənə cəm oldu”.

M.Kaşğarinin topladığı zəngin faktlar, fitri qabiliyyəti o dövr türk dillərinin fonetikasi, leksikasi, morfologiyası və dialektologiyası haqqında detallı elmi nəticələr aparmağa imkan vermişdir. M.Kaşğari dünyada ilk lüğətçilərdən biridir. Nəzəriyyənin olmadığı XI əsrdə əməli və nəzəri cəhətdən yüksək professionalıqla lüğət hazırlamaq – sözləri toplamaq, qruplaşdırmaq, izah etmək, kifayət qədər misalları lüğətdə yerləşdirmək, əlifba sırasına düzmək müşkül məsələ idi. M.Kaşğarinin lüğətində ilk dəfə sözlərin etimologiyası verilir, bu və ya digər sözün mənsub olduğu tayfa göstərilir, zaman keçdikcə sözlərdə yaranan fonetik, semantik dəyişiklik şərh olunur. M.Kaşğarinin lüğətində isim, sifət, say, əvəzlik, feil, zərf, köməkçi sözlər, bağlayıcı, ədat, təqlidi sözlər öz ifadəsini tapmışdır. Lüğətdə söz yaradıcılığının nəzəri-əməli izləri, o dövrün türk dillərinin fonetik sistemi çox yaxşı əks etdirilmişdir. M.Kaşğari ilk türkoloq, nəzəriyyəçi, dilçi, ədəbiyyatşünas, tarixçi, diləktoloqdur.

GİRİŞ

Mahmud Kaşğari türk dünyasının ilk türkoloqu, filoloqu, leksikoqrafı, dialektoloqudur. Onun məşhur “Divanü lügat-it-türk” əsəri dünya dilçilik elminin ən nadir incilərindəndir. “Divan” ın ən mühüm əlaməti onun ilk türk ensiklopediyası olmasıdır. Kitab ərəblərə türk dilini öyrətmək üçün yazılmışdır. Struktur etibarilə lügət olsa da, aforizmlər, atalar sözləri, şeir, nəsr kimi nümunələrlə də zəngindir. Səkkiz bölmədən ibarət olan kitab ərəb dilinin lügət qaydalarına uyğun yazılmışdır. Orijinalı bilinməyən əsərin məlum olan ən qədim əlyazması 1266-cı ildə Muəmməd ibn Əbu-Bəkr ibn Əbu-İ-Fəth tərəfindən üzü köçürülmüş və hal-hazırda İstanbul Millət Kitabxanasında saxlanılan nüsxədir. Kitab belə başlayır: “ Əsirgəyən, qoruyan allahın adı ilə. Allahın dövlət günəşini Türk bürclərindən doğmuş olduğunu və türklərin ölkəsi üzərində göylərin bütün dairələrini döndərmiş olduğunu gördüm. Allah onlara Türk adını verdi. Və yer üzünə hakim qoydu. Dünya imperatorları türk irqindən çıxdı. Türklər Allah tərəfindən bütün millətlərə üstün qılındı. Haqdan ayrılmayan türklər Allah tərəfindən haqq üzərinə qiymətləndirildilər. Türklər ilə olan millətlər əziz oldu. Belə millətlər türklər tərəfindən hər arzularına çatdılar. Türklər himayələrinə aldıkları millətləri pislərin şərinə qorudular. Dünya hakimi olan türklərə hər kəs möhtacdır, onlara dərini dinlətmək, bu surətlə hər cür arzuya nail ola bilmək üçün türkcə öyrənmək lazımdır. (1)

ARAŞDIRMA VƏ BULĞULAR

XI əsrdə türk xalqları arasında iqtisadi, siyasi və mənəvi əlaqələr güclü olmuşdur. Xüsusilə Orta Asiyada, Volqa boyunda, Qafqazda bu yaxınlıq türk dillərində bir sıra orta, ümumi məsələlərin reallaşmasına şərait yaratdı. Dünyanın fərqli regionlarında yaşayan türk xalqları bir-birini çox yaxşı başa düşürdülər. Türk xalqlarının filologiyası üçün qiymətli əsərlər yaranırdı. Belə tarixi əsərlərdən biri də “Divanü lügat-it-türk” dır. Əsərin müəllifi dövrünün ən görkəmli şəxsiyyətlərindən sayılan Mahmud Kaşğaridir. Mahmud Kaşğari ilk türkoloq və ilk türkoloji əsər müəllifidir. Türkoloqlar, tarixçilər, filoloqlar, arxeoloq və etno-qraflar bütün zamanlarda Mahmud Kaşğariyə nüfuz sahibi kimi baxmış, onun məlum əsərindən faydalanmışlar. Mahmud Kaşğarinin zamanında səslənən və məqbul sayılan tam adı belədir: Mahmud İbnulhüseyn İbn Məhəmmədil Kaşğari. Onun babası Kaşğarda doğulsa da, əsasən Balasaqunda həyat sürmüşdür. Mahmud Kaşğarinin doğum ili dəqiq məlum deyildir. Ehtimal və təxminlər əsasında onun XI əsrin əvvəllərində doğulduğu məlum olur. Bizə məlum olan odur ki, onun şah əsəri “Divanü lügat-it-türk” yetkin yaşlarında – 1072-74-cü ildə yazılmışdır. Bunu müəllifin əsərin yaranması ilə bağlı söylədikləri təsdiq edir: Divan üzərində uzun illər material toplamış, türklərin yaşadıkları yerləri yurd-yurd gəzib dolaşmış, Çindən Mavərennəhrə, Xarəzm, Fərqanə və Buxaraya qədər – bütün Orta Asiyayı qarış-qarış gəzmiş, gördüklərini və eşitdiklərini qələmə almışdır. O, topladığı hər bir sözün

hansı qəbiləyə aid olduğunu, onların qədim və müasir variantlarını, mənə və formalarını, ayrı-ayrı türk qəbilə və xalqlarının tələffüzündəki fonetik fərqlərini dəqiqləşdirmişdir. M.Kaşğarının hansı türk qəbiləsinə mənsubluğu da maraqlıdır. Məlum olur ki, onun babaları söz əvvəlində “a” nı “xa” kimi tələffüz etmişlər. Belə bir fonetik dil xüsusiyyətləri əksər özbək, karluq qəbilələrinə məxsusdur. Ə.Nəvai dövründə belə eyni fonetik hadisə “o” nun “x o” kimi; “u” nun “x u” kimi işlənməsi faktına rast gəlinir.

M.Kaşğari ərəb-fars ədəbiyyatına yaxından bələd idi. Dilçiliyi dərinlən bilirdi. İşə böyük məsuliyyətlə yanaşırdı. Onun özü haqqında dediyi aşağıdakı sətirlər də bunu sübut edir: “Mən türklər, türkmənlər, oğuzlar, çiqillər, yağmalar, qırğızların şəhərlərini, qışlaq və yaylaqlarını çox illər gözdüm, lüğətlərini topladım, rəngarəng söz xüsusiyyətlərini öyrənib dəqiqləşdirdim. Mən bunları dil bilmə-diyim üçün yox, bəlkə, bu dillərdəki hər bir kiçik fərqləri aydınlaşdırmaq üçün etdim. Yoxsa ki, mən dil sahəsində onların ən bəlağətli, ən qabaqcıl tədqiqatçısı, ən yaxşı fəhmçisi, cəng işlərində başçılarından idim. Mən onlara o qədər diqqət yetirdim ki, türk, türkmən, oğuz, cigil, yağma, qırğız boylarının dilləri bütünlükdə məndə cəm oldu” (DLT – I t, 9-bayt). M.Kaşğarının topladığı zəngin faktlar və fitri qabiliyyəti o dövr türk dillərinin fonetikasını, leksikasını, morfoloqiyasını və dialektologiyasını haqqında detallı elmi nəticələr aparmağa imkan vermişdir.

M.Kaşğari dünyada ilk lüğətçilərdən biridir. Nəzəriyyənin olmadığı XI əsrdə əməli və nəzəri cəhətdən yüksək professionalıqla lüğət hazırlamaq – sözləri toplamaq, qruplaşdırmaq, izah etmək, kifayət qədər misalları lüğətdə yerləşdirmək, əlifba sırasına düzmək və s. müşkül məsələ idi. Əslində, müasir dövrdə belə bir işi böyük bir institut həyata keçirir. M.Kaşğari isə tək özü bu işin öhdəsindən gəlmişdi. Nəticədə, o dövr türk dillərinin leksik xüsusiyyətlərini şərh etdi. Omonim, sinonim, antonim, metateza, tam və yarımçıq sözlər, dialektal leksika kimi çox əhəmiyyətli məsələləri yüksək professionalıqla yerinə yetirmiş, lüğətində hər bir ifadənin şərhini vermişdir. M.Kaşğarının lüğətində ilk dəfə sözlərin etimologiyası verilir, bu və ya digər sözün mənsub olduğu tayfa göstərilir, zaman keçdikcə sözlərdə yaranan fonetik və semantik dəyişiklik şərh olunur. Maraqlıdır ki, M.Kaşğarının lüğətində isim, sifət, say, əvəzlik, feil, zərf, köməkçi sözlər, bağlayıcı, ədat, təqlidi sözlər də öz ifadəsini tapmışdır. Lüğətdə söz yaradıcılığının nəzəri və əməli izləri güclüdür. Onun fikrincə, sözlərdə yeni mənə yükü aşağıdakı hallarda ortaya çıxır:

1. Sözlərin zidd, qarşı-qarşıya qoyulması ilə yeni söz hasil olur. Məsələn, gör;
2. Tam söz yanında yarımçıq, yarımçıq söz yanında tam söz kimi işlətdikdə yeni söz hasil olur;
3. Sözlər işlənmə yerinə görə yeni söz kimi çıxış edir.

M.Kaşğari alınma sözlərə rəğbət bəsləməmiş, lakin türk dillərinə çin, hind və rus dillərindən keçən əşya, yemək və dərman adlarını məqbul saymış, faydalı hesab etmişdir. M.Kaşğari dildə söz ola-ola əcnəbi dildən onun qarşılığını alıb işlətməyi ziyanlı hesab etmişdir.

Haqqında danışdığımız lüğət o dövrün türk dillərinin fonetik sistemini çox yaxşı əks etdirmişdir. Mahir bir fonetist kimi ilk dəfə olaraq səs və hərflərin münasibətinə toxunmuş, o dövrün yazısı, səsləri nə dərəcədə əks etdir-diyini göstərmişdir. Lüğətin I cildində (s.7-8) oxuyuruq:“Türk dillərinin yazısında işlənən hərflər 18-dir. Halbuki dildəki səslər 18 deyil, çoxdur. 18 hərf kifayət etmir. Qalan səslərin verilməsi üçün əlavə 7 hərf gərəkdir. Lakin bu hərflər yoxdur, o yeddi səsi vermək üçün mövcud hərflərin üzərinə əlavə işarələr artırılmalıdır”. M.Kaşğari lüğətində ünlülər (saitlər) sisteminə geniş toxunmuşdur. Saitlərin uzanması, qısalması, hansı dilə məxsusluğu, yayılmasını konkret misallarla göstərmişdir. Undoşlardan (samitlərdən) söz açarkən ən çox sadə və qovuşuq, cingilti və kar, qoşa səslərdən söz açır, onların ayrı-ayrı türk dillərində işlənməsini şərh edir. **H** səsinin hind dilindən türk dillərinə keçməsinə, **nq** səs birləşməsinə (minq) ətraflı şərh edir. Fonetik hadisə-lərdən ilk dəfə bu əsərdə söz açılmışdır. Ümumiyyətlə, M.Kaşğari bu lüğətində türk dilləri fonetikasının nəzəri əsaslarını yaratmış, müxtəlif qaydaların şərhini vermişdir. Məsələn, assimilyasiyadan söz açarkən bildirir ki, d səsi p, t, ç, k səslərinə qoşulduqda onlara uyğunlaşaraq “t” səsinə keçir: topti, etti, oçti, əkti” (II c., səh. 28).

M. Kaşğari türk və türkmən ləhcələrini bir bir araya gətirmək məqsədini də önə çəkmiş, türkün, oğuzun, türkmənin, cigilin, yağmanın, qırğızın dillərini və yaşayış tərzlərini yaddaşına həkk edərək türk dili ilə ərəb dilinin atbaşı bərabər yürüdüklərini bildirmişdir.

M.Kaşğari dövrünün ən böyük dialektoloqu olmuşdur. Lüğətə daxil etdiyi türk qəbilə və xalqlarının hər birinin tarixini, dilini, mənşəyini, coğrafi məskunlaşmasını dərin-dən öyrənmişdir. Onun təsvirindən aydın olur ki, biçənək, qırçaq, oğuz, jamak, başqırt, basmil, kayı, tatar, qırğız qəbilələri Çindən Ruma qədər səpələnmiş türk qəbilələridir.Çiqil, tuhsi, yağma, jarux, jumul, uyğur, tanqut Çin şəhərindədir (daxilindədir). M.Kaşğarının hansı qəbiləyə, soya mənsubluğu onun bu məsələlərlə verdiyi şərhə açıılır: “... Lakin mən öz əsərimdə onların hamısını bəyan qılmadım, fəqət oğuz qəbiləsinin uruqlarını (qollarını) və onların çorvalara (tayfalara, tirələrə) ayrılan tamğalarına (qruplarına) nümunə kimi kifayətləndim” (I c., səh. 27). M.Kaşğarını daha çox karluq, tanqut, basmil və b. qəbilələr maraqlandırmışdır (IX-X əsrdə mövcud olmuş qəbilələr). XI əsrdən onlar digər qəbilələr daxilində ərimiş, başqa bir keyfiyyətə keçmişdir. M.Kaşğari türk mühitində məskən salmış qəbilələrin tarixinə də nəzər yetirmişdir. Onun fikrincə, tubutlar (tibetlər) türk diyarında yaşayan bir etnik qrupdur. Onlar şərqdən Çinlə, qərbdən Kəşmirlə, şimaldan Uyğurlarla, cənubdan Hind dənizi ilə əhatələnən bir ərazidə

yaşayırlar. Pis əməl törətdikləri üçün Yəməndən qaçıb gələn Bani nəslindəndir. Türk dillərini yaxşı mənimsəmiş olsalar da, öz dillərinə məxsus elementləri qorumaqdadırlar: anaya “yma”, ataya “aba” deyirlər. M.Kaşğari bununla orta əsrlərdə qəbilə və onların inteqrasiyasını (yaxınlaşmasını) araşdırır. Əslində, bu lüğətdə söylənən fikirlər bu və ya digər türk qəbilələrinin xalq kimi formalaşmasının tarixi kökləri açıılır. Bu baxımdan özbək, qazax, qırğız, türkmən, uyğur, tatar və b. xalqlar haqqında söylənən fikirlər çox faydalıdır.

M.Kaşğari ilk türkoq və ilk nəzəriyyəçi, dilçi alimdir. Xüsusilə dillərin yaranması, nitq hissələrinin nə vaxt yaranması, ikidillilik, xarici dillərin təsiri kimi məsələlər onun lüğətində öz həllini tapmışdır. M.Kaşğari dilçilik tarixində ilk dil tarixi tədqiqatçısı kimi tanınır. O, türk dillərini diaxron aspektdə öyrənmişdir. M. Kaşğari həm də böyük ədəbiyyatçı və tarixçidir. Bu böyük alimin ilk əsəri “Türk dillərinin nəhv qaidələri” olsa da, bizə gəlib çatmamışdır. Onun ikinci, özü də çox sanballı əsəri haqqında danışdığımız “Lüğət”idir. Lüğət üç cilddən ibarətdir. Hər üçü hicri 469-cu ildə (1068) tamamlanmışdır. On beş il bu əsər üzərində çalışmışdır. Yeganə əlyazması İstanbulda saxlanılır. Əlyazmanı köçürmüş katib Məhəmməd Abu Bəkr Damaşkiy söyləyir ki, köçürdüyü lüğət Mahmud Kaşğarinin öz əlyazmasıdır. Tükə ilk tərcümə Besim Atalay tərəfindən edilmişdir. Özbək alimi Salih Mutallibov bu tərcümədən faydalanmış, lüğəti özbəkçəyə çevirmiş və “indeksini” (şərhi, lüğətini) hazırlamışdır. I cild – 436 səh.; II cild – 294 səh.; III cild – 333 səh. I-II cildlər 1333-cü ildə, III cild isə 1335-ci ildə çap olunmuşdur.

Lüğəti iki hissəyə ayırmaq olar:

1. Müqəddimə;
2. Lüğət hissə.

Müqəddimədə M.Kaşğari türk dillərinin əhəmiyyəti və xüsusiyyətlərindən, qarşıya qoyduğu məqsəddən, əsərin tərtibindən, işlənən yazılardan, feli isimlərdən, sözlərin təsriyindən və söz yaradıcılığından, sifət və məsdərlərdən, türk qəbilələrindən və s. bəhs edir. Lüğətdə mövcud olan və arxaikləşən türk sözlərinin lüğəti, şərhli verilmişdir. Sözlər isim və feil adı ilə iki qrupda verilir. M.Kaşğari lüğətdə əlifba sırasına üstünlük vermişdir. Lüğətdə həmçinin sadə sözlər əvvəl, çoxhecalı sözlər isə sonra gəlir. M.Kaşğarinin fikrincə, ən az hərfləri olan isim iki, ən çox hərfləri olan isim yeddi səsdən ibarətdir.

M.Kaşğari “Divan”ının bir neçə tərcüməsi vardır. İlk tərcümə Bröckkelmana (alman dilinə 1928-ci ildə Leypsiq şəhərində tərcümə edilib), ikinci tərcümə Besim Atalaya (Osmanlı türkcəsinə 1939-cu ildə Ankarada tərcümə edilib), üçüncü tərcümə Salih Mutallibova (özbək dilində 1960-cı ildə Daşkənd şəhərində tərcümə edilib) məxsusdur. “Divan”ın əldə olunan əsas nüsxəsi 1910-cu ildə Dəməşq şəhərində tapılmışdır.

“Divan”ın Azərbaycan dilinə tərcüməsi ilə bağlı maraqlı məlumatlar hələ də arxivlərdə uzun müddət qalsa da, artıq işıq üzü görmüşdür. Hələ 1934-cü ildə Bəkir Çobanzadə “Divan” haqda geniş məlumat vermiş və Azərbaycan dilinə tərcümə olunmasını irəli sürmüşdür. EA-nın Azərbaycan filialının dil sektorunda çalışan və ərəb dilinin bilicisi Xalid Səidin rəhbərliyi ilə tərcümə komissiyası yaradılmışdı. Buraya Xalid Səid, Bəkir Çobanzadə, İdris Həsənov, Məmmədəğa Şirəliyev, Əbdülzəl Dəmirçizadə, Qulam Bağırov, A.Tağızadə kimi görkəmli dilçilər daxil idilər. Hətta Y.Kraçkovski və S.Y.Malov kimi görkəmli şərqşünaslar da dəvət olunurlar. 1937-ci ildə işin böyük hissəsi tərcümə də edilir. Repressiyaların başlanması işi yarımçıq qoyur. Ə.Dəmirçizadə və M.Şirəliyevdən başqa, qalan görkəmli alimlər repressiyanın qurbanı olur. Maraqlıdır ki, Xalid Səid Xocayevin (1888-1937) “Türk dillərinin XI əsrə qədərki tarixi qrammatikası” və digər əsərləri, eləcə də B.Çobanzadənin, A.Tağızadənin və başqalarının əsərləri repressiyadan sonra it-bata düşür. Səid Xalid Xocayev bu kitabın tərcüməsinə və “əksinqilabi pantürkist təşkilatın üzvü kimi, həm də Türkiyənin xeyrinə kəşfiyyat işi aparmış şəxs” damğası ilə ittiham olunaraq, 1937-ci ildə güllələnməyə məhkum edilmişdir. Təhlükəsizlik orqanları evində axtarış aparanda zaman “Divan” üzə çıxmamış, itmiş hesab olunmuşdur. (2)

1939-40-cı illərdə Azərbaycan EA Mərkəzi Komitə qarşısında “Divan”ın yenidən tərcüməsi məsələsini qaldırır. P.K.Juzenin rəhbərliyi ilə II tərcümə kollektivi yaradılır. S.Y.Malov və A.N.Kononov məlum tərcüməni yoxlamış, Cəlal Əfəndiyev və M.R.Əsgərli redaktə etmişlər. 1941-ci ildə tərcümə tamamlanır. 1947-ci ildə C.Əfəndiyev, M.R.Əsgərli və M.Xəlifəzadə “Divan” ın tərcüməsinə çap üçün hazırlayırlar. Yenə də çap olunmur. 1950-ci ildə “Divan”ın çapa hazırlanması Əbdülzəl Dəmirçizadə, Əkrəm Cəfər və Cəlal Əfəndiyevə həvalə olunur. Onlar “Divan”ın Azərbaycan dilindəki tərcüməsinə türk və özbək variantı ilə yoxlamışdılar da. 1962-ci ildə I cild (30 ç/v) çapa göndərilir. Lakin müxtəlif səbəblərdən yenə çapı gecikir. Nəhayət, “Divan” 4 cildə çap olunur.

NƏTİCƏ

- Mahmud Kaşğari türk dünyasının ilk türkoloqu, filoloqu, leksikoqrafıdır.
- “Divanü lüğət-it-türk” əsəri dünya dilçilik elminin ən nadir incilərindəndir.
- “Divan” ilk türk ensiklopediyasıdır.
- Kitab ərəblərə türk dilini öyrətmək üçün yazılmışdır.
- Bu əsərlə türk dillərinin leksik xüsusiyyətlərini şərh etdi.
- Dillərin tarixi, nitq hissələrinin nə vaxt yaranması, ikidillilik, xarici dillərin təsiri kimi məsələlər onun lüğətində öz həllini tapmışdır.

- Lüğətdə mövcud olan və arxaikləşən türk sözlərinin lüğəti, şərh verilmişdir.
- M.Kaşğarının lüğətində isim, sifət, say, əvəzlik, feil, zərf, köməkçi sözlər, bağlayıcı, ədat, təqlidi sözlər də öz ifadəsini tapmışdır.
- Lüğətdə söz yaradıcılığının nəzəri və əməli izləri güclüdür.
- Sözlər isim və feil adı ilə iki qrupda verilir.
- M.Kaşğari lüğətdə əlifba sırasına üstünlük vermişdir. Lüğətdə həmçinin sadə sözlər əvvəl, çoxhecalı sözlər isə sonra gəlir.
- M.Kaşğarının fikrincə, ən az hərfləri olan isim iki, ən çox hərfləri olan isim yeddi səsdən ibarətdir.

ƏDƏBİYYAT (KAYNAKÇA)

1. <http://www.anl.az>
2. <https://science.gov.az>
3. <https://achiqkitab.aztc.gov.az>
4. <https://az.wikipedia.org>
5. [https:// edebiyatqazeti.az](https://edebiyatqazeti.az)
6. Mahmud Kaşğari. (2006). Divanü Lüğat-it-türk. “Ozan”. 4 cildə. I cild. Bakı. 512 səh.
7. Mahmud Kaşğari. (2006). Divanü Lüğat-it-türk. “Ozan”. 4 cildə. II cild. Bakı. 400 səh.
8. Mahmud Kaşğari. (2006). Divanü Lüğat-it-türk. “Ozan”. 4 cildə. III cild. Bakı. 400 səh.
9. Mahmud Kaşğari. (2006). Divanü Lüğat-it-türk. “Ozan”. 4 cildə. I V cild. Bakı. 752 səh.
10. Rəcəbli Ə.(2007). Dilçilik tarixi. Bakı

ÇİMENTO EMDİRİLMİŞ KENEVİR LİFLİ KOMPOZİTLERİN ÖZELİKLERİ

İnş. Yük. Müh. Mouad Ben Saoud

ORCID: 0000-0002-5200-9969

m.bensaoud@uot.edu.ly

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, İnşaat Mühendisliği,
Eskişehir, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Hakan EROL

ORCID: 0000-0002-8677-4941

herol@ogu.edu.tr

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, İnşaat Mühendisliği,
Eskişehir, Türkiye

Özet

Doğal liflerin çimento bazlı kompozitlerde kullanımı, sürdürülebilir yapı malzemelerinin geliştirilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Çevresel kaygılar, enerji tüketimi ve sentetik liflerin üretiminden kaynaklanan olumsuz etkiler, inşaat sektörünü doğal liflere yönlendirmiştir. Doğal liflerden biri olan kenevir, yenilenebilir bir kaynak olarak çevre dostu özellikleriyle dikkat çekmektedir. Düşük yoğunluğu, biyolojik olarak parçalanabilirliği ve yüksek mekanik dayanımı nedeniyle, kenevir lifleri çevresel sürdürülebilirliği destekleyen bir malzeme olarak öne çıkmaktadır. Bu özellikler, kenevir liflerinin çimento bazlı kompozitlerde kullanımını teşvik etmektedir. Bu çalışmada, çimento emdirilmiş kenevir lifli kompozitlerin (SIFCON) fiziksel ve mekanik özellikleri incelenmiştir. Kenevir lifi oranları %10, %20 ve %30 olarak belirlenmiş, bu oranların birim ağırlık, ultra-ses geçiş hızı (UPV), eğilme dayanımı ve basınç dayanımı üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, kenevir lif oranının artmasıyla birim ağırlığın azaldığını, ultrases geçiş hızının arttığını ve eğilme dayanımında olumlu bir gelişme sağlandığını göstermektedir. Ancak, basınç dayanımı kenevir lif oranıyla ters orantılı olarak azalmaktadır. Bu durum, kenevir liflerinin yönlendirilmiş yapısı ve malzeme yoğunluğuna olan etkisiyle açıklanabilir. Sonuç olarak, kenevir liflerinin çimento bazlı kompozitlerde kullanımı, çevresel sürdürülebilirlik ve mekanik performans açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Ancak, lif oranlarının optimize edilmesi ve basınç dayanımındaki düşüşlerin en aza indirilmesi için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Çimento kompozitleri, doğal lifli kompozitler, kenevir lifleri.

PROPERTIES OF HEMP FIBER REINFORCED CEMENT COMPOSITES

Abstract

The use of natural fibers in cement-based composites plays a significant role in the development of sustainable construction materials. Environmental concerns, energy consumption, and the negative impacts of synthetic fiber production have directed the construction industry towards natural fibers. Hemp, as a renewable resource, stands out for its eco-friendly characteristics. With its low density, biodegradability, and high mechanical strength, hemp fibers are a promising material for supporting environmental sustainability. These features encourage the use of hemp fibers in cement-based composites. This study examines the physical and mechanical properties of cement-impregnated hemp fiber composites (SIFCON). Hemp fiber ratios of 10%, 20%, and 30% were analyzed to determine their effects on unit weight, ultrasonic pulse velocity (UPV), flexural strength, and compressive strength. The findings indicate that increasing the hemp fiber ratio decreases unit weight, enhances UPV, and improves flexural strength. However, compressive strength decreases with higher hemp fiber content. This can be attributed to the aligned structure of hemp fibers and their influence on material density. In conclusion, the use of hemp fibers in cement-based composites offers significant advantages in terms of environmental sustainability and mechanical performance. However, further studies are needed to optimize fiber ratios and minimize reductions in compressive strength.

Keywords: Cement composites, natural fiber composites, hemp fibers.

GİRİŞ

Doğal liflerin çimento bazlı kompozitlerde kullanılması, son yıllarda sürekli artan çevresel kaygılar ve süredürülebilir malzeme geliştirme ihtiyacı nedeniyle büyük bir öneme sahip olmuştur (Ghavami, 2005; Mudi & Shaw, 2025). Sentetik liflerin üretimi sırasında ortaya çıkan yüksek enerji tüketimi ve karbon ayak izi, doğal liflerin çimento bazlı yapı malzemelerinde alternatif bir malzeme olarak ele alınmasını teşvik etmiştir. Kenevir lifleri, düşük yoğunluk, biyolojik olarak parçalanabilirlik ve yüksek mekanik dayanım gibi avantajlı özellikleri ile dikkat çekmektedir (Jami vd., 2019). Yenilenebilir bir kaynak olan kenevir lifleri, hem çevresel süredürülebilirlik hem de hafif yapı malzemelerinin geliştirilmesi açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Bu liflerin çimento matrisine dahil edilmesi, malzeme performansının iyileştirilmesine yönelik bir çözüm olarak öne çıkmaktadır. Kenevir liflerinin üretimi, genellikle bitkinin saplarından elde edilmektedir. Hasat edilen kenevir bitkileri kurutulduktan sonra mekanik olarak dekortikasyon işlemiyle kabukları ayrılır ve temizlenir. Ardından, belirli uzunluklarda kesilerek çimento bazlı kompozitlerde kullanıma uygun hale getirilir ((Assaedi vd., 2017). Bu üretim süreci, kenevir liflerinin düşük maliyetli ve süredürülebilir bir malzeme olmasını sağlar (Delannoy vd., 2020).

Literatürde kenevir liflerinin çimento bazlı kompozitlerde kullanımına dair çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, lif oranlarının mekanik dayanım ve yoğunluk gibi temel özellikler üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bazı araştırmalarda, kenevir liflerinin çimento matrisine homojen bir şekilde dağıldığında, taze karışım özelliklerini iyileştirdiği ve sertleşmiş durumdaki eğilme dayanımını önemli ölçülerde artırdığı rapor edilmiştir (Ansari vd., 2025; Jami vd., 2019). Bunun yanı sıra, liflerin çimento matrisine entegrasyonu sırasında, lif oranının artmasının basınç dayanımında bir azalmaya yol açtığı ancak hafif yapı elemanları üretimi için uygun bir düşük yoğunluk sağladığı belirtilmiştir (Assaedi vd., 2017; Delannoy vd., 2020). Bazı diğer araştırmalar ise, kenevir liflerinin uzun dönem dayanıklılık özelliklerine etkisini inceleyerek, su emme ve donma-çözülme davranışlarına katkı sağladığını ortaya koymuştur (Walker vd., 2014). Ayrıca, nanokil katkılarıyla zenginleştirilmiş kenevir liflerinin kullanımı, mekanik dayanım ve şişme davranışları üzerindeki olumlu etkileriyle dikkat çekmiştir (Assaedi vd., 2017). Bu çalışmalar, kenevir liflerinin sadece mekanik dayanımı iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda çimento bazlı malzemelerin çatlak kontrolü ve elastikiyet gibi özelliklerini de geliştirdiğini göstermiştir (Ghavami, 2005). Literatürdeki bu bulgular, kenevir liflerinin çimento bazlı kompozitlerde süredürülebilir bir alternatif olarak öne çıktığını göstermektedir.

Bu çalışmada, kenevir lif oranlarının (%10, %20 ve %30) çimento bazlı kompozitlerin fiziksel ve mekanik özellikleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Birim ağırlık, ultrasonik geçiş hızı, basınç dayanımı ve eğilme

dayanımı gibi temel parametreler değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular literatürdeki sonuçlarla karşılaştırılarak tartışılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, çimento emdirilmiş kenevir lifli kompozitlerin (SIFCON) fiziksel ve mekanik özelliklerini incelemek için deneysel bir yöntem uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan malzemeler, numune hazırlama süreci, kür işlemleri ve uygulanan deneysel yöntemler aşağıda detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Kullanılan Malzemeler

Çalışmada kullanılan temel malzemeler şunlardır:

- **Portland Çimentosu (Tip I):** Çimento, bağlayıcı malzeme olarak tercih edilmiştir. Yüksek dayanım sağlamak ve karışımda homojen bir yapı elde etmek için kullanılmıştır.
- **Kenevir Lifleri:** Lif oranları, bağlayıcı maddeye kıyasla hacimsel olarak %10, %20 ve %30 olarak belirlenmiştir. Kenevir lifleri, biyolojik olarak parçalanabilirliği ve mekanik dayanımları artırma potansiyeli nedeniyle seçilmiştir.
- **Su:** Su-çimento oranı, karışımın işlenebilirliği ve dayanım özelliklerini optimize edecek şekilde ayarlanmıştır.

Şekil 0.1. Kullanılan kenevir liflerinin genel görünümü

Numune Hazırlama Süreci

Numune hazırlama süreci, kenevir lifli çimento kompozitlerinin homojen bir yapıda üretilmesini sağlamak

amacıyla dikkatlice planlanmış ve uygulanmıştır. İlk aşamada, belirlenen miktarda Portland çimentosu ve su, karıştırıcıda homojen bir kıvam elde edilene kadar karıştırılmıştır. Karışımın ardından, kenevir lifleri önceden belirlenmiş oranlarda (%10, %20, %30) karışıma yavaşça eklenmiştir. Liflerin karışım içinde eşit şekilde dağılması için karıştırma süresi artırılmış ve topaklanmalar önlenmiştir.

Elde edilen homojen karışım, 4x4x16 cm boyutlarındaki çelik kalıplara dikkatlice dökülmüştür. Karışımın kalıplara yerleştirilmesi sırasında, hava kabarcıklarını azaltmak ve daha yoğun bir yapı elde etmek amacıyla vibrasyon uygulanmıştır. Bu süreçte titreşimli masa kullanılmıştır. Karışım kalıplara tamamen yerleştirildikten sonra, yüzey düzeltilmiş ve numuneler sertleşme için ortam sıcaklığında dinlenmeye bırakılmıştır.

Hazırlanan numuneler, kalıplardan çıkarıldıktan sonra, kür işlemine alınmak üzere su dolu tanklara aktarılmıştır. Bu süreç, çimento hidrasyonunun tamamlanmasını ve malzemenin mekanik özelliklerinin gelişmesini sağlamak için gerekli bir aşamadır.

Şekil 0.2. Numunelerin hazırlanması ve kalıplara döküm işlemi

Kür İşlemleri

Hazırlanan numuneler, 28 gün boyunca su dolu bir tankta kür işlemine tabi tutulmuştur. Kür işlemi sırasında, numunelerin çimento hidrasyonu tamamlanmış ve malzeme özelliklerinin gelişmesi sağlanmıştır. Kür işlemi, sabit sıcaklık ve nem koşullarında gerçekleştirilmiştir.

Şekil 0.3. Kür işlemine alınan numunelerin su tankındaki durumu

Deneysel Yöntemler

- **Birim Ağırlık Ölçümü:** Numunelerin birim ağırlıkları, standart bir terazide kütle ölçümü ile belirlenmiştir. Numune hacmi ölçülerek birim ağırlık değerleri hesaplanmıştır (Şekil 2.4).

Şekil 2.4. Birim ağırlık ölçüm işlemi

- **Ultrasonik Geçiş Hızı (UPV):** Ultrasonik dalgaların numune içerisindeki iletim hızını ölçmek için standart bir UPV cihazı kullanılmıştır. UPV testi, numunenin yoğunluk ve homojenlik düzeyini analiz etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir (Şekil 2.5).

Şekil 1.5. Ultrasonik geçiş hızı ölçüm düzeni

- **Basınç Dayanımı Testi:** Basınç dayanımı testleri, her numune üzerinde standart pres cihazı ile yapılmıştır. Numuneler, sabit hızda artan yük altında test edilmiştir (Şekil 2.6).

Şekil 2.6. Basınç dayanımı test düzeni

Eğilme Dayanımı Testi: Eğilme dayanımı testinde, numunelere üç noktalı yükleme uygulanmış ve malzemenin eğilme yükü altındaki davranışı incelenmiştir. Test sonuçları, lif oranlarının eğilme dayanımı üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır (Şekil 2.7).

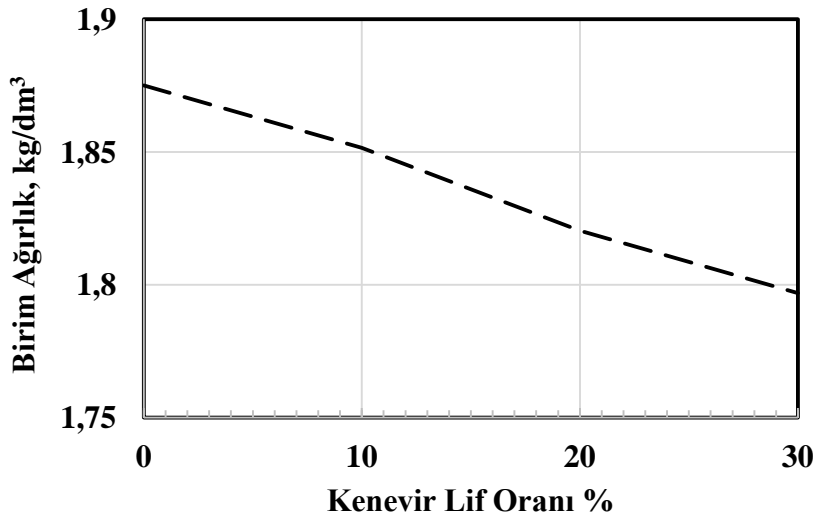

Şekil 2.7. Eğilme dayanımı test düzeni

BULGULAR VE TARTIŞMA

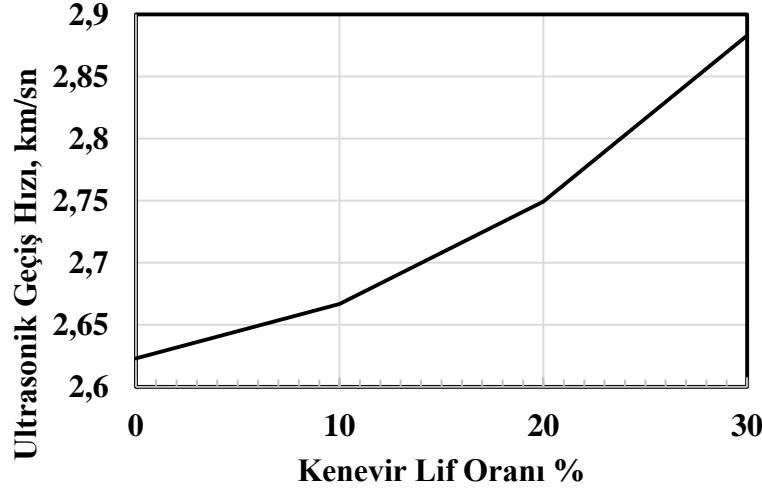
Bu bölümde, kenevir lif oranlarının (%10, %20, %30) çimento emdirilmiş lifli kompozitlerin fiziksel ve mekanik özellikleri üzerindeki etkileri, birim ağırlık, ultrasonik geçiş hızı (UPV), basınç dayanımı ve eğilme dayanımı parametreleri üzerinden incelenmiş ve sonuçlar grafiklerle birlikte değerlendirilmiştir. Lif oranına göre artış veya azalma oranları da belirtilmiştir.

Kenevir lif oranının artışıyla birlikte numunelerin birim ağırlığında düzenli bir azalma gözlemlenmiştir (Şekil 3.1). %10 lif oranında birim ağırlık 1.85 kg/dm^3 olarak ölçülürken, %30 lif oranında bu değer %5.4'lük bir azalma ile 1.75 kg/dm^3 'e düşmüştür. Bu azalma, kenevir liflerinin düşük yoğunluklu yapısından kaynaklanmaktadır. Hafif yapı elemanları için bu sonuç, olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

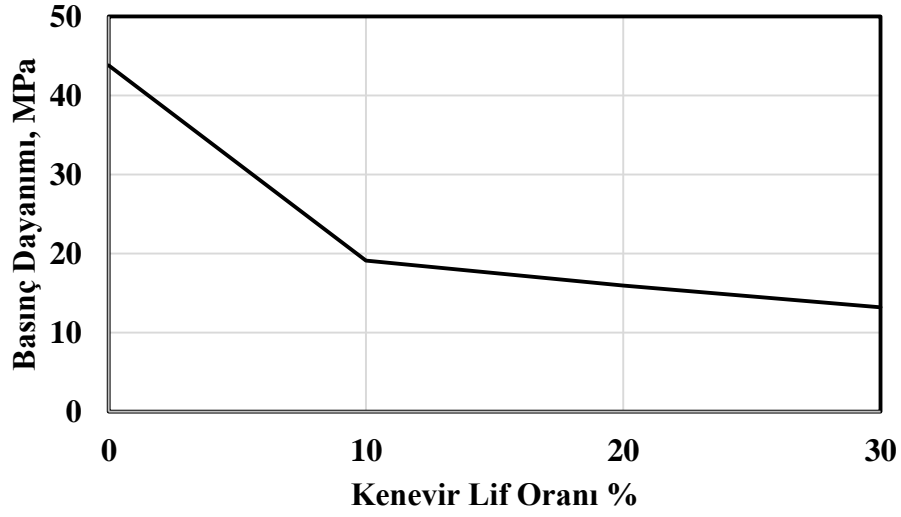
Şekil 3.1. Kenevir lif oranına bağlı olarak birim ağırlık değişimi

Kenevir lif oranındaki artış, ultrasonik geçiş hızı değerlerinde önemli bir artışa neden olmuştur (Şekil 3.2). %10 lif oranında ultrasonik geçiş hızı 2.6 km/sn iken, %30 lif oranında bu değer %11.5'lik bir artış ile 2.9 km/sn'ye yükselmiştir. UPV değerlerindeki artış, liflerin çimento matrisinde homojen bir dağılım sağladığını ve ultrasonik dalgaların iletimini kolaylaştırdığını göstermektedir.

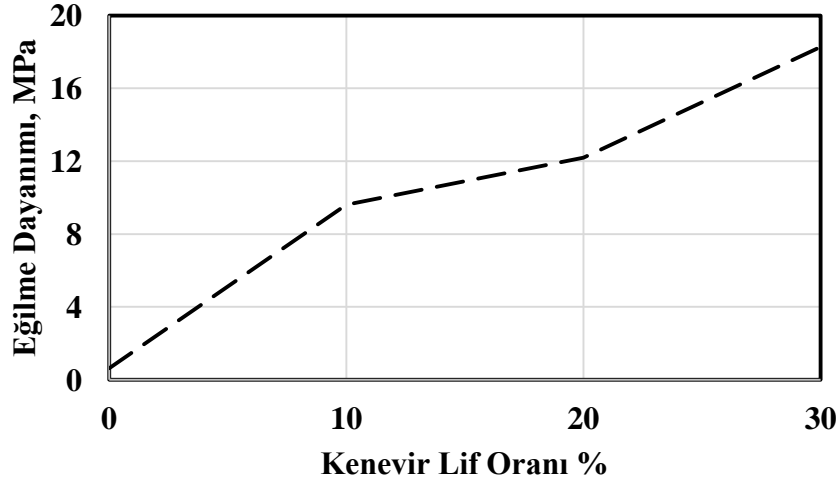
Şekil 3.2. Kenevir lif oranına bağlı olarak ultrasonik geçiş hızı değişimi

Kenevir lif oranı arttıkça basınç dayanımında düzenli bir azalma gözlemlenmiştir (Şekil 3.3). %10 lif oranında basınç dayanımı 40 MPa olarak ölçülmüş, %30 lif oranında ise bu değer %52.5'lik bir azalma ile 19 MPa'ye düşmüştür. Basınç dayanımındaki bu düşüş, liflerin çimento matrisindeki yük aktarımı mekanizmalarını zayıflatması ve anizotropik davranış sergilemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, lif oranlarının optimize edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Şekil 3.3. Kenevir lif oranına bağlı olarak basınç dayanımı değişimi

Kenevir lif oranının artışı, eğilme dayanımı üzerinde önemli bir artış sağlamıştır (Şekil 3.4). %10 lif oranında eğilme dayanımı 1.5 MPa iken, %30 lif oranında bu değer %260'lık bir artış ile 5.4 MPa'ye yükselmiştir. Bu sonuç, kenevir liflerinin yönlendirilmiş yapısının, eğilme yükü altında çekme bölgesinde etkili bir şekilde gerilmeleri karşıladığını göstermektedir.

Şekil 3.4. Kenevir lif oranına bağlı olarak eğilme dayanımı değişimi

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, kenevir lif oranlarının çimento emdirilmiş kompozitlerin (SIFCON) fiziksel ve mekanik özellikleri üzerindeki etkilerini incelemek üzerine odaklanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, çimento bazlı

kompozitlerde kenevir liflerinin önemli katkılar sağladığını ortaya koymuş, ancak bazı sınırlılıkları da gün yüzüne çıkarmıştır. Çalışmanın temel bulguları, tartışma ve gelecekteki çalışmalar için öneriler aşağıda sunulmuştur.

Kenevir lif oranı arttıkça birim ağırlık %5.4 oranında azalmış, ultrasonik geçiş hızı (UPV) ise %11.5 oranında artmıştır. Bu durum, kenevir liflerinin düşük yoğunluk yapısı ile hafif yapı malzemelerine uygunluk sağladığını ve çimento matrisinde homojen bir dağılım oluşturarak malzeme yoğunluğunu artırdığını göstermektedir.

Basınç dayanımı değerleri incelendiğinde, lif oranındaki artışla birlikte %52.5 oranında azalma görülmüştür. Bu azalma, liflerin matris içerisindeki yük aktarım mekanizmalarını zayıflatmasından kaynaklanmaktadır. Buna karşın, kenevir lif oranı arttıkça %260 oranında artan eğilme dayanımı, liflerin yönlendirilmiş yapısı sayesinde malzemenin mekanik performansına pozitif bir katkı sağlamıştır. Araştırma bulguları, kenevir liflerinin hafif, çevre dostu ve eğilme dayanımı yüksek yapı malzemeleri geliştirilmesi açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ancak basınç dayanımındaki düşüşlerin minimize edilmesi, bu liflerin daha geniş uygulama alanlarında kullanılabilirliğini artırmak için gereklidir.

Sonuç olarak, kenevir lifli kompozitlerin çimento bazlı yapı malzemelerinde kullanım potansiyelinin artırılması için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- **Birim Ağırlık ve Homojenlik:** Hafif yapı elemanları üretimi için lif oranları optimize edilmeli ve karışım homojenliğini artırmak için özel karışım teknikleri geliştirilmelidir.
- **Basınç Dayanımını Güçlendirme:** Basınç dayanımındaki kayıpları azaltmak için hibrit lif sistemleri veya yeni katkı maddeleri araştırılmalıdır.
- **Dayanıklılık Testleri:** Uzun dönem dayanıklılık testleri (donma-çözülme, su emme) yapılarak malzemenin performansının şfl ve dayanıklılık üzerine etkileri detaylı olarak incelenmelidir.
- **Süredürülebilirlik Analizleri:** Malzemenin çevresel etkileri ve karbon ayak izi değerlendirilerek, kenevir lifli kompozitlerin çevre dostu bir alternatif olarak yaygınlaşması sağlanabilir.

Bu çalışma, kenevir liflerinin çimento bazlı yapı malzemelerinde kullanım potansiyelini ve bu alanda gelecekteki araştırmalara olan ihtiyacı vurgulamaktadır.

KAYNAKLAR

- Ansari, H., Tabish, M., & Zaheer, M. M. (2025). A comprehensive review on the properties of hemp incorporated concrete: An approach to low carbon footprint construction. *Next Sustainability*, 5, 100075. <https://doi.org/10.1016/j.nxsust.2024.100075>
- Assaedi, H., Shaikh, F. U. A., & Low, I. M. (2017). Effect of nanoclay on durability and mechanical properties of flax fabric reinforced geopolymer composites. *Journal of Asian Ceramic Societies*, 5(1), 62-70. <https://doi.org/10.1016/j.jascer.2017.01.003>
- Delannoy, G., Marceau, S., Glé, P., Gourlay, E., Guéguen-Minerbe, M., Amziane, S., & Farcas, F. (2020). Durability of hemp concretes exposed to accelerated environmental aging. *Construction and Building Materials*, 252. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2020.119043>
- Ghavami, K. (2005). Bamboo as reinforcement in structural concrete elements. *Cement and Concrete Composites*, 27(6), 637-649. <https://doi.org/10.1016/j.cemconcomp.2004.06.002>
- Jami, T., Karade, S. R., & Singh, L. P. (2019). A review of the properties of hemp concrete for green building applications. İçinde *Journal of Cleaner Production* (C. 239). Elsevier Ltd. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.117852>
- Mudi, C., & Shaw, A. (2025). Investigations on the Mechanical Performance and Durability of Ramie Fibers Under Various Environmental Conditions. *Journal of Natural Fibers*, 22(1). <https://doi.org/10.1080/15440478.2024.2433043>
- Walker, R., Pavia, S., & Mitchell, R. (2014). Mechanical properties and durability of hemp-lime concretes. *Construction and Building Materials*, 61, 340-348. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2014.02.065>

KENEVİR KIRINTILARININ SIFCON ÜRETİMİNDE KULLANILMASI

İnş. Yük. Müh. Mouad Ben Saoud

ORCID: 0000-0002-5200-9969

m.bensaoud@uot.edu.ly

Trablus Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Libya

İnş. Yük. Müh. Rafika Imane Merad

ORCID: 0009-0009-5715-4901

merad.imane@univ-medea.dz

Medea Yahia Fares Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Cezayir

Dr. Öğr. Üyesi Hakan EROL

ORCID: 0000-0002-8677-4941

herol@ogu.edu.tr

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği, Eskişehir, Türkiye

Doç. Dr. Mehmet CANBAZ

ORCID: 0000-0002-0175-6155

mcanbaz@ogu.edu.tr

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği, Eskişehir, Türkiye

Özet

Bu çalışmada, kenevir kırıntılarının çimento emdirilmiş lifli kompozitler (SIFCON) üretiminde kullanımı incelenmiştir. Kenevir kırıntıları, kenevir bitkisinin işlenmesi sırasında ortaya çıkan doğal bir yan ürün olup, düşük yoğunluk, elastik yapısı ve çevre dostu özellikleriyle dikkat çekmektedir. Son yıllarda, yapı malzemelerinde çevresel sürdürülebilirlik gereksinimleri artmış ve doğal liflerin kullanımı, sentetik alternatiflere karşı ilgi görmeye başlamıştır. Bu bağlamda, kenevir kırıntılarının SIFCON karışımlarındaki performansı değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında, %10, %20 ve %30 oranlarında kenevir kırıntısı içeren SIFCON karışımları hazırlanmış ve standart boyutlarda (4x4x16 cm) numuneler üretilmiştir. Numuneler, 28 gün boyunca su kürüne tabi tutulmuş ve ardından eğilme dayanımı, basınç dayanımı ve ultra-ses geçiş hızı gibi mekanik testlere tabi tutulmuştur. Test sonuçları, kenevir kırıntılarının malzeme özellikleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir. Genel olarak, kenevir kırıntıları, eğilme dayanımını artırma potansiyeline sahip bir katkı maddesi olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, basınç dayanımı gibi bazı özelliklerde düşüşler gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, kenevir kırıntılarının beton teknolojisinde özellikle eğilme dayanımının öncelikli olduğu uygulamalarda çevre dostu bir alternatif olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Çalışma, doğal liflerin inşaat sektöründe daha geniş bir şekilde kullanılabilmesine dair önemli veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kenevir Kırıntıları, Doğal Lifler, SIFCON.

UTILIZATION OF HEMP SHIVES IN SIFCON PRODUCTION

Abstract

This study investigates the utilization of hemp shives in the production of slurry-infiltrated fiber concrete (SIFCON). Hemp shives are a natural byproduct of hemp processing, known for their low density, elastic structure, and eco-friendly properties. In recent years, the demand for environmentally sustainable building materials has increased, leading to greater interest in the use of natural fibers as alternatives to synthetic ones. In this context, the performance of hemp shives in SIFCON mixtures was evaluated. SIFCON mixtures containing 10%, 20%, and 30% hemp shives were prepared, and standard-sized samples (4x4x16 cm) were produced. The samples were cured in water for 28 days and then subjected to mechanical tests such as flexural strength, compressive strength, and ultrasonic pulse velocity. The results showed that hemp shives significantly influence the mechanical properties of the material. Overall, hemp shives demonstrate great potential as an additive for enhancing flexural strength. However, reductions in compressive strength were observed. These findings suggest that hemp shives could serve as an eco-friendly alternative in concrete technology, particularly in applications where flexural strength is critical. The study provides valuable insights into the broader use of natural fibers in the construction industry.

Keywords: Hemp Shives, Natural Fibers, SIFCON.

GİRİŞ

Süredürülebilir malzeme kullanımı ve çevresel etkilerin azaltılması, günümüzde inşaat sektörü için önemli bir gereklilik haline gelmiştir. Bu kapsamda, doğal malzemelerin inşaat teknolojilerinde kullanılması, karbon ayak izinin azaltılması ve geri dönüşüm olanaklarının artırılması amacıyla öne çıkmaktadır (Glé vd., 2013; Ramesh vd., 2017) Kenevir bitkisi, hızlı büyüebilmesi, düşük maliyetli olması ve doğal yapısı nedeniyle çimento bazlı kompozitlerde kullanılabilir çevre dostu bir malzeme olarak önem kazanmıştır. Kenevir bitkisinin sadece lifleri değil, aynı zamanda kırıntı olarak adlandırılan odunsu bölümü de çeşitli endüstriyel uygulamalarda dikkat çekmektedir (Elfordy vd., 2008). Kenevir kırıntıları, doğal yapıları sayesinde hafiflik ve yüksek emicilik gibi özellikler taşır (Stevulova vd., 2014). Bu özellikleri, kırıntıların çimento matrisli malzemelerle birleştirildiğinde etkili bir katkı malzemesi olarak kullanılmasını mümkün kılar. Ancak, kenevir kırıntılarının çimento matrisli malzemeler üzerindeki etkilerine dair sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Abdalla vd., 2022). Bu nedenle, kenevir kırıntılarının SIFCON (Slurry Infiltrated Fibrous Concrete) tipi malzemelerde kullanım potansiyelini araştırmak büyük bir öneme sahiptir.

Şekil 1.1. Kenevir bitkisi ve kırıntılarının genel görünümü (Ramesh vd., 2017)

Literatürde kenevir kırıntılarının fiziksel ve mekanik özellikleri iyileştirme potansiyelinden sıklıkla bahsedilmektedir. Bazı çalışmalar, kenevirin yapı malzemelerindeki yoğunluğu azalttığını ve çatlak kontrolü sağladığını belirtirken, diğer araştırmalar çevresel etkileri minimize etmekte önemli bir role sahip olduğunu vurgulamıştır (Li vd., 2007; Nguyen vd., 2009). Bununla birlikte, kenevir kırıntılarının çimento bazlı sistemlerde hem fiziksel hem de dayanıklılık performansına olan etkileri henüz tam anlamıyla ortaya konmamıştır. Bu çalışmada, kenevir kırıntılarının SIFCON tipi malzemelerin fiziksel ve mekanik özellikleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Farklı kırıntı oranları (%10, %20 ve %30) kullanılarak, malzemenin yoğunluk,

ultra-sesgeçiş hızı, basınç dayanımı ve eğilme dayanımı gibi temel parametreleri değerlendirilmiş, elde edilen bulgular önceki araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılarak tartışılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, kenevir kırıntılarının SIFCON tipi malzemelerde kullanımı incelenmiştir. Kullanılan bağlayıcı malzeme olarak CEM I 42.5 tipi Portland çimentosu tercih edilmiştir. Karışımın diğer bileşenleri ise kenevir kırıntıları, su, süper akışkanlaştırıcı ve uygun granülometrik özelliklere sahip agrega olarak belirlenmiştir. Kenevir kırıntıları yerel bir üreticiden temin edilmiş, kullanımdan önce temizlenerek kurutulmuş ve belirtilen oranlarda karışıma eklenmiştir. Numuneler, 4x4x16 cm boyutlarında prizmatik kalıplar kullanılarak hazırlanmış ve her işlem için özenle tasarlanılmış bir süreç takip edilmiştir.

Şekil 2.1. kenevir kırıntıları

Karışım hazırlama sürecinde, çimento, su ve süper akışkanlaştırıcı homojen bir kıvam elde edilene kadar karıştırılmıştır. Ardından, belirlenen oranlarda kenevir kırıntıları karışıma eklenmiş ve homojen bir dağılım sağlanıncaya kadar karıştırma işlemi devam ettirilmiştir. Hazırlanan karışım, titreşim uygulanarak hava boşluklarının minimize edilmesi ve yoğun bir malzeme yapısının sağlanması amaçlanmıştır. Kür işlemi, üretim sonrasında 28 gün boyunca sürecek şekilde su dolu tanklarda gerçekleştirilmiştir. Bu süreç, çimento hidrasyonunun tamamlanması ve numunelerin mekanik dayanımını kazanması için kritik bir adım olmuştur. Tüm numuneler, birim ağırlık, ultra-sesgeçiş hızı, basınç dayanımı ve eğilme dayanımı gibi parametreleri ölçmek için test edilmiş ve bu testler standartlara uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

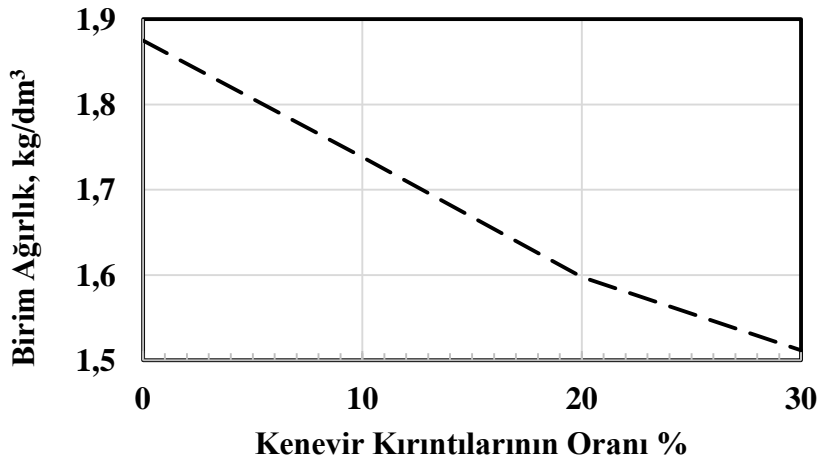

Şekil 2.5. Teste hazırlanan numunelerin genel görünümü

BULGULAR VE TARTIŞMA

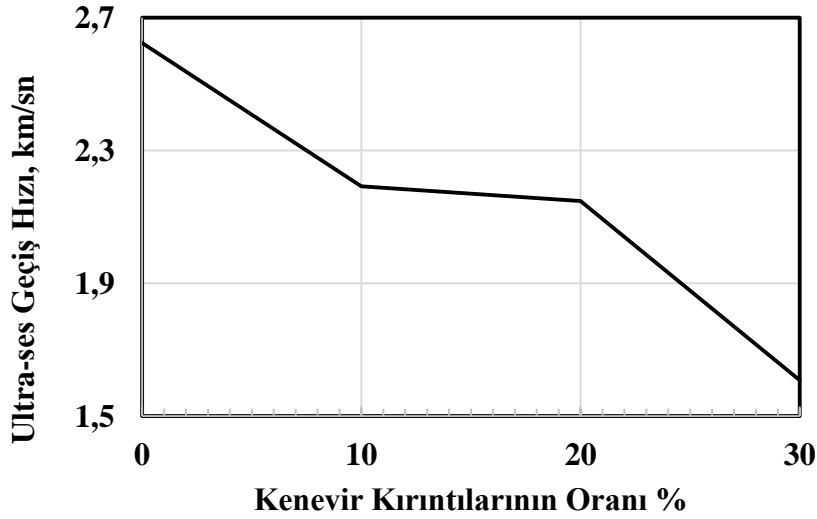
Bu çalışmada farklı kenevir kırıntı oranlarının (%10, %20 ve %30) SIFCON tipi malzemeler üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bulgular, birim ağırlık, ultra-ses geçiş hızı (UPV), basınç dayanımı ve eğilme dayanımı gibi kritik parametreler üzerinden değerlendirilmiştir. Her bir grafik, bu parametrelerdeki değişimleri görselleştirmekte ve malzeme performansına dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Kenevir kırıntısı oranı arttıkça birim ağırlık değerlerinde belirgin bir düşüş gözlemlenmiştir. Şekil 3.1'e görüldüğü üzere, birim ağırlık %10 kırıntı oranında başlangıç seviyesine göre %5,7 düşüş gösterirken, %30 oranında ise toplamda %12,8'e varan bir azalma kaydedilmiştir. Bu düşüş, kırıntıların düşük yoğunluklu yapısı ile ilişkilidir ve hafif yapı elemanlarının tasarımı açısından avantajlıdır. Ancak, bu düşüş aynı zamanda malzemenin mekanik stabilitesi üzerinde de etkili olabilir.

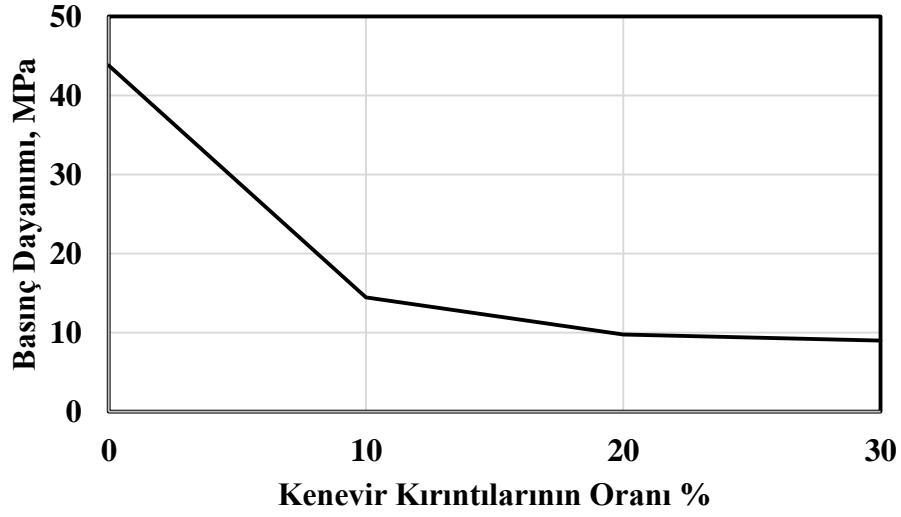
Şekil 3.1. Farklı kenevir kırıntı oranlarına göre birim ağırlık değişimleri

Ultra-sesgeçiş hızı (UPV) değerlerinde, kenevir kırıntılarının artışı ile birlikte %18,3 oranında bir azalma gözlemlenmiştir. Şekil 3.2, UPV’deki bu düşüşü açık bir şekilde göstermektedir. %10 kırıntı oranında bu azalma daha hafif düzeydeyken, %30 kırıntı oranında malzemenin homojen yapısındaki bozulmalar nedeniyle ultra-sesgeçiş hızında daha keskin bir düşüş yaşanmıştır. Bu durum, liflerin homojen dağılımının sağlanmasının UPV üzerinde kritik bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

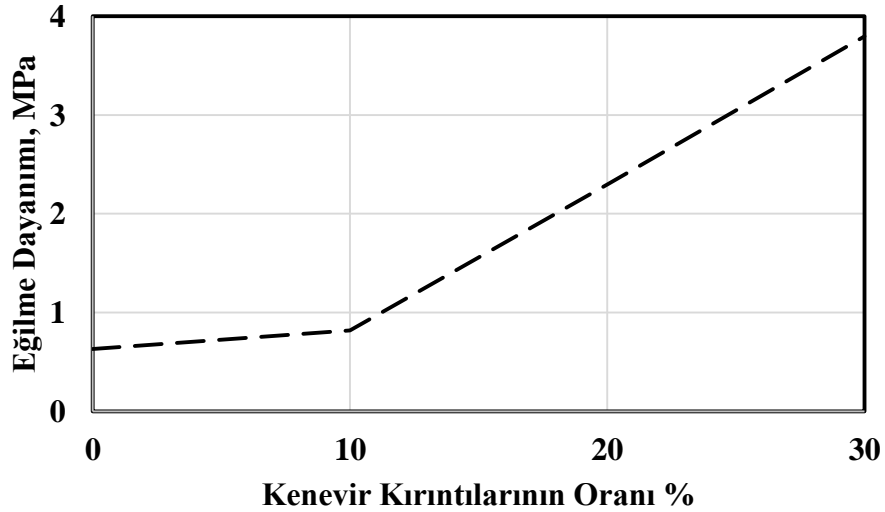
Şekil 3.2. Farklı kenevir kırıntı oranlarına göre UPV değerleri

Basınç dayanımı sonuçları, kenevir kırıntı oranı arttıkça malzemenin yük taşıma kapasitesinin azaldığını göstermektedir. Şekil 3.3, bu azalmayı görselleştirmektedir. %10 kırıntı oranında basınç dayanımındaki düşüş %12 seviyesinde kalırken, %30 oranında bu düşüş %25,6’ya ulaşmıştır. Bu eğilim, kenevir kırıntılarının matris içerisindeki bağlanma kuvvetlerini zayıflattığını ve yük aktarım mekanizmasında boşluklar yarattığını ortaya koymaktadır.

Şekil 3.3. Farklı kenevir kırıntı oranlarına göre basınç dayanımı değişimleri

Eğilme dayanımı ise artan kenevir kırıntı oranları ile birlikte belirgin bir artış göstermiştir. Şekil 3.4 Eğilme dayanımı ise artan kenevir kırıntı oranları ile birlikte belirgin bir artış göstermiştir. Şekil 3.4te görüldüğü gibi, %10 oranında eğilme dayanımındaki artış %15 seviyelerinde gözlemlenirken, %30 oranında bu artış %34,7'ye ulaşmıştır. Kenevir kırıntılarının çatlak kontrolüne sağladığı katkılar ve matrise esneklik kazandırması, eğilme dayanımı üzerindeki olumlu etkilerin temel sebebi olarak değerlendirilmektedir.

Şekil 3.4. Farklı kenevir kırıntı oranlarına göre eğilme dayanımı d

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, farklı kenevir kırıntı oranlarının (%10, %20 ve %30) SIFCON tipi malzemelerin fiziksel ve mekanik özellikleri üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Elde edilen bulgular, kenevir kırıntılarının yapı malzemelerinde alternatif bir katkı maddesi olarak kullanılabilceğini ancak performans üzerindeki bazı sınırlamaların göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir.

Kenevir kırıntılarının artışıyla birlikte, birim ağırlık değerlerinde önemli ölçüde azalma gözlemlenmiştir. Bu durum, kenevir kırıntılarının hafif yapı malzemeleri tasarımında etkin bir bileşen olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Ancak, bu hafiflik aynı zamanda malzemenin mekanik dayanımı üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir.

Basınç dayanımı açısından, kenevir kırıntısı oranının artmasıyla birlikte belirgin bir azalma meydana gelmiştir. Bu azalma, kırıntıların matris içindeki bağlanma mekanizmalarını zayıflatması ve yük aktarım yollarını olumsuz etkilemesiyle açıklanabilir. Ultra-ses geçiş hızı (UPV) değerlerindeki düşüşler de bu bağlanma kayıplarını destekler niteliktedir.

Eğilme dayanımı sonuçları ise kenevir kırıntılarının çatlak kontrolü ve malzemeye esneklik kazandırması bakımından olumlu etkiler sunduğunu ortaya koymaktadır. %30 kırıntı oranında eğilme dayanımındaki artış, bu tür lif katkılarının çatlak kontrolüne katkısını açıkça göstermektedir.

Bu bulgular ışığında, aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Kenevir kırıntılarının optimum oranlarda kullanımı, hafiflik ve mekanik dayanım arasında bir denge sağlamak için önemlidir. Önerilen oran, %10 ile %20 arasında değişebilir.
- Kenevir kırıntılarının yüzey modifikasyonu veya bağlanmayı artırıcı katkılarla desteklenmesi, basınç dayanımı üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılmasına katkı sağlayabilir.
- Hafif yapı elemanları veya eğilme dayanımının kritik olduğu uygulamalarda kenevir kırıntılarının kullanımı teşvik edilmelidir.
- Gelecekteki çalışmalarda, kenevir kırıntılarının farklı matris malzemeleriyle kombinasyonu ve uzun vadeli dayanıklılık performansı incelenmelidir.

Sonuç olarak, kenevir kırıntılarının SIFCON tipi malzemelerde kullanımı, sürdürülebilir yapı malzemelerinin geliştirilmesinde önemli bir potansiyel sunmaktadır. Ancak, bu tür malzemelerin tasarımında, kırıntı oranlarının performans üzerindeki etkilerinin dikkatlice değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdalla, J. A., Thomas, B. S., & Hawileh, R. A. (2022). Use of hemp, kenaf and bamboo natural fiber in cement-based concrete. *Materials Today: Proceedings*, 65, 2070-2072. <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2022.06.428>
- Elfordy, S., Lucas, F., Tancret, F., Scudeller, Y., & Goudet, L. (2008). Mechanical and thermal properties of lime and hemp concrete (“hemcrete”) manufactured by a projection process. *Construction and Building Materials*, 22(10), 2116-2123. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2007.07.016>
- Glé, P., Gourdon, E., & Arnaud, L. (2013). Acoustical Properties of Hemp Concretes. İçinde *Bio-aggregate-based Building Materials* (ss. 243-266). <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/9781118576809.ch7>
- Li, X., Tabil, L. G., & Panigrahi, S. (2007). Chemical treatments of natural fiber for use in natural fiber-reinforced composites: A review. İçinde *Journal of Polymers and the Environment* (C. 15, Sayı 1, ss. 25-33). <https://doi.org/10.1007/s10924-006-0042-3>
- Nguyen, T. T., Picandet, V., Amziane, S., & Baley, C. (2009). Influence of compactness and hemp hurd characteristics on the mechanical properties of lime and hemp concrete. *European Journal of Environmental and Civil Engineering*, 13(9), 1039-1050. <https://doi.org/10.1080/19648189.2009.9693171>
- Ramesh, M., Palanikumar, K., & Reddy, K. H. (2017). Plant fibre based bio-composites: Sustainable and renewable green materials. İçinde *Renewable and Sustainable Energy Reviews* (C. 79, ss. 558-584). Elsevier Ltd. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2017.05.094>
- Stevulova, N., Cigasova, J., Estokova, A., Terpakova, E., Geffert, A., Kacik, F., Singovszka, E., & Holub, M. (2014). Properties characterization of chemically modified hemp hurds. *Materials*, 7(12), 8131-8150. <https://doi.org/10.3390/ma7128131>

TALAŞ TAKVİYELİ YÜKSEK YOĞUNLUKLU POLİETİLEN (YYPE) TERMOSPLASTİKLERİN ÜRETİMİ

Mehmet Emre BAŞARAN¹, Doç. Dr. Okan ÖZDEMİR²

¹Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Makina Mühendisliği Bölümü, İzmir, Türkiye,
m.emrebasaran@hotmail.com, 0009-0009-9847-1911

²Dokuz Eylül Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, İzmir, Türkiye,
ozdemir.okan@deu.edu.tr, 0000-0003-4055-6874

ÖZET

Aynı malzeme grubunda veya farklı grupta olabilen, iki veya daha fazla sayıdaki malzemelerin faydalı özelliklerini bir araya getirmek ya da yeni bir özellik geliştirmek adına makro seviyede birleştirilmesiyle oluşan malzemelere kompozit malzeme denilmektedir. Günümüzde kompozit malzemelerin kullanım alanı oldukça geniştir ve gün geçtikçe endüstriyel anlamda beklentiler de artmaktadır. Bu beklentileri karşılamak amacıyla çalışmalar devam etmektedir. Kompozit malzeme üretiminde birçok yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerden bir tanesi de sıcak pres ile kompozit üretimidir. Sıcak pres ile kompozit üretimi; makro seviyede karıştırılan malzemelerin, belirli bir sıcaklıktaki iki yüzeyin yine belirli bir basınçta birbiri üzerine baskı uygulamasıyla yapılmaktadır. Bu çalışma kapsamında yüksek yoğunluklu polietilen (YYPE) malzeme üzerine üç farklı malzeme (talaş, polipropilen kumaş ve karbon fiber kumaş) ile farklı kombinasyonlar uygulanarak üretiminin yapılması ve incelenmesi hedeflenmektedir. Ahşap takviyeli YYPE, piyasada ticari olarak kompozit panel yapılarında ve çit uygulamalarında kullanılmaktadır. Bu ürünler geri dönüştürülebilir olması sebebiyle ekonomiktir, ayrıca estetik görüntüsü bakımından dış ortamlarda da sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışma kapsamındaki üretim sırasında ölçüleri 350mm x 350mm olan metal bir kalıp içerisine önceden hazırlanan malzemeler homojen bir şekilde yerleştirilmiştir. Malzeme yerleştirilmiş olan metal kalıbın alt ve üst yüzeyleri, pres makinesinde yaşanabilecek yapışma durumunu önlemek amacıyla teflon malzeme ile kaplanmıştır. Hazırlanmış numune kalıbı sıcak pres makinesinin alt ve üst yüzeylerinin arasına yerleştirilip 62,5 MPa'lık basınç altında 210°C de ısıtılmıştır. 300 dakika boyunca bu sıcaklık ve basınca maruz kalan numune, oda sıcaklığına gelinceye kadar bekletilmiştir. Bu işlemler sonucunda altı adet farklı ürün elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yüksek yoğunluklu polietilen (YYPE), talaş takviyeli termoplastik, presle üretim

PRODUCTION OF SAWDUST-REINFORCED HIGH-DENSITY POLYETHYLENE (HDPE) THERMOPLASTICS

Mehmet Emre BAŞARAN¹, Doç. Dr. Okan ÖZDEMİR²

¹Dokuz Eylül University, Institute of Science, Department of Mechanical Engineering, İzmir, Turkey,
m.emrebasaran@hotmail.com, 0009-0009-9847-1911

²Dokuz Eylül University, Faculty of Engineering, Department of Mechanical Engineering, İzmir, Turkey,
ozdemir.okan@deu.edu.tr, 0000-0003-4055-6874

Abstract

Composite materials are defined as materials formed by combining two or more substances, which may belong to the same or different material groups, at the macroscopic level to integrate beneficial properties or develop new characteristics. The application areas of composite materials are extensive today, and industrial expectations are continuously increasing. Efforts are ongoing to meet these expectations. Various methods are available for composite material production, one of which is hot pressing. Composite production through hot pressing involves the macroscopic mixing of materials, followed by applying pressure between two surfaces at a specific temperature. This study aims to produce and analyze high-density polyethylene (HDPE) materials reinforced with three different components—sawdust, polypropylene fabric, and carbon fiber fabric—in various combinations. Wood-reinforced HDPE is commercially used in composite panel structures and fencing applications. These products are economical due to their recyclability and are frequently used outdoors for their aesthetic appearance. During production in this study, pre-prepared materials were uniformly placed within a metal mold measuring 350 mm x 350 mm. The upper and lower surfaces of the mold were coated with Teflon to prevent sticking in the press machine. The prepared sample mold was positioned between the upper and lower surfaces of a hot press machine, subjected to a pressure of 62.5 MPa, and heated to 210°C. The sample was maintained under these conditions for 300 minutes and then allowed to cool to room temperature. As a result of these procedures, six different products were successfully obtained.

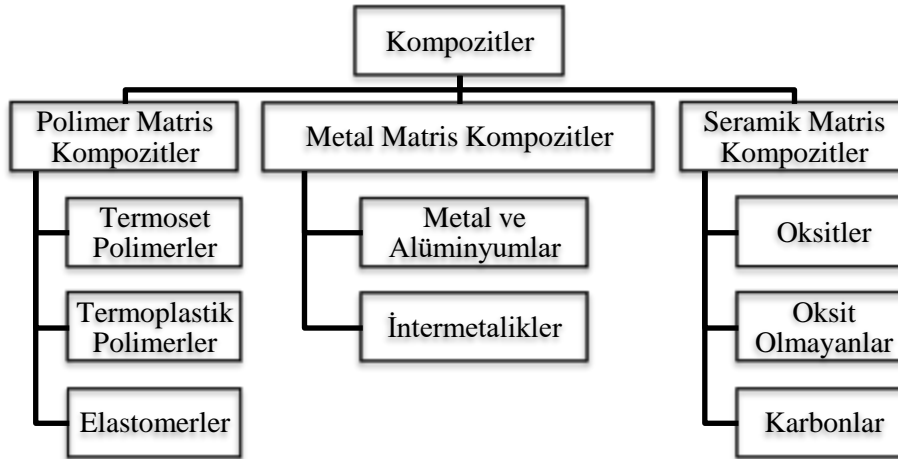
Keywords: High-density polyethylene (HDPE), sawdust-reinforced thermoplastics, press molding production

GİRİŞ

Kompozitler en az iki farklı malzemeden oluşmaktadır. Bunlardan ana bileşen “matris” diğer bileşen ise “takviye elemanı” olarak isimlendirilmektedir. Ana bileşen olarak tanımlanan matris; kompozit parçaya şeklini veren bileşendir. Takviye elemanı ise kompozite dayanım, rijitlik ve diğer mekanik özellikleri vererek çevresel etkilerden korumaktadır. Termal genişleme katsayısı, iletkenlik ve termal taşınım gibi diğer bütün özellikleri belirlemede baskın rol oynamaktadır. Kompozit malzemeler matris elemanına göre 3 ana gruba ayrılmıştır. Bunlar Metal Matris Kompozitler, Seramik Matris Kompozitler ve Polimer Matris Kompozitler şeklindedir.

Bu çalışma kapsamında ağırlıklı kullanılacak olan Polimer Matris Kompozit grubu, Tablo 1’de de görüleceği üzere kendi içinde üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar Termoset Polimerler, Termoplastik Polimerler ve Elastomerlerdir.

Tablo 1. Kompozit malzeme sınıflandırılması

Termoplastik veya ısıyla yumuşayan plastik, belirli sıcaklıkta bükülebilir veya kalıplanabilir hale gelen ve soğuduktan sonra katılaştıran bir plastik polimer malzemesidir. Termoplastik üretimleri için birden fazla farklı metot bulunmaktadır. Hangi metot kullanılırsa kullanılsın, basınç ve sıcaklık aracılığıyla plastiğe akışkan bir hal kazandırılması, bu akışkan plastiğin kalıbın şeklini alması ve kalıbın soğutulmasıyla plastiğin katılaşması ile nihai ürün elde edilmesi süreci termoplastiklerin işleme süreci olarak adlandırılmaktadır.

MALZEME VE METOD

Bu araştırmada, çeşitli malzemeler kullanılarak farklı kompozit bileşenler üretilerek bunların analizlerinin yapılması hedeflenmiştir.

MALZEME

Çevremizde kullandığımız malzemelere göz gezdirdiğimizde; masa, sandalye, raf ve benzeri ürünler ile sürekli karşılaşmakta ve bu ürünleri kullanmaktayız. Bu ürünlerin genel olarak hammaddesi ahşaptır. Ahşap zamanla deforme olduğunda toz haline getirilip gerekli katkıları ile birleştirilip sıkıştırıldığı zaman tekrardan kullanılabilir hale gelmektedir. Bu durum süreklilik ve ekonomik olması nedeniyle endüstriyel uygulamalara katkıda bulunmaktadır.

Polipropilen kumaş ve karbon fiber, genel olarak takviye malzemesi olarak tanımlanmaktadır. Prepreg malzeme, reçine ile önceden emprenye edilmiş bir takviye kumaşını tanımlamak için kullanılan genel bir terimdir. Prepeg malzemenin kullanımı malzemenin sertleşmesini kolaylaştırarak maksimum mukavemet sağlamaktadır. Ayrıca karışım üzerinde oluşabilen hava kabarcıklarını ortadan kaldırıp pürüzsüz yüzey elde edilmesini sağlayarak estetik açıdan da avantaj sağlamaktadır.

Bu çalışmada odun tozu üzerine yoğunlaşmıştır. Toz ve bazı katılar ile karışım yapılarak kompozit üretimi hedeflenmiştir. Karışımlarla toplamda 6 adet farklı numune üretilmiştir. Bunlar;

- 1) Saf Yüksek Yoğunlukta Polietilen (YYPE)
- 2) Odun talaşı + YYPE (YYPE %45-50, Kalsit %8-10, Katkı %2-4, Odun unu %35-40)
- 3) YYPE + Polipropilen kumaş
- 4) Odun talaşı YYPE karışımı + Polipropilen kumaş
- 5) YYPE + Karbon fiber kumaş
- 6) Odun talaşı YYPE karışımı + Karbon fiber kumaş

METOD

Bu çalışmada üretim cihazı olarak, Fontijne Pres LabEcon60 Pres makinesi kullanılmıştır. Cihaz 2 sütunlu bir pres çerçevesine sahiptir. Cihazın üst plakası sabit, alt plakası hidrolik olarak hareketlidir. Hareketli alt plaka stabil olarak 600kN'a kadar baskı uygulayabilmektedir. Ayrıca üst ve alt plakaların 400 °C'ye kadar ısınma kabiliyeti bulunmaktadır (Resim 1).

Resim 1. Üretim Cihazı

İlk olarak numune için odun talaşı ve YYPE bulduran karışımımızdan ne kadar kullanılacağı aşağıdaki formülasyona göre hesaplanmıştır:

$$V = 0,35.0,35.0,004$$

$$V = 0,00049 \text{ m}^3$$

Karışımımızın yoğunluğunu yaklaşık olarak $1000 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$ 'dir.

$$m = V \cdot \rho$$

$$m = 0,00049.1000$$

$m = 0,49 \text{ kg} \cong 0,5 \text{ kg}$ hesaplanmıştır.

Hassas terazi kullanarak karışımımızdan 0,5 kg alıp fotoğrafta bulunan (Resim 2) kalıbımızın içerisine homojen olarak yerleştirilmiştir. Herhangi bir taşma olmaması adına bir master yardımıyla yüzeyi düzeltilmiştir.

Üretmeye çalıştığımız numunenin sıcak pres cihazının çenelerine herhangi bir yapışma olamaması için kalıbın alt ve üst yüzeylerini teflon bir kağıt yardımıyla kapatılmıştır.

Resim 2. Kalıp ve Teflon Malzemesi

Ardından kalıp sıcak pres makinesinin içerisine her kenarından eşit olmak üzere yerleştirilmiştir. Sıcak pres makinesinin paneline Tablo2’de yer alan değerler girilmiştir.

Tablo 2. Üretim parametreleri

<i>Özellik</i>	<i>Sembol</i>	<i>Değer</i>	<i>Birim</i>
Sıcaklık	°C	220	Derece
Süre	t	5	Saat
Kuvvet	N	100	kN

Numune sıcak pres makinesinde ısındıktan sonra yine pres altında oda sıcaklığına gelene kadar bekletilmiştir. Ürünün oda sıcaklığına gelmesiyle birlikte 350mm x 350mm x 4mm ölçülerinde numune elde edilmiştir. Daha sonra bu numune sulu testere yardımıyla 100mm x 100mm x 4mm ölçülerinde deney için standartlara uygun boyutlara getirilmiştir. Bu işlem sırasında numunenin yüksek sıcaklıklara ulaşp, zarar görmemesi için kesim işlemi su ile gerçekleştirilmiştir.

Resim 3. Elde Edilen Numune ve Kesim Cihazı

SONUÇ

Çalışma kapsamında üretilen numune göz önüne alındığında bu ve buna benzer pek çok kompozit malzeme, sektörde kullanılmaktadır. Hem görsel şıklık hem uzun ömürlü olmasından dolayı bina dış kaplamasında, peyzaj düzenlemesi yapılan alanlarda çit ve zemin kaplamasında, evin içerisinde dekoratif obje olarak kullanılması vb. örnek olarak verilebilir. Prepeg malzeme yüksek mukavemet, dayanıklılık ve hafifliği nedeniyle havacılık, denizcilik, uzay, otomotiv sektörlerinde parça üretiminde örneğin uçak kanatları, roket bileşenleri, iç döşemeler, tekne gövdeleri, denizaltı parçaları vb. tercih edilmektedir. Bunlara ek olarak rüzgar türbinlerinde de prepeg malzeme kullanılmaktadır ve malzemenin kullanım alanı günden güne artmaktadır.

Çalışmanın üretim aşaması sonrasında, elde edilmiş olan ürünler suya dayanıklılık, toza dayanıklılık, darbe testi, çekme testi, quasi-statik penetrasyon testi gibi testlere tabii tutulabilmektedir. Kullanılan malzemeler yerine farklı, alternatif malzemeler kullanılarak farklı ürünlerin elde edilebilmesi bu ürünlerin daha dayanıklı, ekonomik ve uzun ömürlü hale gelmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca çalışmanın ilerletilmiş aşamalarında ortaya çıkan ürünlerin su emicilik özelliklerinin incelenmesi denizcilik ve askeri alanlar başta olmak üzere farklı sektörlerde malzeme çeşitliliği oluşturulması bakımından faydalı olabilecektir. Böylelikle kompozit malzeme kullanılan sektörel ürünlere alternatif bir ürün çalışması yapılmış olacaktır.

KAYNAKLAR

Gemci, R. (2002). Polimer esaslı lif takviyeli kompozit malzemelerin arabirim mukavemeti üzerine farklı kür metotlarının etkisinin incelenmesi

Peters, S. T. (Ed.). (2013). *Handbook of composites*. Springer Science & Business Media.

Smallman, R. E., & Bishop, R. J. (1999). *Modern physical metallurgy and materials engineering*. Butterworth-Heinemann.

Yıldız, R. (2019). *Karbon prepreg, cam prepreg ve bazalt elyaf ile üretilmiş hibrit kompozitlerin mekanik özelliklerinin incelenmesi* (Master's thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

QSPR ANALYSIS OF OCTANES BY USING R TOPOLOGICAL INDICES

Dr. İdris ÇİFTÇİ¹

¹ Faculty of Education, Van Yüzüncü Yıl University, Van, Türkiye

¹Chemical Graph Theory, Combinatorics and Discrete Mathematics, Applied Mathematics

¹idrisciftci@vyu.edu.tr

¹ORCID Code: 0000-0002-2698-0807

Abstract

Mathematical chemistry is a discipline that studies the molecular structure of a chemical substance as a graph and investigates mathematical questions using graph theory and computational techniques. The topological index is a crucial tool in this subject that offers a numerical value to a network structure. It may be viewed as a mathematical operation that assigns a numerical value to represent the physico-chemical characteristics of a chemical compound. The most recently introduced indices based on the sum and the multiplication of degrees in a neighborhood are R topological indices. In this study, we initially examine the possible applicability of the R indices by investigating its predictive capacity of octane isomers. High correlations were observed between entropy and acentric factor properties and R indices of octanes. In addition, higher correlations were detected between R indices and Zagreb, Wiener and Randic indices of octanes. In light of these findings, it seems that R indices will have an important place in QSPR studies.

Keywords: QSPR, Octanes, Topological Indices, R Indices.

YEŞİL MİKROALG CHLORELLA SP.'NİN KLOROFORM, ASETON VE METANOL EKSTRAKTLARININ TOPLAM FENOLİK MİKTARLARININ BELİRLENMESİ.

Doç. Dr. Mehmet NAZ¹
¹İskenderun Teknik Üniversitesi,
Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Fakültesi,
Su Ürünleri Mühendisliği,
mehmet.naz@iste.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-5129-8498>

Özet

Mevcut çalışmada, *Chlorella sp.* mikroalginin kloroform, aseton ve metanol gibi farklı solventlerle ekstrakte edilmesi sonucu ortaya çıkan biyoaktif içeriğin toplam fenolik miktarlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda mikroalgin biyokimyasal kompozisyonları, farklı solventlerden alınan ekstraksiyon ürünü ve çözülebilir protein konsantrasyonları da belirlenmiştir. *Chlorella sp.*'nin kloroform, aseton ve metanol ekstraktlarından elde edilen toplam fenolik içerikleri sırasıyla 13,1806±0,5711 mg GA/g extract, 9,1108±0,1806 mg GA/g extract ve 4,6040±0,0201 mg GA/g extract olarak belirlenmiş olup, değerler arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak önemli bulunmuştur (p<0,05). *Chlorella sp.*'nin kloroform, aseton ve metanol ekstraktlarından elde edilen ekstraksiyon ürün miktarları sırasıyla %4,2235±0,0677, %12,7832±0,3496 ve %19,3365±0,0023 olarak belirlenmiştir (p<0,05). *Chlorella sp.* mikroalginin protein, kül ve lipit gibi biyokimyasal parametreleri sırasıyla %60,5927±0,0749, %4,4612±0,0475 ve %1,0788±0,0477 olarak bulunmuştur. Mikroalgin distile sudaki çözülebilir protein konsantrasyonu 162,6454±0,7429 mg/g olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak en yüksek ekstraksiyon ürünü veren metanolik ekstraksiyonun en düşük toplam fenol içeriğine sahip olduğu, buna karşılık en düşük ekstraksiyon ürüne sahip olan kloroformun ise en yüksek toplam fenol içeriğine sahip olduğu gözlemlenmiştir.

.Anahtar kelimeler: *Chlorella sp.*, toplam fenolik, ekstraksiyon ürünü, mikroalg, biyokimyasal kompozisyon

DETERMINATION OF TOTAL PHENOLIC AMOUNTS OF CHLOROFORM, ACETONE AND METHANOL EXTRACTS OF GREEN MICROALGAE *CHLORELLA SP.*

Abstract

The present study was aimed to determine the total phenolic amounts of the bioactive content resulting from the extraction of *Chlorella sp.* microalgae with different solvents such as chloroform, acetone and methanol. Also, the biochemical compositions, extraction yield obtained from different solvents and the soluble protein concentrations of *Chlorella sp.* were determined. The total phenolic contents obtained from chloroform, acetone and methanol extracts of *Chlorella sp.* were determined as 13.1806 ± 0.5711 mg GA/g extract, 9.1108 ± 0.1806 mg GA/g extract and 4.6040 ± 0.0201 mg GA/g extract, respectively. Differences between total phenolic values were found to be statistically significant ($p < 0.05$). The extraction yields obtained from chloroform, acetone and methanol extracts of *Chlorella sp.* were determined as $4.2235 \pm 0.0677\%$, $12.7832 \pm 0.3496\%$ and $19.3365 \pm 0.0023\%$, respectively ($p < 0.05$). Biochemical parameters such as protein, ash and lipid of *Chlorella sp.* were found to be $60.5927 \pm 0.0749\%$, $4.4612 \pm 0.0475\%$ and $1.0788 \pm 0.0477\%$, respectively. The soluble protein concentrations of *Chlorella sp.* in distilled water were determined as 162.6454 ± 0.7429 mg/g. As a result, it was observed that methanolic extraction, which gave the highest extraction yield, had the lowest total phenol content, while chloroform, which had the lowest extraction yield, had the highest total phenol content.

Keywords: *Chlorella sp.*, total phenolics, extraction yield, microalgae, biochemical composition

1. INTRODUCTION

Algae, which are classified as microalgae and macroalgae according to their size, can be classified as green algae (Chlorophyta), red algae (Rhodophyta), and brown algae (Phaeophyceae, Ochrophyta) according to their pigment substances (Aydın-Şişman, 2019; Asimakis et al., 2022). Sahoo and Baweja (2015) reported that species in algal groups exhibit different biochemical, metabolic, physiological and ecological properties. *Chlorella sp.* and *Spirulina sp.* have large production volumes and is allowed to be consumed as whole biomass in Europe (Enzing et al., 2014; Sørensen et al. 2017; Caporgno and Mathys A, 2018). *Chlorella sp.* and *Spirulina sp.* accounts for more than 90% of global microalgal biomass production. The *Chlorella sp.* market is estimated to grow 6.3% from 2021 to 2028, reaching US\$ 412.3 million (Meticulous Market Research., 2022).

All compounds that create a natural defense mechanism in the body against free radical molecules are defined as antioxidants (Pulz and Gross, 2004; Sengul et al., 2009; Freile-Pelegrín and Robledo, 2013; Kalasariya et al., 2021). Researchers have reported that the antioxidant activity of phenolic compounds is due to their free radical binding, hydrogen atom donating, electron donating and metal chelating properties (Afanas'ev et al., 1989; Amarowicz et al., 2004). Keskinaya and Akköz (2018) pointed out that the most studied algal secondary metabolites are alkaloids, halogenated compounds, carotenoids, terpenoids, phenolic compounds and toxins. Phenolic compounds, which have biological activities such as antioxidant, antimicrobial, anticancer and anti-inflammatory, are among the most studied topics in the scientific world (Cory et al., 2018; Tanase et al., 2019; Keskinaya, 2022). Nizamlioğlu and Nas (2010) reported that there are many phenolic compounds with different properties in algal metabolism. For this reason, it has been suggested that algae may be a sustainable alternative source of natural antioxidants and innovative phenolic compounds (Safafar et al. 2015; Montero et al. 2018). Phenolic compounds have redox properties that allow them to act as antioxidants. Mildenerger et al. (2022) revealed that phenolic compounds contained in photosynthetic organisms increase antioxidant capacity. Gao et al. (2022) pointed out that total phenolic concentration is important in the rapid and effective determination of antioxidant activity. It has been reported that phenolic compounds in algae may differ between different species and even within the same species depending on environmental conditions (Catarino et al., 2019). Researchers have pointed out that the phenolic compounds of algae vary according to species, environmental conditions and extraction solvents (Ak and Türker, 2019; Koru et al., 2021).

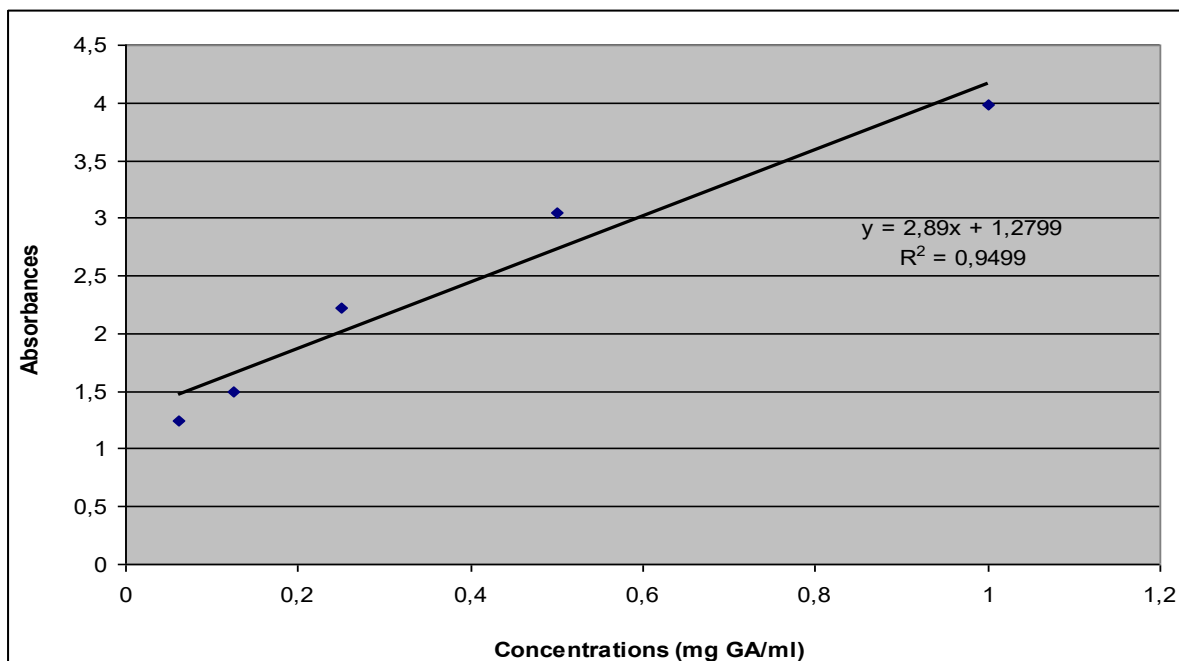
The above findings indicated that microalgae are capable of producing a wide range of phenolic compounds, thus they can be evaluated as an alternative source of natural antioxidants, particularly novel phenolic compounds (Safafar et al. 2015; Montero et al. 2018).

The present study was aimed to determine the total phenolic amounts of the bioactive content resulting from the extraction of *Chlorella sp.* microalgae with different solvents such as chloroform, acetone and methanol. Also, the biochemical compositions, extraction yield obtained from different solvents and the soluble protein concentrations of *Chlorella sp.* were determined.

2. MATERIALS AND METHODS

2.1. Total Phenolic Content

Chlorella sp. used in the study was obtained from a commercial company. Total phenolic content was determined using the Folin Ciocalteu method described by Singleton et al. (1999). Briefly, *Chlorella sp.* was first extracted in chloroform, acetone and methanol solvents at a concentration of 12.5 g/100 ml. After the obtained extract was filtered through Whatman filter paper no. 1, the solvent was evaporated with the help of an evaporator. Absorbances were measured at 760 nm using a UV-1280 Shimadzu spectrophotometer. The gallic acid standard curve (0, 0.2, 0.4, 0.6, 0.8, 1.0 and 1.2 mg GA/ml) given in **Figure 1** was used in the calculations. Total phenol values were determined as gallic acid equivalents (mg GA/g extract). The extraction yield (w/w) was used as a measure of the solvent efficiency.

Figure 1. Absorbances of different concentrations of Gallic acid.

2.2. Biochemical Compositions

Dry matter analyses are based on the principle of evaporating the moisture in the samples at a temperature of 105 °C (Korkut et al., 2004). Ash analyses were performed according to Vollenweider et al. (1974) and after the samples are weighed, they were burned at 550 °C for 4 hours. Then, they were cooled in a desiccator and weighed on a scale with a sensitivity of 0.0001 g. Lipid analyses were performed according to the chloroform–methanol extraction method described by Bligh and Dyer (1959). Protein analyses were carried out according to standard AOAC (1997) procedures, and this process were carried out in three stages: burning, distillation and titration. The burning stage of the samples were carried out at 420 °C, and then the distillation stage was started. After collecting a sufficient amount of distillate, titration stage was carried out with 0.1 N HCl. The amount of 0.1 N HCl spent in the titration were used in the calculation.

2.3. Soluble Protein contents

Soluble concentrations of *Chlorella sp.* were determined in 3 replicates by a protein dye solution-based method developed by Bradford (1976) (Biorad Protein Assay, Cat. No: 5002). After applying the Biorad kit procedures, measurements were made at 595 nm on a spectrophotometer (Shimadzu, UV 1280). Absorbances were calculated according to BSA standards

2.4. Statistical Analyses

Statistical analyses were performed using SPSS 17.0 software and Duncan from multiple comparison tests using a 5% significance level. The data obtained were expressed as mean ± standard error (SE).

3. RESULTS

Within the scope of the study, the total phenolic amounts of the bioactive extracts obtained with different solvents such as chloroform, acetone and methanol from *Chlorella sp.* microalgae were determined and the results are given in **Table 1**.

Table 1. Total phenolic contents of *Chlorella sp.* extracted in different solvents (mg GA/g extract)

Species	Solvents		
	Chloroform	Acetone	Methanol
<i>Chlorella sp.</i>	13.1806±0.5711 ^c	9.1108±0.1806 ^b	4.6040±0.0201 ^a

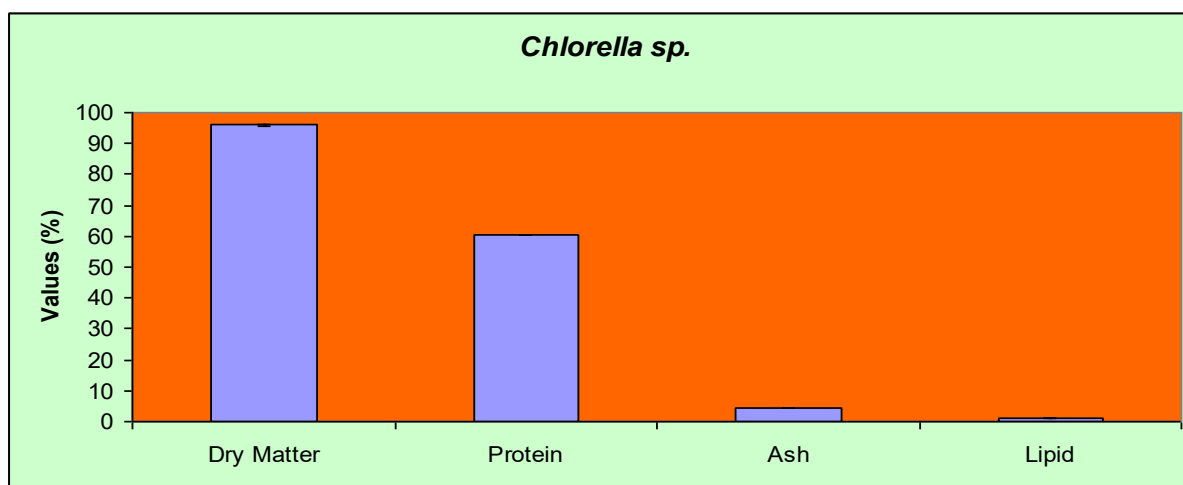
The differences between the total phenolic content and extraction yields obtained in the study were found to be statistically significant ($p < 0.05$). The total phenolic contents obtained from chloroform, acetone and methanol extracts of *Chlorella sp.* were determined as 13.1806 ± 0.5711 mg GA/g extract, 9.1108 ± 0.1806 mg GA/g extract and 4.6040 ± 0.0201 mg GA/g extract, respectively. The differences between the values were found to be statistically significant ($p < 0.05$).

The extraction yields of microalgae extracted with different solvents are given in **Table 2**. The extraction yields obtained from chloroform, acetone and methanol extracts of *Chlorella sp.* were determined as $4.2235 \pm 0.0677\%$, $12.7832 \pm 0.3496\%$ and $19.3365 \pm 0.0023\%$, respectively ($p < 0.05$).

Table 2. Extraction yields of *Chlorella sp.* extracted in different solvents (%)

Species	Solvents		
	Chloroform	Acetone	Methanol
<i>Chlorella sp.</i>	4.2235 ± 0.0677^a	12.7832 ± 0.3496^b	19.3365 ± 0.0023^c

In study, the biochemical compositions and soluble protein concentration of microalgae were also determined, and the results are given in **Figure 2** and **Table 3**, respectively. Biochemical parameters of such as protein, ash and lipid of *Chlorella sp.* microalgae were found to be $60.5927 \pm 0.0749\%$, $4.4612 \pm 0.0475\%$ and $1.0788 \pm 0.0477\%$, respectively. The soluble protein concentration of microalgae in distilled water was determined as 162.6454 ± 0.7429 mg/g.

Figure 2. Biochemical compositions of *Chlorella sp.* (% dry basis)

Table 3. Soluble protein content of *Chlorella sp.* extracted in distilled water (mg/g)

Species	Distilled water
<i>Chlorella sp.</i>	162.6454±0.7429

4. DISCUSSION

Algae are the most promising sustainable biological resources for different sectors (Munir et al., 2013). Antioxidant activities have been detected in green, red and brown algae species classified according to their pigments (Kelman et al., 2012; Marinho et al., 2021). It has been reported that phenolic compounds contribute to microalgal antioxidant capacities (Hajimahmoodi et al., 2010). Researchers have shown that phenolic compounds have high antioxidant potential (Manivannan et al., 2012). Shetty and Sibi (2015) pointed out that growth conditions affect the antioxidant properties of microalgae. It has been reported that the observed differences in total phenolic contents are affected by many factors such as environmental differences, algal species, geographical origin, solvent type, extraction method, extraction time, temperature and growing season (Marinho-Soriano et al., 2006; İncegül and Çam, 2019; Roy et al., 2021).

The extraction process is important for yield and extracts with antioxidant activity (Moure et al., 2001). Hajimahmoodi et al. (2010) found the total phenolic content in the extracellular water fraction of *C. vulgaris* to be 19.15±0.04 mg GAE/g. According to Manivannan et al. (2012), it was determined that the methanol extract of *Chlorella marina* showed higher phenolic activity than diethyl ether and hexane extract. Hemalatha et al. (2013) determined that the highest phenolic content was in the methanolic extract of *C. marina* (0.78 ± 0.032 mg/g gallic acid equivalent). Shetty and Sibi (2015) reported that total phenolic content varies between 0.11-0.55 mg GAE/g, especially found that the total phenolic content of *Chlorella vulgaris* was 0.39 mg GAE/g. Tiong et al. (2020) found that the lowest phenolic content was observed in *C. vulgaris* (24.4±1.7 mg GAE/g extract weight). Andriopoulos et al. (2022) have demonstrated the highest phenolic content within the methanolic extracts was reported in *Chlorella minutissima* at the early stationary phase (9.04 ± 0.68 mg GAE/g DW), while the phenolic content in its aqueous extract only reached 3± 0.30 mg GAE/g DW. Kuda et al. (2005) and Hayouni et al. (2007) revealed that the extraction efficiency depends on the solvent polarity, and the extraction efficiency of polar solvents is high. Goh et al. (2010) revealed that both polar and non-polar solvent

extracts of green microalgae showed good antioxidant potential. Manivannan et al. (2012) revealed that differences in the polarity of the solvents used may have an impact on phenolic activities. The polarity indexes of chloroform, acetone, and methanol are 4.1, 5.1, and 5.1, respectively (Ricciutelli et al., 2006). These values show that acetone and methanol are more polar than chloroform. Extraction efficiency increased with increasing polarity of solvents (Bui et al., 2021). Folin-Ciocalteu assay is a widely used tool to measure total phenolic content (Torres et al., 2024). In the current study, total phenolic contents were determined by the Folin-Ciocalteu method (Singleton et al. (1999). The data obtained showed that the highest phenolic content was found in the chloroform group. On the other hand, when the extraction yields are evaluated, it is seen that the chloroform group is lower than the methanol and acetone groups. Study results show that extraction yield is not directly related to total phenolic content.

Becker (2007) found that protein and lipid amounts of *Chlorella pyrenoidosa* were 57% and 2%, respectively. Researchers found the protein amounts of *Chlorella ovalis*, *Chlorella vulgaris* and *Chlorella pyrenoidosa* to be 32%, 51%-58% and 57%, respectively. They determined the lipid amounts of the same algae as 0.9, 14-22 and 2, respectively (Chaminda Lakmal et al. 2015; Suganya et al. 2016). El-Sayed et al. (2023) determined that the protein, lipid and ash amounts of *Chlorella vulgaris* was 51%, 12.1%, and 7.2% , respectively. In our study, biochemical parameters of such as protein, ash and lipid of *Chlorella sp.* microalgae were found to be $60.5927 \pm 0.0749\%$, $4.4612 \pm 0.0475\%$ and $1.0788 \pm 0.0477\%$, respectively. The literature has revealed that there are biochemical differences even in the same species. It has been pointed out that these differences may occur in culture conditions due to factors such as pH, temperature, salinity and nutrient availability. (Chacón-Lee et al., 2010; Santos-Sánchez et al., 2016). Bernaerts et al., (2018) stated that the observed differences may be due to the difference in the analysis methods used in the studies.

El-Sayed et al. (2023) determined that soluble protein of *Chlorella vulgaris* was $9.8 \pm 0.98\%$. They reported that soluble protein concentrations may vary depending on factors such as harvest time and cell decomposition. Soluble proteins refer to the increase of nitrogenous compounds including nitrate, free amino acids, ammonia, nitrite, and short chain peptides. In current study, the soluble protein concentration of microalgae in distilled water was determined as 162.6454 ± 0.7429 mg/g (16,26%). The soluble protein value obtained in our study was higher than that of soluble protein values of El-Sayed et al. (2023).

Algae are known on the global platform as sustainable and high bioactive potential resources. In this context, optimization studies need to be carried out on culturable microalgae and macroalgae, taking into

account the factors affecting the phenolic compounds, extraction yields, soluble protein concentrations and biochemical compositions that are the subject of the study. These data to be obtained in the future will further increase the interest of the sectors in algae and expand their usage areas.

REFERENCES

- Afanas' ev, I. B., Dcrozko, A. I., Brodskii, A. V., Kostyuk, V. A., & Potapovitch, A. I. (1989). Chelating and free radical scavenging mechanisms of inhibitory action of rutin and quercetin in lipid peroxidation. *Biochemical pharmacology*, 38(11), 1763-1769.
- Ak, İ., & Türker, G. (2019). Antioxidant activities of *Euclima sp.*(Rhodophyceae) and *Laminaria sp.*(Phaeophyceae). *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 7, 154-159.
- Amarowicz, R., Pegg, R. B., Rahimi-Moghaddam, P., Barl, B., & Weil, J. A. (2004). Free-radical scavenging capacity and antioxidant activity of selected plant species from the Canadian prairies. *Food chemistry*, 84(4), 551-562.
- Andriopoulos, V., Gkioni, M. D., Koutra, E., Mastropetros, S. G., Lamari, F. N., Hatziantoniou, S., & Kornaros, M. (2022). Total phenolic content, biomass composition, and antioxidant activity of selected marine microalgal species with potential as aquaculture feed. *Antioxidants*, 11(7), 1320.
- AOAC, 1997. Animal Feed. In: Official Methods of Analysis, 16th edition, 30 pp. Association of Official Analytical Chemists (AOAC) International, Arlington, VA, USA.
- Asimakis, E., Shehata, A. A., Eisenreich, W., Acheuk, F., Lasram, S., Basiouni, S., ... & Tsiamis, G. (2022). Algae and their metabolites as potential bio-pesticides. *Microorganisms*, 10(2), 307.
- Becker, E. W. (2007). Micro-algae as a source of protein. *Biotechnology advances*, 25(2), 207-210.
- Bernaerts, T. M., Gheysen, L., Kyomugasho, C., Kermani, Z. J., Vandionant, S., Foubert, I., ... & Van Loey, A. M. (2018). Comparison of microalgal biomasses as functional food ingredients: Focus on the composition of cell wall related polysaccharides. *Algal Research*, 32, 150-161.
- Bligh EG, Dyer W J (1959) A rapid method of total lipid extraction and purification. *Can J Biochem Physiol* 37(8):911-917
- Bradford, M.M., 1976. A Rapid and Sensitive Method for the Quantitation of Microgram Quantities of Protein Utilizing the Principle of Protein Dye Binding. *Analytical Biochemistry*, 72, 248–254.
- Bui, N. T., Pham, T. L. T., Nguyen, K. T., Le, P. H., & Kim, K. H. (2021). Effect of extraction solvent on total phenol, flavonoid content, and antioxidant activity of *Avicennia officinalis*. *Res. Appl. Chem*, 12, 2678-2690.

- Catarino, M. D., Silva, A. M., Mateus, N., & Cardoso, S. M. (2019). Optimization of phlorotannins extraction from *Fucus vesiculosus* and evaluation of their potential to prevent metabolic disorders. *Marine Drugs*, 17(3), 162.
- Chacón-Lee, T. L., & González-Mariño, G. E. (2010). Microalgae for “healthy” foods—possibilities and challenges. *Comprehensive reviews in food science and food safety*, 9(6), 655-675.
- Chaminda Lakmal, H. H., Samarakoon, K. W., & Jeon, Y. J. (2015). Enzyme-Assisted Extraction to Prepare Bioactive Peptides from Microalgae. *Marine Algae Extracts: Processes, Products, and Applications*, 305-318.
- Caporgno, M. P., & Mathys, A. (2018). Trends in microalgae incorporation into innovative food products with potential health benefits. *Frontiers in nutrition*, 5, 58.
- Cory, H., Passarelli, S., Szeto, J., Tamez, M., & Mattei, J. (2018). The role of polyphenols in human health and food systems: A mini-review. *Frontiers in nutrition*, 5, 370438.
- El-Sayed, A. E. K. B., Reda, M. M., Almutairi, A. W., & Mavromatis, C. (2023). Biomass production and biochemical composition of *Chlorella vulgaris* grown in Net-House Photobioreactor (NHPBR) using sugarcane press mud waste. *Journal of Taibah University for Science*, 17(1), 2194843.
- Enzing, C., Ploeg, M., Barbosa, M., & Sijtsma, L. (2014). Microalgae-based products for the food and feed sector: an outlook for Europe. *Institute for Prospective Technological Studies fashion nutraceuticals*, 1017-1024.
- Freile-Pelegrín, Y., & Robledo, D. (2013). Bioactive phenolic compounds from algae. *Bioactive compounds from marine foods: plant and animal sources*, 113-129.
- Gao, J., Hao, Y., Piao, X., & Gu, X. (2022). Aldehyde dehydrogenase 2 as a therapeutic target in oxidative stress-related diseases: post-translational modifications deserve more attention. *International journal of molecular sciences*, 23(5), 2682.
- Goh, S. H., Yusoff, F. M., & Loh, S. P. (2010). A comparison of the antioxidant properties and total phenolic content in a diatom, *Chaetoceros* sp. and a green microalga, *Nannochloropsis* sp. *Journal of Agricultural Science*, 2(3), 123.
- Hajimahmoodi, M., Faramarzi, M. A., Mohammadi, N., Soltani, N., Oveisi, M. R., & Nafissi-Varcheh, N. (2010). Evaluation of antioxidant properties and total phenolic contents of some strains of microalgae. *Journal of Applied Phycology*, 22, 43-50.
- Hayouni, E. A., Abedrabba, M., Bouix, M., & Hamdi, M. (2007). The effects of solvents and extraction method on the phenolic contents and biological activities in vitro of Tunisian *Quercus coccifera* L. and *Juniperus phoenicea* L. fruit extracts. *Food chemistry*, 105(3), 1126-1134.

- Hemalatha, A., Giriya, K., Parthiban, C., Saranya, C., & Anantharaman, P. (2013). Antioxidant properties and total phenolic content of a marine diatom, *Navicula clavata* and green microalgae, *Chlorella marina* and *Dunaliella salina*. *Adv. Appl. Sci. Res*, 4(5), 151-157.
- İncegöl, Y., & Çam, M. (2019). Adaçayı Uçucu yağ eldesinden sonra arta kalan ürünlerin biyoaktif potansiyellerinin belirlenmesi. *Gıda*, 44(4), 629-640.
- Kalasariya, H. S., Yadav, V. K., Yadav, K. K., Tirth, V., Algahtani, A., Islam, S., ... & Jeon, B. H. (2021). Seaweed-based molecules and their potential biological activities: An eco-sustainable cosmetics. *Molecules*, 26(17), 5313.
- Kelman, D., Posner, E. K., McDermid, K. J., Tabandera, N. K., Wright, P. R., & Wright, A. D. (2012). Antioxidant activity of Hawaiian marine algae. *Marine Drugs*, 10(2), 403-416.
- Keskinkaya, H. B. ve Akköz, C., 2018, Alglerden elde edilen sekonder metabolitler ve biyoaktif özellikleri. IV. International Academic Research Congress 2018.
- Keskinkaya, H. B. (2022). Akdeniz, Ege ve Marmara Denizleri'nden Toplanan Bazı Makroalg Türlerinin Biyoaktif Metabolit İçeriklerinin ve Etkilerinin Belirlenmesi.
- Korkut A.Y., Hoşsu, B., Kop, A., 2004. Yem ve Yem Yapım Teknolojisi II, (Laboratuvar Uygulamaları ve Yem Yapım Teknolojileri). Ege Ü. Su Ürünleri Fak. Yayın No: 54. İzmir.
- Koru, E., Yılmaz, M., Türker, G., & Ak, İ. (2021). Antioxidant properties and element levels of two commercial arthrospira strains. *Phycologia*.
- Kuda, T., Tsunekawa, M., Goto, H., & Araki, Y. (2005). Antioxidant properties of four edible algae harvested in the Noto Peninsula, Japan. *Journal of food composition and analysis*, 18(7), 625-633.
- Manivannan, K., Anantharaman, P., & Balasubramanian, T. (2012). Evaluation of antioxidant properties of marine microalga *Chlorella marina* (Butcher, 1952). *Asian Pacific Journal of Tropical Biomedicine*, 2(1), S342-S346.
- Marinho, T. A., Oliveira, M. G., Menezes-Filho, A. C. P., Castro, C. F. S., Oliveira, I. M. M., Borges, L. L., ... & Silva-Jr, N. J. (2021). Phytochemical characterization, and antioxidant and antibacterial activities of the hydroethanolic extract of *Anadenanthera peregrina* stem bark. *Brazilian Journal of Biology*, 82, e234476.
- Marinho-Soriano, E., Fonseca, P. C., Carneiro, M. A. A., & Moreira, W. S. C. (2006). Seasonal variation in the chemical composition of two tropical seaweeds. *Bioresource technology*, 97(18), 2402-2406.
- Meticulous Market Research Pvt. Ltd. *Chlorella Market by Technology (Open Pond), by Product Type (Extract, Capsules) by Source (Chlorella Vulgaris, Chlorella Pyrenoidosa or Sorokiniana) by Application*

(*Nutraceutical, Food and Beverages, Animal Feed*), *Geography—Global Forecast to 20288*; Meticulous Research: Maharashtra, India, 2022

Mildenberger, J., Stangeland, J. K., & Rebours, C. (2022). Antioxidative activities, phenolic compounds and marine food allergens in the macroalgae *Saccharina latissima* produced in integrated multi-trophic aquaculture systems. *Aquaculture*, 546, 737386.

Montero, L., del Pilar Sánchez-Camargo, A., Ibáñez, E., & Gilbert-López, B. (2018). Phenolic compounds from edible algae: Bioactivity and health benefits. *Current medicinal chemistry*, 25(37), 4808-4826.

Moure, A., Cruz, J. M., Franco, D., Domínguez, J. M., Sineiro, J., Domínguez, H., ... & Parajó, J. C. (2001). Natural antioxidants from residual sources. *Food chemistry*, 72(2), 145-171.

Munir, N., Sharif, N., Naz, S., & Manzoor, F. (2013). Algae: a potent antioxidant source. *Sky J. Microbiol. Res*, 1(3), 22-31.

Nizamlioglu, N., & Nas, S. (2010). The phenolic compounds in vegetables and fruit; structures and their importance. *Electronic Journal of Food Technologies*, 5(1), 20-35.

Pulz, O., & Gross, W. (2004). Valuable products from biotechnology of microalgae. *Applied microbiology and biotechnology*, 65, 635-648.

Ricciutelli, M., Di Martino, P., Barboni, L., & Martelli, S. (2006). Evaluation of rapamycin chemical stability in volatile-organic solvents by HPLC. *Journal of pharmaceutical and biomedical analysis*, 41(3), 1070-1074.

Roy, U. K., Nielsen, B. V., & Milledge, J. J. (2021). Tuning *Dunaliella tertiolecta* for enhanced antioxidant production by modification of culture conditions. *Marine Biotechnology*, 23(3), 482-500.

Safafar, H., Van Wagenen, J., Møller, P., & Jacobsen, C. (2015). Carotenoids, phenolic compounds and tocopherols contribute to the antioxidative properties of some microalgae species grown on industrial wastewater. *Marine drugs*, 13(12), 7339-7356.

Sahoo, D., & Baweja, P. (2015). General characteristics of algae. *The algae world*, 3-29.

Santos-Sánchez, N. F., Valadez-Blanco, R., Hernández-Carlos, B., Torres-Ariño, A., Guadarrama-Mendoza, P. C., & Salas-Coronado, R. (2016). Lipids rich in ω -3 polyunsaturated fatty acids from microalgae. *Applied microbiology and biotechnology*, 100, 8667-8684.

Sengul, M., Yildiz, H., Gungor, N., Cetin, B., Eser, Z., & Ercisli, S. (2009). Total phenolic content, antioxidant and antimicrobial activities of some medicinal plants. *Pakistan Journal of Pharmaceutical Sciences*, 22(1).

Shetty, V & Sibi, G (2015). Relationship Between Total Phenolics Content and Antioxidant Activities of Microalgae Under Autotrophic, Heterotrophic and Mixotrophic Growth. *Journal of Food Resource Science* 4 (1): 1-9, 2015

- Singleton, V. L., Orthofer, R., & Lamuela-Raventós, R. M. (1999). [14] Analysis of total phenols and other oxidation substrates and antioxidants by means of folin-ciocalteu reagent. In *Methods in enzymology* (Vol. 299, pp. 152-178). Academic press.
- Sisman-Aydin, G. (2019). Mikroalg teknolojisi ve çevresel kullanımı. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 4(1), 81-92.
- Sørensen, M., Gong, Y., Bjarnason, F., Vasanth, G. K., Dahle, D., Huntley, M., & Kiron, V. (2017). Nannochloropsis oceanica-derived defatted meal as an alternative to fishmeal in Atlantic salmon feeds. *PLoS one*, 12(7), e0179907.
- Suganya, T., Varman, M., Masjuki, H. H., & Renganathan, S. (2016). Macroalgae and microalgae as a potential source for commercial applications along with biofuels production: a biorefinery approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 55, 909-941.
- Tanase, C., Coșarță, S., & Muntean, D. L. (2019). A critical review of phenolic compounds extracted from the bark of woody vascular plants and their potential biological activity. *Molecules*, 24(6), 1182.
- Tiong, I. K. R., Nagappan, T., Wahid, M. E. A., Muhammad, T. S. T., Tatsuki, T., Satyantini, W. H., ... & Sung, Y. Y. (2020). Antioxidant capacity of five microalgae species and their effect on heat shock protein 70 expression in the brine shrimp *Artemia*. *Aquaculture Reports*, 18, 100433.
- Torres, P., Osaki, S., Silveira, E., dos Santos, D. Y., & Chow, F. (2024). Comprehensive evaluation of Folin-Ciocalteu assay for total phenolic quantification in algae (Chlorophyta, Phaeophyceae, and Rhodophyta). *Algal Research*, 103503.
- Vollenweider, J. J., Heintz, R. A., Schaufler, L. & Bradshaw, R. (2011). Seasonal cycles in whole-body proximate composition and energy content of forage fish vary with water depth. *Marine Biology*, 159, 413–427.

TƏMSİL JANRI EPIK ƏSƏRLƏRİN İBTİDAI ŞƏKİLLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ

Ulduz Fərhad Qəhrəmanova, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, “Ədəbiyyat” kafedrasında dosent əvəzi
ulduzkahraman1@gmail.com,
Orcid ID: 0009-0003-4418-9319

Abstrakt

Epik əsərlərin ibtidai şəkillərindən biri təmsildir. Qədim tarixə malik olan təmsil b.e.ə. VI əsrdə Ezop dövründən geniş yayılmışdır. Ezop təmsillərini nəsrə yazmışdır. İlk dəfə nəzmlə, şeirlə təmsili b.e.ə. I əsrdə yunan ədibi Fedr yazmışdır. Fedr eyni zamanda da nəsrə yazılmış təmsilləri yaşadığı dövrün ruhuna uyğun yenidən işləmişdir. Hələ qədim Yunan ədəbiyyatında təmsil janrı var idi. Təmsil janrı XVII-XVIII əsrlərdə inkişaf etməyə başlayır. Təmsil çox vaxt rəvayət və nağıl edilmə yolu ilə yaranır, alleqorik tərzdə şeirlə, bəzi hallarda nəsrə yazılır. Təmsildə əxlaqi prinsip üstün tutulur. Təmsil alleqorik əsərdir. Burada iştirak edən heyvanlar, quşlar şəxsləndirilir, yəni onlara nitq verilir. Şəxsləndirilmə, cansızlara nitqin verilməsi deməkdir. Deməli, təmsil heyvanların şəxsləndirilməsidir, yəni heyvan obrazı məzmunca təmsildə insan münasibətlərinə işarə deməkdir. Bu tənqid formasında da ola bilər, tərif formasında da ola bilər. Təmsil həmcə çox kiçik olur, lakin dərin mənə ifadə edir.

Açar sözlər: təmsil, epik janr, yaranma tarixi, ezop dili

THE GENRE OF FABLE AS ONE OF THE PRIMITIVE FORMS OF EPIC WORKS

Abstract: One of the primitive forms of epic works is fable. Fable, which has an ancient history, has been widespread since the time of Aesop in the 6th century BC. Aesop wrote his fables in prose. For the first time, fables in verse and poetry were written by the Greek writer Phaedrus in the 1st century BC. Phaedrus also reworked fables written in prose in accordance with the spirit of the time in which he lived. The genre of fable existed even in ancient Greek literature. The genre of fable began to develop in the 17th-18th centuries. A parable is often created through narration and storytelling, written in an allegorical style in poetry, and in some cases in prose. The moral principle is given priority in a parable. A parable is an allegorical work. The animals and birds involved here are personified, that is, they are given speech. Personification means giving speech to inanimate objects. Therefore, a parable is the personification of animals, that is, the image of an animal in its content means a reference to human relationships in a parable. This can be in the form of criticism or praise. A parable is very small in volume, but expresses a deep meaning.

Keywords: parable, epic genre, history of creation, Aesop's language

Epik əsərlərin ibtidai şəkillərindən biri təmsildir. Qədim tarixə malik olan təmsil b.e.ə. VI əsrdə Ezop dövründən geniş yayılmışdır. Ezop təmsillərini nəsrə yazmışdır. İlk dəfə nəzmlə, şeirlə təmsili b.e.ə. I əsrdə yunan ədibi Fedr yazmışdır. Fedr eyni zamanda da nəsrə yazılmış təmsilləri yaşadığı dövrün ruhuna uyğun yenidən işləmişdir. Hələ qədim Yunan ədəbiyyatında təmsil janrı var idi. Təmsil janrı XVII-XVIII əsrlərdə inkişaf etməyə başlayır.

Təmsil yüksək janrdır, yüksək poeziyadır. Təmsil ədəbi janrlar içərisində çətin məzhəkəçi dili ilə bizim müdrik Molla Nəsrəddini xatırladır. Təmsillərin böyük bir qismi Ezopun adı ilə bağlıdır. Ezop təmsilə ciddi yanaşmış, nəsrə yazmış əsərlərin mövzularını real həyatdan almışdır. 449 bəzi tədqiqatlarda isə 426 təmsilin müəllifi olan Ezopun əsərləri bu gün də oxunaqlıdır. Ezopun “Qurd və quzu”, “At və eşşək”, “Palıd və qamış”, “Tapdanılan ilan” və s. təmsilləri indi də öz müasirliyini saxlayır. III-IV əsrlərdə yaranan “Kəlilə və Dimnə”dəki rəvayətlər təmsil süjeti əsasında yaranmışdır. Təmsilin əhəmiyyətini, hərtərəfliliyini duyan A.Bakıxanov İ.A.Krılövün bəzi təmsillərini sərbəst olaraq Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir.

Orta əsrlərdə və İntibah dövründə təmsildən çox istifadə olunmuşdur. Təmsildə sənətkar amalı “atalar sözü və məsəllərə çevrilən məzəli” təsir oyadan düşüncələrə hopan sözlərlə ifadə olunur. Krılov sadə quruluşlu təmsillər yazmış, janrın kütləviliyini və təsirini artırmışdır.

Təmsil çox vaxt rəvayət və nağıl edilmə yolu ilə yaranır, alleqorik tərzdə şeirlə, bəzi hallarda nəsrə yazılır. Təmsildə əxlaqi prinsip üstün tutulur. Təmsil alleqorik əsərdir. Burada iştirak edən heyvanlar, quşlar **şəxsləndirilir, yəni onlara nitq verilir. Şəxsləndirilmə, cansızlara nitqin verilməsi deməkdir.** Deməli, təmsil heyvanların şəxsləndirilməsidir, yəni heyvan obrazı məzmunca təmsildə insan münasibətlərinə işarə deməkdir. Bu tənqid formasında da ola bilər, tərif formasında da ola bilər. Təmsil həcmə çox kiçik olur, lakin dərin məna ifadə edir. Tənqid və satira təmsilin ruhunu, canını təşkil edir. Təmsil əxlaqi, nəsihətəməz səciyyə daşıyır. Məsələn: S.Ə.Şirvaninin “Qaz və durna” təmsili, Q.Zakirin “Tısbağa, qarğa, kəsəyən və ahu” təmsili və s. Təmsil müəllifi özünün əxlaqi fikirlərini ya təmsilin əvvəlinci misralarında verir, yaxud da sonuncu misralarda verərək əsəri bununla tamamlayır. Məsələn: M.Ə.Sabir “Qarğa və tülkü” təmsilinin sonunda belə bir əxlaqi-tərbiyəvi fikir irəli sürülür:

Olmasaydı cahanda sarsaqlar

Ac qalardı, yəqin ki, yaltaqlar.

Qədim Yunan ədəbiyyatında təmsil ustası kimi ən çox şöhrət qazanan Ezop olmuşdur. Təmsil elə xarakterik, zəngin tarixi ənənəsi olan janrdır ki, burada lirik ünsürlərlə epik ünsürlər qarşılıqlı əlaqə şəklindədir. Təmsilin

dili danışıq dilinə yaxın olur. Təmsilin ilk yaradıcısı Ezop olduğu üçün çox zaman təmsilvari danışığa Ezop dili deyilir, yəni məcazi şəkildə söylənilən fikrə çox zaman “ezop” dili deyirlər. Bundan başqa fransız ədəbiyyatında Lafonten, rus ədəbiyyatında Krilov təmsil ustası kimi məşhurlaşmışlar. Azərbaycan ədəbiyyatında təmsilin ən yaxşı nümunələrinə A. Bakıxanovun, Q.Zakirin, S.Ə.Şirvaninin, A.Səhhətin və b. yaradıcılığında rast gəlirik. Təmsil janrından müasir ədəbiyyatımızda da istifadə edilir.

Təmsil alleqorik formada yazılmış hekayəvari bir əsərdir. Təmsillər həmişə didaktik, ibrətamiz, əxlaqi bir sonluqla bitir. Təmsil müstəqil, saf janr deyildir. Lirik, epik, dramatik növlərin ünsürlərinin vəhdətindən yaranan janrdır. Təmsil həm lirik, həm də epik növün xüsusiyyətini daşıyan müştərək janrdır. Təmsil, əslində kiçik alleqorik hekayədir. Təmsil nəzmlə yazıldığı kimi nəsr ilə də yazıla bilər. Burada real hadisələrin təsviri ilə yanaşı, fantastika da vardır. Təmsildə satira, yumor və kinayədən, aforizm və hikmətli sözlərdən geniş istifadə edilir.

Son dövrlərdə Azərbaycan ədəbiyyatında Hikmət Ziyanın təmsilləri ədəbiyyat tariximizdə bu janrın təsadüfi olmadığını göstərir. Görkəmli rus şairi Sergey Mixalkov tərəfindən “Azərbaycan Krilovu” adlandırılan Hikmət Ziyanın yaradıcılığında bu janr özünün yüksək inkişaf mərhələsinə qalxmışdır. Lakonizm Hikmət Ziya təmsillərinin başlıca məziyyəti kimi yadda qalır. Onun təmsillərinin böyük əksəriyyəti cəmi ikicə misradan ibarətdir. Məsələn: “**Ulaq nöqtəyi-nəzəri**” təmsili:

Qaza gözəl dedilər, heyrət valdı Ulağı,

Coşdu:- Balam, hanı bəs onun uzun qulağı?

Yaxud: “**Bayquş sərraflığı**” təmsili

Bayquş dedi:-Doğrudan, Çaqqal sərraf heyvandır,

Bilirsiz ulamağa necə qiymət qoyandır?

Yaxud: “**Burun**” təmsili

O gündən ki, haraya gəldi soxuldu Burun,

Eşitdiyi bu oldu:-Yoldaş, kənara durun!

Bəzi ədəbiyyatşünaslar iddia edirlər ki, təmsil yalnız uşaqlar üçün yazılır. Şübhəsiz ki, bu janr uşaq psixologiyası üçün daha müvafiqdir. Lakin bunu heç də uşaq ədəbiyyatının spesifikasi ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Bir sıra təmsillərdə dövrün, zamanın mühüm fəlsəfi, siyasi-ictimai problemlərdən bəhs olunur. Alleqoriya və təmsillərdə canlandırılan canlı və cansız surətlər elə bil insan obrazı kimi danışıq, yazıçı tərəfindən şəxsləndirilir, nitqləndirilir. Əslində belə əsərlərin əsas predmeti insandır.

Ədəbiyyat:

1. Xalid Əlimirzəyev, (2008) “Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları”, Bakı
2. Mir Cəlil, Pənah Xəlilov, (2005) “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı, Çarşıoğlu
3. Məmməd Əliyev, (2000) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları”, Bakı
9. Məhəmmədəli Mustafayev, (2021) Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, Bakı
4. Nizaməddin Şəmsizadə, (2012) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, Bakı
5. Rafiq Yusifoğlu, (2001) “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı
6. Rəhim Əliyev, (2008) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, Bakı

İBTIDAI SINIFLƏRDƏ AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ ŞAĞIRDLƏRİN TƏLƏFFÜZ VƏ YAZI İLƏ BAĞLI SƏHVLƏRİN ARADAN QALDIRILMASI YOLLARI

Səfəraliyeva Fəridə Akif qızı
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan Respublikası
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1161-5759>
e-poçt: f.safaraliyeva@mail.ru
Açar sözlər: Orfoqrafiya, orfoepiya, ibtidai sinif, səhvlərin təshihə

Xülasə

Orfoqrafiyada ədəbi dildə sözlərin və onların məna verən hissəsi olan morfemlərin yazılışını vahid sistem olaraq öyrədilir. Bilirik ki, kiçik yaşlı məktəblilərin orfoqrafik vərdişlərə yiyələnmələri dilimizin qrammatik quruluşunun öyrənilməsi ilə qırılmaz surətdə bağlıdır. Savadlı yazmağa alışan şagirdlər yazıda ən çox orfoqrafik cəhətə deyil, sözlər arasındakı əlaqəyə, həmçinin ifadələrin dolğun seçilməsinə, ifadə və inşadakı məzmunu fikir verirlər. Orfoqrafik vərdişlərə yiyələnmək üçün şagirddən müntəzəm, ciddi və daha məsuliyyətlə işləmək tələb olunur. İbtidai siniflərdə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, orfoqrafiya təlimi sahəsində hələ də ciddi qüsurlar qalmaqdadır.

Səhvlərin çoxluğu yalnız şagirdlərin zəifliyi ilə bağlı deyil, burada başqa səbəblər də sözsüz ki, rol oynayır. Birinci olaraq, burada yazı işinin növünü vurğulamaq yerinə düşərdi. İbtidai sinifdə təhsil alan şagirdlər üzündənköçürmə və öyrədici imlalara nisbətən yoxlama imlalar, ifadə və inşalarda daha çox səhvlər buraxırlar. Aydınır ki, üzündənköçürmədəki səhvlər şagirdlərin diqqətsizliyindən yaranır. İmla, ifadə və inşalarda buraxılan səhvlər isə onların orfoqrafik qaydaları möhkəm şəkildə bilməmələrindən və eyni zamanda nitqlərində olan qüsurlardan irəli gəlir. Məhz bu baxımdan tədris boyu müəllim tələffüzlə bağlı məsələləri nəzərdən qaçırmamalıdır. Şagirdlərin şifahi nitqi üzərində aparılan müşahidələr göstərir ki, onların nitqi bəzən nöqsanlı olur. Məsələn, ayrı-ayrı sözlərin yanlış tələffüz edilməsi, nitq normalarını gözləməmək, qrammatik qaydalara, üslubla bağlı tələblərə əməl etməmək, yerli şivə xüsusiyyətlərinə yol verilməsi kimi nöqsanları müşahidə edilir. Şagirdin lüğət ehtiyatının genişləndirilməsi zamanı müəllim çətin sözlərin izahından, danışqda obrazlı ifadələrlə bağlı vasitələrdən istifadə etməlidir. Lüğət ehtiyatını genişləndirmək üçün şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən parçalar, mətnlər, eləcə də müxtəlif tipli çalışmalar üzrə işlər daha məqsədəuyğundur.

WAYS TO ELIMINATE MISTAKES IN PRONUNCIATION AND WRITING OF PUPILS IN AZERBAIJANI LESSONS IN PRIMARY GRADES

Summary

In spelling, the spelling of words and morphemes, which are the meaning-giving part of them in the literary language, is taught as a single system. We know that the acquisition of spelling skills by younger schoolchildren is inextricably linked with the study of the grammatical structure of our language. Students who are accustomed to literate writing most often pay attention in writing not to the spelling aspect, but to the relationship between words, as well as to the exhaustive selection of phrases, the content in the statement and essay. To acquire spelling skills, the student is required to work regularly, seriously and more responsibly. Studies carried out in elementary grades show that there are still serious flaws in the field of spelling training.

The large number of errors is not only due to the weakness of the students, other reasons certainly play a role here. First, it would be appropriate to highlight the type of writing work here. Students in primary school make more mistakes in checking spellings, expressions and essays than in copying and teaching spellings. Obviously, out of the face, errors in the transfer arise from the inattention of the students. And the mistakes made in spelling, expressions and essays are caused by their firm ignorance of the spelling rules and at the same time by defects in their speech. It is from this point of view that throughout the teaching, the teacher should not ignore issues related to pronunciation. Observations of students' oral speech show that their speech is sometimes defective. For example, omissions such as incorrect pronunciation of individual words, non-expectation of speech norms, non-compliance with grammatical rules, style-related requirements, and permissiveness of local dialect features are observed. During the expansion of the student's vocabulary, the teacher should use the explanation of difficult words, means related to figurative expressions in speech. To expand the vocabulary, excerpts from examples of oral folk literature, texts, as well as work on various types of exercises are more expedient.

Giriş. Hər bir Azərbaycan dili dərsinin məqsədi tədris materialının yalnız nəzəri cəhətlərini şagirdlərə mənimsətmək deyil, həm də onun təcrübəyə - yazılı və şifahi nitqə tətbiqini öyrətməkdir. Qrammatik qaydaları mənimsəmə dilə yiyələnməni sürətləndirir, şagirdlərə düzgün və ifadəli oxumaq, savadlı yazmaq, fikri aydın, dəqiq ifadə etmək bacarıq və vərdisləri aşılamağa geniş imkanlar açır. Ona görə də Azərbaycan dili təlimi prosesində nəzəri məlumatların çatdırılması və onların praktikaya tətbiqi qarşılıqlı şəkildə getməli, bunlardan biri digərinin inkişafına təkan verməlidir.

Azərbaycan dili dərslərində k hərfinin sözlərdə iki səsi ifadə etməsini dəqiq göstərməyi bacarmaq, qoşasaitli və qoşasamitli sözləri düzgün tələffüz etmək, həmçinin yazmaq, mətnlərdə yazılışı çətin sözlər üzərində iş aparmaq və s. kimi bacarıqların yaradılması başlıca məqsəd kimi qarşıya qoyulur. Bunların əksəriyyəti alınma sözlərin orfoepik tələffüzü ilə əlaqəlidir və müəllim dərslərin bütün mərhələlərində alınma sözlərin tələffüz qaydasına diqqət yetirməlidir.

Nitq inkişafı ilə bağlı aparılan işlər prosesində şagirdlərin rəhbərli nitqində müxtəlif üslub səhvləri nəzərə çarpır ki, bunları leksik-üslubi və qrammatik üslubi səhvlərə bölmək olar. Bəzən şagird yazısında sözlər, cümlələr quruluş baxımından yerində işlədilmir. Bu da şagirdin yaxınmənalı sözü seçmək bacarığının zəif olduğundan xəbər verir. Şagirdlər sinonim sözlərdən hansını məqamında işlətməyin doğru və yaxud yanlış olduğunu bilmirlər. Həm yazılı, həm də şagirdin şifahi nitqində bu tipdə olan üslub səhvlərinə rast gəlinir. Bunun qarşısını almaq üçün müəllim şagirdə səhv yazılan sözün düzgün məqamında işlətməyi öyrətməlidir. Bunun üçün şagird eyni sinonim qrupunda birləşən müxtəlif leksemləri tapmalı, işlətmə məqamına görə müqayisələr aparmalıdır. Üslubi səhvlər dedikdə, məsələn, nitqdə rus sözlərinin tez-tez işlədilməsidir. Müəllim müxtəlif məzmunlu çalışmalar üzərində şagirdlərlə iş apararkən yazılı və şifahi nitqdə olan belə üslub səhvlərinin aradan qaldırılmasına yardımçı ola bilər. Nitq inkişafı üzrə aparılan iş zamanı rast gəlinən digər üslubi səhv cümlədə artıq, lüzumsuz sözlərin işlədilməsi hesab edilir. Burada əsas məsələ həmin sözlərin cümlədə məqamında işlənmədiyini şagirdə izah etmək və onların nitqinin səlisliyi üzərində müntəzəm iş aparmaqdır.

Çox vaxt yazıda səhvlərin sayı mətndə hələ öyrənilməmiş orfoqramların, çətin olan sözlərin çoxluğu zamanı yaranır.

Mətnin düzgün seçilməməsi, şagirdlərin bilik və yaş səviyyəsində xüsusi məqamları təbii ki, müəllim nəzərdən qaçırmamalıdır. I sinifdə olan səhvlər kiçik yaşlı məktəblilərin lüğət tərkibinin azlığı, səsli hərfin fərqi düzgün şəkildə dərk etməmələri, diqqətlərinin dağınıq olması ilə bağlıdır, IV sinifdə öyrənilməmiş dil qaydalarının mövzuya salınması ilə əlaqəlidir. Bəzən şagirdlər yuxarı sinifə çıxan zaman aşağı sinifdə öyrənə

bilmədiyi orfoqramların yazılışı zamanı müəyyən çətinliklərlə qarşılaşırlar. Bu səbəbdən də səhvlər xarakterinə görə bu şəkildə qruplaşdırılır:

1. Leksik səhvlər
2. Üslub səhvləri
3. Məzmun səhvləri
4. Orfoqrafik səhvlər
5. Durğu işarəsi səhvləri

Orfoqrafik səhvlər əsasən, hərflə bağlı olan səhvlər sayılır, bunun məzmununa aşağıdakılar daxildir:

Hərflər buraxma. Bu zaman şagird sözdəki hərflərdən birini unudur və ya səhv buraxır. Misal olaraq, eynicinsli qoşasaitli və yaxud qoşasamitli sözlərdən birini şagird yazmır. Həmçinin, tələffüzdə mövqe baxımdan zəif tələffüz edilən səsi şagird yazmır.

Hərflər artırma. Şagirdlərdə bəzi sözlərin tələffüzündə səslərin artırılması müşahidə edilir, bu, əsasən, alınma sözlərdə (radio, studio, fədai, daim, ailə) daha çox rastlaşırıq.

Hərflər dəyişmə. Bəzi sözlərdə bir hərf əvəzinə başqa hərf yazıldığını görə bilirik.

Sözlərin sətirdən-sətrə keçirilməsi ilə bağlı səhvlər. Sözlər sətirdən-sətrə keçirərkən şagird heca vahidliyi prinsipinə əməl etmir, mürəkkəb sözləri keçirən zaman isə söz kökü vahidliyi prinsipini çox vaxt gözləmir, ixtisarların sətirdən-sətrə keçirilməsində isə qrafik vahidlik prinsipini yaddan çıxarır. Bu zaman ciddi orfoqrafik səhvlər yaranır.

Böyük hərf əvəzinə kiçik və ya əksinə yazılması halları. Belə səhvlərin olmaması üçün hansı sözlərin böyük, hansı sözlərin isə kiçik hərflə yazıldığı müəyyən olunmalıdır. Xüsusi adlarla ümumi sözlərin fərqliliyi, müəyyən durğu işarələrindən sonra sözlərin böyük və yaxud kiçik yazılması kimi məsələlər təbii ki, izah edilməlidir.

Mürəkkəb sözlərin yazılışındakı səhvlər. Mürəkkəb sözləri öyrədərkən müəllim onların bitişik, defislə və ya ayrı yazıldığını vurğulamalıdır. Bunların hər hansı birinin yazılışında yol verilmiş nöqsanlar orfoqrafik səhvlər sayılır.

Dırnaq işarəsi ilə bağlı səhvlər. Orfoqrafiya səhvləri ilə əlaqəli bir hal da dırnaq işarəsinin yerində işlədilməməsidir. Xüsusi isim böyük hərflə, lakin dırnaqsız yazılmışsa bir, kiçik hərflə və dırnaqsız yazılmışsa iki orfoqrafik səhvlə qiymətləndirilir.

Durğu işarələri səhvləri. İmla yazılarda yol verilən ikinci tip səhvlərə bu səhvləri qeyd etmək olar. Bu səhvlərin məzmununa durğu işarələrinin heç işlədilməməsi və yaxud yerində qoyulmaması aid edilir. Bunlar da aşağıdakılardır:

1) Durğu işarələrinin (nöqtə, vergül, qoşa nöqtə, nida, sual, dırnaq) buraxılması və yaxud məqamında işlədilməməsi. Sadə, geniş və mürəkkəb cümlələrin sonunda durğu işarələrinin düzgün olaraq qoyulmaması və ya buraxılması durğu işarəsi səhvinə aiddir.

2) Durğu işarələrinin yerində işlədilməməsi, yaxud artıq işlənməsi. Yazı prosesində bəzən məqamı olmayan zaman nöqtə, yaxud vergül və ya çox nöqtə işarəsi işlədilir, bəzən də bu işarələrdən öz yerində istifadə edilmir, bu da durğu işarəsi səhvi hesab olunur.

3) Vasitəsiz nitqdə dırnaq və ya tire işarəsinin işlədilməməsi də durğu işarəsi səhvi hesab edilir.

4) Abzas səhvləri. İmla yazılarda abzasdan başlamaq lazım olduğu halda şagirdlər buna əməl etmir.

Texniki qüsurlar. Yazı işlərində bir məsələ də odur ki, texniki cəhətə, səliqəyə də xüsusi fikir verilməlidir. Texniki qüsurlar da tədris prosesində nəzərdən keçirilməli, onu doğuran amillər müəllim tərəfindən aydınlaşdırılmalıdır. Texniki qüsurlar dedikdə, *birinci növbədə, yazıda səliqəsizlik halları, hərflərin forması üzərində işin pozulduğu məqamlar və haşiyənin gözlənilməməsi və s. hallar* nəzərdə tutulur. Əslində ibtidai sinifdən başlayaraq şagirdlər çalışmalıdır ki, yazılarında orfoqrafik, texniki, həmçinin durğu işarələri səhvləri az buraxsınlar. Deməli, ibtidai sinifdən başlayaraq şagirdlərin şifahi nitqi ilə bərabər, yazılı nitqi inkişaf etməlidir.

N.Cəfərova və M.Qasımova qeyd edir ki, “orfoqrafik qaydaların öyrədilməsində üsul və vasitələri seçərkən, mütləq olaraq, öyrədiləcək orfoqramın xarakteri nəzərə alınmalıdır.” [2.s,421]. Şagirdlərin fəaliyyəti ilə bağlı nöqsanlar: - oxu zamanı şagirdlərin 90-95 faizinin ləhcə və dialektik qüsurlara yol vermələri; - səslənməsinə görə oxşar ç-c, k-g, t-d, f-v, p-b və s. samitlərini qarışdırmaları; - bəzi oxşar səslər arasındakı fərqi görmədiklərindən oxuduqları sözlərin mənasını təhrif etmələri; - sözlərdə müəyyən hərfləri buraxıb, onları səslənməsinə görə oxşar sözlərlə (maşın əvəzinə maşını, gözləmək əvəzinə gözdəmək və s.) əvəz etmələri; - sözlərdə bir səsi digəri ilə (qələm əvəzinə qəlləm və s.) əvəz etmələri, hərfatırma (sözlərin əvvəlində: (i)rəng, (i)stul və s.); - səslənməsinə görə oxşar sözləri (dələ-tələ, dirrik-dirək və s.) qarışdırmaları; - tələskənliklə əlaqədar sözləri (alma-amma, sarı-darı və s.) yanlış tələffüz etmələri ilə rastlaşırıq. Oxu təlimi prosesində rast gəlinən bu nöqsanlar mütləq nəzərə alınmalı, bunların qarşısının alınması ilə əlaqədar ilk gündən müntəzəm olaraq iş aparılmalıdır. Bunu etmədən şagirdlərdə düzgün, sürətli, ifadəli və şüurlu oxu vərdişləri formalaşdırmaq qeyri-mümkündür.

İmla yazılarında səhvlərin aradan qaldırılması zamanı şagirdlərin özləri bu prosesdə fəal olmalıdır. Təshihdən sonra nöqsanların şagirdlərə izah olunması orfoqrafiya təlimində işin başlanğıcı sayılır. Burada isə əsas məsələ şagirdlərdə öz səhvlərinə qarşı şüurlu münasibətin yaradılması və səhvlər üzərində fərdi olaraq işlədilmələridir. Bu dövrdə müəllim şagirdə nə kimi səhvi olduğunu izah edir, sözün əslində necə yazılmalı olduğunu öyrədir. Adətən, yoxlama imlaldan sonra həmişə 8-10 dəqiqə, sinfin səviyyəsi əla olan siniflərdə isə bir az da artıq vaxt qalır. Müəllim bu müddət ərzində sinifdəki şagirdlərin bir qismi ilə səhv ediləcəyi ehtimal olunan sözlər üzrə iş apara bilər. Yəni səhv ediləcəyi güman edilən sözləri müəllim lövhədə yazaraq onları bir-bir orfoqrafik cəhətdən təhlil etdirir. Beləliklə, o sözlərin düzgün yazılış qaydasını şagirdlərə bir daha təkrarlatmış olur. Təcrübəli müəllimlər səhvlərin aradan qaldırılmasında müxtəlif variantlardan istifadə edirlər. Tutaq ki, III sinifdə yoxlama imla zamanı qoşa samitli sözlərin yazılışı və deyilişi mövzusu üzrə şagirdlər əməliyyat sözündəki y samitinin birini buraxmışlar. Müəllim şagirdlərə bildirir ki, mətnə işlənən eyni qoşasaitli və qoşasamitli sözləri seçin. Şagirdlər saat, maarif, maaş, büllur, əksəriyyət, müəllim, təsəvvür, camaat və s. sözləri seçirlər. Sözlər təhlil olunaraq yazılışı və deyilişi arasındakı fərq izah olunur. Bundan sonra digər eyni qoşasaitli sözlər üzərində də bir sıra işlər gedir. Şagirdlər anlayırlar ki, sözlərdə eyni qoşasaitlərdən biri buraxıldıqda onun mənası təhrif olunur. Deməli, bu sözlərin birinin yazılışında səhvə yol vermək, həmin qəbildən olan bir çox sözlərin düzgün şəkildə yazılış qaydasını bilməməyə əsas verir. Eyni cür orfoqramlı sözlərin yazılışına bu priyomun tətbiqi səhvlərin aradan qaldırılmasında mühüm rol kəsb edir. Məhz bu baxımdan tədris zamanı eyni tipli sözlər üzərində geniş iş aparılmalıdır:

1. qq, bb, dd, yy və s. qoşa samitlərlə yazılan sözlər: saqqal, saqqız, diqqət, toqqa, doqquz; Məhəbbət, mürəbbə, yeddi, addımbaş, Səriyyə, cəmiyyət, hədiyyə və s.
2. st samit birləşməsi ilə başlayan sözlər: stəkan, stansiya, stadion, stol və s.
3. qr samit birləşməsi ilə başlayan sözlər: qrup, qrip, qrim, qranit, qrafik və s.
4. pl samit birləşməsi ilə başlayan sözlər: plaş, plakat, planet, plov və s.
5. kr samit birləşməsi ilə başlayan sözlər: kran, Kırım, kreslo, kristal, krem və s.
6. br samit birləşməsi ilə başlayan sözlər: brilyant, bronxit, briqada və s.
7. tr samit birləşməsi ilə başlayan sözlər: traktor, tramvay, trolleybus, tribuna, tragediya və s.
8. Sonu st samit birləşməsi ilə qurtaran sözlər: dost, dəst, büst və s.
9. Sonu rd samit birləşməsi ilə qurtaran sözlər: qurd, dörd, dərd, nərd və s.
10. Sonu ng samit birləşməsi ilə qurtaran sözlər: nəhəng, pələng, fişəng, qəşəng və s.
11. io sait birləşməsi ilə yazılan sözlər: radio, studio, Tokio və s.

12. ai sait birləşməsi ilə yazılan sözlər: Nailə, şair, ailə, Mail, sait, dairə və s.

Bir sözlə orfoqrafiya təlimi ədəbi tələffüzün, orfoepik normaların öyrədilməsi ilə paralel getməlidir.

Azərbaycan dili dərslində tapşırıq 6-da qeyd olunur ki, söz sonundakı bəzi samitlərin tələffüzünə görə yeni sözlər tap və cədvəli dəftərində tamamla. [3;84].

g-(k)	d-(t)	b-(p)	c-(ç)
əhəng-[əhənk]	qənd-[qənt]	doşab-[doşap]	kərpic-[kərpic]

Bu tapşırıq vasitəsilə müəllim nitq inkişafının istiqamətlərini diqqətdən kənar saxlamamalı, (ədəbi tələffüz, lüğət üzrə iş, cümlə qurmaq vərdişi) dərs boyu həyata keçirə bilər. Şagirdlərdən tələb edə bilər ki, həmin sözləri düzgün tələffüz et və cümlədə işlət. Bu tapşırığı cümlələrlə iş formasında keçirdə bilər. Hansı qrup daha çox söz tapıb, yazacaq. Həmçinin deyilişi ilə yazılışı bir-birindən fərqli olan sözlərin (kompot, zanbaq və s.) düzgün yazılış qaydası onları fonetik təhlil etməklə, səs və hərf tərkibini müəyyənləşdirməklə şagirdlərə öyrədilməlidir. Yerli dialekt və şivənin təsiri ilə səhv yazılan sözlər (gələcəyəm-gələcəm, qab-qacaq qab-qajax və s.) mütləq qrammatik cəhətdən təhlil edilməli, müəllim həmin sözləri kök və şəkilçiyə ayırmalıdır. Yoxlama imladakı səhvlərin bir qrupu təbii ki, oxşar sözlərin (rəhim-rəhm, mətin-mətn, xeyir-xeyr, əsir-əsr və s.) mənasını bilməməkdən irəli gəlir. Şagirdlər dərslikdə, mətbuat səhifələrində (qrov-qırov, zəmn-zəmin və s.) sözlərin hər iki yazı forması ilə rastlaşdıqlarından imla yazarkən səhvə yol verirlər, onları necə yazacaqlarını dərk etmirlər. Məhz ona görə də belə sözlərin yazılışında səhv edildikdə müəllim həmin paronim (formaca oxşar) sözləri tutuşdurmalı, ayrı-ayrı cümlələrdə hər ikisini işlətməklə nümunələr əsasında mənalarnı açmalıdır.

Səhvlərin düzəldilməsində əlbəttə ki, şagirdlər orfoqrafiya lüğətindən də yararlanı bilər. Şagird bilməlidir ki, orfoqrafiya lüğəti ilə düzgün işləməyin əsas şərti əlifbada olan hərflərin sırasını əzbərdən bilməkdir. Tədris prosesində lüğət üzrə aparılan işlər uşaqlara müşahidəçilik, görmə vasitəsilə sözün yazılış şəklini yadda saxlamaq və s. kimi bacarıqlar formalaşdırır.

Əslində tədris zamanı orfoqrafiya təlimi ilə zəif əlaqələndirilmə şagirdlərin yazılarında qüsurları ortaya çıxarır. Qrafik səhvlərə gəldikdə isə şagirdlər oxşar elementlərdən birini və yaxud nöqtəni buraxır, bəzən isə artıq yazırlar. Tədris prosesində sözlər dəqiq yazılmayanda qoşa verilmiş hərflər qarışdırılır. Bu kimi hallar baş verdikdə orfoqrafik səhvlərlə yanaşı, sözün mənasının dəyişməsinə gətirib çıxarır. Misal olaraq aş-as, ot-öd, üzüm-uzaq, cılız-çığır və s. Orfoqrafiyaya aid elə bir qayda yoxdur ki, o, qrammatika ilə əlaqədar olmasın, onun bu və ya digər qaydalarına əsaslanmasın. [1, s.15].

Nəticə. Gənc nəsli düzgün formada yazı vərdişlərinə yiyələndirmək ibtidai siniflərdən başlayaraq qarşıya qoyulmuş ən ciddi vəzifələrdən biri hesab edilir. Düzgün yazı təlimi, yəni orfoqrafiya ilə əlaqəli problemlər həmişə müəllimlərimizi düşündürmüşdür. Məhz ibtidai sinif şagirdlərinin orfoqrafik savadındakı çatışmamazlıqları aradan qaldırmaq üçün onlarla daha gərgin işləmək lazımdır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev N., Tahirov Q. Düzgün yazı təliminin bəzi məsələləri. Bakı, 2003.
2. Cəfərova N., Qasımova M. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Bakı, 2023.
3. İsmayılov R., Orucova G., Cəfərova D., Xəlilov Z. Azərbaycan dili 3. Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün Azərbaycan dili fənni üzrə dərslik. Bakı, 2018.

İBTIDAI SINIFLƏRDƏ OXUNUN İFADƏLİLİYİ ÜZRƏ İŞİN APARILMASI METODİKASI

Səfərəliyeva Fəridə Akif qızı
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan Respublikası
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1161-5759>
e-poçt: f.safaraliyeva@mail.ru

Açar sözlər: Azərbaycan dili dərslisi, oxu, ifadəlilik, intonasiya

Xülasə

İbtidai siniflərdə oxunun mühüm keyfiyyətlərindən biri də onun ifadəliliyidir. İbtidai siniflərdə şagirdlərin ifadəli oxu üzrə ilkin vərdişlərə yiyələnmələri müəllimin özünün bu vərdişə nə dərəcədə yiyələnməsindən asılıdır. Burada müəllim yaradıcı təsəvvürün köməyi ilə oxuduğunu görməli və şagirdlərə göstərməyə çalışmalıdır. O, məzmunu və formaya uyğun olaraq oxumağı bacarmalıdır. Mətnin məzmununun şüurlu mənimsənilməsi oxunun ifadəliliyinin təmin edilməsi üçün ilkin şərtidir. İfadəlilik isə şüurluluğu artıran vacib amildir. Bəzən şagird dolaşlıq nitqə malik olur, sürətlə danışarkən bəzi sözləri aydın tələffüz etməyi bacarmır və ya şəkildə buraxır. Oxunun düzgünlüyünə xidmət edən vasitə kimi şagirdlərə müəllim yanılmaq oxutdurmalıdır. Kiçik yaşlı uşaqların nitq inkişafı, düzgün danışmaq və tələffüz vərdişlərinə yiyələnmələri, söz ehtiyatının artması vacib məsələ kimi hər bir müəllimi və valideyni düşündürür. Nağılların dili sadə, aydın və obrazlı ifadələrlə zəngin olduğundan kiçik yaşlı məktəblilərin nitqinin inkişaf etdirilməsində də geniş imkanlar açır. Bu cəhətinə görə ibtidai sinif “Azərbaycan dili” dərslərlərində nağıllara kifayət qədər geniş yer verilmişdir. Xalq dilinin nüfuzedicü gücü vasitəsilə şagirdlərə təqdim edilən, söylənilən nağıl onların **nitqinin** zəngin, səlis və obrazlı olmasına imkan yaradır. Nağıllar şagirdlərin lüğət ehtiyatını genişləndirir, rabitəli nitqinin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə kömək edir.

METHODOLOGY FOR CONDUCTING WORK ON THE EXPRESSIVENESS OF READING IN ELEMENTARY GRADES

Keywords: Azerbaijani language textbook, reading, expressiveness, intonation

Summary

One of the important qualities of reading in elementary grades is its expressiveness. The acquisition by students of the initial skills of expressive reading in elementary grades depends on how well the teacher himself acquires this habit. Here the teacher, with the help of creative imagination, should see what he is reading and try to show it to the students. He must be able to read in accordance with the content and form. Conscious assimilation of the content of the text is a prerequisite for ensuring the expressiveness of its reading. And expressiveness is an important factor in increasing awareness. Sometimes the student has entangled speech, when speaking quickly, he cannot clearly pronounce some words or omits suffixes. As a tool that serves the accuracy of reading, students should be taught by a teacher to mislead. The development of speech by young children, the acquisition of the skills of correct speech and pronunciation, and the increase in vocabulary make every teacher and parent think as an important issue. Since the language of fairy tales is simple, clear and rich in figurative expressions, it also opens up wide opportunities for developing the speech of younger schoolchildren. For this aspect, fairy tales were given quite a wide place in the textbooks of the primary school “Azerbaijani language”. The fairy tale presented and told to students through the penetrating power of the folk language allows their speech to be rich, fluent and figurative. Fairy tales expand the vocabulary of students, significantly contribute to the development of communicative speech

Giriş. Məlumdur ki, ümumtəhsil məktəblərində ana dili təliminin başlıca məqsədi şagirdlərdə nitq bacarığını formalaşdırmaqdır. Bu yanaşma Azərbaycan dili ilə bağlı indi də işlənəndə olan ənənəvi proqramlarda əsas götürülür. Ancaq onun məzmunu şagirdlərin nitq inkişafına deyil, dilin daxili quruluşunu əks etdirən qaydaların mənimsənilməsinə xidmət edir. İbtidai siniflərdə ana dili üzrə dinləyib-anlama-danışma, oxu, yazı və dil qaydaları məzmun xətləri verilmişdir. Bu bacarıqlar iki formada açıqlanmışdır. Birinci, hər bir təhsil səviyyəsi və siniflərin yekununda şagirdlərdən gözlənilən ümumi nəticələrdir. İkinci, konkret siniflər üzrə zəruri bacarıqları ifadə edən əsas və alt standartlar şəklində verilmişdir. Dil təliminin əsas məzmun xətti olan oxu vasitəsilə şagirdlərə sözə münasibət bildirmək, onun mənasını dərk etmək, bələd olmayan sözlərlə tanış olmaq, mətnin üslubunu, tərkib hissəsini anlamaq kimi bacarıqlar aşılır. Oxu fəaliyyət növü sonadək dəyişməz qalan bu standartlar formasında göstərilir:

“Şagird:

2.1. Mətnə tanış olmayan sözləri mənimsədiyini nümayiş etdirir.

2.2. Mətnin məzmun və strukturunu mənimsədiyini nümayiş etdirir”[3, s.48].

Yeni proqramda oxunun metodikası məsələlərinə böyük diqqət yetirilir. Oxu əsas tədris fənnidir, onun vasitəsi ilə şagirdlərdə vətənpərvərlik hissləri tərbiyə olunur, müsbət əxlaqi keyfiyyətlər aşılır. Sözsüz ki, oxunun əsasını bədii əsərlər təşkil edir. Bədii əsərlər məzmunla formanın vəhdəti şəklində mövcuddur. Bədii obrazların və əsərlərin dərinə qavranılması üçün onların yalnız ideya məzmunu ilə yanaşı, bədii forması da başa düşülməlidir. Uşaq sürətlə, səhsiz oxuya bilir və kitab onun əqli, əxlaqi və estetik inkişafı üçün çox əhəmiyyətlidir. Oxumağı bacarmaq şagirdə sözün mənasına və incə çalarlarına həssas olmaq keyfiyyətini yaradır. Bəzi ibtidai sinif müəllimləri tədris prosesində lüğət üzrə işi yalnız oxu dərslərində həyata keçirirlər. Lüğət işinin aparılmasını müəllim düzgün planlaşdırma bilmir və bu zaman siniflər arasında əlaqə unudulur. Yeni nəşr olunmuş dərsliklərdə sözlük başlığı altında şagirdə tanış olmayan sözlər verilmişdir. Peşəkar müəllim şagirdin qeyri-fəal lüğət fondundakı sözü fəal lüğət fonduna gətirməyə çalışmalıdır.

Diksiya hər bir sözün aydın, düzgün tələffüz olunmasını tələb edir. Normal diksiyanı təmin etmək üçün ayrı-ayrı səslərin artikulyasiyası, tələffüzünə görə yaxın səslərin (b-p, q-ğ, d-t,s-ş və s.) və həmçinin hecaların tələffüzü üzrə məşqlər təşkil olunmalıdır. Əlifba təlimi dövründən başlayaraq şagirdlərin sözləri yazıldığı kimi tələffüz etmələrinə yol verilməməlidir. Oxunun ifadəliliyi onun ədəbi tələffüz normalarına nə dərəcədə uyğunluğu ilə də ölçülür. Orfoepik normaların öyrədilməsi üçün şeirlər daha əlverişlidir. Şeirlərdəki yığcamlıq və bədiilik orfoepik normaların qabarıq şəkildə verilməsini təmin edir. Məsələn II sinif Azərbaycan dili dərslərində verilmiş “Vətənin keşiyində” şeirinə diqqət yetirək:

Laylasında anam mənə
Belə demiş dönə-dönə:
“Bir anan mən, biri vətən,
Yadda saxla bunları sən.
Canın kimi sev vətəni,
O bəsləmiş, oğul, səni!
Bayrağını möhkəm saxla,
Sərhədini tez-tez yoxla.
Qəhrəman ol, oğul, sən də
Qoru bizi böyüyəndə”
Gözəl vətən, gözəl vətən,
Keşiyində durmuşam mən.

Mirvarid Dilbazi [4, s.39]

Şeirinin sonunda şagirddən tələb olunur ki, əmr cümlələri ilə ifadə olunmuş misraları seçib yazın. Artıq II sinifdə şagird cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növlərini bir-birindən ayırmağı bacarır. İlk növbədə şeiri müəllim ədəbi tələffüz qaydalarına əməl edərək oxuyur. Daha sonra sinfə müraciət edərək şagirdlərdən soruşur: şeirin müəllifi kimdir? şeir hansı mövzudadır? şeiri yazmaqda müəllifin məqsədi nədir? Müəllim üçün metodik vəsaitə nəzər yetirdikdə mövzu ilə bağlı təlim məqsədləri bu şəkildə verilmişdir:

- Həyatda gördüklərindən verilmiş atalar sözün uyğun nümunə gətirir (st.1.2.2).
  - Şeiri məzmununa uyğun intonasiya ilə oxuyur (st.2.2.1).
  - Cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növlərini müəyyən edir (st.4.1.7).
  - Vasitəsiz nitqlərdə (dialoqlarda, obrazların nitqində) durğu işarələrindən (tire, qoşa nöqtə, dırnaq) yerli-yerində istifadə edir (st.4.1.7).
  - Dinlədiyi mətnlə bağlı analogi həyat hadisələrindən, cizgi filmlərindən misal gətirir, müqayisələr aparır (st.1.1.1).
  - Həyatda gördüklərinə əsaslanaraq fikir yürüdür (st.1.2.1).
- Dərsin qısa planı isə aşağıdakı kimi əks olunmuşdur:

1. Mövzuya yönəltmə	“Əsgər marşının səsləndirilməsi
2. Danışma	Atalar sözlərinin izahı
3. Oxu	“Vətənin keşiyində” şeirinin oxusu
4. Dil qaydaları	Obrazın nitqinin dırnaq içərisində yazılması
5. Dinləmə	“Əsgərə hörmət” mətninin dinlənməsi
6. Yazı	Şəkillər üzrə mətninin qurulması
7. Danışma	Əsgər geyiminin rəngi üzrə müzakirə
8. Formativ qiymətləndirmə	

Müəllim üçün metodik vəsaitə nəzər saldıqda görünür ki, dərsin qısa planında məzmun xətlərinin dördü də reallaşmışdır. Azərbaycan dili dərsliyini şagirdlərin səviyyəsinə uyğun olaraq sistemli şəkildə onlara öyrətmək, mənimsətmək məqsədini güdür. Buna görə də məktəb üçün yazılan Azərbaycan dili dərsliyi nəzəri və praktik cəhətdən mükəmməl olmalıdır.

Məlumdur ki, şagirdlərin hafizəsini möhkəmləndirmək, nitqini inkişaf etdirmək, dünyagörüşünü genişləndirmək, eləcə də estetik zövqünü tərbiyə etmək baxımından şeirlər müstəsna rola malikdir. Orfoepik vərdişləri ibtidai sinifdən başlayaraq geniş mənada dərk etmək lazımdır. Bunu yalnız vurğunu düzgün işlətməklə, yaxud sözü düzgün deməklə deyil, həm də dilimizin saflığını qorumaqla, normalara əməl etməklə həyata keçirmək lazımdır. Orfoepik vərdişləri möhkəmləndirmək üçün ilk olaraq şagirdlərdə həmişə məzmunlu, düzgün və mədəni danışmaq bacarıqları yaratmaq lazımdır. İkincisi isə ibtidai sinif müəlliminin saf ədəbi dilə yiyələnməsi önəmlidir. Üçüncü şərt isə orfoepik vərdişləri tərbiyə etmək üçün müntəzəm olaraq aşağıdakı tapşırıqların aparılmasıdır:

- a) şifahi nitqin düzgün və ifadəli olması üzrə iş;
- b) şagirdlərə məhz onların yaş səviyyəsinə uyğun şeirlərdən nümunə deyil, həm də bədii, elmi-kütləvi əsərlərin bir hissəsini əzbərlətmək;
- c) şagirdlərin oxu mədəniyyətini artırmaq məqsədilə müəllimin rəhbərliyi;
- d) şagirdlərin şifahi və yazılı nitqindəki qüsurları müntəzəm surətdə aradan qaldırmaq;
- e) orfoepik məşğələ zamanı əyani vəsaitlərdən (bədii, elmi-kütləvi əsərlərdən, orfoepik cəhətdən gözəl nitq nümunələrini əks etdirən cədvəllərdən) istifadə edilməlidir.

Oxunun ifadəliliyinə onun normal sürəti də təsir göstərir. İfadəli oxunun sürəti təxminən normal şifahi nitqin sürətinə bərabər olmalıdır. Həddən artıq sürətli, yersiz fasilələrlə oxu pis qavranılır. Sürət sözsüz ki, şeirin məzmununa görə seçilir. Əgər oxunun ifadəliliyindən danışırsansa intonasiyanı da qeyd etmək lazımdır. Nitqdə, eyni zamanda oxu prosesində intonasiyanın rolu böyükdür. İntonasiya sözün mənasını gücləndirməklə, bəzən sözdən daha çox şeyi ifadə edir. İntonasiya geniş və dar mənada olur. Yəhya Kərimov yazır ki, geniş mənada intonasiya dedikdə, səslənən nitqin birgə təsir göstərən komponentlərinin mürəkkəb kompleksi nəzərdə tutulur. Nitqdə və cümlələrdə aşağıdakı komponentlər özünü göstərir. Birinci vurğuda ifadə olunan və nitqin dinamikasını müəyyən edən qüvvə. İkinci müxtəlif hündürlükdə səslər üzrə səsin hərəkətində ifadə olunan və nitqin melodikasını müəyyən edən istiqamət; uzun səslənmə və fasilələrdə ifadə olunan, həmçinin nitqin sürətini və ritmini müəyyən edən sürət. Həmçinin nitqin səslənməsinin xarakterini müəyyən edən tembr. Səslənən nitqin səs qabığı olan bütün bu komponentlər, həmçinin melodiklik və ritm ümumilikdə ifadəliliyi təmin edir. [2, s.203].

Şifahi nitqin ifadəliliyini təmin edən əlavə vasitə olaraq mimika və jest də önəmlidir. Mimika üzün əzələlərinin ifadəli hərəkəti olmaqla insanın düşdüyü situasiyadan asılı olaraq müxtəlif hisslərin aşkara çıxarılmasına kömək edir. Jestə gəldikdə oxuyanın əsərdəki hadisələrə müvafiq əl-qol hərəkətlərini bacarıqla seçməsinə, məzmunun obrazlı mənimsənilməsinə təmin edən xüsusi vasitədir. Oxunun ifadəliliyi oxu vərdişinə yiyələnməklə bağlıdır. Düzgünlük, şüurluluq, ifadəlilik, optimal sürət bu sadaladıqların normal oxuya verilən tələblərdir. Bir çox hallarda şagirdlər oxu sürətinin aşağı olması, diksiyanın pisliliyi, nitqin fiziki cəhətdən nöqsanlı olması, həmçinin ifadəli oxunun tələblərinə əməl edə bilməmələri baxımından astadan, pıçılı ilə oxuyurlar. Oxu müəllimin nəzarəti altında ucadan olmalıdır. İbtidai sinif müəllimi bilməlidir ki, oxu bacarığının yoxlanması zamanı üç məsələ önəmlidir:

- * Məzmunluluq (oxu bacarığı anlayışına nələr daxildir və nəyi yoxlamaq lazımdır?)
- * Təşkilati (yoxlama nə vaxt və necə keçirilir?)
- * Qiymətləndirmə (oxu bacarığı necə qiymətləndirilməlidir?)

Oxumaq bacarığı dedikdə oxu vərdişlərinin inkişafı-düzgünlük, şüurluluq, ifadəlilik, optimal sürət nəzərdə tutulur. Yoxlama prosesində düzgün oxunun başlıca göstəricisi onun sürəti, ifadəliliyi deyil, oxunun məqsədi mətnin məzmununu başa düşmək, dərk etməkdir. Buradan belə bir nəticəyə gəlirik ki, oxu vərdişləri deyil, oxumaq bacarığı (oxu texnikasına yiyələnmək) ön plana çəkilir. Oxumaq bacarığının qiymətləndirilməsi çox mübahisəli məsələdir. Burada başlıca göstərici məzmunun şüurlu mənimsənilməsi, keyfiyyət cəhəti deyil, kəmiyyəti-oxunun sürətidir.

Şagirdin dəqiqədə neçə söz mənimsəməsi oxunun xarici tərəfi olduğundan onu tezliklə yoxlamaq mümkündür. Əgər şagird normaya nisbətən yavaş sürətlə, ancaq ifadəli, şüurlu, səhsiz, məhsuldar oxuyursa, onu yüksək qiymətləndirmək mümkündür. Oxunun şüurluluğu şagirdlərə tanış olmayan mətn üzrə yoxlanmalıdır. Odur ki, yeni oxu təlimi strategiyalarından, fəal təlim üsullarından istifadə etməklə, mətnin düzgün, rəvan, şüurlu, ifadəli oxusunun təşkilinə nail olmaq olar. Bu isə öz növbəsində oxu üzrə təlim nəticələrinin yüksəldilməsinə geniş imkanlar yaradır.

Strategiyalı oxu haqqında danışmaq istərdim. Strategiyalı oxu şagirdlərin öz oxu fəaliyyətini təşkil və idarə etməsidir. Strategiyalı oxu düşünərək oxu deməkdir. Strategiyalı oxu zamanı şagird çevik düşünmək, sual vermək, keçmiş biliklərə əsaslanan yeni biliklər əldə etmək, fikir mübadiləsinə nail olmaq, nəticədə fikri dəqiq müəyyənləşdirmək və ondan həyati problemlərin həllində bəhrələnmək kimi bacarıqlara yiyələnir. Strategiyalı oxu prosesində şagird təqdim edilən mətnin mənasını dərk etməyi, problemi müəyyənləşdirməyi, mətnin oxusunu isə problemi həll etmə forması kimi dəyərləndirir. Həmçinin şagird gözlənilən nəticəni mətnin oxusuna başlamazdan əvvəl aydın təsəvvür edir:

- suallar cavablandırılmalıdır;
- plana əsasən oxu təşkil edilməlidir;
- uğurlu nəticə üçün daha nələr edilməlidir.

II sinif Azərbaycan dili dərslində hekayə xəritəsi verilmişdir. Hekayə xəritəsi şagirdə mətnin məzmununu dərinlən qavramağa kömək edir. Hekayə xəritəsində əsasən aşağıdakılar göstərilir: Mətnin adı, baş qəhrəman, məkan, məzmun, köməkçi obrazlar, zaman, əsas fikir qeyd edilmişdir. Əgər şagird oxuduğunu şüurlu surətdə başa düşürsə hekayə xəritəsi qurmaqda çətinlik çəkməyəcək.

İfadəli oxunun təlimi əhəmiyyətindən biri, bəlkə də birincisi sözə və söz sənətinə maraq və məhəbbət tərbiyə etməsidir. Ədəbiyyatçı Soltan Hüseynoğlu haqlı olaraq qeyd edir ki, söz şagirdə təsir etmək üçün müəllimin ixtiyarında olan güclü vasitədir. Müəllimin sözdən bacarıqla istifadə etməsi, öz nitqini, səsini ustalıqla idarə etməsi, onu bir pedaqoq kimi səciyyələndirən mühüm keyfiyyətdir". [1, s.8]. Əlbəttə, ibtidai sinif müəlliminin nitqinin ifadəli olmasının zəruriliyi buradan qaynaqlanır. Sözsüz ki, müəllimin nitqinə verilən tələblərin çoxluğunu və mürəkkəbliyini unutmamaq olmaz, nitqin məzmunlu olması, seçilən sözlərin tutumu, nitqin quruluşu bu qəbildəndir.

İbtidai sinifdən başlayaraq müəllimin ifadəli nitqi təlim prosesinə ciddi təsir göstərir. Sönük olan nitq şagirdləri cəlb etmir və nəticədə keçirilən mövzunun qavranılmasında işi xeyli çətinləşdirir. Emosional rəngə boyanmış, intonasiya çalarları ilə zəngin nitq şagirdlərdə marağı gücləndirir, təlim materialına diqqəti artırır.

Pedaqoqlar arasında belə bir fikir yürüdüdür ki, məktəbdə ümumiyyətlə qeyri-ifadəli oxu olmamalıdır. İfadəli oxunun ən mühüm təlim əhəmiyyəti əsərin öyrənilməsi və qavranılması vasitəsi olmasıdır. Dilin gözəlliyinin duyulmasını təmin edən və bunu səslənən sözdə əks etdirən ifadəli oxu şifahi nitq mədəniyyətinin inkişafında ciddi rol oynayır. Əzbər öyrənmə, bədii nağıletmə ilə başa çatan ifadəli oxu şagirdlərin şifahi nitqinin zənginləşməsinə o vaxt səmərəli təsir göstərir ki, bu yöndə aparılan iş müntəzəm və sistemli olsun. Bir məqamı unutmamaq olmaz ki, ifadəli oxunun həm də tərbiyəvi əhəmiyyəti vardır. Məhz oxu dərslərində şagirdlərdə vətənpərvərlik və sədaqət tərbiyə olunur, onlara xeyirxahlıq, fədakarlıq, mərdlik kimi keyfiyyətlər aşılanır. Əlbəttə ki, kiçik yaşlı məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşması üçün ilkin bünövrə qoyulur.

Nəticə. İfadəli oxunun köməyi ilə şagirdlər yazıçının məqsədini, onun irəli sürdüyü ideyanı aydın başa düşməlidirlər. Hər rola uyğun səslərini dəyişməli, qəhrəmanın daxili aləminə girməli, onun başında cərəyan edən hadisəni öz başında təsəvvür etməlidir. Yalnız belə bir situasiya nəticəsində şagird qəhrəmanın hərəkətlərini, onun mövqeyini, hadisələrə olan münasibətini düzgün qiymətləndirər, taleyi haqqında düşünər, ona obyektiv münasibət bəsləyər.

Şagirdlərə ifadəli oxu vərđişi aşıllamaq, məzmunun şüurlu qavranmasını təmin etmək üçün bədii təhlilin aparılması, əsərlərin dili və kompozisiyası üzərində şagirdlərin müşahidələrinin təşkili böyük əhəmiyyətə malikdir.

Ədəbiyyat

1. Hüseynoğlu S. İfadəli oxunun əsasları. Bakı, 2019.
2. Kərimov Y. Ana dilinin tədrisi metodikası. Bakı, 2011.
3. Kurikulum-elmi metodik jurnal. 2011 № 1, (13).
4. Nurullayeva Ü., Bayramova İ., Xanaliyeva A., Məhyəddinova K. Azərbaycan dili (tədris dili) ümumtəhsil məktəblərinin 2-ci sinfi üçün dərslik. 2-ci hissə. Bakı, 2020.
5. Nurullayeva Ü., Zahidova Ş., Bayramova İ., Xanaliyeva A., Məhyəddinova K. Ümumtəhsil məktəblərinin 2-ci sinfi üçün Azərbaycan dili (tədris dili) fənni üzrə metodik vəsait, Bakı, 2020.

SAFETY EQUIPMENT DURING WORK ON AGRICULTURAL MACHINERY

Faiq Balayar oğlu Məmmədov

ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci “İncəsənət və fiziki tərbiyə” şöbəsinin müdiri

Abstract.

Before starting work, proper inspection and preparation works are carried out in the field to ensure complete safety during work. When working with aggregates, students should check the operation of the suspension system before and after hanging the aggregates. The students should be reminded that before lifting and lowering the suspended units, they should make sure that they are not dangerous for people near the units. The master reminds the students to make sure the hitch is secure before the student starts the tractor.

Keywords: Agriculture, security, economy

İşə başlamazdan öncə iş zamanı tam təhlükəsizliyi təmin etmək üçün tarlada müvafiq yoxlama və hazırlıq işləri aparılır. Aqreqatlarla işləyən zaman şagirdlər aqreqatları asmadan əvvəl və asmadan sonra asma sisteminin fəaliyyətini yoxlamalıdır. Şagirdlərə xatırlatmaq lazımdır ki asma aqreqatların qaldırılması və endirilməsindən öncə yəqin etsinlər ki aqreqatların yaxınlığında olan adamlar üçün təhlükəli deyildir. Usta şagirdlərə xatırladır ki şagird traktoru işə salmazdan əvvəl qoşucunun təhlükəsiz olmasını yəqin etsin.

Qoşucu təyin edilmiş şagirdə tapşırılmalıdır ki kotanı avtomatla qaldıran zaman şırım təkərinin vəziyyətini tənzimləyən qurğulardan istifadə etmək olmaz. Kotanlardakı və torpaq yumuşaldıcıdakı linglərin tənzimlənməsi ancaq traktoru saxladıqdan sonra olar.

Kultivator-bitkiqidalandırıcıda işləmək üçün şagirdlərə əlcəklər və eynəklər verilməlidir.

Gavahınların dəyişdirən zaman kotanın altında dayaq qoyulur usta dişli malaların saxlanma qaydalarını göstərir.

Toxum səpən aqreqatın toxum yaşıqındakı toxumları qarışdırmaq üçün ağac kürəklə səpin aparatının təmizlənməsi məftil təmizləyicilər cığıraçanları təmizləmək üçün işə kürək şəkilli təmizləyicilərdən istifadə olunur. Texniki qulluqdan əvvəl cığıraçanlar aşağı endirilir və diyirlənmənin qarşısını almaqdan ötrü səpicilərin təkərləri altında söykənəcək qoyulur. Traktor aqreqatlarının hərəkəti zamanı markerləri qaldırmaq və endirmək qadağandır

Maye azot gübrələri ilə işlədikdə də mühafizə vasitələrindən istifadə olunmalıdır. Duru mayevuran cihazlarla işlədikdə usta şagirdləri xəbərdar etməlidir ki qazanda təzyiqli cox olduqda cihazı təmir etmək olmaz. Bədbəxt hadisələrin çox hissəsi 30% qədəri biçən aqreqatlarda işləyən zaman baş verir ona görə də biçin aqreqatlarında işləyərkən təhlükəsizlik qaydalarına xüsusi diqqət yetirilməlidir bu proseslər traktoru

aqreqatlasdırılan zaman ustanın iştirakı ilə yerinə yetirilir əgər şagirdlər traktorda idarə etməni mükəmməl yerinə yetirə bilmirsə onda qoşma zamanı traktorun sukani arxasına usta keçməlidir. Traktoru saxladıqdan sonra gücayırma valını işdən ayırır və ötürücülər qutusunun lingi neytral vəziyyətə gətirilir.

5. Yanğın təhlükəsizliyinə qarşı mühafizə və ilk tibbi yardım qaydaları

İstehsalat təcrübəsi keçmək üçün tədris təsərrüfatlarına gələn şagirdlərə ilk öncə usta yanğınların baş vermə səbəblərini və onun söndürülməsi qaydalarını izah etməlidir.

Yanıcı maddələrin havadakı oksegin və ya başqa oksidləşdiricilərlə birləşməsindən istilik ayrılması və işıq şüalanması ilə müşahidə olunan hər hansı oksidləşmə reaksiyasına yanma deyilir. Formasına görə isə yanmanı iki əsas qrupa bölmək olar

1. Alovlu yanma bütün yanıcı mayelər ot küləş quru bitki qalıqları.
2. Aloysuz yanma ağac kömrü və başqa maddələr.

Yanma prosesində alov əmələ gələn sahəyə yanma zonası yanma zonasının əhatə etdiyi sahəyə isə yanma sahəsi deyilir.

Yanğınlar təhlükəli olmalarına görə bütün istehsalat sahələri A,B,V,Q,D və E ilə işarə olunan 6 katoqoriyaya böyünür.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının yığılı vaxtı yanğın profilaktikasının əsas hissəsini texniki tədbirlər tarlanın işçi meydançalarının yığılıma hazırlanması maşın və traktorların texniki cəhətdən yoxlanıb sazlanması onları yanğınla mübarizə avadanlıqları ilə təchiz edilməsi təşkil edir. Əkin sahələrinin kənarlarının şumlanmaqla bərabər yanğın təhlükəsini xəbərdar edən plakatlar və göstəricilər asmaq lazımdır.

İş zamanı yanğının əsas səbəblərindən biri də kənd təsərrüfatı maşınlarının səs boğucularından çıxan sönməmiş qığılcımlardır. Odur ki məhsul yığılımda işləyəcək bütün maşınların səsboğanı saz və müasir qığılcım söndürənlərlə təchiz olunmasıdır.

Baş vermiş yanğınların tez və təhlükəsiz söndürülməsində köpüklü və karbon qazlı kimyəvi adsöndürənlərdən geniş istifadə olunur. Bu odsöndürənlər həmişə hazır vəziyyətdə olur. Bunların tətbiqi asan təsiri ilə səmərəlidir. Kənd təsərrüfatı müəssisələrində OP-5 və OXP-10 markalı köpüklü kimyəvi odündürənlər geniş tətbiq olunur.

Şagirdləri xəbərdar etmək lazımdır ki yanacaq və ya onun buxarı olan yerlərdə xüsusi ilə ehtiyatlı olsunlar. Orada yanğından başqa partlayış qorxusu da vardır. Bunu demək lazımdır ki bir saniyədə 250qram benzin 14000 at quvvəsində güc yarada bilir.

Tədris kabinetlərində və emalatxanalarında yanğının baş verməməsi üçün aşağıdakı göstərilənlər qadağan edilir.

1. Binalarda asanlıqla alışan mayeləri və onların qablarını saxlamaq.
2. İcazə verilməyən yerlərdə papiroz çəkmək
3. Yanğın axması nəzərə çarparsa mühərrikləri işə salmaq.
4. Mühərriki qızdırmaq üçün alovdan istifadə etmək.
5. Silgi materiallarını ətrafa atmaq.
6. Traktoru ildırım çaxan zaman yanacaqda doldurmaq

Yanacağı taxıl zəmilərində saman tayları yanında və döyülmüş taxılın yanında saxlamaq olmaz. Şagirdlər unutmamalıdırlar ki iş vaxtı mühərriki təmiz saxlamaq lazımdır. Traktorda iki ədəd vedrə kürək və odsöndürən qoyulmalıdır.

Zərərçəkmiş şəxslərə ilk tibbi yardım qaydaları

İşçilər müxtəlif təsərrüfat işlərini yerinə yetirəndə müxtəlif xarakterli zərərçəkmiş hallarına məruz qalır. Bədbəxt hadisələr otaq şəraitində deyil tarlada müxtəlif şəraitində qızmar günəşli açıq havada baş verdiyi üçün zərərçəkmiş şəxs xəstəxanaya gətirilənə qədər ona ilk tibbi yardım göstərilməlidir.

Bədbəxt hadisələr nəticəsində müxtəlif formalarda zədələnmə ola bilər. Zədələnmə halının ən təhlükəlisi sümük sınıqlarıdır. Xarakterinə görə sınıqlar qapalı və açıq ola bilər. Qapalı sınıqda yalnız sümük sınıq sümük üstü toxumalar və dəri bütöv qalır. Açıq sınıqda isə sümük sınıması ilə bərabər sınıq sahəsində sümük ətrafı yumuşaq toxumlar və dəri zədələnir yaxud açıq kəsilir. Açıq sınıq qapalı sınığı nisbətən daha çox təhlükəlidir. Sümük sınıması hallarında görüləcək əsas tədbirlər aşağıdakılar hesab edilir.

1. Sınıq sahəsində sümüklərin tərpənməz halda dayanmasını təmin etmək.
2. Orqanizmin zədələnməyə qarşı ümumi reaksiyasının (şokun) qarşısını almağa yönəldilmiş tədbirlər görmək.
3. Zərərçəkmiş şəxsin müalicə müəssisəsinə mümkün qədər tez çatdırılmasını təşkil etmək.

Sınıq zamanı ilkin olaraq sınıq sahəyə təcili olaraq bərk materiallardan (taxta, faner, karton, metal, təbəqəsi və.s) münasib ölçüdə şın qoyulmalıdır orqanizmin sınıq nahiyəsi ilə şının arasına

pambıq və ya yumuşaq material qoyulmaqla elə sarılmalıdır ki qırıqlar bir--birinə görə vəziyyətini dəyişə bilməsin və sınıq sahəsi aydın bilinsin

Ayaq sınıqlarında bərk material tapılmamadaqda sınıq ayağı salamat ayağa sarımaqda olar açıq sınıqda isə əlavə sınıq qoymazdan əvvəl yaranın ətrafına yod məhlulu çəkilməli və sentetik material ilə sarılmalıdır yaralanmış sahədən çox qanaxma halları bas verərsə qanaxmanı müvəqqəti dayandırma üsullarından istifadə edilməlidir.

Ümumiyyətlə yaralanmada ilk yardım göstərilməsinin əsas pələri aşağıdakılardır.

1. Qanaxmanı dayandırılması
2. Yaranın sonrakı mürəkkəbləşməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə həmin hissənin çirklənmə və başqa yoluxmalardan mühavizə edilməsi.
3. İlk yardım məqsədi ilə təxmini müəyyən olunan qanaxma sahəsinə buz qar və başqa soyuq cisimlərin qoyulması.

Açıq hava altında işlədikdə də temperaturu 37°-s-dən yüksək olarsa işçilər günvurma və ya istiyə düşmə kimi hadisələrə də məruz qala bilərlər. İstiyə düşmənin əsas əlamətləri ani hava sürətdə bas verən ümumi zəyiflik və baş ağrısıdır. İstiyə düşmə açıq havada baş vermişsə zərərçəkmiş şəxs kölgəyə gətirilməli sərbəst uzadılaraq paltarlarının bədəni sıxan yerlərdə qurşaqlar açılmalı sınıq sahəsinə və uzunə soyuq su vurulmalı və ya soyuq suda isladılmış tənzip qoyulmalıdır.

İstehsalda yanma halarına da təsaduf edilir. Yanma müxtəlif səbəblərdən və müxtəlif dərəcələrdə ola bilər.

Yanma əsasən üç dərəcədə olur 1. Birinci dərəcəli yanıda dəri qızarır və ağrı hiss olunur 2. İkinci dərəcəli yanığın qızarma və ağrı ilə yanaşı dəridə suluqlar əmələ gəlir. 3. Üçüncü dərəcəli yanıda isə dəridə qızartı qabarcıqlar əmələ gəlməklə bərabər dərialtı toxumalarda və əzələlərdə şişlər əmələ gəlir. Şiddətli ağrılar baş verir.

Birinci dərəcəli yanığa yardım kimi yanan nahıyyəyə kraxmal kartof kəsib bağlamaqla yanaşı 5-10%-li sintomitsin linimenti yaxud da oksikort mazı sürtmək olar. İkinci dərəcəli yanılarda isə əvvəlcə paltarı və ayaqabını ehtiyatla çıxarmaq bu çətin olduqda onları iti bucaqla kəsib çıxarmaq lazımdır. Yanan nahıyyəyə əl ilə toxunmağa suluqları qoparmağa yanmış səthə maz və ya başqa maddələr çəkməyə icazə verilmir.

SEMANTIC MAP IN WORD LEARNING

Gunel Shefiyeva Elkhan

English language teacher of Foreign Languages Center of ASPU

Orcid id: 0000-0001-5105-2749

agakishiyeva.g@mail.ru

Key words: Semantic map, semantic map in word leaning, steps for semantic mapping.

Semantic map is a word learning strategy that helps students learn unfamiliar words by graphically representing the concepts. Semantic maps provide a graphic structure of the knowledge to be used as the basis for organizing new ideas as they are understood. It assumes that there are multiple relations between a concept and the knowledge that is associated with the concept. The major purpose of the semantic map is to allow students to organize their prior knowledge into these formal relations and thus to provide themselves a basis for understanding what they are about to read and study. Research shows that it is effective with discussion and when it is used before reading a text. Word learning requires multiple exposures to the word within meaningful contexts.

Using a Semantic Map:

- Choose an unfamiliar word from a text you're working through in class.
- Write the chosen word on a large piece of paper or on a whiteboard so the whole class can see it. Circle the word for emphasis.
- Use context clues to make some initial assumptions about the word. If the unfamiliar word appears in your class text, read the full sentence the word appears in. Hone in on the surrounding words and terms. Do they add any familiar context to the meaning of the unfamiliar word?
- Look up the word in the dictionary to determine the exact meaning of the word. Read the definition aloud if your class contains beginning readers, or have a student read the definition aloud at upper grade levels.
- Aloud, and as a group, brainstorm a couple of ideas for other words, phrases, or images that may relate to the unfamiliar word. As helpful ideas are added, write them on the board. You can also print pictures and add them to your semantic map.
- Once a significant number of words have been added to your map, encourage students to group words into categories. Creating category names helps to direct the discussion and may help students remember

more about the unfamiliar word. Group words in the same category together on the semantic map, and circle the categories.

- Once your semantic map is complete, re-read the original text with the new understanding of the unknown word.

Consider this process with the sentence, "The first moon landing was made by the spaceship Apollo 11 in 1969 with a crew of three astronauts" and the unfamiliar word "crew" as an example.

1. The educator selects the word "crew" from the text.
2. The educator writes and circles the word "crew" on a large surface.
3. Students may pull out words and phrases such as "moon landing," "spaceship," and "astronaut" from the text to provide some initial context.
4. The educator may select a student to read the definition of crew: "A group of people associated together in a common activity."
5. The educator may encourage students to suggest lots of ideas for related words, including words such as "team," "job," "together," or "friends."
6. Related words can be split into categories and circled. One category for this activity might be "feelings:" friendship, togetherness, or teamwork.
7. Students should then re-read the text and explain their new understanding of the word.

There are two steps for generating a semantic map. First, the teacher chooses a key concept word that is central to the topic covered in the reading or classroom lesson and writes this word in the center of a page or on the board. Students are then asked to brainstorm as many words as they know associated with the key word. This brainstorming is best done as a whole class or in smaller cooperative groups. The teacher or a scribe writes the words generated on the board.

Sometimes a new concept word will be so foreign to students that they are unable to generate many of their own words. For example, the background information for students growing up in a city may not be sufficient to brainstorm many words related to the word harvest. When this happens, teachers can provide some background knowledge about the topic to get the brainstorm going. Another scaffold is to provide a list of words that includes some that are related to the key word and some that are not. Students consider each word to determine if it should be added to the semantic map. The categorizing part of the activity can also be scaffolded by the teacher providing category topics. If you are working with young children who have not yet developed

solid reading and writing skills, you can use a picture in the center of the map instead of a word, and the brainstorming can be done orally with the teacher transcribing the words.

A semantic mapping activity can begin before students read or learn new information as a way to help them access what they already know about a topic. It also serves as a great “after” activity to extend the vocabulary learning. The teacher can bring back the semantic map or the words listed in categories and ask students to add any new words they have learned about the topic. One advantage of semantic mapping is that it is a collaborative task that provides lots of opportunities for the students to talk about words and how they are related, using real-life contexts to explain the words they generate. It also is engaging and motivating, and an important part of developing a word-conscious classroom in which students enjoy learning words!

Semantic maps can be an effective tool at any grade level, depending on how they're implemented. For example, higher grade levels can use semantic mapping techniques to not only learn vocabulary but develop a more thorough understanding of complex concepts. A teacher could use a semantic map before starting an unfamiliar unit, like a unit discussing the women's suffrage movement. They could then compare this map to a semantic map completed after the unit is complete to demonstrate to students what they learned and how the various topics they covered relate to one another.

Even the youngest learners can benefit from semantic mapping. Early elementary educators can utilize semantic maps to help students with phonological awareness skills—teachers should simply choose a word and write some related and unrelated words around it. Students can then categorize the surrounding words into categories based on their understanding of the phonological awareness skill being taught. For example, an educator could write the word "cat" on the board and surround it with words like "cup," "catch," "bat," and "sat." Students could practice grouping rhyming words, like "cat," "bat," and "sat," or alliterative words, like "cat," "cup," and "catch."

DEVELOPMENT OF GRAMMAR IN CHILDREN

Gunel Shefiyeva Elkhan

English language teacher of Foreign Languages Center of ASPU

Orcid id: 0000-0001-5105-2749

agakishiyeva.g@mail.ru

Key words: Development of grammar, building blocks for grammar development, poor grammar.

Children first learn how to use grammar in their spoken language and then at school will be taught how to formulate written sentences using appropriate punctuation and grammatical elements, such as tense, word order and the use of word classes – e.g. nouns (naming words), pronouns (e.g. I, me, mine, my, you), verbs (action/doing words), adjectives (describing words) and adverbs (describes a verb – e.g. slowly). By teaching these elements children learn that their words are intended to be read and understood and that this is easier to do if it is grammatically correct, accurately spelt, well-punctuated and neatly written.

The use of correct grammar is important because it is the main feature within both our spoken and written communication that allows us to have our messages clearly understood. Using incorrect grammar can lead to sentences being meaningless and the message unclear, which in turn can lead to misinterpretation by a communication partner. Using correct grammar makes listening and reading easier for others to understand and can make the communication process more enjoyable.

As a child gets older grammar becomes an important process as they learn how to communicate their thoughts and ideas in written form. With a good understanding of the different grammatical components of language, a child is able to express themselves clearly and establish good foundation skills for written documentation in later years (e.g. writing school essays, job applications or creative writing). Grammar also helps children expand their vocabulary by helping them to develop more interesting ways of presenting information.

The building blocks to develop grammar:

Attention and concentration: Sustained effort, doing activities without distraction and being able to hold that effort long enough to get the task done.

Receptive language (understanding): Comprehension of language.

Expressive language (using language): The use of language through speech, sign or alternative forms of communication to communicate wants, needs, thoughts and ideas. In order to be able to write sentences with

correct grammatical formation, a child first needs to be able to use the grammar appropriately in their verbal communication. Children learn how to use different grammatical components at different stages of their language development.

What can be done to improve grammar skills?

Model: When the child says something that is grammatically incorrect, model to them the correct way of saying the sentence (e.g. child: “Me want to go home” adult: “I want to go home”).

Focus on one grammatical component at a time to avoid overloading the child with too many new concepts.

Games: Develop games that require the child to repetitively use a correct grammatical formation (e.g. when working on the pronoun “I” you could get your child to request parts of a game, such as a puzzle: “I want the apple please”, “I want the car please”).

What activities can help improve grammar?

Story Books: Read books help model correct grammar use.

Play: In play ask the child what is happening, what just happened or what might happen next (e.g. adult: “What is the baby doing?” child: “The baby is sleeping”; adult: Makes teddy jump and asks, “What did Teddy just do?” child: “Teddy jumped”; adult: “What will the dog do next?” child: “The dog will go to sleep”).

Telling Stories: Encourage the child to tell you the story in a book using the pictures. The child will usually produce a simple sentence which will enable you to model the correct grammar if it is said incorrectly. The more the child practices telling the same story the more they will pick up on your models and improve their grammar in their story telling.

Pronouns: When a child is learning about the pronouns ‘he/she’, explain to the child that “He is a boy and she is a girl”. You can then find pictures of boys and girls doing different actions and say a sentence about each picture (e.g. “He is jumping” or “She is laughing”).

Pronoun ‘I’: When helping the child to learn how to use the pronoun “I” engage the child in different requesting activities where they have to ask for items (e.g. Mr Potato Head, puzzles, snack time, choosing a DVD, posting blocks).

Sentence Construction: Make up simple sentences (e.g. The boy rode his bike) Cut the sentence into individual words and encourage the child to sequence the words in the correct order to make a sentence.

Poor grammar can cause misunderstandings and misinterpretations. Failing to apply correct grammar rules to a piece of writing often results in sharing wrong or even opposing ideas, opinions, or views, which in turn raise issues depending on the topic at hand. Common errors, including using the wrong verb

tenses and punctuation marks, can lead to a complete misrepresentation of themes explored, and as a result, in missing assignment requirements, failing to touch on recommended points of discussion, or even raising more serious issues (depending on the purpose of the written piece).

Another scenario which highlights the importance of using correct grammar is when we consider the potential different audiences that could read a piece of writing. For example, for native speakers, whose first language is English, it may be easier to look past grammatical errors and still understand the main topic at hand, as well as the argument the author is trying to share with their readers. On the other hand, we must remember that people who use English as their second language may be used to different grammar rules, as foreign languages, like Spanish or French, have completely different rules to follow, including contrasting sentence structures and word order.

The importance of grammar goes beyond academia - it's something we need and use in our everyday life. In modern language, the purpose of grammar is to support effective communication. Good grammar allows us to express ideas accurately in different contexts, from casual conversations to writing academic texts.

Having good grammar can also boost our credibility as writers and communicators, as it shows attention to detail and respect for the language. In today's digital age, using a grammar checker is second nature to most of us, but knowing correct grammar rules can be invaluable in some situations, particularly at school, where children are not always allowed to use these tools.

THE FOREIGN POLICY OF GJERGJ KASTRIOT SKANDERBEG DURING THE MIDDLE AGES

Dr. Blerina Xhelaj
University “Ismail Qemali” Vlora, Albania
Faculty of Humanities Sciences
Department of Education
e- mail blerinaxhelaj@yahoo.com
<https://orcid.org/0009-0008-9169-4146>

Abstract

Objective: This paper aims to identify the foreign policy of the medieval albanian state in the time of Gjergj Kastriot Skanderbeu. Also, the reader should recognize the importance of the albanian national hero Skanderbe and the contribution he made as a factor in stopping the ottoman invasion during the 15th century.

At the beginning of the 15 th century the albanian territory was included under the rule of the Ottoman Empire. Albania appears as a backward country, where old feudal relations prevailed. During this period, Gjergj Kastriot Skanderbeg has had a significant impact on the protection of albanian lands and the cultural identity of albanians. He is considered to be the first” architect” in the establnishment of the albanian state during the medieval period. He had focused on his hands all the institutions that he created for the security of Albania country. From the point of view of Balkan politics, Skanderbeg has played a very important role as a security element for Evropa from ottoman attacks, but also as a protector of christianity. Skanderbeg is rated as one of the leading figures in Europe that served as a security element for 25 years. He also had the help of the European states for the Ottoman restraint, mainly of the italian states which were more interested in keeping away the muslim progress in Europe.

Keywords: diplomacy, relationship, treaty of Gaeta, muslim invasion.

INTRODUCTION

With the unequal war against the turks, the albanians attracted the attention of the West, which felt threatened by the strengthening and expansion of the Ottoman Empire. Land return albanian in the time of Skenderbeu in the main obstacle for the advancement of the turks to the west, brought two great benefits to the West: First, the occidental spaces were not encroached upon from the Ottomans and, secondly, the Christian religion escaped the threat from Ottoman Muslimism. From the side also Skenderbeu, as the leader of the albanians, was clear that a war with one of the powers the biggest of the time, with unequal forces, techniques and technologies, could not be undertaken and continued for a period of 25 years without the political and material support of the states others lined up as opponents of the Ottoman Empire.

(Jaup Zenuni, *“Diplomacia shqiptare në periudhën e lavdishme të Gjergj Kastriotit Skënderbeut”* item, 2019)

The 15th century found Europe threatened by the attacks of the Ottoman Empire and mainly the Balkan region. One of the countries that was being seriously threatened by this empire was Albania, which appears in the international arena as a small country, with a weak economic development and negligible in the eyes of the international community. Albania is mentioned more in the European chancelleries after the return of Gjergj Kastriot Skanderbeg to Krujë. Although he was raised and trained in the Ottoman environment and culture, he did not forget his homeland. After his return in November 1443, he opened war against the empire for the protection of the Albanian lands, which were constantly threatened by the Ottoman invasion. Skanderbeg launched a sudden uprising against the Ottomans, which was initially not taken seriously by the international factor, not giving it any importance. But when the Ottoman Empire was endangering the interests of the italian states and beyond, the latter would give more importance to his efforts to repel the Ottoman troops.

Initially, the Republic of Venice was worried by the nationalist intentions of Skanderbeg, which reached the point where it sought to physically liquidate it in 1448. Venice's attitude changed when Sultan Murad II, in 1450, undertook an invasion against Albania. The Ottoman Empire threatened the Italian states, as well as the countries of Central Europe, mainly Catholic Hungary. By now, the belief was created within European circles, "that in the war that Skanderbeg was waging in Albania, the fate of Italy was also at stake." The Albanian captain had to be provided with moral, political, but also financial support from the international arena. In a letter that Skanderbeg sent to the prince of Taranto, G.A. On October 30, 1460, Orsini wrote: "everyone already knew that if Kruja fell, it would be Italy's turn."

Another country that was at risk from the Ottoman invasion was Hungary, which supported Skenderbeu among the first. After the departure of the Ottoman forces, Skenderbeu returned to the front of the war against the

empire. During this period, anti-Ottoman military preparations began, represented by the Hungarian army of Janos Huniadi and the army of the Lezha alliance. The assembly decided on their cooperation against the Ottoman coalition. For the realization of this project, "Janosh Huniadi's army would march towards the north-eastern albanian provinces, where it would join with about 20 thousand albanian fighters who would be commanded by Skënderbeu himself".

Regarding Skanderbeg's attitude towards the Ottoman Empire, important for him was the diplomacy that would follow with other countries, as well as the reaction of the international factor. Skanderbeu built very good relations with Janosh Huniadi, the Hungarian leader, but they were never accompanied by signed protocol acts, so it was an alliance that each supported in its own sector. During this time, Skanderbeu's attention was directed towards the Republic of Venice, to which he asked for financial, military, why not moral help, for the continuation of the war against the Ottomans. The talks with the representatives of Venice took place in Lezhë through the Albanian Covenant, which was represented by Skënderbeu and Nikolë Dukagjini, "while the Republic of Venice was represented by the governor of Shkodra, Paolo Loredani, and its special envoy, Andrea Venerio".

MATERIALS AND METHODS:

For the preparation of this article I relied on the written sources of Albanian and foreign historians, also as a source of information I used the articles written by albanian professors and academics, who have made a very important contribution to the writing of the life and work of the albanian hero Gjergj Kastriot Skanderbeu. His life is reflected in great detail in the work written by the great Albanian academic Kristo Frasheri. An important source was also left by the contemporary of Skanderbeg, Marin Barleci, who has described Skanderbeg's battles in detail. Another colleague of Barleti was the humanist Dhimiter Frengu, who, as a colleague of the hero, accompanied the latter in 1466-1467 on his visit to Rome. He left his memories of this period.

(Akademia e Shkencave te Republikes se Shqiperise, "*Historia e popullit shqiptar*", 448)

Also, the articles written in foreign and local scientific journals by albanian professors such as: Gj, Berisha, J.Zenuni, lecturer B. Xhelaj etc, which are reflected on the internet, are also of considerable importance.

RESULTS: Skanderbeu made a great contribution not only to the direction of the albanian state during the Middle Ages, but also to the prevention and obstruction of the Ottoman invasion in Albania at that time, but also to medieval Europe, which was also threatened by the Ottoman invasion. Also, Skanderbeu it was also seen as a factor inhibiting muslim progress in Europe. He was considered a christian prince and influenced his psychology for the preservation of European Christianity, especially in Rome, where it was also the center of

christian universalism. This was the reason why many Christian countries psychologically, militarily and financially supported Skanderbeg for restraining the Ottoman Empire for a period of 25 years.

DISSCUSSION

The Republic of Venice was one of the most powerful maritime and commercial countries in the Mediterranean basin, as well as possessing several important centers and ports in the Balkans. It also owned several important city-ports in Albania. The economic, political and strategic importance of the possessions it had in the albanian lands meant that the Republic of Venice always paid special attention to the preservation of these possessions and the strengthening of its positions in them.

Venice was skeptical about Skenderbeu's position to create an independent state run by him, because it threatened Venice's interests in Albania. On October 4, 1448, a peace treaty was signed between the two countries that would be ratified with difficulty by the local side. According to the content of this treaty, Skenderbeu would cede to Venice the territory of Danja and the provinces on the right bank of the Drin River, while Skenderbeu himself would benefit from the right of refuge in its territories, as well as provide a reward of 1400 ducats, a negligible figure for such a needy state, but Skanderbeg was not given the 1400 ducats of the first year, which according to the treaty would take them within 15 days to prepare for the joint military campaign with J. Huniad". (Xhelaj B *"Diplomacia e Skenderbeut"*, Buletini shkencor, Universiteti i Vlores), vol 6, nr 1- 2023, 100)

With Venice, Skanderbeg provided neither moral nor financial aid, on the contrary, Venice had signed a peace treaty with the Ottoman Empire, thus ensuring good trade relations. Also, Venice exerted pressure within the Lezha agreement in order for the albanian captain to become the least dangerous for him. During this period, Skenderbeu set his sights on the Dalmatian republic, Ragusa. He built a very good relationship with him, which helped him rather morally and with some sums of money, but not enough to continue the war. Ragusa did not sign any defensive and military alliance with Skanderbeg. The Dalmatian Republic "did not go further than congratulations on the victories achieved". However, Skenderbeu never complained about it, as happened with the Venetian Republic. Skanderbeg maintained relations with Ragusa, ensuring contacts with Western Europe. In addition, the Albanian leader ensured the financial actions of the Albanian state through the banks operating in Ragusa. <https://www.epokaere.com/politika-e-jashtme-dhe-diplomacia-e-skenderbeut/>

1.1 Skanderbeg and the relationship with the Vatican

One of the countries with which Skanderbeg had the most continuous and stable relations was Rome, which represented not only the universal center of Christianity, but also the capital of a powerful state, that of the

papal state. As the holy seat, its jurisdiction also extended to the Albanian territory. The advance of the Ottomans in the Balkans, their approach to the borders of Catholic Hungary, their claims for an exit to the Adriatic, naturally threatened the borders of the papal state as well. The first contacts between Skanderbeg and Rome took place on the threshold of the liberation uprising of 1443.

Diplomatic relations expanded under Pope Nicholas V, who appointed Antonio di Oliveto as apostolic nunc to Albania, who was later replaced by Eugene Suma. Regardless of the diplomacy these two countries pursued, they had different goals about how they viewed the war against the Ottoman invaders. On July 12, 1447, Pope Nicholas V commissioned his delegate, "to try to convince the Christian faithful to give their beloved son, the noble man Gjergj Kastriot, lord in Albania, support and help against the Turks ". (Berisha Gj. (2017) *"Dimensions of Scanderbeg's relations with the Holy See in the face of Ottoman invasions"*)

While, according to Noli, in the work "Skenderbeu" he mentions him, calling him "a pious, extremely powerful warrior of the true religion and fearful striker".

Skanderbeg saw the war as an attempt to free the albanian territories from Ottoman rule and ensure independence, while Rome looked further, removing not only the Ottomans from Europe, but sought to include under its authority the jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople in the east. Rome sought to bypass the process of the birth of nationalist states in Europe, which tried to free themselves from the tutelage of Rome. Based on these circumstances, Rome managed to provide Skanderbeg with a figure of nearly 5,000 ducats for the war against the Ottomans, a negligible figure compared to the aid that Rome had provided to other countries. Even Rome responded to Skanderbeg's demands more in the form of congratulating the victories achieved than the little help it gave. These data are also given by Cardinal Karvjali. Historian Kristo Frashëri mentions in his work on the life and work of Skenderbeu, the correspondence of Karvajal, who wrote, among other things:

"Until today, there has been no one who has been so devoted to the common good as Nicholas V. He gave 5,000 ducats to Skenderbeu and promised other aid in order to protect him from the Turks; he sent 60,000 ducats to the island of Rhodes; he has spent 40,000 ducats on the construction of a war fleet to be used against the Turks; he tried to convince the prince of Karamania with a large sum of money to undertake an attack against the Ottomans". (Xhelaj B *"Diplomacia e Skenderbeut"*, Buletini shkencor, Universiteti i Vlores), vol 6, nr 1- 2023, 100) Skanderbeg's money was also limited by Rome, and having conflicting interests between them, he is forced to ask another country for help. (Frasheri Kristo *"Skenderbeu, jeta dhe vepra"* Akademia e shkencave te Shqiperise, botimet Toena 2002)

1.2 Relationship between Alfons V and the treaty of Gaeta.

Skanderbeg would enter the path of diplomacy with the Kingdom of Naples led by King Alfonso V. Their diplomatic relations have been characterized by ups and downs. Initially, these relations were good, but the king of Naples was at war with Venice, with which Skanderbeu had also made an alliance with the latter. Alfonso V became more angry when he asked Skanderbeg to form an alliance against Venice in cooperation with the Serbian prince, Gjergj Branković, for the issue of coastal cities, which Skanderbeg was reluctant to accept. Only after 1450, the diplomatic relations of the Kingdom of Naples with the Republic of Venice improved, while the economic situation in Albania was becoming more and more difficult. Skanderbeu, in these conditions and without allies, was forced to return to the old policy with Venice, promising it the territory of Kruja, but Venice did not accept, because it was in alliance with the sultan. Desperate, Skanderbeg turns his eyes again to the king of Naples, Alfonso V. (Luarasi. A. (1998), *“Shteti dhe e Drejta Shqiptare në Epokën e Skënderbeut”*, Shtëpia Botuese “Luarasi”).

The latter looked at Albania with interest because he wanted to create a Mediterranean empire, while secured the route through the Albanian shores of the Adriatic and the Ionian. The Albanian-Neapolitan rapprochement would aggravate diplomatic relations between Naples and Venice, but also with the Ottoman Empire. These relations would become even more irritated when the political-military treaty between Albania and Naples was signed, which has gone down in history under the name of the Treaty of Gaeta. This treaty was not signed by the heads of the two countries, where the pronotary Arnaldo Fonolleda was sent from the Neapolitan side, while from the Albanian side two bishops were sent, such as Father Stefani who represented the Orthodox bishopric of Kruja and Nikollë de Berguci, bishop of the Catholic Church. In the treaty of Gaeta, Skanderbeu had an inferior position. This is noted in most points of the treaty.

In article 1 it was said: that the king of Naples will send an army to protect the head of the Albanians, while the latter should give the city of Kruja to the person whom King Alfonso would send, but also every city that he has in his possession . (Xhelaj B *“Diplomacia e Skenderbeut”*, Buletini shkencor, Universiteti i Vlores), vol 6, nr 1-2023) 100- 101)

Also, all cities, villages, castles would remain under the orders of Alfonso V, according to Article 2.

According to article 3, Skanderbeg had to swear allegiance, recognizing Alfonso V as sovereign and himself as his vassal.

According to Article 4, after all the Albanian lands were liberated, they had to pay an annual tribute or tribute to the Neapolitan king. (Valentini, Zef, “*Papa Kalisti III, Skënderbeu, Shqipëria dhe kryqëzata 1451- 1458*”, Tiranë, Plejad, 2009)

According to article 5, Skanderbeu and his relatives had to buy salt only in Alfonsi's warehouses, at the same price as they bought it from the Sultan's warehouses. At first glance, without delving into the content and historical background when this treaty was signed, to create the impression that Skanderbeg had turned into a humble vassal of Alfonso of Naples. There are also authors of modern times such as the Swiss Oliver J. Schmidt (2008, pp.279-305) who starting from the formal point of view of the wording of the treaty or any promise made by Skanderbeg under certain conditions, such as that of March 1451, that "... after the expulsion of the Ottomans, took the oath of vassalage in person before the king". However, the diplomatic relations between them have been mostly positive.

CONCLUSIONS

Gjergj Kastriot Skënderbeu is the personality who raised the name of the Albanians through successive victories, not only in the internal plan, but also in the external factor. He is described by Albanian and world historiography as a brave personality, strategist, skilled and intelligent diplomat. He concentrated power in his hands, uniting the Albanian leaders through the League of Lezha, which for the first time sanctioned the concentration of the "independent" Albanian state. Gjergj Kastriot Skënderbeu was also very successful in foreign policy. He created a wide system of alliances not only at home, but also abroad, such as the Republic of Venice, the Papal States, the Ragusan Republic, the Kingdom of Naples, as well as the alliance with Hungary, which was never accompanied by credentials . Also, other countries such as the Duchy of Milan, the Kingdom of Burgundy, etc., were included in Skanderbeg's foreign policy. Skanderbeg's diplomacy oscillated between Naples, Rome, Ragusa and finally Venice. (Xhelaj B “*Diplomacia e Skenderbeut*”, Buletini shkencor, Universiteti i Vlores), vol 6, nr 1- 2023, 101- 102)

In the centralized state of Skanderbeg, there were no special institutions that dealt with diplomatic activity, but there were high officials such as consuls, ambassadors, orators, etc., who were provided with credentials for the realization of active diplomacy. The diplomats who stood out the most were: Gjergj Pellini, Karl Topia, Pal Úngjëlli, Stefan and Nikolla de Berguci, Martin Muzaka, Andrea Suma, etc. (Luarasi. A. (1998), “*Shteti dhe e Drejta Shqiptare në Epokën e Skënderbeut*”, Shtëpia Botuese “Luarasi”).

Skanderbeu knew very well to conduct diplomacy only in the name of the interest of Albania and Albanians. He also stands out in terms of being an outstanding strategist and commander, who managed to repel the Ottoman

troops, not only from Albanian lands, but also from Europe for a quarter of a century. His name is mentioned in foreign literature, as one of the most important personalities who made history during the 15th century and who has left a mark to this day. He is regarded as a defender of the values of the Albanian identity, defender of Christianity, European order and security. He is considered as "the first architect of the establishment of the albanian state". (Xhelaj B *"Diplomacia e Skenderbeut"*, Buletini shkencor, Universiteti i Vlores), vol 6, nr 1-2023, 102)

REFERENCES

- Akademia e Shkencave te Republikes se Shqiperise, *"Historia e popullit shqiptar"* Tirane, Toena 2002
- Luarasi. A. (1998), *"Shteti dhe e Drejta Shqiptare në Epokën e Skënderbeut"*, Shtëpia Botuese "Luarasi").
- Frasheri Kristo *"Skenderbeu, jeta dhe vepra"* Akademia e shkencave te Shqiperise, botimet Toena 2002
- Frasheri Kristo, *"Gjergj Kastriot Skenderbeu, Jeta dhe Vepra 1405- 1468"*, Dituria, 2019
- Valentini, Zef, *"Papa Kalisti III, Skënderbeu, Shqipëria dhe kryqëzata 1451- 1458"*, Tiranë, Plejad, 2009
- (Jaup Zenuni, *"Diplomacia shqiptare në periudhën e lavdishme të Gjergj Kastriotit Skënderbeut"*, (item) 2019
- 5th International Scientific Conference European Integration of Western Balcan countries-conditions and challenges towards membership <https://www.researchgate.net>
- Berisha Gj. (2017) *"Dimensions of Scanderbeg's relations with the Holy See in the face of Ottoman invasions)* (item) *Eurepean Academic Research*, vol V, Issue7/October 2017, <http://www.euacademic.org/UploadArticle/3287.pdf>
- Barleti, Marin *"Historia e jetës dhe veprave të Skënderbut, princi i epirotve"*, Romë, 1508- 1510
- Noli, Fan, *Historia e Skënderbeut"*, Boston Mass, 1949
- Noli, S. F (1989) *Historia e Skënderbeut"*, Vepra 4 Akademia e Shkencave te Republikes se Shqiperise, Instituti i Gjuhesise dhe Letersise)
- Brackob, A. K *"Një histori e Gjergj Kastriotit dhe e rezistencës shqiptare ndaj ekspansionit islamik në Evropën e shekullit XV"*, 2018
- Bardhi, Frang, *"Skënderbeu"*, shtëpia botuese Naim Frashëri
- Daci, Fatos, *"Skënderbeu i vërtetë"* Mars 2009
- Godo, Sabri, *"Skënderbeu, 1975"*
- Kule, Virgjil, *Kryqtari i fundit*, Tiranë 2012
- Plasari, Aurel, *"Skënderbeu një histori politike"* Botimet IDK, 2018
- Paganel, Camille, *"Historia e Skënderbeut"*, 1855
- Xhelaj, B *"Diplomacia e Skenderbeut"*, Buletini shkencor, Universiteti i Vlores), vol 6, nr 1- 2023
- <https://www.epokaere.com/politika-e-jashtme-dhe-diplomacia-e-skenderbeut/>
- <https://dritare.net/politika-e-jashtme-dhe-diplomacia-e-skenderbeut>
- <https://www.botasot.info/opinione/782382/politika-e-jashtme-dhe-diplomacia-e-skenderbeut/>

THE IMPORTANCE OF TEAM SPORTS ON THE DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS IN THE WORK PLACE BY STUDENTS-ATHLETES

Felipe Alves da Nóbrega, Federal University of Paraíba, Psychopedagogy,
felipenobregapedagogia@gmail.com, 0009-0006-2082-0155
Heitor Augustu Guedes Gomes, Federal University of Paraíba, Psychopedagogy,
heitoragg1402@gmail.com, 0009-0008-4388-2951
Júlio César Araujo de Souza, Federal University of Paraíba, Psychopedagogy,
juliocesarads157@gmail.com, 0009-0002-2053-5398
Mateus David Finco, Federal University of Paraíba, Psychopedagogy,
mateus.finco@academico.ufpb.br, 0000-0001-8407-0046

Abstract

The current university environment is complex and competitive for students. The pursuit of research, university third mission and teaching assistance projects demonstrates this competitiveness, which encourages students to prepare for a market that follows the same pattern. The differences between the environment in which future workers live and the academic life can create gaps regarding soft skills. In this sense, sports are excellent for building knowledge of teamwork, resilience, and, furthermore, developing skills applicable to other areas of life. They also stimulate a sense of cooperation with peers and proactivity in contributing to the team's progress. In this context, athletes can stand out due to better social skills, self-esteem, and, most importantly, overcoming collective challenges. These abilities translate as soft skills, which are essential to note that these skills are useful in the workplace, and athlete-students who learn to work in teams through sports are also creating important patterns to insert themselves in the future job market. To sum up, it is highly recommended the pedagogical and psychopedagogical contribution to understand the transition moment from university studies to the work environment, fostering a solid education for successful professionals.

Keywords: Job market, Teamwork, Workplace, Sports, Athlete-Students.

PERMANENCE POLICY OF STUDENT-ATHLETE IN HIGHER EDUCATION: A DOCUMENTAL ANALYSIS

Analice Maciel de Melo¹ Federal University of Paraíba, Psychopedagogy,
¹analice.melo@academico.ufpb.br, 0009-0000-0979-0289
Kelson Pereira Ribeiro² Federal University of Paraíba, Psychopedagogy,
²kelson.pereira@academico.ufpb.br, 0009-0001-7129-0346
Brenno Eloy da Cunha Maribondo³ Federal University of Paraíba, Psychopedagogy
³brenno.elay.cunha@hotmail.com, 0009-0009-9909-6455
Raquel Linhares de Luna Freire⁴ Federal University of Paraíba, Psychopedagogy
⁴raquellfreire@gmail.com, 0009-0004-4639-9579
Mateus David Finco⁵, Federal University of Paraíba, Psychopedagogy.
⁵mateus.finco@academico.ufpb.br, 0000-0001-8407-0046

Abstract

The journey of an athlete in higher education is followed by a series of challenges that are not strictly associated with the sport itself, but for instance with lack of budget support, psychological distress and inability to manage their routine. Moreover, student-athletes may address these difficulties daily, facing the absence of student assistance from their universities and a need to understand high and low levels in their performance in the academic and sport scenery. Furthermore, in a cultural perspective, specifically in Brazil, there is a clash between the sport development and academic performance, where it is possible to observe that many students are taking off their classes to train instead of studying at the moment they should. In the folk perspective, it is argued that students cannot achieve academic excellence at the same time as they reach their sports goals. However, the result is quite positive for the student-athlete, aiming that the skills being stimulated during the sport training process will ensure their development in other dimensions aside from physical, being those conceptual (cognitive), procedure (perform) and attitudinal (feel/act). The present study intends to explore the permanence policy in which those students that have the dual career which includes training and study sessions, and how these policies helps them providing financial, psychological and academic support in order for them achieve excellence.

Keywords: Permanence Policy, Student-Athlete, Dual Career

İKİLİ TALEPLERİ DENGелеMEK: ÖĞRENCİ-ATLETLER İÇİN AKADEMİK VE ATLETİK ZORLUKLAR VE PSİKOPEDAGOJİK DESTEĞİN ROLÜ

Mezun olmak, Mayara de FREITAS¹/ Mezun, Maria Alicia BRANDÃO²/ Profesör Doktor, Mateus David FINCO³

¹Paraíba Federal Üniversitesi, spor Psiko-pedagojisi, mayara.freitas@academico.ufpb.br, ORCID numarası 0009-0004-4252-0490

²Paraíba Federal Üniversitesi, spor Psiko-pedagojisi, mariaaliciavb@hotmail.com, ORCID numarası 0000-0001-8407-0046

³Paraíba Federal Üniversitesi, spor Psiko-pedagojisi, mateus.finco@academico.ufpb.br, ORCID numarası 0000-0001-8407-0046

Özet

Çalışma ve spor uygulamaları arasındaki çifte gün, eğitim ve akademik performans arasında denge gerektiren bir zorluktur. Sporcular, program aşırı yüklenmesi, fiziksel ve duygusal yorgunluğun yanı sıra her iki alandaki sonuçlar için baskı ile karşı karşıyadır. Bu rutin genellikle, özellikle üniversite sporcusu finansal ihtiyaçlarını desteklemek için çalışırken, bireyin tam özverisini içerir. Bu baskının etkisi, spor pratiğini uzlaştırırken çalışmalara odaklanmaya çalışırken nörogelişimsel bozukluklar veya öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler için daha da önemli olabilir. Psiko-pedagojik eşlik bu bağlamda zorunlu hale gelir, çünkü psikopedagogist müfredat adaptasyonunda hareket edebilir, akademik içeriği sporcunun ihtiyaçlarına göre ayarlayabilir, spor performansından ödün vermeden öğrenmeyi takip edebilmesini sağlamak. Buna ek olarak, profesyonel rutinleri organize etmeye, uyarlanmış çalışma teknikleri önermeye ve duygusal yönetimi ve duygusal zekanın gelişimini destekleyen stratejiler önermeye yardımcı olur. Aile üyelerinin, antrenörlerin ve eğitimcilerin desteği, çevrenin dengeli, öğrenmeye ve spor performansına elverişli olmasını sağlamak için de kritik öneme sahiptir. Farklı alanlardan profesyonellerin entegrasyonu, sporcunun sınırlamaları ve zorluklarıyla başa çıkabileceği bir alan yaratmaya yardımcı olur ve hedeflerine dengeli bir şekilde ulaşma yeteneklerini geliştirir. Bu şekilde, öğrenci-atlet birden fazla yolculuğunu uzlaştırabilir, akademik ve sportif hedeflere ulaşabilir ve daha bütünsel, daha güvenli ve daha etkili bir eğitim oluşturabilir

Anahtar kelimeler: Psikopedagoji, üniversite sporcusu, izleme, müfredat adaptasyonu

BALANCING DUAL DEMANDS: ACADEMIC AND ATHLETIC CHALLENGES FOR STUDENT-ATHLETES AND THE ROLE OF PSYCHOPEDAGOGICAL SUPPORT

Abstract

The double day between study and sports practices is a challenge that requires balance between training and academic performance. Athletes face schedule overload, physical and emotional fatigue, as well as pressure for results in both areas. This routine often involves the full dedication of the individual, especially when the university athlete also works to support his financial needs. The impact of this pressure may be even more significant for students who face neurodevelopmental disorders or learning difficulties, when trying to focus on studies while reconciling sports practice. The psycho-pedagogical accompaniment becomes essential in this context, because the psychopedagogue can act in the curricular adaptation, adjusting the academic content to the needs of the athlete, ensuring that he can follow the learning without compromising his sports performance. In addition, the professional assists in organizing routines, proposing adapted study techniques and suggesting strategies that favor emotional management and development of emotional intelligence. The support of family members, coaches and educators is also critical to ensuring that the environment is balanced, conducive to learning and sports performance. The integration of professionals from different areas helps to create a space where the athlete can deal with their limitations and challenges, enhancing their abilities to achieve their goals in a balanced way. In this way, the student-athlete can reconcile his multiple journeys, achieve academic and sporting goals, and build a more integral training, safer and more effective.

Keywords: Psychopedagogy, university athlete, monitoring, curriculum adaptation

CHALLENGES AND STRATEGIES FOR THE ACADEMIC RETENTION OF STUDENT-ATHLETES IN HIGHER EDUCATION

Raquel Linhares de Luna Freire¹ Federal University of Paraíba, Psychopedagogy
¹raquellfreire@gmail.com, 0009-0004-4639-9579

Analice Maciel de Melo² Federal University of Paraíba, Psychopedagogy,
²analice.melo@academico.ufpb.br , 0009-0000-0979-0289

Kelson Pereira Ribeiro³ Federal University of Paraíba, Psychopedagogy,
³kelson.pereira@academico.ufpb.br, 0009-0001-7129-0346

Brenno Eloy da Cunha Maribondo⁴ Federal University of Paraíba, Psychopedagogy
⁴brenno.elay.cunha@hotmail.com, 0009-0009-9909-6455

Mateus David Finco⁵, Federal University of Paraíba, Psychopedagogy.
⁵mateus.finco@academico.ufpb.br, 0000-0001-8407-0046

Abstract

The retention of student-athletes in higher education faces challenges in balancing academic and athletic demands, highlighting the need for integrated strategies and specific public policies. Studies reveal the absence of regulations that ensure a holistic education for this group, relying only on legal provisions that fail to address their dual careers comprehensively. Key barriers include time management, stigmatization, and a lack of academic flexibility, resulting in difficulties with concentration and access to quality education. Proposed measures, such as athlete identification during the studies enrollment, curriculum flexibility, tutoring and mentoring programs, and raising awareness among the academic community, are deemed essential. Additionally, the involvement of sports institutions and government bodies is crucial to fostering the simultaneous development of the academic and athletic potential of student-athletes. Programs that account for sports calendars, adapt schedules, and offer exchange opportunities can assist in harmonizing dual careers. However, the literature emphasizes that the lack of specific regulations and institutional support networks remains a significant obstacle, underscoring the urgency for public debates and reforms to promote the retention and success of student-athletes in higher education.

Keywords: Dual career, Student-athlete, Academic retention, Time management.

EĞİTİMDE ROBOTLAR: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Igor DOBRAČA

Juraj Dobrila Pula Üniversitesi (Hırvatistan), nominal kıdemli öğretim görevlisi,
bilgi ve iletişim bilimleri, igor.dobraca@unipu.hr, ORCID: 0000-0001-7189-2294

Özet

Bu makalenin amacı, 2024 yılına kadar eğitimde robotik ile ilgili belgeleri analiz etmek ve eğilimleri, etkileri, en etkili makaleleri ve gelecekteki araştırma yönlerini vurgulamaktır. Araştırma, Web of Science verilerini kullanarak, belgelerin başlığında "eğitim" ve "robot" anahtar kelimelerini arayarak toplamda 2086 belge elde edilmiştir. Veri analizi, Biblioshiny ve VOSviewer analiz araçları kullanılarak gerçekleştirildi.

Eğitimde robotlar, yıllık %9,68 büyüme oranına sahip gelişen bir konudur. Toplamda 6391 yazar belgeye katkıda bulundu ve her belgede ortalama 3.86 yazar bulunmaktaydı. Toplamda 39328 referans vardı, her belge başına ortalama 8,822 atıf olarak yaklaşık 7 yıl öncesine ait. En çok atıf yapılan belge, 765 atıfla “Eğitim için sosyal robotlar: Bir inceleme” olup, onu 608 atıfla “Okullarda robot teknolojisinin eğitim potansiyelini keşfetmek: Sistemik bir inceleme” takip etmektedir. Bulgular, yazarlara göre en üretken beş ülkenin Amerika Birleşik Devletleri (296 belge), İspanya (171), Çin (169), Brezilya (115) ve Japonya (101) olduğunu göstermektedir. Uluslararası ortak yazarlık oranı %15,29 olup, en işbirlikçi ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Yazar anahtar kelimelerine göre tematik haritaya dayanarak, ana motor temalar “sosyal robotlar,” “çocuk-robot etkileşimi” ve “özel eğitim”dir.

Bibliyometrik analiz yalnızca Web of Science üzerinde başlıklar kullanılarak yapıldığından, belirli sınırlamalar geçerli olabilir. Bu makale, küresel öğretim ve öğrenme metodolojilerini etkileyen bir alan olan eğitimde robotlar konusundaki eğilimleri belirlemektedir.

Anahtar kelimeler: bibliyometrik analiz, eğitim, robotlar.

ROBOTS IN EDUCATION: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS

Igor DOBRAČA

Juraj Dobrila University of Pula (Croatia), nominal senior lecturer,
information and communication sciences, igor.dobraca@unipu.hr, ORCID: 0000-0001-7189-2294

Abstract

The purpose of this paper is to analyse documents on robotics in education up to 2024 and highlight trends, impacts, the most influential articles, and future research directions. The research utilised data from Web of Science, specifically searching for the keywords "education" and "robot" in the title of documents, resulting in a total of 2086 documents. Data analysis was conducted utilising Biblioshiny and VOSviewer analysis tools.

Robots in education are an evolving subject with an annual growth rate of 9.68%. A total of 6391 authors contributed to documents, with an average of 3.86 co-authors per document. There were a total of 39328 references, averaging 8,822 citations per document, older approximately 7 years. The most cited document is “Social robots for education: A review” with 765 citations, followed by “Exploring the educational potential of robotics in schools: A systematic review” with 608 citations. The findings show that the five most productive countries by corresponding authors are the United States (296 documents), Spain (171), China (169), Brazil (115), and Japan (101). The rate of international co-authorship was 15.29%, with the United States being the most collaborative country. Based on the thematic map by author keywords, main motor themes are “social robots,” “child-robot interaction,” and “special education”.

As bibliometric analysis was conducted solely on Web of Science using titles, certain limitations may be applicable. This article identifies trends in robots in education, a field that is impacting global teaching and learning methodologies.

Keywords: bibliometric analysis, education, robots.

STUDENTS' SENSE OF BELONGING AND SCHOOL OUTCOMES IN MOROCCAN PUBLIC HIGH SCHOOLS.

Mohammed REZZAKI
Ministry of Education, Morocco.
Education and Gender Studies
rezzaki@live.fr
ORCID: 0009-0003-2274-2726

Students' Sense of belonging has a paramount value in learning and teaching process. It refers to the feelings of acceptance, respect, inclusion and support of students by others, particularly teachers and administration professionals in the school social environment. The aim of this article is to investigate the sense of belonging that students may or may not have and the relationship of students' sense of belonging to their schools outcomes in Moroccan high schools.

A questionnaire was designed to investigate the different aspects and degrees of sense of belonging among high schools students and their impacts on school engagement and achievements. 180 students participated in this study.

The primary results show that students, who feel a sense of belonging in their school or study environment, are more likely to be motivated and engaged in their studies. When students feel connected to their school community, they are more likely to actively participate in class, complete assignments, and do their homework. The preliminary results show also that a sense of belonging positively affects academic performance. Students who feel they belong to school are more likely to achieve higher results and perform better.

Reforming Moroccan educational system ought to take into account creation of a welcoming and inclusive environment in schools among learners. Involving learners in reform, encouraging collaboration, and addressing any forms of exclusion and enhancing school fairness in public schools, can achieve this.

Keywords: Sense of belonging, school outcomes, high school students

DIGITAL TWINS FOR ANTENNAS SIMULATION

Tazari NARJIS / Professor, Srifi MOHAMED NABIL

Ibn Tofail University kenitra Morroco, Antennas design, narjis.tazari@uit.ac.ma , 0009-0005-3933-4504

Ibn Tofail University kenitra, Antennas design, srifimm@gmail.com, 0000-0001-7630-8069

Summary

In recent years, antennas and accompanying systems have become more complicated and sophisticated. As a result, enhancing their performance becomes increasingly difficult and necessitates elaborate simulations using software packages such as HFSS and CST. These simulations are complicated, time-consuming, and prone to human errors. This work was executed in order to make these simulations simpler. This paper proposes a novel technique for overcoming these design and optimization challenges, namely the introduction of digital twins. In modern engineering, digital twins represent an evolutionary change that makes possible better design techniques, performance tracking, and operational optimization. This research, which focuses on theoretical frameworks, technical specifications, and methodological problems, presents a comprehensive worldwide overview of the many phases needed in developing a digital twin for antennas.

The specification of performance criteria, geometric modeling, and electromagnetic simulation approaches such as the Finite Element Method (FEM) and Finite Difference Time Domain (FDTD) are among the critical phases investigated in this research.

Albeit not inside the essential extent of this work, the review highlights the significance of recreation and trial approval in the iterative improvement of advanced twins. It likewise features the incorporation of continuous information and progressed investigation, for example, AI, for execution advancement and prescient support. This far reaching survey tries to act as a fundamental aide for scientists and architects investigating the utilization of advanced twins in receiving wire innovation.

.Keywords: digital twins, Antenna , Machine learning , FEM, FDTD

DIGITAL TWINS FOR ANTENNAS SIMULATION

Abstract

In recent years, antennas and accompanying systems have become more complicated and sophisticated. As a result, enhancing their performance becomes increasingly difficult and necessitates elaborate simulations using software packages such as HFSS and CST. These simulations are complicated, time-consuming, and prone to human errors. This work was executed in order to make these simulations simpler. This paper proposes a novel technique for overcoming these design and optimization challenges, namely the introduction of digital twins. In modern engineering, digital twins represent an evolutionary change that makes possible better design techniques, performance tracking, and operational optimization. This research, which focuses on theoretical frameworks, technical specifications, and methodological problems, presents a comprehensive worldwide overview of the many phases needed in developing a digital twin for antennas.

The specification of performance criteria, geometric modeling, and electromagnetic simulation approaches such as the Finite Element Method (FEM) and Finite Difference Time Domain (FDTD) are among the critical phases investigated in this research.

Albeit not inside the essential extent of this work, the review highlights the significance of recreation and trial approval in the iterative improvement of advanced twins. It likewise features the incorporation of continuous information and progressed investigation, for example, AI, for execution advancement and prescient support. This far-reaching survey tries to act as a fundamental aide for scientists and architects investigating the utilization of advanced twins in receiving wire innovation.

Keywords: digital twins, Antenna, Machine learning, FEM, FDTD

THE ROLE OF INTERNATIONAL TREATIES IN CONTROLLING THE PROLIFERATION OF WEAPONS OF MASS DESTRUCTION

Dr. Aastha Agnihotri
Former Research Scholar, Department of Law,
Himachal Pradesh University, Shimla (India) 171005
ORCID: <http://orcid.org/0009-0002-6350-8680>

Abstract

The proliferation of weapons of mass destruction (WMDs) poses a persistent threat to global peace and security. This study examines the role of international treaties in controlling the development, proliferation, and use of WMDs, with a focus on nuclear, biological, and chemical weapons. Despite existing international frameworks such as the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), the Chemical Weapons Convention (CWC), and the Biological Weapons Convention (BWC), challenges persist in ensuring compliance and addressing technological advancements. The research aims to evaluate the effectiveness of these treaties, identify gaps in their implementation, and explore mechanisms to enhance global disarmament efforts. The study employs a mixed-methods approach, combining qualitative analysis of treaty provisions and case studies with quantitative data on treaty violations and compliance. The findings are critical for policymakers, international organizations, and scholars focused on strengthening global security and disarmament regimes. The analysis reveals significant achievements, such as reducing stockpiles of chemical weapons, but also highlights limitations, including enforcement challenges and the emergence of dual-use technologies. Strengthening verification mechanisms, fostering international cooperation, and addressing technological developments are imperative for the future efficacy of international treaties on WMDs.

Keywords: Weapons of Mass Destruction, International Treaties, Non-Proliferation, Chemical Weapons, Biological Weapons, Global Security

TRIBAL DEVELOPMENT AND CLIMATE RESILIENCE: ADDRESSING VULNERABILITIES AND BUILDING CAPACITIES

Dr. Vijay Singh

Guest Faculty, Department of Lifelong Learning, Himachal Pradesh University, Shimla (India) 171005

E-mail: com.vvs@gmail.com ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2265-8888>

Dr. Sapna Devi

Former Research Scholar, Department of Public Administration, Himachal Pradesh University, Shimla (India), 171005 ORCID: <http://orcid.org/0009-0007-4559-9167>

Corresponding Author: Dr. Vijay Singh

Abstract

Tribal communities, often living in remote and ecologically sensitive regions, are particularly vulnerable to the impacts of climate change. Their dependence on natural resources for livelihood, coupled with socio-economic challenges, heightens their susceptibility to climate-induced risks such as erratic weather patterns, loss of biodiversity, and resource scarcity. Building climate resilience among tribal populations is crucial for ensuring their sustainable development and protecting their cultural and ecological heritage. This study explores the intersection of tribal development and climate resilience, focusing on identifying vulnerabilities and strategies to enhance adaptive capacities. The research aims to understand the specific climate-related challenges faced by tribal communities and propose actionable measures to address them. A mixed-methods approach was used, combining field surveys with 250 tribal households in Himachal Pradesh, interviews with local leaders and climate experts, and secondary data analysis of climate trends and policy frameworks. The findings reveal that tribal communities are experiencing significant disruptions in agriculture, water availability, and forest resources due to climate change. Traditional knowledge and practices, while valuable, are increasingly insufficient to cope with these challenges. However, targeted interventions such as sustainable agriculture, forest conservation programs, renewable energy projects, and capacity-building initiatives can significantly enhance resilience. The study underscores the importance of integrating climate resilience into tribal development policies and programs. Collaborative efforts involving government agencies, NGOs, and tribal communities are essential to ensure sustainable outcomes. Strengthening local governance, leveraging traditional knowledge, and introducing modern technologies can help build adaptive capacities and reduce vulnerabilities. In conclusion, addressing climate vulnerabilities and building resilience among tribal communities are critical for achieving sustainable tribal development. This requires a holistic approach that combines social, economic, and environmental strategies tailored to the unique needs of these communities.

Keywords: Tribal development, climate resilience, vulnerabilities, adaptive capacity, sustainable development, Himachal Pradesh.

ŞİKAYET YÖNETİMİNDE MÜŞTERİ DENEYİMİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER: RABAT TRAMVAYI ÖRNEĞİ – FAS

Tarik AZOUGUI, Rabat Muhammed V Üniversitesi, FSJES Souissi'de Doktora Öğrencisi

tarik_azougui@um5.ac.ma 0009-0008-7815-1390

Özet

Bu araştırma, Rabat tramvay sisteminde şikayet yönetimi bağlamında kullanıcı memnuniyetini etkileyen temel unsurları analiz etmeye odaklanmaktadır. Çalışmayı yönlendiren merkezi soru şudur: Şikayet yönetimi müşteri deneyimini ne ölçüde etkiler? Bu soru, müşteri memnuniyetinin hizmetin imajını güçlendirmek ve kullanıcı sadakatini artırmak için stratejik bir kaldıraç olduğu kamu hizmetlerinde önemli bir soruna işaret etmektedir. Pozitivist bir yaklaşımı benimseyen çalışma, çeşitli değişkenler arasındaki ilişkileri nesnel bir şekilde analiz etmeyi ve önemli eğilimleri belirlemeyi amaçlayan nicel bir yöntem kullanmaktadır. Veriler, yapılandırılmış bir anket aracılığıyla şikayet yönetimi hizmetiyle etkileşimde bulunan 151 kullanıcıdan toplanmıştır. Anket, sosyodemografik özellikler, dijital araçlara ilişkin algılar ve hizmetle ilgili genel kullanıcı memnuniyeti dahil olmak üzere birden çok boyutu araştırmıştır.

Verileri analiz etmek için ki-kare testi, çoklu karşılaştırmalı analiz (MCA) ve temel bileşen analizi (PCA) gibi gelişmiş istatistiksel araçlar kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları, müşteri deneyimini şekillendiren dört ana boyutu ortaya koymaktadır: Dijital araçların hız ve verimliliği, sağlanan bilgilerin netliği, vakaların takibi ve şeffaflığı, ve işlemde algılanan adalet.

MCA ve PCA analizleri aracılığıyla üç ana kullanıcı profili belirlenmiştir: Teknoloji dostu kullanıcılar: Bu grup, etkili dijital araçları önceliklendirir ve bağımsız, hızlı bir deneyim arar. İnsana odaklı kullanıcılar: Bu bireyler, nezaket ve insan etkileşimlerinin kalitesine büyük önem verir. Adalet odaklı kullanıcılar: Bu kullanıcıların memnuniyeti, şikayet yönetimi sürecindeki şeffaflık ve algılanan adaletle büyük ölçüde bağlıdır.

Çalışmanın bulguları, müşteri deneyimini iyileştirmek için pratik öneriler sunmaktadır: Dijital araçların optimize edilmesi, personelin sürekli eğitimi ve şikayet yönetiminde şeffaflığın artırılması. Bu araştırma, şikayet yönetiminin yalnızca kullanıcı memnuniyetsizliğini ele almakla kalmayıp, aynı zamanda müşteri deneyimini dönüştürmek ve kullanıcılarla kamu hizmetleri arasındaki ilişkiyi güçlendirmek için stratejik bir kaldıraç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Şikayet yönetimi, Müşteri deneyimi, Kullanıcı memnuniyeti, Kullanıcı profilleri.

THE DETERMINANTS OF CUSTOMER EXPERIENCE IN COMPLAINT MANAGEMENT: THE CASE OF THE RABAT TRAMWAY – MOROCCO

Abstract

This research focuses on analyzing the key elements that influence user satisfaction in the context of complaint management within the Rabat tramway system. The central question driving this study is: To what extent does complaint handling impact the customer experience? This question highlights a critical issue in public services, where customer satisfaction is a strategic lever for enhancing the service's image and fostering user loyalty. Adopting a positivist stance, the study employs a quantitative approach aimed at objectively analyzing the relationships between various variables and identifying significant trends. Data were collected from a sample of 151 users who interacted with the complaint management service through a structured questionnaire. The questionnaire explored multiple dimensions, including sociodemographic characteristics, perceptions of digital tools, and overall user satisfaction with the service.

To analyze the data, advanced statistical tools such as the chi-square test, multiple correspondence analysis (MCA), and principal component analysis (PCA) were utilized. The study's results reveal four key dimensions that shape the customer experience: Speed and efficiency of digital tools. Clarity of information provided. Tracking and transparency of cases and perceived fairness in processing.

Through MCA and PCA analyses, three main user profiles were identified: Technophiles, They prioritize efficient digital tools and seek an autonomous and fast experience. Human-centric users, These individuals place significant importance on courtesy and the quality of human interactions. Fairness-focused users, Their satisfaction heavily depends on transparency and perceived fairness in the complaint handling process. The findings provide practical recommendations to improve the customer experience: optimizing digital tools, providing ongoing staff training, and increasing transparency in complaint management. This study demonstrates that complaint handling is more than just addressing user dissatisfaction; it is a strategic lever for transforming the customer experience and strengthening the relationship between users and public services.

Keywords: Complaint management, Customer experience, User satisfaction, User profiles.

INTEGRATING DIGITAL TECHNOLOGIES INTO THE MARKETING

Assoc. Prof., Ihor PONOMARENKO¹/ PhD. Stud., Dmytro PONOMARENKO²

¹State University of Trade and Economics, Ukraine, i.v.ponomarenko.stat@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-3532-8332

²International University of Business and Law, Ukraine, schumi7@ukr.net,
ORCID: 0009-0002-2904-3904

Abstract

The development of digital technologies in the modern world is accelerating due to the achievements of scientific and technological progress and the formation of consumer demand for innovative products. The Internet and related technologies stimulate interest among modern users, especially representatives of generations Y, Z, and Alpha, in using gadgets in everyday life. For the target audience, products that have modern digital characteristics are necessary attributes for satisfying their own needs, communicating with other users, and forming social significance among peers. In the field of marketing, digital technologies are used to improve strategies and build long-term effective communication with the target audience. The application of innovations in the marketing activities of companies on the Internet involves the implementation of a large number of directions and approaches. Artificial intelligence allows companies to automate marketing processes, and increase the level of personalization when interacting with the target audience. Generative artificial intelligence plays a special role, which allows brands to create a variety of relevant content for the needs of a specific consumer. A characteristic feature of the digital environment is the ability to accumulate big data, which is used as a valuable resource for making effective management decisions in the marketing sphere. 5G and mobile technologies serve to attract user attention and achieve an optimal level of conversion. The Internet of Things (IoT) allows for communication with customers at home and in public places, stimulating demand for certain products. Virtual and augmented reality create new experiences for consumers and will allow for increased interaction in metaverses in the future. Voice assistants are actively developing and allow for searching for the necessary content, as well as communicating with the audience. Blockchain technologies provide a high level of security for transactions and the personal data of customers. Chatbots based on artificial intelligence and virtual influencers are promising areas for promoting brands and interacting with potential customers. A separate area is sentiment analysis, which involves identifying the moods and behavior patterns of the target audience, with subsequent adaptation of companies' communication models to the characteristics of the relevant user.

Keywords: Digital Technologies, Marketing, Blockchain, AI, Cybersecurity, IoT, Cloud Storage

THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL CULTURE ON EMPLOYEE PERFORMANCE WITH THE MEDIATING ROLE OF WORK MOTIVATION

Dr. Alireza Moghaddasi¹

Faculty Member of Imam Reza International University, Mashhad, Iran

alireza_moghaddasi@yahoo.com

Fatemeh Alimi

Master of Business Administration, Imam Reza International University, Mashhad, Iran

alimif31@yahoo.com

Abstract

This article deals with the impact of organizational culture on employee performance through work motivation. By analyzing the available data, we find that the policies and practices of human resource management should be directed in a way that matches the organization's strategy and employee expectations. Therefore, it is very important to study and understand the factors that can motivate employees. Employees are a very valuable asset for each company. If they are actively engaged in work with motivation and job satisfaction, the performance of the company will increase. However, it is not easy to obtain or maintain good employee performance. Managers need to understand this and be aware of how employees contribute to their work because low engagement can affect company performance. From the results of this study, we find that the purpose of adopting human resource management is that each person in a company carries out the vision, mission and key functions of the business and the values that have been accepted for growth and prosperity.

Keywords: Organizational culture, organization performance, work motivation

---

¹ Asrar Street, Daneshgah Highway, Imam Reza International University, Mashhad, Iran

INFORMATION TECHNOLOGY APPLICATIONS IN AGRICULTURE AND IMPLEMENTING
ELECTRONIC AGRICULTURE

Dr. Alireza Moghaddasi¹

Faculty Member of Imam Reza International University, Mashhad, Iran

alireza_moghaddasi@yahoo.com

Fatemeh Alimi

Master of Business Administration, Imam Reza International University, Mashhad, Iran

alimif31@yahoo.com

Abstract

Information technology is a category that most countries in the world are using today and are using this technology in different parts of their country. Information technology has countless advantages in the agricultural sector, and paying attention to these advantages can lead to development in the agricultural sector. Information technology can also lead to significant information and progress in the agricultural sector with its huge potential. In this article, under the title of the use of information technology in agriculture to implement electronic agriculture, the relationship between information technology and the agricultural sector will be discussed, while giving a brief introduction. Then, the reasons for using information technology in agriculture and the types of information needs of users in the agricultural sector will be examined. Practical cases of using information technology in agriculture and an example of using information technology in agriculture are another part of this article. The necessary conclusions will be drawn at the end of the article.

Keywords: Technology, Information Technology, Global Positioning System, Geographic Information System, Remote Sensing, Wireless Sensor Networks, Electronic Agriculture

---

¹ Asrar Street, Daneshgah Highway, Imam Reza International University, Mashhad, Iran

EXTRACTION AND ISOLATION OF STEROL COMPOUNDS FROM THE PETROLEUM ETHER
EXTRACT OF A MEDICINAL PLANT

Kenza Hazine¹, Chaima Mouffouk^{1,2}, Soumia Mouffouk¹, Hamada Haba¹.

¹Laboratory of Chemistry and Environmental Chemistry (LCCE), Department of Chemistry, Faculty of
Matter Sciences, Batna-1 University, 05000 Batna, Algeria., Algérie

² Department of Pharmacy, Faculty of Medicine, University of Batna 2 Mustapha Benboulaïd, 05000
Batna, Algeria

kenza.hazine@univ-batna.

Abstract

Phytosterols are a class of naturally occurring sterols found in plants. They have a similar chemical structure to cholesterol but differ in their side chain composition. These molecules play several biological properties including structural, physiological, and hormonal roles. Common phytosterols such as sitosterol, campesterol, and stigmasterol are used in some food products and dietary supplements to provide potential health benefits. During the present study, two phytosterols (β -sitosterol and β -sitosterol-3-O-glucopyranosyl) were extracted and isolated from the petroleum ether extract prepared from a medicinal plant. Their structures were elucidated using many spectroscopic techniques, including 1D and 2D NMR (¹H, ¹³C, DEPT, COSY, HSQC, HMBC, and NOESY), mass spectrometry (ESI-MS), visible ultraviolet rays.

Keywords: medicinal plant, β -sitosterol, β -sitosterol-3-O-glucopyranosyl, spectroscopy, biological activity.

THE THERAPEUTIC POTENTIAL OF A SPECIES BELONGING TO *HEDYSARUM* GENUS

Kenza Hazine¹, Chaima Mouffouk^{1,2}, Soumia Mouffouk¹, Hamada Haba¹.

¹Laboratory of Chemistry and Environmental Chemistry (LCCE), Department of Chemistry, Faculty of Matter Sciences, Batna-1 University, 05000 Batna, Algeria., Algérie

² Department of Pharmacy, Faculty of Medicine, University of Batna 2 Mustapha Benboulaïd, 05000 Batna, Algeria

kenza.hazine@univ-batna.

Abstract

Medicinal plants have garnered attention for their potential health benefits, particularly the genus *Hedysarum*, belonging to the Fabaceae family and includes around 200 species of annual and perennial plants widely distributed in Asia, Europe, North Africa, and North America. Renowned for their diverse therapeutic effects, plants in this genus exhibit antiviral, analgesic, cardioprotective, and anti-fatigue properties. Among them, *Hedysarum pallidum* which is well-documented in traditional medicine for its effectiveness in treating viral infections and inflammatory conditions. The present investigation revealed the richness of this species in many classes of secondary metabolites, such as flavonoids, saponins, tannins, and coumarins, which contribute to its pharmacological activities. The ethyl acetate extract demonstrated a significant reducing power effect, indicating its potential antioxidant capabilities. Given these findings, *Hedysarum pallidum* presents a promising avenue for further research and development in herbal medicine, highlighting its role in enhancing health and wellness through natural remedies.

Keywords: *Hedysarum*, ethyl acetate, therapeutic effects, secondary metabolites, flavonoids, antioxidant.

ANTI-INFLAMMATORY EFFECTS OF SOME ISOLATED PENTACYCLIC SAPONINS : *IN VIVO*,
MOLECULAR DOCKING, AND *IN SILICO* APPROACHES.

Chaima Mouffouk^{a,b}, Soumia Mouffouk^a, Hamada Haba^a, Abdelbasset Tamersit^a, Oussama Khaoua^c
^aLaboratory of Chemistry and Environmental Chemistry (LCCE), Department of Chemistry, Faculty of
Matter Sciences, University of Batna 1, 05000 Batna, Algeria.

^b Department of Pharmacy, Faculty of Medicine, University of Batna 2 Mustapha Benboulaid, 05000
Batna, Algeria.

^c Laboratoire de Chimie des Matériaux et des Vivantes : Activité & Réactivité (LCMVAR),
Département de chimie, Faculté des sciences de la matière, Université de Batna-1, Algérie.

Email: c.mouffouk@univ-batna2.dz

Abstract

This study is devoted to the determination of the chemical composition and the assessment of *in vivo* anti-inflammatory activity of the n-butanol extract obtained from the species *Scabiosa stellata* L. The *in vivo* anti-inflammatory activity by the model of carrageenan-induced paw edema was tested on male Wistar rats. Furthermore, four saponins were isolated from the n-butanol extract using several chromatographic methods, and their structures were identified by spectroscopic analysis. The isolated compounds were subjected to molecular docking studies with cyclooxygenase-1, cyclooxygenase-2, 5-Lipoxygenase, and nuclear factor-kappa B enzymes to explain the observed *in vivo* anti-inflammatory activity, and their pharmacokinetic and toxic parameters were predicted. According to the results, All the isolated compounds well interact with the active site of cyclooxygenases 1 and 2, and 5-Lipoxygenase and showed excellent interaction scores ranging from -9.8 to -11.5 kcal/mol, -9.9 to -11.5 kcal/mol, -8.9 to and -10.0 kcal/mol, respectively. The saponins were further investigated against NF-κB protein and showed excellent binding affinity surpassing dexamethasone used as a reference. For the ADMET prediction, the isolated saponins demonstrated low intestinal absorption and poor skin, blood-brain barrier, and central nervous system permeability. None of the tested molecules had an inhibitory effect on cytochrome P450 (CYP) enzymes. However, all the molecules had low clearance values and a high drug half-lifetime ($t_{1/2}$). The compounds had a possible toxicity with LD₅₀ values lying in class V and VI and did not possess any hepatotoxicity, mutagenicity, or cytotoxicity. In addition, the administration of n-butanol extract at the doses of 50 and 75 mg/kg prevents acute paw edema compared to diclofenac as a positive control. Furthermore, it can be concluded that the plant *S. stellata* may be helpful in the treatment of inflammation. However, prudent use of this species is recommended due to its richness in saponins known for their toxic effects.

KEYWORDS: *Scabiosa stellata*, phytochemicals, anti-inflammatory, molecular docking, *in silico*.

THE EVALUATION OF *IN VITRO* BIOLOGICAL ACTIVITIES OF THE ALGERIAN SPECIES

SUAEDA MONODIANA

Chaima Mouffouk^c, Soumia Mouffouk^b, Sara Mouffouk^a, and Hamada Haba^b

^{a)} Laboratory of Cellular and Molecular Physio-Toxicology-Pathology and Biomolecules (LPTPCMB), Department of Biology of Organism, University of Batna 2 Mustapha Benboulaid, 05000 Batna, Algeria

^{b)} Department of Pharmacy, Faculty of Medicine, University of Batna 2 Mustapha Benboulaid, 05000 Batna, Algeria.

^{c)} Laboratory of Chemistry and Environmental Chemistry (LCCE), Department of Chemistry, Faculty of Sciences of the Matter, University of Batna 1, 05000 Batna, Algeria

Abstract

In the present study, the biological activities of the methanolic extract prepared from the species *Suaeda monodiana* were assessed. The antioxidant activity was tested by five different methods, and the sun protection factor was measured. The hemostatic activity was evaluated by determining plasma re-calcification time, and the anti-inflammatory effect was carried out by heat-inducing hemolysis and albumin denaturation tests. The antimicrobial activity was evaluated by the agar disk diffusion assay against seven strains. As a result, the tested extract has a rich chemical composition and possesses interesting photoprotective (SPF at 46.49 ± 0.05) and antioxidant activities. This extract showed the ability to inhibit protein denaturation (IC₅₀ at 1.22 ± 0.8 mg/mL) and to protect the erythrocytes membrane (IC₅₀ at 2.39 ± 0.3 mg/mL). Moreover, the Methanol extract significantly shortens the clotting time and inhibits the growth of all the tested strains with minimum inhibitory concentrations ranging between 31.25 to 250 µg/mL. Furthermore, due to its pharmacological properties, *S. monodiana* species could be used in pharmaceutical formulations for the treatment of skin diseases

Key words: Anti-inflammatory, Antimicrobial, Hemostatic, Photoprotective, *S. monodian*

INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS AND FINANCIAL STATEMENT
QUALITY OF LISTED DEPOSIT MONEY BANKS IN NIGERIA.

AJIBOLA, Hussein Olamilekan¹

Department of Accountancy, Federal Polytechnic Iaro, Ogun State, Nigeria

E-mail: jblhussein@gmail.com

ORCID: 0009-0005-0476-8054

BALOGUN, Sherif Babajide²

Department of Accountancy, Federal Polytechnic Iaro, Ogun State, Nigeria

E-mail: babajide.balogun@federalpolyilaro.edu.ng

ORCID: 0009-0009-8148-9808

FASINA, Oludare Olakunle³

Department of Accountancy, Federal Polytechnic Iaro, Ogun State, Nigeria

E-mail: oludare.fasina@federalpolyilaro.edu.ng

ORCID: 0009-0001-9807-6606

Abstract

The study examined effect of international financial reporting standards on financial statement quality of listed banks in Nigeria with specific reference to ten (10) listed deposit money banks in Nigeria. The study especially looked at how listed deposit money banks in Nigeria differed significantly in terms of leverage, liquidity, and profitability before and after implementing IFRS. For a total of eighteen (18) years, the study spans the pre-IFRS adoption era from 2005 to 2013 and the post-IFRS adoption era from 2014 to 2022. A selection of Nigerian deposit money banks' yearly financial reports and accounts provided secondary data. Current and cash ratios were used to assess liquidity; return on equity, return on assets, and net profit margin were used to measure profitability, while debt to equity and debt to asset ratios were used to measure leverage. The data was analyzed using line charts, descriptive statistics, and the normality test. The results show that while there is no discernible difference in the profitability of the chosen banks before and after IFRS adoption, there is a significant difference in leverage and liquidity before and after IFRS adoption. The research recommended that in order to meet the demands of a wide range of users, the international financial reporting standards should be regularly evaluated to see how further disclosures should be provided in the financial reports.

Keywords: Cash Ratio, Current Ratio, Debt to Asset Ratio, Debt to Equity Ratio, Leverage, Liquidity and Profitability.

1. Introduction

In order to reduce the disparities in international accounting principles and reporting practices, the International Accounting Standards Committee (IASC) was established in 1973 by a group of professional accounting practitioners with the goal of developing global accounting standards. In this regard, the International Accounting Standards Committee (IASC) has been considering and establishing accounting standards worldwide for a considerable amount of time (Rabiu, 2019). For more than 20 years, IASC has actively promoted the uniformity and standardization of accounting principles. The International Accounting Standards Committee (IASC) relinquished its role in establishing international accounting standards to the International Accounting Standards Board (IASB) in April 2001. The IASB renamed the pre-existing International Accounting Standards as International Financial Reporting Standards (IFRS) after updating them (Rabiu, 2019). Nigerian Generally Accepted Accounting Principles' (GAAP), Statement of Accounting Standards (SAS) was replaced by IFRS in September 2010, which required all publicly traded companies to use the standards for their 2012 financial statements and to report their 2011 financial statements retroactively. By January 2014, the implementation was planned so that all parties involved would be using IFRS. Publicly traded companies and organizations with a significant public interest were to be the first to implement IFRS by January 2012. Small and medium-sized businesses must implement IFRS by January 2014, whereas all other public interest organizations must do so by January 2013 for constitutional purposes (Irvine & Luca, 2021).

For the purpose of financial statement comparability, information quality, lowering operating costs, and luring foreign direct investments, the Nigerian economy would benefit from listed companies implementing globally recognized, high-quality accounting standards, according to the IFRS Adoption Roadmap Committee (2010). The direction and implementation of the Nigerian Statement of Accounting Standards (SAS) and IFRS differ significantly, yet there are certain areas where they are identical. Financial Reporting Standards (FRS) under UK-GAAP are determined to be comparable to the majority of SAS under NG-GAAP. The NASB has released Statements of Accounting Standards (SASs) that are equal to the International Accounting Standards (IASs) issued by the IASB. Nevertheless, several NASB-issued standards lack an equivalent IAS, and vice versa (Adesina, 2021).

Any company's financial health is essential to the welfare of its stakeholders and the nation as a whole (Sofia, 2019). Full adherence to International Financial Reporting Standards (IFRS) is essential for boosting and enhancing the acceptability and dependability of the tool used to gauge a company's corporate performance, according to Ofurum et al. (2019). Those with varying stakes in the company, including owners, management,

workers, creditors, investors, tax authorities, etc., are extremely concerned about the company's success. Profitability, solvency, efficiency, and capital structure performance are among their many performance interests (Frank & Alan, 2018).

Financial statements include information on an organization's cash flows, value added, and any changes in equity over a certain time period, in addition to reporting its financial status (Iyoha & Faboyede, 2021). A diverse spectrum of users can utilize this knowledge to make well-informed economic decisions. Users who need financial reports for investment and other decision-making purposes depend fully on their quality. The "economic substance" of an organization can only be represented by financial reports that are relevant, dependable, comparable, and facilitate easy interpretation. Effective accounting data from qualitative financial reports improves stocks price and lessens information asymmetry in the transmission of information, which aids in the effective use of resources (Iyoha & Faboyede, 2021).

The majority of the Statement of Accounting Standards (SASs) published by the Nigerian Accounting Standard Board (NASB) are out of date and deemed inadequate to offer the required guidance in the preparation of qualitative financial statements, so the Nigerian government required all businesses to implement IFRS. This made it possible for Nigerian businesses to falsify financial accounts and fabricate data. Additionally, tax evasion is commonplace, and inadequate and ineffectual legislation allows authorities to have little influence over profits management (Masud, 2021). The government had to implement a number of economic reform programs in the different sectors of the economy in order to correct the deviation caused by these problems and other issues. A reform that was promoted by the Nigerian Accounting Standards Board is the adoption of International Financial Reporting Standards (IFRS), which took the place of the Statement of Accounting Standards (SAS) (Masud, 2021).

A number of studies have examined how the adoption of IFRS affects companies' financial statements. For instance, Blanchette, et al. (2016) asserted that the financial ratios in areas like liquidity, leverage, and profitability were significantly higher under IFRS than those derived from pre-Canadian GAAP. Some of other studies are the ones conducted by Lantto & Sahlstrom (2019), Kwon (2018), Ahmadi & Bouri (2018), Elbakry, et al. (2021), Garza & Sánchez (2017), Alnodel (2018), Trimble (2018), Mongrut and Winkelried (2019), Yurisandi & Puspitasari (2023), Umoren et al. (2018), Ahmed (2018), Ewereoke (2018), Olayinka et al. (2017), Okafor (2017), Ranti, et al. (2022) Umoren & Enang (2015), Francis, et al. (2016), Wilson & Ioraver (2015), Chebaane & Othman (2016), Downes, et al. (2018), and Omokhudu & Ibadin (2015). The majority of the previously stated research concentrated on profitability and liquidity metrics, paying little attention to bank

leverage. This is the gap this study aims to address. Specifically, the study addressed the following research issues by examining the link between SAS (Pre-Adoption of IFRS) and IFRS (Post Adoption) based on key performance metrics of listed banks in Nigeria, with an emphasis on leverage, liquidity, and profitability:

- i. What is the significant difference in leverage before and after adoption of IFRS by listed banks in Nigeria?
- ii. Is there any significant difference in liquidity before and after adoption of IFRS by listed banks in Nigeria?
- iii. Does any significant difference exist in profitability before and after adoption of IFRS by listed banks in Nigeria?

2.1 Conceptual Review

International Financial Reporting Standards

In order to meet the demands of regional convergence and business globalization, the private sector developed initiatives to harmonize and internationalize financial reporting, which resulted in the International Financial Reporting Standards (IFRS), which are standards, interpretations, and a framework adopted by the International Accounting Standards Board. From 1973 to 2001, the International Federation of Accounting established the International Accounting Standards Committee (IASC), a group of independent countries' professional accounting bodies, to create the first set of international standards known as the International Accounting Standard (IAS) (Benson, 2019).

For general purpose financial reporting, IFRS is one set of excellent, easily comprehensible standards that are based on principles rather than rules. The International Financial Reporting Issues Committee Statements, IFRICS (18), the Standing Interpretation Committee Statements, SICs (II), and IAS (41), are the four categories of papers that make up IFRS (Azobu, 2020). The purpose of IFRSs is to promote professional judgment and prevent an excessive dependence on intricate regulations (Doubnik & Perero, 2017). International Accounting Standards were persuaded to be adopted and implemented, and they were never required of any nation's professional accounting bodies that are members of these boards. Due to the disparities in national backgrounds and traditions, needs, and economic environments, as well as the perceived threats to state sovereignty and the enforcement of standards, these standards are problematic for universal adoption (Frank, 2017).

Nigerian government formally announced the adoption of IFRS in Nigeria on September 2, 2010, and it also started the instructions that must be followed to make this happen. By December 31, 2012, listed and significant public interest entities must produce and report their audited financial statements in accordance with applicable

IFRS. By December 31, 2013, Public Interest Entities that are permitted to utilize the IFRS format for statutory purposes are the focus of the second phase of IFRS adoption. By December 31, 2014, however, all SMEs are expected to have adopted IFRS as a statutory reporting system by the third phase (Uwadiae, 2021).

Adejoh and Hasnah (2021) asserted that IFRS was created in response to the requirement for a consistent and high-quality approach to the preparation and presentation of financial statements. In order to help accountants and auditors worldwide prepare, present, and report transparent, high-quality, and comparable financial information to support informed decision making, the IASB published a set of financial accounting pronouncements known as IFRS.

Liquidity

Junaidu and Aminu (2021) viewed liquidity as a phrase used in finance that refers to the quantity of capital that is accessible for investment. The degree of convertibility to cash, or the ease with which assets may be sold at a fair market price, is what Nwaezeaku (2016) described as liquidity. Liquidity is essentially the capacity to transform an asset into cash with the least amount of delay and expense, according to Anyanwu (2019). This necessitates turning assets into cash during ordinary corporate activities and maintaining a steady, uninterrupted cash flow to guarantee access to funds for ongoing operations and timely debt repayment.

Liquidity, as defined by Mahavidylaya and Ray (2022), is the capacity of a business to satisfy short-term financial commitments (current liabilities) by turning short-term assets (current assets) into cash risk-free. In actuality, a company's ability to manage its existing asset and liability composition effectively determines its liquidity.

When a company has liquidity, it may satisfy short-term financial obligations by turning current assets into cash without losing money (Akenga, 2017). Companies that are liquid have both quantitative and qualitative characteristics. One component of the quantitative aspect is a company's capacity to satisfy all current and future cash demands in a way that minimizes expenses and maximizes economic value. A company's liquidity may be assessed using the cash conversion cycle, quick ratio, and current ratio (Oluyinka et al., 2020).

Current Ratio

The current ratio is the link between current assets and current liabilities, according to Mustafa (2016). It is a generic liquidity metric that is most frequently used to analyze a company's short-term financial situation or liquidity.

The current ratio, according to Hanafi and Abdul Halim (2019), is computed by dividing current assets by current liabilities. In comparison to all of its short-term (less than a year) maturing obligations, this ratio shows how much cash a corporation has on hand as well as all of its assets that can be turned into cash within a year. According to Sofyan (2019), a greater current asset to current liability ratio indicates a company's improved capacity to settle its short-term debts. In this study, liquidity is measured using the current ratio (CR), which is computed mathematically by dividing current assets by current liabilities.

Cash Ratio

An indicator of a company's liquidity or ability to meet short-term obligations, the cash asset ratio is the current value of cash and marketable securities divided by the company's current liabilities. It is also referred to as the cash ratio and compares the amount of highly liquid assets (such as cash and marketable securities) to the amount of short-term liabilities (Sinha, 2022).

Profitability

Profitability, according to Asian (2021), is the capacity of the company to produce profits relative to its spending and other pertinent charges spent during a given time period. The ability of a business to turn a profit or draw in equity capital and other investors determines its ability to remain a continuing concern. Profitability is the amount of money that a business can make using its available resources. Profitability is the ability of a corporation, enterprise, or organization to profit from all of its business operations (Muya & Gathogo, 2016). The entrepreneur often receives profit as payment for their investment. Actually, the primary reason an entrepreneur starts a firm is to make money. Another way to measure a company's performance is by its profit (Niresh & Velnampy, 2019).

Profitability is the primary objective of a commercial endeavor and may be stated as either accounting profits or economic profits (Anene, 2014). Profitability illustrates how well management turns the company's assets into cash (Muya & Gathogo, 2016). Businesses will therefore probably benefit greatly from higher profitability (Niresh & Velnampy, 2019). Profitability is a crucial need for a company's long-term existence and prosperity. Profitability is what draws in investors, and a profitable firm is more likely to endure for a long time. Numerous businesses want to raise their profitability, and they do invest endless hours in meetings to figure out how to lower operational expenses and boost sales (Schreibfeder, 2019).

Profitability, according to Majed et al. (2018), is one of the key components of financial reporting for many businesses. As profitability provides a clear indicator of business success, it is essential to the management of the company, shareholders, and other stakeholders interested or linked with the organization. When calculating

a company's earnings over a certain time period, profitability ratios are typically used to take into account the company's sales volume, capital used, assets, and earnings per share. Profitability in this study was measured using net profit margin, return on equity and return on asset.

Net Profit Margin (NPM)

Net profit margin is a financial statistic that determines the proportion of profit a bank makes from its overall revenue (interest income), according to Palma (2019). It calculates how much a bank makes in net profit for every naira of interest revenue. Net profit (sometimes called net income) divided by total interest income, stated as a percentage, is the net profit margin.

The Security Exchange Commission (2023) stated that a company's net profit margin is one of the most important indicators of its financial health. A company may assess the efficacy of its current processes and anticipate earnings based on revenue by tracking changes in its net profit margin. Because net profit margin is reported by companies as a percentage rather than a monetary value, it is possible to compare the profitability of two or more businesses, regardless of size.

Return on Equity (ROE)

The return on equity (ROE) of a business is the proportion of profits generated for each unit of stock invested in that business. It also assesses the profitability of the owners' or shareholders' investment in the firm and provides insight into how well organizations manage their money, or net worth. A greater ROE ratio will boost profit growth (Ang, 2021).

Additionally, Suwamo (2019) stated that a higher ROE level may be used to finance the business's operations, which may eventually lead to profit due to the greater working capital created. Because ROE is based on the company's decision to pay dividends and the appreciation of the business's assets, it does not specify how much cash will be kept as earnings or how much will be distributed to the company's owners, or shareholders. Last but not least, Berman et al. (2023) pointed out that ROE is a great indicator of a company's ability to produce a return that is worth the risk involved in the investment.

Return on Asset (ROA)

A company's return on assets shows how successfully it uses its available resources to create a profit. A business's profit as a percentage of its total assets is determined by this. Higher ROA values are indicative of better success (Akinola, 2017). Return on asset, which Khrawish (2017) defines as the ratio of revenue to total assets, evaluates how well manufacturing company management can use their resources to generate a profit,

how well they use those resources to generate revenue, and how well they use all of the institution's resources to generate net income.

ROA is regarded as a more accurate measure than net asset value since it takes into consideration the assets required to support the operations of the business (Oyugi, 2019). It demonstrates how a company's skillful management uses its resources to generate profits. A proxy for the amount of profits from invested capital assets is the ROA ratio. According to Ijaz and Naqui (2016), ROA can assist users in understanding how the systems support, protect, and monitor how effectively the management uses resources to generate profit.

ROA establishes how much profit is made per asset, according to Sehrish et al. (2019). It shows how well a company uses its assets or investment resources to generate revenue. Simply put, return on assets (ROA) is a measure of how well a manufacturing company's management uses its assets to generate profits. A manufacturing firm's profitability or outstanding performance may be clearly determined by a high return on assets (ROA) ratio (Bentum, 2020).

Total Debt to Total Assets

A company's debt to assets ratio is the ratio of its total assets to the amount of money provided by its creditors. In general, payables prefer that all loans have low ratios since the smaller the ratio, the greater the buffer against payables' losses in the case of folding up. Total debt to total assets is a ratio that shows how much debt there is overall in relation to assets. This makes it possible to compare the debt of different businesses. The greater the percentage, the greater the level of debt and, thus, the risk to the finances. According to Akinsulire (2014), this is a wide ratio that encompasses all tangible and intangible assets as well as long-term and short-term debt (loans with maturities of less than a year).

The debt ratio, which displays a company's total obligations as a percentage of its total assets, is a measure of solvency. How successfully a company uses its assets to pay off its creditors is shown by the debt ratio. This indicates, in other words, how many assets the business has to sell in order to pay off all of its obligations. The financial debt of a business is also represented by this percentage. Lenders see businesses with a greater ratio of liabilities to assets as riskier and more indebted (Ojo, 2016).

The debt ratio is an important measure of solvency because payables are constantly worried about repayment. As companies take on more debt, their ratios rise and lenders refuse to extend credit to them. If their debt ratios are high, companies seeking expansion should seek equity funding. To evaluate a company's capacity to settle long-term debts, debt ratios are used. This statistic shows the proportion of a company's assets that are financed by debt (Semiu & Collins, 2016).

2.1.3 Total Debt to Total Equity

The debt-to-equity ratio establishes the proportion of stockholders' funds to creditors' funds. Creditors like this ratio to be lower since it indicates more funding from shareholders and a larger cushion (margin of protection) in the case of declining asset prices or outright losses. Shareholder pledges are compared to the amount pledged by suppliers, lenders, creditors, and obligors to the business (Kurfi, 2023).

What percentage of a company's funding originates from payables and investors is indicated by its debt-to-equity ratio. Bank loans are employed more frequently than shareholder loans, as shown by a larger debt-to-equity ratio. Since some businesses employ more debt financing than others, various industries have varied standards for debt-to-equity ratios. A debt-to-equity ratio of 0.5 occurs when the number of debts is half that of equity. In other words, the assets of the business are financed two up by creditors and investors. Consequently, for every dollar invested, investors hold 66.6 cents (Erasmus, 2018).

Higher debt-to-equity ratios are viewed as riskier by investors and payables than by those with lower ratios. Debt investment requires repayment to lenders, unlike equity investment. Because a larger debt-to-equity ratio implies that investors have not made as much of an investment in the company's operations as payables have, payables views it as dangerous. According to this, investors may be reluctant to finance corporate operations since the firm is not functioning efficiently. Poor performance may be the reason the organization is searching for further debt financing (Stanford, 2017).

Financial Statement Quality

Financial reporting, according to Adeleke et al. (2017), entails informing management and the general public (if the business is publicly listed) about its financial performance over a given time period. Annual and quarterly financial reports are often released. This is not the same as management reporting, which divulges financial data to individuals within the organization for use in internal decision-making. An annual report from a publicly traded corporation includes financial findings.

In order to assess the quality of financial reporting, several studies and publications rely on the use of numerous measuring instruments. According to IASB (2018), for instance, underpinning decision usefulness is a determining factor in evaluating the quality of financial reporting, and fundamental and qualitative attributes such truthful depiction and relevance of information are among the most employed strategies. Additional examples of these qualities are timeliness, comparability, verifiability, and understandability. These qualities are also seen as essential instruments for analyzing the information contained in financial reporting, which enhances the utility of decisions (IASB, 2018).

2.2 Theoretical Framework

Agency Theory

Jensen and Meckling formulated this idea in 1976. They argued that if an organization's property is taken away from the controlling manager, who is serving as an agent for the owner or management, the property tends to compromise its own interests. Additionally, he emphasized that managers have unproven earnings in order to maximize profits for shareholders, which leads to institutional issues between directors (agents) and shareholders (principals). In order to assure efficacy, the principal must compensate the agent for managing the agent's actions.

This theory's applicability in proposing solutions to agency difficulties makes it crucial to this investigation. Underinvestment may result from institutional investors' agency issues, according to Bebchuk et al. (2017). Conflict between agencies is made worse by the problem of information asymmetry. According to the hypothesis, a manager encounters privileged information about the company when there is information asymmetry, which leads to opportunistic inclinations. The connection between owners and managers is reshaped to that of an agent and principle as a result of the division of ownership, control, and corporate globalization. The management is supposed to act as an agent and refrain from pursuing objectives that might further his own self-interest at the expense of the shareholders.

According to agency theory, a corporation is a collection of interconnected individual contracts. By employing the information at their disposal, the theory presumes that both parties to the contractual partnership will endeavor to maximize their utility (Holtz & Sarlo-Neto, 2021). In other words, agency costs in the organization are caused by the uncertainty that arises from knowledge asymmetry between the firm's management (i.e., agent) and external equity and debt holders (i.e., principal) (Jensen & Meckling, 1976). Quality accounting data reduces this issue brought on by information asymmetry, according to Beatty et al. (2020) and Biddle et al. (2019).

The agency theory serves as the basis for this investigation since it tends to ensure that the accounting data in the financial statement is easily accessible and unhindered. Investors will receive positive news when quoted corporations announce higher earnings, which will lead to a boost in stock market value.

2.3 Empirical Review

Garza et al. (2017) examined whether switching from local GAAP to IFRS enhances accounting quality in their study on the foreseeable future of Latin America. The study's sample size consisted of 923 businesses from four

Latin American countries, and it spanned the years 2000 to 2014. Using panel data and quartile regression as its approach, the study found that the introduction of IFRS enhanced accounting relevance.

Sanyaolu et al. (2017) investigated the importance of Nigerian practitioners' adoption of the IFRS model. The authors looked at how quickly financial practitioners adopted IFRS, as shown by how timely their financial statements were. In order to examine primary data obtained from interviews and questionnaires given to 60 respondents—most of whom were active accountants and auditors—the study used inferential statistics. Although there is no proof that IFRS adoption and financial statement relevance are positively correlated, the results indicate a strong association between IFRS adoption and financial statement timeliness and dependability.

Using data from 2007 to 2016, Umoren et al. (2018) conducted a study on quoted financial companies in Nigeria to investigate the value relevance of accounting information content of 10 banks. The study discovered an insignificant relationship between earnings per share, book value per share, and market price per share under the pre-IFRS and post-IFRS regimes. The data was analyzed using ordinary least square (OLS) regression.

Castro and Santana (2018) investigated how the implementation of IFRS affected the Brazilian economy's stock market prices' informativeness. The study found that firm-level volatility rose relative to overall volatility and that the implementation of IFRS comes before a simultaneous decline in the level of Brazilian stock prices. This implies that when the IFRS framework is adopted, stock prices will take into account more firm-specific information.

With an emphasis on earnings distributions, Trimble (2019) examined the effects of IFRS adoption requirements on accounting quality using data from 691 companies in 16 industrialized nations. The study found that while discontinuity does not entirely vanish, its effects were significantly changed. There is no systematic association between the pre- and post-IFRS adoption eras, according to the study, which also looked at how IFRS affected the size of discretionary accruals and actual earnings management.

The effect of adopting IFRS on the important financial ratios of eleven Nigerian listed companies was investigated by Olayinka et al. (2019). The Kolmogorov-Smirnov test and the Mann Whitney V-test were used in the study to examine the financial ratios under the new IFRS regime and the current NGAAP framework. Based on the data, it can be concluded that NGAAP offers a better mean score for investment and long-term solvency ratios, whereas the IFRS regime displays a higher mean score for profitability and short-term solvency ratios.

Ahmed (2020), who focused on three European nations, examined the value relevance of accounting information across companies that used pre-IFRS and post-IFRS. Panel regression and multivariate analysis were used in the study. The analysis found that whereas voluntary adoption of IFRS enhanced the correlation between accounting information, stock prices, and stock returns during both periods, it did not improve the value relevance of accounting information. Nevertheless, the analysis found no discernible difference between pre-IFRS and post-IFRS.

Olayinka et al. (2020) used balanced data for both pre-IFRS and post-IFRS to investigate the value relevance of accounting information content. 52 quoted banks from the Nigerian stock exchange market between 2008 and 2017 provided the study's data. Price and return regression models were used in the study to analyze the data. The implementation of IFRS was shown to increase the value relevance of profits, cash flow, book value, and net income.

Three separate iterations of a linear equity valuation model were used by Elbakry et al. (2021) to examine the dynamics of value relevance of accounting information before and after the required implementation of IFRS in Germany and the UK. First, the researchers demonstrate that the value significance of equity book values is declining, based on the fundamental Ohlson model. Nonetheless, the study also noted that both nations' earnings significantly increased with the implementation of IFRS. Based on the modified model, the study showed that the profits and book values of UK companies had higher incremental value relevance over the long run than those of German companies. The study also shown, using the third model, that the relative predictive capacity of equity book value in the UK is significantly higher than the apparent impact of economic indicators on the value relevance of profits in Germany.

To investigate the impact of IFRS on Nigerian accounting ratios, Donwa (2021) looks at deposit money institutions in the country. Their empirical investigation found that NGAAP had stronger liquidity than IFRS in terms of both short- and long-term solvency, that IFRS had superior profitability and performance ratios (EPS, ROE), and that there was no discernible difference between the two regimes.

Based on the findings of the previously mentioned empirical review, which showed a lack of agreement between international financial reporting standards and the quality of financial statements of Nigerian listed deposit money banks, this study sought to advance knowledge by testing the following null hypotheses:

H₀₁: There is no significant difference in leverage before and after adoption of IFRS by listed banks in Nigeria

H₀₂: There is no significant difference in liquidity before and after adoption of IFRS by listed banks in Nigeria

H₀₃: There is no significant difference in profitability before and after adoption of IFRS by listed banks in Nigeria

3. Methodology

3.1 Research Design and Methods

This study used a descriptive research design because it sought to gather crucial data on the state of the particular phenomena following a naturally occurring therapy without modifying the circumstances. Along with providing a thorough understanding of the study's goals and variables, this design also allows the researcher to characterize and condense the data gathered for the investigation (Fleetwood, 2023).

To collect secondary data for the study, ten (10) listed deposit money banks (DMBs) in Nigeria provided their annual reports and accounts. The following deposit money banks have been chosen: Zenith Bank Plc, UBA Plc, Union Bank Plc, Unity Bank Plc, Wema Bank Plc, Fidelity Bank Plc, Guaranty Trust Bank Plc, Access Bank Plc, First Bank Plc, and Sterling Bank Plc. Since these banks were among the top 10 DMBs in Nigeria as reported by the CBN as of year-end, December 31, 2023, they were chosen through the use of the purposive sample approach. For a total of eighteen (18) years, the study spans the pre-IFRS adoption era from 2005 to 2013 and the post-IFRS adoption era from 2014 to 2022.

In order to assess the data gathered for this study, descriptive statistics were used. Shapiro-Wilk and Kolmogorov-Smirnov tests were used for preliminary analysis, such as the normality test, to ascertain whether or not the gathered data were normally distributed. Additionally, descriptive statistics were used, utilizing the mean and standard deviation. Additionally, line charts were utilized to analyze how the variables changed before and after the selected institutions adopted IFRS. To calculate the measurement of the data collected for this study, however, Microsoft Office Excel 2016 and the Statistical Package for Social Science (SPSS) version 20 were used.

3.2 Definition and Measurement of Variables

Table 1 Measurement of Variables

S/N	VARIABLES	MEASUREMENT	DESCRIPTION
1.	Liquidity	Current ratio (CR)	<p>A company's capacity to pay short-term debts that are due within a year is gauged by the current ratio, sometimes referred to as the working capital ratio. Thus, it is derived:</p> $\frac{\text{Current Assets}}{\text{Current Liabilities}}$
		Cash Ratio (CAR)	<p>In particular, it determines the proportion of a business's overall cash and cash equivalents to its current obligations. As a result, it is established.</p> $\frac{\text{Cash + Cash Equivalents}}{\text{Current Liabilities}}$
2.	Leverage	Debt to Equity Ratio (DER)	<p>It calculates the ratio of creditors' funds to shareholders' funds. This is how it is computed:</p> $\frac{\text{Total Liabilities}}{\text{Total Equity}}$
		Debt to Asset Ratio (DAR)	<p>It calculates how much money creditors have contributed overall compared to a company's total assets. This is how it is</p>

			calculated: $\frac{\text{Total Liabilities}}{\text{Total Assets}}$
3.	Profitability	Net Profit Margin (NPM)	Net profit margin is a financial statistic that determines the proportion of profit a business makes from its entire sales, according to Palma (2019). It is derivable as follows: $\text{NPM} = \frac{\text{Profit for the year}}{\text{Interest Income}}$
		Return on Equity (ROE)	A company's profitability and the efficiency with which it makes profits are measured by its return on equity (ROE). It is calculated by dividing a company's net income by the equity held by its shareholders, as computed thus: $\frac{\text{Profit for the Year}}{\text{Total Equity}}$
		Return on Asset (ROA)	ROA assesses how effective the management of an organization can turn a profit by making use of the resources available to them. It is calculated as; $\frac{\text{Profit for the Year}}{\text{Total Assets}}$

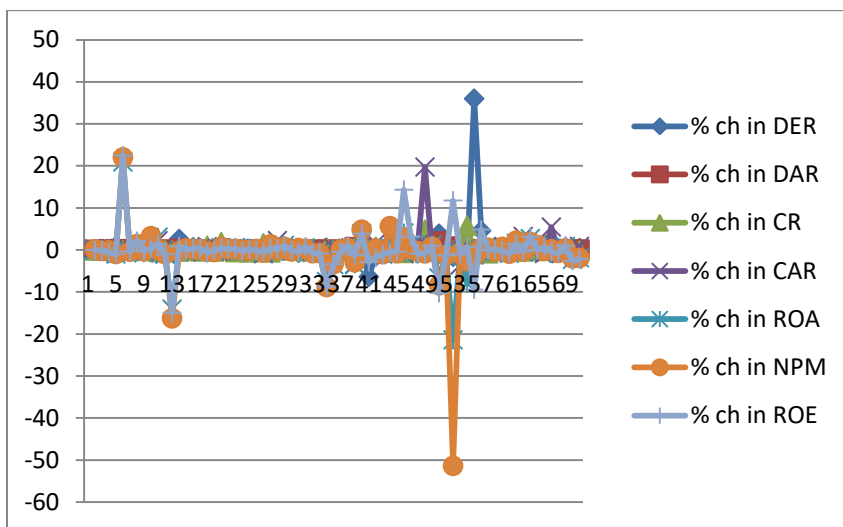
Source: Researchers' Compilation, 2025.

4.0 Results and Discussions

This section examined the financial statement quality and international financial reporting standards of Nigerian listed deposit money institutions. The findings' validity was enhanced by doing robustness checks and the Shapiro-Wilk and Kolmogorov-Smirnov normality tests. To examine the collected data, line charts and descriptive statistics (mean and standard deviation) were used.

4.1 Results

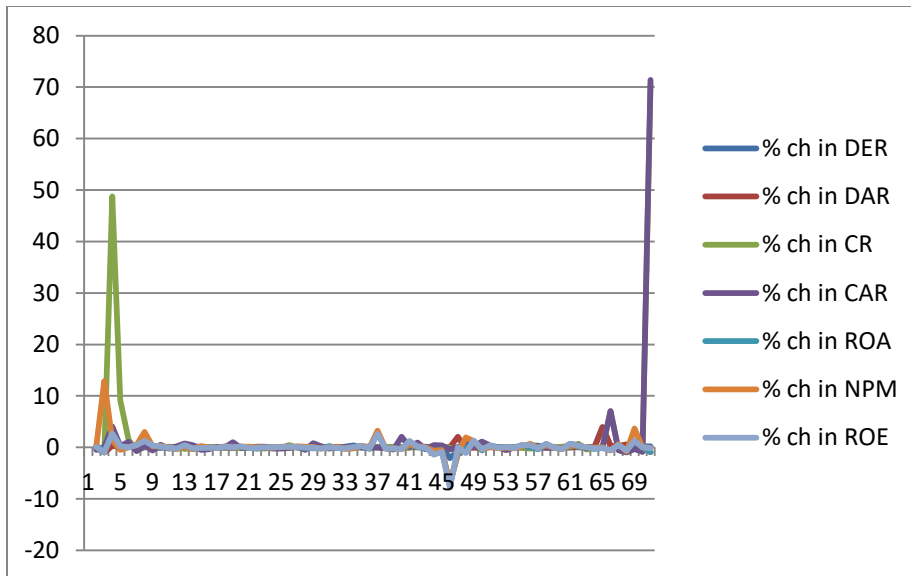
Figure 1 Pre-Adoption of IFRS

Source: Computation from 2016 Ms-Excel, 2025

Figure 1 above shows the analysis of the trend between the variables before the adoption of IFRS by the selected deposit money banks in Nigeria from 2005 - 2013. It was revealed from the above figure that ROE, CAR and DER all have a positive variation before the adoption of IFRS, while DER has a very sharp and positive variation among others during the period. On the other hand, NPM and ROE have inverse variation before the adoption of IFRS by the selected banks.

Figure 2 Post-Adoption of IFRS

Source: Computation from 2016 Ms-Excel, 2025.

Figure 2 above shows the analysis of the trend between the variables after the adoption of IFRS by the selected deposit money banks in Nigeria from 2014 - 2022. It was revealed from the above figure that NPM, CR, DAR, and CAR all have a positive variation after the adoption of IFRS, while CAR has a very sharp and positive variation among others during the period. However, only ROE has an inverse variation after the adoption of IFRS by the selected banks.

4.1.1 Results from Pre IFRS-Adoption Analysis

Table 2 Normality Test Results

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	df	Sig.
DER	.374	90	.000	.249	90	.000
DAR	.130	90	.002	.861	90	.000
CR	.287	90	.000	.570	90	.000
CAR	.192	90	.000	.876	90	.000
ROA	.322	90	.000	.469	90	.000
NPM	.338	90	.000	.389	90	.000
ROE	.326	90	.000	.448	90	.000

Source: Computation from SPSS v.20, 2025.

The normality test using the Shapiro-Wilk and Kolmogorov-Smirnov tests is displayed in the Table 2 above. Since the probability values exceed the 5% significant limit, they are not significant. Thus, it indicates that the normality assumption has been broken. This further implies that prior to the implementation of IFRS, the data were not regularly distributed.

Table 3 Descriptive Results

Descriptive Statistics			
	N	Mean	Std. Deviation
DER	90	8.2635	21.53519
DAR	90	.8368	.12902
CR	90	.8382	.72749
CAR	90	.3443	.32515
ROA	90	.0053	.06485
NPM	90	.0456	.97866
ROE	90	.1066	.59810
Valid N (listwise)	90		

Source: Computation from SPSS v.20, 2025.

The variables' descriptive statistics are displayed in the above table together with their mean and standard deviation. Prior to the implementation of IFRS by the chosen deposit money banks in Nigeria, the mean value of DER was 8.2635, indicating that it is a decent predictor among other factors.

Table 4 Auto-Correlation Results

Model Summary ^b					
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	.518 ^a	.268	.229	.05695	1.831

Source: Computation from SPSS v.20, 2025.

Prior to the implementation of IFRS, the variables' Durbin-Watson statistic was 1.831, which can be taken as indicating the lack of auto-correlation because the result is higher than 1.5. This suggests that the variables are doing well.

4.1.2 Results from Post IFRS-Adoption Analysis

Table 5 Normality Test Results

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
DER	.169	90	.000	.941	90	.001
DAR	.332	90	.000	.717	90	.000
CR	.490	90	.000	.184	90	.000
CAR	.484	90	.000	.182	90	.000
ROA	.152	90	.000	.850	90	.000
NPM	.418	90	.000	.430	90	.000
ROE	.088	90	.189	.963	90	.022

Source: Computation from SPSS v.20, 2025.

Using the Shapiro-Wilk and Kolmogorov-Smirnov tests, the normality test is displayed in the above table. Because the probability values exceed the 5% significant limit, they are deemed unimportant. Thus, it indicates a breach of the normalcy assumption. This further implies that the statistics are not often disseminated after the chosen deposit money banks in Nigeria's adoption of IFRS.

Table 6 Descriptive Results

Descriptive Statistics			
	N	Mean	Std. Deviation
DER	90	4.8625	3.68120
DAR	90	.7876	.44471
CR	90	7.1411	35.21519
CAR	90	6.5915	35.31488
ROA	90	.0212	.01838
NPM	90	1.4751	3.67535
ROE	90	.1094	.08250
Valid N (listwise)	90		

Source: Computation from SPSS v.20, 2025.

The variables' descriptive statistics are displayed in the above table together with their mean and standard deviation. According to the mean, CR is a good predictor of other factors since it reached its highest mean value (7.1411) following the implementation of IFRS by the chosen Nigerian deposit money institutions.

Table 7 Auto-Correlation Results

Model Summary ^b					
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	.869 ^a	.755	.734	.00947	1.525
a. Predictors: (Constant), ROE, NPM, ROA, DAR, CR, DER, NPM, CAR					

Source: Computation from SPSS v.20, 2025.

The variables' Durbin-Watson statistic following IFRS adoption was 1.525, which can be read as indicating that auto-correlation is absent because the result is higher than 1.5. It would seem from this that the variables are doing well.

4.2 Test of Hypotheses

H₀₁: There is no significant difference in leverage before and after adoption of IFRS by listed banks in Nigeria

From the descriptive tables, it is observed that there is significant difference in the mean values of leverage (represented by DER and DAR) during the pre and post adoption of IFRS. The mean values before adoption were shown to be 8.2635 and 0.8368, while the mean values after adoption was shown as 4.8625 and 0.7876 respectively. Also, Figure 1 reveals that DER has a very sharp and positive variation before the adoption of IFRS, while there was no sharp variation after adoption of IFRS, as revealed in Figure 2. The variation after IFRS adoption is sharper than others. As a result of this, the study therefore rejects the null hypothesis and restates that there is significant difference in leverage before and after adoption of IFRS by listed banks in Nigeria.

H₀₂: There is no significant difference in liquidity before and after adoption of IFRS by listed banks in Nigeria

The descriptive tables also revealed that there is significant difference in the mean values of liquidity (represented by CR and CAR) during the pre and post adoption of IFRS. The average values before adoption were shown to be 0.8382 and 0.3443, while the mean values after adoption was shown as 7.1411 and 6.5915 respectively. Also, Figure 1 reveals that CR and CAR has a very sharp variation before the adoption of IFRS, while there was also sharp variation after adoption of IFRS in CR and CAR, as revealed in Figure 2. As a result of this, the study therefore rejects the null hypothesis and restates that there is significant difference in liquidity before and after adoption of IFRS by listed banks in Nigeria.

H₀₃: There is no significant difference in profitability before and after adoption of IFRS by listed banks in Nigeria

The descriptive tables also revealed that there is no significant difference in the mean values of profitability (represented by ROA, NPM and ROE) during the pre and post adoption of IFRS. The mean values before adoption were shown to be 0.0053, 0.0456 and 0.1066, while the mean values after adoption was shown as 0.0212, 1.4751 and 0.1094 respectively. Also, Figure 1 reveals that NPM and ROE has an inverse variation before the adoption of IFRS, while there was also an inverse variation after adoption of IFRS in ROE, as revealed in Figure 2. As a result of this, the study therefore accepts the null hypothesis and concurs that there is no significant difference in profitability of the selected banks before and after adoption of IFRS.

4.3 Discussion of Results

This study looked at how international financial reporting requirements affect the quality of financial statements from Nigerian listed banks. The study included the following variables: ratios of leverage (DER and DAR), liquidity (CR and CAR), and profitability (ROA, NPM, and ROE).

As shown in Figure 2, the results showed that DER had a highly noticeable and positive variance before to the introduction of IFRS, but no discernible variation following the adoption of IFRS. Following the advent of IFRS, the variance is more pronounced than before. The descriptive table also showed that the mean values of leverage (DER and DAR) before and after the implementation of IFRS differed significantly. This conclusion does not support that of Ewereoke (2018), but it may be linked back to studies by Olayinka et al. (2019), Olayinka et al. (2020), and Umoren et al. (2018).

The results of the study also showed a notable variation in liquidity between listed banks in Nigeria before and after they adopted IFRS. This outcome is consistent with research by Sanyaolu et al. (2017) and Donwa (2015). According to the study's descriptive and trend variation, the chosen banks' profitability before and after implementing IFRS did not significantly change. This result supports the work of Mohammed & Lode (2015) and Umoren and Enang (2015), however it contradicts the findings of Olayinka et al. (2019) and Olayinka et al. (2020).

5.2 Conclusion

In line with the research findings that examined the impact of international financial reporting standards on financial statement quality of listed banks in Nigeria, the study concludes thus:

Figure 2 illustrates the study's findings, which showed that DER had a highly steep and positive variance before to the introduction of IFRS but no sharp variation following the adoption of IFRS. Additionally, the descriptive table showed a substantial difference between the mean values of leverage (DER and DAR) before and after the implementation of IFRS. According to the study's findings, the chosen banks' leverage (DER and DAR) rose as a result of the banks' implementation of IFRS.

The results of the study also showed a notable variation in liquidity between listed banks in Nigeria before and after they adopted IFRS. According to the results, the study comes to the conclusion that, throughout the given time frame, the chosen banks' liquidity (as measured by CR and CAR) greatly increased following the implementation of IFRS.

According to the study's descriptive and trend variation, the chosen banks' profitability before and after implementing IFRS did not significantly change. The analysis finds that, following the implementation of IFRS throughout the given time period, there was no discernible change in the profitability (as measured by ROA, NPM, and ROE) of the chosen banks.

5.3 Recommendations

In line with the findings and conclusion drawn by this study, the following recommendations are offered:

In order to meet the demands of a wide range of users, it is necessary to regularly evaluate international financial reporting standards to see how further disclosures may be included in financial reports.

All corporate entities' financial reporting should be in accordance with IFRS, and Nigerian regulatory bodies should constantly enforce stringent compliance monitoring.

Accountants and students of accounting practice should receive extensive training and retraining on how to prepare financial reports using IFRS, according to professional and educational organizations.

The study also suggests that since IFRS may improve the quality of accounting, other developing countries should use it as their financial reporting standard.

References

- Aboud, A., & Roberts, C. (2018). Managers segment disclosure choice under IFRS 8: European Union Evidence. *Accounting Forum*, 12(4), 12-36.
- Abdul-Baki Z. A., Uthman, A. B., & Sanni, M. O. (2021). Financial ratio as performance of IFRS and Nigerian GAAP. *Accounting and Management Information System*, 3(1), 82-97.
- Abdulkadir, M. (2013). Adoption of international reporting standards in developing economy. *International Journal of Business Management*, 7(3), 76-87.
- Adejor, G. O., & Hassan, O. A. (2021). Adoption of IFRS in Nigeria: Concept and issues. *Journal of International Accounting, Auditing, and Taxation*, 8(2), 10–30.
- Adekoya, O. (2011). Similarities and differences between IFRS and Nigeria GAAP: *Price Water House Coopers International Limited*, 7(3), 1-14.
- Adetula, D. T., Nwobu, O., & Owolabi, F. (2014). International financial reporting standards and foreign direct investment in Nigeria. *International Journal of Commerce, Business and Management*, 4(2), 6-18.
- Adeleke, S. O., Akinsilure, I. & Oluwafemi, O. (2017). Adoption of international financial reporting standards (IFRS) to enhance financial reporting in Nigeria universities. *Arabian Journal of Business and Management Review*, 2(3), 70-76.
- Adesina, W. A. (2021). International accounting and finance, (2nd edition). Ile-Ife, *Cedar Productions*. 6(3), 123-136.
- Ahmed, A. (2011). Practical challenges of HRS implementation. What bank regulators need to know. *IFRS International Conference Nigeria*, 5(3), 32-64.
- Ahmed, A. S., & Bouri, T. B. (2020). Stock market valuation of gains and losses on commercial banks investment securities an empirical analysis. *Journal of Accounting and Economics*, 5(2), 4-13.
- Akenga, G. (2017). Effect of Liquidity on Financial Performance of Firms Listed at the Nairobi Securities Exchange. *International Journal of Accounting*, 4(4) 320-342.
- Akinola, G. T. (2017). Determinants of profitability of firms in Nigeria. *Fuoye Journal of Accounting and Management*, 5(1), 1-22.
- Akinsilure, C. O. (2014). Financial management. ET-TODA Venture Ltd: Lagos.
- Akinyemi, O. A. (2012). The impacts of international financial reporting standards adoption on financial statements. *Journal of International Accounting Research*, 7(1), 25-50.
- Akisik, O. (2019). Accounting regulation, financial development, and economic growth. Emerging markets finance and trade. *Journal of Financial Economics*, 6(6), 65-104.
- Alnodel, A. A. (2018). The impact of IFRS adoption on the value relevance of accounting information: evidence from the insurance sector. *International Journal of Business Management*, 8(3), 67-87.
- Alzoubi, E. S., & Selamat, M. H. (2015). The adoption of IFRS-based accounting standard and earnings quality. *College of Business, University of Utara Malaysia*, 4(1), 34-47.
- Amir, E. T., Harris, S. E., & Venuti, J. O. (1993). A comparison of the value-relevance of US versus non-US GAAP accounting measures using form 20-F reconciliations. *Journal of Accounting Research*, 7(4), 34-74.

- Ang, F. O. (2021). Determinants of profitability of manufacturing companies in Nigeria. *International Journal of Scientific and Management Research*, 6(4), 63-80.
- Anyanwu, J. C. (2013). *Monetary Economics: Theory, Policy and Institutions*. Benin City. Hybrid Professional Publisher.
- Anene, A. (2014). Impact of liquidity management on profitability of Pakistani firms: A case of KSE-100 Index. *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 14(2), 304-314.
- Asian, A. U. (2021). Assessing the impact of liquidity and profitability ratios on growth of profits in pharmaceutical firms in Nigeria. *European Journal of Accounting, Auditing and Finance Research*, 3(10), 97-114.
- Asiedu, E. (2016). Foreign direct investment in Africa; the role of natural resources, market Size, government policy, institutions and political instability. *Accounting and Finance Research*, 2(3), 18-26.
- Asika, N. (2009). Research methodology in behavioural science. *Longman Nigeria Plc*.
- Azobu, M. (2010). Adoption of IFRS in developing countries. *International Journal of Business and Management*, 12(4), 34-75.
- Ball, R. (2006). International financial reporting standards (IFRS): Pros and cons for investors. *Accounting and Business Research*, 8(3), 17-26.
- Barth, M. E., Li, W. R., McClure, L., & Williams, C. (2017). IFRS-based and US GAAP-based accounting amounts comparable. *Journal of Accounting and Economics*, 3(5), 16-21.
- Beatty, A., Liao, S., & Weber, J. (2020). Financial reporting quality, private information, monitoring, and the lease-versus-buy decision. *Accounting Review*, 6(1), 2-9.
- Beaver, W. H., McNichols, M. F., & Wang, Z. (2017). The information content of earnings announcement; new insight from intertemporal and cross-sectional behaviour.
- Bebchuk, L. A., Cohen, A., & Hirst, S. (2017). The agency problems of institutional investors. *Journal of Economic Perspectives*, 3(3), 89–112.
- Beisland, L. A. (2009). A review of the value relevance literature. *Open Business Journal*, 5(2), 3-8.
- Bentum, O. A. (2020). Determinants of profitability of manufacturing firms. *Academic Journal of Current Research*, 7(9), 08-26.
- Berman, D. O., Knight, J. O., & Case, A. J. (2023). Determinants of financial performance of firms. *Journal of Accounting and Financial Management*, 9(6), 15-26.
- Biddle, G., Carsberg, S. B., Collins, D., & Zimmerman, J. (2019). The effect of international institutional factors on properties of accounting earnings. *Journal of Financial Economics*, 8(3), 12-19.
- Blanchette, S. O., Racicot, F. E., & Girard, K. I. (2021). The impacts of international financial reporting standards adoption on financial statements. *Journal of International Accounting Research*, 7(1), 25-50.
- Castro, F., Henrique, A. F., Santana, G., & Verônica, F. T. (2018). Informativeness of stock prices after IFRS adoption in Brazil. *Journal of Multinational Financial Management*, 4(3), 46-59.
- Cai, F., & Wong, H. (2010). The effect of IFRS adoption on global market integration. *International Business and Economics Research Journal*, 2(4), 23-42.
- Downes, J. F., Flagmeier, V., & Godsell, D. (2018). Product market effects of IFRS adoption. *Journal of Accounting and Public Policy*, 3(3), 41-65.
- Donwa P. A., Mgbame, C. O., & Idemudia, N. G. (2021). Effect of IFRS on accounting ratios of deposit money banks in Nigeria. *Accounting and Finance Research*, 3(3), 18-26.
- Emeni, F., Uwuigbe, O., Uwuigbe, U., & Erin, O. (2016). The value relevance of adopting IFRS; evidence from the Nigerian banking sector. *Review of Economic Studies and Research Virgil Madgearu*. 7(2), 1–8.

- Erin, O., Oduwole, F., Olojede, P. & Arumona, J. (2018). International financial reporting standards (IFRS) impact profitability ratios of listed banks in Nigeria. *Journal of Accounting, Business and Finance Research*, 8(3), 11–23.
- Ezirim, C. B., & Nwakama, P.C. (2003). Dimensions of financial management and policy. Port Harcourt. *Markowitz Center for Research and Development*, 2(1), 10–22.
- Elbakry, A. E., Nwachukwu, J. C., Abdou, H. A., & Elshandidy, T. (2017). Comparative evidence on the value relevance of IFRS-based accounting information in Germany and the UK. *Journal of International Accounting, Auditing, and Taxation*, 2(4), 10–30.
- Erasmus, D. O. (2018). Empirical evidence on impact of credit management and liquidity position on profitability of Nigerian banking sector. *Management and Administrative Sciences Review*, 2(2), 233-242.
- Ewereoke, V. N. (2018). Value relevance of accounting information in a transitional economy: The case of Nigeria stock market. *Global Journal of Applied, Management and Social Science*, 1(3), 124–139.
- Fleetwood, D. (2023). Quantitative Research: What it is, Practices & Methods. *QuestionPro Survey Software*. Retrieved from <https://www.questionpro.com/blog/quantitative-research/>
- Freeman, R. E. (1984). *Strategic Management: A stakeholder Approach*. Boston, MA: Pitman.
- Francis, J. R., Cai, S. X., & Wong, I. K. (2016). The role of international GAAP in cross border mergers and acquisition. *Journal Accounting Research*, 2(4), 1-16.
- Francis, J., & K. Schipper, H. (1999). Loss of financial statements and their relevance. *Journal of Accounting Research*, 7(3), 1-32.
- Frank, W., & Alan, S. (2018). *Business accounting 2*. (11th edition). England: Pearson education Limited.
- Freeman, R. E. (1984). *Strategic management; a stakeholder approach*. Boston, MA: Pitman.
- Friedman, A. L., & Miles, S. (2001). Developing a stakeholder theory. *Journal of Management and Studies*, 7(3), 21-36.
- Garza-Sánchez, H. H., Cortez, K. A., Méndez-Sáenz, A. B., & Rodríguez García, M. D. P. (2017). Effect of IFRS on accounting information. *Journal of Accounting and Business Management*, 2(3), 761–774.
- Givoly, D., Hayn, C., & Katz, S. (2017). The changing relevance of accounting information to debt holders over time. *Review of Accounting Studies*, 2(2), 64–108.
- Gjerde, O., Knivsflå, K., & Sættem, F. (2008). The value-relevance of adopting IFRS: Evidence from 145 NGAAP restatements. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 7(3), 12-26.
- Gordon, E. A. (2001). Accounting for changing prices; the value relevance of historical cost, price level, and replacement cost accounting in Mexico. *Journal of Accounting Research*, 4(2), 11-21.
- Hassan, S. U. (2013). Financial reporting quality; monitoring characteristics matters. An empirical analysis of Nigerian manufacturing factor. *The Business and Management Review*, 6(2), 11-18.
- Healy, P., & Wahlen, J. (2001). A review of the earnings management literature and its implications for standard settings.
- Heaney, R., Goodwin, J., & Ahmed K. (2007). The effects of international financial reporting standards on the accounts and accounting quality of Australian firms. *Global Journal of Applied, Management and Social Science*, 3(1), 21-36.
- Holtz, L., & Sarlo-Neto, A. (2021). Effects of board of directors' characteristics on the quality of accounting information in Brazil. *Journal of Accounting and Business Management*, 6(1), 61–74.
- Hoffmann, S., & Zülch, H. (2021). Lobbying on accounting standard setting in the parliamentary environment of Germany. *Critical Perspectives in Accounting*, 3(1), 1-21.
- Henry, E., Stephen, L., & Ya-wen, Y. (2009). The European-U.S. GAAP gap: IFRS to U.S. GAAP Form 20-F reconciliations. *Accounting Horizons*, 3(2), 121-150.

- Hanafi, I. O., & Abdul-Halim, S. (2019). The relevance of financial reporting on the performance of quoted Romanian companies in the context of adopting the IFRS. *Procedia Economics and Finance*, 5(1), 404–413.
- Hoffmann, S., & Zülch, H. (2014). Lobbying on accounting standard setting in the parliamentary environment of Germany. *Critical Perspectives on Accounting*, 5(4), 709–723.
- Ijaz, S. A., & Naqui, O. S. (2016). Determinants of firm's profitability. *Journal of Accounting & Strategic Finance*, 2(1), 14-33.
- International Accounting Standards Board (2008). Preliminary Views on Financial Statement Presentation. London, U.K: IASB.
- Irvine, H., & Luca, O. A. (2021). Adoption of international financial reporting standards in developing countries; the case of Nigeria. *International Journal of Business and Management*, 4(2), 1-17.
- Ironkwe, U. I. (2016). International Financial Reporting Standards (IFRSs) and Corporate Performance of Listed Companies in Nigeria. *IIARD International Journal of Banking and Finance Research*, 2(3), 24-33.
- Iyoha, F. O., & Faboyede, S. O. (2021). Adopting international financial reporting standards (IFRS) a focus on Nigeria. *International Journal of Research in Commerce and Management*, 2(1), 35-40.
- Jensen, M., & Meckling, W. (1976). Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 9(3), 5-9,
- Junaidu, A. K., & Aminu, I.O. (2014). An evaluation of the impact of liquidity on the profitability of Nigerian Banks. *Research Journal of Management*, 2(7), 1-10.
- Khrawish, N. M. (2017). Determinants of financial performance of firms. *Journal of Accounting and Financial Management*, 9(6), 15-26.
- Kothari, S. P., Leone, A. J., & Wasley, C.E. (2005). Performance matched discretionary accrual measures. *Journal of Accounting and Economics*, 9(4), 12-21.
- Kurfi, A. O. (2023). Effect of credit management policy on financial performance of listed consumer goods companies in Nigeria. *Research Journal of Finance and Accounting*, 1(1), 156-163.
- Kythreotis, A. (2015). Measurement of financial reporting quality based on IFRS conceptual framework's fundamental qualitative characteristics. *European Journal of Accounting, Finance and Business*, 6(3), 11-32.
- Kwon, G. (2018). The value relevance of financial reporting in Malaysia: Evidence from three different financial reporting periods. *International Journal of Business and Accountancy*, 1(1), 1–19.
- Lantto, A. M. & Sahlström, P. (2009). Impact of international financial reporting standard adoption on key financial ratios. *The Accounting Review*, 8(1), 34-45.
- Lawal, A. I., Omoju, O. E., Babajide, A. A., & Asaley, A. J. (2019). Testing Mean-reversion in agricultural commodity prices: evidence from wavelet analysis. *Journal of International Studies*, 8(3), 17-42.
- Lawal, A. I., Babajide, A. A., Nwanji, T. I., & Eluyela, D. (2018). Oil prices mean reverting; evidence from unit root tests with sharp and smooth breaks. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(5), 21-36.
- Madawaki, A. (2014). Adoption of international financial reporting standards in developing countries: The case of Nigeria. *International Journal of Business and Management*, 4(2), 15-22.
- Madushanka, K. H., & Jathurika, M. (2018). The impact of liquidity Ratios on Profitability. *International Research Journal of Advanced Engineering and Science*, 3(4), 157-161.
- Magpayo, S. A. (2017). Working capital management practices in pharmaceutical Industry, India. *Vikas Publication Ltd.*

- Mahavidyalaya, D. S., & Ray, G. B. (2012). Impact of working capital management on liquidity, profitability and non-insurable risk and uncertainty bearing. *Journal of Accounting Research*, 6(5), 16-28.
- Majed, I. O., Said, I. S., & Firas, A. S. (2018). Liquidity management of Indian cement companies: A comparative study. *IOSR Journal of Business and Management*, 7(3), 49-61.
- Mantzari, E., & Georgiou, O., (2019). Ideological hegemony and consent to IFRS: Insights from practitioners in Greece. *Critical Perspectives on Accounting*, 59(C), 70-93.
- Masud, B. (2021). Effects of IFRS adoption on the financial reports of Nigerian listed entities: The case of oil and gas companies. *A Multidisciplinary Journal of Global Macro Trends*, 8(6), 38-46.
- Mgbame C. O., & Idemudia, N. G. (2018). Effect of IFRS on accounting ratios in oil and gas companies in Nigeria. *Journal of Accounting and Public Policy*, 6(2), 1-38.
- Michela, B. (2016): The effects of IFRS on financial ratios: Early evidence in Canada. *Journal of Accounting and Public Policy*, 6(1), 1-7.
- Mohammed, Y. A., & Lode, N. A. (2015). Value relevance of liabilities and non-performing loans in emerging market: IFRS adoption in Nigeria. *In Bizmatour Conference, Malaka, Malaysia*, 4(2), 98–103.
- Moura, A. A., & Gupta, J. (2019). Mandatory adoption of IFRS in Latin America: A boon or a bias. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 6(1), 111-133.
- Myers, S. C., & Majluf, N. S. (2001). Corporate financing and investment decisions when firms have information that investors do not have. *Journal of Financial Economics*, 13(2), 187- 221.
- Muya, J. K., & Gathogo, O. (2016). A trend analysis of liquidity management efficiency in selected private sector Indian steel industry. *International Journal of research in Commerce and Management*, 1(5), 9-21.
- Niresh, J. A., & Velnampy, F. O. (2019). Trade-off between liquidity & profitability: A study of selected manufacturing firms in Sri-Lanka. *Researchers World -Journal of Arts, Science & Commerce*, 3(2), 4-2.
- Nwaezeaku, N. C. (2006). Theories and practice of financial management. Owerri. Ever Standard Publishers.
- Ofurum, M. A., Egbe, J. O., & Micah, K. D. (2019). Impact of international financial reporting standard adoption on key financial ratios. *The Accounting Review*, 5(1), 14-29.
- Ogbadu, O. (2019). Liquidity and profitability trade-off. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, 1(3), 77-84.
- Ojo, D. O. (2016). The effect of firm size on firms' profitability in Nigeria. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(5), 90-94.
- Okafor, C., & Killian, O. O. (2011). Potential effects of the adoption and implementation of international financial accounting standards (IFRS) in Nigeria. *Journal of Research in National Development*, 4(2), 23-43.
- Okere, W., Eluyela, F. D., Lawal, A. I., Oyebisi, I. Eseyin, O., Popoola, O., & Awe, T. E. (2019). Foreign expatriates on board and financial performance: A study of listed deposit money banks in Nigeria. *The Journal of Social Sciences Research.*, 13(2), 13-22.
- Olayinka, E., Eriki, E., & Olojede, P. (2017). International financial reporting standard (IFRS) adoption and key financial ratios. Insight from listed banks in Nigeria. *International Journal of Accounting Research*, 6(4), 18-34.
- Olayinka, E., Paul, O., & Olaoye, O. (2020). Value relevance of accounting data in the pre and post IFRS era: Evidence from Nigeria. *International Journal of Finance and Accounting*, 6(4), 95–103.
- Oluyinka, I. O., Adeleke, C. A., & Orinami, A. (2020). Liquidity and performance of listed manufacturing companies in Nigeria. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 8(11), 13-24.
- Osuagwu, L. (2002). Business research methods; principles and practice. Lagos. Grey resource limited.

- Oyugi, S. E. (2019). Impact of inventory management on financial performance of manufacturing firms in Kenya. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 13(5), 25-32.
- Pierk, J. (2020). IFRS in European exchange-regulated markets: A research note. *Journal of Accounting and Public Policy*, 7(3), 477-485.
- Punda, P. (2017). The impact of international financial reporting standards (IFRS) adoption on Key Financial Ratios: Evidence from the UK. *Aarhus School of Business, Master's Thesis*.
- Palea, V. (2014). IFRS value-relevant for separate financial statements, evidence from the Italian stock market. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 4(1), 1–11.
- Palma, K. O. (2019). Determinants of financial performance. *Journal of Accounting & Strategic Finance*, 2(1), 14-33.
- Rabiu, A. I. (2019). Effects of IFRS adoption on the financial reports of Nigerian listed firms. *Journal of Global Macro Trends*, 7(3), 66-79.
- Ranti, O. A., Uwuigbe, O., Uwuigbe, U., Jafaru, J., Edith Igbinoba, E., & Adebayo, O. (2022). Value relevance of financial statements and share price: A study of listed banks in Nigeria. *Banks and Bank Systems*, 11(4), 135–143.
- Sanyaolu, W. A., Lawal, A. A. & Job-Olatunji, K. A. (2017). IFRS adoption and quality of financial statement. Perspectives of auditors, chartered accountants and graduates of accounting. *International Journal of Innovative Finance and Economics Research*, 12(6), 11–18.
- Schreibfeder, S. O. (2019). Concept of profitability of Nigerian firms. *The Journal of Social Sciences Research*, 6(1), 49-68.
- Sehrish, K. O., Irshad, S. A., & Khalid, K. S. (2019). Measurement of financial performance of firms. *Journal of Business Administration and Management*, 2(4), 23–33.
- Semiu, B. A., & Collins, S. O. (2016). Perceived relationship between corporate capital structure and firm value in Nigeria. *International Journal of Business and Social Science*, 2(19), 1-13.
- Sinha, G. (2022). Financial statement analysis. In AK (Ed.), *Ghosh* (Eastern etc). New York: *Prentice Hall of India Private Limited*, 12(3), 12–21.
- Sofia, A. A. (2019). The value relevance of accounting information; evidence from Nigeria. *Accounting and Finance Research*, 4(3), 11–27.
- Sofyan, S. I. (2019). The value relevance of financial reporting in Malaysia: Evidence from three different financial reporting periods. *International Journal of Business and Accountancy*, 1(1), 1–19.
- Stanford, S. O. (2017). Effect of credit management on corporate performance of quoted food and beverage industries in Nigeria. *The Journal of Social Sciences Research*, 7(2), 36-44.
- Stierwald, S. E. (2020). *Financial reporting and analysis* (11th ed.). Cengage Learning, Mason, Mexico.
- Suwamo, O. A. (2019). Determinants of firm profitability in Nigeria: Evidence from dynamic panel models. *Journal of Economics and Business*, 6(1), 43-58.
- Trimble, M. (2019). A reinvestigation into accounting quality following global IFRS adoption: Evidence via earnings distributions. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 3(3), 18-39.
- Umoren, A. O., Akpan, W. P., & Ekeria, V. E. (2018). Value relevance of accounting information in Nigeria listed financial companies. *Advanced Research Journal*, 16(1), 1–8.
- Umoren, A., & Enang, E. (2015). IFRS adoption and value relevance of financial statement of Nigeria listed banks. *Journal of Finance and Accounting*, 4(1), 1-7.
- Uthman, A. B., & Abdul-Baki, S. (2015). The value-relevance of accounting information in Nigeria. *Journal of Accounting and Managements*, 4(3), 3–12.
- Uwadiae, O. (2012). IFRS adoption in Nigeria and optimizing the gains of global investment climate. *Journal of Accounting and Public Policy*, 6(2), 1-38.

- Uwagbue, O. (2010). Legal and regulatory framework of accounting and financial reporting, the Nigeria accounting. *Official Journal of Institute of Chartered Accountant of Nigeria*, 5(2), 32-67.
- Wilson, E. H., & Ioraver, N. T. (2015). Economic consequences of international financial reporting standards (IFRS) adoption: Evidence from a developing country. *Journal of Accounting Research*, 1(5), 28-37.
- Yurisandi, T., & Puspitasari, E. (2023). Financial reporting quality before and after IFRS adoption using qualitative characteristics measurement. *Social and Behavioral Sciences*, 8(5), 73-88.

PASSIFLORA CAERULEA, PHARMACOLOGICAL INVESTIGATION PHYTOCHEMICAL AND BIOLOGICAL ACTIVITY

Fettah Asma1, Sakhraoui Nadjah1, Toumi Sonia1, 1, Saad Soumia2

1- Faculty of Exact Sciences, Department of Material Science, univ-biskra Algeria.

2- CRSTRA Scientific Research Centre, Biskra Algeria.

e-mail: asmafettah@yahoo.fr

A.fettah@univ-biskra.dz

Abstract

The purpose of this work is the botanical and pharmacological description of passionflower "Passiflora cerulean flowers" from the Passifloraceae family followed by a phytochemical study, also to estimate the antioxidant and antibacterial power of the extracts of Passiflora cerulean flowers by two methods of Soxhlet extraction and maceration from the flowers of this plant.

Indeed the determination of secondary metabolites by phytochemical screening contains the presence of several polyphenols: "flavonoids, tannins, anthocyanin's..." sterols and terpenes also alkaloids and indicates the absence of saponosides and comarins in these flowers.

The quantification by dosage of total polyphenols, total flavonoids and tannins on the extracts obtained by the methods of Folin-Ciocalteu and aluminium trichloride ($AlCl_3$) shows the richness of the flowers of P.cearulea in these compounds. The results obtained indicate that the maximum content of phenolic compounds is attributed to the butanol extract followed by the aqueous extract.

The antioxidant and antibacterial biological activity applied to the prepared extracts. The results obtained indicate that ethyl acetate expresses an excellent antioxidant activity which was carried out by the method of free radicals scavenging DPPH, compared with the butylhydroxy toluene BHT « reference», this means that this traction contains the most active compounds; However, the antibacterial activity it had a low antibacterial power for all the fractions tested on photogenic strains.

Key words: Passiflora caerulea – secondary metabolite - phytochemical – antioxidant activity – antibacterial activity.

ANALYSIS OF SULFONAMIDE DRUG RESIDUES IN MILK

Gjylai Alija¹, Drita Yzeiri- Havziu², Arlinda Haxhiu-Zajmi², Sihana Ahmeti-Lika², Merita Dauti²,
Nexhibe Nuhii², Qahil Ibrahimii²

^{1,2}*Department of Pharmacy, Faculty of Medical Sciences, University of Tetova, Tetovo, R.of N. Macedonia*

*Corresponding author e-mail: gjylai.alija@unite.edu.mk

Abstract

The presence of sulfonamide residues in milk is a significant concern for food safety due to their potential to cause serious health risks to consumers. These risks include toxic effects, allergic reactions in hypersensitive individuals, carcinogenic outcomes, and the promotion of antimicrobial resistance. Ensuring that milk meets regulatory safety standards is essential for protecting public health and maintaining consumer confidence.

This review focuses on the detection, quantification, and analysis of sulfonamide residues in milk, highlighting the role of advanced analytical techniques in ensuring compliance with international regulations. Key sample preparation methods, such as solid-phase extraction carried out on Oasis HLB cartridges and protein precipitation, are essential for isolating residues from the complex milk matrix effectively. Among these techniques, liquid chromatography (LC) coupled with tandem mass spectrometry (MS/MS) has emerged as the gold standard due to its superior sensitivity and specificity, which are critical for meeting the stringent maximum residue limits (MRLs) established by regulatory bodies worldwide.

Chromatographic separation using a C18 column, providing excellent resolution and reproducibility within a minimal runtime. Optimization of chromatographic conditions, MS/MS settings, and extraction procedures ensures reliable performance, even for low-concentration residues. The validation of the LC-MS/MS method adhered to the rigorous standards specified in Commission Decision 2002/657/EC, confirming the method's linearity, selectivity, detection capabilities ($CC\alpha$ and $CC\beta$), accuracy, and precision.

This review also addresses key challenges in sulfonamide residue analysis, such as overcoming matrix effects, developing robust multi-residue detection strategies, and harmonizing regulatory standards across jurisdictions. In addition, advancements in analytical technologies, including high-resolution mass spectrometry and biosensor-based detection, are discussed for their potential to enhance sensitivity, reduce analysis time, and improve accessibility for routine monitoring.

By emphasizing the importance of reliable analytical methods and exploring innovative approaches, this study underscores the critical role of residue analysis in safeguarding public health and ensuring the quality and safety of milk. Continued research and development in this field will support the harmonization of food safety standards globally and mitigate the risks associated with sulfonamide residues in dairy products.

Keywords: Sulfonamide Residues, Optimisation-Validation, LC-MS/MS method

THE IMPACT OF A BALANCED DIET ON HEALTH AND DISEASE PREVENTION

Gjylai Alija¹, Dorentina Bexheti², Drita Y.- Havziu², Arlinda H.-Zajmi², Sihana A.-Lika², Merita Dauti²,
Edita A.-Idrizi², Lulzime Ballazhi², Arijeta Shabani², Nexhibe Nuhii², Qahil Ibrahimii²

^{1,2}*Department of Pharmacy, Faculty of Medical Sciences, University of Tetova, Tetovo, R.of N. Macedonia*

*Corresponding author e-mail: gjylai.alija@unite.edu.mk

Abstract

Nutrition is a fundamental human need and a cornerstone of a healthy life. A balanced diet provides the body with essential nutrients required for energy, growth, development and maintenance while preventing deficiencies and excesses that can lead to health complications. This paper examines the impact of a balanced diet on human health, emphasizing its role in preventing and managing diseases that are among the most prevalent and serious public health concerns.

This study utilized a comprehensive review of existing literature, focusing on peer-reviewed articles and authoritative health reports. The data examined the effects of balanced diets on preventing and managing different diseases. The analysis included studies exploring dietary components such as macronutrients (carbohydrates, proteins, and fats) and micronutrients (vitamins and minerals), and their relationship with specific health outcomes.

The findings reveal a clear correlation between balanced diets and better health outcomes. Diets rich in whole grains, fruits, vegetables, and healthy fats lower the risk of heart disease, diabetes, and obesity. In contrast, diets high in saturated fats, refined sugars, and processed foods increase these risks. Additionally, excessive intake of vitamins (hypervitaminosis) can lead to toxicity and other adverse health effects. Increasing fiber intake and reducing saturated fats help lower cholesterol and blood pressure. Hypomineralization, caused by mineral deficiencies, can lead to various health issues, including bone and teeth damage, as well as muscle function disorders.

The results emphasize the significant impact of dietary choices on health. A balanced diet prevents different diseases, nutrient deficiencies, reduces inflammation, supports metabolism, and strengthens immunity. Including a variety of food groups ensures the body gets essential nutrients, while moderation helps avoid negative effects from overconsumption. These findings highlight the importance of public health initiatives focused on nutrition education and access to healthy foods.

Promoting public awareness about the importance of balanced nutrition, combined with policies to improve access to food, is crucial for building healthier communities. Adopting a balanced diet as part of a comprehensive lifestyle approach not only leads to better health outcomes but also enhances the quality of life for individuals globally.

Key words: Nutrition, Balance diet, Health, Diseases

TOP OF FORM BOTTOM OF FORM ANTIFUNGAL ACTIVITIES OF *ALCHORNEA CORDIFOLIA*
(CHRISTMAS BUSH) EXTRACT ON *CANDIDA ALBICANS*

Akpan, U. M¹; Otayoor, R. A²

¹Department of Science Laboratory Technology, Federal Polytechnic, Ekowe, Bayelsa State, Nigeria.

²Department of Biological Sciences, Niger Delta University, Wilberforce Island, Amassomma, Bayelsa State, Nigeria.

Correspondence email: *4evertruelord@gmail.com

Abstract

Clinical cases of resistance of microorganisms to synthetic drugs are on the rise. Medicinal plants can serve as alternative to synthetic drugs. The anti-fungi activity of hot water, ethanol and express extracts of *Alchornea cordifolia* leaf, stem bark and root were tested in vitro against *Candida albicans* compared with a broad-spectrum antibiotic in a 1:1 dilution. The inhibitory effect of extracts was assessed using paper disc diffusion technique after 72 hours of incubation. All the examined extracts showed varying degrees of anti-fungi activities against the selected human pathogens. Result shows that expressed extracts of leaf, stem and root were more effective in their mean zone of inhibitory (13.3mm) followed by ethanolic extract (11.3mm, 10.3mm, 9.7mm) than hot water extract (10.3mm, 9.3mm, 9.0mm) compared to the control. There was a statistically significant difference ($p < 0.001$) among treatments. Phytochemical assessment showed the presence of flavonoid, tannins, saponin, alkaloid, quinones, terpenoids, glycoside and phenol which were prominent in leaf extract than the root and stem extracts. This study revealed that *A. cordifolia* has anti-fungal properties and probably could be used to control infections associated with this fungus.

Key word: *Alchornea cordifolia*, *Candida albicans*, inhibitory, Phytochemical, anti-fungal

CHAPTER ONE

INTRODUCTION

1.1 Background to the Study

There are around half a million plants worldwide, and the majority of them have not been studied for their therapeutic properties. This suggests that there is a bright future for medicinal plants (Singh 2015). These plants may have a critical role in the treatment of diseases caused by bacteria and fungus. In the past, chemotherapy from many kinds of medicinal plants or components that come from plants has been used to cure and prevent illnesses as herbal medicines (Neuwinger, 2019).

According to the globe Health Organization (2022), the number of clinical microorganisms is rising over the globe. The fact that microbes are becoming more resistant to the antimicrobial medications that are now available highlights the need of the ongoing quest for novel plants that may be used as antimicrobials. One of the biggest threats to public health throughout the world is the fact that fungi are becoming resistant to antimicrobial medications. Over the years, there have been reports of a growing number of infections that have developed resistance in many parts of the globe, including poor nations (Byarugaba, 2005). A significant issue is the widespread antibiotic resistance, the rise of new diseases as well as the return of old ones, and the absence of effective new treatments (Bloom, 2019). Infectious illnesses are still one of the main causes of illness and death across the globe, even though medicines and vaccinations are widely used (Bloom, 2019). As a result, it is necessary to assess the antibacterial and antifungal properties of the root, bark, and leaf extract of *Alchornea cordifolia*. According to Farombi (2004) and Kadija et al. (2021), *Alchornea cordifolia* (Christmas bush) has shown to have ethno-pharmacological potential for the prevention and treatment of human illnesses, including antibacterial, anti-fungal, antiretroviral, and antitoxin actions. In crop protection, Enyiukwu et al. (2021) demonstrated that aqueous and methanol extracts of *A. Cordifolia*, along with other species, effectively inhibited the development and spread of anthracnose caused by *Colletotrichum destructive* in vitro and in vivo. In the same way, methanol extracts of *A. cordifolia*. In-vitro tests showed that *cordifolia* inhibited the fungal agent (Amienyo and Ataga 2007). The way that extracts and chemicals from *A. cordifolia* work to kill or inhibit the growth of microorganisms, it has been proposed that *cordifolia* may be associated with its high anti-enzymes' activity, particularly the inhibition of cholinesterase activity. This can lead to the impairment of electrical impulse coordination among microbial cells and tissues, which can result in atrophy, paralysis, and death of the target organism (Enyiukwu et al. 2016). It might possibly be related to damage to the cell membrane, interruption of mitochondrial energy, abnormalities in the central dogma in spores, and/or

dysregulation of important genes that are linked with the production of aflatoxin B1. It was claimed that the mechanism behind lauric acid's action against *P. sojae* is the damage of cell membranes and the leaking of radicals. This may also be one of the processes that underlie the mycotoxicity of *A. cordifolia* was tested against the test fungus in this investigation. The active principles of A have different levels of solubility. The variations in the toxicity of the test extract may be explained by the presence of cordifolia in water and methanol or by the differences in the contents of the cell walls of the respective fungus. The purpose of this research is to investigate the antifungal properties of the root, bark, and leaf extract of *Alchornea cordifolia*.

1.2 Problem Statement

Over the course of the year, microbes have developed a greater resistance to medications. This resistance has been linked to overdosing and underdosing on medications that may be purchased without a prescription. According to Gislene et al. (2019), it was shown that microorganisms are experiencing genetic diversity (mutation) and developing resistance mechanisms to a variety of medications. Hence there is a need to develop sensitive and effective drugs using plant parts. There is myriad of plant species that are of medicinal values worldwide. However, there is need to undertake proper identification of these plants and their phytochemical composition that can render effective remedy to several human infectious diseases.

1.3 Aim and Objective of the Study

This study is aimed at examining the antifungal activities of the root, bark and leaf extract of *Alchornea cordifolia*. Below are the Objectives

- i. To determine the qualitative phytochemical constituents of *A. cordifolia*.
- ii. To determine the antifungal activities of the root, extract of *Alchornea cordifolia*.
- iii. To evaluate the antifungal activities of *Alchornea cordifolia* bark extract.
- iv. To also assess the antifungal activities of *Alchornea cordifolia* leaf extract.

1.4 Scope of Study

The study screened the respective plant parts (leaf, bark, and root) for qualitative phytochemical properties. This study also assessed the antimicrobial effect of *A. cordifolia* root, bark and leaf some against fungal strain *Aspergillus niger* and in particular, *Candida albicans* respectively and compared to a control (Ampiclux and triconazole).

1.6 Study Significance

This study is important as results obtained will be applied in the treatment of certain human ailments caused by the tested fungi; furthermore, it is targeted towards the identification, and production of drugs from natural plant like *Alchornea cordifolia*.

CHAPTER TWO LITERATURE REVIEW

2.1 Bio-efficacy of Plant

Plants are known to produce a number of chemicals in order to defend themselves against a range of infections. For this reason, they might be regarded a possible source of several kinds of antimicrobial substances. In the last ten years, there has been a resurgence of interest in indigenous medicine throughout the globe, stemming from the understanding that conventional medication is not widely available. In nations with low incomes, healthcare is typically supported by additional practices that are based on cultural alternatives. According to Willcox and Bodeker (2004), in a number of underdeveloped nations, one out of every five patients use herbal treatments that are native to the area to cure malaria.

2.2 The plant *Alchornea Cordifolia*

According to Olaleye et al. (2022), *Alchornea cordifolia* commonly call Christmas bush is a perennial shrub or small tree that may reach a height of up to 4 meters. It has an upright and bushy appearance and reproduces by means of seeds. It is a member of the *Euphorbiaceae* family and may be found in secondary woods, which are often located near water or in wet or marshy areas. It reaches a significant height, yet it always has a shrubby or scrambling growth pattern. The stem (Fig. 3) is woody and grayish in color, with bark that is gently granulated. When young, it has numerous branches and is bushy (Olaleye et al., 2022). *Cordifolia* A. is a Christmas bush and a straggling, laxly branched, evergreen dioecious shrub or small tree that may grow to a height of 8 meters. Erect juvenile shoots (fig 3) subsequently turning horizontal, hallow and glabrous. The leaves are simple, triangular, and alternating, and they have stipules. It was also noted that its blade is ovate or elliptical ovate, with a cordate base and basal lobes that are slightly auriculate and overlapping. The apex is acute to acuminate, the margin is toothed, and the blade is shortly hairy when young (Mavar-Manga et al., 2008). The inflorescence is made up of auxiliary panicles, and the flowers are greenish in color. The male flowers are lengthy spikes, while the female flowers are simple and have short stalks. The flowers are small and have a scent of almonds. Dark red-brownish specks are seen on sepals. Stamens are joined together in bundles,

with each bundle often including many stamens. However, it is also possible to find a solitary stamen from time to time. Ovary characterized with dark glandular spots. The stalks and calyx are coated with small, rusty hairs (Mavar-Manga et al, 2008). Fruits (Fig. 1) are two-celled, tiny, stellate pubescent. Glandular streaks are seen on the fruit. The endocarp surface is rather hard, which makes it difficult for birds that rely on it for food to fracture (Nyananyo, 2022). The leaves (fig. 2) are simple and alternating, with basal lobes that are somewhat auriculate and overlapping. The apex is acute to acuminate, the edges are toothed, and the leaves are briefly hairy when they are young. The underside of the leaf blade is coated in thick rusty hair or scale, and it has pronounced veining. The surface of the underside is also covered in dense rusty hair. Young leaves are widely ovate and slowly release a brilliant juice when cut. Latex is released from the damaged stem. (Nyananyo, 2022).

Fig. 1 *Alchornea Cordifolia* Plant with ripe and unripe fruits.

(<https://www.google.com/search?q=alchornea+cordifolia+plant>; Retrieved on the 4th of June 2023).

Fig. 2. Pictures Showing Leaves, of *Alchornea Cordifolia*.

(<https://www.google.com/search?q=alchornea+cordifolia+plant>; Retrieved on the 4th of June 2020)

Fig. 3. Pictures Showing the stems and roots of *Alchornea Cordifolia*

(<https://www.google.com/search?q=alchornea+cordifolia+plant>; Retrieved on the 4th of June 2023)

2.3 Secondary Metabolites from Plant

The actions of various bioactive components of medicinal plants and their derivatives have been described by several studies, (Ozcan and Erkman, 2021; Sagdic and Ozcan, 2023). Many plant species are reported to have pharmacological capabilities and they are known to exhibit numerous secondary metabolites such as glycosides,

saponins, flavonoids, steroids, tannins, alkaloids, terpenes, etc., which are exploited in treating disease causing pathogens (Hussain et al., 2019).

Herbal treatments are still popular in certain communities for historical and cultural reasons, as well as because they are less expensive, even if modern medication may be accessible in such places. In recent years, there has been a steady growth in the usage of plant treatments across the globe, as well as a growing interest in discovering novel phytochemicals that may be turned into effective medications for treating malaria and other infectious illnesses. Many people depend on these plants as the primary method of managing diseases, especially those with poor incomes and traditional beliefs (Weathers et al., 2019). Plants create a large variety of chemical molecules that do not participate in main metabolism. For this reason, these substances are often called secondary metabolites. The existence of secondary metabolites is responsible for the biological activity of plants. In addition, secondary metabolites are of importance because they are used in dyes, fibers, glues, oil, waxes, flavoring agents, medications, and fragrances. They are also seen as a possible source of novel natural pharmaceuticals, antibiotics, insecticides, and herbicides (Croateau et al., 2019). Certain metabolic processes that take place inside the plant cell are responsible for the production of phytochemicals, which may vary from medicinally beneficial substances to lethal toxins. In recent research, *cordifolia A.* leaves were shown to contain a variety of chemicals, including steroids, triterpenoids, phenols and polyphenols, alkaloids, flavonoids, anthraquinones, saponins, and tannins (George et al., 2021). The active chemicals in the stem bark have not been examined in great detail, and it shows more activity against microorganisms. The pharmaceutical medicine business now makes use of a variety of phytochemicals that have been extracted from plant sources (Geissman, 2018). In many instances, these chemicals act as a defensive mechanism for plants against predation by microbes, insects, and herbivores (Guardabassi and Courvalin 2022). According to Giguère (2022), the increasing acknowledgment of medicinal plants in industrialized cultures may be attributed to the extraction and development of medicines and chemotherapeutics from these plants. The medical benefits of plants may be due to the impact of the phytochemicals they contain, which disrupt the metabolism of bacteria that cause illnesses (Adeshina et al., 2021). *Alchornea cordifolia* leaves have been shown to have an anticarcinogenic impact. This is due to their antioxidant qualities, as well as their ability to modify enzyme activity, block hormone receptors, and reduce the action of mutagens). Phenolic substances and their derivatives are also regarded to be main antioxidants or free radical scavengers, which are vital for guarding against cellular oxidative damage, including lipid peroxidation. A single substituted phenolic ring is one of the simplest structures seen in bioactive phytochemicals.

2.4 Antifungal Activities of Plants

Microbial metabolite and mycotoxins are secreted by fungi on edible food resulting to potential hazards. Aflatoxins and mycotoxin are potential hazards recorded leading to human carcinogenicity (Abdul et al., 2021). *Candida spp.* causes *candidiasis*. Candidiasis (thrush or sour crop) is another fungal disease recorded, that affects commercial birds and human (Tiwari, et al., 2019). A fungal association and diseases case has been recorded and a standard set to regulate the prevalence of mycotoxins from contaminated source can prevent its spread (Hussein & Brasel, 2021). This can also be prevented and controlled using effective plant extracts. The spread of mycotoxin from *Candida spp.* is mostly affected by seasonal differences as related to housing hygiene. Prevalence of infection is closely related to litter material, fecal contaminant, and handling processes, which makes eradication difficult (Soliman et al., 2009).

A greater amount of aqueous extract from the leaves has been shown to have a favorable effect against germs. This indicates that the leaf extract may have a significant impact on microbes and might thus be utilized in traditional medicine to treat microbial infectious disorders (Gatsing et al., 2016; Mambe et al., 2015). In a recent antibacterial investigation, the cordifolia leaf had the strongest inhibitory action against *Aspergillus niger*, whereas the stem aqueous extract exhibited negligible activity. The ethanolic extract was likewise noted as having the maximum inhibitory action against *Trichoderma viride*, whereas the aqueous extracts of all three components of *A. Peter et al.* (2018) found that the ethanolic extracts of the plant components were more effective in inhibiting the fungus that were tested than the aqueous extracts. In general, the ethanolic extracts of the plant parts exhibited more inhibition against the tested strains of fungus than the aqueous extracts. However, all of the plant parts that were examined showed greater inhibitory action against the fungal strains (Peter et al., 2018). Every component of *A. Cordifolia* was shown to have inhibitory effect against one or more types of fungus. All extracts, with the exception of the stem aqueous extract, exhibited inhibitory effects against *Aspergillus niger* (Peter et al., 2018). Adeniyi et al. (2014) and Adeonipekun et al. (2014) provided an explanation of the threats that *Aspergillus niger* poses to people and plants, particularly to stored products. These authors demonstrated that the fungus is resistant to sedge extracts and recommended that more study be conducted on the fungus in order to create more effective antibiotics. *Aspergillus sp.* was isolated from commercial birds in a recent investigation, and it was documented as a pathogenic fungus related with commercial birds and consumers (Beernaert et al., 2021; Dhama et al., 2021). *Cordifolia's* ability to fight against the fungus may indicate that the plant might play a role in preventing the invasive fungus from spreading.

CHAPTER THREE

MATERIALS AND METHODS

3.1 Experimental Approach

The zone of inhibition was determined using the agar disc diffusion technique in triplicate, as reported by Adeniyi et al. (2014), Adeonipekun et al. (2014), and Kigigha and Atuzie (2021). All glassware used for this activity was properly cleansed with detergent and then rinsed with deionized and sterile water. The impregnated disc, which contained each of the extracts in triplicate, was spread apart in order to avoid the confluent growing zone of inhibition from overlapping. The inoculated plates allowed standing at room temperature for antifungal effect and incubation. The diameter of the zone of inhibition was measured in millimeters (mm) using a ruler and then documented

3.2 Collection of Plant and Phytochemical Screening

Fresh roots, leaves, and bark of *Alchornea cordifolia* was collected from the growing plants. The collected fresh plant was sorted, washed, rinsed in distilled water and dried. The leaves, bark and roots of *Alchornea cordifolia* was ground into paste using mortar and pestle. Phytochemical analysis of the root, bark and leaf of *A. cordifolia* was carried out using standard procedures by Trease and Evans, (2018), Harbone, (2020) and Sofowora E A, (2019).

3.3 Preparation of Plant Extract and Control

100g of the ground samples was weighed each for express extract, Hot water extract and Ethanolic extract. For the express extract, the weighed samples; leaf, bark and root were squeezed using muslin cloth to obtained expressed fluid. For hot water extracts, the ground samples (leaf, bark and root) were soaked in 100ml of boiled water and allowed to stand for 72 hours, then filtered using sterile muslin cloth to obtain filtrate as hot water extract, while for ethanolic extracts, the ground samples were soaked in 100ml of ethanol and allowed to stand for 72 hours, then filtered using sterile muslin cloth to obtain filtrate as ethanolic extract. These extracts were then stored in refrigerator at 40⁰C until required for use (Kigigha and Atuzie, 2021). The antibiotic that was used as control was ampiclox (500mg), for respective antifungal as positive control.

3.4 Antimicrobial Susceptibility Testing

The antimicrobial susceptibility test was carried out using a fungal isolate; *Candida albicans*. This is a clinical pure isolate of human pathogens collected from Federal Medical Center, Yenagoa, Bayelsa State. The test fungi isolates were inoculated onto Potato Dextrose Agar (PDA) to obtain pure cultures of clinical isolates (Cheesbrough, 2021).

The discs to be used was gotten from whatman No.1 filter paper with size 6mm in diameter borer. An oven sterilized corkborer (6mm) was used to cut discs from the Whatman No.1 filter paper. The cut discs were put into a Petri-dish plate and sterilized for use, following standard techniques by Cheesbrough, (2021). The disc containing each of the extracts was impregnated in triplicates and the diameter of zone of inhibition was measured in millimeters (mm) after incubation.

3.5 Statistical Analysis

Data gathered were expressed as mean $\pm$ Standard deviation. The stratified significance was determined by ANOVA with the SPSS (Statistical Package for Social Sciences) version 20.0. The P - value less than 0.05 would imply statistical significance

CHAPTER FOUR RESULTS AND DISCUSSION

4.1 Results

Table 4.1: Phytochemical Screening of *A. cordifolia* for bark, root and leaf

phytochemicals	Bark extract	Root extract	Leaf extract
Quinones	+	-	+
Flavonoids	+	+	++
Terpenoids	+	+	+
Alkaloids	+	+	+
Saponins	+	-	++
Tannins	+	+	+
glycoside	+	+	++
Phenol	+	+	++

Key: - Absent, + =Present ++= Actively present

The result of this investigation revealed that the extracts from leaf, stem and root of *A. cordifolia* possess appreciable antifungal activity against pathogenic Fungi. The result obtained from Table 4.1, revealed that the leaves extracts of *A. cordifolia* are all active on the strains of *Candida albicans*. Higher zone of inhibition was recorded with the express extract of the leaves, in a mean and standard deviation values of 13.7 ± 1.2 mm *C. albicans*. The second effective extract was ethanolic leaf extract and exhibiting higher zone of inhibition in their

mean standard deviation values of 11.3 ± 1.5 mm for *C. albicans*. The least zone of inhibition was recorded with hot water leaf extract with a mean and standard deviation of 10.3 ± 1.2 mm for *C. albicans*.

The antifungal effect of the stem extract on the selected pathogen *C. albicans* showed varying degree of inhibitory actions. Table 3 shows that the highest inhibitory effect was observed with the express extract on *C. albicans* with a mean standard zone of inhibition of 11.2 ± 1.0 mm. This was followed by the ethanol extract 10.3 ± 1.0 mm. The hot water stem of extract *A. cordifolia* was observed having the least antifungal effect of 9.3 ± 0.6 mm for the *C. albicans* respectively. A significant difference ($p < 0.05$) was recorded among the treatment extracts of the stem compared to the positive control (triconazole) with the highest anti-fungal effect (13.7 ± 0.6 mm).

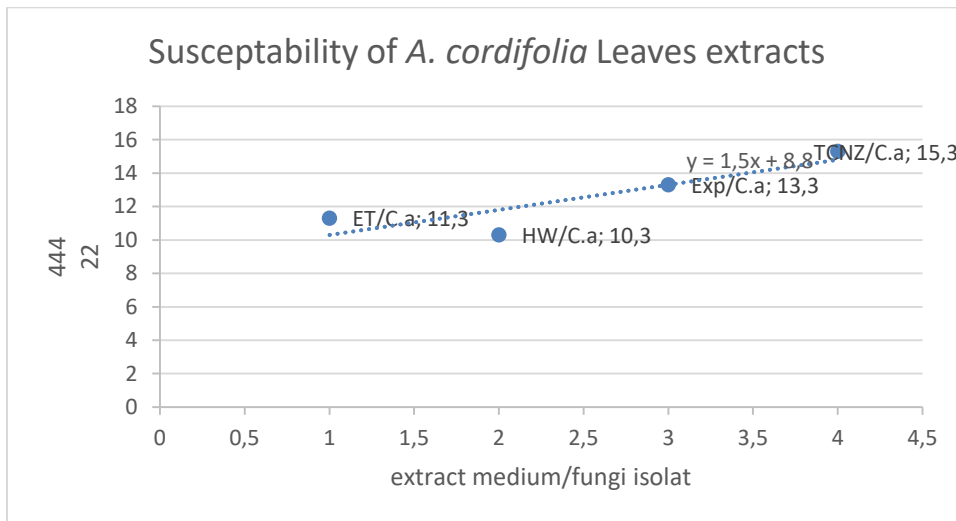
The result for the zone of inhibition for hot water root extract recorded a mean standard of inhibitory zone of 9.0 ± 1.0 mm on *C. albicans*. The zone of inhibition of the ethanol extract on the experimental fungi; *C. albicans* had a mean and standard deviation of 9.7 ± 1.2 mm. The zone of inhibition for the express root extract on the tested organism recorded a mean and standard deviation of 11.3 ± 1.6 mm. The trend of the plant extract effectiveness show that the express root extract has a highest zone of inhibition followed by ethanolic root extracts, then the least was hot water root extract compared to the positive control. A mean difference was recorded at P-value ($p < 0.05$) for the root extracts of the plant.

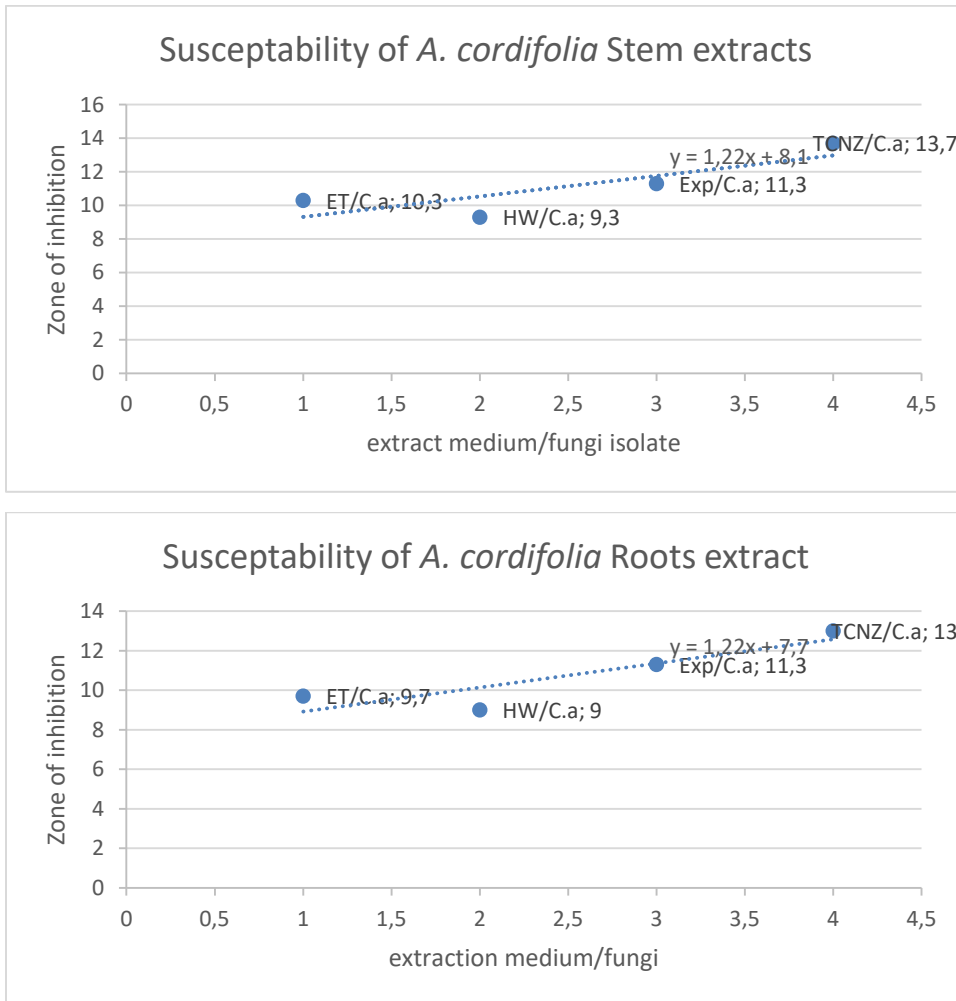
Table 4.2: *Alchornea Cordifolia* extracts Antifungal activity

Zones of Inhibition (mm)				
Plant extracts (0.1mg/ml) on <i>C. albicans</i>				
Treatment	ET/C.a	HW/C.a	Exp/C.a	TCNZ/C.a
Leaves	13	11	14	16
	10	11	12	14
	11	9	14	16
Mn±S.E	11.3 ± 1.5^{ab}	10.3 ± 1.2^{af}	13.3 ± 1.2^{ab}	15.3 ± 1.2^b
Stems	10	9	13	12
	11	10	10	14
	10	9	11	15
Mn±S.E	10.3 ± 1.0^{ab}	9.3 ± 0.6^{af}	11.3 ± 1.0^{ab}	13.7 ± 0.6^b
Roots	11	8	10	13
	9	9	11	11
	9	10	13	15
Mn±S.E	9.7 ± 1.2^{abf}	9.0 ± 1.0^{af}	11.3 ± 1.6^{bf}	13.0 ± 2.0^b

KEY: HW/C.a: Hot Water *Candida albicans*; ET/C.a: Ethanol *Candida albicans*; EXP/C.a: Express *Candida albicans*; TCNZ/C.a: Triconazole *Candida albicans*; MN±S.E = Mean and Standard Error. The superscript used (a, b, f) represent a significant or no significant difference among extracts at alpha level $p < 0.05$. The same

letters show that, there is no significant difference ($p > 0.05$) between extracts. Different letters show a significant difference between treatment at $p < 0.05$. Susceptibility of the plant extract and its derivatives were tested for the zone of inhibition by disc diffusion method. The results in fig 4.1 shows that the plant extracts and its derivative had different inhibitory effects on the fungus used in this study. Results shows that hot water extract from all the plant parts exhibited the least or weak inhibitory effect, while the express extracts exhibited higher inhibitory effect compared to ethanolic extract. The leaf extracts of the plant showed a strongest antimicrobial activity against the tested organism with range values of $10.3 \pm 1.2\text{mm}$ - $13.3 \pm 1.2\text{mm}$ compared to the positive control. The stem extracts were the second strongest to exhibit antimicrobial effectiveness to the tested organism with mean standard range values of $9.3 \pm 0.6\text{mm}$ - $11.3 \pm 1.0\text{mm}$. The least antimicrobial effect was recorded with the root extract of the plant (*A. cordifolia*) in their mean and standard deviation inhibitory zone values ranging from $9.0 \pm 1.0\text{mm}$ - $11.3 \pm 1.6\text{mm}$. The antifungal screening of *A. cordifolia* plant and its derivatives differ significantly ($P < 0.05$) in their mean and standard deviation value obtain.

Fig 4.1. Antifungal effectiveness of *A. cordifolia* plant parts and extracts

CHAPTER FIVE

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

5.1 Conclusion

The active principles of *A cordifolia* have different levels of solubility. The differences in toxicity of the test extract to the fungi, as seen in this study, may be due to the fact that the bioactive elements of *A cordifolia can* penetrate the cell walls of the respective fungus. Extracts from *A cordifolia* have been found to contain different classes of phytochemicals, including tannins, saponins, alkaloids, flavonoids, phenolic compounds, and fatty acids, all of which have strong antimicrobial properties. *Cordifolia A.* is being extracted in preparation. *Cordifolia* produced diverse chemicals, which are believed to highlight its strong bioactivity. Tannins and

phenols, which are found in the leaf and twig tissues of the plant, have been identified as the active antimicrobial components. These phytochemicals have been involved in the mycotoxicity against fungus.

5.2 Recommendations

The findings of this study have shown the need for further investigation to establish the economic viability of exploiting *A. cordifolia* plant to address health problems.

More research should be done to verify and expand upon the discoveries reported in this study.

REFERENCES

- Abdul, A.S.B; Sabry, A.H; Baling, A.E (2021). Microbial Quality and Content Aflatoxins of Commercially Available Eggs in Taif, Saudi Arabia, *Afric. J. Micro. Res.* 6(13), 3337- 3342.
- Adeniyi T.A, Adeonipekun P.A & Omotayo E.A (2014). Investigating the phytochemicals and antimicrobial properties of three sedge (Cyperaceae) species. *Not. Sci. Biol.*, 6(3): 276 – 281.
- Adeonipekun, P.A, Adeniyi TA & Aminu SO (2014). Investigating the phytochemicals and antimicrobial activities of shoot and root of *Pycurus smithianus* (Ridl.) C. B. Clarke (Family Cyperaceae). *J. Bot.*, <http://dx.doi.org/10.1155/2014/761613>.
- Adeshina G.O, Onaolapo J.A, Ehinmidu J.O, Odama L.E (2021). Phytochemical and antimicrobial studies of the ethyl acetate extract of *Alchornea cordifolia* leaf found in Abuja, Nigeria. *J. Med. Plants Res.* 4(8): 649-658.
- Amienyo C.A, Ataga A.E. (2007). Use of indigenous plant extracts for the protection of mechanically injured sweet potato (*Ipomea batatas* (L.) tubers. *Scientific Research and Essays* 2(5):167–170..
- Bernaert, L.A., Pasmans, F. van Waeyenberghe, L. Haesebrouck, F. and Martel, A. (2021). Aspergillosis infection in birds: A review. *Avian Pathol.*, 39, 325-331.
- Bloom B.R (2019). Microbial infections and immune defence. *Nature.* 406: 759.
- Byarugaba, D.K. (2005). *Antimicrobial resistance and its containment in developing countries*. In Antibiotic Polices: Theory and Practice, ed. I. Gould and V. Meer, pp 617-646.
- Cheesbrough, M. (2021). *District laboratory practice in tropical countries*. Cambridge University press, United Kingdom. 2:157-199.
- Croteau, R., Kutchan T.M, Lewis N.G. (2019). Natural products (secondary metabolites). In: Buchannan B.B, Gruissem W, Jones R.L, editors. *Biochemistry and Molecular Biology of Plant*. Rockville, M.D: *American Society of Plant Physiologists*.
- Dhama, K., Barathidasan, R. Tiwari, R. and Singh, S.D. (2021). Aspergillosis: An important fungal disease of poultry and other birds. *Poult. World*, 9, 7-9.
- Doughari H.J (2021): *Phytochemicals: Extraction methods, basic structures and mode of action as potential chemotherapeutic agents*. In Rao V, editor. *Phytochemicals; A modern global perspective of their role in nutrition*. In Tech.
- Enyiukwu D.N, Awurum A.N, Ononuju C.C, Nwaneri J.A. (2016). Modes of action of potential phytopesticides from tropical plants in plant health management. *IOSR Journal of Pharmacy.* 6(7):1–7.

- Gasting, D., Nkeugouapi, C.F.N., Nkah, B.F.N., Kuate, J.R and Tchouanguep, F.M. (2021). Antibacterial activity, Bioavailability and acute Toxicity Evaluation of the leaf extracts 93 of *Alchornea cordifolia* (Euphorbiaceae). *International Journal of Pharmacology*, 6(3): 173-182.
- Geissman T.A (2018). Flavonoid compounds, tannins, lignins and related compounds, p. 265. In M. Florkin and E. H. Stotz (ed.), *Pyrrole pigments, isoprenoid compounds and phenolic plant constituents*, vol. 9. Elsevier, New York, N.Y.
- George, N.J., Obot, I.B., Akpan, A.E., Obi-Egbedi, N.O., (2021). Phytochemical and antimicrobial properties of leave of *Alchornea cordifolia*. *E-J. chem.* 7, 1071-1079.
- Gigučre S. (2022). *Antimicrobial Drug Action and Interaction: An Introduction*. Antimicrobial therapy in Veterinary Medicine 4th edn , S Gigučre, JF Prescott, JD Baggot, RD Walker and PM Dowling, eds. Blackwell Publishing, Ames Iowa, USA.
- Gislene, G.F.N.; Juliana, L.; Paulo, C.F.; Giuliana, L.S (2019). Antibacterial Activity of Plant Extracts and Phytochemicals on Antibiotic Resistant Bacteria. *Brazilian Journal of Microbiology*. 31, 247-256.
- Guardabassi L & Courvalin P. (2022). *Modes of Antimicrobial Action and Mechanisms of Bacterial Resistance*. Antimicrobial Resistance in Bacteria of Animal Origin. FM Aarestrup, ed.ASM Press, Washington DC, USA.
- Harbone J.B. (2020). *Phytochemical methods: A guide to modern techniques of plant analysis*. Chapman and Hall, London, pp. 1 – 302.
- Hussain H, Badawy A, Elshazly A, Elsayed A, Krohn K, Riaz M, Schulz B (2019). Chemical Constituents and Antimicrobial Activity of *Salix subserrata*. *Rec. Nat. Prod.*, 5(2):133-137.
- Kadija E.O, Adelfattah E.M, Laila B, Dalila B. (2021). Ethnobotanical study of medicinal plants used in the treatment of cancers in the city of Casablanca (West-Central Morocco). *Tropical Journal of Natural Product Research*. 5(6): 1044–1054.
- Kigigha, L.T. and Atuzie, M.N. (2021). Assessment of traditional medicinal application of *Alchornea cordifolia*. *African Journal of Biotechnology* 11(8) 2083-2086.
- Mavar-Manga H, Haddad M, Pieters L, Baccelio C, Penge A, QuetinLeclercq J (2008). Antiinflammatory compounds from leaves and root bark of *Alchornea cordifolia* (Schumach and Thonn.) Mull. Arg. *J. Ethnopharmacol.* 115(1): 25-29.
- Neuwinger HD. (2019). African traditional medicine: a dictionary of plant use and applications. *Medpharm Scientific, Stuttgart, Germany*. Pp 589.
- Nwaoguikpe R.N, Braide W, Okwu GN, Anyanwu BO, Ujowundu CO. (2014). The effects of extracts of Christmas bush (*Alchornea cordifolia*) on sickle cell hemoglobin. *British*
- Olaleye M.T, Adegboye O.O, Akindahunsi AA. (2022) *Alchornea cordifolia* extract protects Wistar albino rats against acetaminophen-induced liver damage. *Afr J Biotechnol*; 5 :2439- 2445.
- Ozcan, M. and Erkmen O, (2021).Antimicrobial activity of the essential oils of Turkish plant species. *Journal of European Food Research Technology*, 212(6):658-660.
- Peter A. A, Tiwalade A.A, and Feyisola R. O (2018). Antimicrobial And Phytochemical Properties Of Leaves, Stems And Male Inflorescence Of *Alchornea Cordifolia*. Department of Botany, University of Lagos, Nigeria. *Journal Science & Technology*, 3 (1): 87 – 91.

- Sagdic O. and Ozcan M, (2023). Antibacterial activity of Turkish spice hydrosols. *Journal of Food*. 14(3):141-143.
- Tiwari, R., Wani, M.Y. and Dhama, K. (2019). Candidiasis (moniliasis, thrush or sour crop) in poultry: An overview. *Poult. Technol.*, 6, 110-111.
- Weathers, P.J., Arsenault, P. R. Covello, P. S. McMickle, A. Teoh K. H. and Reed D. W (2019). Artemisinin production in *Artemisia annua*: studies *in planta* and results of a novel delivery method for treating malaria and other neglected diseases. *Phytochem Rev.*, 10(2): 173–183.
- Willcox, M.L. and Bodeker, G., (2004). Traditional herbal medicines for malaria. *British Medical Journal* 329, 1156–1159.
- World Health Organization (WHO) (2022). *WHO Guidelines for the Treatment of Malaria*. WHO Press 2nd edition, 108-110.